

ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Law series

№5

(арнайы шығарылым)

Алматы
«Қазақ университеті»
2015

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 5 (арнайы шығарылым)

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN

2015

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Маликова Ш., жауапты хатшы
(Қазақстан)
e-mail: msholpan7876@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
(бас редактор) (Қазақстан)
Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор
(бас ред. орынбасары) (Қазақстан)
Сартаев С.С., з.ғ.д., академик (Қазақстан)
Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Ибраева А.С., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Усенова Г.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Еркинбаева Л.К., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Жатқанбаева А.Е., з.ғ.д. (Қазақстан)
Трунк А., профессор (Германия)
Монтекило С., профессор (БАӘ)
Бурхард Б., профессор (Германия)
Лисица В., профессор (Ресей)

ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
Б А С П А У Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева,
Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №9835

Басуға 15.08.2015 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 34,6 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №1911. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2015

**«Қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнамаларын
жетілдіру мәселелері және
қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы
халықаралық ынтымақтастық» атты
республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ
республиканской научно-практической конференции
«Проблемы совершенствования уголовного,
уголовно-процессуального законодательства
и международное сотрудничество в сфере
противодействия преступности»

THE MATERIALS
of the republican scientific and practical conference
«The problems of improvement of the criminal, criminal
procedural legislation and the international cooperation
in the sphere of crime counteraction»

Джансараева Р.Е.
**Определение понятия
незаконной миграции**

В статье дается анализ определений понятия незаконной миграции. В теории нет единства мнений относительно понятия незаконной миграции. В научном обороте применяются понятия «незаконная миграция», «нелегальная миграция», «криминогенная миграция» и «криминальная миграция». Криминальная и незаконная миграция, хотя и имеют общие признаки, являются разными понятиями. Для понятия незаконной миграции характерно нарушение норм миграционного законодательства. Для понятия криминальной миграции обязательным признаком является нарушение уголовно-правовых норм.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: незаконная миграция, нелегальная миграция, криминогенная миграция, криминальная миграция.

Dzhansarayeva R.Y.
**The definition
of illegal migration**

The article analyzes the definitions of illegal migration. In theory, there is no consensus on the concept of illegal immigration. In the scientific revolution applied the concept of «illegal migration», «illegal immigration», «migration of the crime» and «criminal migration». Crime and illegal migration, although they have common features, are different concepts. For the concept of illegal immigration is characterized by violation of migration laws. For the concept of mandatory criminal migration feature is a violation of criminal law.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: illegal migration, illegal migration, migration of the crime, criminal migration.

Джансараева Р.Е.
**Заңсыз көші-қонға
анықтау**

Мақалада заңсыз көші-қонның түсінігін анықтауға талдау жасалған. Теорияда заңсыз көші-қонның түсінігіне қатысты біркелкі пікір жоқ. Ғылыми айналымда «заңсыз көші-қон», «криминогенді көші-қон» және «қылмыстық көші-қон» түсініктері қолданылады. Қылмыстық және заңсыз көші-қон жалпы белгілерге ие болғанмен де, әртүрлі түсініктер болып табылады. Заңсыз көші-қон түсінігіне көші-қон зңнамасының нормаларын бұзу тән. Қылмыстық көші-қон түсінігінің міндетті белгісі болып қылмыстық-құқықтық нормаларды бұзу табылады.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: заңсыз көші-қон, криминогенді көші-қон, қылмыстық көші-қон.

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ
ПОНЯТИЯ
НЕЗАКОННОЙ
МИГРАЦИИ**

С того времени, когда миграция перестала быть плановой и принудительной, значительно возрос ее криминогенный потенциал, в связи с чем, вполне закономерно появление в современной научной литературе таких понятий, как «незаконная миграция», «нелегальная миграция», «криминогенная миграция» и «криминальная миграция».

Так, Т. Б. Смашникова считает, что «незаконная миграция – это добровольное или вынужденное перемещение населения через государственные границы с целью перемены места пребывания или проживания, совершаемое с нарушениями законодательства, действующего на территории государства миграции».

Криминальная миграция – это добровольное или вынужденное перемещение населения через государственные или административные границы территорий с целью заведомо незаконного пребывания на территории принимающего государства для осуществления преступной деятельности, влекущей общественно опасные последствия и попадающей под действие норм уголовного законодательства.

Нелегальная миграция – это добровольное или вынужденное перемещение населения через государственные или административные границы территорий с целью перемены места пребывания или места жительства, заведомо совершаемое с нарушениями миграционного законодательства, действующего на территории государства миграции, и не имеющее выраженного криминального характера» [1, с. 7].

Иногда в литературе эти понятия рассматривают как синонимы. Уточняя терминологию, нельзя обойти вопрос об отграничении криминальной миграции от миграции незаконной.

В криминологической литературе в последнее время достаточно широкое распространение получил термин «криминальная миграция». Считается, что криминальная миграция – это операциональное понятие, принятое криминологами для выделения контингентов мигрантов, прибывающих с преступными целями и требующих повышенного внимания со стороны правоохранительных органов [2, с. 345].

Следует отметить также, что и некоторые ученые в той или иной степени соотносят незаконную и криминальную миграцию как целое и часть. Например, Л.А. Жуков разделяет

незаконную миграцию на два вида – нелегальную и криминальную. Под первой он понимает перемещение с нарушением норм миграционного законодательства, под второй – миграцию с целью совершения преступлений. Если исходить из того, что слово «легальный» происходит от латинского «legalis» и означает разрешимый, признанный законом, то соответственно, «нелегальный» имеет обратное значение.

Таким образом, если исходить из дословного толкования термина «нелегальная» миграция, как раз и имеется в виду миграция незаконная. То есть получается повторяющаяся классификация в зависимости от основного параметра распределения. С одной стороны, такая точка зрения имеет право на существование, так как криминальная миграция не должна быть законной по своей сути. Однако включение криминальной миграции в качестве разновидности миграции незаконной представляется не совсем правильным по той причине, что при формулировке различных терминов, понятий, определений следует исходить из дословного толкования правовых норм – прямого запрета мигрировать с целью совершения преступления законом не предусмотрено (кроме организации незаконной миграции).

С позиции криминологии сущность криминальной миграции главным образом определяется таким субъективным фактором, как стремление совершить ряд преступлений или осуществить преступную деятельность.

Один из первых разработчиков проблем криминальной миграции С.Е. Метелев дал следующее определение рассматриваемого явления: «криминальная миграция – это социальное, относительно массовое, общественно опасное явление, проявляющееся в территориальном перемещении лиц в целях совершения преступлений, а также перемещение криминальных технологий» [3, с. 10].

Н.Д. Нечевина полагает, что криминальная иммиграция представляет собой разновидность международной добровольной миграции, обусловленной факторами криминального характера, и определяется как совокупность перемещений граждан одного государства, поселяющихся постоянно или на длительное время на территории другого государства с целью осуществления нелегальной, незаконной или преступной деятельности, а также непосредственно сама эта деятельность и ее последствия [4].

А.К. Есяян полагает, что криминальная миграция – это перемещение людей через границы тех или иных территорий в целях совершения

преступлений, как правило, в сфере экономической деятельности, что объективно представляет повышенную опасность для общества и существенно влияет на состояние криминогенной обстановки. Разновидностью криминальной миграции автор называет нелегальную экономическую миграцию [5].

В целом, криминальные миграции рассматривают в контексте различных явлений: социально-экономических, политических, национально-этнических, демографических и так далее, что позволяет выделить сущностные стороны процессов перемещения не только правонарушителей, но и преступников.

Таким образом, криминальная и незаконная миграция – совершенно разные понятия, хотя и имеющие общие признаки, главным из которых является противоправность. Когда речь идет о незаконной миграции, нарушаются, прежде всего, нормы миграционного законодательства, то есть установленный порядок въезда, выезда, пребывания и транзита определенных лиц в страну. Для понятия криминальной миграции обязательным признаком является нарушение уголовно-правовых норм, либо покушение на их нарушение, а также цель совершения преступления, причем неважно, соблюдены или нет при этом нормативные положения в области миграционного регулирования.

В теории нет единства мнений относительно понятия незаконной миграции. Так, незаконная миграция определяется как такое движение населения, которое в соответствии с нормами международного права не является вынужденным, (т.е. мигранты не являются беженцами) и определяется вопреки нормам и квотам, установленным внутренним законодательством и принимающей стороной [6, с. 31].

Давая определение незаконной миграции как миграции, которая происходит в нарушение правовых норм, принятых в том или ином государстве и устанавливающих порядок въезда в страну, транзитного проезда, пребывания и выезда из страны иностранных граждан и лиц без гражданства, А. Федорако выделяет несколько видов незаконной миграции:

- по степени организованности: организованная и неорганизованная;
- по количеству перемещаемых незаконных мигрантов: индивидуальная и групповая;
- по способу въезда в страну: осуществляемая путем незаконного пересечения границы по поддельным документам, через неохраняемые границы либо вне пунктов пропуска через го-

сударственную границу и легального въезда и невыезда по истечении разрешенного срока пребывания.

Наряду с доктринальным определением незаконной миграции имеет место и нормативное ее определение.

Закон Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV «О миграции населения» в п. 5 ст. 1 определяет: «незаконная иммиграция – въезд в Республику Казахстан и пребывание иностранцев или лиц без гражданства в Республике Казахстан с нарушением законодательства Республики Казахстан, регулирующего порядок въезда и пребывания, а также транзитного проезда по территории Республики Казахстан», а в п. 6 разъясняет: «незаконный иммигрант – иностранец или лицо без гражданства, въехавшие в Республику Казахстан и пребывающие в Республике Казахстан с нарушением законодательства Республики Казахстан» [7].

Концепция государственной миграционной политики российской федерации на период до 2025 года, утвержденная Президентом РФ от 13 июня 2012 г. дает определение незаконной миграции как «перемещения в Российскую Федерацию с нарушением законодательства Российской Федерации, касающегося въезда, пребывания (проживания) иностранных граждан на территории Российской Федерации и (или) осуществления ими трудовой деятельности» [8].

К незаконным иммигрантам как субъектам незаконной миграции относятся:

- иностранные граждане и лица без гражданства, въезжающие по недействительным документам или без документов в РК;
- иностранные граждане или лица без гражданства, объявленная цель въезда которых не соответствует их действиям или намерениям;
- иностранные граждане или лица без гражданства, прибывающие в РК.

Литература

- 1 Смашникова Т. Б. Административно-правовое противодействие незаконной миграции в Российской Федерации и Республике Беларусь: сравнительно-правовой анализ. – автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. – Челябинск. – 2012. – 20 с.
- 2 Долгова А. И. Российская криминологическая энциклопедия. – М.: Инфра-М. – 2000. – 808 с.
- 3 Метелев С. Е. Криминальная миграция: характеристика и предупреждение. – автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. – Омск. – 1996. – 23 с.
- 4 Нечевина Н. Д. Криминальная иммиграция как угроза национальной безопасности России // Российский следователь. – 2005. – № 8. – С. 52-57.
- 5 Есяян А. К. Общая характеристика и предупреждение криминальной миграции // Миграционное право. – 2009. – № 3. С 31-36.
- 6 Щербаков В. И. Актуальные вопросы совершенствования законодательства РФ, направленного на предупреждение незаконной миграции // Российский следователь. 2004. № 12. С. 31-37.
- 7 Закон Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV «О миграции населения»: [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus> (дата обращения 20.09.2015).
- 8 Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года, утвержденная Президентом Российской Федерации от 13 июня 2012 года: [Электрон. ресурс]. – 2011. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/15635> (дата обращения 04.10.2015).

References

- 1 Smashnikova T. B. Administrativno-pravovoe protivodeystvie nezakonnoy migratsii v Rossiyskoy Federatsii i Respublike Belarus: sravnitelno-pravovoy analiz. – avtoref. ... diss. kand. yurid. nauk. – Chelyabinsk. – 2012. – 20 s.
- 2 Dolgova A. I. Rossiyskaya kriminologicheskaya entsiklopediya. – M.: Infra-M. – 2000. – 808 s.
- 3 Metelev S. E. Kriminalnaya migratsiya: harakteristika i preduprezhdenie. – avtoref. ... diss. kand. yurid. nauk. – Omsk. – 1996. – 23 s.
- 4 Nechevina N. D. Kriminalnaya immigratsiya kak ugroza natsionalnoy bezopasnosti Rossii // Rossiyskiy sledovatel. – 2005. – № 8. – S. 52-57.
- 5 Esayan A. K. Obschaya harakteristika i preduprezhdenie kriminalnoy migratsii // Migratsionnoe pravo. – 2009. – № 3. S 31-36.
- 6 Scherbakov V. I. Aktualnyye voprosy sovershenstvovaniya zakonodatelstva RF, napravlennogo na preduprezhdenie nezakonnoy migratsii // Rossiyskiy sledovatel. 2004. № 12. S. 31-37.
- 7 Zakon Respubliki Kazahstan ot 22 iyulya 2011 goda № 477-IV «O migratsii naseleniya»: [Elektron. resurs]. – 2011. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus> (data obrascheniya 20.09.2015).
- 8 Kontseptsiya gosudarstvennoy migratsionnoy politiki Rossiyskoy Federatsii na period do 2025 goda, utverzhennaya Prezidentom Rossiyskoy Federatsii ot 13 iyunya 2012 goda: [Elektron. resurs]. – 2011. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/15635> (data obrascheniya 04.10.2015).

Берсугурова А.Ш.
**О становлении и развитии
судебного контроля
в уголовном процессе РК**

В статье рассматриваются исторические аспекты развития судебного контроля в уголовном процессе РК. Изучен опыт прошлых лет. Проанализировано понятие судебного контроля в уголовном судопроизводстве. Сделан акцент на значении судебного контроля как этапа защиты прав личности в уголовном судопроизводстве.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: правосудие, судебный контроль, досудебное производство, защита прав, защита прав личности, участники процесса.

Bersugurova L.Sh.
**About the formation and
development of judicial control
in criminal trial of RK**

We consider the historical aspects of judicial review in a criminal trial Kazakhstan. The experience of past years. It analyzes the concept of judicial review in criminal proceedings. Emphasis is placed as the appointment of judicial review stage of the protection of individual rights in criminal proceedings.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: ustice, judicial supervision, judicial proceedings, the protection of rights, the protection of individual rights, the process participants.

Берсугурова А.Ш.
**ҚР қылмыстық процесінде
сот бақылауының қалыптасуы
және дамуы туралы**

Мақалада ҚР қылмыстық іс жүргізудегі соттық бақылау дамуының тарихи аспектілері қарастырылған. Өткен жылдар тәжірибесі зерттелген. Қылмыстық сот өндірісіндегі соттық бақылаудың түсінігі талданған. Сонымен қатар, соттық бақылаудың қылмыстық сот өндірісінде тұлғаның құқықтарын қорғау сатысы ретіндегі мағынасына назар аударылған.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің тұжырымдамалық мәселелері» зерттеуінің шегінде орындалған.

Түйін сөздер: әділетсоттылық, соттық бақылау, сотқа дейінгі өндіріс, құқықтарды қорғау, тұлға құқықтарын қорғау, қылмыстық іс жүргізу қатысушылары.

**О СТАНОВЛЕНИИ
И РАЗВИТИИ
СУДЕБНОГО
КОНТРОЛЯ
В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ РК**

Сегодня становится очевидной острая потребность государства в действительно устойчивом правовом регулировании досудебного производства, предусматривающего такой механизм уголовно-процессуального регулирования, который наряду с решением непосредственных задач судопроизводства всемерно и неукоснительно сможет обеспечить гарантии прав и интересов всех субъектов, вовлекаемых в уголовный процесс.

Провозглашение страны правовым государством предполагает создание этого механизма защиты прав и свобод человека и гражданина во всех сферах общественной жизни. Предварительное расследование сопряжено с возможностями достаточно широкого ограничения прав граждан органами государства, в силу чего нуждается в особых гарантиях, предотвращающих произвольное их ущемление. Одним из гарантов в настоящее время является судебная власть, обеспечивающая защиту прав участников процесса в различных формах, в том числе и посредством судебного контроля за применением мер пресечения на предварительном следствии.

Эта функция судов является относительно новой для нашей правоприменительной практики, в связи с чем возникает множество проблем, от своевременного и правильного разрешения которых зависит эффективность защиты прав личности в уголовном процессе. В первую очередь это касается предмета и пределов судебного контроля, законодательного регламентирования его процедуры, значения результатов.

Как отмечает И. Я. Фойницкий, первыми историческими законодательными актами, положившими начало зарождению судебного контроля на досудебных стадиях уголовного судопроизводства, по существу явились «Учреждение судебных установлений» и «Устав уголовного судопроизводства» 1864 г., ознаменовавших собой судебную реформу, её пути и направления в уголовном судопроизводстве [1, с. 180]. В данных исторических актах так или иначе предусматривался контроль суда за органами, осуществляющими производство предварительного следствия. Он осуществлялся мировыми, окружными судами и заключался в наблюдении и разрешении или проверке вопросов о правильности применения мер пресечения, производства

следственных действий, в целях недопущения нарушения или стеснения прав участвующих в деле лиц.

Судебный процесс носил и частно-исковой характер. Дело могло быть начато слушанием только по жалобе потерпевшего, его семьи или родичей. Обвинитель и обвиняемый пользовались равными правами.

И только Конституция СССР от 15 декабря 1936 г. изменила участие суда в решении вопроса о мере пресечения и применении иных принудительных мер в стадии предварительного расследования. В соответствии со ст. 127 Конституции СССР, «никто не может быть арестован иначе как по постановлению суда или с санкции прокурора» [2].

Необходимо при этом отметить, что в англо-американской системе и почти во всех странах континентальной Европы уже давно применяется процедура, позволяющая суду проверить законность ареста в течение 24 часов. В России с 1 июля 2002 г. действует конституционная норма, согласно которой никто не может быть подвергнут аресту не иначе как на основании судебного решения. Вне судебного вмешательства гражданин может находиться в изоляции не более 48 часов. Особое внимание по данному вопросу отдано заключению под стражу. Международная регламентация заключения под стражу в качестве меры пресечения содержится в материалах сессии ООН, в международно-правовых актах по борьбе с преступлениями, в конвенциях, соглашениях и договорах. В их числе Всеобщая декларация прав человека, международный пакт о гражданских и политических правах человека, Декларация о защите всех лиц от пыток и других бесчеловеческих или унижающих достоинство видов обращения и наказания, Кодекс поведения должностных лиц при поддержании правопорядка, Минимальные стандартные правила обращения с заключенными и другие. Суть этих всех документов заключается в том, что никто не должен быть лишен свободы иначе как на том основании, которое установлено законом.

Судебный контроль на стадии предварительного расследования за законностью и обоснованностью решений и действий органов уголовного преследования, ограничивающих конституционные права и свободы граждан, имеет своим содержанием предупреждение

возможных ошибок органов предварительного расследования и исправления уже допущенных нарушений (необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, в случаях незаконного обвинения или осуждения невиновного – незамедлительную и полную его реабилитацию).

Расширение судебного контроля на стадии предварительного расследования – это отражение тенденции повышения роли суда в государственной и общественной жизни. Судебный контроль на досудебном этапе производства по делу, будучи одним из важнейших проявлений судебной власти, состоит в осуществлении судом системы проверочных мероприятий в целях обеспечения законности и обоснованности решений и действий органов дознания и предварительного следствия, ограничивающих конституционные права граждан. Так, А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан полагают, что судебный контроль представляет собой особую форму осуществления правосудия [3, с. 33].

Г.Х. Насыров считает, что судебный контроль в уголовном судопроизводстве – это своеобразная, предусмотренная законом процессуальная деятельность, примыкающая к правосудию [4, с. 70].

Нами поддерживается понятие, данное В. А. Лазаревой о том, что судебный контроль за действиями органов уголовного преследования это составная часть правосудия [5, с. 54], так как судебный контроль – деятельность суда по контролю. Основное предназначение суда – осуществление правосудия, согласно ч. 1 ст. 75 Конституции РК. Поэтому судебный контроль мы относим к составной части правосудия.

Изучение литературы по общей теории права и другим отраслям права свидетельствует о том, что в определении сущности контроля среди ученых нет единого мнения. Различные авторы определяют его по разному – как средство обеспечения нормального функционирования системы; фактор, способствующий достижению поставленных целей; форма, функция деятельности уполномоченных органов; элемент управления; деятельность компетентных органов: система; обратная связь; атрибут государственной власти; условие, регулятор, гарант, явление, институт, метод, правомочие и т. д. [6; 7].

Литература

- 1 Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: изд.3-е. – СПб., 1902. Т. 1. – 314 с.
- 2 Конституция СССР. – М.: Политиздат, 1946. – 48 с.
- 3 Ахпанов А. Н., Хан А. Л., Шагилова М. Обеспечение конституционного права на защиту в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Правовая реформа в Казахстане. – 2006. – № 4(36). – С. 32-34.
- 4 Насыров Г. Х. Судебный контроль за применением ареста как меры пресечения: дис. ... канд. юрид. наук. – Караганда, 2003. – 143 с.
- 5 Лазарева В. А. Укрепление законности и борьба с преступностью // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 53-56.
- 6 Орумбаев Ж. Б. Общество, государство и право: Учебное пособие. – Караганда, КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2006. – 167 с.
- 7 Хан А. Л. Система и процессуальный статус органов, осуществляющих досудебную деятельность: Учебное пособие. – Караганда, 2004. – 144 с.

References

- 1 Fojnickij I. Ja. Kurs ugolovnogogo sudoproizvodstva: izd.3-e. – SPb., 1902. T. 1. – 314 s.
- 2 Konstitucija SSSR. – M.: Politizdat, 1946. – 48 s.
- 3 Ahpanov A. N., Han A. L., Shagirova M. Obespechenie konstitucionnogo prava na zashhitu v ugolovnom sudoproizvodstve Respubliki Kazahstan // Pravovaja reforma v Kazahstane. – 2006. – № 4(36). – S. 32-34.
- 4 Nasyrov G. H. Sudebnij kontrol' za primeneniem aresta kak mery presechenija: dis. ... kand. jurid. nauk. – Karaganda, 2003. – 143 s.
- 5 Lazareva V. A. Ukreplenie zakonnosti i bor'ba s prestupnost'ju // Gosudarstvo i pravo. – 2001. – № 5. – S. 53-56.
- 6 Orumbaev Zh. B. Obshhestvo, gosudarstvo i pravo: Uchebnoe posobie. – Karaganda, KJul MVD RK im. B. Bejsenova, 2006. – 167 s.
- 7 Han A. L. Sistema i processual'nyj status organov, osushhestvljajushhih dosudebnuju dejatel'nost': Uchebnoe posobie. – Karaganda, 2004. – 144 s.

Тапалова Р.Б.
**Особенности осмотра
места происшествия
при расследовании
экологических
правонарушений**

В статье рассмотрен первоначальный этап расследования экологических правонарушений. Среди процессуальных действий для выявления следов значение имеет осмотр места происшествия. В статье показана тактика проведения осмотра, последовательность действий следователя на подготовительном этапе осмотра.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, преступление, процессуальные действия, осмотр места происшествия, тактика, подготовительный этап.

Tapalova R.B.
**The features of inspection of
the scene at investigation of
ecological offenses**

In article the initial stage of investigation of ecological offenses is considered. Among procedural actions for identification of traces inspection of the scene matters. Tactics of carrying out survey, sequence of actions of the investigator at a preparatory stage of survey is shown in article.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecology, crime, procedural dystviye, inspection of the scene, tactics, preparatory stage.

Тапалова Р.Б.
**Экологиялық құқық
бұзушылықтарды тергеудегі
оқиға болған жерді қараудың
ерекшеліктері**

Осы мақалада экологиялық құқық бұзушылықты сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы мәселелері қарастырылған. Көп жағдайларда тергеу процесі құқық бұзушылық іздерін анықтау үшін оқиға болған жерді қараудан басталады, себебі олардың нәтижелері қылмыстық істі тергеуге негіз бола алады. Осы тергеу әрекетін жүргізудің тактикасына мақалада көңіл аударылған.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, қылмыс, процессуалдық әрекеттер, оқиға болған жерді қарау, тактика, дайындық кезең.

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В системе следственных действий осмотр является не только одним из распространенных источников доказательств, но и способом доказывания, имеющим древнюю историю возникновения, существования. К осмотру прибегали еще в глубокой древности. С тех пор осмотр как средство доказывания претерпел немало формальных и технических изменений, но своей сущности не изменил.

При расследовании не только краж, грабежей, разбойных нападений, убийств, дорожно-транспортных происшествий и многих других преступлений следователю приходится проводить следственный осмотр [1-5]. Осмотр имеет огромное значение при расследовании экологических правонарушений. Согласно ст. 219 УПК РК следственный осмотр производится с целью выявления следов преступления, иных материальных объектов, а также установления обстоятельств, имеющих значение для дела.

По своей сущности следственный осмотр, как процессуальное действие, заключается в непосредственном и целенаправленном восприятии внешних признаков исследуемого объекта. Познавательная деятельность следователя (дознателя) в рамках осмотра проходит ступени, начинается с чувственного восприятия и переходит на уровень абстрактно-логического мышления. В процессе такого познания следователь (дознатель) использует такие общенаучные и логические методы, как наблюдение, описание, измерение, сравнение, эксперимент, моделирование, индукция, дедукция, анализ, синтез. Осмотр всегда приносит положительные результаты, что позволяет делать вывод о том, что это одно из самых распространенных и очень важных следственных действий. В криминалистике проведению осмотра посвящено очень много трудов.

Классификация видов следственного осмотра в уголовно-процессуальном праве и криминалистике проводится по различным основаниям: по виду изучаемого объекта, последовательности производства, объёму проводимого исследования и т.д.

Уголовно-процессуальный закон указывает такие объекты следственного осмотра: место происшествия (ст.220 УПК РК), вещественные доказательства (ст.221 УПК РК), труп (ст.222

УПК РК), тело подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля (ст.223 УПК РК). Следователь, а при его отсутствии дознаватель производит: осмотр места происшествия; осмотр вещественных доказательств; осмотр трупа человека; освидетельствование.

В криминалистике же объектами осмотра могут быть: место подготовки преступления, место совершения преступления, место сокрытия следов преступления. При расследовании экологических правонарушений, связанных с загрязнением, иная ситуация – местом происшествия могут быть место выброса химических веществ (как жидких, так и газообразных), место, где сказались результат последствий (погибшие растения, животные и пр.) В этих ситуациях осмотру обычно подвергаются следующие объекты:

- участки окружающей среды, подвергшиеся загрязнению и порче (водоемы, реки, их берега, примыкающая территория, участки территории в зоне загрязнения атмосферы, почвы и др.);

- приведенные в негодность объекты (погибшая рыба, животные, отравленная сельскохозяйственная продукция и др.);

- очистные сооружения, отстойники, пруды-накопители и иные средства утилизации, обеззараживания и очистки вредных выбросов и отходов различных предприятий, сети трубопроводов, водостоки;

- производственная территория (вместе с помещениями);

- свалки, места вывоза отходов, хранения вредных веществ;

- транспортные средства, предназначенные для вывоза производственных отходов и т.д.

При расследовании незаконной охоты, рыбалки и т.п. местом происшествия могут быть, где непосредственно производилась охота, рыбалка, рубка леса и т.п., тогда проводится осмотр открытой местности, или же после совершенного правонарушения при задержании подозреваемых проводится осмотр транспортного средства (мотоциклов, автомобилей), осмотр различных вещей и предметов (одежды, обуви подозреваемого, сумок, чемоданов, орудий, инструментов и т.д.). Каждый вид осмотра, имея общую технологию проведения, отличается тактическими особенностями.

По последовательности проведения осмотр может быть первоначальный (п.1 ст.220 УПК РК) и повторный (п.19 ст.220 УПК РК). Основания для повторного осмотра 1), 2), 3) п.19 ст.220 УПК РК) могут быть различные. Наибо-

лее распространены следующие: производство первоначального осмотра в неблагоприятных условиях, отсутствие в ходе первоначального осмотра необходимых технических средств, сомнения в полноте, тщательности, объективности первоначального осмотра, получение в ходе расследования данных о необходимости повторного осмотра, а также прямое указание прокурора о проведении повторного осмотра.

По объему следственный осмотр подразделяется на основной (п.1 ст.220 УПК РК) и дополнительный (п.18 ст.220 УПК РК). При дополнительном осмотре следователь осматривает те участки, те элементы объекта, которые ранее не изучались. На основании п.1 ст. 220 УПК РК осмотр может производиться безотлагательно, когда в этом возникла необходимость.

Процессуальные требования к проведению осмотра места происшествия таковы: осмотр может быть проведен без участия понятых. В соответствии с п. 5.ст.220 УПК РК результаты осмотра требуют обязательной технической фиксации. В соответствии с п.6 ст.197 в случае отсутствия научно-технических средств или невозможности их применения при проведении осмотра привлекаются понятые.

Осмотр места происшествия и различного рода иных объектов сразу после выявления факта загрязнения окружающей среды и в иных случаях, когда сохраняются следы содеянного, целесообразно проводить как можно быстрее. Именно это позволяет собрать важные сведения по делу, к числу которых можно отнести данные об обстановке, механизме, особенностях, если речь идет о преступлениях 1 и 2 групп, можно дать оценку масштабу загрязнения, его последствиям. В криминалистической литературе выделяют основные (общие) и частные задачи. При всех видах осмотра места происшествия возможно решение следующих основных задач:

- обнаружение, фиксация, изъятие, исследование материальных следов экологического преступления;

- выявление информации для выдвижения версий и проведения в последующем оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий;

- получение информации для оперативно-розыскных мероприятий по горячим следам;

- выяснение механизма события преступления либо отдельных его фрагментов;

- выяснения механизма слеодообразования;

- выявление обстоятельств, способствующих совершению преступления.

– примерная оценка нанесенного вреда.

Характер частных задач зависит от вида экологических правонарушений, обстоятельств конкретного экологического правонарушения, следственной ситуации и др. обстоятельств. Нередки ситуации, когда по результатам осмотра места происшествия преступление раскрывалось. Немаловажное значение имели личностные качества следователя, специалиста-криминалиста и иных специалистов, участвующих в осмотре места происшествия. Практика свидетельствует, чем больше стремление следователя решить мысленно задачи при осмотре, тем результативней его работа в конце осмотра. Например, по факту массовой гибели лебедей-кликун следователь сразу же предположил в результате выброса химических веществ каким предприятием могла произойти трагедия, направлена была бригада на осмотр окружающей данное предприятие территории и были обнаружены следы сброса химических веществ.

Остановимся на подготовительном этапе к осмотру. Подготовительный этап к осмотру места происшествия разделяется на две стадии: до выезда и по прибытии на место происшествия.

До выезда – при получении сообщения о событии следователь должен:

1. Максимально выяснить, что же произошло, какого характера это обстоятельство, где именно оно произошло, как подъехать, есть ли там лица, сообщившие о происшедшем, приняты ли меры по охране места происшествия, по оказанию медицинской помощи пострадавшим, по преследованию преступников по горячим следам. Подробное выяснение обстоятельств обнаруженного события необходимы следователю для дальнейших подготовительных действий, определения участников осмотра, надлежащих технических средств и пр.

2. Если не приняты еще меры, то обязать соответствующие органы обеспечить охрану места происшествия и присутствие там до своего прибытия лиц, обнаруживших фактические данные. Эти требования преследуют цель – сохранить без каких-либо изменений обстановку происшествия и обеспечить следователю возможность получения исходной информации, необходимой для целенаправленного осмотра;

3. Обеспечить следственно-оперативную группу для выезда и проведения осмотра.

Участники осмотра разделяются на обязательные и факультативные. Обязательными участниками осмотра являются следователь, представители администрации, где проводится.

К факультативным участникам относятся те лица, которые оказывают следователю помощь в проведении осмотра. Ими являются специалисты, оперативные работники, участковый, кинолог с собакой и др. Роль и обязанности каждого из них определяется их статусом, обстоятельствами происшедшего события.

К специалистам относятся криминалисты, медицинские работники, сотрудники экспертных учреждений, научно-исследовательских институтов, технические инспектора, ветеринары и др.

Специалисты-криминалисты, а также сотрудники экспертных учреждений, обладая специальными познаниями в области криминалистики и судебной экспертизы, оказывают содействие следователю в обнаружении, фиксации, изъятии материальных следов преступления, уяснении механизма наблюдаемых явлений. Судебно-медицинские эксперты либо при их отсутствии врач, фельдшер участвуют в осмотре, если происшедшее связано с человеческими жертвами. В их обязанность вменяется помочь следователю в констатации наступлении смерти потерпевшего, предположительном определении причины смерти и других обстоятельств происшедшего, а также описании в протоколе наблюдаемых трупных явлений. Привлечение других специалистов зависит от обстоятельств происшедшего. Например, иногда при обширных экологических катастрофах целесообразно приглашение инженеров-химиков, биологов, ихтиологов и др. сведущих лиц. Участвуя в осмотре, эти специалисты обращают внимание следователя на важные детали в обстановке места происшествия, которые он может пропустить, дают объяснение непонятных ему явлений, оказывают помощь в составлении протокола при описании специфических объектов.

В производстве осмотра места происшествия обязательно участвуют работники полиции, прибывая первыми на место происшествия, обязаны:

- обеспечить охрану места происшествия
- принять меры по сохранению в неприкосновенности обстановки места происшествия,
- собрать справочный материал об обстоятельствах происшедшего путем опросов заявителя, очевидца и иных лиц;
- принять меры по розыску и задержанию преступника (если для этого есть данные) и т.д.

По прибытии следователя работники полиции обязаны доложить о всех принятых ими мерах и продолжить выполнение поручений

следователя. Участковый, знающий на своем участке людей, сумеет пригласить граждан, не заинтересованных в деле и не причастных к преступлению, поэтому, как правило, по заданию следователя должен подобрать понятых, далее по обстоятельствам происходящего осмотра выполняет

Кинолог с собакой участвует в случаях, когда при браконьерстве есть основание предполагать, что преступление произошло относительно недавно.

В число участников осмотра следователь может включить и иных субъектов, т. подозреваемого, свидетеля. Следователь вправе привлечь этих лиц. Целесообразность включения их в состав следственно-оперативной группы объясняется тем, что с их помощью можно определить непосредственные объекты осмотра, границы территории осмотра, его частные цели.

4. Подготовить материалы и средства, необходимые для производства осмотра. Самые разнообразные материалы, начиная от пищевых

средств для составления протокола, плана, схемы, включая научно-технические средства для обнаружения, фиксации, изъятия материальных следов, а также средства для связи и транспорта для прибытия на место происшествия. О подготовке этих типичных и иных необходимых научно-технических средств для проведения осмотра следователь вправе дать поручение специалисту-криминалисту.

Кроме перечисленных мероприятий в зависимости от ситуации следователю иногда приходится предпринять еще дополнительные действия. Для отбора проб воды, грунта необходимы стеклянные флаконы с притертыми крышками, для упаковки трупов животных нужна тара и т.д.

Таким образом, до выезда на место происшествия следователь обязан проделать довольно большую работу. Вся эта подготовительная работа должна производиться в самые сжатые сроки с тем, чтобы выезд на место происшествия не задерживался.

Литература

- 1 Гинсбург А.Я. и др. Осмотр места происшествия. 2013
- 2 Баев О.Я. Тактика следственных действий. Учеб. пос. / Воронеж. НПО «Модэк» -1995
- 3 Попов В.И. Осмотр места происшествия. Учебное пособие. Тактические основы следственных действий. Вып.1 – Алма-Ата, 1974
- 4 Порубов Н.И. Криминалистическая тактика и ее роль в раскрытии преступлений: Лекция. – Минск, 1983
- 5 Шаламов М.П. Осмотр места происшествия: Учеб. пособие по спецкурсу / М.: 1966

References

- 1 Ginsburg A. Ja. i dr. Osmotr mesta proisshestvija. 2013
- 2 Baev O. Ja. Taktika sledstvennyh dejstvij. Ucheb. pos. / Voronezh. NPO «Modjek» -1995
- 3 Popov V. I. Osmotr mesta proisshestvija. Uchebnoe posobie. Takticheskie osnovy sledstvennyh dejstvij. Vyp. 1 – Alma-Ata, 1974
- 4 Porubov N. I. Kriminalisticheskaja taktika i ee rol' v raskrytii prestuplenij: Lekcija. – Minsk, 1983
- 5 Shalamov M. P. Osmotr mesta proisshestvija: Ucheb. posobie po speckursu / M.: 1966

Omarova A.B., Kerimhanov T.N.

**Right of property in the system
of subjective civil rights**

The right to property is revealed as subjective civil right, the contents of this law has been revealed. The author proves the necessity of theoretical generalization of those provisions, which are incorporated in the legislation on property, revealing new aspects of the problems that exist in the application of this legislation, in the practice of property rights protection.

Key words: the protection of property rights, protection of civil rights, property law, subjective civil law, ownership.

Омарова А.Б., Керимханов Т.Н.

**Субъективтік азаматтық
құқықтар жүйесіндегі меншік
құқығы**

Меншік құқығы субъективтік азаматтық құқық ретінде қарастырылып, оның мазмұны ашылған. Автор бүгінгі таңда заңнамалардағы меншік туралы ережелерді теория тұрғысынан зерттеп, тәжірибеде, меншік құқығын қорғаудағы жаңа мәселелерді көрсетіп, олардың шешу жолдарын табу керектігі негізделген.

Түйін сөздер: меншік құқығын қорғау, азаматтық құқықтарды қорғау, заттық құқық, субъективтік азаматтық құқық, меншік құқығы.

Омарова А.Б., Керимханов Т.Н.

**Право собственности
в системе субъективных
гражданских прав**

Право собственности раскрывается как субъективное гражданское право, раскрывается содержание данного права. Автором обосновывается необходимость теоретического обобщения тех положений, которые заложены в законодательстве о собственности, выявления новых аспектов проблем, которые существуют в практике применения данного законодательства, в практике защиты права собственности.

Ключевые слова: защита права собственности, защита гражданских прав, вещное право, субъективное гражданское право, право собственности.

**RIGHT OF PROPERTY
IN THE SYSTEM OF
SUBJECTIVE CIVIL
RIGHTS**

Property relations form the basis of economic relations in any society. Effective development of such relations is impossible without a system of legal regulation of property relations with efficient and consistent elements. A block of laws regulating economic relations, including property relations has existed long ago in Kazakhstan. The Centre and basis of economic legislation is the Civil Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – the Civil Code of the Republic of Kazakhstan).

However, with development of relations of property, law of ownership, there appears an urgent necessity for a theoretical generalization of new legal provisions, new problems which arise during process of development of ownership relations, reformations, improvement of legislation, law enforcement, and judicial practice in particular. Especially protection of property rights never loses its relevance.

Legal relations of property as opposed to economic ownership relations are formed depending on human will, generated by consciousness and will of participants. Regulation of property relations can be carried out by various legal means. Property rights as a legal institution is a body of law attaching, regulating and protecting the state appropriation of wealth to a certain person. In this case, it is a property right in an objective sense.

Securing specific legal authority for action by an owner allows to speak of ownership in its subjective sense. Property rights are established in accordance with the law of property, absolute, right in rem, which is characterized by possibility of direct action on the item and the presence of powers of possession, use and disposal. Property rights are accompanied by resale royalty right and priority right.

Property rights institute performs three main functions in society: its rules, firstly, establishes membership of a particular property of certain persons; secondly, fixes proprietary rights of possession, usage and disposal of property belonging to him; Thirdly, provides legal means of protection of rights and interests of the owner.

Institute covers areas of property rights, establishing a nature and content of proprietary rights, civil law regime of property objects, including rules of possibilities and procedures for acquiring and terminating rights to these objects, forms of ownership guaranteed

by law, civil and legal ways to protect property rights (art. art. 188, 235, 249, 250, 261, 264 of the Civil Code of the RK).

Definition of property rights as a subjective right is the main feature of the legal institution. The reality and value of any subjective right is concluded in nature and extent of opportunities that this law gives to that person [1, 201 p.].

Theory of jurisprudence defines the subjective right as a measure of possible, permissible behavior of a person having this right guaranteed by state.

Y. K. Tolstoy in interpretation of subjective rights makes a focus on point, as the warranty of this kind of law by state, and treats the subjective right as «a measure of legal authority that the law assigns to the owner,» but at the same time specifies, that the subjective right of ownership is also «assigned to the owner of the law provided the opportunity to own, use and dispose of its assets at its discretion and in their own interest by committing in respect of the property any actions not contrary to law and other legal acts and do not violate rights and lawful interests of other persons, and also possible to eliminate the interference of third parties in the scope of its economic domination « [2, 214 p.].

According to other authors more correct interpretation of subjective right of property is a guaranteed by the state measure of possible, permissible behavior of persons and legal authorities, secured to bearer of the right to demand restoration of their authority, because the reality and value of any subjective right is the nature and extent of opportunities that this right provides a person [1].

This characterization of property rights as subjective reveals its qualities as absolute right.

The absolute nature of right to property is a reflection of completeness «of its power», owned by the owner as authorized countered all other persons carriers passive duty to abstain from actions that impede satisfaction of legally protected interests of the owner. As G. F. Shershenevich pointed out in his time, «it does not matter what the right holder can, but what persons of incidence do not dare to do» [3].

Indeed, a feature of content of subjective right of ownership is not permissibility of act of the right holder but in ability of certain actions at appropriate behavior of obligated persons.

Legal duty acts as means of regulating behavior of citizens and realized by objective rules of law, on bases of which it is proclaimed and guaranteed that private property is inviolable.

Civil subjective right of property in unity with corresponding legal duty of all others is the content of civil legal relationship, called absolute.

Civil relations, that is, public relations, which are governed by rules of civil law, are divided into two main groups: property and personal property (Article 1 of the Civil Code). Right of ownership is a property right.

In addition, generally accepted theory of civil law has two kinds of legal classification: corporeal and liability, absolute and relative.

Right of ownership is a right in rem, acts as the central real right, the foundation around which the other rights are formed. Right of ownership is also absolutely right, with some exceptions, which will be discussed below.

The concept of property rights is frequently used, but little developed in jurisprudence. Despite the fact that property rights were considered in more details in the Roman law, there are still no concepts well-established and recognized by all legal systems. Many aspects of property law merely postulated and have not received proper justification.

The concept of property law is not recognized and does not apply in some jurisdictions. Kazakhstan civil law for more than 70 years of Soviet power was genetically dependent on the Soviet legal system, which, in its turn, is closely related to continental law, despite all ideological obstruction.

Right of ownership as referring to the subjective civil rights, is protected by civil rights on a par with all subjective civil rights and affected by civil law principles of protection of civil rights, limits and boundaries of protection determination rules, exercising of protection rights as subjective civil rights.

References

- 1 Civil law. In 2 vols. Volume 1 Textbook / Ed. EA Suhanova. – M.: Publisher BECK, 1993.
- 2 Sklovsky KI property in civil law. 3rd ed. – M.: Case, 2002.
- 3 GF Shershenevich Textbook Russian civil law (in 1907 edition.). – M.: SPARK, 1995.

Джансараева Р.Е.
**Зарубежный опыт
регламентации
ответственности
за незаконную миграцию**

В статье анализируется зарубежный опыт государственного регулирования миграционных процессов и борьбы с незаконной миграцией. В странах выработаны концепция управляемой миграции, полноценный понятийный и правовой аппарат, эффективная система распределения квот и виз, четкая система государственных органов, контролирующая миграционные процессы и оказывающие услуги их участникам.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграционные процессы, правовое регулирование, нелегальная миграция, незаконное перемещение.

Dzhansarayeva R.Y.
**Foreign experience of regulation
of responsibility for illegal
migration**

The article analyzes the international experience of state regulation of migration processes and the fight against illegal migration. In developed countries, the concept of managed migration, complete the conceptual and legal apparatus, an effective system of distribution of quotas and visas, clear system of state agencies that control migration and provide services to their members.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, regulation, illegal migration, illegal movement.

Джансараева Р.Е.
**Заңсыз көші-қон үшін
жауаптылықты реттеудегі
шетелдік тәжірибе**

Мақалада көші-қон үдерістерін мемлекеттік реттеудегі және заңсыз көші-қонға қарсы күрестегі шетелдік тәжірибе талданған. Дамыған елдерде басқарылатын көші-қон тұжырымдамасы, толыққанды ұғымдық және құқықтық аппарат, квоталар мен виза бөрудің тиімді жүйесі, көші-қон үдерістеріне қадағалау жүргізетін және олардың мүшелеріне қызмет көрсететін мемлекеттік органдардың нақты жүйесі жасалынған.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон үдерістері, құқықтық реттеу, заңсыз көші-қон, заңсыз қозғалыс.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННУЮ МИГРАЦИЮ

Правовое регулирование миграционных процессов в таких государствах как США, Канада, Великобритания, Германия представляет интерес с точки зрения возможности использования для совершенствования законодательства и практики.

В США и Канаде миграционные процессы являются объектом государственного регулирования с первых дней образования этих государств. В настоящее время в этих странах выработаны концепция управляемой миграции, полноценный понятийный и правовой аппарат, сложная, но эффективная система распределения квот и виз, четкая система государственных органов, контролирующих миграционные процессы и оказывающие услуги их участникам.

Великобритания и Германия относительно недавно признали себя государствами иммиграции. В условиях массовой миграции неквалифицированной рабочей силы, значительного притока мигрантов по гуманитарным основаниям они стремятся компенсировать недостатки и совершенствовать собственные миграционные системы.

Наиболее жесткие процедуры регулирования депортации разработаны в США, где в соответствии с иммиграционным законом, вступившим в силу в 1997 г., предусмотрена процедура «ускоренной депортации» незаконно въехавших иностранцев и преступников из числа иностранных граждан. Начиная с 1995 г. Правительство США организовало серию передач для стран Латинской Америки и Карибского бассейна о последствиях незаконного въезда иностранных граждан на территорию США, предусматривающих среди прочего тюремное заключение. Одной из важнейших задач в профилактике нелегальной миграции стало использование средств массовой информации по доведению до общественного сознания населения стран происхождения нелегальной иммиграции информации о санкциях, которые применяются, например, в США, Канаде, в Германии в отношении незаконных мигрантов.

Достаточно жесткие нормы, направленные на борьбу с нелегальной иммиграцией, прописаны в английском Законе «О гражданстве, иммиграции и политическом убежище» (2002 г.). Так, лица, которые укрывали нелегальных мигрантов, должны быть приговорены судом не к 6 месяцам тюремного

заточения как это было до принятия закона, а к 14 годам. Кроме того, в Законе 2002 г. содержатся меры, направленные на «декриминализацию иммигрантского сообщества». Однако опыт проводимых акций по легализации показывает, что они в целом не решают задачу снижения объемов нелегальной иммиграции.

Германская модель выстраивания политики в отношении иммигрантов является скорее моделью противодействия включению иностранцев в германскую нацию, нежели моделью интеграции.

Комплекс мер по регулированию миграционных процессов в основном сводился к трем составляющим, главной из которых был неоднократный пересмотр миграционного законодательства в сторону его ужесточения. В ФРГ, например, с 1960 г. «подготовка иностранцев к возвращению на родину» стала одной из официальных целей федерального правительства.

Новый курс характеризовался введением ограничений на въезд новых рабочих иммигрантов; на вызов семей (в частности, снижалась возрастная планка для детей, которых можно было приводить с собой); на подготовку к возвращению на родину части из осевших в стране иммигрантов; а также оказание помощи в интеграции определенных категорий иностранцев, проживающих в немецком обществе.

Уголовный кодекс Германии в § 234а «Насильственный увоз людей за границу» закрепляет следующее: «Кто хитростью, угрозами или применением насилия переправляет другое лицо за пределы пространства действия данного закона или вынуждает его к этому, или препятствует его возвращению на данную территорию и этим подвергает данное лицо опасности преследования по политическим мотивам и при этом претерпевать применение противоречащих основам правового государства мер насилия или произвола, причиняющих вред его здоровью и жизни, лишения свободы или причинения значительного вреда его профессиональному или материальному положению, наказывается лишением свободы на срок не менее одного года». В менее тяжких случаях установлено наказание в виде лишения свободы на срок от месяцев до пяти лет, а за приготовление к этому преступлению – на срок до пяти лет или денежному штрафу [1, с. 384-385].

По Уголовному кодексу Республики Болгария в ст. 279 раздела 1 «Преступления против порядка управления» главы 8 «Преступления против деятельности государственных органов

и общественных организаций» установлено: «Кто выедет за границу или въедет в страну без разрешения надлежащих органов власти или хотя с разрешения, но не через установленные для этого места, наказывается лишением свободы до пяти лет, а также штрафом до тридцати левов».

Статья 280 УК Болгарии предусматривает ответственность тех, «кто переместит через границу страны лицо или группу лиц без разрешения надлежащих органов власти или хотя бы с разрешения, но не через установленные для этого места» и устанавливает наказание в виде лишения свободы от одного года до шести лет и штрафа от пятисот до одной тысячи левов.

Если через государственную границу перемещается лицо, которое не достигло шестнадцати лет; если перемещение осуществляется без ведома перемещенного лица; если перемещенное через границу лицо не является гражданином Болгарии; если перемещение происходит с использованием механического, воздушного или иного транспортного средства; если перемещение осуществляется организованной группой или организацией или с участием должностного лица, использовавшего свое служебное положение, то в этих случаях УК Республики Болгария предусматривает наказание в виде лишения свободы от одного до десяти лет, штрафа от одной до трех тысяч левов, а также конфискации имущества виновного в части или в целом [2, с. 198–200].

Глава 2 «Преступления против государства» Особенной части УК Эстонской Республики содержит нормы, регулирующие миграционные процессы: ст. 81.1. «Незаконное пересечение государственной границы Эстонской Республики или временной контрольной линии»; ст. 81.2. «Незаконное перемещение лица через государственную границу Эстонской Республики или через временную контрольную линию»; ст. 82. «Нарушение правил международных полетов».

Статья 81.1 Эстонской Республики предусматривает ответственность за незаконное пересечение государственной границы Эстонской Республики или временной контрольной линии, сопряженное с неповиновением данному сотруднику пограничной охраны сигналу или приказу остановиться (ч. 1), что наказывается штрафом или арестом.

Если деяния совершены группой лиц, или сопряжены с насилием или угрозой применения насилия в отношении лица, пресекавшего совершение преступления, или совершены с использованием транспортного средства в не

предусмотренном для этого месте, то наказание устанавливается в виде штрафа или ареста, или лишения свободы на срок от одного года до пяти лет.

Диспозиция ч. 1 ст. 81.2 УК Эстонской Республики предусматривает ответственность за незаконное перемещение лица через государственную границу Эстонской Республики или через временную контрольную линию (ч. 1), что наказывается лишением свободы на срок до одного года.

При этом законодатель не указывает, что понимается под незаконным перемещением лица через государственную границу. Это могут быть любые действия, позволяющие лицу без соответствующего разрешения находиться на территории Эстонской Республики.

Также в ст. 82 УК Эстонской Республики «Нарушение правил международных полетов» предусматривается ответственность за влет в Эстонскую Республику или вылет из Эстонской Республики без установленного разрешения, несоблюдение указанных в разрешении маршрутов, воздушных ворот или высоты полетов либо иное нарушение правил международных полетов, что наказывается штрафом или лишением свободы на срок до пяти лет.

В данном случае законодатель установил уголовную ответственность за такой противоправный способ, позволяющий осуществлять организацию незаконной миграции, как влет в Эстонскую Республику или вылет из Эстонской Республики без установленного разрешения [3, с. 101-103].

Уголовный кодекс Латвийской Республики в главе 22 «Преступные деяния против порядка управления» предусматривает ответственность за «Нарушение режима государственной границы» (ст. 283), «Незаконное пересечение государственной границы» (ст. 284), «Незаконное перемещение лица через государственную границу» (ст. 285).

В диспозиции ст. 283 УК Латвийской Республики предусмотрена ответственность за умышленное нарушение режима государственной границы, приграничного района, приграничной полосы, пунктов приграничного контроля или пунктов перехода границы, совершенное повторно в течение года, за что установлено наказание в виде ареста или принудительных работ, или денежного штрафа до тридцати минимальных месячных заработных плат.

Незаконное пересечение государственной границы (ст. 284 УК Латвийской Республики)

определяется как пересечение государственной границы без дорожного документа или разрешения соответствующих учреждений и наказывается лишением свободы на срок до трех лет или арестом, или денежным штрафом до шестидесяти минимальных месячных заработных плат.

В ст. 285 УК Латвийской Республики предусматривается ответственность за незаконное перемещение лица через государственную границу с нарушением правил пересечения границы, что наказывается лишением свободы на срок до пяти лет.

Если действие, совершено повторно либо государственным должностным лицом с использованием служебного положения, то наказывается лишением свободы на срок до семи лет с конфискацией имущества или без конфискации имущества.

В качестве особо квалифицирующего признака называется незаконное перемещение через государственную границу большого количества лиц, то есть более пяти лиц в одном случае, за что предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от пяти до десяти лет с конфискацией имущества [4, с. 265-266].

Вместе с тем, законодательства некоторых европейских государств не предусматривают ответственности за аналогичные преступления, например, Дании [5], Франции [6], Швейцарии [7].

Следует отметить, что не все страны Азиатско-Тихоокеанского региона предусматривают в уголовном праве ответственность за организацию незаконной миграции. Например, такие нормы отсутствуют в законодательстве Японии, Кореи. В странах АТР эти вопросы системно регламентируются в законодательстве КНР. Уголовный кодекс КНР в ст. 318 предусмотрена уголовная ответственность за организацию незаконного пересечения государственной границы другим лицом. Данная статья содержится в главе преступлений против порядка общественного и порядка управления. При этом преступления против режима государственной границы выделены в отдельный параграф. Наказание за организацию незаконного пересечения государственной границы другим лицом предусмотрено в виде лишения свободы от двух до семи лет, также в качестве дополнительного вида наказания может применяться штраф.

Предупредительный потенциал организации незаконной миграции содержит ст. 319 УК КНР, которая предусматривает ответственность за получение обманным путем паспорта, визы и иных

документов на выезд из страны с помощью уловок под видом выезда на работу, торгово-экономического обмена или под другими предложениями для организации незаконного пересечения государственной границы другим лицом, что наказывается лишением свободы на срок до трех лет, в качестве дополнительного наказания применяется штраф; при отягчающих обстоятельствах предусматривается лишение свободы на срок от трех до десяти лет, в качестве дополнительного наказания применяется штраф.

Ст. 322 УК КНР предусматривает ответственность за незаконное пересечение государственной границы в нарушение законоположений о режиме государственной границы, что наказывается лишением свободы на срок до одного года, арестом либо надзором, в качестве дополнительного наказания применяется штраф [8, с. 362-365].

В законодательстве некоторых государств практически отсутствует понятие «организация незаконной миграции». При решении вопроса об ответственности за организацию незаконной миграции его содержание в законодательстве зарубежных государств раскрывается через конкретные преступные действия.

Уголовное законодательство ряда государств (Израиль, Япония, ФРГ, Республика Беларусь и др.) предусматривает криминализацию действий, направленных на организацию незаконного перемещения их собственных граждан на территорию иного государства. Причем, в качестве ключевого, юридически значимого обстоятельства выступает факт незаконного пересечения государственной границы государства. При этом отмечается применение разнообразных понятий для обозначения способа перемещения через государственную границу, имеющих более широкое смысловое содержание, чем «въезд» («выезд»): «переправление» (УК Украины, УК ФРГ), «пересечение» (УК КНР), «перемещение» (Закон об уголовном праве Израиля). В уголовном законодательстве отдельных стран СНГ

предусмотрены нормы, устанавливающие ответственность за организацию незаконной миграции, которые в теории предлагают классифицировать на два вида:

– нормы, которые имеют непосредственное отношение к данному виду преступной деятельности и имеют одноименное название, в частности, ст. 371 УК Республики Беларусь и ст. 394 Уголовного кодекса Республики Казахстан;

– нормы, имеющие опосредованное отношение к организации незаконной миграции, т.е. предусматривающие ответственность за незаконную переправку (выезд, пересечение, перемещение) и другие действия, связанные с незаконным перемещением лиц через государственную границу (УК Украины, Республики Узбекистана, Азербайджанской Республики, Грузии, Туркменистана, Таджикистана и Кыргызской Республики).

Анализ уголовного законодательства Таджикистана, Узбекистана, Грузии, Азербайджанской Республики, Кыргызской Республики показывает, что в уголовных кодексах этих государств отсутствуют нормы, которые предусматривали бы ответственность за организацию незаконной миграции. Вместе с тем, предусматривают достаточно широкий набор правовых норм, которые регулируют отношения в области незаконного пересечения государственной границы.

Страны СНГ являются «коридором» и одновременно источником нелегалов в Европу. В связи с этим миграционный процесс в СНГ было решено взять под «международный» контроль. Включение стран СНГ в сферу деятельности Будапештского процесса позволило не только использовать европейский опыт борьбы с нелегальной миграцией, но и привлечь дополнительные финансовые средства. Но сложность решения заключается в несогласованности национальных законодательств стран СНГ, регулирующих въезд, выезд и сроки пребывания в странах Содружества иностранных граждан и лиц без гражданства.

Литература

- 1 Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / научн. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г. – Г. Йешека; перевод с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2003. – 524 с.
- 2 Уголовный кодекс Республики Болгария / научн. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова; перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова; вступ. статья Й.И. Айдарова. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2001. – 298 с.
- 3 Уголовный кодекс Эстонской Республики / научн. ред. и перевод с эстонского В. В. Запелова; вступ. статья канд. юрид. наук., доц. СПбГУ Н. И. Мацнева. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2001. – 262 с.

4 Уголовный кодекс Латвийской Республики / научн. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой; перевод с латышского канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2001. – 313 с.

5 Уголовный кодекс Дании / научное редактирование и предисловие С. С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова); перевод с датского и английского канд. юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2001. – 230 с.

6 Уголовный кодекс Франции / научное редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2002. – 650 с.

7 Уголовный кодекс Швейцарии / пер. снем. – М.: Зерцало. – 2000. – 138 с.

8 Ахметшин Х.М., Ахметшин Н.Х., Петухов А.А. Современное уголовное законодательство КНР. – М.: ИД «Муравей». – 2003. – 432 с.

References

1 Ugolovnyiy kodeks Federativnoy Respubliki Germanii / nauchn. red. i vstup. statya dokt. yurid. nauk, prof. D.A. Shestakova; predislovie doktora prava G. – G. Yesheka; perevod s nemetskogo N.S. Rachkovoy. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2003. – 524 s.

2 Ugolovnyiy kodeks Respubliki Bolgariya / nauchn. red. kand. yurid. nauk, prof. A.I. Lukashova; perevod s bolgarskogo D.V. Milusheva, A.I. Lukashova; vstup. statya Y.I. Aydarova. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2001. – 298 s.

3 Ugolovnyiy kodeks Estonskoy Respubliki / nauchn. red. i perevod s estonskogo V. V. Zapevalova; vstup. statya kand. yurid. nauk., dots. SPbGU N. I. Matsneva. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2001. – 262 s.

4 Ugolovnyiy kodeks Latviyskoy Respubliki / nauchn. red. i vstup. statya kand. yurid. nauk A. I. Lukashova i kand. yurid. nauk E. A. Sarkisovoy; perevod s lavyishskogo kand. yurid. nauk A. I. Lukashova. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2001. – 313 s.

5 Ugolovnyiy kodeks Danii / nauchnoe redaktirovanie i predislovie S. S. Belyaeva, kand. yurid. nauk (MGU im. M.V. Lomonosova); perevod s datskogo i angliyskogo kand. yurid. nauk S.S. Belyaeva, A.N. Ryichevoy. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2001. – 230 s.

6 Ugolovnyiy kodeks Frantsii / nauchnoe redaktirovanie kand. yurid. nauk, dots. L.V. Golovko, kand. yurid. nauk, dots. N.E. Kryilovoy; perevod s frantsuzskogo i predislovie kand. yurid. nauk, dots. N.E. Kryilovoy. – SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2002. – 650 s.

7 Ugolovnyiy kodeks Shveytsarii / per. s nem. – M.: Zertsalo. – 2000. – 138 s.

8 Ahmetshin H.M., Ahmetshin N.H., Petuhov A.A. Sovremennoe ugolovnoe zakonodatelstvo KNR. – M.: ID «Muravey». – 2003. – 432 s.

Берсугурова А.Ш.
**К вопросу о процессуальных
аспектах соединения
и выделения уголовных дел**

В статье анализируются общие правила процессуальной деятельности по соединению и выделению уголовных дел в отдельное производство. Делается акцент на изменения, внесенные в уголовный процесс новым законодательством. Рассматриваются задачи и полномочия органов досудебного производства, вытекающие из принципа состязательности. Анализируются условия ведения производства по уголовному делу в казахстанском уголовном судопроизводстве. Проводится сравнительный анализ с прежним законодательством.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: уголовный процесс, соединение уголовных дел, выделение уголовных дел, процессуальная деятельность, процессуальный прокурор.

Bersugurova L.Sh.
**To the question of procedural
aspects of criminal cases
connection and allocation**

In the article the general rules of judicial activity are analysed on connection and selection of criminal cases in a separate production. An accent is done on the changes brought in criminal procedure by a new legislation. Tasks and plenary powers of organs of pre-trial production, following from principle of contentionness, are examined. The terms of conduct of production are analysed in criminal business in the Kazakhstan criminal trial. A comparative analysis is conducted with a former legislation.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: criminal procedure, connection of criminal cases, selection of criminal cases, judicial activity, judicial public prosecutor.

Берсугурова А.Ш.
**Қылмыстық істерді біріктіру
және бөліп шығарудың процес-
суалдық аспектілері туралы**

Мақалада қылмыстық істерді жеке өндіріске біріктіру мен бөлу бойынша процессуалдық қызметтің жалпы ережелері талданады. Қылмыстық процеске жаңа заңнамамен енгізілген өзгерістерге басты назар аударылған. Жарыспалылық қағидасынан туындайтын сотқа дейінгі өндіріс органдарының өкілеттіліктері мен міндеттері қарастырылған. Қазақстандық қылмыстық сот өндірісінде қылмыстық іс бойынша өндіріс жүргізудің шарттары талданған. 1997 Қылмыстық іс жүргізу заңнамасымен салыстырмалы талдау жасалған.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, қылмыстық істерді біріктіру, қылмыстық істерді бөліп шығару, процессуалдық қызмет, процесс прокуроры.

**К ВОПРОСУ
О ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ
АСПЕКТАХ
СОЕДИНЕНИЯ
И ВЫДЕЛЕНИЯ
УГОЛОВНЫХ ДЕЛ**

По общему правилу каждое уголовное правонарушение расследуется самостоятельно. Соединение в одном следственном производстве нескольких уголовных правонарушений, ничем не связанных между собой, значительно осложняет работу лица, ведущего досудебное производство, и мешает исследованию во всей полноте фактов и обстоятельств, входящих в предмет доказывания по делу. Четкая индивидуализация расследования, наоборот, облегчает правильное определение его направления, исключает возможность непомерного и неоправданного расширения объема расследуемого дела, обеспечивает целеустремленность, быстроту и полноту расследования, а тем самым – установление объективной истины по делу.

Однако в целях экономного использования процессуальных средств и максимального учета личности виновного при решении вопроса о его ответственности за содеянное закон допускает соединение в одном следственном производстве нескольких уголовных преследований.

Соединение дел осуществляется в стадии досудебного производства. В одном производстве могут быть соединены дела в отношении нескольких лиц, совершивших одно или несколько уголовных правонарушений в соучастии, или в случае совершения одним лицом нескольких уголовных правонарушений, однородных или связанных между собой единством намерения. Как правило, однородными являются такие уголовные правонарушения, которые были направлены на одинаковые или сходные непосредственные объекты посягательства и совершенны оба умышленно или оба по неосторожности. Например, однородными можно признать все виды хищения чужого личного имущества, бандитизм. Однородными признаются уголовные правонарушения, посягающие на жизнь и здоровье граждан, как например, умышленное убийство, разбой, умышленное телесное повреждение и хулиганство, сопряженное с насилием. Однородными также являются угроза убийством, хулиганство и сопротивление представителю власти или соответственно мошенничество, изготовление поддельных денег и ценных бумаг.

Уголовными правонарушениями, связанными единством намерения, являются уголовные правонарушения, совершенные одним или несколькими лицами, которые, не являясь од-

нородными, имеют между собой определенную связь, выражающуюся в едином замысле на последовательное совершение этих уголовных правонарушений, причем одно из них является необходимым условием для совершения другого. Например, преступное приобретение оружия (путем кражи, ограбления), незаконное его хранение для совершения разбойных нападений с применением этого оружия, а также совершение разбойных нападений – уголовные правонарушения, связанные единством намерения [1, с. 209].

Единства в понимании однородных преступлений в доктрине уголовного права нет. Так, или почти так, в соответствии с вышеприведенным определением, однородные преступления определяет, например, Н.А. Ныркова [2, с. 70-71]. Несколько по-иному определяют однородные преступления Г.Г. Криволапов, С.В. Складов. Наиболее распространенное понимание однородности уголовных правонарушений (преступлений) состоит в признании, что однородные уголовные правонарушения (преступления) есть уголовные правонарушения преступления, посягающие на один родственный объект. Однородными следует признать такие преступления «...посягающие на одинаковые или сходные непосредственные объекты, совершенные с одинаковой формой вины и сходными мотивами» [3, с. 129]. Разнородными же преступлениями, исходя из предыдущих определений, очевидно, признаются преступления, которые посягают на разные (разнородные) объекты. Так, Г.Г. Криволапов считает, что однородные преступления это преступления, чьи признаки, с одной стороны образуют основной состав, а с другой – состав с отягчающими обстоятельствами (например, ч. 1 ст. 111 УК РФ и ч. 2 ст. 111 УК РФ). Разнородными же преступлениями, с точки зрения Г.Г. Криволапова, являются, например, кража и грабеж. Таким образом, исходя из подобных рассуждений следует признать, что уголовный закон просто допускает неоднократность разнородных преступлений [2, с. 70-71]. То, что Г.Г. Криволапов признает однородными преступлениями, С.В. Складов предлагает считать тождественными преступлениями в широком смысле [4, с. 82].

Нам импонирует точка зрения на тождественные, однородные и разнородные преступления Н.И. Ветрова: «Тождественные преступления – это преступления, полностью совпадающие по своим объективным и субъективным признакам и предусмотренные одной и той же статьей или

частью статьи УК РФ, имеющей самостоятельную санкцию. Например, тождественными следует считать два убийства (ч. 1 ст. 105 УК РФ), две кражи (ч. 1 ст. 158 УК РФ), два хулиганства (ч. 1 ст. 213 УК РФ) и т.п. Фактическое несоответствие отдельных признаков совершенных преступлений (например, места, времени, обстановки, предмета кражи) не исключает возможности признания их юридически тождественными. Преступления являются тождественными только в рамках одной нормы, а за ее пределами они могут быть однородными или разнородными.

Однородными являются преступления, совпадающие по наиболее существенным признакам, но предусмотренные различными статьями или частями статьи, имеющими самостоятельные санкции. Преступления могут быть однородными только при условии, если из родовой группы выделяется определенный вид посягательства в отдельную норму, т.е. одна уголовно-правовая норма (общая) предусматривает род посягательства, а вторая (специальная) один из его видов. Например, однородными преступлениями являются кража (ч. 1 ст. 158 УК РФ) и кража при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 и 3 ст. 158 УК РФ), убийство (ч. 1 ст. 105 УК РФ) и убийство при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 ст. 105 УК РФ), хулиганство (ч. 1 ст. 213 УК РФ) и хулиганство при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 и 3 ст. 213 УК РФ) и т.п.

Разнородными являются преступления, не имеющие между собой сходных, близких признаков, предусмотренных различными статьями или их частью, имеющими самостоятельными санкции. Такие преступления подпадают под признаки нескольких уголовно-правовых норм, не имеющих между собой связи «общая – специальная» («род – вид»). Например, разнородными преступлениями являются кража (ст. 158 УК) и грабеж (ст. 161 УК), мошенничество (ст. 159 УК) и вымогательство (ст. 163 УК), хулиганство (ст. 213 УК) и вандализм (ст. 214 УК) и т.п.» [2, с. 70-72]. Думается, следует поддержать точку зрения тех ученых, которые толкуют ч. 1 ст. 16 УК России буквально, т.е. признают тождественными преступлениями только те, что предусматриваются одной и той же статьей (в случаях, если данная статья не имеет квалифицирующих признаков) либо одной и той же частью статьи.

Таким образом, юридически однородными являются уголовные правонарушения, совпадающие по наиболее существенным юридическим признакам (непосредственный объ-

ект, преступные последствия и т.д.), но предусмотренные разными нормами уголовного закона (статьями или частями статьи), и имеющими самостоятельные санкции. Уголовные правонарушения могут быть однородными только при условии, когда из одной родовой группы выделяется определенный вид посягательства, т.е. одна уголовно-правовая норма (общая) предусматривает род посягательства, а вторая (специальная) – один из его видов. Например, однородными уголовными правонарушениями являются кража (ч. 1 ст. 188 УК РК) и кража при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 и 3 ст. 188 УК РК), убийство (ч. 1 ст. 99 УК РК) и убийство при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 ст. 99 УК РК), хулиганство (ч. 1 ст. 293 УК РК) и хулиганство при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 и 3 ст. 293 УК РК) и т.п.

Юридически разнородными являются уголовные правонарушения, не имеющие между собой сходных, близких юридических признаков и предусмотренные различными нормами уголовного закона (статьей или частью статьи), имеющими самостоятельные санкции. Такие уголовные правонарушения подпадают под признаки нескольких уголовно-правовых норм, не имеющих между собой связи «общая – специальная» («род – вид»). Например, разнородными уголовными правонарушениями являются кража (ст. 188 УК РК) и грабеж (ст. 191 УК РК), мошенничество (ст. 190 УК РК) и вымогательство (ст. 194 УК РК), хулиганство (ст. 293 УК РК) и вандализм (ст. 294 УК РК) и т.п.

Различное сочетание тождественных, однородных и разнородных уголовных правонарушений позволяет в рамках множественности уголовных правонарушений более точно определить формы, виды и их уголовно-правовые последствия.

Допустимо соединение в одном следственном производстве деяний нескольких лиц, если они являются соучастниками в одном или нескольких уголовных правонарушениях или некоторые из них подозреваются в заранее не обещанном укрывательстве, либо в недонесении о расследуемом уголовном правонарушении. Разрешается соединение дел также тогда, когда требуется привлечение к уголовной ответственности попустителей расследуемого уголовного правонарушения или когда деяния нескольких лиц, не находящихся в соучастии, тесно переплетаются между собой или приводят к общему преступному результату (например, причинение двумя лицами телесных повреждений друг другу

во время драки, нарушение различными должностными лицами правил техники безопасности, повлекшее несчастный случай).

В таких случаях расследование уголовных правонарушений в одном производстве обеспечивает всестороннюю оценку общественной опасности лица, конкретной роли каждого участника уголовного правонарушения, экономию сил и времени органов уголовного преследования и суда (исключается необходимость неоднократного производства одних и тех же следственных действий и составления аналогичных процессуальных документов). Предупреждается возможность искусственного создания у лица, совершившего в течение короткого времени несколько уголовных правонарушений, нескольких судимостей, как могло бы иметь место при раздельном рассмотрении дел о каждом уголовном правонарушении.

Нельзя соединять в одно производство дела об уголовных правонарушениях различных лиц только по признаку их однородности, совпадения места совершения деяний или задержания подозреваемых, их родственных связей и т.д., если уголовные правонарушения не имеют связи между собой (например, дела о хищениях, совершенных несколькими лицами в одном и том же объекте, если каждое из этих лиц не знало об уголовных правонарушениях остальных).

Если дела расследуются раздельно, несмотря на наличие одного из условий, дающих возможность их соединения, в обвинительном акте или постановлении о прекращении производства должно быть указано, в связи с чем было принято такое решение (например, в связи с тем, что одно лицо участвовало в самостоятельной преступной деятельности нескольких групп расхитителей, ввиду чего соединение соответствующих дел в одно производство усложнило бы процесс; в связи с тем, что дела о нескольких уголовных правонарушениях одного лица, не связанных между собой, начаты производством в разное время и соединение их затянуло бы направление в суд дел, которые уже закончены производством и т.д.

При соединении дел, среди которых имеются приостановленные или прекращенные, право отмены постановления о приостановлении или прекращении дела имеет соответственно лицо, производящее досудебное расследование, или прокурор (ст. 193 УПК РК) по месту соединения дел. Это вытекает из того, что дело находится у органа, принявшего решение о соединении дел. Органу, прекратившему или приостановившему

му производство по делу, направляется копия постановления.

Выделение в отдельное производство материалов следственного дела возможно также:

1) при отсутствии необходимой связи между выявленными по делу преступными деяниями;

2) в связи с неизвестностью местопребывания одного из подозреваемых (обвиняемых) или его тяжелой болезнью, если требуется приостановление дела относительно данного обвиняемого;

3) когда некоторые участники уголовного наказуемого деяния не установлены, а следственные возможности исчерпаны;

4) при большой сложности, трудоемкости расследуемых уголовных правонарушений, хотя и связанных между собой, но допускающих разъединение их на несколько дел.

При этом выделение дел возможно только в тех случаях, когда оно будет способствовать более полному, всестороннему и объективному расследованию и разрешению.

Соединение и выделение дел производится по мотивированному постановлению лица, ведущего уголовный процесс. Копия постановления в течение двадцати четырех часов направляется

прокурору. При соединении производств копия направляется также стороне защиты.

Материалы можно выделять из дела как в подлинниках, так и копиях в зависимости от содержания дела и значения документа для основного и выделяемого производства.

К постановлению о выделении дела должен быть приложен перечень материалов, выделяемых в подлинниках или в копиях.

Если в ходе досудебного расследования получены о действиях, содержащих признаки уголовных правонарушений, не имеющих отношения к расследуемому делу, то все материалы о них незамедлительно выделяются для начала нового досудебного расследования в общем порядке.

Срок производства по делу при соединении нескольких дел должен исчисляться со дня начала производства дела, к которому присоединены дела. Исключение составляют случаи, когда по одному из соединенных дел в качестве меры пресечения применены содержание под стражей либо домашний арест, срок следствия в таком случае исчисляется со дня начала досудебного расследования дела, по которому применены указанные меры пресечения.

Литература

- 1 Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Казахской ССР. – Алма-Ата: Изд-во «Казахстан». – 1969. – 458 с.
- 2 Уголовное право. Особ. часть: Уч. для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 526 с.
- 3 Уголовное право. Общая часть: Уч. для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 580 с.
- 4 Скляр С.В. Неоднократность преступлений в уголовном праве России // Российская юстиция. – 2006. – №4. – С. 78-90.

References

- 1 Commentary on the Criminal Procedure Code of the Kazakh SSR. – Almaty: Publishing house «Kazakhstan». – 1969. – 458 p.
- 2 Criminal Law. Special part: Textbook for high schools. – M.: UNITY, 2008. – 526 p.
- 3 Criminal Law. Overview: Textbook for high schools. – M.: UNITY, 2007. – 580 p.
- 4 Sergey Sklyarov. Repeatedly crimes in criminal law of Russia // the Russian justice. – 2006. – №4. – P. 78-90.

Тапалова Р.Б.
**Значение следственных
ситуаций по делам
об экологических
правонарушениях**

В статье рассмотрены типичные следственные ситуации при расследовании экологических правонарушений. В зависимости от вида экологических правонарушений выделены конкретные ситуации. Показаны в соответствии с ними процессуальные действия.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, преступление, следственные ситуации, процессуальные действия, следователь.

Tapalova R.B.
**Typical situations in cases of
environmental offenses**

The article describes the typical investigative situations in the investigation of environmental violations. Depending on the type of environmental offenses, the particular situation. Showing them in accordance with the procedural steps.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecology, crime, legal proceedings, typical situations, evidence, investigators.

Тапалова Р.Б.
**Экологиялық құқықбұзушылық
туралы істер бойынша тергеу
жағдайларының мағынасы**

Бұл мақалада экологиялық құқықбұзушылықтарды тергеу жүргізудегі көп кездесетін тергеу жағдайлары қарастырылған. Экологиялық құқықбұзушылықтың түріне байланысты нақты жағдайлар ерекшеленіп көрсетілді. Осыларға сәйкес процессуалды әрекеттер көрсетілген.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқықбұзушылықтарға қарсы түрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, қылмыс, процессуалдық әрекеттер, тергеуші.

ЗНАЧЕНИЕ СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ ПО ДЕЛАМ ОБ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Тактические и методические особенности проведения проверки определяются, в частности, видовыми (групповыми) особенностями преступлений; спецификой задач проверки, ограниченностью ее средств и сроков проведения; особенностями поступившей информации, источниками этой информации (например, информации, полученной путем проведения оперативно-поисковых мероприятий и информации, полученной из заявлений граждан, материалов проверок контролирующих органов и тому подобное); отраслевой спецификой субъекта проведения проверки (природоохранной прокуратурой); особенностями ситуации, возникающей при проверке (возникновения разных конфликтных ситуаций, трудности в получении нужных документов, противодействие заинтересованных лиц и тому подобное).

Решающую роль на стадии проверки играет информация о преступлении, выступающей поводом к регистрации уголовного дела. Поскольку основания выясняются уже в ходе процесса, то возникновение повода, как начального момента процесса, предшествует установлению этих оснований. Следовательно, процессуальная деятельность относительно выяснения оснований к возбуждению уголовного дела всегда начинается с проверки и оценки повода. Сущность проверки материалов об экологических преступлениях заключается в исследованиях специалистов.

Анализ дел позволяет определить перечень материалов, составляющих первичный материал, нужный для обоснованного возбуждения уголовного дела, перспективного расследования и судебного разбирательства:

- материалы специальных проверок природоохранной прокуратурой;
- письменные заявления органов, осуществляющие государственный экологический контроль за состоянием окружающей природной среды;
- письменные заявления представителей общественных экологических организаций;
- рапорт работника оперативного подразделения (обобщающий письменный вывод проведенной работы относительно выявления и документированию преступления или отдельного его

эпизода, где четко определяются установленные данные о преступном событии и причастных к нему лицах);

- публикации средств массовой информации;
- заявления отдельных граждан.

Ситуационный подход при расследовании экологических преступлений следует использовать по трем основным направлениям: при изучении преступного события, применительно к процессу расследования в целом и при подготовке и производстве отдельных следственных действий. Традиционное выделение трех типовых исходных следственных ситуаций целесообразно при расследовании браконьерства и подобных экологических преступлений:

Ситуация 1: известен преступник (преступники).

Ситуация 2: имеется информация о преступнике (преступниках).

Ситуация 3: известно только место, где проявились незаконные действия (охота, рыбалка, рубка леса и пр.), ничего не известно о преступнике (преступниках).

При расследовании экологических преступлений, связанных с загрязнением окружающей природной среды и т.п. выделение трех типовых исходных следственных ситуаций представляется не совсем полным. Для этих преступлений предлагается формула расчета количества типовых групп следственных ситуаций, описываемых по принципу «известно» – «неизвестно», в зависимости от количества рассматриваемых компонентов криминалистической характеристики преступлений.

Взяв за основу четыре наиболее важных компонента – источник загрязнения, место выброса, территорию распространения последствий выброса, пострадавшие флора, фауна, люди – считаем, что правы криминалисты, выделяя семь типовых исходных следственных ситуаций расследования:

Ситуация 1: имеется информация обо всех четырех компонентах.

Ситуация 2: известен только источник загрязнения.

Ситуация 3: известно только место, где проявились последствия загрязнения (погибшие животные или флора).

Ситуация 4: обнаружено место выброса, однако источник и территория распространения неясны.

Ситуация 5: известны место непосредственного выброса и место (территория) распространения последствий.

Ситуация 6: известны как источник, так и место выброса.

Ситуация 7: известны источник, место распространения последствий, есть потерпевшие.

Как показывает практика (на основе так называемой «несчитанной статистики», по экспертным оценкам криминалистов), начальный этап (приблизительно первые десять дней расследования) интенсивной работы относительно раскрытия преступления в значительной мере определяет успех последующей работы в деле. Именно в этот период применяется самый широкий комплекс криминалистических методов и средств раскрытия преступления, следственных и организационных действий, оперативно-розыскных мероприятий. В этой связи одной из главных задач методики является разработка типичных систем (и подсистем) действий следователя, отображающих самые эффективные пути раскрытия преступления и способствующих избранию оптимальной системы действий в уголовном деле. Правильное избрание начальных следственных действий, быстрое и качественное их проведение имеют огромное значение при расследовании преступлений.

Результаты проведенного анализа уголовных дел и статистических материалов позволяют сделать вывод о том, что при расследовании преступлений в сфере экологии, целесообразно проводить такие начальные действия:

- осмотр места происшествия (во всех случаях)
  - исследования специалистов (для преступлений 1 и 2 гр.)
  - назначения судебных экологических экспертиз (для преступлений 1 и 2 гр.)
  - назначения судебных экспертиз (во всех случаях)
  - допросы свидетелей и подозреваемых (во всех случаях);
  - следственный осмотр очистных сооружений, помещений, предметов, документов, электронных носителей информации и наложения ареста на материальные ценности;
  - выемка и истребование предметов и документов;
  - обыски (для преступлений, связанных с браконьерством и т.п.)
- поручение органам дознания провести оперативно-розыскные мероприятия, направленные на установление обстоятельств, которые имеют значение для расследования.

Этот перечень не является исчерпывающим, поскольку сформулировать универсальные

схемы расследования, применимые к любому случаю, невозможно, так же, как невозможно предусмотреть заранее действия преступников. Следовательно каждая конкретная ситуация расследования требует от следователя, преж-

де всего, творческой деятельности в пределах уголовно-процессуальной регламентации на основании сформулированных в науке обобщений судебно-следственной практики, теоретических положений и методических рекомендаций.

Литература

- 1 Лысов Н.Н., Кричун С.В. Проблемы возбуждения уголовных дел по экологическим преступлениям // Вестник Калининградского юридического института МВД России. – Калининград. – 2008. – №1. – 0,3 п.л.
- 2 Расследование преступных нарушений правил охраны окружающей природной среды// Право: теория и практика. – М., 2003. – № 5. – С.14.

References

- 1 Lisov N.N., Krichun S.V. Problems of criminal cases on environmental crimes // Herald Kaliningrad Law Institute of the Russian Interior Ministry. – Kaliningrad. – 2008. – №1. – 0.3 pp
- 2 The investigation of criminal violations of environmental protection // Law: Theory and Practice. – M., 2003. – № 5. – С. 1.

Omarova A.B., Omarova Sh.B.

Trademark and trade secret as a means of protection the form and content of the goods

In this article, the author discusses the features of the goods by the form of protection of the trademark, as well as the content of the commodity, which is a commercially valuable information as an object of intellectual property. Intellectual property is viewed as the contents of the goods. A trade secret is offered to consider as a way to protect intellectual property.

Key words: product, trademark, information, business information, commercial secret.

Омарова А.Б., Омарова Ш.Б.

Тауар белгісі мен коммерциялық құпия тауардың нысаны мен мазмұнын қорғау тәсілі ретінде

Бұл мақалада тауар белгісін қорғау арқылы қорғау өнімдерінің мазмұнын, нысандарын, қорғау мүмкіндіктерін талқылайды. Коммерциялық құпия режимін белгілеу арқылы зияткерлік меншік құқығы ретінде – коммерциялық құнды ақпаратты қорғау мүмкіндігі анықталады. Сондай-ақ тауарлардың мазмұнын коммерциялық құпия арқылы қорғауды қарастырған. Зияткерлік меншік тауар мазмұны ретінде қарастырылады. Коммерциялық құпия зияткерлік меншікті қорғау тәсілі ретінде ұсынылған.

Түйін сөздер: зияткерлік өнім, бренд, сауда белгісі, ақпарат, іскерлік ақпарат, коммерциялық құпия.

Омарова А.Б., Омарова Ш.Б.

Товарный знак и коммерческая тайна как способы защиты формы и содержания товара

В этой статье авторы рассматривают особенности защиты формы товаров посредством защиты товарного знака. Также рассматривается защита содержания товара – коммерчески ценной информации – как объекта интеллектуальной собственности посредством создания режима коммерческой тайны. Интеллектуальная собственность рассматривается как содержание товара. Коммерческую тайну предлагается рассматривать как способ защиты интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальный продукт, торговая марка, товарный знак, информация, деловая информация, коммерческая тайна.

**TRADEMARK AND
TRADE SECRET AS A
MEANS OF PROTECTION
THE FORM AND
CONTENT OF THE
GOODS**

In a market economy the term «product» is used to denote several business results – products, services, work [1]. Positive solution to one of the main problems for the entrepreneur – improving their competitiveness in the market, under the emergence of many independent producers, depends on how high this competitiveness is in its performance. It is considered that the high competitiveness of a commodity is determined by the presence of demand for it. The latter depends on the interrelated factors such as the utility of a product as well as high quality (it must have its own properties to satisfy any needs).

However, it should be noted that these factors are not enough.

An entrepreneur, having ensured a certain quality, customer value of its products, work and services in the market to quickly capture the market and bring maximum profit to the manufacturer should take care of the appropriate measures to protect the labor product, hence its reputation in the market where there is a large number of independent sellers and buyers of the same type of goods. This goal is achieved partly by the use of the trademark. This need is caused by periodic changes of economic conditions in competitive rivalry. It should be noted that competition is something more serious than just a rivalry between individual entrepreneurs for the most favourable conditions for the production and marketing of goods. Competition appears in the market in various forms and implemented in different ways, including dishonest ways. And the trademark can not be the only means of protecting the commodity.

It is the idea without which no business can exist. Production management and sales promotion should not be built in the form of a frozen concept. Moreover in the market always win those who bring to it new ideas and points [2]. Therefore, along with the production of goods, the entrepreneur is working on the development, accumulation, introduction of the ideas that promote rapid, quality, low-cost production. In other words, he becomes the owner of the goods not only in the sense of the real form, but also the owner of the results of his intellectual activity. These results make the content of the goods. Commodity is not only the product of physical work, but also the product of human mental activity, the result of « mental work « ideas. These results are embodied in various kinds of tech-

nology, knowledge, experiences that underlie the production of goods as they were materialized in the product, becoming an integral part and technological property of the entrepreneur.

In other words, today we should realize that the novelty and innovation should be recognized as an integral feature of entrepreneurship. Commodity becomes material carrier in which scientific and technical information was incorporated, that is considered to be the property of the entrepreneur, representing to him as well as goods the economic value. Consequently, as the product itself, we call it the external form and its contents must be the object of protection. Only in this case we can speak about the high competitiveness of the goods on the market, while in the first place it must be the protection of intellectual property. Thus, in addressing the issue of protection of the main object of the entrepreneurial activity a commodity, a system of protective measures should be created, measures which would include ways to protect not only the form but the content of the goods on the market, the innovation process that is recognized to be the intellectual property of the owner.

Nowadays four main ways to protect intellectual property are used in world: patents, copyright, trademark, trade secret. Let us refer to commercial secrets as a possible means of protection of innovation. Traditionally accepted, as has been noted above, the trademark protects the goods on the market. However, what kind of protection is implied – protection of the form or of the contents?

To analyze this, it is sufficient to refer to the concept of trademark and analyze some of the rules of trademark law and determine its function. Recognized registered trademark is a verbal, visual, volumetric or other indication serving to distinguish the goods and services of some economic entities from the goods and services of the other businesses [3].

Trademark is affixed to the product or its packaging to highlight this product of similar mass, as well as allowing it to know the manufacturer or retailer. Consequently, the function of a trademark as designations is individualization of the product and its manufacturer (seller). Every entrepreneur seeks to ensure that its product was recognizable by the consumer. It should be noted that service enterprises use service marks to individualize their services (insurance, banking company, airlines, etc.). Legal regime service mark is not different from trademarks and is determined by the same regulations. In addition to these functions the trademark has some others features. When choosing a product, trademark is regarded as a landmark by the consumer. Select-

ing in this case is based on the properties of the expected product (weight, the taste, the efficiency of operation, etc.). In other words trademark indicates the presence of certain consumer goods properties. In this case we speak of the guarantee function of the trademark. Since these functions are inextricably linked to advertising function, we can say the trademark helps to create, develop consumer demand for this «labeled» goods [4].

All functions of the trademark complement each other. As a result, it becomes an effective means of promoting goods to the market in a competitive environment. Through trademark businesses are gaining popularity on the market. That is why most of the goods are labeled by the manufactures. And this is not the only cause of using a trade mark.

Currently trademark is known as a form of property, which the owner can take steps to protect, protecting their interests in the market. Trademark owners are granted exclusive powers and rights, which must be protected. The exclusive rights include:

1. the right to use the mark in product labeling, affixing it to the product or packaging;
2. the right to impose «labeled» products into circulation by selling, offering for sale or in any other way;
3. the right to bring «labeled» goods into the country of its trademark action;
4. right to use the mark as a means of advertising their activities and their goods, placing it in advertising publications in various written documents, trade names, signs, orally etc.

Trademark protection is conferred by a trademark registration and issuance by the certificate for a trademark in accordance with the law. In Kazakhstan, trademark, and therefore these rights receive official registration in the Patent Office in accordance with the Law of the RK «On trademarks, services and appellations of July 1999 (the Act) [5]. Trademark protection is not of a permanent nature. According of the Law on the protection document trademark (certificate) is valid for ten years from the date of application for registration. But this period may be extended each time for fifty years on payment of a fee. Thus, obtaining legal protection for product designation as a trademark, the entrepreneur becomes a means of protection for their product and its properties from unfair competition in the market, which is not allowed to put down that other similar products on the same notation without the owner's knowledge, the same import goods such designation to the territory of the right entrepreneur to trademark without the consent of the latter, i.e. in creating the conditions that do not allow other man-

ufacturers and distributors to use the trademark, and thereby reduce the credibility of the product having its trademark.

It seems necessary to pay attention to the fact that not every denomination may receive legal protection. The law imposes requirements on the form and content of such a design to recognize his trademark. In form notes and marks can be verbal (words, names, letters, numbers, etc.), visual (pictures, color, etc.), volume (for example, the shape of a bottle of perfume), as well as sound and combination of the above mentioned elements.

Designation on the content must be new, i.e. should not be similar, identical notation introduced earlier as trademarks. In this case novelty is recognized by not all known features, and must be applied to goods belonging to the same group of goods or close group as the evaluated mark.

However, trademark content must be original. Originality is determined by specifying the trademark devoid of originality. Designations devoid of any distinctive features or expression, which have become common in everyday use are not considered original, is also firmly included in the technique or the economic turnover as the definition of the product, which became a generic term (e.g., «syringe»), descriptive marks, i.e. is directly listed on the product properties of the products, their quality, price [4].

Spurious symbols may not be a trademark, i.e. designations that carry information about the product, which is misleading for consumers. The right on the mark and its protection extends to the territory of the State where it is registered (in some countries recognized the sign protected by virtue of the application (for example, in the United States). In other words, it is territorial in nature. Though the procedure for establishing a special law applicable to the so-called world-famous marks according to article 6 «» Paris Convention for the protection of Industrial Property of March 20, 1883 [6], the court may provide protection in the country to the unregistered mark as a well-known (e.g. the trademark «Kodak» widely known in the world market).

From what stated above we can conclude that the use of a trademark – is its use on goods, their packaging, the person to whom such a right given to them by virtue of the registration mark. The right to use can be granted to another person, but only on the basis of agreement with the owner (user license agreement or trademark assignment) registered in the Patent Office. It should be borne in mind that without this registration agreement is invalid. A

trademark may be assigned by legal or natural person in respect to all or part of the goods for which it is registered.

In the case where the right to use the trademark transferred by the owner to another person under a license agreement, the main condition for the agreement is the requirement that the goods quality user (licensee) was not lower than the quality of goods of the trademark owner (licensor) and the holder's right to monitor the implementation of the offered requirements.

If a trademark is recognized as an entrepreneur in the market, we can assume that it has a real value that in business practice it is evaluated in monetary terms. As a result the trademark is included in the so-called «intangible assets» and the right to use a trademark may be the subject of the ordinary contract on purchase and sale. Note that the subject is not the trademark itself but the right to use it for a specific period of time. Besides the development of conditions of such contract is a complex procedure which involves, first of all, a thorough assessment of the buyer, his business reputation, operating principles, and most importantly – the quality of products. Whether this business information that comprises the content of the goods will be transferred is being solved separately.

Recently, as a result of the introduction of the Western schemes to use trademarks and technology the above mentioned transfer can be specified in the «franchise». In the draft of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) «franchise» is defined as an integrated enterprise license, according to which the franchisor (the franchisor) agrees to provide the user (franchisee) for a fee during a term of life or without, to use the right as a business user a complex of exclusive rights of the owner, including the right to a trade name, to the protected commercial information, trademark, and other facilities provided by the contract of exclusive rights. In other words, the term «franchise» means not only the transfer of rights to use the trademark.

This brief analysis of the law allows us to conclude that the trademark has a certain commercial value, but does not have the protection function of commercial information that comprises the content of the goods. Trademark is a way to protect the external (substantial real) form of the commodity. We got accustomed to pay attention to what always refers to the protection of the substantial real form of the product. At the same time we lose sight of its other special shape – intangible, composing its contents. Above, it was concluded that it is a commercially valuable information.

This product is a special source of information, which would be eagerly seized by the other competitors [7]. Hence the information itself (without being connected to a real substantial form) can be a commodity. But only if the properties of the goods are of economic (commercial) value. It takes an indirect participation in the commodity turnover associated with that information before becomes a commodity (commercial information) embodied in the material production, products coming to market. Here it becomes important and an essential part of real goods [9].

In the legal literature many definitions of such information are provided. Enough to bring the contents of one of them. Commercial information is an information about various aspects of industrial, commercial, administrative, scientific, technical, financial activity, which is in the interests of competition and economic security of the company is the subject for protection [8]. Information component determines the quality and the value of the goods. In the competitive environment protection of such information becomes of great importance. Largely on how it is protected by the product life cycle depends on the market. Commercial information is an unusual commodity. Therefore, its protection should be appropriate.

Let us refer to the legal specific protective features of such information. It is determined that the content of the commodity comprises information. The term «information» in this case gives information about the value of discoveries, inventions, new designs, recipes, technological methods. In other words, it is the results of the intellectual activity. At present relations over such information are governed by the Institute of Intellectual Property (including industrial). Unfortunately, in our country, this institution has not yet received proper legislative consolidation. However, we can say that some parts of it are in the focus of lawmakers and legal literature and in varying degrees are obtaining rapid development in our country. In particular, these are the sections of patent law and copyright law. They are traditional. Any of these types of information can be commercial and make the content of a real product. Note that in this case the protection of the first two categories of information are considered to be effective protection mechanisms established through patent law and copyright.

Often at the heart of a commodity is a third category of information. It is diverse in its content, is not confined to patenting, although it may include information and patentable, but that the patent is not obtained for any reason, including non-patentable technical knowledge, but necessary for the production of goods, other information about various aspects of business practice. Civil legislation of the Republic of Kazakhstan suggests the possibility of a third category of information protection by establishing a regime of trade secrets (art.10 126 CC RK (general)).

The protection of information as a trade secret is to prevent leakage, theft, loss, unauthorized destruction, distortion, copying. In other words, here we have the protection of the privacy of various kinds of information. The term «trade secret» can be regarded in the broad sense as covering a thing in the form of a legal regime to protect that information. This is expressed in the above definition. In a narrow sense, trade secret acts as a concept directly coinciding with the object of protection, that is, a kind of information. In this meaning it implies the information useful for the conducting of the case, giving an advantage over its competitors, who do not possess this information [10]. It should be noted that despite the varied nature of the content of trade secrets, in the study the problems of the content protection of the product must be at the forefront of scientific and technical component of trade secrets, which is better known as the «know-how» or trade secrets.

As a legal regime of information a commercial secret is considered under the Intellectual Property Institute. Besides for basic provisions it fits into the framework of state efforts to establish a «fair competition». Let us turn to some of the main provisions of trade secrets, currently received and envisaged in the Kazakhstan legislation. Commercial secret is possible to be given to any information, but only having recourse to the professional field of their owner, namely in commercial activities.

The above considered rules on trademark and trade secret are the general norms defining the strategy to protect the goods on the market in a competitive environment. There are a lot of other problems to be solved related to these and other possible means of protection. However, it is necessary to make comparative analysis much deeper. However, this is the subject of a separate consideration.

References

- 1 A.V. Busigin. Entrepreneurship. Textbook. – M., 1997. 182 c.
- 2 V.T. Batycho. Business Law – Taganrog: Tsure, 2011 – 382c.
- 3 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan – Almaty, 2015. – 432 p.
- 4 Civil and commercial law of the capitalist states. ed. EA Vasiliev. – M.: «International Relations», 1993 – 564 c.
- 5 The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 26, 1999 № 456-I «On Trademarks, Service Marks and Appellations of Origin»
- 6 Paris Convention for the protection of Industrial Property of March 20, 1883.
- 7 V.I. Yarochkin Commercial information firmy.- Moscow: «Os-89», 1997. – 128.
- 8 Vinogradov SN Commercial activity. – Minsk, 1998. -.202 C.
- 10 The practice of protection of trade secrets in the United States. Guide to protecting your business data – M., 1992. – 231 c.

Сулейменова С.Ж.,
Амангельдинова Д.

**К проблеме определения
понятия «гражданский
процесс»**

Настоящая статья содержит тезисное изложение основных теоретических подходов к определению понятия гражданского процесса. Автором освещены различные взгляды ученых. Обосновывается необходимость глубокого теоретического обобщения существующих теоретических положений о понятии гражданского процесса, выявления новых аспектов проблем, связанных с определением понятия гражданского процесса. В связи с этим вопросом выявлена необходимость изучения и понятия стадии гражданского процесса.

Ключевые слова: право, гражданское процессуальное право, стадии гражданского процесса, гражданский процесс, гражданское судопроизводство.

Suleimenova S.Zh.,
Amangeldinovna D.

**On the problem of the definition
of «civil proceedings»**

This article provides a succinct summary of the main theoretical approaches to the definition of the concept of civil procedure. The author highlights the different views of scientists. The necessity of a deep theoretical generalization of existing theoretical propositions on the concept of civil process, revealing new aspects of the problems related to the definition of the concept of civil procedure. In connection with this issue it highlighted the need to explore the concept and stages of civil process.

Key words: Law, Civil Procedural Law, the stage of civil process, civil procedure, civil procedure.

Сулейменова С.Ж.,
Амангельдинова Д.

**«Азаматтық сот ісін жүргізу»
ұғымын анықтау мәселелері**

Бұл мақалада азаматтық іс жүргізу тұжырымдамасын анықтаудың негізгі теориялық көзқарастары қысқаша қарастырылған. Автор ғалымдардың түрлі көзқарастарына тоқталған. Азаматтық іс жүргізу тұжырымдамасын анықтау мәселелерімен байланысты проблемаларды жаңа қырларынан ашуы, азаматтық процесінің тұжырымдамасы туралы қолданыстағы теориялық ұсыныстарының қажеттігі айқындалған. Бұл мәселеге байланысты азаматтық процесс кезеңдерін зерттеудің қажеттігін атап өтеді.

Түйін сөздер: азаматтық іс жүргізу сатылары, азаматтық іс жүргізу, азаматтық процесс, азаматтық іс жүргізу құқығы, сатылар.

**К ПРОБЛЕМЕ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ
ПОНЯТИЯ
«ГРАЖДАНСКИЙ
ПРОЦЕСС»**

Право на судебную защиту нарушенного субъективного права и законного интереса является конституционным правом, в котором выражена доступность правосудия. Как правило, защита гражданских прав осуществляется в ходе гражданского судебного производства (судебного процесса).

Понятие гражданского процесса до сих пор обсуждается в правовой науке и учеными высказываются различные мнения. Гражданский процесс определяется в узком и широком смысле.

В узком смысле гражданский процесс, как правило, понимается как деятельность суда по осуществлению правосудия по гражданским делам. В широком смысле гражданский процесс определяется в качестве деятельности не только суда по осуществлению правосудия, но и третейских судов, административных и других органов по разрешению гражданско-правовых споров. Иными словами, в широком смысле понятие гражданского процесса распространяется на иные формы защиты прав и интересов физических и юридических лиц.

Так одни специалисты определяют стадии гражданского процесса как порядок осуществления правосудия по гражданским делам [1, с. 182]. Другие специалисты полагают, что гражданский процесс – одно сложное правоотношение [2, с. 150] либо совокупность правоотношений [3, с. 132], которые возникают в ходе рассмотрения и разрешения гражданских дел. Существует мнение, что гражданский процесс – это деятельность и связанные с ней правовые отношения суда и других участников процесса [4, с. 144].

Поскольку действующее гражданско-процессуальное законодательство, в частности Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года (далее – ГПК РК) регулирует деятельность только суда по осуществлению правосудия по гражданским делам, следовательно, необходимо гражданский процесс понимать в узком смысле как деятельность суда по осуществлению правосудия по гражданским делам.

Гражданский процесс по любому делу последовательно проходит несколько этапов, которые называются стадиями гражданского процесса.

Следует сразу обратить внимание на то обстоятельство, что действующее новое ГПК РК, так же как и ГПК зарубежных стран, как и действовавший до него кодекс, не раскрывает понятия «стадии гражданского процесса».

Наиболее распространено определение стадия гражданского процесса как характеризующего движение гражданского дела, при котором цель достигается, если в результате совершения процессуальных действий созданы условия для перехода дела из одной стадии в другую. Ученые-процессуалисты почти единодушны во мнении, что под стадией понимается совокупность ряда процессуальных действий, преследующих определенную и одну цель [1, с. 212].

Однако среди ученых нет единодушия в определении видов стадий гражданского процесса. Отмечается, что определяющее значение при делении процесса на стадии имеет тот признак, что процесс может быть завершен в любой стадии. В соответствии с этой позицией выделяются следующие стадии гражданского процесса [5]:

1. Производство в суде первой инстанции;
2. Производство в суде второй инстанции;
3. Производство по пересмотру решений, определений и постановлений в порядке надзора;

4. Производство по пересмотру решений, определений и постановлений по вновь открывшимся обстоятельствам;

5. Исполнительное производство.

При этом каждая названная стадия включает в себя этапы: возбуждение производства данной стадии; подготовка дела к судебному разбирательству (исполнительному производству); судебное разбирательство (исполнительное производство).

В связи с изложенным приходим к выводу, что проблема определения понятия гражданского процесса и вытекающая из него проблема стадийности гражданского процесса в современных условиях развития правовой науки и законодательства имеет не столько теоретическое, но и практическое значение. Поскольку указанная проблема решается во многом за счет искусственного и схоластического разделения понятий гражданский процесс и гражданское судопроизводство и является малоэффективным, далеким от потребностей практики, полагаем, обозначенные нами вопросы, несомненно, требуют дальнейшего более глубокого научно-практического исследования.

Литература

- 1 Гражданский процесс: Учебник 5-е изд. перераб. и доп. / под ред. д.ю.н. В.В. Яркова. М.: Юрист. – 2005. – 739 с.
- 2 Гагаринов А.В. Понятие гражданского процесса // Правоведение. -1998.-№ 4. – 96 с.
- 3 Баранов И.В. К вопросу об основаниях возбуждения гражданского судопроизводства // Арбитражный и гражданский процесс. -2005. – №5. – 28 с.
- 4 Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М.К. Треушников. М.: ООО Городец-издат. – 2003. – 720 с.
- 5 Стадия процесса: [Электронный ресурс]. – 2015 – URL.: http://testent.ru/publ/studenty/osnovy_prava/stadija_processa/40-1-0-1459

References

- 1 Civil proceedings: Textbook 5th ed. Revised. and ext. / ed. Doctor of Law VV Yarkova. M.: Lawyer. – 2005. – 739 p.
- 2 Gagarinov A.V. The concept of civil procedure // Jurisprudence. -1998.- № 4. – 96 p.
- 3 Rams IV On the question of the grounds for the institution of civil proceedings // Arbitration and civil procedure. -2005. – №5. – 28 p.
- 4 Civil process: Textbook / Ed. MK Treushnikova. M.: ООО Gorodets-izdat. – 2003 – 720 p.
- 5 Stage of the process: [electronic resource]. – 2015 – URL.: http://testent.ru/publ/studenty/osnovy_prava/stadija_processa/40-1-0-1459

Тапалова Р.Б.
**Проблемы начала досудебного
следствия
при расследовании уголовных
экологических
правонарушений**

В статье рассмотрен процесс первичных действий при экологических правонарушениях. Приведены примеры из практики, как в течение нескольких лет специалисты пытаются определить причину нарушения и не всегда могут установить признаки уголовного деяния.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, преступление, процессуальные действия, специалисты, следователь.

Tapalova R.B.
**About the beginning of the pre-
trial investigation in criminal
environmental offenses**

The article describes the process of the primary actions in environmental offenses. Examples of practices, such as within a few years, experts are trying to determine the cause of ekonarusheniya and may not always install the signs of a criminal act.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecology, crime, legal proceedings, evidence, investigators.

Тапалова Р.Б.
**Қылмыстық экологиялық
құқықбұзушылықты тергеуді
жүргізудегі сотқа дейінгі
тергеуді бастаудың мәселелері**

Бұл мақалада экологиялық құқықбұзушылық жағдайындағы алғашқы әрекеттер процесі қарастырылған. Бірнеше жылдар бойы мамандардың экоқұқықбұзушылықтың себебін анықтауға тырысып жатуы туралы және де қылмыстық әрекеттің белгілерін анықтау әр кезде жүзеге аса бермейтіндігі туралы тәжірибеде кездесетініне мысалдар келтірілген.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқықбұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, қылмыс, процессуалдық әрекеттер, маман, тергеуші.

**ПРОБЛЕМЫ НАЧАЛА
ДОСУДЕБНОГО
СЛЕДСТВИЯ
ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ
УГОЛОВНЫХ
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Деятельность уполномоченных органов относительно выявления, раскрытия и расследования преступлений, ее структуризация на этапы (стадии) – проблема, которая интенсивно разрабатывается представителями криминалистики, уголовно-процессуальной науки и которая имеет несомненное методологическое значение. Результаты ее исследования непосредственно преломляются в усовершенствовании методик расследования отдельных видов (групп) преступлений; с учетом выделенных этапов конструируются соответствующие методические рекомендации, конкретизируются цели и средства достижения эффективных результатов в каждом из них. С точки зрения содержательной стороны и решаемых следователем задач весь процесс доказывания рассматривается поэтапно – этап возбуждения уголовного дела, первоначальный этап расследования, последующий и заключительный этапы.

Если в ранее действующем УПК РК была глава, посвященная этапу возбуждения и выделены следственные действия, проведение которых допускалось до возбуждения уголовного дела, с принятием нового УПК РК в соответствии с ч. 1 ст. 179 началом досудебного расследования является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо первое неотложное следственное действие. В соответствии с ч. 5 ст. 181 при отсутствии достаточных данных, указывающих на признаки уголовного правонарушения, заявления и сообщения, требующие проведения ревизий и проверок уполномоченных органов для установления признаков уголовного правонарушения, без регистрации в Едином реестре досудебных расследований в течение трех суток направляются для рассмотрения уполномоченным государственным органам. Между тем проблема выявления экологических преступлений невероятно сложна и поэтому нуждается в специальной процессуальной и криминалистической разработке. Необходимо сразу же оговорить, что среди экологических преступлений особенно серьезные проблемы имеют место в отношении преступлений, связанных с загрязнением окружающей среды, поскольку эти правонарушения сочетают в себе сложный комплекс факторов, включая не только пространственные, когда территория, подвергшаяся загряз-

нению занимает десятки, сотни километров, но и метеорологические, которые вносят изменения, причем весьма существенные и могут нивелировать изменения. Усложняет процесс выявления признаков преступления в биологических объектах, поскольку их иммунная система противодействует внешним негативным воздействиям и существует временной фактор, он может оказаться продолжительным – недели, месяцы, иногда годы проходят, прежде чем биологическая особь погибает из-за произошедшего экологического правонарушения. Поясним на примерах, получивших большой общественный резонанс. В 2000 году на каспийском побережье в Мангистауской области нашли тела тысяч тюленей. Причиной их гибели назвали хронический токсикоз. В местной прессе озвучивалось официальное заключение, что несколько лет в силу биологических особенностей в организме животных накапливались нефтяные токсины и сельскохозяйственные пестициды, что привело к резкому падению иммунитета у тюленей и подверженности их инфекционным заболеваниям. Весной 2006 года погибло по меньшей мере 330 тюленей. Тогда по версии комиссии, наиболее вероятной причиной явился вирус чумы. Кроме этого, назывались также неблагоприятные погодные условия, но для данной акватории неблагоприятные погодные условия типичная картина. Представители Института микробиологии и вирусологии предположили, что массовая гибель тюленей в Мангистауской области произошла в результате интенсивного рыболовства. В 2007 году трагедия повторилась, количество найденных на берегу мертвых тюленей приблизилось к тысяче. Мертвых тюленей находили на побережье между нефтяными месторождениями Каламкас и Каражанбас, в районе водозащитной дамбы «Каламкас». В мае 2009 года на побережье Каспия насчитали сотни погибших тюленей. В этом же Тюб-Караганском районе Мангистауской области было обнаружено более 350 тушек мертвых тюленей. В марте 2010 года, по данным сайта Aktau-news, вице-министр охраны окружающей среды **Э. Садвакасова** заявила, что основной причиной сокращения популяции тюленей в Каспийском море является человеческая деятельность. «Самая первая причина в том, что мы ведем активный вылов рыбы в Каспийском море, а это основной продукт питания тюленей. Популяция тюленей на нашей территории – около 8000 особей, и она катастрофически сокращается каждый год», – заявила тогда Эльдана Садвакасова. В

отношении тюленей были проведены многочисленные исследования, приглашены были не только казахстанские специалисты, но и ученые их Германии, России, Англии и т.д. Результаты не были озвучены. Позднее, в 2014 г. в прессе появилась информация о замене труб на Кашагане. Как известно, Кашаган уникальное месторождение, находящееся в шельфе Каспия, и опасность добычи нефти на ней заключается в том, что сопровождается выбросами высокосернистого газа, губительного для живых организмов. В средствах массовой информации появились публикации об утечке газа из труб, проложенных в Кашагане. В других публикациях было указано, что трубы будут заменены к 2016 г. Исходя из такой информации, можно предположить, что использование негодных труб и привело к экоциду, иные версии вообще-то исключаются. Возбуждены ли уголовные дела против тех лиц, которые использовали заведомо непригодные трубы, грубо нарушая технологический процесс, приведший к колоссальным потерям? Ответа нет!! Аналогичная ситуация с сайгаками, причина массовой их гибели ученые связывают с результатами человеческой деятельности. Согласно последним данным МСХ РК, этой весной 2015г. в Казахстане погибли свыше ста тысяч сайгаков. Только в Костанайской области утилизировано более 80 тысяч туш, однако проблема еще не выяснена. В истории «сонной болезни» в селе Калачи в Казахстане учеными были получены результаты экспертиз почвы, подземного воздуха и воды, взятых ими из 12 скважин в Калачах. После этого у специалистов появилась рабочая версия феномена «сонного села», которую предстоит проверить в дальнейших исследованиях. «В пробах из почвы Калачей обнаружены повышенное содержание угарного газа СО и углеводорода СН. Причину «сонной болезни» я бы сформулировал так: периодическое вдыхание воздуха с пониженной концентрацией кислорода и повышенной концентрацией угарного газа и углеводорода», – считает замгендиректора НЯЦ Казахстана Лукашенко. Он подчеркнул, что это пока только рабочая версия. Он добавил, что «сонную болезнь» вызывает не какой-то один фактор, а именно совокупность трех факторов – недостаток кислорода плюс избыток СО и СН», – полагает Лукашенко [1-2].

Оценка всех перечисленных информации в приведенных примерах предусматривает применение комплекса знаний, прежде всего экологических, криминалистических, технических, потом только правовых. Проверка информации

включает одновременную работу по нескольким направлениям, в частности: выявление и получение следов загрязнений; исследования животных, исследования людей, выявление предприятий; выявление и получение нужных документов и их копий в этих предприятиях; выявление причастных лиц; прослеживание движения загрязняющих веществ и мн.др. Это только первичная информации.

При проверке первичной информации природоохранной прокуратурой совместно с различными службами осуществляются разнообразные мероприятия: организация проведения проверок, получение официальных справок от природоохранных служб; опрос граждан; исследования

диких животных; истребование, исследование и сравнительный анализ документов; использование конфиденциальных источников информации; проверка фактического наличия очистных средств и их состояния; оперативное наблюдение; прослушивание телефонных переговоров и снятие информации с каналов связи; оперативное обследование сооружений, помещений, участков местности и тому подобное [3].

Таким образом, начальный этап расследования преступления в сфере экологии занимает особое место, поскольку требует применения и сочетания комплекса биологических, химических, физических, даже экономических и правовых мероприятий.

Литература

- 1 Интернет-ресурс: <http://mgorod.kz/nitem/v-zko-ao-intergaz-centralnaya-aziya-oshtrafovali-za-vybros-gaza-pri-vzryve-gazoprovoda/>
- 2 Битабарова Ж.А. «Сверхнормативное загрязнение окружающей среды при проведении нефтяных операций: проблемы ответственности и оценка ущерба в Казахстане.//Известия НАН РК сер. общ. наук № 4 (272). – Алматы, 2009. – С. 65-71.
- 3 Вареникова С.П. Применение специальных знаний в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: Учебное пособие.- Алматы: HAS, 2004. – С. 48

References

- 1 Internet-resurs: <http://caspionews.kz/ocherednoj-shtraf-dlya-tsho/>
<http://mgorod.kz/nitem/v-zko-ao-intergaz-centralnaya-aziya-oshtrafovali-za-vybros-gaza-pri-vzryve-gazoprovoda/>
- 2 Varenikova SP Application expertise in the criminal trial of the Republic of Kazakhstan: Almaty posobie. – Study: NAS, 2004. – P.48
- 3 Bitabarova JA «Excess pollution during oil operations: issues of liability and damage assessment in Kazakhstan // Proceedings of the National Academy of Sciences of RK ser.obsch.nauk number 4 (272). – Almaty, 2009. – S. 65-71.

Омарова А.Б., Уальшер А.М.

Заң бойынша және ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік

Мақалада заң бойынша және ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік түсініктері қарастырылған. Автор заң бойынша және ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік түсініктерінің айырмашылығы мен ұқсастықтарын қарастырған. Нақты әр мұрагерлікке не жататыны анықталған. Мұрагерлікті заңда бекітілген кезектері бойынша бөліп қарастырған.

Түйін сөздер: мұра, мұрагерлік құқығы, заң бойынша мұрагерлік құқығы, ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік, өсиет бойынша мұрагерлік.

Omarova A.B., Ualsher A.M.

The right to inheritance and the proposed legal

The article deals with the concept of legal rights to inheritance and suggestions. The author has considered the differences and similarities of the concept of the right to inheritance and legal rights to the proposed inheritance. The components of each of these concepts. Nasleovanie reviewed depending on the specific legislative priority.

Key words: heritage, inheritance law, the right to legal inheritance, inheritance under a proposal testamentary succession.

Омарова А.Б., Уальшер А.М.

Право на законное и предложенное наследование

В статье рассматриваются понятия прав на законное и предложенное наследование, а различия и сходства определены составляющие каждого из этих понятий. Наслеование рассмотрено в зависимости от законодательно определенной очередности.

Ключевые слова: наследство, наследственное право, право на законное наследование, наследование по предложению, наследование по завещанию.

**ЗАҢ БОЙЫНША ЖӘНЕ
ҰСЫНУ ҚҰҚЫҒЫ
БОЙЫНША
МҰРАГЕРЛІК**

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 1039 бабына сәйкес мұрагерліктің негіздері заң бойынша немесе өсиет болып табылады. Әлемдік тәжірибеде басқа мұрагерлік негіз жоқ. Заң бойынша мұрагергерлік өсиет болмаса ғана жүзеге асырылады. Ал тәжірибеде заң бойынша мұрагерлік өсиет бойынша мұрагерлік те жиі кездеседі. Біздің азаматтар өсиет қалдыруға және өз көз қарасы бойынша мұралық ету тәртібін өзгертуге айтарлықтай ұмтылмайды. Оған себеп жеткілікті. Бірқатарын заң нормаларымен белгіленген мұралық мүлікті бөлу тәртібі мен реттілігі қанағаттандырады. Ал енді бірқатары өсиет жазып үлгермейді, не жай ғана ойларында ғана болады. Психологиялық факторлар да аз рөл ойнамайды. Дегенмен негізгі себептердің бірі заңи белсенділіктің болмауы [1, 8 б.].

Мұра дегеніміз мұра қалдырушыдан мұрагерге құқық мирасқорлығы тәртібінде өтетін мүлік. Мұра түсінігін анықтау үшін мұрагерлерге не және қалай өтеді деген сұраққа жауап беру керек. Мұрагерліктің жалпы ережесі қиын емес. Мұра қалдырушының барлық мүліктік құқықтары мен міндеттері мұрагерге өтеді. Мұра құрамына кейбір ерекше жағдайлардан басқа бар мүліктік құқықтары мен міндеттері кіреді. Мұрагерліктің бірнеше өзгешеліктерін бөліп көрсету қажет. Біріншіден, мұра не мұралық мүлік құрамына қайтыс болған азаматтың құқықтары (актив) мен қарыздары (пассив) кіреді. Екіншіден, мұрагерлік бойынша тек мұра қалдырушы тірі кезінде иеленген құқықтар ғана өтеді. Сондықтан мұра қалдырушы тірі кезінде ие болмаған, ол қайтыс болған кезде пайда болған құқықтар мұра құрамына енбейді.

Мұрагерліктің отбасылық сипаты оның кең таралуына ықпал етеді. Сондықтан да заң бойынша мұрагерлікті «мұрагерліктің отбасылық құқығы» деп атайды [2, 154 б.]. Заң бойынша мұрагерлікте мұра қалдырушы мұраны мұрагерлер арасында өз қалауынша бөле алмайды. Себебі заң бойынша мұрагерліктегі мұрагерлер кезегі мен үлесі мемлекетпен белгіленген ережелер негізінде жүргізіледі. Егер мұра қалдырушыны заңмен белгіленген мұрагерлер кезектілігі және мұраны солардың бөлу тәртібі қанағаттандырса, ол өсиет қалдырмауы да мүмкін. Мұнда мұра қалдырушының «болжамды еркі» бар деп айтуға болады.

Егер адам өсиет қалдырмай қайтыс болса, онда оны өз мұрасының заң бойынша өтуімен келіскендігі.

ҚР АҚ заң бойынша мұрагерлік етуде мұрагерлік кезектілігін анықтаған. ҚР АҚ 59 тарауымен, «заң бойынша мұрагерлік» тарауымен танысу барысында ең бірінші мұрагерлік кезектілігі көңіл аудартады. Мұрагерлер кезектілігі жөнінде заңгерлер әртүрлі өз көзқарастарын айтады. Мысалы, Ю.К.Толстой заң бойынша мұрагерлер шеңберін соншалықты кеңейтудің қажеті жоқ, ол сондай ұзақ туыскандықты анықтау барысында, қиындықтар мен адасуға әкеліп соқтыруы мүмкін дейді. З.Ш.Рашидова: «Заң бойынша мұрагерлікті туыскандықтың алтыншы деңгейіне дейін жеткізу» соншалықты қажет болмаған шығар. Нотариаттық тәжірибе кезектіліктің үшінші деңгейі және ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік заң бойынша мұрагерлікті шектейді [3, 80 б.]. Әрине алыс туыскандар арасындағы мұрагерлікті жүзеге асыру үрдісі, жақын туыскандарға қатысты үрдістен күрделірек және қиынырақ. Мүдделі тұлғалар өздерінің туыскандық қатынастарын анықтап, дәлелдеу мақсатымен сотқа жүгіне бастауы мүмкін, туыскандық анықталмай жатса, басқа да жолдарымен жеткілікті дәлелдемелерді табуға, сонымен қатар мұраны қабылдағысы келмегенде бас тарту мерзімін өткізіп алудың дәлелді себептерін белгілеуге тырысуы толығымен мүмкін. Бұл мәселенің барлығы мұрагерлік процесін қиындатады. Дегенмен бұл шеңбердің кеңеюін ақтауға болатын жағдайларын да айту керек. Ең алдымен бұл жағдай өсиет қалдырмай қайтыс болғанның мұрагерлеріне қатысты заңшығарушының қамқорымен түсіндіріледі. Сонымен қатар иесіз қалған мұра деп тану жағдайларының аз болуы мәліметтерімен де түсіндіріледі.

Заң бойынша мұрагер болу құқығын бірінші кезекте тең үлеспен мұра қалдырушының балалары, соның ішінде ол қайтыс болғаннан кейін тірі туған балалары, сондай-ақ мұра қалдырушының жұбайы мен ата-анасы алады.

Заң бойынша мұрагер болу құқығын екінші кезегінде тең үлеспен мұра қалдырушының ата-анасы бір, ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары), сондай-ақ оның әкесі жағынан да, анасы жағынан да атасы мен әжесі алады.

Заң бойынша мұрагер болу құқығын үшінші кезекте тең үлеспен мұра қалдырушының туған немере ағалары мен апалары алады. Заң бойынша мұрагер болу құқығын төртінші кезекте мұра қалдырушының алтыншы атаға дейінгілерін

қосқанда басқа туыстары алады, бұл ретте туыстық дәрежесі неғұрлым жақын туыстар туыстықтың неғұрлым алысырақ дәрежедегі туыстарын мұрагерліктен шеттетеді. Туыстық дәрежесінің жақындығы ортақ ата-бабасынан туу саны негізінде анықталады. Әрбір дүниеге келу бір ата (бір туыстық) дәрежесі деп аталады. Мұрагерлікке шақырылған төртінші кезектегі мұрагерлер тең үлесте мұрагер болады.

Заң бойынша мұрагер болу құқығын бесінші кезекте, егер мұра қалдырушымен бір отбасында кемінде он жыл бірге тұрса, тең үлеспен оның туыстас аға-інілері мен апа-сіңлілері, (қарындастары), өгей әкесі мен өгей шешесі алады.

Заң бойынша мұрагер болу құқығын алтыншы кезекте тең үлеспен мұра қалдырушының асырауындағы еңбекке жарамсыз адамдар алады. Мұрагерлер жоғарыда көзделген кезек тәртібімен мұрагерлікке шақырылады.

Заң бойынша мұрагерлік кезінде, бір жағынан, асырап алынған және оның ұрпақтары және екінші жағынан, асырап алушы мен оның туыстары қандас туыстарға теңестіріледі. Асырап алынғандар мен олардың ұрпақтары асырап алынушының туған ата-анасы, оның басқа да қандас туыстары қайтыс болғаннан кейін заң бойынша мұрагер болмайды. Асырап алынушылардың ата-анасы мен оның басқа да қандас туыстары асырап алынушы және оның ұрпақтары қайтыс болғаннан кейін заң бойынша мұрагер болмайды. Заң бойынша мұрагерлердің әрбір келесі кезегі алдыңғы кезектегі мұрагерлер болмаған, оларды мұрадан шеттеткен, олар мұраны қабылдамаған не одан бас тартқан жағдайда, азаматтық кодекстегі кейбір жағдайларды қоспағанда, мұрагерлік құқығын алады. Заң бойынша мұрагерлерді мұрагерлікке шақырудың кезектілігі туралы және олардың мұрадағы үлестерінің мөлшері туралы ережелері мүдделі мұрагерлердің мұра ашылғаннан кейін жасалып, нотариат куәландырған келісімімен өзгертілуі мүмкін. Мұндай келісім оған қатыспайтын мұрагерлердің, сондай-ақ міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлердің құқықтарын қозғамауы тиіс.

Заң бойынша мұрагерлерге сонымен қатар ұсыну құқығы бойынша мұрагерлер жатады. Бұл аталған мұрагерлер тек қана заңда көзделген жағдайлар орын алған жағдайда орын алады. Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік деп түсініледі «егер заң бойынша мұрагер болып табылатын тұлға мұра ашылғанға дейін қайтыс болып, оның мұрагері сол қайтыс болған

мұрагер қайтыс болмаған жағдайда оған тиесілі болатын мұрадағы үлеске мұрагерлік ету құқығы». Ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік тек заң бойынша мұрагерлікте орын алады, ал өсиет бойынша мұрагерлікте оған заң жол бермейді [4, 534 б.].

Егер заң бойынша мұрагер мұра ашылғанға дейін қайтыс болса, ашылатын мұрадағы оның үлесі ұсыну құқығы бойынша оның ұрпақтарына ауысады. Қайтыс болған мұрагердің үлесі заң бойынша мұрагер ұсынған туыстығы бірдей дәрежедегі ұрпақтар арасында тең бөлінеді. Тікелей өзінен тарайтын туыстық бойынша мұрагерлік

жағдайында ұсыну құқығы туыстық дәреже шектелмей қолданылады, ал көлденең туыстық бойынша мұрагерлік жағдайында ұсыну құқығын тиісінше оның туған аға-інілерін (апа-сіңлілерін, қарындастарын) ұсына отырып, мұра қалдырушының жиендері не оның туған немере ағасын немесе апасын ұсына отырып, немере аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары) алады.

Ескі заңнама бойынша ұсыну құқығы бойынша тек немерелері мен шөберелері мұрагер бола алған. Ал қазіргі күшіндегі заң бойынша ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік ете алатын мұрагерлердің туыскандық дәрежесі шексіз.

Әдебиеттер

- 1 Галеева Р.Ф., Ярков В.В., Зайцева Т.И. Настольная книга нотариуса: В 2т. Том 2: Справочно-методическое пособие. – М., 2000 – 448 с.
- 2 Свердлов Г.М. О предмете и системе социалистического семейного права. // Советское государство и право. – 1941. – №1. – С 65-69.
- 3 Архив Алмалинского районного суда г. Алматы №2 – 342/027
- 4 Гражданское право. Том I. Учебник для вузов (академический курс) / Отв. Ред.: М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2000. – 704 с.

References

- 1 Galeeva RF, Yarkov VV, Zaytseva TI Table notary book: The 2m. Volume 2: reference handbook – M., 2000 – 448 p.
- 2 GM Sverdlov On the subject and system sotsialicheskogo family law // Soviet State and Law. – 1941. – №1 – С 65-69.
- 3 Archive Almaly district court of Almaty №2 – 342/027
- 4 Civil law. Volume I. Textbook for high schools (akademichksky course) / Ed. Ed .: MK Suleimenov, YG Basin – Almtly, 2000 – 704 p.

Берсугурова А.Ш.
**Об особенностях судебного
контроля в уголовном
судопроизводстве РК**

Судебный контроль рассматривается как система мероприятий контроля предупреждения возможных ошибок органов досудебного расследования. Утверждается, что становление судебного контроля – это отражение тенденций повышения роли суда в государственной и общественной жизни. Рассматривая установленный в уголовном процессе порядок обжалования действий и решений должностных лиц и органов, следует иметь в виду его связь, обусловленность целевым назначением, содержанием и формой уголовного судопроизводства.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: правосудие, судебный контроль, досудебное производство, предварительное следствие, санкция, защита прав, защита прав личности, участники процесса.

Bersugurova L.Sh.
**About the features of judicial
control in criminal legal
proceedings of RK**

Judicial control is considered as a warning system monitoring the activities of possible errors bodies of pre-trial investigation. It is argued that the establishment of judicial review – a reflection of trends to enhance the role of the court in the state and public life. Considering established in a criminal trial procedure of appeal and decisions of officials and authorities should bear in mind its relation, conditionality intended purpose, content and form of criminal proceedings.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: justice, judicial control, pre-trial, pre-trial investigation, sanction, protection of rights, the protection of individual rights, the process participants.

Берсугурова А.Ш.
**ҚР қылмыстық сот бойынша іс
жүргізудің сот қадағалауының
ерекшеліктері туралы**

Сот бақылау сотқа дейінгі тергеу органдарының ықтимал қателерді болдырмау үшін ескерту жүйесі ретінде қаралады. Сот бақылау құруы мемлекеттік және қоғамдық өмірге соттың рөлін арттыру үшін үрдістердің көрінісі деп бекітіледі. Қылмыстық сот ісін жүргізуде құрылған лауазымды тұлғалары мен билік рәсімдері мен шешімдеріне шағымдану процесін ескере отырып, оның қылмыстық сот ісін жүргізудің мақсаттардың шарттылығы мен қатынасын естен шығармауымыз керек.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: әділет, сот бақылау, сотқа дейінгі іс жүргізу, алдын ала тергеу, санкция, құқықтарын қорғау, жеке құқықтарын қорғау, процеске қатысушылар.

**ОБ ОСОБЕННОСТЯХ
СУДЕБНОГО
КОНТРОЛЯ
В УГОЛОВНОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ
РК**

Право на судебную защиту – это субъективное право лица, реализация которого целиком зависит от его личного усмотрения. Субъективное конституционное и процессуальное право создает условия для свободы действий со знанием дела, учетом личного и публичного интересов. Данная теоретическая парадигма дает основание для пересмотра пределов судебного контроля над предварительным расследованием в формате расширения судебной проверки законности и обоснованности процессуальных решений и действий.

Перспективы развития судебной системы также связаны с возможностью поэтапного расширения пределов судебного контроля в досудебном производстве, в частности, посредством передачи права санкционирования от прокурора суду некоторых мер процессуального принуждения.

Указанные обстоятельства определяют актуальность теоретической разработки вопросов, связанных с углубленным анализом проблем судебного контроля за досудебным производством по уголовному делу, ибо от их скорейшего разрешения во многом зависит совершенствование всего уголовного судопроизводства и, как результат этого, способствование построению в стране правового государства.

В условиях же построения правового и демократического государства вопросы укрепления законности, реального обеспечения прав, свобод и интересов личности при осуществлении уголовного судопроизводства, органами, ведущими уголовный процесс, имеет большое значение.

По мнению В. С. Шевцова, конституционное право на судебную защиту предполагает как неотъемлемую часть такой защиты возможность восстановления нарушенных прав и свобод человека и гражданина, правомерность требований которых установлена в надлежащей судебной процедуре и формализована в судебном решении. Она предполагает также и наличие конкретных гарантий, которые позволяли бы реализовать данное конституционное право в полном объеме и обеспечить эффективное восстановление в правах посредством правосудия [1, с. 233].

Достаточно интересной представляется точка зрения Ф. Люшера в интерпретации В.М. Капицына. Такую

составляющую права на судебную защиту, как право на правосудие, а именно – право на свободный доступ к правосудию (право на обращение в суд, на наилучшее отправление правосудия, на обжалование судебных решений), на независимый суд, на беспристрастного судью (на отвод судьи, на состязательность процесса), он относит к гарантированному праву на неприкосновенность личности. Ф. Люшер придерживается отнесения юридической возможности судебной защиты к категории самостоятельных субъективных конституционных прав. Объясняет свою точку зрения следующим образом, именно через комплексное право на достоинство рассматривается концепция естественных прав, которая принадлежит не только к категории естественных (неотъемлемых прав), но и приобретенных, причем в последнем случае оно носит четко институционализированный характер [2, с. 51].

Данный вопрос можно изучить и на основе международно-правовых норм. В международных конвенциях (ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод) и пактах (п. 1 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах) используется иное выражение – «право на справедливое судебное разбирательство», которое четко относит данную юридическую возможность к категории прав. Различие в содержании и объеме понятий международных норм и конституционных не вызывает сомнений – реальная возможность получения судебной защиты предопределяется подлинно справедливым (в самом широком толковании данного принципа) судебным разбирательством, судебная защита является итоговым фактом (или состоянием) справедливого судебного разбирательства, то есть его составной (завершающей) частью.

Представляется более удачной терминология именно международных актов. Формулировка «право на судебную защиту» как бы заранее предполагает, гарантирует получение такой защиты в случае обращения за ней. Меж-

ду тем ее действительное получение возможно только в том случае, если у обратившегося лица нарушен или подвержен реальной угрозе такого нарушения принадлежащий ему объект (право, свобода, интерес, обязанность), защита которого в принципе возможна именно в судебном порядке. Отсутствие подобной оговорки, как в конституционной норме, так и в развивающих её содержание иных нормах может быть истолковано как несоответствие сущности судебной защиты.

Прежде всего, право личности на судебную защиту не упоминается в Пакте об экономических, социальных и культурных правах. Однако оно упоминается (в различных формах) в п. 3 (b) ст. 2 Пакта о гражданских и политических правах: «... обеспечить, чтобы право на правовую защиту для любого лица, требующего такой защиты, устанавливалось компетентными судебными, административными или законодательными властями или любым другим компетентным органом, предусмотренным правовой системой государства, и развивать возможности судебной защиты». Здесь же рассмотрение какого-либо дела судом зачастую устанавливается в качестве гарантий других прав. На основании п. 1 ст. 14 Пакта о гражданских и политических правах: «Каждый имеет право при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, или при определении его прав и обязанностей в каком-либо гражданском процессе на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона», где речь идет о судебной защите как о праве. Следовательно, юридическая возможность судебной защиты это: обязанность государства; гарантия прав и обязанностей личности; право каждого человека.

Право каждого, таким образом, относится к группе прав так называемого первого поколения. Данная классификация по поколениям была представлена С. А. Комаровым и И. В. Ростовщиковым [3, с. 89].

Литература

- 1 Шевцов В. С. Права и судебная власть в Российской Федерации. – М., 2003. – 365 с.
- 2 Капицын В. М. Права человека и механизмы их защиты. – М.: Юркнига, 2003, – 287 с.
- 3 Комаров С. А., Ростовщиков И. В. Личность. Права и свободы. Политическая система. – СПб.: Издательство Юридического института, 2002. – 642 с.

References

- 1 Shevcov V. S. Prava i sudebnaja vlast' v Rossijskoj Federacii. – M., 2003. – 365 s.
- 2 Kapicyн V. M. Prava cheloveka i mehanizmy ih zashhity. – M.: Jurkniga, 2003, – 287 s.
- 3 Komarov S. A., Rostovshhikov I. V. Lichnost'. Prava i svobody. Politicheskaja sistema. – SPb.: Izdatel'stvo Juridicheskogo instituta, 2002. – 642 s.

Атаханова Г.М.
**Көші-қон үдерісінің
салдары туралы**

Бұл мақалада Қазақстанда заңсыз көші-қон қылмыстылығының ұғымы мен пайда болуының себептері және заңсыз жүрген мигранттармен күресу жолдары, миграциялық процестерді реттеу мен жетілдіру жолдары қарастырылады. Сондай-ақ, қоғамдағы тәртіпті сақтау мен құқық бұзушылықтың алдын алу шараларына талдау жасалған.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: мигранттар, мигранттардың қылмыстылығы, қылмыс.

Atahanova G.M.
**About the migration process
consequences**

In this article are examined the concepts and the reasons for the appearance of illegal migration into Kazakhstan and abroad, the development of the prerequisite of illegal migration, and the possibility of their liquidation, and are also examined the measures of fighting against to this phenomenon from the side of public organs, another social institutions. The analysis of their activity and questions of an increase in the effectiveness in further work are examined.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, migration, crime, crime.

Атаханова Г.М.
**О последствиях
процесса миграции**

В данной статье рассматриваются понятия и причины возникновения нелегальной миграции в Казахстан и за границу, выявления предпосылки нелегальной миграции, и возможности их ликвидации, а также рассмотрены меры противодействия этому явлению со стороны государственных органов, других социальных институтов. Проведен анализ их деятельности и рассмотрены вопросы повышения эффективности дальнейшей работы.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, миграционная преступность, преступление.

КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСІНІҢ САЛДАРЫ ТУРАЛЫ

Соңғы жылдары шет ел азаматтары арасында адамның иммунитет тапшылығы вирус инфекциясы (АИТВ-инфекциясы) тіркелуінің көрсеткіштері де жылдан-жылға өсуде. Атап айтқанда Оңтүстік Қазақстан облысында 2006 жылы тіркелген АИТВ жұқтырғандардың ішінде шет ел азаматтарының үлесі 2,3 пайыз болса, 2008 жылы бұл көрсеткіш – 7,3-ке, ал 2009 жылы 11 пайызға жеткен [1]. Бір ғана Оңтүстік Қазақстан облысында АИТВ-инфекциясымен тіркелген шет ел азаматтарының басым бөлігін Өзбекстандықтар құрайды. Одан кейінгі орындарда Ресей, Түркіменстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Украина, Қытай, Ауғанстан республикаларының азаматтары тұр. АИТВ-инфекциясымен анықталған шет ел азаматтарының ішінде 47,2 пайыздан астамы – инъекциялық есірткі тұтынушылар. Ал соңғы уақытта тән саудасымен айналысатын шет ел азаматшалары арасында АИТВ-инфекциясының тіркелу көрсеткіштері өсуде. Бүгінгі таңда Қазақстанға тек тұрақты мекен-жайға келген шетел азаматтары АИТВ-инфекциясына тестілеуден өтуге міндетті. Ал уақытша келгендер (заңсыз, жасырын миграция) АИТВ-инфекциясына толық тексерілмеуде, себебі Заңда ерікті тестілеу ғана көрсетілген.

Еліміздің өркендеуінің басты кепілі тұрақтылық пен бірлік екені белгілі. Осы орайда құқық бұзушылықтың алдын алу жұмысына қоғамдық ұйымдарды, тұрғындарды тарту жұмыстарының барысына тоқтала кетсеңіз.

– Қоғамдағы тәртіпті сақтау мен құқық бұзушылықтың алдын алу шараларына қоғамдық ұйымдар мен халықты кеңінен тарту – бүгінгі заман талабы. Ашығын айтсам, қылмыс пен құқық бұзушылықтың алдын алуда ішкі істер органдарымен қатар азаматтық қоғам институттарының көмегі едәуір болып отыр. Облыстық ішкі істер департаменті және оның жергілікті құрылымдары облыс, аудан, қала әкімдіктері және басқа да жергілікті құқық қорғау органдарымен бірлесе отырып, облыс көлемінде қоғамдық тәртіпті сақтау және құқық бұзушылықтың алдын алу бағытындағы жұмысты ұйымдастырудың жаңаша түрін іске асыруда бірқатар кешенді тәжірибелік шаралар қабылдады. Бүгінде облыс бойынша құқық қорғау бағытында құрамында 1002 адамы бар 128 қоғамдық құрылымдар жұмыс атқарады. Атап айтқанда, «Сарбаздар», «Қоғамдық қараушылар», қоғамдық

кенестер, полицияға көмек беруші «Қыран» студенттік отрядтары, сондай-ақ, ұйымдар мен мекемелердің және оқу орындарының қызметкерлерінен құрылған «Ерікті халық жасақшылары» мен «Педпатруль» полиция қызметкерлерімен бірге, қоғамдық тәртіпті сақтауға қатысып, қылмыс пен құқық бұзушылықтың алдын алуда өз үлестерін қосуда.

Тағы бір жағымды жаңалық, осы кезге дейін еліміздегі ішкі әскер жауынгерлері орналаспаған бірден-бір облыс орталығы болып келген Қызылорда қаласында ішкі әскер гарнизоны орналасып, қазіргі таңда қоғамдық тәртіпті қадағалауға 100-ге тарта жауынгер патрульдік полиция қызметкерлерімен бірге жаяу бағыттарға тартылды.

– Елді толғандыратын тағы бір өзекті мәселе ол – есірткі айналымы. Осы дерттің алдын алу, есірткі айналымының қарқынын бәсеңдетуде нәтижелер қандай?

– Заманымыздың дертіне айналған есірткімен күрес біздің департаментте жақсы жолға қойылған деуге болады. 2008 жылы есірткінің заңсыз айналымына қатысты 139 қылмыстық оқиға тіркелсе, өткен жылы 146 болды. Оның 39-ы есірткі затын сату, 26-сы құрамында есірткі заты бар өсімдіктер өсіру, 2-еуі есірткі затын тұтыну үшін притон ұйымдастыру болса, заңсыз айналымнан алынған есірткі заты 286 кило 718 грамм құрап, оның 454,9 грамы героин болды.

Бекітілген жоспарға сәйкес облыс көлемінде «Көкнар-2009», «Есірткіге тосқауыл», «Допинг», және «Арна» жедел-профилактикалық шаралары өткізілді. «Көкнар-2009» жедел-профилактикалық шарасын өткізу барысында облыс көлемінде есірткінің заңсыз айналымына байланысты 69 қылмыс анықталды. Заңсыз айналымнан барлығы 215 кило 180 грамм есірткі заты алынды. Елді елең еткізген оқиға шілде айында болды. Полиция қызметкерлері жүргізген жедел шаралар барысында Жаңақорған ауданында 1,5 гектар жерге егілген құрамында есірткі заты бар сора егісі анықталды. Құрамында төрт Оңтүстік Қазақстан облысының төрт және Қызылорда облысының бір азаматы бар есірткі өсірумен айналысқан қылмыстық топ құрықталып, сот шешімі бойынша қылмыстық топ жетекшісі 17 жылға, қалған топ мүшелері 16-15 жылға бас бостандықтарынан айрылды. Тәуелсіздік алғалы еліміздің қарыштап дамып, ел азаматтарының әл-ауқатының артуы тұрғындардың көптеп көлік мініп, көшелердегі автокөліктердің санының ұлғаюына әкеліп соқтырды. Бұл тұрғыда «Жол қозғалысы қауіпсізді-

гін қамтамасыз ету туралы» Заңға енгізілген өзгертулер мен толықтырулар дер кезінде жасалды деп ойлаймын. Заң күшіне енгеннен бастап облысымызда орын алатын жол-көлік оқиғалары күрт төмендеуде. Айтар болсақ, облыс көлемінде 2009 жылы 226 жол-көлік оқиғалары тіркеліп, онда 78 азамат қаза тауып, 217 азамат түрлі дәрежедегі жарақат алды. Бұл алдыңғы жылдардағы көрсеткіштерге қарағанда анағұрлым төмен. Жыл өткен сайын облыс көлеміндегі жолдарды жіті бақылап, назарда ұстап отыру үшін жол полицейлеріне заманауи құрылғылар көмекке келуде. Өткен жылы облыс әкімі мен мәслихат депутаттарының қолдауымен жол қозғалысындағы заңсыздықтарды анықтап отыру мақсатында 5 процессингтік орталықтар ашылып, жұмыс жасауда. Осы кезге дейін олар 4400 рет жолда жүру ережелерінің бұзылғанын анықтап отыр. Жалпы, өткен жылы 140834 жолда жүру ережелерін бұзу оқиғалары орын алып, 98531 азаматқа айыппұл салынды. Көлікті мас күйінде басқарған 1570 жүргізуші жауапкершілікке тартылса, 1650 азамат жүргізуші куәліктерінен айрылды.

Жоғарыда көрсетілген жағдайлар негізінде және АИТВ-инфекциясы таралуын төмендету мақсатында көшіп-қонушы шетел азаматтары арасында АИТВ-инфекциясының таралу деңгейіне зерттеу жұмыстары жүргізілуді қолға алу керек. Атап айтқанда, ауыл шаруашылығында, құрылыс жұмыстарында, базарларда еңбек етіп жүрген, көші-қон полициясы басқармасында тіркелмеген шетел азаматтарын анықтау, сауалнама жүргізу, АИТВ-инфекциясына тестілеуден өткізу, АИТВ-инфекциясы, оның берілу жолдары және алдын-алу шаралары туралы ақпараттық-оқыту жұмыстарын жүргізу қажет және ол тегін жүргізілуі керек. Келуші әртүрлі мигранттар контингенті, сол қаланың немесе ауданның криминологиялық ахуалына ықпал етеді. Мысалы, еліміздің Алматы, Астана және басқа да мигранттар көп келетін қалалардың базарларында, дүкендерде коммерциялық тұрғыда еңбек етуге келген сауда мигранттары, әр түрлі заттарды, бұйымдарды, киім-кешекті, тағам өнімдерін және заңмен тиым салған дискілер және т.б. заттарды әкеліп сатуда. Олар Қытайдан, Қырғызстан, Өзбекістаннан арзан бағаға сапасыз заттарды көлікке жүк артуы арқылы не экономикалық контрабанда түрінде тасымалдайды. Еліміздің сауда нарығындағы сапасы жағынан емес, саны жағынан көбейіп жатқан коммерциялық айналымда жүрген сауда мигранттардың тауарларының шектен шығуына байланысты, олар жергілік-

ті тауар өндірушілерге сенімді бәсеке болуда. Сондықтан, коммерциялық айналымнан түскен пайда қаржының барлығы, кең көлемде басқа шет елдердің қаржылық бюджетінің қорына түсуде. Мұның барлығына экономикалық базисына мониторинг жасап бақылауды жүргізбесек, бұл жергілікті әлеуметтік-экономикалық, қаржы айналым жүйесінің қызмет етуін нашарлатып, аймақтық саяси және экономикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін. Тауар не ақша айналымы, сауда мигранттардың тауар әкелу жолы бойында немесе келген жергілікті пункті бойынша, оларға қарсы шабуыл жасауға тұрақты жергілікті бандалық топтар құрылады. Бұл кезде сауда мигранттары өздері қылмыстың құрбаны болады. Құрылған тұрақты бандалық топтар, қару-жарақты пайдалануымен қылмыс әрекетін жүзеге асыру барысында сауда мигранттардың тауарға ғана емес, сонымен бірге олардың өміріне, денсаулығына, бостандығына дейін қастандық жасалады. Олар тарапынан қарақшылық, тонау, қорқытып алушылық, адам өлтіру, адамды кепілге алу, зорлау және т.б. қылмыстар түрлері жасалады. Көбінесе, бұл қылмыстар латентті болып көрінеді. Себебі, сауда мигранттарының тауарлары заңсыз болғандықтан, қайтадан өзіне қауіп төндіруден қорқыныш сезімімен құқық қорғау органдарына хабарламайды. Сондықтан, бұл қылмыстар өзінің реті бойынша интерференциялық тұрғыда қайталану береді. Ал осы мәселемен күресте жылда мемлекеттік бюджеттен қомақты қаржылар бөлінеді. Мысалы: Маңғыстау облысында Қазақстанның аумағына келу тәртібін бұзған шетелдік азаматтарды шығарып жіберу туралы шығарылған сот шешімдерінің орындалуын қамтамасыз ету мақсатымен 2012 жылдың бюджетінен 1 млн. 350 мың теңге қаражат бөлінген. Бұл ақша заңның сақталуын қамтамасыз ету мақсатында бөлінген болатын. Бірақ, көші-қон полициясы заңсыз келген азаматтарды шығарып жіберу шараларына бар-жоғы 100 мың теңге ғана жұмсапты. Осындай жөнсіздіктердің кесірінен бюджет қаржысы босқа кетіп жатыр. Бұл жағдаймен күресте мемлекеттік тиісті органдар бірігіп жұмыс атқаруы керек. Заңсыз миграциямен күресу шаралары мықтап қолға алынуы тиіс [2, 11 б.].

Заңсыз миграция әлемнің барлық аймақтарына тән үрдіс және қазіргі кезде қауіпсіздікті қамтамасыз етуде бірден – бір қауіп, кедергі ретінде саналады. Заңсыз миграция оған қатысушы мемлекеттер арасында көптеген қайшылықтар туғызуда. Қазіргі кезде, заңсыз

жүрген мигранттармен күресу бір жолы ретінде жедел профилактикалық іс-шаралар өткізілуде. Олардың заң бұзу фактілерін анықтау мақсатында, құқық қорғау органдары арнайы операцияларды жүргізеді. Оларды атап өтетін болсақ, «Мигрант», «Нелегал», және т.б. жедел профилактикалық іс-шарасы тұрақты түрде жүргізіледі. Мысалы, 2006 жылы мигранттарды жаппай заңдастыру процесі жүрді. Мамандар іс-шара барысында 100 000 мигрантты заңдастырамыз деп болжаған. Нәтижесінде 2007 жылдың 9 қазанға дейін 142941 шетел азаматынан арыз түссе, соның 141950 заңдастырылған. Заңдастырылған мигранттардың басым көпшілігі келесі мемлекеттердің азаматтары болып табылады: Өзбекстан азаматтары – 101743 (71,7%); Қырғызстан азаматтары – 19854 (13,9%); Ресей азаматтары – 9494 (6,6%); Тәжікстан азаматтары – 4111 (2,9%); өзге мемлекеттердің азаматтары 6 749 (4,7%). Мигранттардың басым көпшілігі құрылыс (95943), қызмет көрсету (18 399) мен ауыл шаруашылығында (12965) жұмыс жасаған. Бұл – кезекті бір реттік акция. Мұндай күрес шаралары ұзақ мерзімді нәтиже бермейді, тек заңсыз миграцияны бір маусымның көлемінде ғана шешуі мүмкін. Заңсыз жүрген мигранттарды депортациялау, яғни өз еліне қайтарудың өзі үлкен мәселе. Алайда құқық қорғау органдары мигранттың өзінің қаражатына шығару процесін жүргізеді, ал егер де өзінің қаражаты болмаса, соттың шешімі бойынша мемлекет бюджетінен бөлінген қаражаттың есебінен депортацияланады. Ал заңсыз миграциямен күресте. Заңсыз миграцияның ағымына бақылау жасауда бірқатар осы типтес шаралардың қолданылып жатқаны белгілі, алайда бұлардың барлығы толық нәтиже көрсете бермейді. Сондықтан Еңбек мигранттарына қатаң бақылауды қазірден бастап қолға амазақ елдегі криминогендік, санитарлық-эпидемиологиялық күрделі жағдай туындауы мүмкін. Заңсыз еңбек миграциясы бюджет салықтарының толық түспеуіне, сонымен қатар ішкі еңбек рыногының өзгеруіне де кері әсерін тигізуде. Халықтың өсуінің әлеуметтік-экономикалық проблемалары және атап айтқанда көші-қонда, барлық дамыған мемлекеттердің негізгі мәселелердің қатарында тұр. АҚШ, Канада, Австралия және бірқатар Еуропалық мемлекеттер сияқты елдер қазіргі уақытта келуші шетелдік азаматтар бөлігінде ерекше селективтік көші-қон саясатын жүргізуде. Көші-қон саласында күрмеуі қиын мәселелер ұлттық қауіпсіздігімізге қатысты алаңдаушылықты тудырады. Бүгінгі таңда батыс елдері

шеттен келетін жұмыс күшіне талапты күшейткен, Ресей де дағдарыс жылдары мигранттар санын едәуір азайтты. Ал, Ұлыбритания елі гастарбайтерлердің жолына кедергі болатын балдық жүйені енгізді. Онда ағылшын тілін білу міндеттелген. Оған қоса, жоғары білім мен кәсіби біліктілік те қажет. Испания бірінші болып мигранттарға қатысты әлеуметтік жоба дайындаған ел болды. Қазақстанға Ресейде қолданылатын еңбек патенттерін беру жүйесі аса қолайлы болып табылады. Ресейде жеке тұлғаларда жалданатын жұмыс күшіне еңбек патенттері беріледі. Ол шетелдікке еңбек мигрантына Ресей миграция қызметінің аумақтық бөлімшелері арқылы беріледі. Патент шетелдік жұмысшы 1000 рубль төлегені туралы түбіртек көрсеткенде ғана беріледі. Бұл 1 айдан

3 айға дейін жарамды болады, сосын оны 1 жылға ұзартуға және төлем жасайды.

Сонымен, заңсыз миграцияны реттеу үшін келесі қадамдарды жүзеге асыруға болады:

- жергілікті миграциялық бақылау орындарында парақорлықты жою;
- мигранттар контрабандасы үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін арнайы бап енгізу;
- заңсыз миграцияны тоқтату үшін Ресей мен ОА елдері арасында өзара бірлескен алдын-алу шараларын жүргізу;
- техникалық қамсыздандыру;
- мигранттарға талап етілетін құжаттар санын қысқарту, жетілдіру;
- мигранттардың заңсыз тасымалының барлық аспектітері қамтылатындай ортақ әмбебап халықаралық құжат жасау.

Әдебиеттер

- 1 Костаков В.Г. Миграция – благо или беда // Миграция. 1996. – № 1. – С. 21-23.
- 2 Мартынов АС, Артюхов ВВ., Виноградов В.Г. Жизненные миграции. 1998. – С.14.
- 3 Регент Т.М. Проблемы регулирования миграционных процессов // Миграция. 1996. – №1. – С. 4.

References

- 1 Kostakov V.G. Migracija – blago ili beda // Migracija. 1996. – № 1. – S. 21-23.
- 2 Martynov AS, Artjuhov VV., Vinogradov V.G. Zhiznennye migracii. 1998. – S.14.
- 3 Regent T.M. Problemy regulirovanija migracionnyh processov // Migracija. 1996. – №1. – S. 4.

Маликова Ш.Б., Омарова А.Б.

**Преступления в сфере
компьютерной информации:
уголовно-правовые и
гражданско-правовые аспекты**

В настоящей статье проведен обзорный анализ уголовно-правовых и гражданско-правовых аспектов компьютерных преступлений. Авторы рассмотрели ряд проблем определения понятия компьютерной информации, связанных с его толкованием как предмета преступления в сфере информатизации. Кроме того, отражены гражданско-правовые особенности определения компьютерной информации.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: информация, уголовные правонарушения, информатизация, предмет преступления, компьютерная информация, непроверенный доступ, уголовное законодательство.

Malikova Sh.B., Omarova A.B.

**Crimes in the computer
information sphere: criminal,
legal and civil aspects**

In the present article the survey analysis of criminal, legal and civil aspects of computer crimes is carried out. Authors have considered a number of the problems of concept definition of computer information connected with his interpretation as a crime subject in the sphere of informatization. Besides, civil features of definition of computer information are reflected.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: information, criminal offenses, informatization, crime subject, computer information, illegal access, criminal legislation.

Маликова Ш.Б., Омарова А.Б.

**Компьютерлік ақпарат
аясындағы қылмыстар:
қылмыстық-құқықтық және
азаматтық-құқықтық
аспектілер**

Берілген мақалада компьютерлік қылмыстардың қылмыстық-құқықтық және азаматтық-құқықтық аспектілеріне талдау жасалған. Авторлар ақпараттандыру аясында қылмыстың заты ретінде түсіндірумен байланысты компьютерлік ақпараттың ұғымын анықтаудан туындайтын бірқатар мәселелерді қарастырған. Сонымен қатар, компьютерлік ақпаратты анықтаудың азаматтық-құқықтық ерекшеліктері бейнеленген.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: ақпарат, қылмыстық құқықбұзушылықтар, ақпараттандыру, қылмыстың заты, компьютерлік ақпарат, заңсыз ену, қылмыстық заңнама.

**ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В СФЕРЕ
КОМПЬЮТЕРНОЙ
ИНФОРМАЦИИ:
УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ**

Безусловно, информация стала первоосновой жизни современного общества, предметом и продуктом его деятельности, а процесс ее создания, накопления, хранения, передачи и обработки в свою очередь стимулировал прогресс в области орудий ее производства: электронно-вычислительной техники, средств телекоммуникаций и систем связи. Все это в целом входит в емкое понятие определения новой информационной технологии, которая является совокупностью методов и средств реализации информационных процессов в различных областях человеческой деятельности, т. е. способами реализации информационной деятельности человека, которого также можно рассматривать как информационную систему [1].

Иными словами, информация стала продуктом общественных (информационных) отношений, приобрела свойства, качества товара и стала приобретаться и отчуждаться. Как следствие информационных процессов в обществе стало возникновение новых социальных отношений, изменение уже существующих. Так, можно констатировать существование достаточно большого объема договорных отношений, связанных с изготовлением, передачей, накоплением и использованием информации в различных ее формах: научно-технической документации, программного обеспечения ЭВТ, баз данных, систем управления базами данных и др. Иными словами, появился оборот нового вида товаров – компьютерной информации.

Вопрос о необходимости законодательного закрепления правоотношений, вытекающих из различных сфер применения средств автоматической обработки информации и адекватного их отражения в нормах отечественного уголовного законодательства ставился давно.

Надо сказать, что как только в 70-е годы прошлого столетия на рынке появились персональные компьютеры для пользователей всемирной глобальной сети, во всех отраслях человеческих отношений произошли глобальные изменения. Новые общественные отношения привели к новым отступлениям от закона, новым видам преступлений, то есть к компьютерным преступлениям.

Соответственно для уголовно-правовой науки и для законодательства появился новый предмет научных и политических обсуждений, исследований.

В Казахстане все исследования и законодательные работы начались лишь в 90-е годы прошлого столетия. Определенным первоначальным этапом на пути решения этого вопроса стало принятие Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть (1994 г.) и Особенная часть (1999 г.)), который включил нормы о нераскрытой информации, сведениях, составляющих коммерческую и служебную тайну. В Уголовном кодексе Республики Казахстан (УК РК) в 1997 году появилась лишь одна ст. 227, предусматривающая ответственность за неправомерный доступ к компьютерной информации, создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ. Соответствующие изменения в УК РК были внесены в 2002 году. Логическим завершением процесса создания правовых условий безопасности компьютерной информации, стала разработка и принятие в 2014 году УК РК предусматривающей основания уголовной ответственности за так называемые компьютерные преступления. Так, в настоящее время действуют нормы УК РК от 3 июля 2014 года [2], в который включена глава 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» охватывающая следующие составы преступлений в информационной сфере: статья 205. Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или информационно-коммуникационную сеть; статья 206. Неправомерные уничтожение или модификация информации; статья 207. Нарушение работы информационной системы или информационно-коммуникационной сети; статья 208. Неправомерное завладение информацией; статья 209. Принуждение к передаче информации; статья 210. Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов; статья 211. Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа; статья 212. Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели; статья 213. Неправомерные изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства.

Изучение включенных в УК РК составов преступлений в информационной сфере показывает, что основным предметом преступления в информационной сфере является компьютерная информация.

Вопрос определения информации, компьютерной информации как предмета преступления, полагаем, должен стать предметом широкого обсуждения в научной юридической литературе поскольку нормы уголовного законодательства не дают ясного ответа на вопрос о том, что такое информация, компьютерная информация. Следует отметить, что этот вопрос стоит только перед теорией уголовного права и уголовного законодательства. В целом она вытекает из проблем, существующих в других отраслях права и законодательства касательно определения информация как объекта правоотношений.

Анализ и толкование раздела Уголовного кодекса РК дают нам ряд проблем, как возникающих из-за расширительного и не вполне корректного толкования понятия компьютерной информации как предмета рассматриваемых преступлений, в то же время так и узкого и не конкретного использования таких понятий в самом законодательстве Республики Казахстан. Так, в течение последних лет правоприменительные органы исходя из того, что программа для ЭВМ, записанная на машинный носитель, является компьютерной информацией, поэтому неправомерный доступ к программе на машинном носителе квалифицируется как доступ к информации на машинном носителе, в электронно-вычислительной машине (ЭВМ), системе ЭВМ или их сети, или как законодатель утверждает, что незаконный доступ повлекший уничтожение, блокирование, модификацию либо копирование, также нарушение компьютерной техники, их сети и системы совершается лицом имеющим доступ к вышеперечисленным объектам карается законом, что приводит к тому, что подобная правоприменительная практика не соответствует действующему законодательству и в полной мере не осуществляется.

Неправомерный доступ к компьютерной информации может совершать каждый человек, и без права и без возможности доступа к ней, а также не каждый из вышеперечисленных незаконных деяний может привести к их уничтожению, блокированию, модификации и т.д., что даже часто является не обнаруженными ни самими пользователями, ни организациями, ни государством и даже не программным обеспечением.

нием, который предназначен для обнаружения таких посягательств.

Неправомерным доступом или просто незаконным проникновением должны считаться действия, которые не только привели к уничтожению, блокированию, копированию, модификации или нарушению системы ЭВМ, сети или самой ЭВМ, но и причинили моральный ущерб, нарушили авторские и смежные права, унизили честь и достоинство пользователя или стали препятствием для достижения своих целей рядовыми пользователями, привели к остановке непрерывной работы, или остались незамеченными и необнаруженными, но противоречили правам и законным интересам пользователей.

Программа для ЭВМ является объектом авторского права, но незаконные действия по отношению к ней не являются неправомерным доступом к компьютерной информации. Использование программами без лицензии будет нарушением авторских и смежных прав создателей программ, и эти нарушения прямого отношения к неправомерному доступу не имеют, а вот то, что хранится в программе или с помощью программы ЭВМ является объектом хищения путем неправомерного доступа к компьютерной информации, и в то же время может быть объектом авторского права [3].

Компьютерные технологии и услуги связанные с ними стали неотъемлемой частью жизнедеятельности всего человечества. На практике зачастую многие противоправные деяния совершаются с использованием компьютерной техники или новой технологии где используются компьютерные программы либо компьютерная информация, что безусловно приводит к мысли что неправомерный доступ к компьютерной информации, к ЭВМ, системе и сети ЭВМ может играть роль метода, средства, предмета, а чаще всего и способа совершения преступлений. Поэтому несанкционированный доступ к компьютерной сети, информации и системе как одного из групповых признаков совершения преступлений, как понятия общепреступного характера можно отнести к общей части изучения уголовного законодательства и права. А в особенную часть уголовного закона инкриминировать и пенализировать целый ряд преступных составов связанных с компьютерной информацией, а с последующим развитием новых технологий и полной разработкой методологических и теоретических вопросов данной отрасли выделить и целый раздел, посвященный компьютерной информации и всей системе ЭВМ [4].

В рамках имеющихся результатов проведенных исследований в научной литературе сформулировано общее понятие «компьютерная информация» как предмет преступления как организационно упорядоченную совокупность сведений (сообщений, данных), зафиксированных на машинном носителе либо в информационно-телекоммуникационной сети с реквизитами, позволяющими их идентифицировать, имеющую собственника либо иного законного владельца [5].

Более проблематичным представляется вопрос связанный с определением других категорий вытекающих из понятия компьютерная информация. Так на сегодняшний день понятие «интернет-ресурс» (заменившее в 2009 году в казахстанском законодательстве понятие «сайт») употребляется в 24 законодательных актах. Нельзя не упомянуть и такое понятие, как «веб-портал «электронного правительства» – информационная система, представляющая собой единое окно доступа ко всей консолидированной правительственной информации, включая нормативную правовую базу, и к электронным государственным услугам. Также используется понятие «веб-портал государственных закупок» – государственная информационная система, предоставляющая единую точку доступа к электронным услугам электронных государственных закупок [6].

Таким образом, нормы, устанавливающие статус сайта, содержатся в ряде отраслей права, каждая из которых имеет свой предмет и метод правового регулирования, что дает нам основание определить их в качестве комплексного института права. Сложный, или комплексный, институт права представляет собой совокупность норм, входящих в состав различных отраслей права, но регулирующих взаимосвязанные родственные отношения. Под предметом правового регулирования в юридической теории понимается то, что подлежит урегулированию, т.е. те отношения (действия, деятельность, формирующие эти отношения), которые подвергаются правовому воздействию.

С принятием Закона Республики Казахстан от 10 июля 2009 года № 178-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информационно-коммуникационных сетей», и, вскоре, Закона Республики Казахстан от 15 июля 2010 года № 337-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по воп-

росам развития «электронного правительства», стало окончательно ясно, что казахстанские законодатели решили, что деятельность сайтов регулировать можно и нужно, таким образом, окончательно закрепив предмет правового регулирования в этой сфере.

Гражданско-правовой аспект отношений, возникающих в связи с использованием сайта, объясняется особенностями реализации информационных прав и свобод, в первую очередь имущественных прав и прав собственности на информационные ресурсы в информационно-коммуникационных сетях, осуществление которых определяется особенностями информации как объекта правоотношений. Публично-правовой аспект этих отношений объясняется необходимостью обеспечения гарантий осуществления конституционных прав и свобод граждан на получение и распространение информации, государственного управления процессами формирования и использования государственных информационных ресурсов, создания и приме-

нения государственных информационных систем и средств их обеспечения, а также средств и механизмов информационной безопасности.

Изучение нормативных правовых актов последних лет показывает, что казахстанские законодатели все больше скатываются от диспозитивных к императивным методам, стремясь все урегулировать в казахстанском сегменте сети Интернет настолько, насколько это возможно технически, а иногда даже и не взирая на техническую осуществимость своих предписаний. Особенно наглядно это проявляется при изучении правоприменительной, судебной практики по деятельности сайтов, которая пока еще сравнительно невелика, но постоянно пополняется.

Таким образом, в ходе расследования преступлений в информационной сфере должны учитываться изложенные выше особенности определения информации, компьютерной информации, информационных ресурсов, интернет-ресурсов.

Литература

- 1 Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: АО Центр ЮрИнфоР, 2004. – 303 с.
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V: [Электронный ресурс] – 2015 – URL: <http://online.zakon.kz/> (дата обращения 28.08.2015).
- 3 Степанов-Егиянц В.Г. Ответственность за компьютерные преступления //Законность. – 2005. – № 12 – С. 48-49.
- 4 Крылов В.В. Информация как элемент криминальной деятельности //Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. – 1998. – № 4. – С. 50-64.
- 5 Крылов В. Криминалистические проблемы оценки преступлений в сфере компьютерной информации // Уголовное право. – 1998. – № 3. – С.81-89.
- 6 Петухов Б.В. Компьютерные преступления: Проблема выработки уголовно-правового понятия // Российский следователь. – 2004. – № 9. – С. 35-37.

References

- 1 Bosholov S.S. Osnovy ugolovnoj politiki: Konstitucionnyj, kriminologicheskij, ugolovno-pravovoj i informacionnyj aspekt. – М.: АО Centr JurInfoR, 2004. – 303 s.
- 2 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V: [Jelektronnyj resurs] – 2015 – URL: <http://online.zakon.kz/> (data obrashhenija 28.08.2015).
- 3 Stepanov-Egijanc V.G. Otvetstvennost' za komp'juternye prestuplenija //Zakonnost'. – 2005. – № 12 – S. 48-49.
- 4 Krylov V.V. Informacija kak jelement kriminal'noj dejatel'nosti // Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 11. Pravo. – 1998. – № 4. – S. 50-64.
- 5 Krylov V. Kriminalisticheskie problemy ocenki prestuplenij v sfere komp'juternoj informacii // Ugolovnoe pravo. – 1998. – № 3. – S.81-89.
- 6 Petuhov B.V. Komp'juternye prestuplenija: Problema vyrabotki ugolovno-pravovogo ponjatija // Rossijskij sledovatel'. – 2004. – № 9. – S. 35-37.

Кокенова А.Т.,
Бижан Н.Р., Бижанов А.Р.

**Ұлттық нормативтік
құқықтық актілерді әлемдік
стандарттарға сәйкестендіру
ерекшеліктері**

Kokenova A.T.,
Bizhan N.R., Bizhanov A.R.

**The features of reduction in
compliance to the international
standards of national regulations**

Кокенова А.Т.,
Бижан Н.Р., Бижанов А.Р.

**Особенности приведения
в соответствие
с международными
стандартами национальных
нормативных правовых актов**

Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқық және Қылмыстық процестік заңнамаларындағы жасырын тергеу әрекеттерін санкциялауды әлемдік стандарттарға сәйкестендіру мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: кодекс, заң, санкция, жасырын тергеу әрекеттері, әлемдік стандарт, прокурор, судья, статистикалық мәлімет, қылмыс, қағидат.

In the article problems of reduction of authorization of the secret investigative actions provided by criminal and criminal procedure legislations of the Republic of Kazakhstan in compliance with the international standards are considered.

Key words: code, law, sanction, secret investigative actions, international standards, prosecutor, judge, statistical data, crime, principle.

В статье рассмотрены проблемы приведения санкционирования негласных следственных действий, предусмотренных уголовными и уголовно-процессуальными законодательствами Республики Казахстан, в соответствие с международными стандартами.

Ключевые слова: кодекс, закон, санкция, негласные следственные действия, международные стандарты, прокурор, судья, статистические сведения, преступление, принцип.

**ҰЛТТЫҚ
НОРМАТИВТІК
ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕРДІ
ӘЛЕМДІК
СТАНДАРТТАРҒА
СӘЙКЕСТЕНДІРУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Криминогендік жағдайлардың өршуімен, қылмыстылықтың кейінгі техникалық жағдаймен, заманауи тұрғыда қамсыздандырылуымен қоғамдық қатынастар айналымыда қарқынды дамуда. Бұл тұрғыда қоғам, субъектілер қатынастарының реттелуін қамтамасыз ететін нормативті құқықтық актілерді саралау, оларға өзгерістер мен толықтырулар енгізу, жаңа заңнамаларды қабылдау мен оларды тиімді қолдану жаңаша көзқарасты, болашақ қоғамдық үрдістері болжай білуді, оңтайланған басқару мен жақсы қорытынды беретін қарқынды даму жүйесіндегі құқықтық реформаларды талап етеді.

Қазіргі таңдағы ең беделді, әрі күрделі құрылымды халықаралық ұйымдардың арасындағы 1945 жылы құрылған Біріккен Ұлттар Ұйымының саяси салмағы басым. Қазақстан Республикасы үшін БҰҰ-мен бірлесіп әрекет етуі – еліміздің сыртқы саяси қызметінің ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Еліміз бұл ұйымға 1992 жылыдың 2-наурызында өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 46 сессиясындағы №46/224 резолюциясы қабылдануының нәтижесінде мүше болып кірген [1].

Сол кезеңнен бастап, республикамыздың Ата заңының [2] және ҚР «Нормативтік құқықтық актілер туралы» заңының талаптарына сай ұлттық нормативтік құқықтық актілерді халықаралық шарттарға сәйкестендіру шаралары жүзеге асырылып келеді [3]. Әлемдік стандарттағы халықаралық шарттардың талабын орындамау, яғни оларға ұлттық заңнамалардың қайшы келуі, соңғысының заңсыз және оны қоғамдық қатынастарда қолдануға рұқсат етілмейтіндігімен ерекшеленеді. Бұл, ҚР Қылмыстық процесстік кодекстің 2-бабы 3-бөлімінде «Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттар осы кодекс алдында басымдыққа ие және, халықаралық шартта оны қолдану үшін заң шығару талап етілетіндігі туындайтын жағдайларды қоспағанда, тікелей қолданылады»-деп көрсетілуімен айқындалып отыр [4]. Аталған басымдылық ҚР Қылмыстық кодекстің 1-бабы 3-бөлімінде де белгіленген [5]. ҚР Президентінің 2014 жылы 17 қарашадағы №732 «Қазақстан Республикасының әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру жөніндегі» Жарлығын жүзеге асыру мен еліміздің әлемдік аренада өз беделдік тұғырын айқындауда халықаралық шарттардың талаптарын

орындау да орасан зор роль атқарады [6]. Ұлттық заңнамаларды әлемдік стандарттарға дер кезінде сәйкестендірмеу, қоғамдық қатынастардың реттелмеуінің себептері болып табылады. Бұған мысал ретінде, қылмыстық іс бойынша айыпталушының бас шарасын алу санкциясын прокурордан алып сотқа өткізу сұрақтары 17 жыл бойы қарастырылып келген. Осы уақыт аралығында терегеп-тексеруден және соттан бой таласалап, республикамыздан тысқары жерлерде жүрген күдіктілер, айыпталушылар мен сотталушыларды Қазақстанға қайтару сұрақтарын шешуде үлкен даудамайлар туындап отырған. Себебі, әлемдік стандарттарға сай санкциялау сұрақтары судьяның құзыреттілігіне берілген. Осылардың негізінде 2009 жылы 30 тамызда қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы бұлтартпау шаралары бойынша санкциялау құзыреттілігі прокурордан алынып судьяға берілген болатын. Ресей мемлекетіндегі ғалымдардың кейбірі прокуратура органы қызметкерлерінің құқықтарына тіпті дербес сала ретінде қарауға да теріс пікірлер білдірген. Солардың бірі, «Кеңестік қылмыстық процесс курсы» (1968-1979 жж.) деген екі томдық еңбегін жазған кезінде М.С. Строгович іс жүзінде ымыраласу жолына қылмыстық және азаматтық істер бойынша жүзеге асырылуын айқындайтын құқықтық нормалар жиынтығын білдіретін сот құқығын қалыптастыру идеясын қолдай келе, «прокурорлық қадағалау құқығының» дербес сала ретінде негізсіз екені туралы пікірі қуаттайды. Атап айтқанда, В.С. Тадевосянның айқындамасын әділ сынай отырып, ол «прокурорлық – қадағалау құқығын» дербес сала етіп бөлу үшін негіздер жоқ екені туралы пікірдің даусыздығын дәлелдейтін айқын айғақтар жүйесін келтіреді. Одан әрі ол пікірталас қызуымен былай деп жазады: «Егер осындай көзқарас ұстанатын болсақ, құқық жүйесінде «милиция құқығы», «медицина құқығы» сияқты және басқа құқық салаларын тануға тура келер еді» [7].

Заңның міндеттемелеріндегі көзқарастарға Тычевтің пікірінше: «...өз айқындамасының негізділігін дәлелдеуге міндеттемейді... заң шығарушы тараптарға өз мүдделерін қорғау ісінде тең құқықтар бере алады. Бірақ, ол тараптарға заң алдындағы жауаптылықтан қорқып айт-ыста қайткенде де жеңіп шығу, айтыста екінші жақтың емес, бірінші жақтың айтқаны ақ екенін дәлелдеу міндеттің жүктей алмайды және жүктемейді де» [8]. Демек, заң тараптарға, яғни мемлекеттік айыптаушы мен қорғаушыға тең құқық береді. Ал, прокурордың санкциялау құқығына ие болуы, бұл тең құқықлыққа кері әсерін тигізу

қауіпі бар. Аталған құқықтың сот құзыреттілігінде болу – сот процесінде тең құқылықты және әділ соттылықты қамтамасыз етеді.

Бәсекелестікті қамтамасыз етудің бірде бір құралы ретінде тараптардың құзыреттілігін алып, соттың қызметіне беру ретінде келесі ғалымның пікірін келтіреміз: «Айыптау мен қорғауды дербес функциялар ретінде бөлектеу, оларды сот қызметінен бөліп шығару – бәсекелестік процесінің түпқазығы» [9].

Елімізде сот жүйесіндегі әділеттілік орнатуда судьялар тәуелсіздігін күшейту жөнінде көптеген нақты заңдар қабылданды. Атап айтқанда, 2000 жылы 25 желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» конституциялық заң [10], 2000 жылғы 1 қыркүйекте Қазақстан Республикасындағы «Сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы [11], 2000 жылғы 12 қазанда «Сот әкімшілігінің жаңа жүйесінің қызметін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы қабылданды [12]. 2001 жылы 1 маусымда «Қазақстан Республикасы Жоғарғы сот Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасының заңы [13], 2007 жылы елімізде жүзеге асырылған Конституциялық реформаларға сәйкес Соттар және сот төрелігі туралы Конституцияның бірнеше баптарына елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп, сот жүйесін жетілдіруге жол ашатын маңызды шаралар қабылданды.

Қазіргі таңда, қылмыстық іс жүргізу заңнамаларында басқа да санкциялау сұрақтары туындап отыр. Дегенмен, қазіргі таңның проблемаларын шешуде құқыққорғау органдарының, оның ішінде прокуратура органдары қызметкерлерінің толығымен талаптарға сай келе бермейтіні мәлім. Бұған елбасымыздың 2012 жылы сәуір айындағы Жарғысына сәйкес құқық қорғау органдарында жүргізілген кезектен тыс аттестациясының қорытындысы дәлел. Аттестацияны өткізгенге дейін жоғары тұлғалы республика және облыстар деңгейіндегі 28 басшының (оның ішінде прокуратура органдары қызметкерлері де бар) өз формаларын шеше отырып, карьераларын тоқтатуы кездесіп отыр. Жалпы құқыққорғау органдарының аттестациялауға қатысқан 100 000 қызметкерінің 12 500 өтпей қалған [14]. Бұл ғұлама ғалымның «заңды білетіндерің басқаруы» деген пікіріне қазіргі таңдағы қоғаммен берілген баға деп түсінуге болады.

ҚР ҚП кодекстің 232-бабының 3-бөліміне сай адамды немесе орынды жасырын аудио және (немесе) бейнебақылау жасырын тергеу әрекет-

терін санкциялау прокурордың өкілеттілігіне берілген заңның, «жақсы» және «қалыптылығына» келмейтінін түсіндіріп көрелік.

Себебі, ҚР Қылмыстық процесілік кодекстің 193-бабы 1-бөліміне сай прокурор, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің заңдылығын қадағалауды, сондай-ақ қылмыстық қудалауды жүзеге асыра отырып, қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды тіркейді және оны өзінің іс жүргізуіне қабылдайды және сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асырады деп көрсетілген. Сонымен қатар, ҚР ҚПК-тің 193-бабы 12-бөліміне сәйкес айрықша жағдайларда тергеп-тексерудің объективті және жеткілікті болуын қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық қудалау органының жазбаша өтінішхаты бойынша не өз бастамасы бойынша істі бір органнан бір органға бере-

ді не өзінің іс жүргізуіне қабылдайды және оларды осы Кодексте белгіленген тергеулігіне қарамастан тергеп-тексереді.

Ал бұл аталған кодекстегі тергеп-тексеру қағидаттарына қайшы келеді.

Атап айтқанда, ҚР Қылмыстық процесілік кодекстің 23-бабының 1-бөліміне сай қылмыстық сот ісін жүргізуде айыптаушы мен қорғаушы тараптардың жарыспалылық пен тең құқықлық қағидатына көлеңкесін түсірмек.

Яғни, бұл біржақты тергеп тексерудің жүргізілмейтініне нық сенімнің болмауына күмән тудырады. ҚР Қылмыстық процесілік кодекстің 19-бабы 3-бөліміндегі кінәсіздік презумпциясы қағидатына сәйкес туындаған күмән күдіктінің, айыпталушының, сотталушының пайдасына шешілуі тиіс.

Әдебиеттер

- 1 1992 жылыдың 2-наурызында өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 46 сессиясындағы №46/224 резолюциясы
- 2 ҚР Конституциясы
- 3 ҚР «Нормативтік құқықтық актілер туралы» заңы
- 4 ҚР Қылмыстық процесілік кодексі
- 5 ҚР Қылмыстық кодексі
- 6 ҚР Президентінің 17.11.2014 ж. №732 «ҚР әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру жөніндегі» Жарлығы
- 7 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.1.М., 1968-470с.
- 8 Тычев И.В. Принципы советского уголовного процесса.М., 1983 – 80с.
- 9 Мотовиловкер Я.О. О принципах и состязательности процесса. Ярославль, 1978.-96с.
- 10 2000 жылы 25 желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» конституциялық заңы
- 11 2000 жылғы 1 қыркүйекте Қазақстан Республикасындағы «Сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы
- 12 2000 жылғы 12 қазанда «Сот әкімшілігінің жаңа жүйесінің қызметін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы қабылданды
- 13 2001 жылы 1 маусымда «Қазақстан Республикасы Жоғарғы сот Кеңесі туралы»
- 14 2013 жылғы сәуірдегі ҚР Президентінің «Құқық Қорғау органдарына кезектен тыс аттестациясын жүргізу туралы» Жарлығы.

References

- 1 1992 zhylydyn 2-nauryzynda otken Birikken Ulttar Ujymynyn Bas Assamblejasynyn 46 sessijasyndagy №46/224 rezoljucijasy
- 2 KR Konstitucijasy
- 3 KR «Normativtik kukyktyk aktiler turaly» zany
- 4 KR Kylmystyk procesitik kodeksi
- 5 KR Kylmystyk kodeksi
- 6 KR Prezidentinin 17.11.2014 zh. №732 «KR әlemnin en damygan 30 memleketinin kataryna kiru zhonindegі» Zharlygy
- 7 Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugolovnogogo processa. T.1.M., 1968-470s.
- 8 Tychev I.V. Principy sovetskogo ugolovnogogo processa.M., 1983 – 80s.
- 9 Motovilovker Ja.O. O principah i sostjazatel'nosti processa. Jaroslavl', 1978.-96s.
- 10 2000 zhyly 25 zheltoksanda Kazakstan Respublikasynyn «Sot zhujesi men sud'jalardyң martebesі turaly» konstitucijalyk zany
- 11 2000 zhyly 1 kyrkujekte Kazakstan Respublikasyndagy «Sot zhujesinin tauelsizdigin kushejtu sharalary turaly» Kazakstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy
- 12 2000 zhyly 12 kazanda «Sot akimshiliginin zhana zhujesinin kyzmetin kamtamasyz etu zhonindegі sharalar turaly» Kazakstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy kabyldandy
- 13 2001 zhyly 1 mausymda «Kazakstan Respublikasy Zhogargy sot Kenesi turaly»
- 14 2013 zhyly sauirdegi KR Prezidentinin «Kukyk Korgau organdaryna kezekten tys attestacijasyн zhurgizu turaly» Zharlygy.

Даубасов С.Ш.
**Қылмыскерлерді берудің
кейбір сұрақтары туралы**

Осы мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарын, халықаралық қылмыстық құқық қалыптары мен доктринасын ескере отырып кешенді түрде қылмыскерлерді берудің өзекті мәселелері қарастырылды. Автор экстрадиция институтының құқықтық реттелуіне тоқталып, халықаралық және ұлттық құқық қалыптармен реттелуін жан-жақты зерттеген.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстылық, қылмыскер, қылмыскерлерді ұстап беру, экстрадиция, қылмыскерлермен күресу.

Daubasov S.Sh.
**About some questions of
criminals delivery**

In this article it is considered actual problems of delivery of criminals by the criminal and criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. The author has opened an essence of a legal regulation of institute of an extradition, also he has conducted versatile research of the international and national legal acts.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: criminality, criminal, delivery of criminals, extradition, fight against crime.

Даубасов С.Ш.
**О некоторых вопросах
выдачи преступников**

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы выдачи преступников по уголовному и уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан. Автор раскрыл суть правовой регламентации института экстрадиции, также он провел разностороннее исследование международных и национальных правовых актов.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: преступность, преступник, выдача преступников, экстрадиция, борьба с преступностью.

ҚЫЛМЫСҚЕРЛЕРДІ БЕРУДІҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ ТУРАЛЫ

Соңғы кезеңдері қылмыстылық мәселесі ұлттық шекарадан да шығып отыр және бұл мәселе жекеленген мемлекеттерге ғана қауіптілік тудырып қоймайды. Осыған орай, қылмыстылықпен күрес жүргізу барысында күшті бір орталыққа біріктіріп мемлекеттер ынтымақтастығын арттырғанымыз жөн. Міне, осындай ынтымақтастықта халықаралық келісім-шарттармен және ұлттық заңдардың көмегімен реттелінетін экстрадиция институты ерекше орын алады.

Экстрадиция институтының құқықтық реттелуіне көз жүгіртсек, яғни ол халықаралық және ұлттық құқық қалыптарымен де қоса реттелінеді. Мүдделі мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы тиісті халықаралық келісім-шарттардың негізінде туындайтын ұстап беру міндеттемесін ескере отырып, экстрадицияның халықаралық-құқықтық регламентациясы тәртіп бойынша аса маңызды мәнінің болуы тиіс. Бірақ-та, қазіргі таңдағы тәжірибеге сүйенсек, экстрадиция мемлекеттер арасындағы саяси қатынасқа сирек негізделген. Сондықтан осы саладағы өзгерістерге қарамастан, экстрадиция институты тиімді құқықтық механизм мәртебесін иемденуі тиіс.

Ұлттық және халықаралық маңыздылықты иемденетін экстрадиция мәселесін шешудегі халықаралық жаңа талаптар көптеген елдерде заңи реттелінуінің қиындылығына әкеп соқтырды. Қазақстандағы ағымдағы конституциялық және қылмыстық заңдар халықаралық құқық қалыптарының басымдылығының қалыптасуына, сонымен қатар Республикамыздың құқық қорғау және прокуратура органдары халықаралық құқық қалыптарын қолдануға бағытталған. Бірақ бұл жерде айта кеткен жөн, Қазақстан Республикасының заңдарында және өзге мемлекеттердің заңдарында да экстрадицияның құқықтық табиғаты туралы мәселе біркелкі шешімін таппаған. Әрине бұл аспекті терең зерттеуді, әсіресе салыстырмалы-құқықтық талдауды қажет етеді.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру құқығы мен оның жүзеге асырылу тәртібіне қатысты мәселелер жоғарыда айтып кеткеніміздей, мемлекеттердің ұлттық заңнамасымен де реттелінеді. Өйткені өз аумағындағы қылмыс жасаған тұлғаларды шетелдік мемлекетке ұстап беру немесе ұстап бермеу – кез кел-

ген мемлекеттің ішкі құзіреті. Осыған орай, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру рәсімімен және құқығын реттейтін Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасын зерттеумен және талдау осы жұмыстың бір объектісі болып отыр.

Қазақстан Республикасында тұлғаларды ұстап беруге қатысты қалыптар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде және де Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінде көрініс тапқан.

Осы тұста өз азаматын қандай жағдайда ұстап бермеу Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 9-бабының 1-тармағында [1], «басқа мемлекеттің аумағында қылмыстық құқықбұзушылық жасаған Қазақстан Республикасының азаматтары, егер Қазақстан Республикасындағы халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, сол мемлекетке берілмейді», – деген қалыппен айқындалған. Осы айтылғандардың негізінде, Қазақстан Республикасы өз азаматтарын олар тек шетелдік мемлекетке біріншіден, қылмыс жасаған жағдайда ұстап беретінін және ұстап беру міндеті екіншіден, халықаралық шарттарда тікелей көрініс тапқанда ғана жүзеге асырылады деген тұжырымға келе аламыз. Сондай-ақ, ҚР ҚК-нің 9-б. 3-тармағына сәйкес, «егер осы мемлекетте қорлау, зорлау, күштеу өзге де қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтын, немесе өлім жазасын қолдану қаупі бар жаза қолданылатын болса, Қазақстан Республикасындағы халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, ешкімде шетелдік мемлекетке берілмейді», – деген тұжырым орын алған. Бұл ереже жаңа қылмыстық заңнаманың жаңалығы деуге болады. Бұл өз елінің азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғауды білдіреді.

Қазақстандағы шетелдіктер мен азаматтығы жоқ тұлғаларды ұстап беру құқығы ҚР Қылмыстық кодексінің 9-бабының 2-тармағымен [1] реттелінеді. Соған сәйкес: «Қазақстан Республикасы аумағынан тыс жерде қылмыс жасаған және Қазақстан Республикасы аумағында орналасқан шетелдіктермен және азаматтығы жоқ тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін немесе жазасын өтеу үшін Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес шетелдік мемлекетке ұстап берілуі мүмкін».

Адамдарды ұстап беру (экстрадициялау) мен оның тәртібі Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 60-тараумен (579-595 баптарымен) [2] реттелінеді. Нақтырақ айтатын болсақ, Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексі экстрадициялау механизмімен және құқықтық негізін белгілеу кезінде

осы институтқа тән барлық белгілерді, сондай-ақ, тәжірибеде ақталған Кишинев конвенциясында бекітілген қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы ережелерді басшылыққа алған.

ҚР ҚКЖК-нің 579-бабына сәйкес, адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салу, егер өздеріне байланысты адамды ұстап беру (экстрадициялау) сұратылып отырған қылмыстардың ең болмағанда біреуі үшін бір жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жаза көзделген немесе адам бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға сотталған және өтелмеген мерзімі кемінде алты айды құрайтын болса жіберіледі. Шет мемлекеттің құзіретті органының адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салуы осы баптың бірінші бөлігінде көзделген талаптар сақталған жағдайда ғана қаралуы мүмкін. Адамды уақытша ұстап беру (экстрадициялау) және транзиттік тасымалдау туралы сұрау салулар адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салулар сияқты тәртіппен жіберіледі. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Қазақстан Республикасының құзіретті органына немесе Қазақстан Республикасының халықаралық шартында көзделген, адамды ұстап беруге (экстрадициялауға) кедергі болуы мүмкін мән-жайлар болған кезде шет мемлекетке сұрау салуды жіберуден бас тартуға құқылы.

ҚР Қылмыстық кодексі мен Қылмыстық іс жүргізу кодексімен қоса, ұстап беру мәселесі өзге мемлекеттің тапсырмасы бойынша қылмыс жасаған тұлғаларға тиісті шараларды қолдану үшін, яғни қылмыс жасаған тұлғаларды іздестіру және қамауға алу тәртібі ҚР Бас Прокуратурасының 1998 жылғы 8 қыркүйектегі №56/36 «Экстрадициялық қамауға алу және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы» Нұсқауымен [3] тікелей реттелінеді. Экстрадиция туралы өтінішті қарау тек ҚР Бас прокуратура-рының құзіреттілігіне жатады.

Еліміздегі экстрадиция (ұстап беру) құқығымен және рәсімінің, яғни құқық қорғау органдарының ұстап беру мәселесі бойынша халықаралық ынтымақтастығының (Интерпол арқылы экстрадициялық қызметті жүзеге асыруда) тәртібінің осындай заңға негізделген актімен реттелуі біздің заң жүйесінің кемшілігін бейнелейді. Осыған орай, толық жүйелендірілген және халықаралық тәжірибені басшылыққа алған, халықаралық шарттар мен конвенцияларға сүйенген еліміздің экстрадиция туралы арнайы ұлттық заңымызды қабылдау қажеттігі туындауда.

Біздің ұлттық қылмыстық заңнамамызда шешімін тапқан тағы бір маңызды мәселе – бұл өз азаматы болып табылатын мемлекетте жазасын өтеу үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамды беру мәселесі. Ол тек Қазақстан Республикасының тиісті шетелдік мемлекетпен халықаралық шартты не Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының шетел мемлекетінің құзіретті органдарымен және лауазымды тұлғаларымен өзара екі жақты түрде келісуі негізінде жүзеге асуы мүмкін. Өз азаматы болып табылатын мемлекетте жазасын өтеу үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамды беруге тек сол адамның келісімі болған жағдайда ғана жол берілетінін ескеру қажет.

Қазақстан қылмыстық заңнамасы бойынша тұлғаларды ұстап беру оларды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін немесе жазасын өтеу үшін жүзеге асырылады. Ал, Қазақстанның халықаралық міндеттемелері бойынша ұстап беру «жазасын өтеу үшін» емес, «заңды күшіне енген үкімді орындау үшін» жүзеге асырылуы тиіс.

Кейбір мемлекеттерде ұстап беру немесе экстрадиция туралы арнайы заңды актілер қабылданып, олар осы мәселеге қатысты қарым-қатынастарды құқықтық тұрғыдан жан-жақты әрі толық реттеуге бағытталған. Осындай елдердің қатарына, өзіміз айтып кеткендей, Ұлыбритания (1989 жылғы ұстап беру туралы заңы), Канада (1985 жылғы ұстап беру туралы заңы), Австрия, Германия, Франция, Швеция, Бельгия, нидерландия, Швейцария, Индия, Мексика және т.б. жатады. Ұстап беру туралы арнайы заңның болуы осы процесстің тәртібін нақты белгілеп ғана қоймай, басқа мемлекеттермен осы мәселеге қатысты екі жақты шарттар бекіту қажеттілігін де жояды. Яғни, ұстап беру туралы арнайы заңның негізінде мемлекет қылмыс жасаған тұлғаларды экстрадициялау мәселесіне қатысты келіссөздерді, екі жақты шарттың болуын талап етпей-ақ, еркін жүзеге асыра алады.

Осыған орай, автор Қазақстан Республикасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы немесе экстрадициялау туралы арнайы нормативтік құқықтық актіні қабылдауды ұсынады. Осындай заңды актіні қабылдауға деген қажеттіліктің бірден-бір себебі мынада деп ойлаймыз: әдетте мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап

беру екі жақты немесе көп жақты халықаралық шарттың негізінде жүзеге асырылады.

Қазақстанның ұлттық қылмыстық заңнамасында ұстап беру тек тиісті мемлекетпен бекітілген халықаралық шарт болғанда ғана жүзеге асырылуы мүмкіндігі атап көрсетілген. Яғни, шетелдік мемлекет үшін тұлғаны ұстап берудің заңдық негізі біздің мемлекетіміз тек ғана халықаралық шарт құрап отыр. Алайда, әлемде 200-ге жуық мемлекет бар екенін және олардың барлығымен ұстап беру мәселесіне байланысты екі жақты шарт жасасу мүмкін емес екенін ескерсек, осы себепке орай, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесі арнайы ұлттық заң негізінде әлдеқайда тез әрі тиімді түрде жүзеге асатыны күмән тудырмайды.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру – бұл құқықтық көмек көрсетудің бір нысаны болып табылатындықтан, ұстап беру мәселесіне арналған арнайы заңды құқықтық көмек көрсету туралы нормативтік құқықтық актінің шеңберінде де бекітуге болады. Ұстап беру туралы заң халықаралық құқықта кеңінен танылған өзара екі жақтылық қағидасын басшылыққа алуға тиіс деп ойлаймыз. Заңның қалыптары ұстап беру құқығымен және рәсіміне қатысты қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің, сондай-ақ, ұстап берудің шарттары мен мерзімі сияқты ережелер көрініс тапқан екі жақты шарттардың баптарын белгілі бір жүйеге келтіре отырып жинақтауға тиіс деген ойдамын. Сонымен қатар, ұстап беру туралы заңда ұстап беру жүзеге асырылатын нақты қылмыстық әрекеттердің тізімін де қамтуға болады.

Қазіргі экстрадициялау институтының негізгі бір міндеті – ұстап берілетін тұлғаның құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстанға ұстап берілген тұлға, азаматтығының барлығына және жоқтығына қарамастан, кез келген адамға тән құқықтарды, соның ішінде заң мен сот алдындағы теңдік құқығын иеленеді. Ұстап берілген тұлғаға азаптау мен зорлық –зомбылық көрсетуге тыйым салынады. Оның дәрігерлік көмекке, өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға, заң көмегін алуға және т.б. құқықтарының барлығы даусыз. Ұстап берілетін тұлғалардың қандай құқықтары қамтамасыз етілетіні туралы қалыптар да ұстап беру туралы арнайы заңда да өз шешімін табуы тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: Юрист, 2015.
- 2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. – Алматы: Юрист, 2015.
- 3 Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының «Экстрадициялық қамауға алу және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы» Нұсқауы

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi. – Almaty: Jurist, 2015.
- 2 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk is zhyrgizu kodeksi. – Almaty: Jurist, 2015.
- 3 Kazakstan Respublikasynyn Bas Prokuraturasynyn «Jekstradicijalyk kamauga alu zhane kylmys zhasagan tulgalardy ustap beru turaly» Nuskauy

Алимкулов Е.Т.

**Особенности
санкционирования содержания
под стражей следственным
судьей**

В данной статье автор раскрывает особенности санкционирования содержания под стражей следственным судьей на стадии досудебного расследования. Мера пресечения в виде содержания под стражей является самой строгой мерой пресечения, которая может быть применена в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого. Следственный судья (судьи) назначается из числа судей председателем этого суда. При необходимости замены следственного судьи он может быть переназначен. В целях недопущения незаконного и необоснованного избрания этой меры пресечения необходимо, чтобы вывод в этой части был установлен из материалов дела.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция.

Alimkulov E.T.

**Features of authorization of
detention by the investigative
judge**

In this article the author reveals the peculiarities of authorizing detention the investigating judge at the pre-trial investigation stage. A preventive measure in the form of detention is the most severe measure of restraint that may be imposed on a suspect, accused or defendant. The investigating judge (judge) shall be appointed from among the judges of the court chairman. If necessary, replace the investigating judge, he can be renominated. To prevent illegal and unjustified elected this preventive measure is necessary to conclude this part has been installed from the case.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: the investigating judge, the criminal proceedings, the subject of criminal proceedings, a sanction.

Әлімқұлов Е.Т.

**Күзетпен ұстау бұлтартпау
шарасын тергеу судьясының
санкция беру ерекшеліктері**

Бұл мақалада автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында күзетпен ұстау бұлтартпау шарасының ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Қамау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану айыпталушы, күдікті, сотталушыға қатысты қолданылатын ең ауыр бұлтартпау шарасы болып танылады. Тергеу судьясы сот төрағасымен тағайындалады. Қажетті жағдайларда судья ауыстырылуы мүмкін. Бұлтартпау шарасын қолдану барысында барлық мән-жайлар қылмыстық істің құжаттарына негізделуі қажет.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

**ОСОБЕННОСТИ
САНКЦИОНИРОВАНИЯ
СОДЕРЖАНИЯ
ПОД СТРАЖЕЙ
СЛЕДСТВЕННЫМ
СУДЬЕЙ**

Инновационная идея о введении в уголовное судопроизводство следственного судьи сохранилась в окончательной версии уголовно-процессуального кодекса и в отличие от других нововведений, вызвавших больше негативный настрой юридической общественности, была воспринята с одобрением и поддержкой.

Исходя из понятия следственного судьи – это судья суда первой инстанции, к полномочиям которого относится осуществление в порядке, предусмотренном уголовно-процессуальным кодексом, судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве. Следственный судья (судьи) назначается из числа судей председателем этого суда. При необходимости замены следственного судьи он может быть переназначен.

Таким образом, данное определение закрепляет правовой статус следственного судьи как равный с другими судьями страны, уровень суда (районный, городской либо специализированный) и полномочия по осуществлению правосудия, ограниченные стадией досудебного производства по уголовным делам. Последнее положение указывает на то, что следственный судья не будет вправе рассматривать уголовные дела по существу в главном судебном разбирательстве, а также гражданские, административные и иные дела, выходящие за рамки уголовного досудебного производства, а будет специализироваться исключительно на осуществлении оперативного судебного контроля за органами уголовного преследования. В УПК РК от 13.12.1997 года уже содержится подобная норма, ограничивающая возможность участия судьи в рассмотрении уголовного дела, по которому он участвовал при санкционировании процессуального решения.

Мера пресечения в виде содержания под стражей является самой строгой мерой пресечения, которая может быть применена в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого.

Содержание под стражей в качестве меры пресечения применяется только с санкции судьи и лишь в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого в совершении преступления, за которое законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок не менее пяти лет.

Поэтому прежде чем избрать эту меру пресечения необходимо убедиться в том, что санкция деяние, совершенное лицом, в отношении которого решается вопрос о мере пресечения в виде содержания под стражей предусматривает лишение свободы на срок не менее пяти лет.

В то же время закон позволяет при определенных обстоятельствах избрать содержание под стражей, если наказание не превышает пяти лет лишения свободы.

В законе указаны семь оснований, при наличии которых может быть санкционирована мера пресечения в виде содержания под стражей в отношении лица, совершившего преступление с наказанием менее указанного срока.

В ст. 147 УПК РК закреплён конкретный и исчерпывающий перечень этих оснований:

- лицо не имеет постоянного места жительства на территории республики Казахстан;
- не установлена его личность;
- им нарушена ранее избранная мера пресечения ноли мера процессуального принуждения;
- он пытался скрыться или с к р ы л с я от органов уголовного преследования или суда;
- он подозревается в совершении преступления в составе организованной группы или преступного сообщества (преступной организации);
- он имеет судимость за ранее совершенное тяжкое преступление или особо тяжкое преступление;
- имеются данные о продолжении им преступной деятельности.

Указанные основания орган уголовного преследования обязан подтвердить суду, а не просто перечислить их в своем постановлении (в комментарии все подробно расписано и прокомментировано).

В целях недопущения незаконного и необоснованного избрания этой меры пресечения необходимо, чтобы вывод в этой части был установлен из материалов дела.

Изучив материалов, придя к выводу, что имеются основания для избрания меры пресечения в виде содержания под стражей, следователь выносит мотивированное постановление о применении содержания под стражей с указанием оснований, а также иных обстоятельств, позволяющих избрать эту меру пресечения.

Постановление об избрании меры пресечения в вид содержания под стражей, постановление о возбуждении ходатайства перед судом о санкционировании данной меры пресечения со всеми приложенными материалами (копии уго-

ловного дела) должны быть представлены прокурору за восемнадцать часов до истечения семидесятидвухчасового срока задержания.

При поддержании ходатайства решение прокурора в форме согласия удостоверяется его подписью в вводной части постановления о возбуждении ходатайства, в случае отказа выносит мотивированное постановление.

Следственному судье эти материалы должны быть предоставлены не позднее чем за двенадцать часов до истечения срока задержания, о чем уведомляются заинтересованные лица.

Следственный судья с соблюдением порядка, установленного ст. 56 УПК, в срок не позднее восьми часов с момента поступления материала в суд рассматривает ходатайство о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей.

Рассматривая вопрос о санкционировании содержания под стражей происходит в судебном заседании, с обязательным участием прокурора, защитника, подозреваемого, обвиняемого, другие лица, потерпевший, его представитель также могут участвовать в судебном заседании.

В ст. 148 ч. 3 УПК прямо оговорены предмет исследования следственным судьей материалов еще не завершенного уголовного дела, а именно, что тон ограничивается исследованием материалов, относящихся к обстоятельствам, учитываемым при избрании меры пресечения в виде содержания под стражей.

То есть, в компетенцию следственного судьи не входит определение виновности подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления. Следственный судья изучает материалы в части наличия в деле доказательства, бесспорно подтверждающих установление оснований, а также иных обстоятельств, учет которых обязателен при решении вопроса о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей. Перечень данных оснований и обстоятельств указан в ст.ст. 136, 138 УПК.

Поскольку в период рассмотрения следственным судьей материала о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей, производство по делу продолжается и в нем могут проявиться новые данные, которые имеют значение для решения данного вопрос, судья вправе истребовать уголовное дело.

Кроме того, закон допускает рассмотрение вопроса о даче санкции на содержание под стражей без подозреваемого, обвиняемого в трех исключительных случаях.

– если он объявлен в розыск (местный, республиканский, международный);

– если они уклоняются от явки в судебное заседание, будучи уведомленными о времени и месте судебного заседания;

– находится вне пределов Республики Казахстан.

Пунктом 8 ст. 148 УПК законодатель обязал следственного судью при санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей в обязательном порядке определять размер залога

достаточного для обеспечения выполнения подозреваемым, обвиняемым обязанностей, предусмотренных ч. 3 ст. 140 УПК, кроме случаев, предусмотренных частью 9 статьи 148 УПК.

В постановлении, если следственный судья санкционирует содержание под стражей, он одновременно обязан устанавливать размер залога и мотивировать ограничения и обязанности, возлагаемые на подозреваемого, обвиняемого, в случае внесения, а также последствия при их нарушении для них и залогодателя.

Литература

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 2014. – 40 б.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206-І // <http://online.zakon.kz/>
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.) // <http://online.zakon.kz/>

References

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy. – Almaty, 2014. – 40 b.
- 2 Ugolovno+processualnii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 13 dekabrya 2007 goda № 206-I // <http://online.zakon.kz/>
- 3 Ugolovno+processualnii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 iulya 2014 goda № 231-V // <http://online.zakon.kz/>

Мұхамәдиева Г.Н.
**Адам және азамат құқықтары
мен бостандықтарының
жүзеге асырылуының
құқықтық қамтамасыз етілуі**

Mukhamadyeva G. N.
**Theoretical beginning of
the rights and freedoms of
the individual in criminal
proceedings**

Мухамәдиева Г.Н.
**Правовое обеспечение
реализации прав и свобод
человека и гражданина**

Мақаланың өзектілігі тұтас алғанда қоғамның демократизациялану процесімен, соның ішінде билік институттарымен белгіленеді. Қазақстан мемлекетінің демократизмі халықтың жоғары саяси-құқықтық мәртебесімен ғана емес, сондай-ақ, әрбір адам және азаматтың құқықтық жағдайымен де анықталады. Тұлғаның және мемлекет мүдделерінің арақатынасы мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: адам, азамат, тұлға, құқықтары мен міндеттері, құқықтық жауаптылық, жеке тұлғаға қол сұқпаушылық, ажыратылмайтын құқықтар.

The relevance of the study highlights the process of democratization of society and government institutions in particular. The democratic state of Kazakhstan is not only expressed in high political and legal status of the people, but also in the legal status of each individual and the citizen. Problems vzaimosootnosheniya rights and freedoms of the individual and the interests of the state.

Key words: man, a citizen, a person, an individual, rights and obligations, liability and inviolability of the individual, inalienable rights.

Актуальность исследования подчеркивается процессом демократизации общества в целом и институтов власти в частности. Демократизм государства Казахстан выражается не только в высоком политико-правовом статусе народа, но и в правовом положении каждого отдельного человека и гражданина. Рассмотрены проблемы взаимосоотношения прав и свобод личности, интересов государства.

Ключевые слова: человек, гражданин, личность, индивид, права и обязанности, правовая ответственность, неприкосновенность личности, неотъемлемые права.

**АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТ
ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН
БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ
ЖҮЗЕГЕ
АСЫРЫЛУЫНЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ**

Қазақстан Республикасында басқа да посткеңес кеңістіктердің мемлекеттеріндегі сияқты адам және азамат құқықтары мен мақсаттары институтының құрылуы жаңа формула бойынша қалыптасады: жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарының мемлекеттегі басқа да саяси, құқықтық институттардан басымдығы. Бұл норма Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабында бекітілген: Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [1]. Дәл осы нормадан республикада жеке тұлға мәртебесінің қалыптасуының, оның қоғамның барлық мемлекеттік-құқықтық құрылымында үстем жағдайының жаңа эпопеясы басталады.

Осылайша Қазақстан негізінде жеке тұлғаның басымдығының демократиялық негізінде жатушы қоғамдық қатынастарды құру жолына өтеді. Адам орталық фигура болды, оның құқықтары мен мүдделері еліміздің барлық мемлекеттік-құқықтық тұжырымдамаларын алдын-ала анықтайды. Демократия тілінде сөйлегенде, адам еркіндікке ие болды. Бірақ қанша айтқанмен адамның еркіндігі мемлекет деп аталатын қоғамдық организмде шексіз емес. Бұл шектер жалпы танылған демократиялық принциптерге қарсы болса бұл құқықтық мемлекет құру идеясына қайшы келеді.

Мәселен, Қазақстанда бірін бірі ауыстырушы құқықтық және экономикалық реформалардың арқасында күрделі билік қарым – қатынасының жоғары кәсіби құқықтық регламентациясына қол жетсе де, жаңадан пайда болған құқықтық қарым-қатынастардың құқығының жүзеге асырылу жүйесі әлі осал. Бұған азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуының көптеген фактілері куә. Бұзылуларды адам «мемлекеттік машинаға» қарсы қойылғанда көреміз. Бұл, ең алдымен – соған сәйкес жеке адамның бостандықтары жүзеге асырылатын бұйрық, шешім шығаруға бағытталған әрекеттерді жүзеге асыруда заңды өкілеттері бар мемлекеттің әкімшілік органдарымен әрекеттестігінде. Лауазымды адамдардың қызметінің өктем сипаты кейбір жағдайларда азаматтық құқықтардың тағдырын алдын ала шешіп қоятын мүмкіндіктерін алдын ала анықтайды. Әсіресе, бұл мәселе қылмыстық іс жүргізуде қылмыстық-

процессуалдық қудалау стадиясында көрінеді. Кей жағдайларда, биліктік өкілеттікті теріс пайдалану фактісі болып, қызметтік бастықты көрсетеді. Осындай негативтік құбылыстар жартылай бізге адам құндылық ретінде мемлекеттілік жүйесінде нивелирленген өткен уақыттан келіп отыр.

Мемлекет сөз жүзінде емес іс жүзінде адам құқықтары идеясын жоғары құндылық ретінде басшылыққа алуы үшін, осы құқықтар мен бостандықтардың заңдардың қолданылуын, мағынасын және мазмұнын, заңшығарушылық және атқарушылық биліктің, жергілікті өзін-өзі басқарудың қызметінің шын мәнінде анықтауы үшін ұзақ уақыт қажет. Бұл жердегі мәселе Қазақстан Республикасының Конституциясын, оның жеке тұлғаға деген бағдарын шынайы, нақты күші бар заң қылып, құқықтық, ұйымдастырушылық, өнегелілік шаралар жүйесімен жеке тұлғаның құқықтарын қоғамда терең құрметтеуді қалыптастыру үшін жасау.

Егер құқықтар адамға табиғатынан тән болса, оны оның қайнар көзі деп мемлекетті санауға болмайды. Бұл туралы ҚР-ның Конституциясының 12-бабының 2-бөлігінде: «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады» деп бекітілген. Адам, азамат және тұлға терминдеріне тоқталып кететін болсақ, бұл жерде айтылған адам құқығы азаматқа да тән. Қазақстан Республикасының Конституциясында және құқықтың басқа да қайнар көздерінде «адам», «тұлға», «әркім», «индивид» синоним ретінде жүреді. Мысалы, Қазақстан Республикасының қылмыстық істер жүргізу кодексінің орысша шығарылымында 13-бап – Уважение чести и достоинства личности, 14-бабында Неприкосновенность личности, ал қазақша шығарылымында, 13-бап – Жеке адамның абыройы мен қадір-қасиетін қорғау, 14-бап – Адамның жеке басына тиіспеушілік деп көрсетілген. Ғ. Сапарғалиевтің пайымдауынша, «Егер құқықтар, бостандықтар мен міндеттер баршаға қатысты болса, онда «барлығы», «адам», «әркім» деген терминдер қолданылады. Егер де құқықтар, бостандықтар мен міндеттер тек Қазақстан Республикасы азаматтарына қатысты болса, онда ол туралы тура көрсетіледі» [2, 91 б.].

Құқықтануда: Адам болып туылады, тұлға болып қалыптасады. Туылған адам тұлға болуы үшін, ол табиғаттық және әлеуметтік дамудың

тиісті стадияларынан өтуі қажет, физикалық және ақыл-ойының дамуының белгілі бір деңгейіне жетіп қана қоймай, сонымен қатар басқа адамдармен араласу процесінде қажетті әлеуметтік тәжірибені иеленуі қажет деген көзқарастар бар [3, 27 б.]. А.Х. Меңдіғұловтың пікірінше тұлға тұтас құрылым ретінде адамның әлеуметтік қасиетін білдіретіні сөзсіз, тұлға болып араласу, айналадағы адамдармен өзара қарым-қатынастарға және әртүрлі байланыстарға қосылу процесінде, жалпы дүние жүзін тану (табиғатты және айналадағы адамдарды) процесінде қалыптасады. Басқаша айтқанда, тұлға – адамның социализациясының және оның рухани дамуының жемісі [4, 15 б.]. Мұндай көзқарастар, біздің ойымызша, демократиялық, құқықтық мемлекеттегі заңдардың нормаларына қайшы келуі мүмкін, сонда бекітілген құқықтарға барлық адамдар ие. Бұл ҚР-ның Конституциясының 14-бабының 2-бөлігінде бекітілген: «Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүлкілік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды».

Құқық нормаларын талқылауда және қолдануда ала-құлалықты болдырмау мақсатында И.Л. Петрухин құқықтық текстерде «тұлға» терминін «адам», «жеке адам» терминдерімен ауыстыруды ұсынған болатын [5, 35 б.].

Тұлға мемлекетке өзінің бостандығы үшін міндетті емес. Бұдан мемлекеттің функциясы ең алдымен тұлғаның бостандығына қол сұқпаушылықтардан қорғау, сонымен қатар құқықтың жүзеге асырылуын ретке келтіретін кейбір шектеулер мен шеңберлерді бекітуден тұратыны көрінеді. Тұлғаның мәжбүрлеу шаралар жүйесін қолданушы мемлекет үшін «қол жетерлік» немесе «әлсіз» болатын жағдайлар шегі заңда анық көрсетілуі қажет. Осы заңда көрсетілген шектерден шығып кетсе, не бұл шектер бұзылған жағдайда, оған құқықтық жауапкершілік шаралары қолданылады.

Сонымен, шек қоюлар сияқты құқықсыздыққа әсер ету шарасы ретінде жауапкершілік те теңқұқылық тұрғысынан бекітілетіні өте маңызды мәселе. Бұл критерий қоғамның әрекет тіршілігі үшін құқық жалпы және «өлшеуіш» болып табылатын құқықтық мемлекеттің мәнін анықтайды. Мысал ретінде Конституцияның нормасынан: «Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең» (14-бап 1-бөлік) дегенді көруге болады. Егер тұлға жеке басына тиіспеушілікті – конс-

титущиялық құқықты иеленсе, онда мемлекеттің әрбір жеке адамға қатысты осы құқықтың жүзеге асырылуын кепілдеуі міндетті. Бұл ереже адам әсер етудің қылмыстық-құқықтық аясына түскен жағдайда аса өзекті болып келеді. Сондықтан

адамның құқықтарының арасындағы адамның жеке басына тиіспеушілігі құқық ретінде басқа қасиетке ауысады және қылмыстық іс жүргізудің негізін қалаушы, алдын ала анықтаушы принципі болып қалыптасады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды //Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1996 жылғы N 4, 217-құжат.
- 2 Сапарғалиев Ғ.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: Академиялық курс. Өңделіп, толықтырылған. – 2-басылымы. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 480 б.
- 3 Кучинский В.А. Личность, свобода, право. – М.: Юр.лит., 1978. – 208 с.
- 4 Миндагулов А.Х. Личность преступника: учебное пособие. – Алматы: КазГЮУ, 2003. – 136 с.
- 5 Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). – М.: Юристъ, 1999. – 392 с.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan. The constitution adopted by national referendum 30 August 1995 // Bulletin of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 1996, № 4, p. 217
- 2 Sapargaliyev G.S. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan: the academic year. Processed to light. - 2 edition. Almaty: Seven statute, 2004. – 480 p.
- 3 V.A. Kuchinsky Personality, Freedom and Law. – M.: Yur.lit., 1978. – 208.
- 4 Mindagwlov A.H. Personality of a criminal: Butterworth Manual. Almaty: KazGYuW, 2003. – 136 p.
- 5 Petruhina I.L. Man and Vlast (spherical borbi prestwpnostyu). – M.: Yurist, 1999. – 392 p.

Кан А.Г., Коржумбаева Т.М.

**Современные тенденции
развития судебной
экспертизы на основе
инновационных технологий**

В статье рассмотрены тенденции развития судебной экспертизы. Последние достижения научно-технического прогресса все больше охватывают все сферы человеческой жизни. Инновационные достижения в науке обеспечивают определенный прорыв в вопросах борьбы с преступностью. Судебная экспертиза является объектом исследования различных наук. Потенциальные возможности судебных экспертиз в раскрытии и расследовании преступлений реализуются крайне слабо.

Ключевые слова: судебная экспертиза, инновации, информационные технологии, компьютеризация судебно-экспертной деятельности, технические средства.

Кан А.Г., Korzhumbaeva T.M.

**Current trends of development of
judicial examination on the basis
of innovative technologies**

In article tendencies of development of judicial examination are considered. The last achievements of scientific and technical progress cover all spheres of human life more and more. Innovative achievements in science provide a certain break in questions of fight against crime. Judicial examination is object of research of various sciences. Potential opportunities of judicial examinations in disclosure and investigation of crimes are realized extremely poorly.

Key words: judicial examination, innovations, information technologies, computerization of judicial and expert activity, technical means.

Кан А.Г., Коржумбаева Т.М.

**Инновациялық
технологиялардың негізіндегі
сот сараптамаларының
заманауи даму тенденциялары**

Мақалада сот сараптамаларының даму тенденциясы қарастырыған. Ғылыми-техникалық прогрестің соңғы жетістіктері адам өмірінің барлық сфераларын қамтитын болды. Ғылымдағы инновациялық жетістіктер қылмыстылықпен күресу сұрақтарында белгілі қолжетімділікке әкелді. Сот сараптамалары әртүрлі ғылымдардың объекті болып отыр. Қазіргі кездегі сот сараптамаларының мүмкіншіліктері жеткіліксіз деңгейде қолданыс табады.

Түйін сөздер: сот сараптамасы, инновациялар, ақпараттық технологиялар, сот сараптамалық қызметті компьютерлендіру, техникалық құралдар.

**СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
СУДЕБНОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ
НА ОСНОВЕ
ИННОВАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ**

Судебная экспертиза как область практической деятельности представляет собой сложную систему разнородных элементов, в том числе: нормативного регулирования, статуса и функций субъектов деятельности, систему технических средств, научных основ, методов и методик проведения экспертных исследований. Поэтому столь сложная, динамически развивающаяся система не может существовать и развиваться без использования технических средств. Особое место среди них сегодня заняли информационные технологии. Следствием этого явились, с одной стороны, определенная трансформация экспертного исследования как процесса познания, с другой – значительное расширение его возможностей, а также повышение научной обоснованности получаемых данных. Поэтому освоение современных информационных технологий, позволяющих повысить эффективность решения задач в судебной экспертизе, является необходимым для повышения качества подготовки специалистов юридического профиля.

Кроме того, достижения в области наукоемких технологий используют и современные преступники для совершения преступлений, относящихся к разряду трудно раскрываемых, в том числе преступлений в сфере компьютерной информации [1, с. 29].

По своей сущности экспертное познание есть разновидность познания конкретного факта. Оно основано на тех же принципах, что и любой другой вид познания в ходе расследования и судебного рассмотрения дела. Вместе с тем оно отличается не только своей процессуальной формой, но и, что не менее важно, средствами и методами.

Особое место среди них сегодня заняли информационные технологии. Следствием этого явились, с одной стороны, определенная трансформация экспертного исследования как процесса познания, с другой – значительное расширение его возможностей, а также повышение научной обоснованности получаемых данных. И то и другое имеет свои объективные предпосылки, определяется рядом закономерностей информатизации судебного-экспертных исследований, выработанных как в теории, так и в практике.

В настоящее время становится очевиднее важность проблемы: человек или машина. В более же широкой постановке, это проблемы определения границ, задач и условий использования компьютеров в сфере судебно-экспертной деятельности, а также ее субъектов, их роли и функций в автоматизированных системах решения правовых задач.

В настоящее время сложилось несколько направлений компьютеризации судебно-экспертной деятельности. Их можно подразделить по ряду оснований, в частности:

– по характеру математического аппарата, на базе которого строятся компьютерные технологии и конкретные методики судебно-экспертных исследований. Это позволяет выделить методики, основанные на данных метрологии, теории вероятностей и математической статистики, проективной геометрии и т.п.;

– по характеру решаемых экспертных задач. В этом случае можно говорить о применении математического аппарата и вычислительной техники для решения диагностических задач (например, установление факта выполнения текста намеренно измененным почерком, скорописным способом, установление факта контактного взаимодействия двух объектов); для решения классификационных задач (например, установление пола по почерку, отнесение неизвестного вещества к группе наркотических); для решения идентификационных задач (применительно к человеку, орудию, материалу, веществу и пр.);

– по характеру задач, не связанных с производством конкретного экспертного исследования, но направленных на оптимизацию и повышение эффективности решения экспертных задач определенного вида или экспертной деятельности в целом. Здесь выявились следующие направления:

1. автоматизация измерений и первичной обработки данных;

2. создание и эксплуатация автоматизированных банков данных о свойствах разнообразных объектов;

3. решение сложных вычислительных задач, возникающих как в НИР, так и в экспертном производстве;

4. создание и эксплуатация программ для логического анализа данных;

5. использование автоматизации для решения задач управления, учета кадров, сбора статистических данных в области судебной экспертизы и др.

Могут, естественно, использоваться и другие основания для выделения современных направлений применения например, математических методов, автоматизированных систем и вычислительных комплексов в сфере судебно-экспертной деятельности. Мы рассмотрим лишь некоторые из сложившихся направлений. Так, отечественная и зарубежная практика судебно-экспертных исследований последних лет убедительно свидетельствует о том, что повышение эффективности каждого из указанных направлений неразрывно связано с повышением уровня автоматизации их информационного обеспечения. Это определяется рядом обстоятельств.

Во-первых, в современных условиях объектами экспертного исследования могут быть тысячи разновидностей материалов, веществ и изделий, каждая из которых характеризуется множеством свойств и признаков, а следовательно, информацией о них.

Во-вторых, оперативное получение информации о конкретном объекте исследования и ее анализ стали возможны лишь с использованием различных современных автоматизированных систем и комплексов, на баз которых ныне разработано множество методик решения широкого круга экспертных задач.

В-третьих, важной сферой автоматизации информационного обеспечения стала организационно-управленческая деятельность в области судебной экспертизы.

Из сказанного следует, что и эксперт, и администрация судебно-экспертных учреждений должны оперировать огромной не только чисто криминалистической, но и вспомогательно-справочной информацией. С этой целью в экспертных учреждениях создаются автоматизированные системы и их комплексы, банки данных которых аккумулируют соответствующую информацию. Это, прежде всего, информационно-поисковые системы (ИПС). Однако роль информационного поиска в таких системах имеет определенную специфику, которая проявляется уже в том, что его можно рассматривать в качестве одного из этапов экспертизы, ибо без него многие экспертные задачи либо вовсе неразрешимы, либо утрачивают оперативность, становятся малоэффективными. К таким задачам, например, относятся: определение вида и разновидности фарного (и иного) стекла, горюче-смазочных веществ, лаков и красок, материалов, из которых выполнены документы.

В качестве теоретических основ экспертного

информационного поиска используются положения теории криминалистической идентификации, в частности, того ее раздела, который посвящен классификационным методам установления групповой принадлежности. Специфика здесь состоит в том, что идентифицирующими являются поисковые признаки исследуемого экспертом объекта и признаки, которыми характеризуются объекты, введенные в информационный банк системы. Вместе с тем процесс информационного поиска в рассматриваемых системах отличается от процесса идентификации [2, с. 167].

Первое из таких отличий заключается в том, что, осуществляя процесс исследования определенного объекта, эксперт имеет возможность анализировать и использовать всю гамму принадлежащих этому объекту признаков и свойств, выделенных в идентификационном поле. Любая же ИПС оперирует не со всеми признаками, характерными для объекта поиска, а лишь с теми, которые введены в данную систему. И может оказаться, что они не полностью соответствуют друг другу по объему и характеру.

В результате могут возникать две негативные ситуации: либо система выдаст очень большое количество объектов (в числе которых будет и искомый), либо произойдет так называемый «пропуск цели», т.е. искомый объект, хотя и будет находиться в информационном фонде, но система не выдаст данные о нем, «не найдет» его. Вот почему и положительный результат информационного поиска, строго говоря, не может рассматриваться как равнозначный экспертному исследованию по установлению индивидуального тождества.

Вместе с тем построенные на базе ЭВМ банки данных об объектах выполненных экспертных исследований (спектрографических, хроматографических, трассологических и иных), охватывающие не только родовидовые, но и индивидуально-специфические свойства объектов, могут использоваться для статистического определения частоты встречаемости выделенных признаков и оценки достаточности их комплекса. Последнее чрезвычайно важно для разрешения не только классификационных задач.

В перспективе такие системы станут важным инструментом оценочной деятельности экспертов, в том числе на уровне индивидуального отождествления. Для решения этого вопроса необходимо судебно-экспертное исследование. Собственно же информационный поиск можно рассматривать как один из его этапов. Однако это никак не умаляет значения информационно-

го поиска и роли самих ИПС рассматриваемого типа в общей системе информационного обеспечения деятельности по раскрытию и расследованию преступлений, в том числе на уровне экспертного исследования. При этом как банки вспомогательных данных здесь могут быть использованы не только те, которые создаются при судебно-экспертных учреждениях, но и те, которые создаются в других организациях и учреждениях как юридического, так и иного профиля. Что же касается собственно экспертных учреждений, то в настоящее время там созданы банки данных применительно ко всем видам судебно-экспертных исследований [3, с. 93].

Вышеизложенное свидетельствует о том, что для решения задачи борьбы с преступностью следует постоянно совершенствовать имеющиеся и разрабатывать новые средства, приемы и методы, в том числе и криминалистической техники, а также как можно быстрее внедрять их в практику правоохранительных органов.

Инновационные достижения обеспечивают определенный прорыв в вопросах борьбы с преступностью и необходимости ведения новелл в уголовный процесс. Однако рождение нового не приводит к автоматическому и, главное, быстрому принятию практикой на вооружение этих средств, приемов и методов. Для того чтобы теоретическая возможность использования научно-технических достижений стала практической реальностью, нужны большие организационные усилия. Изучение следственной практики свидетельствует, что при расследовании преступлений имеющиеся научно-технические достижения используются крайне неудовлетворительно.

Последние достижения научно-технического прогресса с каждым днем все больше охватывают все сферы человеческой жизни. Это обстоятельство оказывает большое влияние на активизацию развития науки. Криминалистика, как наука, также постоянно развивается, а отдельные составляющие ее научные положения и, конечно, научно-технические средства, разрабатываемые на их основе, изменяются, уточняются, обновляются.

Важную роль в борьбе с преступностью играют криминалистические средства и методы. Они позволяют обнаруживать и изымать невидимые и слабовидимые следы, получать розыскную и доказательственную информацию, облегчают отыскание тайников, обеспечивают высокую степень документальности фиксации обстановки, в которой производится следственное действие, способствуют повышению произ-

водительности труда следователя. В последнее время появился ряд принципиально новых технических средств – приборы для предварительного исследования вещественных доказательств при производстве следственных действий.

Появились приборы для работы на месте взрыва, пожара, дорожно-транспортных происшествий, для дифференциального поиска цветных и черных металлов, для обнаружения фальшивых денег, для выявления и изъятия пылевидных частиц, оставленных обувью на ковровых изделиях, для изъятия запаховых следов. Почти полностью обновился парк приборов, основанных на использовании невидимых лучей (ультрафиолетовых, инфракрасных, рентгеновских). Стали производиться стереоустановки для фотосъемки мест происшествий и автоматизированного вычерчивания планов. На места поступает много и другой техники. Однако произошедшие изменения в технико-криминалистическом оснащении правоохранительных органов в литературе не находят должного освещения.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что повышение эффективности борьбы с преступностью немислимо без широкого и умелого применения субъектами, осуществляющими решение задач раскрытия и расследования преступлений, современных научно-технических средств. Использование достижений научно-технического прогресса, применение специальных знаний, внедрение в практику расследования новейших научно-технических средств и методов приведет к интенсификации деятельности, направленной на решение общих и частных задач расследования.

Криминалистика по своей природе является наиболее активным проводником последних достижений науки и техники в деятельность по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. Поэтому широкое использование результатов научно-технического прогресса является одним из главных направлений дальнейшего совершенствования теории и практики борьбы с преступностью.

Литература

- 1 Корухов Ю.Г. Современные возможности судебных экспертиз // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М.: Новый Юрист, 1997.
- 2 Скорченко П.Т. Криминалистика. Технико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений: Учеб. пос. для вузов. – М.: Былина, 1999.
- 3 Плоткин Д.М. Новейшие методы исследования доказательств в криминалистике: Научно-практическое пособие. – Изд. «Пресса», Рязань, 2005.

References

- 1 Coruh YG Modern possibilities of forensic examinations Forensic // support of the criminal police and the preliminary rassledovaniya.- M.: New Lawyer, 1997.
- 2 Skorchenko PT Forensics. Technical and forensic software investigate crimes: Proc. pos. for high schools. M.: Bylina, 1999.
- 3 Plotkin DM The latest methods of research evidence in forensics: Scientific and practical guide. – Ed. «Press», Ryazan, 2005.

Маликова Ш.Б., Нұрлықұл Б.Ғ.

Заңсыз көші-қон мен қылмыстылықтың арақатынасы туралы кейбір сұрақтар

Аталған мақалада терминдердің алуантүрлілігін талдай отырып, көші-қон ұғымының қылмыстық көші-қон, мигранттар қылмыстылығы және көші-қон қылмыстылығының мәнін ашуға ұмтылыс жасалған. Сонымен қатар, қазіргі әлемде өзіндік орынға ие көші-қонның негізгі түрлері қарастырылып, оларға сипаттама берілді. Аталған ұғымның көптеген анықтамаларының арасынан тұрғындардың қоныс аударуына себепкер, мигранттардың бір бөлігінің қылмыс жасауына әкеп соқтыратын ортақ себептер (жалпы факторлар) анықталды.

Мақала 25/82ҒФ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, заңсыз көші-қон, қылмыстылық, көші-қон қылмыстылығы, мигрант, себеп, фактор, құқықтық реттеу.

Malikova Sh.B., Nurlykul B.G.

Some questions about a ratio of an illegal migration and crime

In the present article on the basis of the analysis of a variety of terms authors have tried to open concept of criminal migration, crime of migrants and entities of migratory crime. At the same time, main types of migration are considered, their general characteristic is given. At the same time the general factors promoting resettlement of the population, and also commission of crimes by a certain part of migrants are defined.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, illegal migration, crime, migratory crime, migrant, reason, factor, legal regulation.

Маликова Ш.Б., Нұрлықұл Б.Ғ.

Некоторые вопросы соотношения незаконной миграции и преступности

В настоящей статье на основе анализа разнообразия терминов авторы попытались раскрыть понятие преступной миграции, преступности мигрантов и сущности миграционной преступности. Вместе с тем, рассмотрены основные виды миграции, дана их общая характеристика. При этом определены общие факторы, способствующие переселению населения, а также совершению преступлений определенной частью мигрантов.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82МҚ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, незаконная миграция, преступность, миграционная преступность, мигрант, причина, фактор, правовое регулирование.

**ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОН
МЕН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ-
ТЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ
ТУРАЛЫ КЕЙБІР
СҰРАҚТАР**

Әлемдік өркениет тарихы адамдардың өте ежелден келе жатқан, жалпыға ортақ сипатқа ие ішкі және континентаралық қоныс аударуымен байланысты. Қоныс аударудың осыған ұқсас түрлерін уақыт өте келе, көші-қондық деп, ал құбылыстың өзін көші-қон деп атау қабылданды. Бұл сөз тілімізге латынның *migratio* (*migro* – «көшіп өтемін», «қоныс аударамын») деген сөзінен еніп, көші-қон, қоныс аудару, бір жерден екінші жерге өту мағыналарын білдіреді және тірі табиғат объектілерінің кеңістіктегі қозғалысын анықтау үшін қолданылады [1, 195 б.].

Көші-қонды құбылыс ретінде зерттеу барысында осы ұғымға отандық және шетелдік әдебиеттердегі қазіргі кезде алуан түрлі анықтама беріліп келе жатқанына куә болдық. Қарастырылып отырған ұғымның мейлінше жалпы анықтамалары түрлі сөздіктерде кездеседі. Атап айтқанда, Ресей энциклопедиялық сөздігінде көші-қон сөзіне түсінік былай берілген: 1) перемещение, переселение; 2) миграция населения – перемещение людей, связанные, как правило, со сменой места жительства [2, 944 б.], ал С.И. Ожеговтің орыс тілі сөздігінде оны көшу, қоныс аудару түрінде (мысалы, елдің ішіндегі халықтың немесе бір елден екінші бір елге баруы, жануарлардың бір мекеннен басқа бір мекенге ауысуы, т.б.) түсіндіреді. Көші-қон ұғымы түрлі құқықтық нормаларда, барлық жерде әдеттегі жағдай ретінде қолданылғанмен, заң тұрғысынан нақты анықтама берілмеген.

Осы ұғымды нақтылау үшін сәйкес толықтыру енгізіп, оны мына редакциямен баяндау қажет деп есептейміз: көші-қонға уақытының ұзақтығынан, жүйелілігінен, мақсаттық бағыттылығынан, елді мекендердің өзара қашықтығынан тыс, бір немесе бірнеше әкімшілік бірліктердің түрлі елді мекендері арасында жүзеге асатын кез-келген аумақтық орын ауыстыру тән, ал арасында көші-қондық орын ауыстырулар жүзеге асатын жақын елді мекендер ретінде өзара жақын екі ауданның елді мекендерін таныған дұрыс.

Көші-қонды жүйелеу критерийлерінің бірі ретінде құқыққа қайшы немесе қылмыстық сипат та пайдаланылады, нәтижесінде ғылыми айналымда қылмыстық көші-қон, заңсыз көші-қон, мигранттардың қылмыстылығы және көші-қонмен байланысты қылмыстар атты ұғымдар кеңінен пайдаланыла бастады.

Қылмыстық көші-қон ерікті сипатқа ие, заңды, сондай-ақ қылмыстық мақсатта (ұрлау, тонау, адам өлтіру, т.б.) заңсыз да жүзеге асатын елді мекендер арасындағы қозғалыстар жиынтығын қамтиды. Жалпы алғанда, қылмыстық көші-қонды қылмыс жасау мақсатын көздейтін көші-қон ретінде сипаттауға болады. Дәл осы субъективті фактор (қылмыс жасауға әрекет ету, көптеген қылмыстар немесе қылмыстық қызметті жүзеге асыру) қылмыстық көші-қонның сипатын айқындайды. Мұндай орын ауыстырудың мотивациясы түрткілердің жеткілікті дәрежеде кең спектрінен (кек алу, саяси ниеттер, жаңа қылмыстық кеңістікке ие болуға ұмтылу, қылмыстық бизнестің ауқымын кеңейту, қылмыс жасаған соң жеке басының жазасыз қалуын қамтамасыз ету, қылмыстық топтармен ұйымдастырушылық байланыстарын күшейту, т.б. сияқты) болуы да мүмкін. Қылмыстық мигрант, сөзсіз, өзінің тұрақты немесе уақытша өмір сүру орны тікелей қылмыстық қызметпен байланысты екендігін жақсы біледі. Осыған байланысты қылмыстық мигранттың қылмыс жасау мақсатымен көші-қон орын ауыстыратын немесе орын ауыстырған тұлға ретіндегі анықтамасы қисын тұрғысынан дұрыс сияқты. Қылмыстық көші-қон ағымдарының алуан түрлі бағыттары бар. Келесі жайтқа мән берудің маңызы зор, қылмыстық жағдайдың артуымен бұл ағымдар бей-берекет сипатын жояды, криминалитет тарапынан басқарылатын және ұйымдастырылатын болады. Бұл жерде әртүрлі бағыттағы тенденциялар қарастырылуда, олар, бір жағынан, мафиялық құрылымдардың бәсекелік күресімен, екінші жағынан, қылмыстық бизнестің монополиялануымен байланысты. Осыдан, ұйымдасқан қылмыстылықтың басшыларының қылмыстық мигранттардың қоныс аударуынан туындайтын жағдайды бақылауда ұстауға ұмтылысы заңды құбылыс болып көрінеді.

Қоғам дамуының қазіргі жағдайында қылмыстылықтың артуын бақылау үшін мұндай орын ауыстырулардың беталысын қадағалап отырудың маңызы зор. Субъективті көзқарас тұрғысынан алғанда, қылмыстық көші-қон ағымдарды анықтайтын қозғаушы ниеттер туралы ақпараттар айтарлықтай мәнге ие. Мұндай ниеттердің маңызы едәуір болжам жасау әлеуетіне ие, алдын алу сипатындағы шараларды қарастыруға мүмкіндік береді.

Заңсыз көші-қон дегенде біз бір елден басқа бір елге белгілі бір мерзімге заңсыз, бір немесе екі мемлекеттің де рұқсатынсыз шығуын түсінеміз. Тіпті ол билік тарапынан елді мекендер арасындағы санкцияланбаған қозғалыстарға

шектеу қойылатын ел ішінде (мысалы, Ресейде крепостнойлық (басыбайлылық) құқық кезінде; ал қазірде стратегиялық маңызға ие жабық қалаларда; Корей Халық Демократиялық Республикасында) болуы да мүмкін. Егер қылмыс жасау мақсаты көзделмеген болса, заңсыз көші-қонға қылмыстық сипат тән емес.

Әрбір мемлекет өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, өз аумағына кімнің және қандай шарттар негізінде кіруі мүмкін екендігін белгілейді. Осындай бағамға қандай либералды жанасым болса да, оның негізінде қандай қағидаттар жатса да, мемлекет үшін жағымсыз болатындай мигранттардың мұндай санаттары қашанда табылып отырады. Көші-қон үдерістерінің қозғаушы күшін құрайтын себептер мигранттарды сол мемлекеттің аумағына ену үшін айналма жолдарды іздеуге үндейді, осы жағдай заңсыз көші-қонның туындауына әкеп соқтырады.

Заңсыз көші-қонның жүзеге асуының екі тәсілі ажыратылады: заңды және заңсыз. Заңсыз тәсілдің мәні мынада, көші-қон мигранттардың мемлекеттік шекараларды заңсыз кесіп өтуі арқылы (мәселен, Ауғанстаннан тау асулары арқылы Тәжікстанға, одан Қазақстанға немесе Польшадан Одер өзені арқылы Германияға); мигранттардың мемлекеттік шекараларды жалған құжаттармен өтуі арқылы; сондай-ақ оларды «қожайынның», «меншіктенушінің» заңсыз тасымалдауы (еңбек саудасы туралы айтар болсақ) арқылы жүзеге асады. Екінші тәсіл, мемлекеттік шекаралардан заң жүзінде өтумен байланысты жүзеге асады, бұған мысал ретінде, туристік визалар, жеке тұлғалардың шақыруы, т.б. секілді соңында мемлекет аумағында заңсыз еңбек етуге негіз болатын жағдайларды айтуға болады.

Заңсыз көші-қонның пайда болуы мен дамуы көптеген факторлардың салдарынан туындайды, біз оларды екі топқа жіктейміз:

Алғашқы топқа адамдарды елдің ішіндегі сияқты оның сыртында да кеңістіктік орын ауыстыруға тікелей итермелейтін факторлар жатады. Олар мыналар: саяси тұрақсыздық, әскери шиеленістер (қарулы қақтығыстар), мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, белгілі бір белгілер бойынша қудалану, экологиялық, этникалық, отбасылық, т.б. факторлар.

Екінші топ бір ғана фактормен сипатталады, оның мәні мемлекет өз аумағында пайда болуы ұнамсыз болатын тұлғаға заңсыз мәртебесін беруімен сипатталады.

Заңсыз мигранттардың сондай мөлшер-

де болуы фактісі де іс жүзінде әлемнің барлық мемлекетінде адамдарды отырықшы өмір сүруге үндейтін факторлар итермелеуші және аттрактивті (оларды өздері тұратын жерге тартатын) факторларға еш нәрсені қарама-қарсы қоя алмайтынын көрсетеді. Мигранттардың қылмыстылығы дегенде белгілі бір аумақта, белгілі бір уақыт аралығында мигранттар тарапынан жүзеге асырылған қылмыстардың жиынтығын түсінеміз. Ондай қылмыстардың айрықшылығы мигранттар тобының ерекшеліктерімен және олардың қоғамдағы орнымен анықталады.

Криминологияда қылмыстардың осы түрінің субъектісі ретінде тұрғылықты мекенінен тыс жерде қылмыс жасаған тұлғаларды атап көрсетеді. Оларды екі критерий бойынша: қылмыс жасалған жер мен қылмыскердің тұрғылықты өмір сүретін жерін салыстыру арқылы бөліп көрсетеді. Олар сәйкес келмеген жағдайда, өз аумағынан тыс жерде қылмыс жасаған тұлға келімсек-қылмыскер тобына жатқызылады. Келімсектер санатына жатпайтын, стационарлы қоныс аударушы-мигранттардың үлкен бөлігі болып табылатын, шартты-заңды негіздер бойынша тұрғын үй алып, тіркеуге тұратын барлық мигранттар жергілікті тұрғындар қатарына енеді [3, 710 б.].

Сонымен қатар, «мигранттардың қылмыстылығы» және «көші-қон қылмыстылығы» ұғымдарының да аражігін айқындап алу қажет. Мигранттардың қылмыстылығын қарастыра отырып, бұл ұғымның аясында мигранттар тарапынан жасалатын барлық қылмыстар түсініледі деген пікірді айтуға толық негізіміз бар.

Алайда, қылмыстар тек мигранттар тарапынан ғана емес, оларға қатысты да жасалады. Осы әлеуметтік құбылысқа сипаттама беруде криминологтар гастрольші-қылмыскерлер ұғымын пайдаланады. Оларға: өзі тұрақты (уақытша) тұратын (жұмыс) орнынан тыс жерде ойластырылған қылмыстарды жүйелі түрде жасайтын, аумақтық орын ауыстыруларды қылмыс жасау тәсілінің қажетті элементі және қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауапкершіліктен жалтарып қалудың бір құралы ретінде әдейі пайдаланатын тұлғаларды жатқызу қабылданған [4, 5 б.].

Соңғы жылдары қылмыскер-мигранттар арасында жоғары дәрежеде жеңіл табысқа ие болу үшін кез-келген әрекетке дайын болу, ұйымдасушылық, басқыншылық айтарлықтай артты. Мигранттардың қылмыстық топтарының аумақтық қылмыстық топтармен бірігуі, солардың төңірегінде шоғырлануы бұрынғысынан да нығая түсуде, мемлекет аумағында ұйымдасқан трансұлттық қылмыстылық сегментін қалыптастырып жатқан қылмыстық бірлестіктердің өзіне тән ерекше халықаралық кооперациясы кеңейе түсуде. Мигранттар қылмыстылығының осы қауіп-қатерлі даму тенденцияларының барлығы елдің ірі мегаполистерінде, шеткі аймақтарында, әсіресе, шекаралық аудандарда айтарлықтай айқын байқалуда. Алайда, көші-қонмен байланысты қылмыстықтың өзінің айрықшалығын қарастыру, зерттеудің осы бағытының өзектілігі дау тудырмағанмен, әлі де терең зерттеуді қажет екендігін атап өтпекпіз.

Әдебиеттер

- 1 Словарь иностранных слов: актуальная лексика, толкования, этимология. / Н.С. Арапова, Р.С. Кимягарова. – М., 1999. – 867 с.
- 2 Российский энциклопедический словарь: В 2 кн. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. – Кн. 1. – 1897 с.
- 3 Моисеенко В.М. Миграция как объект комплексного исследования. – М., – 1997. – 247 с.
- 4 Абдрахманов Б.А. Выявление преступников-гастролеров на транспорте: Практическое пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. – 149 с.

References

- 1 Slovar' inostrannyh slov: aktual'naja leksika, tolkovaniya, jetimologija. / N.S. Arapova, P.C. Kimjagarova. – M., 1999. – 867 s.
- 2 Rossijskij jenciklopedicheskiy slovar': V 2 kn. / Gl. red. A.M. Prohorov. – M.: Bol'shaja Rossijskaja jenciklopedija, 2001. – Kn. 1. – 1897 s.
- 3 Moiseenko V.M. Migracija kak ob#ekt kompleksnogo issledovanija. – M., – 1997. – 247 s.
- 4 Abdrahmanov B.A. Vyjavlenie prestupnikov-gastrolerov na transporte: Prakticheskoe posobie. – M.: VNII MVD SSSR, 1981. – 149 s.

Yergali A.M., Sultanova A.

The features of a technique of harmonization (unification, rapprochement) criminal legislation

In this article problems of harmonization of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan with the international legal acts are considered. Methods of realization of results of unification of the right are described, the basic principles of unification are allocated. Authors open stages of harmonization of national legislative and other regulations, starting positions of a universalization of criminal precepts of law in the conditions of globalization.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: harmonization, national legislation, method, principle, criminal precepts of law, criminal law.

Ерғали А.М., Султанова А.

Қылмыстық заңнаманы үйлестірудің (унификациялаудың, жақындастырудың) әдістерінің ерекшеліктері

Аталған мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын халықаралық құқықтық актілермен үйлестіру мәселелері қарастырылған. Құқықты унификациялаудың нәтижелерін жүзеге асырудың әдістері сипатталған, унификациялаудың негізгі қағидалары бөліп талданған. Авторлар ұлттық заңнамалық және басқа нормативтік құқықтық актілерді үйлестірудің кезеңдерін, қылмыстық-құқықтық нормаларды жаһандану жағдайында әмбебаптандырудың бастапқы ережелерін ашып талқылаған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: үйлестіру, ұлттық заңнама, әдіс, қағида, қылмыстық-құқықтық нормалар, қылмыстық құқық.

Ерғали А.М., Султанова А.

Особенности методики гармонизации (унификации, сближения) уголовного законодательства

В данной статье рассматриваются проблемы гармонизации уголовного законодательства Республики Казахстан с международными правовыми актами. Описаны методы реализации результатов унификации права, выделены основные принципы унификации. Авторы раскрывают этапы гармонизации национальных законодательных и иных нормативных правовых актов, исходные положения универсализации уголовно-правовых норм в условиях глобализации.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: гармонизация, национальное законодательство, метод, принцип, уголовно-правовые нормы, уголовное право.

**THE FEATURES OF
A TECHNIQUE OF
HARMONIZATION
(UNIFICATION,
RAPPROCHEMENT)
CRIMINAL LEGISLATION**

The harmonization technique (rapprochements, unification) legislations is directed to formation the coordinated approaches in reduction of law-making process, carrying out mainly international organizations which represents establishment of uniform material, legal and conflict-of-laws rules at the same time at the international level and at the level of the national legislation of various states.

In the Republic of Kazakhstan definitions and concepts are legislatively fixed:

– rapprochement of national legislations – reduction of national acts in such ratio with legal acts between the states and groups of the states at which national acts according to the contents and an orientation generally correspond to legal acts of the international standard;

– harmonization of national legislations – reduction of national acts in such ratio with legal acts between the states and groups of the states at which national acts according to the contents, are similar to the principles of legal regulation and estimated results in law-enforcement practice (uniform) with the international standards at distinction of legal methods of achievement of result;

– standardization of national legislations – reduction of national acts in such ratio with legal acts between the states and groups of the states at which standards of national acts are identical (completely coincide) title norms and legal statuses of the international standard [1].

The method of realization of results of the right unification includes: a) reception of norms which consists in acceptance by the state unilaterally of the act and b) the conclusion of the international agreements which are directed to achievement of unification or harmonization of the right (reduction of the legislation in compliance with the international principles of the right) [2].

The basic principles of unification are allocated:

– coherence of legal regulation, i.e. they shouldn't contradict each other, and supplement (existence of a certain hierarchy between norms is necessary);

– synchronism of acts adoption;

– sequence of stages;

– priority of the universally recognized norms and the principles of international law over acts of the national legislation.

Any attempt to create the mechanism of harmonization and unification of criminal law will have considerably character of ideal model, sample to which it is possible or it is necessary to aspire. And still creation of such model is quite justified already owing to the fact that it is capable to serve as a reference point of political and legal development.

During developing the model of a universalization of criminal precepts of law in the conditions of globalization it is necessary to define first of all some starting positions or the principles. As those, in our opinion, the following theses deserves the special attention:

1) the three-compound structure of modern crime (the international, transnational, interstate common criminal) correlating with object of encroachment, the mechanism of commission and criminogenic factors demands the differentiated approach to the solution of questions of her criminal and legal prevention;

2) the universalization (harmonization and unification) of the criminal legislation of various countries of the world is objective requirement of legal development; evasion from her contradicts not only to planetary problems of fight against crime, but also national interests of the certain states;

3) the key problem of ensuring balance of national and global interests (the international jurisdiction and the state sovereignty) has to be solved, proceeding from recognition of a primacy of global interests as necessary condition of a preservation of peace, stability and sustainable development;

4) the universalization and regionalization aren't mutually exclusive or alternative processes of world development, these are the tendencies in parallel developing, supplementing each other which accounting is extremely important during creation of system of global criminal and legal regulation;

5) from the existing ways of a universalization of legal regulation: receptions, unification, harmonization – the later two more meet requirements of globalization of criminal law as exclude «blind» loan and provide combination of universal norms with features of national legal system; application of reception is admissible only in strictly limited framework;

6) full standardization of criminal precepts of law is objectively unattainable worldwide and isn't necessary; at the interstate level unification is more aspiration to uniformity, conscious need for him, than result and use of concrete receptions; the result

acts more often as desirable here that is explained by scale and complexity of the relations, national and legal specifics, distinctions in system and structure of the right of the certain states, etc. [3].

Taking into account stated, the general mechanism of a universalization of criminal law can develop at three levels and in relation to three subject domains of criminal and legal regulation.

It is obvious that degree and area of rapprochement of criminal precepts of law of various levels will be different depending on that, there is a speech about which crimes fight against. In view of existence is essential features here, it is obviously necessary to consider questions of harmonization and standardization of the criminal legislation differentially to types of crime.

Harmonization (rapprochements, unification) of national legislative and other regulations is carried out step by step.

First stage: definition of demandings a harmonization:

- branches of the legislation;
- spheres within separate branch of the legislation;
- problematic issues of legal regulation in the certain sphere of the legislation.

Second stage: carrying out the comparative and legal analysis of national legislative and other regulations, determination of their compliance to the signed international treaties with the subsequent preparation of recommendations about their harmonization.

Third stage: definition of the coordinated lists of the national legislative and other regulations which are subject to harmonization taking into account their legal importance in law-enforcement practice and hierarchy.

Fourth stage: synchronous adoption of legislative and other regulations by the appropriate government bodies.

The mechanism of harmonization and standardization of the criminal legislation in the conditions of globalization as was already noted, is only theoretical model. It is obvious that in practice the universalization of criminal law proceeds much more difficult and contradictory, first of all owing to political disagreements between the states and lack of clear vision of prospects and results of globalization. However objective difficulties don't remove a problem of development of model mechanisms of a universalization of the right.

References

- 1 The application project k.p. 10 // Harmonization technique (rapprochements, unification) of legislations of member states of the Euroasian economic community.
- 2 Pilotti M. Les Methodes de l'Unification. Rapport general//Actes du Congres international de droit privé. Juliet 1950, vol. II. – Rome: UNIDROIT, 1951.
- 3 Rakhmanova E.N. Article: Harmonization and standardization of the criminal legislation in the globalizing world // «The Russian justice», 2009, N 4.

Алимкулов Е.Т.
**К вопросу о депонировании
показаний следственным
судьей**

В данной статье автор раскрывает новые полномочия следственного судьи, как депонирование показаний. На данный момент депонирование показаний является новацией нашего уголовно процессуального законодательства. Депонирование показаний является самостоятельным способом процессуализации фактов, полученных по инициативе стороны защиты. Суд не является стороной обвинения и в случае судебного депонирования показаний может обеспечить равные возможности для органа уголовного преследования и для адвоката. Депонирование показаний следственным судьей является признаком демократического общества.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция.

Alimkulov E.T.
**To the question about depositin
g testimony by aninquisitional j
udge**

In this article the author reveals the new powers of the investigating judge as deposition testimony. Currently deposition testimony is an innovation of our criminal procedural legislation. Deposition testimony is an independent manner procesualization facts obtained on the initiative of the defense. Court is not the prosecution in the case of a judicial deposit of evidence can provide equal opportunities for prosecuting authority for a lawyer. Deposition testimony by the investigating judge is a sign of a democratic society.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal process».

Key words: the investigating judge, the criminal proceedings, the subject of criminal proceedings, a sanction.

Әлімқұлов Е.Т.
**Тергеу судьясының айғақтарды
сақтауға қою мәселелері**

Бұл мақалада автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында айғақтарды сақтауға қою сияқты тергеу судьясының жаңа өкілеттігін қарастырып кетеді. Қазіргі кезде айғақтарды сақтау қылмыстық іс жүргізу заңнамасының жаңа институты болып табылады. Айғақтарды сақтауға қою қорғау тарабынан жүргізілетін фактілерді процессуалдық түрде бекітудің өзара көрінісі. Сот айыптау тарабына жатпағандықтан, қылмыстық ізге түсу және қорғау тараптарына бірдей мүмкіндіктер береді. Айғақтарды сақтауға қою демократиялық мемлекеттің бірден бір көрінісі.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

**К ВОПРОСУ
О ДЕПОНИРОВАНИИ
ПОКАЗАНИЙ
СЛЕДСТВЕННЫМ
СУДЬЕЙ**

В новом Уголовно – процессуальном Кодексе принятом 4 июля 2014 года предусмотрена должность следственного судьи, который будет осуществлять функции судебного контроля.

В статье 7 п. 40 проекта УПК процессуально-правовой статус следственного судьи определен как – судья районного или приравненного к нему суда, осуществляющий предусмотренные настоящим кодексом полномочия в ходе досудебного производства [1].

Следственный судья будет рассматривать ходатайства о санкционировании десяти видов процессуальных действий. Из них пять видов санкционирования связаны с мерами пресечения (содержание под стражей, домашний и экстрадиционный аресты, продление сроков указанных мер пресечения и применение залога) [2]. Следственный судья также будет санкционировать наложение ареста на имущество, эксгумацию трупа и объявление международного розыска подозреваемого.

В новом УПК предусмотрена принципиально новая функция суда – депонирование показаний. В процессуальном праве С.Пашин предлагал предусмотреть процедуру депонирования у судьи или следственного судьи: «Представляется необходимым... наделить стороны правом беспрепятственно приобщать к материалам уголовного дела полученные ими документы, включая объяснения очевидцев и заключения специалистов; установить процедуру депонирования доказательств у мирового судьи либо у судебного следователя» [3]. Л.А. Воскобитова, в качестве способа узаконить факты, полученные адвокатом, отмечает судебное депонирование. По словам автора, в ходе предварительного следствия депонирование показаний целесообразно в тех случаях, когда адвокат, принимая во внимание реальные возможности неправомерных действий со стороны следователя в отношении свидетеля, либо угрозы со стороны других лиц, либо возраст свидетеля, не уверен что может вызвать свидетеля в суд и допросить его. Судебное депонирование показаний дает возможность адвокату получить процессуальное доказательство, и чтобы его узаконить, не требуется производить дополнительные следственные действия [4].

Внедрение института судебного депонирования показаний по инициативе адвоката, будет способствовать развитию эле-

ментов состязательности на досудебной стадии производства, укрепит самостоятельность адвоката в сфере получения доказательств, и уменьшит зависимость адвоката от следователя или прокурора. Депонирование показаний является самостоятельным способом процессуализации фактов, полученных по инициативе стороны защиты. Суд не является стороной обвинения и в случае судебного депонирования показаний может обеспечить равные возможности для органа уголовного преследования и для адвоката.

В отличие от допроса в кабинете следователя, производимого без контроля, в случае допроса и депонирования показаний, производимых в зале судебных заседаний по инициативе адвоката, суд обеспечит полное представление данных со стороны свидетеля и полное протоколирование сведений, а также будет обеспечено право добровольной дачи показаний.

В случае судебного депонирования показаний, хотя допрос проводится следователем, однако право на справедливое судебное следствие предусматривает стандарт, что первым вопрос задает сторона, которая инициировала допрос. В случае судебного депонирования показаний по инициативе адвоката, существенно ограничивается усмотрение следователя на снятие вопроса адвоката или на оставление их без ответа. Если в случае депонирования показаний между следователем и адвокатом возникает спор относительно относимости или допустимости вопроса, то правомерность заданного адвокатом вопроса решает суд.

Одновременно отдельные авторы считают, что судебное депонирование доказательств не отменяет неравные возможности следователя и адвоката в сфере получения доказательств, поскольку прежде всего, по новому Уголовно-процессуальному кодексу Казахстана подобное право предусматривается для обеих сторон, во-вторых депонирование относится к ограниченному кругу свидетелей и потерпевших: «В новом УПК Казахстана данное неравенство надлежащим образом не сбалансировано, так как прямого запрета использовать такие показания в обвинительном приговоре суда не предус-

мотрено. Депонирование показаний при помощи допроса следственным судьей не меняет ситуации, так как, во-первых, касается обеих сторон, а во-вторых, касается лишь ограниченных категорий свидетелей и потерпевших» [5]. На данном этапе развития уголовно-процессуального права судебное депонирование показаний имеет ограниченное применение. Оно может применяться только в том случае, когда есть основания предполагать, что свидетель или потерпевший не могут впоследствии явиться в суд, или не смогут воспользоваться своим правом на отказ от дачи показаний. На основании подведения итогов относительно практики судебного депонирования в дальнейшем возможно будет затронуть другие проявления судебного депонирования показаний. Например, в теории отмечается, что будет возможным по инициативе адвоката привлечь следственного судью к осмотру места происшествия, предметов и документов. Для обеспечения полномочий защитника авторитетом и силой судебной власти, может законом предусматриваться процедура получения адвокатом судебного приказа для предоставления предприятиями, организациями сведений: «Вместе с тем, сама идея депонирования доказательств посредством вовлечения в процесс следственного судьи, в последующем свободного от рассмотрения дела по существу, заслуживает дальнейшей поддержки и развития. Вполне возможно, вовлечь следственного судью в процесс осмотра мест, предметов и документов, по мнению защиты, относимых и допустимых в качестве доказательств. Здесь также необходимо предусмотреть обязательное удовлетворение соответствующего ходатайства адвоката, разумеется, при его надлежащей мотивированности и обоснованности. В целях обеспечения полномочий защитника силой и авторитетом судебной власти, допустимо закрепить в законе процедуру получения защитником судебного приказа о предоставлении предприятиями, учреждениями, организациями и гражданами сведений, имеющих значение для всестороннего и полного исследования обстоятельств дела. Такой механизм стал бы полноценной гарантией права стороны защиты на собиранье доказательств» [6].

Литература

- 1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
- 2 Маджитов А. Депонирование доказательств защиты на стадии расследования // <http://skachate.ru/pravo/107376/index.html>(12.08.2014)
- 3 Пашин С. Бoleвые точки уголовного процесса (общий анализ) // <http://www.hrighs.ru/text/b22/Chapter3%202.htm>(13.08.2014)
- 4 Воскобитова Л. А. Состязательность: две концепции участия адвоката в доказывании / Теория уголовного процесса: состязательность: монография. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 291 с.
- 5 Касько В. Реализация принципа состязательности в уголовном процессуальном законодательстве Украины и проекте УПК Казахстана // Материалы Центра исследования правовой политики. «Реформирование уголовного процесса республики Казахстан». – Алматы, 2014. – С. 75-79.
- 6 Канафин Д.К. Совершенствование правового статуса адвоката в свете разработки нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Материалы Центра исследования правовой политики. «Реформирование уголовного процесса республики Казахстан». – Алматы, 2014. – С. 28-32.

References

- 1 Uголовno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
- 2 Madzhitov A. Deponirovanie dokazatel'stv zashhity na stadii rassledovanija // <http://skachate.ru/pravo/107376/index.html>(12.08.2014)
- 3 Pashin S. Bolevye tochki ugolovnogogo processa (obshhij analiz) // <http://www.hrighs.ru/text/b22/Chapter3%202.htm>(13.08.2014)
- 4 Voskobitova L. A. Sostjazatel'nost': dve koncepcii uchastija advokata v dokazyvanii / Teorija ugolovnogogo processa: sostjazatel'nost': monografija. – M.: Jurlitinform, 2013. – 291 s.
- 5 Kas'ko V. Realizacija principa sostjazatel'nosti v ugolovnom processual'nom zakonodatel'stve Ukrainy i proekte UPK Kazahstana // Materialy Centra issledovanija pravovoj politiki. «Reformirovanie ugolovnogogo processa respubliky Kazahstan». – Almaty, 2014. – S. 75-79.
- 6 Kanafin D.K. Sovershenstvovanie pravovogo statusa advokata v svete razrabotki novogo Ugolovno-processual'nogo kodeksa Respubliki Kazahstan // Materialy Centra issledovanija pravovoj politiki. «Reformirovanie ugolovnogogo processa respubliky Kazahstan». – Almaty, 2014. – S. 28-32.

Даубасов С.Ш.
**Заңсыз көші-қонның
алдын алуға
шетелдік тәжірибеге шолу**

Осы мақалада шетелдік тәжірибедегі заңсыз көші-қон туралы ұстанымдарға салыстырмалы талдау жасалынып, пайда болу негіздері мен өзекті мәселелері қарастырылып, билік органдары тарапынан қарсы әрекет ету және жүзеге асыру шаралары зерделенген. Автор заңсыз көшіп-қонуды тарихи тұрғыдан қарастырған. Көшіп келушілердің Қазақстан Республикасының аумағына келуі, олар келу, кету, болу және транзиттік жол жүру тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасы заңнамасының реттелуін қамтыған.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон саясаты, заңсыз көші-қон, заңсыз көші-қон субъектілері.

Daubasov S. Sh.
**Analysis of foreign experience in
prevention of illegal migration**

In this article formation of complete idea of illegal migration in foreign countries, prerequisites and problems of its emergence, and also identification of the fundamental moments of counteraction is considered by it from authorities. The author has considered illegal migration from the historical party. Also he has captured regulation of the legislation of the Republic of Kazakhstan on entrance, departure, arrival and an order of driving through transit roads of immigrants.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, migration policy, illegal migration, subjects of illegal migration.

Даубасов С.Ш.
**Анализ иностранного опыта
в предотвращении незаконной
миграции**

В данной статье рассматривается формирование целостного представления о нелегальной миграции в зарубежных странах, предпосылок и проблем ее возникновения, а также выявление основополагающих моментов противодействия ей со стороны органов власти. Автор рассмотрел незаконную миграцию с исторической стороны. Также охватил регулирование законодательства Республики Казахстан о въезде, выезде, прибытии и порядке проезда по транзитным дорогам иммигрантов.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, миграционная политика, незаконная миграция, субъекты незаконной миграции.

ЗАҢСЫЗ КӨШІ- ҚОННЫҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕГЕ ШОЛУ

Көші-қон – адамдардың тұрғылықты мекенінен әр түрлі себептермен басқа жерге қоныс аударуы, көшіп-қонуы.

Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңының 1-бабына сәйкес, көші-қон – жеке тұлғалардың бір мемлекеттен екінші мемлекетке, сондай-ақ мемлекет ішінде тұрақты немесе уақытша, ерікті түрде немесе мәжбүрлі түрде қоныс аударуы [1].

Көші-қон адамдардың белгілі бір аумақтың шекарасынан асып, тұрақты немесе уақытша тұрғылықты мекенге қоныс аударуы арқылы жүзеге асады. Халықтың әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, саяси, діни, әскери және басқа себептермен ұйымдасқан түрде (мемлекеттің және басқа қоғамдық құрылымдардың қатысуымен) және ұйымдаспаған түрде (көшіп келушілердің өздерінің күшімен) көшіп-қонуы мүмкін. Қазіргі кезде көші-қонды туғызатын себептердің ішіндегі ең бастысы экономикалық себеп болып отыр.

Қазақстанда бұған экологиялық апат аймақтарына байланысты себепті де қосуға болады. Халықтың көшіп-қонуы ежелгі заманнан бері бар. Көші-қон алғашқы қоғамдық еңбек бөлінісімен (бақташылар тайпасының бөлініп шығуымен), егіншіліктің дамуымен, егіншіліктен қолөнердің бөлінуімен, халықтардың ұлы қоныс аударуымен, ұлы географиялық ашылымдармен, индустрияның дамуымен (19 ғасырдың басында) байланысты болды.

20 ғасырда көші-қонға соғыстар зор әсерін тигізді. Көші-қон адамзаттың дамуында, аумақтардың халықтар арасында қайта бөліске түсуінде зор рөл атқарды. Көші-қон тұрғылықты халықтың да, көшіп кетушілердің де тұрмыс деңгейіне, халықтың демографиялық және әлеуметтік құрылымына, қоныстануына, этнографиялық құрамының өзгеруіне елеулі ықпал етеді. Тұрақты тұрғылықты мекенінің түпкілікті ауысуына байланысты: қайтып оралмайтын көші-қон; тым ұзақ мерзімге қоныс аударумен байланысты уақытша көші-қон; жылдың белгілі бір кезеңінде орын ауыстырумен байланысты маусымдық көші-қон; басқа жердегі жұмыс, оқу орындарына ұдайы әрлі-бері жүріп-тұратын қатынамалы көші-қон; елден сырт жерге көшіп кету, елге көшіп келу түріндегі сыртқы көші-қон; ел ішінде қоныс аударумен байланысты ішкі көші-қон түр-

леріне бөлінеді. Ал ішкі көші-қон ауыл халқының көші-қоны және қала халқының көші-қоны түрлеріне ажыратылады.

Қазақ халқының ежелгі замандардан бері келе жатқан көшпелі, жартылай көшпелі тұрмыс-тіршілігі, мал шаруашылығының дамуына байланысты жайылым жаңғыртып отыруы, жазда жайлауға, қыста қыстауға көшіп-қонуы, айталық, малға өріс іздеудің ыңғайымен көктем, жаз айларында қырға көшіп, қыста Сырға құлауы қазақ жерінде маусымдық көші-қонның дамығандығын көрсетеді. Сондай-ақ, 15-18 ғасырларда жоңғар шапқыншылығы кезінде қазақ халқы «ақтабан шұбырынды, алқакөл сұламаға» ұшырап, ата мекенінен үдере көшіп, мәжбүрліктен қоныс аударып отырған.

19 ғасырдың 2-жартысы – 20 ғасырдың басында Ресей империясының отарлау саясатымен қазақ жеріне қара шекпенді орыс қоныстанушылары көшіп келді: 18-19 ғасырдың қазақ халқының патшалық самодержавияға қарсы ұлт-азаттық көтерілістері мен соғыстары; Орта Азия мен Қазақстандағы 1916 жылы Маусым жарлығына қарсылықпен басталған ұлт-азаттық қозғалысы; 1917 жылы ақпан буржуазиялық-демократиялық және Қазан төңкерістері, Қазақстанда Кеңес өкіметінің орнауы; 1918-20 жылдардағы азамат соғысы; 1920-21 жылдардағы ашаршылық, «соғыс коммунизмі», азық-түлік отрядтарының жорығы Қазақстан жеріндегі көші-қонның саяси себептері еді. Бұл кезеңдерде талай қазақтар қанды қырғын мен аштықтан бас сауғалап, жат жерге ауып кетті; 1928 – 30 жылдары бай-кулак ретінде тәркіленген ауқаттылар ата мекенінен аласталып, жер аударылды.

Қазақстан аумағы кеңестік империяның басқа аймақтарынан жер аударылған шаруалардың, саяси тұтқындардың мекеніне айналды. Жаппай күштеп ұжымдастыру кезеңінде қазақтарға қарсы геноцидтік саясаттың жүргізілуі салдарынан қазақ халқы ашаршылыққа ұшырап, қырылған зұлмат жылдарда (1931-33) 1 млн-нан астам қазақ ата жұртынан ауып кетті, олардың 616 мыңы тарихи отанына қайтып оралмады. Олар шалғай шет жерде – Моңғолия, Қытай, Ауғанстан, Пәкстан, Иран, Түркия елдерінде, сондай-ақ, кейбір Батыс Еуропа елдерінде қазақ диаспорасын құрады. 2-дүниежүзілік соғыс жылдары (1939-45) тұтқындалған, Еуропа елдеріндегі Қарсыласу қозғалыстарына қатысқан, Түркістан легионында болған көптеген қандастарымыз шет мемлекеттерде қалып қойды. 1937 жылдың күзінен тоталитарлық

саясаттың құрбанына айналған тұтас халықтар өз жұртынан қазақ жеріне күштеп көшірілді. Атап айтқанда, 1937 жылы Қазақстанға Манчжурия өлкесінен 102 мың корей қоныс аударуға мәжбүр болды. 1938-44 жылдары қазақ жеріне Кавказдан шешендер, ингуштар, балқарлар, карашайлар, Қара т-дің солтүстік жағалауынан қырым татарлары, месхед-түріктер, поляктар, болгарлар, курдтар, Еділ бойынан немістер, 1947-52 жылдары мыңдаған латыштар, эстондар, батыс украиндар қазақ жеріне зорлықпен көшіріліп, түпкілікті қоныстандырылды. 1953 жылы еврейлер, абхаздар жер аударылды. 1953-55 жылдары тың игеру деген желеумен Қазақстан жеріне өзге ұлттардың миллиондаған өкілдері көшіп келді. Сөйтіп, кеңестік тоталитарлық жымсық саясаттың салдарынан байырғы ұлт – қазақ халқы өз жерінде азшылыққа ұшырап, Қазақстан 130-дан астам этнографиялық диаспораның өкілі тұратын «интернационалдық» мекенге айналды. Ал 5 млн-нан астам қазақ диаспорасы шет жерде мекендеді. Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізіп, егеменді елге айналған 20 ғасырдың 90-жылдарынан бастап соңғы он жыл ішінде көші-қон басқаша сипат алды [2].

Қазақстан Республикасының 1992 жылы 26 маусымда қабылданған «Көшіп келу туралы» [3], 1997 жылы 13 желтоқсанда қабылданған «Халықтың көші-қоны туралы» заңдары [4] көші-қон саласындағы қоғамдық қатынастарды реттеп, көші-қон үдерістерінің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін белгіледі. Сөйтіп, өзінің тарихи отанына қайтып оралатын адамдар мен отбасылар үшін жаңа жерде қажетті тіршілік жағдайларын жасау мәселесін мемлекет тұрғыда шешу ісі қолға алынды. Осыған орай Қазақстан Республикасының Көші-қон және демография жөніндегі агенттігі, Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы сияқты мемлекет және беймемлекет мекемелер құрылды, шет жұрттан ата жұртына көшіп келетін оралмандарға жыл сайын өсіп отыратын квота белгіленіп, олардың белгіленген аймақтарға қоныс теуіп жайғасуы үшін мемл. және жергілікті бюджеттерден қаржы бөлініп тұратын болды. Сондай-ақ, Қазақстанға мәжбүрлі жағдайда көшіп келіп, тұрақтап қалған көптеген ұлт өкілдері өздерінің ата жұртына көшіп баруға мүмкіндік алды.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуының және оны әлемдік қоғамдастықтың мойындауының нәтижесінде пайда болған жаңа экономикалық және саяси жағдаяттар бүкіл елдегі және оның аймақтарындағы көші-қондық

үдерістердің түрі мен бағытына едәуір маңызды өзгертулер енгізді. Ұзақ мерзім бойы Қазақстан халықаралық миграциясы эпизодтық сипаттағы туристік және жеке сапарлармен, спорттық және мәдени іс-шараларға қатысумен шектелген жабық ел болды. Ол негізінен, социалистік және дамушы елдердегі өндірістік кәсіпорындар мен басқа да объектілердің құрылысына жоғары білікті жұмысшылардың іссапарлары түрінде жүзеге асты.

Жүргізіліп отырған елдің «ашық болуы» саясаты, эмиграцияға байланысты көзқарастардың либералдануы халықтың Қазақстаннан басқа елдерге қоныс аударуларын күшейтіп жіберді, мұның өзі еңбек әлеуетін азайтты. Қазақстан үшін жоғары білікті кадрлардың ғылым саласынан іс-әрекеттің басқа салаларына ауысып кетуі көкейкесті мәселеге айналып отыр.

Сонымен қатар Қазақстанға шетелдерден халықтың көп көлемде көшіп келуі тән болып отыр. Бұл мемлекеттік шекаралардың ашық болуына, республиканың геосаяси орналасуына, ұлтаралық қатынастардың тұрақтылығына, сондай-ақ көші-қон жөніндегі заңдардың жетілспегендігіне, әрі көші-қон үдерістерін мемлекеттік реттеу тәжірибесінің жеткіліксіздігіне байланысты туындап отыр. Мемлекеттің саяси тұрақтылығы, оның нарықтық қатынастарға мақсатты түрде бағыт алуы Қазақстанды шетел капиталы мен жұмысшы күші үшін тартымды етіп отыр. Мұның өзі Қазақстандағы халық санының өзгерулеріне әсер етуде. Елге көшіп келушілерге байланысты жаңа мәселелер, заңсыз көшіп келу мәселелері туындауда.

Әрине, көші-қон үдерістерін зерттеулер жүргізілуде, алайда олардың ауқымы жеткіліксіз және өзара байланыстырылмаған. Олар негізінен көші-қонның ең кең тараған көріністерін зерттеуге бағытталған. Көші-қонның осындай аспектілерінің бірі еңбек миграциясы болып табылады, оның үстіне көп жағдайда мұндай зерттеулердің нәтижесі дамыған индустриялық дәуірден соңғы елдер үшін дұрыс болып табылатын тұжырымдамаларды қайталайды. Бұл жағдайда әңгіме осы құбылыстың себептері жөнінде болып отыр -басты себеп ретінде жалақының төмен болуы көрсетілуде. Мұндай көзқарас мәселені тым қарабайырландырып жібереді, себебі, бұл жағдайда өндірістің типтері мен қозғаушы күштерінің модельдерінен бастап экономикалық дамудың мақсаты мен құралдарына дейінгі экономиканың барлық құрам бөліктерінің іс жүзіндегі өзгерулеріне байланысты туындайтын өтпелі экономиканың заңдылықтары есепке

алынбайды. Бұл жағдайларда өздігінен алғанда жалақы деңгейінің көші-қонның көлеміне әсері аз болады.

Сонымен, заңсыз көшіп келу – шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ адамдардың келу және болу тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитті жол жүруді бұза отырып, Қазақстан Республикасына келуі және Қазақстан Республикасында болуы [1].

Заңсыз көшіп келуші – Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып, Қазақстан Республикасына келген және Қазақстан Республикасында болатын шетелдік немесе азаматтығы жоқ адам [1]. Көшіп келушілердің Қазақстан Республикасының аумағына келуі, олар келу, кету, болу және транзиттік жол жүру тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасы заңнамасының, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттардың талаптарын орындаған жағдайда мүмкін болады.

Үкiлеттi мемлекеттiк органдар көшi-қон бақылауын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Мемлекеттiк шекарасынан заңсыз өтетiн, Қазақстан Республикасының аумағында заңсыз болатын шетелдiктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағына келуге тыйым салынған адамдардың есебiн жүргiзудi Қазақстан Республикасының Үкiметi айқындайтын тәртіппен жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының халықтың көші-қоны саласындағы заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

Заңсыз көшіп келушілер Қазақстан Республикасының шегінен тыс өздерінің шыққан мемлекетіне (шетелдік азаматтығын алған немесе азаматтығы жоқ адам тұрақты тұратын елге) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес шығарып жіберілуге жатады. Шығарып жіберу туралы шешімді сот қабылдайды. Заңсыз көшіп келушілерді кідіртiп ұстауға және оларды Қазақстан Республикасының аумағынан тыс шығарып жіберу үшін қажеттi мерзiмге iшкi iстер органдарының арнаулы мекемелерінде ұстауға Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен жол беріледі.

Шығарып жіберу бойынша шығыстарды шығарып жіберілетін заңсыз көшіп келушілер, заңсыз көшіп келушіні Қазақстан Республикасына шақырған жеке немесе заңды тұлғалар көтереді. Аталған адамдардың шығарып жі-

беру бойынша шығыстарды өтеуге қаражаты болмаған не жеткіліксіз болған жағдайларда, тиісті іс-шараларды қаржыландыру бюджет қаражаты есебінен жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарға сәйкес келу құқығынсыз келген адамдарды Қазақстан Республикасының аумағынан әкетуге осы адамдарды алып келген көлік ұйымы жауапты болып табылады. Заңсыз көші-қонға қарсы күресу процестеріне қарсы тұру және үдейту үшін қызуғышылық танытқан ҰҚКД, СІМ тағы басқа құзырлы органдармен және көршілес облыстардың ІІД-нің қызметтерімен бірлескен түрде жұмыстар тығыз байланыста жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта көші-қон, босқындар және адам сату бойынша туындайтын сұрақтарына байланысты ТМД елдерімен, кедендік одақтағы мемлекеттер арасында тығыз қарым-қатынаста нығайтылып, жұмыс атқарылуда.

Көші-қон үдерістері тұтастай алғанда Қазақстан Республикасының экономикасының дамуына жақсы да, жаман да әсерін тигізуі мүмкін. Дегенмен, жаман әсерлері басымырақ болады. Айталық, көші-қонның нәтижесінде Қазақстан экономикасына келген жалпы шығын ондаған миллиард АҚШ долларын құрап отыр. Көші-қонның нәтижесінде едәуір қаржылық шығындар, білікті жұмысшы күшінің азаюы және

соның салдарынан еңбек ресурстары сапасының төмендеуі, зияткерлік әлеуеттің шетелге кетуі, жаңа мамандарды дайындауға орасан зор шығынның кететіндігі Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігіне шынайы қатер төндіріп тұр. Дегенмен, экономиканың өркендеуі және елдің еңбек нарығындағы жағдайдың жақсаруы, жалпы алғанда, көші-қон үдерістерінің теріс салдарларын едәуір азайтады.

Қазақстан Республикасында сыртқы көші-қонды реттеу бойынша белгілі бір мемлекеттік саясат қалыптасты, бұл саясатты жүзеге асыру көші-қон саясатын құқықтық қамтамасыз ету -біріншіден, жалпы алғанда, елдің және оның азаматтарының қауіпсіздігі, сондай-ақ салық төлеушілердің жағдайының жақсаруының, экономиканың өркендеуінің маңызды факторларының бірі; екіншіден, сапалы иммиграцияның қолайлы шарттарын жасау екендігін дәлелдеп отыр.

Біздің пікірімізше, қазіргі қолданыстағы саясаттың сыртқы көші-қонды реттеу саласындағы теріс тұстардың бірі жеке мәселелерді, соның ішінде еңбек иммигранттарының, әсіресе заңсыз иммигранттардың құқықтарын сақтау мәселелерінің жеткіліксіз дайындалып шығуы болып отыр. Осы мәселенің оң шешімін табуы республикадағы демократияның жан-жақты дамуына ықпалын тигізері сөзсіз.

Әдебиеттер

- 1 Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы
- 2 Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. -Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. -344 бет.
- 3 Қазақстан Республикасының 1992 жылы 26 маусымда қабылданған «Көшіп келу туралы» заңы // Егемен Қазақстан, 1992. – 26 маусым.
- 4 Қазақстан Республикасының 1997 жылы 13 желтоқсанда қабылданған «Халықтың көші-қоны туралы» заңы // Егемен Қазақстан, 1997. – 13 желтоқсан.

References

- 1 Halyktyn koshi-kony turaly Kazakstan Respublikasynyn 2011 zhyly 22 shildedegi № 477-IV Zany
- 2 Biekenov K., Sadyrova M. Aleumettanudyn tusindirme sozdigi. -Almaty: Sozdik-Slovar', 2007. -344 bet.
- 3 Kazakstan Respublikasynyn 1992 zhyly 26 mausymda kabyldangan «Koship kelu turaly» zany // Egemen Kazakstan, 1992. – 26 mausym.
- 4 Kazakstan Respublikasynyn 1997 zhyly 13 zheltoksanda kabyldangan «Halyktyn koshi-kony turaly» zany // Egemen Kazakstan, 1997. – 13 zheltoksan.

Аратұлы К.
**Сравнительный анализ
уголовного законодательства
зарубежных стран
об ответственности
за компьютерные
преступления**

Информационные системы государств подвержены угрозе компьютерных атак, являющихся одним из методов террористической деятельности. Активизируется деятельность организованных транснациональных преступных групп в использовании современных информационно-коммуникационных технологий в криминальных целях.

Выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: компьютерные преступления, анализ законодательств, уголовная ответственность, информационная безопасность.

Aratuly K.
**Comparative analysis of the
criminal legislation of foreign
countries on responsibility for
computer crimes**

Information systems of the states are subject to threat of the computer attacks which are one of methods of terrorist activity. Activity of organized transnational criminal groups in use of modern information and communication technologies in the criminal purposes is stirred up.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: computer crimes, analysis of criminal legislations, criminal liability, information security.

Аратұлы К.
**Компьютерлік қылмыстар үшін
жауапкершілік мәселесі
жөнінде шет елдердің
қылмыстық заңнамаларын
салыстырмалы талдау**

Мемлекеттердің ақпараттық жүйелері террористік қылмыстарды жасаудың бір әдісі ретінде компьютерлік шабуылдар жасау қаупінің объектісі болып табылады. Қылмыстық мақсаттарда қазіргі заман жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ұлтаралық ұйымдасқан қылмыстық топтар жиі пайдалануда.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: компьютерлік қылмыстар, заңнамаларға талдау жүргізу, қылмыстық жауаптылық, ақпараттық қауіпсіздік.

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ
АНАЛИЗ УГОЛОВНОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА КОМПЬЮТЕРНЫЕ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ**

В Казахстане работу по выявлению, пресечению и раскрытию киберпреступлений, а также преступлений, совершаемых с использованием информационных технологий, осуществляет созданное в 2003 году в структуре МВД управление «К». Для системной борьбы с информационными преступлениями в 2006 году был создан Национальный контактный пункт по борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий, который осуществляет постоянный обмен информацией со странами СНГ и дальнего зарубежья.

Квалифицированная кадровая обеспеченность сферы информационной безопасности является одним из основных факторов, влияющих на результативность борьбы с информационными правонарушениями. Требуется совершенствование процессов и подходов обучения, повышения квалификации специалистов, занятых в сфере обеспечения информационной безопасности и борьбы с киберпреступностью.

На эффективности противодействия информационной преступности сказывается несовершенство правового обеспечения информационной сферы во многих странах, в том числе и в Казахстане. Но за последние несколько лет Казахстан провел законодательную реформу в сфере урегулирования вопросов, связанных с информационными отношениями, особенно удачно и своевременно криминализованы деяния в Уголовный кодекс РК по ряду норм. Была выделена отдельная глава «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» состоящая из целых 9 отдельных статей от 205-ой по 213 ст.ст. включительно [1]. Хотя некоторые из них отдельно выделенные те же нормы, ранее кодифицированные в статью 227 УК РК 1997 года [2]. Но тем не менее небольшая модификация в составе этих норм произошла. К примеру, «Принуждение к передаче информации» название конечно же имеет неоднозначное понимание, но такие мелкие пробелы в законодательстве могут встречаться, хотя не должны, мы надеемся на ближайшие совершенствования и дополнения данной главы новыми, общественно необходимыми нормами. Ранее информационные преступления в Казахстане рассматривались в качестве и в составе экономических преступлений, аналогичная же проблема наблюдается и в уголовном законодательстве Узбекистана: состав преступ-

ления «Нарушение правил информатизации» (статья 174) отнесен к преступлениям против собственности и предусмотрен в главе «Хищение чужого имущества» УК Узбекистана [3]. По-разному пределяется родовый объект киберпреступлений в уголовном законодательстве стран СНГ и некоторых государств постсоветского пространства. В Уголовных кодексах России (глава 28, статьи 272-274), Азербайджана (глава 30, статьи 271-273), Кыргызстана (глава 28, статьи 289-291), Туркменистана (глава 33, статьи 333-335), Армении (Раздел 9. Глава 24, статьи 251-257) и Эстонии («Преступления в сфере компьютерной информации», статьи 268-274) в отдельных главах объединены нормы об уголовной ответственности за преступления в сфере компьютерной информации (безопасности компьютерной информации – УК Армении). Уголовное законодательство Республики Беларусь (Раздел XII. Глава 31, статьи 349-355) и Таджикистана (Раздел XII, статьи 298-304) предусматривают в качестве родового объекта киберпреступлений информационную безопасность, объединив общественно опасные деяния в главу (раздел) «Преступления против информационной безопасности». Возникают трудности в определении родового объекта киберпреступлений, подлежащих уголовно-правовой охране по УК Грузии (глава 35. «Компьютерные преступления», статьи 284-286) и Молдовы (глава «Преступления в сфере информатики», статьи 259-261). В УК Украины родовый объект определен как отношения в сфере использования ЭВМ (компьютеров), систем и компьютерных сетей и общественно опасные деяния объединены в разделе XVI. «Преступления в сфере использования ЭВМ (компьютеров), систем и компьютерных сетей» (ст.ст. 361-363, 361-1, 361-2, 361-3) [4]. Во многих европейских странах (Германия, Франция, Нидерланды, Италия и т.д.) законодательная база также разнородная, в УК Германии, к примеру есть статья по названию «Информационное мошенничество», то время как в соседней стране во Франции законодательством такое преступное деяние не предусмотрено. Анализ показывает, что национальное уголовное законодательство государств в сфере ответственности за киберпреступления характеризуется относительным разнообразием. Развитие и изменения национального законодательства по борьбе с киберпреступностью в вышеназванных государствах обусловлено появлением и тенденциями киберпреступности и при подробном анализе

обнаруживает лишь некоторые закономерности. Совершенствование информационных технологий и проникновение их во все большее количество сфер человеческой жизнедеятельности ведет к возникновению новых форм преступных посягательств и необходимостью выработки эффективных мер борьбы с ними, а это, в свою очередь, к криминализации новых деяний, внесению изменений в уже существующее уголовное законодательство и принятию новых норм. Бесспорно, что эффективное международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью невозможно, если в законодательстве одной страны деяние криминализировано, а в другой – уголовной ответственности не предусмотрено. Отсутствие единообразия в национальном уголовном законодательстве стран может негативно отразиться на развитии методов эффективной борьбы с киберпреступностью – явлением, для которого не существует государственных границ. Наличие глобальных информационных сетей стирает границы информационного пространства, а «виртуальные» границы между государствами легко пересекаются киберпреступниками, орудуящими в любом месте киберпространства, независимо от юрисдикции государств, имея компьютер и доступ в Интернет. Эффективное противостояние информационной преступности, учитывая ее трансграничный характер, невозможно, если расследование преступлений, выдача правонарушителей, их преследование в суде, затруднены или вообще неосуществимы из-за различия в национальном уголовном законодательстве стран. Фактически, эти различия ограждают киберпреступников от преследования, являясь своеобразным «барьером» для них, позволяют уйти от ответственности, оставляя безнаказанными их деяния. Вследствие этого государства, прилагающие усилия для защиты своих граждан от киберпреступников, тратят их впустую.

С другой стороны, из-за различий уголовно-правового регулирования отношений в сфере информационных технологий, лица, соблюдающие законы своего государства, могут подвергнуться уголовному преследованию в другом. Такая ситуация обосновывает потребность выработки международной стратегии борьбы с киберпреступлениями и унификации национальных законодательств в области уголовно-правового регулирования отношений в сфере информационных технологий.

Приходится признать то, что законодательное регулирование анализируемых отношений в

уголовно-правовой сфере отстает от стремительного развития компьютерных информационных технологий. Нынешнее состояние уголовного законодательства об ответственности за киберпреступления, с момента принятия, которого шел непрерывный, стремительный процесс информационного развития человечества, не полным образом отражает глобальных перемен в киберпространстве. Уголовное законодательство недостаточно эффективно регулирует отношения, складывающиеся при совершении информационных преступлений, вследствие чего не реализуются его охранительные и предупредительные функции. Уголовная ответственность в законодательстве Казахстана, как и в законодательстве некоторых государств СНГ, предусмотрена за компьютерные преступления, т.е. за преступления, которые совершаются в отношении компьютеров и компьютерной информации, при этом деяния, которые совершаются с их

использованием и посягают на другие объекты уголовно-правовой охраны, остаются вне сферы уголовной ответственности. В уголовном законодательстве Казахстана сегодня сложилась ситуация, когда отношения в сфере информационной безопасности требуют криминализации ряда современных общественно опасных деяний таких как «Информационное мошенничество», «Распространение СПАМа», «Информационный подлог», «Создание и распространение в сети информационный материал, пропагандирующий и обучающий людей терроризму и экстремизму», «Компьютерный саботаж» и многое другое, что является общественно опасным и отвечает нынешним требованиям информационных отношений в современных реалиях. Было бы эффективно использовать одни и те же правовые нормы при расследовании и раскрытии информационных правонарушений на отечественном и международном уровне.

Литература

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями на 24.11.2015 г.)
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-I (утратил законную силу)
- 3 Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII. – www.online.zakon.kz
- 4 Сборник УК стран СНГ. – www.twirpx.com/law/criminal/foreign/codes/

References

- 1 The criminal code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V (with changes and additions on 11/24/2015)
- 2 The criminal code of the Republic of Kazakhstan of July 16, 1997 No. 167_ (I have lost validity)
- 3 The criminal code of the Republic of Uzbekistan of September 22, 1994 No. 2012-X II. – www.online.zakon.kz
- 4 Collection of CC of the UIS (Union of the independent states countries). – www.twirpx.com/law/criminal/foreign/codes/

Әлімқұлов Е.Т.

**Басты сот талқылауы
барысында прокурор мен
қорғаушы-адвокаттың
сот жарыссөзіне
қатысу мәселелері**

Бұл мақалада автор басты сот талқылауы барысында прокурор мен қорғаушы-адвокаттың сот жарыссөзіне қатысу мәселелерінің ерекшеліктерін барынша ашуға тырысқан. Сот шешендігінің мақсаты – сот билігіндегі ұлттық сот төрелігі тілмарлығының жүйелі теориялық негізін жасап, оның төл қасиеттері мен міндеттерінің сот процесіне қажетті әлеуметтік құбылыс ретіндегі табиғатын ашу болып табылады. Қорғау тарабы мен айыптау тарабының сөз шешендігі өнерін иелену маңызды болып табылады. Бұл мақалада автор қылмыстық сот өндірісі барысында сот жарыссөзінің негізгі элементтерін ашып кетеді. Сонымен қатар сот жарыссөзінің маңыздылығын ашып кетеді.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция, адвокат, прокурор.

Alimkulov E.T.

**Problems of participation of
the prosecutor and the defense
counsel, in pleadings**

In this article the author reveals the peculiarities of the participation of the prosecutor and the defense lawyer in the pleadings in the main proceedings. The main objective of judicial eloquence – it is a manifestation of national elements of eloquence in criminal proceedings, as well as the development of theoretical knowledge in this area. The development of judicial eloquence protection and prosecution is one of the main direction of the pleadings. In this article the author reveals the basic elements of judicial eloquence. And also shows the importance of judicial eloquence in criminal proceedings.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: criminal procedure, the subject of criminal proceedings, a sanction, the lawyer, the prosecutor.

Алимқұлов Е.Т.

**Проблемы участия прокурора
и защитника-адвоката
в судебных прениях**

В данной статье автор раскрывает особенности участия прокурора и защитника адвоката в судебных прениях на главном судебном разбирательстве. Главная цель судебного красноречия – это проявление национальных элементов красноречия в уголовном судопроизводстве, а также развитие теоретического знания в данном направлении. Освоение судебного красноречия стороной защиты и обвинения является одним из основных направлений судебных прений. В данной статье автор раскрывает основные элементы судебного красноречия. А также показывает важность судебного красноречия в уголовном процессе.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция, адвокат, прокурор.

**БАСТЫ СОТ
ТАЛҚЫЛАУЫ
БАРЫСЫНДА
ПРОКУРОР МЕН
ҚОРҒАУШЫ-
АДВОКАТТЫҢ
СОТ ЖАРЫССӨЗІНЕ
ҚАТЫСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Қылмыстық іс жүргізу барысында сайыскершілік қағидасын қамтамасыз ету, қазіргі құқықтық реформаның негізгі мақсаттарының бірі деп атап кетуге болады. Осы жерде басты сот талқылауы барысында сайыскершілік қағидасының тиімділігін арттыру дәлелдемелерді зерттеу барысында объективтік шындықты ашуға және қылмыстың жасалу себептері мен негіздерін толық ашуға мүмкіндік береді деп толық айтуға болады [1]. Басты сот талқылауының негізгі бір бөлімі Қылмыстық процесстік кодексінің 45 тарауы «Сот жарыссөзі және сотталушының соңғы сөзі» болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасында сот жарыссөзін жүргізу ережелері ғана бекітілген, ал оның мазмұны, құрылымы толық ашылмайды, себебі оны тек іске қатысушы айыптау және қорғау тарабы ғана анықтай алады. Осы жерде мемлекеттік айыптаушының және қорғаушының орны ерекше, бұл жерде олар тек айыптау және қорғау қызметін ғана жүзеге асырып қоймай, сонымен бірге сотталушыға әсер ету, оны түзеу процесін жүзеге асырады деп айтуға толықтай мүмкіндік бар.

Сот шешендігінің мақсаты – сот билігіндегі ұлттық сот төрелігі тілмарлығының жүйелі теориялық негізін жасап, оның төл қасиеттері мен міндеттерінің сот процесіне қажетті әлеуметтік құбылыс ретіндегі табиғатын ашу болып табылады. Бұл мақсаттың орындалуы үшін мынадай міндеттер көзделеді – сот билігін жүзеге асырушы сот ісіне қатысушы тұлғалардың – судья мен айыптаушының, қорғаушы мен айыпталушының және жалпы құқық қорғау органдарының өзге де қызметкерлерін кәсіби тұрғыда ұштап, мемлекеттік тілде еркін әрі жатық сөйлеуге, сауатты жазуға, айтайын деген ойын дәл жеткізуге баулу, мемлекеттік тілдің шексіз мол мүмкіндіктері мен сарқылмас байлығын дұрыс пайдалана білуге дағдыландыру, сотта нақты да дәл, үйлесімді де ұйқасымды сөйлеудің, жазудың үлкен өнер екенін көңілге ұялату, ұғындыру болмақ [2].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабының 1–4 тармағына, 1995 жылдың 21 желтоқсан «Прокуратурасы туралы» Қазақстан Республикасының заңына, Қазақстан Республикасы ҚПК 58-бабына сәйкес: «Соттың қылмыстық істі қарауына қатысушы прокурор айыптауды қолдау жолымен мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекеттік айыптаушы

болып табылады. Мемлекеттің мүдделерін қорғап талап қоюға құқылы». Прокурор өз позициясын іс материалдары бойынша әрі соттағы процессуалдық қызметіне қарай айқындайды. Бүгінгі таңдағы ғылыми әдебиетте прокурордың істегі процессуалдық қызметі туралы екі түрлі көзқарас қалыптасқан: бірі – кей авторлар оны мемлекеттік айыптаушы деп біледі, екіншілері – заңның жүзеге асырылуын қадағалайтын органның өкілі деп таниды.

ҚР ҚПК «Прокурор дәлелдерді ұсынады және оларды зерттеуге қатысады, сотқа айыптаудың мәні бойынша, сондай-ақ сот талқылауы кезінде ондаған басқа да мәселелер бойынша өзінің пікірін баяндайды, сотқа қылмыстық заңды қолдану және сотталушыға жаза қолдану туралы ұсыныс айтады» делінген. Прокурордың айыптау сөзінің құрылымы мынадай элементтерден тұрады:

- 1) қылмыстың қоғамдық бағасы;
- 2) істің мән-жайын баяндау;
- 3) іс бойынша жиналған және сот тексерген, зерттеген дәлелдемелерді талдап, бағалау;
- 4) қылмысты саралауды негіздеу;
- 5) сотталушыға, ал кейде жәбірленушіге мінездеме беру;
- 6) жазалау шарасы және азаматтық талап бойынша өз ой-пікірін білдіру;
- 7) қылмыстың жасалуына түрткі болған жағдайлар мен себептердің көзін ашу және оларды жою туралы ұсыныстары.

Сотталушының, ал кей жағдайларда жәбірленушінің, басқа адамдардың мінездемесі сотталушы сияқты және тұлғаның жауапкершілігін негіздеу үшін ғана емес, сондай-ақ қылмыстың субъективті жағын анықтап, дәлелдемелерді бағалау үшін де керек.

Прокурор айыптаушылық сөзінде біржақты пайымдаудан қашқаны абзал. Оның айыптауы соттың айыптауы емес. Ол сот процесінде шығып сөйлегенде көпшілік оның сөзінен сотқа деген қадірін, құрметін сезінуі керек. Ұстанған көзғарасын мейлінше айқын, дұрыс екенін сотқа сездіруі шарт [3].

Сот жарыссөзінде мемлекеттік айыпталушыдан кейін сөйлейтін процессуалдық қатысушылардың бірі қорғаушы-адвокат. Қорғаушының негізгі мақсаты өзінің қарауындағы тұлғаны барлық тәсілдерді қолдана отырып ақтап шығу болып табылады. Өз қызметін жүзеге асыру барысында қорғаушы әр түрлі қорғау әдістерін, тактикасын қолдана алады. «Қорғау тактикасы – бұл қорғау қызметін оңтайлы жүзеге асы-

руға бағытталған ғылыми ережелер мен ұсыныстар жүйесі... Қорғау тәсілі – бұл қорғау міндетін шешу мен мақсатқа жетуге мүмкіндік туғызатын, қорғау жағдайын есепке ала отырып, қолданылатын ғылыми ұстанымдарға негізделген қорғауды анағұрлым тиімді жүзеге асыратын тәсіл... Қорғау тәсілінің ішінде білімділік, шеберлік секілді өнерге тән қасиеттер кіреді. Шеберлік, іскерлік – бұл қорғау тактикасы қызметін іске асырудың, оның тиімділігінің шарты, бірақ мазмұн элементі емес. Қорғау тактикасы шеберліксіз де қолданылады, ол қаншалықты тиімді, дұрыс тандалып, білгірлікпен жасалды ма, мәселе сонда [4]. Қорғау тактикасы – бұл өнер ғана емес, көбіне-көп қорғаушының жеке санасына байланысты әрекет. Білімділік пен шеберлік әдемі тілмен өрілсе ғана қуатты қаруға айналады». Қылмыстық істі қарауға қатысқанда адвокат сотталушының қорғаушысы ретінде қорғау сөзін сөйлесе, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкердің өкілі ретінде олардың құқығын заңды мүддесін қорғай сөйлейді.

ҚР ҚПК 66-бабына сәйкес «Қорғаушы – заңда белгіленген тәртіппен сезіктілер мен айыптаушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын және оларға заң көмегін көрсететін адам». Яғни, адвокат өз қызметін қорғанушының талап-тілектерінің негізінде емес, заң талаптары бойынша жүзеге асырады.

Адвокаттың қорғау сөзі бойынша қорғанудың қажеттілік, пайдалы екеніне, адвокат қалаған позициясының заңды, әділетті екеніне адамдардың көздері жетуі тиіс. Міне, осы жайттар төрелік айтар сөздің негізгі мазмұнын құрайды. Сотталушы өз тарапынан айтылған айғақтарды дәлелеуі міндетті емес, ал адвокат қорғау сөзінде дәлелдемелер келтіруге міндетті саналады. Әйтпесе сотта адвокаттың қажеті шамалы. Адвокаттардың өз кәсіби еңбегі тұрғысынан сөйлей білудің негізгі өзегінде адамгершілік принциптер, моральдық қарым-қатынастар үстем болатыны мәлім. Себебі, адвокат қызметі азаматтар мен ұйымдардың заңды мүдделерін қорғауға, сот әділдігін жүзеге асыруға, адамдардың ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу рухында өрісін табады. Адвокат кәсібінің негізгі өзегі – кәсіби этика, кәсіби мінез-құлықтың аясында қалыптасады. Бұл ережелер «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының заңында және адвокаттардың кәсіби этика ережелерінде бекітілген.

Әдебиеттер

- 1 Халиков К.Х., Серімов Е.Е. Сот шешендігі. Оқулық. – Қарағанды: Болашақ-Баспа. 2006. – 218 б.
- 2 Қайыржанов Е., Жәміева Р. Қылмыстық істер бойынша адвокаттық қорғау тәсілдері // Заң. – 2001. – № 1. – 60 б.
- 3 Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. – М., 1971.
- 4 Сергеич П. Искусство речи на суде. – М., 1988 г.

References

- 1 Halikov K.H., Serimov E.E. Sot sheshendigi. Okulyk. – Karagandy: Bolashak-Baspa. 2006. – 218 b.
- 2 Kajyrzhanov E., Zhamieva R. Qylmystyk ister bojnsha advokattyk korgau tasilderi // Zan. – 2001. – № 1. – 60 b.
- 3 Savickij V.M. Gosudarstvennoe obvinenie v sude. – M., 1971.
- 4 Sergeich P. Iskusstvo rechí na sude. – M., 1988 g.

Жәнібеков А.К., Сериев Б.А.,
Арын А.А.

**Қылмыстық сот ісін
жүргізудегі заттай
дәлелдемелер және дәлелдеу
құқығының түсінігі**

Анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот заңда белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген әрекеттердің болғандығын немесе болмағандығын, айыпталушының бұл әрекетті жасағандығын немесе жасамағандығын және айыпталушының кінәлілігін немесе кінәлі емес екендігін, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтайтын заңды түрде алынған іс жүзіндегі деректер қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер болып табылады. Аталған мақалада авторлар дәлелдеу процесі туралы әр түрлі ғалымдардың анықтамасы мен ой-пікірлерін зерттей келе, қылмыстық процестегі дәлелдеу мен дәлелдеменің түсінігін, мәнін, дәлелдемелердің белгілерін, дәлелдеме ұғымының сипатын қарастырған.

Түйін сөздер: қылмыстық сот өндірісі, қылмыстық процесс, дәлелдеу, дәлелдеме, сот, тергеуші, объективті ақиқат.

Zhanybekov A.K., Seriev B.A.,
Aryn A.A.

**The concept of evidence and
physical evidence in criminal
proceedings**

Evidence in criminal proceedings are legally obtained evidence, on the basis of which a specific Code of Criminal Procedure order the inquiry body, investigator, prosecutor, court establishes whether or not an offense under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the commission or the commission of acts of the suspect, accused or defendant, his guilt or innocence, as well as other circumstances relevant for the proper resolution of the case. After examining the opinions and statements of various scientists about the process of proof, the authors of this article examined the concept and nature of evidence and proof in criminal proceedings, as well as signs of evidence.

Key words: criminal procedure, evidence, the court, the investigator, the objective reality.

Жанибеков А.К., Сериев Б.А.,
Арын А.А.

**Понятие доказывания и
вещественных доказательств
в уголовном судопроизводстве**

Доказательствами по уголовному делу являются законно полученные фактические данные, на основе которых в определенном Уголовно-процессуальным кодексом порядке орган дознания, дознаватель, следователь, прокурор, суд устанавливают наличие или отсутствие деяния, предусмотренного Уголовным кодексом Республики Казахстан, совершение или несвершение этого деяния подозреваемым, обвиняемым или подсудимым, его виновность либо невиновность, а также иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела. Изучив мнения и высказывания различных ученых о процессе доказывания, авторы в данной статье рассмотрели понятие и сущность доказательств и доказывания в уголовном процессе, а также признаки доказательств.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, уголовный процесс, доказывание, доказательства, суд, следователь, объективная реальность.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ
ЗАТТАЙ
ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР ЖӘНЕ
ДӘЛЕЛДЕУ
ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ТҮСІНІГІ**

Қылмыстық сот өндірісінде ақиқатқа жету дәлелдеу арқылы жүзеге асырылады. С.С. Алексеев пікірі бойынша «дәлелдеу (кең мағынасында) – дәлелдемелердің көмегімен істің мән – жайларының ақиқаттылығын анықтауға бағытталған субъектілердің қызметі. Тар мағынасында дәлелдеу ұғымы ұсынылатын тұжырымдар мен қарсылықтарды негіздеуге, олардың ақиқаттылығы жөнінде қандай да бір тұлғаларды сендіруге байланысты қызмет болып табылады» [1, 247-248 бб.].

Дәлелдеу – тергеуші мен соттың нақтылықпен толық сәйкестендіре отырып істің заңды мәні бар барлық мән-жайларды анықтауы тиіс процесс. Дәлелдеу дегеніміз қылмыстық процесс субъектілерінің істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатымен заңмен белгіленген тәртіпті сақтай отырып атқаратын дәлелдемелерді жинау, зерттеу және бағалап қолдану қызметі болып табылады [2, 155-156 бб.].

Бір топ авторлар, оның ішінде Шейфер С.А. дәлелдеу процесін – қылмыс туралы ақпаратты қабылдауға бағытталған, мемлекеттік органдармен жүзеге асатын іздену, тану, куәландыру, құқықтық қамтамасыз ету әрекеттері деп түсінеді [3, 42 б.].

Кез – келген саладағы таным процесі сияқты дәлелдеу де оны анықтау мақсаты болып табылатын объективтік ақиқатқа қол жеткізуге ұмтылады. Гносеологияда объективті ақиқатты объектінің қасиеттері мен ерекшеліктері туралы оларды танып – білуші субъектінің санасында шынайылықтағы кейіпімен жаңғыртатын білім ретінде түсінеді. Осылайша, объективтік ақиқат дегеніміз мазмұны объективті, адамның санасына және еркіне тәуелсіз білім деп түсінуіміз керек.

Қылмыстық іс жүргізуде ақиқатты анықтау шынайылықта қандай орын алғанына және нақты фактілерге сәйкес болған оқиғаны және қылмыстық іс бойынша анықтауға және дәлелдеуге жататын барлық мән – жайларды тану дегенді білдіреді.

Бірақ дәлелдеуді тек ақиқатты білім алуға бағытталған процесс ретінде ғана қарастыру жеткіліксіз.

А.Я. Вышинский: «сот дәлелдемелері – кәдімгі фактілер, күнделікті өмірде болып жатқан құбылыстар, сол заттар, сол адамдар, адамдардың сол іс-әрекеттері. Олар сот процесі аясына түскендіктен, сот пен тергеуді қызықтыратын мән – жайларды анықтау құралына айналатындықтан ғана сот дәлелдемеле-

рі болып шыға келеді», – деген пікір айтқан [4, 146-147 бб.].

Қаз КСР ҚІЖК 47-бабында ең алғаш рет дәлелдемелерді олардың негізінде заңда белгіленген тәртіп бойынша анықтаушы орган, тергеуші және сот қоғамға қауіпті іс әрекет немесе әрекетсіздіктің болуын не болмауын, осы әрекет немесе әрекетсіздікті жасаған адамның кәнісін, сонымен қатар істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтайтын кез-келген фактілік деректер ретінде анықтаған [5, 24 б.].

Осы кезеңде дәлелдемелердің түсінігі жөнінде бірнеше бағыттар дами бастады.

М.С. Строгович дәлелдеменің екі жақты мәні бар деп есептеді. Біріншіден дәлелдеме – бұл анықталуы тиіс факт жөніндегі дерек көзі дегенді білдірсе, екіншіден, дәлелдеме дегеніміз – басқа факт жөнінде тұжырым жасауға мүмкіндік беретін факт [6, 237 б.].

Екінші бір көзқарас иелері дәлелдемелерді тек фактілік деректер ретінде қарастырып, ал оларды анықтаудың көздерін бұл ұғымнан тыс қалдырды.

С.Ф. Бычкова пікіріне сүйенсек, «фактілік деректер ретіндегі дәлелдемелер ұғымы олардың әрекет ету нысанымен тығыз байланысты. Заң шығарушы дәлелдемелердің фактілер мен олар жөніндегі деректердің бірлігі ретіндегі анықтамасын негізге алады».

Қылмыс арқылы өзгеріске ұшыраған қоршаған орта объектілері (қылмыс іздері). бірден дәлелдеме бола алмайды – олар тек дәлелдемелердің гносеологиялық алғышарты ғана болып табылады. Қылмыстық іс бойынша дәлелдеме болып табылу үшін олар дәлелдеу субъектілері – сотпен, прокурормен, тергеушімен және алдын ала тергеу жүргізуші тұлғамен тиісті дәрежеде танылып, толық көлемде тексерілуі тиіс. Нақты мәліметтерді тану мен куәландыру қылмыстық іс жүргізу құқығы нормаларымен қатаң түрде белгіленген тәртіпте жүзеге асырылады.

Заң да жоғарыда аталғандарды негізге ала отырып дәлелдемелердің ұғымын анықтайды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінде дәлелдеме анықтамасы берілген: «Анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот заңда белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген әрекеттердің болғандығын немесе болмағандығын, айыпталушының бұл әрекетті жасағандығын немесе жасамағандығын және айыпталушының кінәлілігін немесе кінәлі емес екендігін, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-

жайларды анықтайтын заңды түрде алынған іс жүзіндегі деректер қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер болып табылады».

Дәлелдеме деректер мен іс жүргізушілік қайнар көздердің бірлігін білдіреді. Іске қатысы бар ешқандай деректері жоқ жауап алу хаттамасы қылмыс оқиғасына қатысы бар, бірақ іс жүргізушілік сипатта емес жедел-іздігі сипатындағы деректер де дәлелдеме бола алмайды.

Дәлелдемелердің ұғымын бірнеше белгілермен сипаттауға болады. Мысалы, Б.К. Төлеубекованың пікірі бойынша мұндай белгілерге мыналарды жатқызамыз:

– ҚР ҚПК ережелерін қатаң сақтай отырып алыну;

– анықталатын мән – жайларға қатысы бар фактілер жөніндегі дұрыс деректерінің болуы;

– фактілер жөніндегі деректерді жинауы және олардың негізінде қылмыстық жазаланатын іс – әрекеттің белгілерінің болуын не болмауын анықтау;

– мұндай анықтау үшін құқықты тек оған құзыреті бар органдар мен олардың лауазымды тұлғаларына ғана беру;

– оны жасады деп айып тағып отырған іс – әрекетке адамның кінәлілігін немесе кінәсіздігін анықтау [7, 316 б.].

А.П. Рыжаков дәлелдемелердің белгілері ретінде келесілерді көрсеткен:

1. Дәлелдемелерде деректер болады.

2. Деректер дегеніміз – іс үшін маңызы бар мән – жайлар туралы ақпарат.

3. Деректер заңмен көзделген қайнар көздерден алынуы тиіс.

4. Деректер қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеуге заңмен белгіленген тәртіпте тартылады.

Деректер – бұл дәлелдеменің мазмұны, тергелетін (қаралатын және шешілетін) оқиға жөніндегі ақпарат [8, 216 б.].

Мұндай деректер күдіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің, куәнің көрсетулерімен; сарапшының қорытындысымен; заттай айғақтармен; іс жүргізу әрекеттерінің хаттамаларымен және өзге де құжаттармен анықталады.

Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексі бойынша бұл тізімге маманның қорытындысы мен көрсетулері қосылған.

Дәлелдемелер әр уақытта да объективті мазмұн (көрініс тапқан мән-жай, факт) мен субъективті формалардың (нақты субъектіні жасаудан көрініс табады) бірлігі болып табылады. Дәлелдемелердің мазмұнының объективтілігі оның қылмыстық іс бойынша дәлел-

деуге жататын мән-жайлармен байланысынан көрініс табады. Дәлелдемелердің субъективтік нысаны оның қайнар көзі әр уақытта да іске маңызы бар деректер алынатын адам (субъект) болып табылатындығына негізделеді.

Дәлелдеме оның мазмұны мен нысанына қойылатын екі талапқа жауап беруі тиіс, яғни дәлелдемелердің іске қатыстылығы мен дәлелдемелерді іске қолдануға болатындығы.

Дәлелдеу – қылмыстық іс жүргізу субъектілерінің істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатымен заңмен белгіленген тәртіпті сақтай отырып атқаратын дәлелдемелерді жинау, болжам жасау, зерттеу, тексеру және бағалап қолдану қызметі болып табылады. Дәлелдеу процесі барысында ақиқатқа қол жеткізіледі. Ол негізгі фактілер мен дәлелдемелік фактілер арқылы жүзеге асырылады.

Қылмыстық іс жүргізуде заттай айғақтар дәлелдеме қатарына жатқызылған. Сондықтан да заттай айғақтар дәлелдеме міндеттерін атқаратыны айқын болып табылады.

Кінәсіздік презумпциясы принципі бойынша кінәлінің айыбын құқық қорғау органдарының қызметкерлері заттай дәлелдемелер арқылы заңдылықты сақтай отырып дәлелдеуге тиіс [9].

Дәлелдеме ұғымының екі жақты сипаты болады:

- а) тектік сипаттағы философиялық ұғым;
- ә) түрлік сипаттағы іс жүргізу құқықтық ұғымы.

Философия көзқарасы тұрғысынан дәлелдеме дегеніміз шындықты анықтаудың процесі (әдісі), пайымдаудың шынайылығын негіздеу. Кең мағынасындағы «дәлелдеме» қандай да бір пайымдаудың шынайылығын айқындайтын кез келген рәсім, бұл кейбір қисынды пайымдауларды, сондай-ақ кейбір табиғи құбылыстар мен заттарды сезім арқылы қабылдау жолымен жүзеге асырылады. Тар мағынасында бұл шынайы алғышарттардан дәлелденетін тезистерге бастайтын дұрыс ой қорытындыларының тізбегі.

Сонымен, философиялық түсінік дәлелдемелері екі мағынада қамтиды:

- а) дәлелдеме-шындықты анықтаудың процесі не әдісі;
- ә) дәлелдеме-тану мен бағалаудың статистикалық объектісі.

Қылмыстық іс жүргізу құқығы үшін статистикалық объект деген дәлелдеме ұғымының екінші мағынасы тән, қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберіндегі өзгеше қызмет түрі ретінде шындықты анықтау процесінің өзі «дәлелдеу» терминімен белгіленеді.

«Дәлелдеме» ұғымының қылмыстық іс жүргізуінің мәнін формальды қисынмен жұмыс істейтін дефинициядан (анықтаудан) ажырата отырып, А. И. Трусов былай деп жазды: «...Сот дәлелдеуде жалаң ойлармен ғана емес, ең әуелі нақты фактілермен жұмыс істейді».

А. И. Трусов соттық дәлелдемелердің мынадай негізгі белгілерін негіздейді:

- а) соттық дәлелдермен іс жүзіндегі деректерді білдіреді [10, 85 б.];

б) жалпы кез келген іс жүзіндегі деректер соттық дәлелдемелер болып танылмайды, нақты көмегімен жағдайды айқындауға септігі тигендері, қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы барлары ғана соттық дәлелдемелер бола алады;

в) соттық дәлелдемелер арқылы заңда көзделген қылмыстық іс жүргізушілік нысандарда, яғни белгілі бір тәртіппен фактілер анықталады немесе жоққа шығарылады.

Қылмыстық процестегі дәлелдемелердің мәні туралы жалпы түсінік шындықты тану процесімен өзара байланысқа түскен кезде дәлелдеме – қылмыстық іс жүргізу құқығының аса маңызды сипаттарының бірі болып табылады деп айта аламыз. Дәлелдеме сот әділдігінің басты сипаты. Сот ісін жүргізуді жүзеге асыратын адамдар мен органдардың бүкіл қызметі іс бойынша шындықты анықтауға және осы арқылы істі әділетті шешуге бағытталған. Дәлелдемесіз нақты адамға үкім шығаруға құқықтық негіз жоқ.

Әдебиеттер

- 1 Алексеев С.С. Проблемы теории права: Курс лекций. – Свердловск: СЮИ, 1973. – Т.2. – 235 с.
- 2 Ершев Е.Е. Қылмыстық іс жүргізу. Жалпы бөлім: оқулық. – Алматы: Өлке баспасы, 2006. – 216 б.
- 3 Шейфер С.А. Собираание доказательств в советском уголовном процессе. – Саратов: СГУ, 1986. – 215 с.
- 4 Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. – М., 1941. – 119 с.
- 5 Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР. – Алматы: Издательство «АділетПресс», 1997. – 167 с.
- 6 Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. – М.: Изд-во АН СССР, 1955– 384 с.
- 7 Төлеубекова Б.Х. Уголовно – процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: учебник. – Алматы: Баспа, 1998. – 416 с.

8 Sarah Foster, Lisa Wood, Hayley Christian, Matthew Knuiman, Billie Giles. Planning safer suburbs: Do changes in the built environment influence residents' perceptions of crime risk? //Social Science & Medicine, Volume 97, November 2013, pp.-87-94 // <http://www.sciencedirect.com>

9 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік Кодексі. – А.: «ЮРИСТ», 2015. – 344 б.

10 Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. – М., 1960. – 89 с.

References

1 Alekseev S.S. Problems of legal theory: Lectures.- Sverdlovsk, 1973.- Т. 2.- 235 p.

2 Ereshev E.E. Criminal process. Overview: the textbook.- Almaty: Olke, 2006.- 216 p.

3 Sheifer S.A. Collection of evidence in the Soviet criminal trial.- Saratov, 1986.- 215 p.

4 Vyshinsky A.Y. The theory of forensic evidence in Soviet law.- М., 1941. – 119 p.

5 Criminal Procedure Code of the Kazakh SSR.- Almaty: AdiletPress, 1997.- 167 p.

6 Strogovich M.S. Material truth and the forensic evidence in the Soviet criminal trial.- М.: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1955- 384 p.

7 Toleubekova B.H. Criminal – Procedural Law of the Republic of Kazakhstan. Some common: a textbook. – Almaty; Baspa, 1998. – 416 p.

8 Sarah Foster, Lisa Wood, Hayley Christian, Matthew Knuiman, Billie Giles. Planning safer suburbs: Do changes in the built environment influence residents' perceptions of crime risk? //Social Science & Medicine, Volume 97, November 2013, pp.-87-94 // <http://www.sciencedirect.com>

Criminal – Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.- А.: «lawyer», 2015. – 344 p.

Trusov A.I. Basic theory of forensic evidence. – М., 1960. – 89 p.

Нұрмағанбет Е.Т., Аманжол А.

Дәлелдемелерді жинау бойынша адвокат-қорғаушы қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығының мәселесі

Мақала адвокат-қорғаушының қылмыстық іс жүргізу субъектілері арасындағы ерекше маңызға ие қатысушы екені белгілі. Қылмыстық іс жүргізудегі адвокат-қорғаушының дәлелдемелер жинаудағы өзінің жеке дербес құқығын жүзеге асырудағы басты проблемалар айқындалды. Сол себепті осы әрекеттерді жүргізу барысында дәлелдемелер жинау және дәлелдеу процесіне қатысудағы үлкен мәселелер мен ауқымды іс шаралар ұсынылады.

Түйін сөздер: Адвокат, қорғаушы, дәлелдеме, дәлелдеу, сезікті, қылмыстық іс жүргізу.

Nurmaganbet E.T., Amanzhol A.

Problems of realization of the right to independent activity of the defense attorney in gathering evidence

In this article it is considered theoretical problems independent activity of the lawyer defender in participation collecting of proofs. The problems concerning activity of lawyers in criminal trial, are investigated in recent years rather actively, at the same time by the author is noted that so far to research of the problems arising in the course of formation and realization by the lawyer defender of a legal position on criminal case.

Key words: lawyer, defender, proofs, criminal trial, participants.

Нурмағанбет Е.Т., Аманжол А.

Проблемы реализации права на самостоятельную деятельность адвоката-защитника по собиранию доказательств

В данной статье рассматриваются теоретические проблемы самостоятельной деятельности адвоката-защитника в собирании доказательств. Проблемы, касающиеся деятельности адвокатов в уголовном процессе, в последние годы исследуются достаточно активно, вместе с тем автором отмечено, что до настоящего времени исследованию проблем, возникающих в процессе формирования и реализации адвокатом-защитником правовой позиции по уголовному делу.

Ключевые слова: адвокат, защитник, доказательства, уголовный процесс, участники.

**ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ
ЖИНАУ БОЙЫНША
АДВОКАТ-ҚОРҒАУШЫ
ҚЫЗМЕТІНІҢ
ДЕРБЕСТІГІН ЖҮЗЕГЕ
АСЫРУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ
МӘСЕЛЕСІ**

Дәлелдемелерді жинау бойынша қорғаушы-адвокат қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығын беру қажеттілігі туралы мәселе 70-ші жылдары да талқыға салынған. М.С. Благоволинамен және Әдебиет газеттерінің беттерінде 1969 жылы жазылған көптеген сот очерктердің авторларымен қорғаушының алдын-ала тергеу жүргізгенде мүмкіндіктері анағұрлым тарылып кететіндігі көрсетілген. Онда, қорғаушы-адвокат істің тындалуына дейін куәгерлермен кездесіп, олармен әңгімелесуге және іске қатысты мән-жайларды білуге құқығы жоқ екендігі көрсетілген. Әңгімелесу фактісінің өзі-ақ адвокатқа қатысты тәртіптік өндіріске қарсы іс қозғау үшін негіз болғандығын білдіреді. Көрсетілген авторлардың пікірі бойынша, осының өзі қорғау мүмкіндіктерін елеулі түрде шектеткен. Осылар арқылы қорғаушы-адвокаттарға тергеу жүргізу мүмкіндігі берілген [1, 44 б.].

Жалпы сот өндірісі екі жақтың бәсекелестігі мен құқық теңділігі негізінде жүзеге асады. Қылмыстық іс жүргізу теориясында «қылмыстық сот өндірісі» және «қылмыстық іс жүргізу» деген түсініктер тепе-тең ұстанымы ретінде бекітілді. Бірақ, өзге ұстаным ретінде «қылмыстық өндіріс» түсінігі қазір беріле береді. Мәселен, В.З. Лукашевичтің пікірі бойынша, заң шығарушы конституцияның белгіленген бабында алдын-ала сот өндірісінің сатысы туралы емес, соттың істі қарау сатысы туралы әңгіме қозғайды [2, 41 б.]. Осы көзқарастың толық болмаушылығын көрсету үшін ең алдымен алдын-ала жедел тергеу жүргізу барысында сот отырысындағы шындыққа жетудің жүзеге асуын дәлелдеп көрейік.

А.О. Машовец, қылмыстық іс жүргізуге байланысты алдын-ала тергеу бүтіндей өзіне тән ерекше қасиетімен біршама дербес және жеке жүйе бөлігі ретінде алға шығып тұрады, деп жазады. Ол жүйенің тұтас тәртібіне сай негізгі тәртіппен құрылуы қажет. Алдын-ала тергеудің түпкілікті кемшілігі – оның негізгі бастауларының соттың істі қарау қағидаларымен сәйкес келмеуінде [3, 7 б.].

Алдында айтылғандай, алдын-ала тергеудің негізгі міндеті – сотқа мәлімет жинау. Заңи әдебиеттерінде алдын ала-тергеу жүргізу барысында істің барлық маңызды мән-жайларды анықтап, бүкіл қажетті дәлелдемелердің дереккөздерін табу

керек, деп ескертіледі [4, 56 б.]. Яғни, мәліметтердің толық болуына байланысты сотта зерттелетін барлық мән-жайлар ең алдымен алдын-ала тергеу арқылы анықталуы қажет.

Олардың айырмашылығы – тек олардың шешілу күшінен ғана тұрады. Заң шығарушы тергеушіге айыптау және ақтау дәлелдемелерін жинау міндетін жүктеді. Сөйтіп, тергеуші ылғи да тіпті қарсы міндеттерді орындауға тиісті. Карл Маркс та былай деп жазған екен: тергеуші мен судьяның және айыпталушы мен қорғаушының бір тұлғада болуы барлық психология заңдарына қарама-қайшылық келтіреді [5, 26 б.].

Тергеуші дәлелдемелер жинағанда объективті бола алмайды және өз жұмыс сапасының бағалар жүйесінің күшіне сәйкес, қылмыстық істің қысқартылуы, жұмыста сөзсіз жарамсыз етіп бағаланады және тергеушіні кінәға тартады [6, 97 б.]. Сотпен қосымша тергеу үшін жіберілген бұрыс тергелген істерді қайтарудан сақтандыру мақсатында тергеушілер тәжірибе жүзінде «артық айыптауды» жиі ұсынады.

Тергеушімен айыптау және ақтау дәлелдемелерін бірдей алалықсыздықпен жинауға мүмкіндігінің болмау негізгі себептерінің бірі – тергеуші қызметінің ерекшелігінде негізделеді. Тергеуші әрдайым қылмыстық элементпен /қылмыскермен/ қатынаста болады. Л.М. Васильев өтірікті, зұлымдықты, екіжүзділікті жиі жеңу, тергеушілерге тиісті стереотиптердің қалыптасуына әкелетіндігін ескереді [7, 11 б.].

Көбінесе тергеушілер айыптаушыларды қылмыскер ретінде танып, олардың өз пайдасына айтылған дәлелдемелеріне біржақтылықпен қарайды. Қырағылық – сезіктілікке (барлығына және әр қайсысына сезіктенеді) айналып, ал сыншылдық – келіп түскен хабардың бағасы бойынша ешкімге толық сенімнің болмауына айналады. Әдебиетте тергеушілердің біржақтылығына мысалдар келтіріледі. Бірақ кейбір тергеушілер, егер айыпталушы алаңдай беретін болса, демек ол өз жағдайының қиындығын ұғына отырып, арұжданы таза еместігін көрсетеді, деп есептейді. Егер де ол өзін емін-еркін және тежеусіз ұстаса – бұл қылмыскердің әдепсіздігі ретінде есептеледі. Егер айыпталушы кез келген мән-жайды ұмытып қалса, онда бұл, олардың көзқарасы бойынша, оның өтірік айтуын білдіреді. Егер де ол барлық сұрақтарға қуана-қуана жауап беретін болса, онда ол алдын-ала құрылған жоспар бойынша әрекет жасап, өтірік түсіндірме беріп отырғандығын білдіреді [8, 40 б.].

Ғалымдар тергеу органдарында жұмыстың ұзақтылығы мен кәсіби өзгерістің деңгейі

арасында тікелей тәуелділіктің болу туралы гипотезасын ұсынды. Сонымен, осы гипотезаға сәйкес, бағаланып жатқан қызметтің өзгерісі 5-10 жылдық жұмыс уақыт бөлігінде дамып келеді. Кәсіби өзгерістің бастапқы деңгейі тергеушінің бесінші жұмыс жылынан басталып, тергеушінің бірен-сарандаған өзгерісін жорамалдайды. Кәсіби өзгерістің орташа деңгейі тергеу жұмысында 10 жылдан кейін басталады [9, 38 б.].

Тергеушінің алдында сыңар жақты зерттелген істің құжаттары бар болса, ол алғашқы бағалау мен дәлелдемелерді жинауда қатыспаса, оларды алу жолынан еш хабары жоқ болса, онда тәртіптің дұрыс орындалуына аса назар аударуға міндетті сот, алдын-ала тергеу тексерісін жүргізетіндігі туралы әдебиетте ескеріледі. Осыған байланысты айыптау жалтаруы тергеу кезеңінен бастап еріксіз соттың істі қарауына беріледі. Атқаруға тиісті ашық сот емес, құпия алдын-ала тергеу – азаматтың кінәсін көрсететін дәлелдемелері жиналып, зерттеліп, бағаланатын негізгі сатысына айналады, ал егер соңғы шешімге келмесе, онда маңызды дәрежеде оның кінәлілігі туралы мәселе алдын-ала шешіледі [10, 147 б.].

Бұл жағдай тәжірибені зерттеу барысында да өз дәлелін тапты. Олай болса, басқа жақпен – айыпталушымен сотта нағыз жарысу үшін, алдын-ала тергеуде қорғаушылардың құқықтары жеткілікті ме деген сұраққа, сұралған Алматы қалалық адвокаттар алқасының 79,7% адвокаттары және Алматы облыстық адвокаттар алқасының 80,4% адвокаттары – олардың құқықтары жеткіліксіз деп жауап берді, тек сұралған 7,10% алматылық адвокаттары және 44% облыстық адвокаттар – қорғаушылардың құқықтары жеткілікті деп есептейді. Соған қарамастан сұралған 6,2% қалалық адвокаттар мен 4,40% облыстық адвокаттар – тек ресми түрде ғана құқықтары жеткілікті бола алады деп есептейді.

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беру туралы ұсыныс ғалымдар арасында кең қолдауын туғызды [11]. Сондықтан осы мәселе бойынша тергеушілердің де пікірін анықтау қажет болды. Тиісінше Алматы облысының ІІБ-ң 61 тергеушілер саралап сұралды. Олардың ішінен 75%-ы қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беру қажет деп есептейді, ал сұралған тергеушілердің 25%-ы бұған жол бермеу керек деп есептейді.

Сонымен, сұралған тергеушілердің көбісі бұл шараның қажетті екеніне сенеді.

Қорғаушыға мұндай құқықты беруге қарсы шыққан іс жүргізуші-ғалымдар мен тәжірибе-

лік қызметкерлер басқа да дәлелдерді келтіреді. Онда тергеушінің айыптау міндетінің күшеюіне әкеледі деген пікір бар. Яғни, тергеуші – әдеттегідей айыптау дәлелдемелерді, ал адвокат – ақтау дәлелдемелерді жинайтын болады. Сонымен қатар тергеуші үшін жауап беретін тиісті аппарат, маңызды қызмет қатары тұр, ол адвокатқа қарағанда, қажетті материалдық құралдармен жабдықталған және дәлелдемелерді жинауға анағұрлым мүмкіндіктері бар. Сыртқы көзге бұл жарысу сияқты көрінеді, ал мәні жағынан бұл күдіксіз айыптау жалтаруына әкеледі. Сонымен қатар, қорғау, материалдық тұрғыдан қарағанда, көпшілікке қол жетерліктей емес, өйткені тергеу әрекеттердің өндірісіне байланысты адвокаттың шығыны қорғалушыға ауыр таға секілді жүктеледі [12, 19 б.].

Келесі дәлел ретінде осы жағдай бойынша мемлекеттік органдармен қорғаушы адвокаттың бәсекеге түсуге мүмкіндігі жоқ, өйткені қорғаушы-адвокатта өктем өкілеттілігі жоқ және мәжбүрлеумен және т.б. байланысты оның қандай болмасын іс-әрекеттерді орындауға құқығы жоқ [13, 47 б.].

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беруге қарсы шыққандардың келесі дәлелі – қорғаушылар қызметіндегі қорытындыларының дұрыстығы мен объективтілігін қамтамасыз ету мүмкін емес деген пікірді ұсынады [14, 19 бб.]. Ең алдымен, бұл адвокат-қорғаушыға сенімсіздіктің және қорғаушылар құқықтарының ұлғаюы, қиянат етушіліктің көбеюіне әкелетін қауіптің пайда болуымен байланысты.

Осы мәселелер бойынша адвокаттардың пікірлеріне талдау жасалды. Сұралған Алматы облыстық адвокаттар алқасының 12,5% адвокаттары және Алматы қалалық адвокаттар алқасының 6,2% адвокаттары қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкеле-

ді деп есептейді. Сонымен қатар сұралған облыстық адвокаттарының 21,1% және қалалық адвокаттарының 5,2% осы жағдаймен байланысты қиянат етушіліктердің болуы мәлім деп есептейді. Сұралған облыстық адвокаттарының 37,3% мен мәскеу адвокаттарының 51,7% қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкелмейді деп есептейді. Өз кезегінде облыстық адвокаттарының 30,3% мен қалалық адвокаттарының 33,5% қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкелуі мүмкін деп есептейді. Қалған адвокаттарға қойылаған сұраққа жауап беру қиынға түсірді.

ҚР Қылмыстық Кодексінің 348 бабында дәлелдемелерді бұрмалаған үшін жауапкершілікке тарту туралы көрсетілген. Қорғаушы осы қылмыстың субъектілерінің шеңберіне қосылады. Бұл бап адвокат-қорғаушы тарапынан келтірілген қиянатқа қарсы кепіл ретінде жүреді. Бұдан басқа, адвокат-қорғаушы тарапынан қиянат етушілік анықталса, оларға адвокаттар алқасынан шығып кетуіне дейін тәртіптік сипаты бар шара қолданылады [15].

Екіншіден, А.Д. Бойковтың пікірі бойынша, егер тергеушінің қызметі көп жағдайда қорытындысының объективті болуына кепіл беретін белгілі бір іс жүргізу нысаны арқылы жүргізілсе, онда адвокаттық қатар жедел-іздістіру ешбір іс жүргізу кепілдерін біле бермейді [16, 6 б.]. Заттар мен құжаттарды алуға бағытталған қорғаушының қызметі іс жүргізу нысанында жүргізілу керек деп есептеледі, өйткені оның қызметі жұмыс барысының шеңберінде жүзеге асады және жұмыс барысының көзделген мақсаттарына бағынады. Қорғаушының жүргізуге міндетті шаралар тізімі дәлелдемелерді жинауға арналған бапта енгізілу қажет.

Әдебиеттер

- 1 Благоволина М.С. Почта редактора/ Литературная газета, 1969 г. – № 44; Винберг А. Первая командировка// Литературная газета – № 41. – 1969.
- 2 Лукашевич В.З. Конституция РФ 1993 года и дальнейшее совершенствование уголовно- процессуального законодательства// Уголовно-правовые проблемы борьбы с преступностью. – Калининград, 1995. – С. 41.
- 3 Машовец А.О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии: Автореф. дис. на соиск. уч. ст. к.ю.н. – Екатеринбург, 1994. – С. 7.
- 4 Стрёмовский В.А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. – М.: Госюриздат, 1958. – С.11.; Воробьев Г.А. Соотношение предварительного и судебного следствия: Автореф. дис. на соиск. уч. ст. к.ю.н. – М., 1967; Колбая Г.Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 56.
- 5 Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения (В 30-т.). Изд. 2-е. – Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1958. – С. 26.

- 6 Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 97.
- 7 Васильев Л.М. Организация следственной работы // Вопросы подготовки следователей и преодоление их профессиональной деформации – Краснодар, 1983. – С. 11.
- 8 Стрёмовский В.А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1958 г – с 40.
- 9 Васильев Л.М. Указ. соч. – С. 38.
- 10 Лившиц В.Л. Обвинительный уклон (Истоки и пути преодоления) // Закон и ведомственные нормативные акты в СССР. – Труды. – 46 – М, 1989. – С. 143.
- 11 Либус И.А. Защита в уголовном процессе // Перестройка и адвокатура. Научные и практические проблемы уголовного судопроизводства. – Ижевск, 1989. – С. 119; Либус И.А. Об эффективности деятельности защитника в стадии предварительного следствия. – Ташкент, 1971. – С. 46; Хорхина Т.В. Проблемы деятельности адвокатуры (Обзор откликов на материалы круглого стола) // Советское государство и право. – 1986. – №9; Машовец А.О. Указ. соч. – С. 7; Капустин А.А. Реформа советского предварительного расследования – сущность, предпосылки, основные направления: Автореф. дис. На соиск. уч. ст. к.ю.н. – Санкт-Петербург, 1992. – С. 16; Ведерников А.Н. Актуальные вопросы участия защитника на стадии предварительного расследования (в свете осуществления судебной реформы) – Дис. на соиск. уч. ст. к. ю. н. – М., 1990. – С. 148.
- 12 Анашкин Г.З. Адвокат. Права и проблемы // Литературная газета, – 1969. – № 41; Бойков А., Карнеева Л. Об участии защитника на предварительном следствии // Советская юстиция, – 1970. – С. 19.
- 13 Царев В.М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном расследовании следствии – Красноярск.: Изд. Красноярск. ун-та, 1990. – С. 47.
- 14 Бойков А., Карнеева Л. Об участии защитника на предварительном следствии // Советская юстиция. – 1970. – № 19.
- 15 ҚР Қылмыстық Кодексі 1997 жыл 16 шілде №167.
- 16 Бойков А.Д. Что же мешает защите? // Литературная газета. – 1970. – № 6.

References

- 1 Blagovolina M.S. Pochta redaktora/ Literaturnaja gazeta, 1969 g. – № 44; Vinberg A. Pervaja komandirovka// Literaturnaja gazeta – № 41. – 1969.
- 2 Lukashevich V.Z. Konstitucija RF 1993 goda i dal'nejshee sovershenstvovanie ugovolno-processual'nogo zakonodatel'stva// Ugolovno-pravovye problemy bor'by s prestupnost'ju. – Kaliningrad, 1995. – S. 41.
- 3 Mashovec A.O. Princip sostjazatel'nosti i ego realizacija v predvaritel'nom sledstvii: Avtoref. dis. na soisk. uch. st. k.ju.n. – Ekaterinburg, 1994. – S. 7.
- 4 Stremovskij V.A. Predvaritel'noe rassledovanie v sovetskom ugovolnom processe. – М.: Gosjurizdat, 1958. – S.11.; Voro'ev G.A. Sootnoshenie predvaritel'nogo i sudebnogo sledstvija: Avtoref. dis. na soisk. uch. st. k.ju.n. – М., 1967; Kolbaja G.N. Sootnoshenie predvaritel'nogo sledstvija i sudebnogo razbiratel'stva. – М.: Jurid. lit., 1975. – S. 56.
- 5 Marks K., Jengel's F. Sochinenija (V 30-t.). Izd. 2-e. – Т. 1. – М.: Gospolitizdat, 1958. – S. 26.
- 6 Reznik G.M. Vnutrennee ubezhdenie pri ocenke dokazatel'stv. – М.: Jurid. lit., 1977. – S. 97.
- 7 Vasil'ev L.M. Organizacija sledstvennoj raboty //Voprosy podgotovki sledovatelej i preodolenie ih professional'noj deformacii – Krasnodar, 1983. – S. 11.
- 8 Stremovskij V.A. Predvaritel'noe rassledovanie v sovetskom ugovolnom processe. М.: Gosjurizdat, 1958 g – s 40.
- 9 Vasil'ev L.M. Ukaz. soch. – S. 38.
- 10 Livshic V.L. Obvinitel'nyj uklon (Istoki i puti preodolenija) // Zakon i vedomstvennye normativnye акты v SSSR. – Trudy. – 46 – М, 1989. – S. 143.
- 11 Libus I.A. Zashhita v ugovolnom processe // Perestrojka i advokatura. Nauchnye i prakticheskie problemy ugovolnogo sudoproizvodstva. – Izhevsk, 1989. – S. 119; Libus I.A. Ob jeffektivnosti dejatel'nosti zashhitnika v stadii predvaritel'nogo sledstvija. – Tashkent, 1971. – S. 46; Horhina T.V. Problemy dejatel'nosti advokatury (Obzor otklikov na materialy kruglogo stola) // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1986. – №9;. Mashovec A.O. Ukaz. soch. – S. 7; Kapustin A.A. Reforma sovetskogo predvaritel'nogo rassledovaniya – sushhnost', predposylki, osnovnye napravlenija: Avtoref. dis. Na soisk. uch. st. k.ju.n. – Sankt-Peterburg, 1992. – S. 16; Vedernikov A.N. Aktual'nye voprosy uchastija zashhitnika na stadii predvaritel'nogo rassledovaniya (v svete osushhestvlenija sudebnoj reformy) – Dis. na soisk. uch. st. k. ju. n. – М., 1990. – S. 148.
- 12 Anashkin G.Z. Advokat. Prava i problemy // Literaturnaja gazeta, – 1969. – № 41; Bojkov A., Karneeva L. Ob uchastii zashhitnika na predvaritel'nom sledstvii // Sovetskaja justiciya, – 1970. – S. 19.
- 13 Carev V.M. Jefferktivnost' uchastija zashhitnika v dokazyvanii na predvaritel'nom rassledovanii sledstvii – Krasnojarsk.: Izd. Krasnojarsk. un-ta, 1990. – S. 47.
- 14 Bojkov A., Karneeva L. Ob uchastii zashhitnika na predvaritel'nom sledstvii // Sovetskaja justiciya. – 1970. – № 19.
- 15 ҚР Қылмыстық Кодексі 1997 жыл 16 шілде №167.
- 16 Bojkov A.D. Chto zhe meshaet zashhite? // Literaturnaja gazeta. – 1970. – № 6.

Таубаев Б.Р.
**Пенитенциарлық қауіпсіздікті
қамтамасыз ету тетігі**

Мақалада қылмыстық жазаны орындау саласындағы процестер басқа да тетіктерге ықпал етеді. Сонымен қатар бұл ықпал позитивті, негативті да бола алады. Осымен қылмыстық атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен басқа салалармен, мемлекеттің толықтай ішкі қауіпсіздігін өзара байланысымен түсіндіріледі.

Түйін сөздер: Пенитенциарлық қауіпсіздік, қылмыстық-атқару құқығы, түзеу-тәрбиелеу жұмыстары, еңбек, сотталғандар, бас бостандығынан айыру.

Taubayev B.R.
**Mechanism of ensuring
penitentiary safety**

In article processes in the sphere of execution of criminal penalty influence other processes. And also, this influence can be positive and negative. Thus the mechanism of safety of criminal and executive system is explained by interrelation with other branches, full internal security of the country.

Key words: the prison security, criminalized enforcement law, educational and correctional work, labor, convicted, custody.

Таубаев Б.Р.
**Механизм обеспечения
пенитенциарной безопасности**

Процессы в сфере исполнения уголовного наказания влияют на другие процессы. Это влияние может быть позитивным и негативным. Таким образом, механизм обеспечения безопасности уголовно-исполнительной системы объясняется взаимосвязью с другими отраслями, полной внутренней безопасностью страны.

Ключевые слова: пенитенциарная безопасность, уголовно-исполнительная права, воспитательно-исправительные работы, труд, осужденные, лишение свободы.

**ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІКТІ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
ТЕТІГІ**

Пенитенциарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетігін сипаттауда көптеген ғалымдар мен мемлекет қайраткерлерінің еңбектерін еске алу қажет, соның ішінде Степашин С.В. мен Шульц В.Л. заманауи жағдайларға қатысты мемлекеттің қауіпсіздігі мәселесін терең зерттеді. Авторлар атап айтқандай, қылмыстық-атқару жүйесі сияқты кез келген қиын, үлкен әлеуметтік ұйымдар, қылмыстық-атқарушылық жүйеде нақты көрініс тапқан қарама-қайшы мүдделер мен қажеттіліктері бар адамдар, халық топтарының ұлттық және әлеуметтік қажеттіліктерін қосады. Ол әлеуметтік ұйым ретінде екі негізгі даму тенденциялары – ортаға тартқыш және сыртқа тебуші әрекетін сынайды. Бұл үрдістердің пайда болу дерекнамасы ішкі және сыртқы себептері болып табылады. Сондықтан бірінші орынға барлық қоғам мүшелерінің ауқаттылығы мен прогрессивті қамтамасыз етілуі, азаматтардың қауіпсіздігі, қызметін жүзеге асырғанда нақты әлеуметтік ұйымның, мемлекет пен қоғамның қызметі тиесілі.

Нормативтік-құқықтық және ғылыми әдебиеттерді зерттеу көрсеткендей, пенитенциарлық жүйенің қауіпсіздігін қамтамасыз ету тетігінің проблемасы, оның мемлекет пен қоғамның ішкі қауіпсіздігімен байланысы іс жүзінде әлі шешілмеген, пенитенциарлық қауіпсіздік түсінігі ашылмаған. Сонымен қатар, бас бостандығынан айыру мекемелеріндегі режим мен сотталғандар ортасында қылмыстар мен басқа да құқық бұзушылықтарды алдын алуға арналған ғылыми зерттеулерде осы проблема әртүрлі деңгейде қарастырылып кеткен болатын.

Жоғарыда айтқанымыздай «Пенитенциарлық қауіпсіздік» категориясы жеткілікті қиын және аз зерттелген мазмұнға ие, оның құрылымында оның тетігі маңызды орынға ие. Жалпы және арнаулы әдебиетте «тетік» түсінігінің техникада, биологияда (мысалы, генетикалық тетік), экономикада (нарықтық тетік және т.б.) кең қолданылуына қарамастан бірыңғай түсінігі жоқ. Техникада «тетік» термині бір немесе бірнеше денелердің (жетекшілердің) жүрісі жүйенің қалған денелерінің жүрісіне әкелетін денелердің (тетік түйіндерінің) жүйесі ретінде қарастырылады [1].

Қауіпсіздікке байланысты, кең түрде оны қамтамасыз етудің тетігі белгілі бір ресурстардың көмегімен қауіп-қатерді

жою мен болжамдау шараларының жүйесі болып танылады. Бұл жерде әр түрлі деңгейде қауіпсіздікті басқару туралы сөз қозғалуда. Ол қауіп-қатерді талдаудан және оларды жоюдан тұрады. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тетігі құқықтық, ұйымдастырушылық-басқарушылық, экономикалық, техникалық, физикалық, психологиялық, ақпараттық, мәдени және т.б. аспектілерден тұрады. Қауіпсіздіктің әрбір түрі өзіндік қамтамасыз ету тетігін ұсынады.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетігін қалыптастыру негізі оның моделінің құрылуы болып табылады, ол өзара байланысты реттегі операциялар: бастапқы ақпаратты талдау, қауіпсіздік критерийлерін, оны қамтамасыз ету технологиясы жасау және т.б. [2].

Біздің пікірімізше, пенитенциарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетігінің мазмұнына қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету тетігінің теориялық-әдістемелік негізінің өзгеде элементтерімен қатар қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігіне әсер ететін ішкі және сыртқы факторлардың жүйесі (ұйымдасқан қылмыстылық және бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстық орта лидерлерінің құқыққа қайшы іс әрекеті, сотталғандар ортасындағы шиеленістер мен топтық эксцесстер, түзеу мекемелері мен тергеу окшаулағыштарында кепілге алу, сотталғандар ортасындағы аутоагрессия және зорлық зомбылық); қауіпсіздікті қамтамасыз етудің ұйымдастырушылық, әлеуметтік, саяси, экономикалық, құқықтық және басқа тәсілдері жатады.

Кез келген әлеуметтік құбылыстың дұрыс даму жағдайы ретінде қауіпсіздік ретінде – бұл құбылысты нақты тарихи және табиғат жағдайларында ішкі және сыртқы қақтығыстардан қорғануды қамтамасыз ететін қауіпсіз қоғамдық қатынастар деп түсіндіріледі. Соңғы факторлардың өзара әрекеті әлеуметтік ұйымның қауіпсіздігінің қауіп-қатерінің пайда болуына әкеледі. Қауіп-қатер, қауіптіліктің болуы тұрғындардың әр түрлі топтарының, қоғам институттары мен мемлекеттің, әлеуметтік ұйымдардың мүшелерінің мүдделерінің қарама-қайшылықтары мен басқа факторларға тәуелді.

Қазіргі жағдайларда жаңа және ескі қақтығыстарды дамыту, оларды дер кезінде шешпеу қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігіне әсер ететін қақтығыстарға әкелуден пайда болады. Бұл қақтығыстарға, мысалы, ұлтаралық қатынастар саласындағы қатынастар; қылмыстылық арасындағы, олардың таратушысы

мен мемлекет арасындағы нақты орган (біздің жағдайда – ҚАЖ), қызметшілері арасындағы қарама-қайшылықтар; жазаны орындайтын, сотталғандардың өмірлік қызметі мен кәсіби білім беруші қызметшілердің мекемелері мен органдарының қылмыстылыққа қарсы қақтығыстарды, басқарудың ескі нысандары мен жаңа тәсілдер, технологиялар арасындағы қақтығыстарды айтуға болады. Біздің ойымызша, аталған факторларға қоғам мен мемлекеттің заманауи дамуында маңызды келесі факторларды қосуға болады: радикалдық құрылымдық жағдайлардың шешілетін мақсаттар мен функцияларды ұлғайту кезінде, принципалды жаңаларын құру кезінде (мысалы, түзету мекемелерінің күзеті) сапалық және сандық жағынан ресурстық қамтамасыз етуінің дұрыс еместігі; ұйымдасқан, халықаралық қылмыстылықпен күресуде қылмыстық-атқару жүйесінің ролін күшейту; мемлекет пен қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз етуге тікелей қатысушылық [3].

Сосын авторлар қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету ерекшелігін трансформаторлауға мүмкіндік беретін, мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған жалпы нысаналы стратегиялық жоспарды атап өтеді. Бұл: 1) қылмыстық жазаны атқару саласында сот билігі, заң атқарушылық мемлекет қызметінің бағытында мақсаттар мен міндеттерді құрастыру; 2) мемлекет пен қоғам өмірінің әр түрлі саласында жалпы мемлекеттік бағдарламалардың қойған мақсаттары мен міндеттеріне сай қалыптастыру; 3) қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін нақты бағдарламаларды жүзеге асыру тетігі мен құрылымын анықтау; 4) вертикалды және горизонталды құрылымды біріктіретін қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің бірыңғай жүйесін жасау.

Мемлекет, оның құрылымдық элементтері, соның ішінде қылмыстық-атқару жүйесінің қосалқы жүйесінен, жұмыс істеу аспектілерінен (саяси, экономикалық, әлеуметтік және т.б.) тұратын бірыңғай қоғамдық организм болып табылады. Олардың әрқайсысында негізгі материалдық және рухани құндылықтар арасындағы қақтығыстар пайда болады және дамиды. Дәл осылар қауіп-қатер дерекнамасын қалыптасуына әкеледі. Осы процесстермен нәтижелі басқарудың объективті мүмкіндіктеріне ие болу үшін оларды егжей-тегжейлі зерттеу, мағыналы сипаттамасы, даму заңдылығы мен жүйелік, проблемалық талдауға болатын топтардың барлық қатынасын жіктеу қажет.

Бұл процесстерді әрбір түрінде зерттеу, тұрақты бақылау уақытылы қауіптілікке, соның ішінде қауіпті түрлерінің қалыптасуын ажыратуға мүмкіндік береді [4].

Қылмыстық жазаны орындау саласындағы процесстер басқа да тетіктерге ықпал етеді. Сонымен қатар бұл ықпал позитивті, негативті да бола алады. Осымен қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен басқа салалармен, мемлекеттің толықтай ішкі қауіпсіздігін өзара байланысымен түсіндіріледі.

Біріншіден, мемлекеттің жалпы ұлттық мүдделеріне, қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігі мен оның құрамдас элементтеріне, соның ішінде мемлекет мүддесіне кризисті, негативті тенденциялар мен процесстер, қарастырылып жатқан әлеуметтік жүйесіне төнген қауіп-қатер туралы мемлекеттік органдарды жедел түрде айқындау, болжамдау мен ақпарат беруі.

Екіншіден, реалды қауіп-қатерді қажетті заңи, әкімшілік, экономикалық, ақпараттық шаралар қабылдау жолдары арқылы мемлекет пен қылмыстық-атқару жүйесінің нақты басқару органдарының ықпалын алдын алу, локализациялау немесе бейтараптандыру.

Үшіншіден, әскери, жедел-іздістіру, қылмыстық іс жүргізу, авариялық-құтқарушылық, техника-ұйымдастырушылық және басқа да ықпал ету шараларын қабылдау арқылы қауіп-қатер мен оның таратушылары арасында маңызды қарсылық көрсету [5].

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесін ұйымдастыру, жобалау және тәжірибелік әрекеттердің негізгі қауіп-қатерлерін талдау, реалды және потенциалды ішкі және сыртқы қауіптің сипатына, дағдарысты жағдайларға, тағы қылмыстық-атқару жүйесінің қызметінде жағымсыз факторларға баға беру болып табылады. Реалды және потенциалды қауіптің жүйесі статикалық (тұрақты) болып табылмайды. Мұндай қауіп-қатерлер пайда болуы мен жоғалуы, өсу мен төмендеуі мүмкін, бұл кезде олардың қауіпсіздікке маңыздылығы да өзгереді. Қауіптің талдауына маңызды амалдың бірі – кейбір «қауіпсіздік басымдылығының шкаласын» анықтау, қауіптің дәрежесі мен нысанына байланысты қауіп-қатерді классификациялау мен сап түзеу.

Қауіпсіздіктің қауіп-қатерінің динамикалық дамуы мен өзара қатынасының жүйесінің болуы мемлекеттік, аумақтық немесе нақты әлеуметтік ұйымның кез келген деңгейінде қауіпсіздікті қамтамасыз етуде әмбебап, жүйелі тәсілдер арқылы мәселелерді шешу қорытындысына әкеп соқтырады [6].

Қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету тетігінде мемлекет пен қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жалпы ережелеріне негізделетін қағидалар маңызды орынға ие. Олардың арасында: заңдылық; мемлекет, қоғам мен тұлға өмірлік маңызды мүдделерінің теңгерімін бақылау; қауіпсіздікті қамтамасыз етуде олардың өзара жауапкершілігі; халықаралық стандарттар мен қауіпсіздік жүйесін интеграциялау.

«Қазақстан Республикасын ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында көзделмеген жағдайлардан басқа, қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге болмайды. Азаматтар, қоғамдық және басқа да ұйымдар, бірлестіктер қауіпсіздікті қамтамасыз ететін органдардан өз құқықтары мен бостандықтарының шектелу жағдайларын туралы түсінігін алуға құқылы. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету процесінде өз өкілеттігін асырған лауазымды тұлғалар заңнамаға сәйкес жауапкершілікке тартылады. Заңмен көзделмеген қауіпсіздікті қамтамасыз ететін органдарды құруға тиым салынады. Осы жалпы ережелерді жүзеге асыру үшін заңшығарушы Қазақстан Республикасының қауіпсіздік жүйесін анықтайды, ол аталған Заңның 2 тарауында қарастырылған. Қауіпсіздік жүйесін, сонымен қатар қылмыстық жазаны орындау аясында бір-бірімен өзара іс-қимыл жасайтын оны қамтамасыз ету күштері, адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған саяси, құқықтық, ұйымдастырушылық, экономикалық, әскери және өзге де сипаттағы шараларды жүзеге асыратын өзге де мемлекеттік органдар мен ұйымдар құрайды, Қазақстан Республикасының азаматтары өздерінің Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарында көзделген құқықтары мен міндеттерін іске асыру арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруға қатысады [7].

Қауіпсіздік жүйесінің негізгі функциясына жатады: Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін айқындау; ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мақсаттарын, міндеттері мен негізгі бағыттарын айқындау; ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлерді анықтау, талдау, бағалау және болжамдау; ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлердің алдын алу және оны бейтараптандыру жөнінде жедел және ұзақ мерзімді шаралар кешенін әзірлеу және жүзеге асыру; халықаралық қауіпсіздікті нығайтуға бағытталған саяси

бастамаларды ілгерілету; ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштерін ұдайы дайындау; Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарға сәйкес халықаралық және өңірлік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысу [8].

Әдебиеттер

- 1 Кристи Я. Пределы наказания. – М.: Прогресс, 1985. – С.87.
- 2 Словарь иностранных слов. – М.: Изд. ин. словарей, 1954. – 444 с.
- 3 Чистяков А.А. Механизм формирования основания уголовной ответственности. – Рязань: РИПЭ МВД РФ, 1998. – 150 с.
- 4 Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М.: Юрид. лит. 1966. – 187 с.
- 5 Лесков М.А. Безопасность как объект социального моделирования // Безопасность. – 1996. – №1,2 (32). – С. 30.
- 6 Степашин С.В., Шульц В.Л. Вопросы безопасности в системе государственного и муниципального управления Российской Федерации. – СПб., 1994. – С. 9-27.
- 7 Основы менеджмента: учеб. пособие / под ред. А.А. Радугина. – М.: Центр, 1997. – 196с.
- 8 Глоточкин А.Д., Деев В.Г., Папкин А.И., Пирожков В.Ф., и др. Исправительно-трудовая психология: учебное пособие / под ред.: Глоточкин А.Д., Игошев К.Е., Платонов К.К. – Рязань: Изд-во РВИИ МВД СССР, 1985. – 356 с.

References

- 1 Kristi Ja. Predely nakazaniya. – M.: Progress, 1985. – S.87.
- 2 Slovar' inostrannyh slov. – M.: Izd. in. slovarej, 1954. – 444 s.
- 3 Chistjakov A.A. Mehanizm formirovaniya osnovaniya ugolovnoj otvetstvennosti. – Rjazan': RIPJe MVD RF, 1998. – 150 s.
- 4 Alekseev S.S. Mehanizm pravovogo regulirovaniya v socialisticheskom gosudarstve. – M.: Jurid. lit., 1966. – 187 s.
- 5 Leskov M.A. Bezopasnost' kak ob#ekt social'nogo modelirovaniya // Bezopasnost'. – 1996. – №1,2 (32). – S. 30.
- 6 Stepashin S.V., Shul'c V.L. Voprosy bezopasnosti v sisteme gosudarstvennogo i municipal'nogo upravlenija Rossijskoj Federacii. – SPb., 1994. – S. 9-27.
- 7 Osnovy menedzhmenta: ucheb. posobie / pod red. A.A. Radugina. – M.: Centr, 1997. – 196s.
- 8 Glotochkin A.D., Deev V.G., Papkin A.I., Pirozhkov V.F., i dr. Ispravitel'no-trudovaja psihologija: uchebnoe posobie / pod red.: Glotochkin A.D., Igoshev K.E., Platonov K.K. – Rjazan': Izd-vo RVSh MVD SSSR, 1985. – 356 s.

Шарипова А.Б.
**Профессиональное
правосознание судьи**

В статье рассматривается профессиональное сознание судьи, которое включает в себя систему правовых идей, выражающих интересы общества в области правосудия. Также выражает систему собственных правовых воззрений и убеждений, оценок справедливости или несправедливости правовых норм, эффективности правового регулирования, соответствия правовых предписаний характеру общественных отношений, которые регулируются правом. Правосознание судьи также рассматривается как оценка правовых явлений, как специфический акт познания, который обуславливает процессуальное решение и опосредует систему знаний судей, выраженных в нем.

Ключевые слова: судья, правосудие, процессуальное решение, правосознание.

Sharipova A.B.
**Professional sense
of justice of the judge**

The article deals with the judges' professional identity, which includes a system of legal ideas, expressing the interests of society in the field of justice. Also expresses its own legal system views and beliefs, estimates justice or injustice of the rule of law, efficiency of legal regulation, compliance with legal regulations the nature of social relations, which are regulated by law. Legal awareness judge also considered as assessment of legal phenomena as a specific act of cognition that makes procedural decision and mediates knowledge system judges expressed therein.

Key words: judge, justice, proceeding decision, sense of justice.

Шарипова А.Б.
**Судьяның кәсіби құқықтық
санасы**

Мақалада сот әділдігінің саласындағы қоғамның қызығушылығын білдіретін, өзіне құқықтық ой системасын қосатын, судьяның профессионалдық түсінігі қарастырылады. Сонымен қатар, құқықты реттейтін, қоғамдық қатынасының сипатына сәйкес құқықтық ұйғарымын, құқықтық реттеудің нәтижелігін, әділеттік пен әділетсіздіктің бағасының құқықтық нормасын, өзіне меншікті құқықтық сенімі мен көзқарасының системасын көрсетеді. Судьяның құқықтық санасы, құқықтық көрінісінің бағасы мен спецификалық актінің мағлұматы сияқты да, процессуалдық шешімін ескертетін және судьялардың білушілігінің системасын жанамалайтындығын айқындап көрсетеді.

Түйін сөздер: сот, әділдік, процессуалдық шешім, әділдік сезімі.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПРАВОСОЗНАНИЕ СУДЬИ

Повышение эффективности деятельности суда по укреплению правовой основы государственной и общественной жизни обусловлено рядом объективных и субъективных факторов:

1) упрочение режима законности при рассмотрении судами уголовных и гражданских дел;

2) повышение уровня законности и обоснованности судебных решений;

3) в частности, профессионального правосознания судей и судебных гарантий защиты прав и законных интересов граждан, участвующих в судопроизводстве.

Решение суда – это индивидуальный акт применения права – выносится особым органом государственной власти, т.е. судом. Судебное решение в своей сущности всегда является результатом познания (знания) и оценки судьями определенных фактов в их правовом и нравственном содержании, т.е. в соответствии с правовыми, этическими знаниями судей.

По своей природе решение является процессуальным актом, которое принимается в результате разнообразной и сложной оценки судьями достоверности различных видов информации, тех правовых, этических знаний и знаний о конкретных обстоятельствах исследуемого события, которые должны быть закреплены в их решении. Качество решений любой системы, достижение поставленной перед ней цели в значительной степени предопределяются правильностью и достоверностью знаний, лежащих в его основе.

Особое актуальное значение приобретает исследование проблемы сущности профессионального правосознания или знания судьи, которое выражается в его решении. Если создать такие условия, при которых знания судей по каждому делу соответствовали бы требованиям закона, то была бы решена проблема устранения судебных ошибок и достигались бы фактически все цели правосудия по каждому делу. В практическом отношении изучение того, каким образом полученная судьями информация о фактах и вопросах, подлежащих разрешению в том или ином судебном акте, трансформируется в их знание, – по сути, исследование роли субъективного фактора в обеспечении законности и обоснованности судебных решений. Стандарты судебных решений нормативно урегулированы,

закреплены нормами процессуального права, а их содержание определено как правовыми, так и иными социальными нормами. Эти стандарты упорядочивают механизм принятия судьями решения и способствуют осуществлению функций правосудия. Отсюда – необходимость изучения указанного механизма. Условиями, обеспечивающими его адекватность целям и задачам правосудия, являются правосознание судьи, его политический, профессиональный, житейский опыт и знания, аккумулированные в процессуальном решении и полученные в результате достоверного изучения обстоятельств рассматриваемого уголовного дела.

В правовой литературе общепризнано, что материальным субстратом государственного органа «являются живые люди, которые вырабатывают волю общественного образования и через которые осуществляется деятельность этого общественного образования как единого целого» [1, с. 11].

Н.В. Радутная, исследуя деятельность судьи, пришла к выводу о том, что судья осуществляет обычно следующие виды деятельности: проективную – планирование судебного разбирательства; познавательную – рассмотрение судебного дела; идеологическую – осуществление воспитательной роли суда; коммуникативную – общение в судейской коллегии, в коллективе суда, с гражданами и т. д. [2, с. 45].

Очевидно, что на судью по профессии законом возложена обязанность руководить судебным разбирательством, а отправление функций правосудия является для него еще и служебным долгом. Большинство судебных решений судьи по профессии принимают единолично или в коллегии из постоянных судей. Невозможно успешно исследовать механизм принятия коллегиального решения, например, не изучив процесса формирования знаний.

Анализируя предложенную Н. В. Радутной классификацию видов деятельности судьи, В. Н. Кудрявцев особо обращает внимание на то, что принимаемые судьей решения и осуществляемые им действия лишь в некоторых случаях отражают его единоличную волю. Во всех же остальных видах деятельности судья либо аккумулирует коллективный опыт судейской коллегии, либо участвует в выработке коллективного решения.

Правосознание судьи о фактических обстоятельствах дела всегда сформулировано в правовых, этических терминах и представляет собой описание индивидуальных противоположных

событий и вытекающей из них доказанности (недоказанности) правовых последствий. При этом знание судьи рассматривается, как функциональная система, которая стремится (или должна стремиться) к достижению конкретного результата. Причем требования к последней определены законом. Иначе говоря, судейское знание – продукт познавательной деятельности и мышления судьи (или состава суда), в процессе формирования которого происходит качественный отбор информации в соответствии с ее объективной значимостью для решения вопросов, возникающих по делу.

Следует, что, знание судьи выражает социальную и правовую сущность исследуемых в судебном разбирательстве фактов объективной действительности, которая реализуется в его решениях по делу. В сфере судопроизводства судебное решение не носит импровизированный характер, а подчиняется заранее установленной процедуре его вынесения. Сущность процессуального судебного акта подлежит оценке на основе predetermined критериев – законности и обоснованности судейского знания – для справедливого решения тех правовых вопросов, ответ на которые дан судьями в их решении.

На результате познания известно судебное решение, которое фиксирует в определенной системе эмпирических правовых и этических понятий сформированный у судей образ объективной действительности – объект судебного разбирательства и уровень овладения этим объектом с позиций вероятности или достоверности суждений судей, правильности их правовых оценок. Познание обстоятельств, подлежащих установлению в ходе судебного разбирательства, движется не от чувственно воспринимаемых судьей сведений, содержащихся в источниках доказательств, к формальной (нормативной) абстракции и не от формальной абстракции (т.е. от нормативного описания правового запрета) к чувственно воспринимаемому конкретному факту, а от одного, теоретически осмысленного факта в его правовом значении к другому. Выбор фактов не произволен, он задан в правовых нормах, которые организуют поступательность и конкретизацию процесса судебного познания. Спецификой судебного познания является то, что познавательный процесс раскрывается в динамике непрерывного восхождения от объекта (обстоятельств, подлежащих доказыванию по делу) к субъекту (судьям), в результате чего у судьи формируется образ явлений

объективной действительности, которые исследованы в судебном разбирательстве.

В процессе процессуальной деятельности целый ряд факторов формирует адекватность смыслового содержания судебных констатаций требованию закона, к их числу этих факторов следует отнести: выдвинутые по делу версии; уровень правосознания и нравственного сознания судьи; его профессиональный опыт, профессиональную и жизненную направленность его личности; полноту исследования фактических обстоятельств дела.

Именно эти факторы обуславливают специфику единства чувственного и рационального в формировании у судей образа противоправного поведения. При этом материальный и процессуальный закон организует смысловое содержание фактических данных, установленных по делу, и тех их правовых свойств, которые являются определяющими для адекватного решения фактических и правовых вопросов, возникающих по делу.

Таким образом, в судебных стадиях судьями, с одной стороны, познаются обстоятельства, подлежащие доказыванию по делу, с другой проверяется достоверность знаний, объективизированных например в процессуальных актах правоохранительных органов или нижестоящим судом, т.е. контролируются доказательственная достоверность и правовая правильность знаний, достигнутых в предшествующей процессуальной стадии, выступающих в качестве преемственности знаний в судебном познании.

В заключении хотелось бы отметить, что специфика познания судьями обстоятельств дела состоит в том, что вначале на основе своего профессионального правосознания судья осваивает знания иных лиц например, органов досудебного расследования или гражданского истца, с точки зрения их достаточности и юридической правильности для решения вопросов о начале судебного разбирательства, а затем в ходе судебного разбирательства судья познает и осваивает новые факты, проверяет их достоверность.

Литература

- 1 Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. – М., 1947. – 364 с.
- 2 Радутная Н.В. Народный судья: профессиональное мастерство и подготовка. – М., 1977. – 144 с.

References

- 1 SN Bratus Legal entities in the Soviet civil law. – M., 1947. – 364 p.
- 2 Radutnaya NV People judge: professional skills and training. – M., 1977. -144 p.

Тлепбергенов О.Н.
**Қылмыстық саясат, құқықтық
даму: жағдайы мен болашағы**

Мақалада автор қылмыстылыққа қарсы тұрудағы негізгі бағыттарды анықтаған. Қылмыстылыққа қарсы тұрудағы қылмыстық саясаттың қазіргі жағдайы мен даму тенденциясы туралы мәселелерді қарастырған. Қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипатын ашқан. Қылмыстан сақтандыру мәселелерінің рухани аспектілерін қамтыған. Сонымен қатар, автор қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаттың адам, оның заңды құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталғандығын ашып көрсеткен.

Түйін сөздер: қылмыстылық, қылмыстылыққа қарсы тұру, қылмыстан сақтандыру, қылмыстық саясат, заңды құқықтар, бостандықтар.

Tlepbergenov O.N.
**Criminal policy, legal
development: status and
prospects**

The author of the article revealed the main directions of combating crime. Considers the problems associated with the current state and development trends of criminal policy. Describes economic nature of crime prevention. Covers spiritual aspects of the problem of crime prevention. And also, the author revealed the rights and freedoms of the individual as the primary task of criminal policy in the field of crime prevention.

Key words: crime, crime prevention, criminal policy, legal rights, freedom.

Тлепбергенов О.Н.
**Уголовная политика, правовое
развитие: состояние
и перспективы**

Автор в статье выявил основные направления противодействия преступности. Рассматривает проблемы, связанные с современным состоянием и тенденциями развития уголовной политики. Описывает экономический характер предупреждения преступлений. Охватывает духовные аспекты проблемы предупреждения преступлений. А также, автор раскрыл обеспечение прав и свобод человека в качестве основной задачи уголовной политики в сфере предупреждения преступлений.

Ключевые слова: преступность, противодействие преступности, уголовная политика, законные права, свободы.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ,
ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУ:
ЖАҒДАЙЫ МЕН
БОЛАШАҒЫ**

Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгенді. Қылмыстық саясат – бұл арнайы белгі мен айрықша реттеу тәсіліне ие, ерекше қауіпті қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттейтін мемлекеттің саясатының заңды бөлігі. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамымауының белгілері бар. Қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болады. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-заңдық, қоғамдық-саяси тұрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мүддесін зақымдауымен де қауіпті. Қылмыстық саясаттың арнаулы белгілеріне: әсер ету аймағы, ерекше мақсаттылығы, нысаны, басқа саясат түрлеріне қатысы жоқ белгілерінің болуы жатады (күштеу саясаты).

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы тамыздың 30 жұлдызында бүкіл халықтық Референдум арқылы қабылданған Ата Заңымыздың 1- бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілген [1]. Осы бап талаптарын көздей жүргізілген саясат мемлекет басшылығының – қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Қылмыстық саясаттың түсінігіне тоқталған кезде, осы түсініктің құқықтық ядросын дәл анықтаған маңызды. Қазақстан мемлекетінің

алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі.

Мемлекет басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, қолданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемлекет құруға талпыныстары – Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы мен бүтіндігін қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырары сөзсіз.

Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми-жаратылыстану, заңдық, қылмыстық-құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі – байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек.

Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат біріншіден адам мен оның заңды құқықтары мен бостандықтары мәселесін шешуге бағытталуы тиіс. Өйткені, «қылмыстық құқықтық бағыттағы ғылыми зерттеулер саласында: ғаламдану, саясат, экономика, терроризм, ұйымдасқан және кәсіби қылмыстылық, жоғары инновациялар мен ақпараттық саладағы қылмыстылық, барлық адамзат пен жекелеген елдердің ұлттық қауіпсіздігі, жаппай заңсыз және криминалдық миграция сынды әлемдік ауқымдағы әлеуметтік мәселелердің әсері анық байқалады» [3, 56 б.].

Қылмыстық саясат азаматтарды қылмысқа қарсы күрестегі ортақ идеология талаптарына

біріктіруді көздейді. «Саяси және идеологиялық әралуандылық – өзара байланысты құбылыс. Идеология саясатқа тікелей сіңісіп кетеді, өйткені соңғысын адамның, топтардың, жұртшылықтың, ұлттар мен басқа да әлеуметтік топтардың санасынан, олардың мүдделерінен, сұраныстарынан, дүниетанымынан бөліп алуға болмайды [4, 33 б.]. Идеологиялық қызмет қылмыстық саяси үрдістердің тәжірибесін де қалыптастырады, яғни мемлекеттің құқық қорғау қызметі мен қылмыстық саясаттың тәжірибесі және қоғамдық құндылықтардың өзара өзектестігі – қылмыспен күрес пен сақтандырудың бағытын айқындап қана қоймай, Қазақстан халқын жеке қылмыстық қол сұғушылықтан, ұйымдасқан қылмыстық топтың шабуылынан қорғаудың құқықтық негізін қалыптастырады.

Қоғамдағы пікірлерге деген толеранттылықты жолға қою мен адамдардың өзара сыйласымдылық қатынастарын қалыптастырудағы мемлекеттің ролі әрқашанда ұйымдастыру сипатында болса, онда қылмыстық саясатты жүзеге асырушы құқық қорғау органдары мен басқа да құрылымдар жайлы кейінірек тоқталармыз. Сол сияқты бірқатар мәселелерді шешу жолдары да осы ғылыми жұмыста қарастырылатын болады. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат.

– методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді;

– саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын;

– әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын;

– тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын;

– жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара – қатынасын;

– заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін;

– қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Ал, осы зерттеудің негізіне – қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерттеудің басым бағыттары жатады. Тақырыптық қажеттілігі мен маңызы – экономикалық, саяси, рухани, қылмыстық – құқықтық, заңдық тұрғыдағы мынадай кешенді мәселелердің шешілуінен көрініс табады:

а) қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипаты дегеніміз – экономикалық және әлеуметтік мәселелерді ұдайы шешу арқылы қылмыстылықты бақылауда ұстау деген сөз. Ұйымдасқан қылмыс мемлекеттің экономикалық дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, мерзімдік дағдарыстың негізгі себебі болуда. Сонымен қатар нарық реформасының басталуы мен оған халықтың «бой үйрету» үдерісінің ұзаққа созылуы, заңсыз баюды, рейдерлік әрекеттер мен басқа да жаңа заман қылмыстарын туындатты. Алайда, «нарыққа өту халықтың әлеуметтік таңдауына қайшы келмейді. Нарық бүкіл қоғамның ізгілік жағдайымен біріккен кезде ғана адамдар қажеттілігін қанағаттандыру мен олардың игіліктерінің әділетті бөлінуінің, құқықтардың сақталуы мен демократияның нығаюын қамтамасыз ете алады» деп көрсетті ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев [2, 31 б.]. Сондықтан да экономикалық саладағы қылмыстық саясат дегеніміз – экономикалық қатынастардың ашықтығына қол жеткізу мен кәсіпкерлерді «көлеңкелі экономикаға» заңсыз араласудан сақтандыру.

ә) Қылмыстан сақтандыру – саяси тұрғыда мемлекеттің қылмыстық саясатының құрамды бөлігі болып табылады және жеке сипат пен бағытқа ие. Мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде қылмыстық саясат – қылмысты құқықтық тұрғыдан зерделеуді және қылмыс пен қылмыстық топтардың мемлекет саясатына әсер етіп, дамуын теріс бағытқа салмауына атсалысады. Экономикалық қатынастар – өндіріс пен тұтынудың күрт өзгеріске ұшырап, әлеуметтік құрылымның бір бөлігінің шексіз баюы мен миллиондаған адамдардың тұрмыс деңгейінің төмендеуіне әкелді. Ал қылмыстық саясаттың негізгі міндеті – қылмыстық заңның алдында қандай да бір әлеуметтік топтардың артықшылық алмауын қамтамасыз етумен ету мен құқық-

тық теңдік пен әлеуметтік жағдайдың ара – жігін отырату болып табылады. Қылмыстан сақтандырудың саяси сипаты – Қазақстанның қылмысты күрестегі нәтижесі жұмысы мен әлемдік қауымдастықтағы жоғары беделін қалыптастырудан да бастау алады.

б) Рухани тұрғыдағы қылмыстан сақтандыру дегеніміз – азаматтардың санасына құқықтық сенім мен әлеуметтік әділеттілікті жасауға деген ынтаны жеткілікті қалыптастырудан көрініс табады. Адам өмірі – материалдық және моральдық мүдделер қақтығысынан тұрады. Қылмыстан сақтандырудың рухани мәні – адам мен азаматтың бойындағы моральдық және адамгершілік құндылықтардың қалыбын көтеруден бағамдалады. Экономикалық және әлеуметтік саяси үрдістердің ерекше қарқынмен жүзеге асуы – қоғам мүшелерінің де рухани өмірі мен санасына да өз әсерін тигізбей қалған жоқ. Үрдістердің теріс ықпалы – қоғамның әлеуметтік және рухани бірлігінің ыдырауына негіз болып қана қоймай, қылмыстың саясатты қоғам мүшелерінің ерікті қолдауынан айырды.

в) Қылмыстық саясаттың құрамдас бөлігі ретіндегі қылмыстан сақтандырудың методологиясы да Қазақстан халқының қоғамдық сипатына сәйкес үлкен өзгеріске ұшырады. Негізгі методологиялық қағидалар да түрлі көзқарастар әсерінен өркениетті түрдегі жаңа сипатқа ие болды. Заңдық әдебиетте қалыптасқан қасаңдықтан арылған «Қылмыстан сақтандыруға қатысты ғалымдардың жаңа тұжырымдамалар тобы» пайда болды. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат тотаритарлы мемлекет мүддесіне қызмет етіп, тұлғаны қорғаудың орнына көп жағдайда басып жаншыды.

г) Қылмыстан сақтандырудың заңдық негізгі қалыбы – Қылмыстық заң да үлкен өзгеріске ұшырады. Жаңа қабылданған қылмыстық заң – ҚазССР – нің ескі қылмыстық кодексінің көп кемшіліктерін жоюмен қатар, қылмыстық – құқықтық қатынастарды реттеудің мүлде жаңа нысанын қалыптастырды. Қылмыстық заң – қылмыстық саясаттың объектісі ретінде қылмыс және онымен күрестің құқықтық негізгі болып табылатын бірден – бір құқықтық акт.

ғ) Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық сақтандырудың түсінігі мен пәні, құрылымы, бағыты туралы біртұтас түсінік жоқ. Қылмыстан сақтандыру мен қылмыстық саясаттың өзектілігі туралы жазылған көптеген ғылыми еңбектер мемлекеттегі қылмыстық саясат басқа мәнге ие болған кезеңде жазылған болатын. Ке-

нестік кезеңнің ғылыми – құқықтық әдебиеттерінің басым көпшілігінің тәуелсіз Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының мәнін ашуға теориялық қабілеттілігі болмады. Қазақстанның құқықтық жүйесі мен құқықтық саясаты КСРО құқықтық жүйесіне толығымен кереғар сипатқа ие болды.

д) Қазақстан Республикасының қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының криминологиялық бағыты қылмыстық құқық ғылымында терең зерттелмеген. Тіпті, криминология оқулықтарында да қылмыстан сақтандыру туралы жеткілікті қарастырылмаған. Қылмыстылық құбылысы криминологияның маңызды бөлігі болып табылады, ал қылмыстылықтың деңгейі – қылмыстық саясаттың негізгі объектісі. Криминология – қылмыстан сақтандырудың өзекті мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар қылмыстан сақтандырудың пәні мен ғылыми негіздемесін қалыптастырады.

ж) Қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандырудың заң ғылымы жүйесіндегі орны мен мәртебесі туралы сұрақтар түрлі ғылым салалары мен заң ғылымдарының арасындағы қатынастармен тығыз байланысты. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатты заң ғылымының басқа ғылым салаларымен қатынасынсыз қалыптастыру мүмкін емес. Осы

тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік – психологиялық аспектілерін атап айтқанда: географиялық, демографиялық, биологиялық, халықаралық бағыттарын тереңірек қарастыру керек. Көрсетілген салалар бойынша жазылған ғылыми еңбектер аталған салалардың қылмыстық саясатқа қатынасын тікелей ашып көрсетпейді. Бірақ, қылмыстық саясаттың объектісінің құқықтық қорғалу ерекшелігі мен қылмыстық саясат субъектісінің демографиялық, әлеуметтік – психологиялық, биологиялық, географиялық, табиғи ерекшеліктерін ескермей, қылмыстық саясаттың негізгі бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандыру үрдісінде оң нәтижеге жету мүмкін емес.

Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Жалпы саясат- мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отырғандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат – дегеніміз қылмысқа қарсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз.

Әдебиеттер

- 1 ҚР статистикалық агенттігінің ресми сайты: 2012 жылдың 11 айындағы жол-көлік оқиғаларын есепке алу жағдайы // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах в Республике Казахстан за январь 2015 года // <http://servicepravstat.kz/portal>
- 4 Қайыржанов Е.И. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР. – Автореф... д.ю.н. – Киев, 1975.

References

- 1 The official website of statistical agency of RK: the enumeration of road-traffic accidents in November in 2012 // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 About the state of accidents and injuries on the roads // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 About the status of accidents and injuries on the roads in the Republic of Kazakhstan for January 2015 // <http://servicepravstat.kz/portal>
- 4 Kairzhanov E.I. The main theoretical problems of criminal-law security's problem in USSR. – Autoreph... J.D – Kiev, 1975

Yergali A.M., Akpayeva N.A.

The essence, grounds and conditions for the application of penalties associated with isolation from society

The article deals with the essence of punishment, directly related to the deprivation of freedom in the theory of criminal law of the Republic of Kazakhstan and in the comparative theoretical analysis with foreign countries. We give a theoretical and legal assessment and analysis of the reasons and conditions, as well as draw conclusions for the improvement of some specific aspects of the execution of some of these penalties in general.

Key words: criminal law, punishment, penal law, social justice, purpose, convicted, right, humanization, prevention measures.

Ерғали А.М., Акпаева Н.А.

Қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазаларды қолданудың мәні, негізі және шарттары

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық құқық теориясындағы бас бостандығынан айырумен тікелей байланысты жазалардың мәні және шет мемлекеттерімен салыстырмалы-теориялық талдау қарастырылған. Аталған жазаны атқаруға теориялық-құқықтық баға беріліп, оны қолданудың негіздері мен шарттары талданған, сондай-ақ осы жазаларды атқаруды жетілдірудің кейбір аспектілеріне қатысты сәйкес қорытындылар жасалған.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, жаза, қылмыстық атқару құқығы, әлеуметтік әділеттілік, мақсат, сотталған, ізгілендіру, сақтандыру, шара.

Ерғали А.М., Акпаева Н.А.

Сущность, основания и условия применения наказаний, связанных с изоляцией от общества

В статье рассматривается сущность наказаний, непосредственно связанных с лишением свободы в теории уголовного права Республики Казахстан и в сравнительно-теоретическом анализе с зарубежными государствами. Дается теоретико-правовая оценка и анализ оснований и условий, а так же делаются соответствующие выводы по совершенствованию некоторых отдельных аспектов исполнения некоторых из этих наказаний в целом.

Ключевые слова: уголовное право, наказание, уголовно-исполнительное право, социальная справедливость, цель, осужденный, право, гуманизация, превенция, меры.

**THE ESSENCE, GROUNDS
AND CONDITIONS FOR
THE APPLICATION OF
PENALTIES ASSOCIATED
WITH ISOLATION FROM
SOCIETY**

The problem of exposure to crime through criminal punishment has been and remains one of the least studied, although the maxim: «In order to discourage others were» – has always been at the basis of the relevant legislation and practice over the centuries. Of course, neither criminal law as a whole nor its individual institutions are not the main measures of crime prevention, which however can not be a reason for neglecting them.

Place of general warning effects of punishment in the theoretical concept of responses to crime depends greatly and depended on the socio-economic conditions, legal and other views of a particular society [1, p. 247].

Running increasing the pace of reforms in the sphere of politics, law, economics and other branches of government in the Republic of Kazakhstan puts on one of the first problem of the fight against crime (mainly related to embezzlement, corruption, bribery, drugs, fraud, etc.) And the penal problem.

According to V.I. Kostyrev in his dissertation – «deprivation of personal, financial nature, which contain sanctions are perceived differently now than a few years ago,» and this makes it necessary to carry out research on this issue.

In general, the penalties provided for by the criminal law for offenses vary in content and severity. Put them in the Criminal Code in a certain order to form a whole system of punishments. Under the system is understood criminal law internally ordered an exhaustive list of the types of penalties that may be imposed sanctions in the Special Part of the rules and applied by a court for committing a socially dangerous acts.

By the penalties associated with isolation from a society are primarily: arrest, imprisonment and the death penalty (as an exceptional measure).

It is necessary to emphasize the originality of the situation in the sphere of application of criminal penalties. On the one hand, the picture should be quite safe, as the recently adopted new criminal and penal legislation which has taken into account to maximize all the features of the current criminological situation, national and international experience of combating crime and the requirements of international standards for the treatment of offenders. To create a modern legal framework enabling to fight crime more effectively [2, p. 8].

However, on the other hand, these expectations are premature in view of the fact that among the measures of criminal repression falls on indefinitely a group of very serious penalties. For example, on the basis of article topics, the penalty of death is in question (at least at the present time it is not assigned, and is not executed), the disposal of the judiciary the most significant form of punishment in isolation from society system is imprisonment. But given the state of exceptionally unfavorable trends, structure and dynamics of crime in the country, characterized by an increasing proportion of serious and violent crime, of course, required and strict measures to deal with them [4, p. 288].

On this basis, it develops quite unfavorable picture using an arsenal of criminal sanctions, which negatively affects the state of the fight against crime as well as the activities of correctional institutions. Considering the more problematic and generally above penalties involving isolation of the convict from society, in the first place is to reveal the punishment in the form of arrest.

Execution of the penalty of arrest is also very problematic. Socio-legal preconditions administration and execution of the arrest led to the specifics of this new type of criminal punishment, which is placed between the deprivation of liberty and punishment without isolation from society than what would be emphasized its average character.

This punishment was conceived as a «shock», it means moral shake-up of the offender, especially if he was in the dock for the first time. Therefore, the conditions of serving the penalty is assumed to be rigid, though it is not shared by all the participants of numerous discussions of the proposed projects the introduction of this legal institution [5, p. 141].

And his administration justified by the need to have a broader alternative to the use of imprisonment, as required by the international community. This idea had been destroyed in 2003, the introduction of the provisions, taking as an example in this article of the Russian Federation, according to which the lower prison sentence reduced from six months to two months. The arrest is known to be appointed for a period of 13 to 90 days, in connection with the established competition penalties of imprisonment and detention. This essentially is an indirect proof of the frailty of his arrest as a form of criminal punishment.

Currently, the most strict isolation is achieved in prisons, detention centers and colonies of special treatment (primarily intended for convicts serving life imprisonment). Consequently, the conditions of serving the penalty of confinement should be

determined within the framework of security requirements established in these institutions. A data security requirements are extremely severe, especially in prisons and colonies of special regime, as there serving a sentence most dangerous category of criminals. But how to reconcile the strict conditions of detention and isolation applied to persons who committed much less serious crimes, the principle of justice enshrined in the Criminal Code? This principle requires that punishment and other measures of criminal law applicable to a person who has committed a crime, to be fair, that is, consistent with the nature and degree of social danger of the crime, the circumstances of its commission and the person guilty.

All these requirements are equitable weakly linked with the essence of punishment in the form of arrest (where the conditions are even more severe punishment than the strict prison regime), at least as a means of «shock therapy» applied to persons who are not dangerous criminals. In the future, most likely, to the institution of the arrest of the legislator will return again (especially when a certain practice of its application will be accumulated). It may be advisable to use (up to two or three years) instead of short-term imprisonment and apply to a wider range of persons convicted including for offenses of minor or moderate severity. In these cases, the conditions of strict isolation would be more consistent with both the principle of justice and the requirements of «shock therapy».

Next, examine a range of in prison. Imprisonment is isolation of the convict from society in institutions, where he is under constant surveillance by armed guards and, under strict regulation of all life laid down for these institutions regime.

The penalty of imprisonment contains a number of contradictions, of which the most important are the following:

- Seeking by means of certain hardship and suffering to force man to law-abiding behavior, the state at the same time it causes unnecessary suffering, that turn from the pursuit of the convict correction;
- Striving for social rehabilitation of the convicted person, it is placed in such conditions that contribute to weakening and breaking of these bonds;
- Wishing to return man stumbled into society and social normal law-abiding people, it will prevent people in society, as well as or even more deviated from the social norm, under the influence of which he can easily get there.

The lack of social rehabilitation of persons with criminal records, the practical impossibility

of employment, lack of housing – these and similar circumstances set the stage for the growth of recidivism. Every third detected crime committed by persons previously come into conflict with the law [3, p. 821].

It should be noted that in recent years the courts have increasingly used imprisonment as the most severe type of punishment to members of organized criminal groups and communities. However, the size of the punishment often does not correspond to the severity of their crimes. When his appointment should be guided by a proven principle for centuries: the punishment should be severe enough to deter the offender from reoffending, and other fragile members of society from such a violation of the criminal law. It must be ensured strict repressive effect on those responsible for serious crimes, while extensive use of milder forms of punishment for a minor offense and, in particular, through negligence.

The role of the criminal law sanctions as a legal guarantee of achieving the goals of preventing crime is primarily manifested in its deterrent function. The threat of retaliation keeps potential offenders from committing crime, he creates in his mind the struggle of motives. Naturally, the more severe punishment for the criminal law establishes a specific act, the greater the psychological barrier to overcome a person who hatched the plan to commit a crime [6, p. 157].

Deprivation of liberty should be applied only when using other punishments not provided it possible to achieve the desired effect. In the appointment of punishment is needed most subtle account of the person condemned person as in any

other case, the application of penalties should be aware of «economy of repression».

Deprivation of liberty in all cases shall be deprivation of liberty, deprivation of freedom of movement, but not the deprivation of normal hygienic conditions, normal food, possibilities of intellectual and aesthetic development. This penalty should be eliminated completely unnecessary restriction of rights, including excessive restrictions to the outside world; It must be completely eradicated cases of ill-treatment of persons sentenced to correctional personnel, their indifference to the fate of people caught in their power, humiliation and executions of convicted persons from other convicts [7, p. 193].

The study of the prevailing practice in sentencing trends in the use of criminal sanctions – legal regulations leads to several conclusions. The legislator, designing offenses, adequately take into account the most characteristic features of the individual, the most common types of offenses: organized forms, large size effects, etc. In addition, quite rightly changed the rules of sentencing for multiple offenses and sentences, the possibility of exceeding the limits of sanctions to those articles in which the perpetrator is condemned. At the same time it should be noted that the scope of certain provisions of the Criminal Code sanctions clearly do not correspond to the dangers of crime. The study of sentencing practice confirms that the repressive policy of the courts does not fully meet the complex crime situation, therefore, plays an important role not only practical, but also the scientific component of studying the system of penalties related to isolation from society and the basis for their application in the Republic of Kazakhstan.

References

- 1 «Criminal Law of Russia (part of total).» Edited by Professor L.L. Kruglikova. «BECK» Publisher. Moscow. 1999 – p.247
- 2 E.V. Hromov, Alternatives to imprisonment for criminal penalties: the theory and practice of appointment and performance: Dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.08: Rostov on / d, 2005 – p.8
- 3 B.J. Zhunusov criminal policy problems (Criminally-legal and criminal-executive): Dis ... Cand. Jurid. Sciences. – Almaty, 1994- 821 p.
- 4 V.A. Zaichenko, Alternative punishment of imprisonment as a means of optimizing the system of criminal punishment in the United States: Dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.08 Samara, 2005 – s.288
- 5 S.B. Karamashev, Restoring justice as an objective of criminal punishment, the Abstract of the thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences, Krasnoyarsk – 2004- p.141
- 6 A.L. Dzigar Criminal penalties: evolution and prospects: Monograph. – Krasnodar, 2001. – p.157
- 7 I. Noah, The nature and function of criminal punishment in the Soviet state. Political and legal research. – Saratov: Saratov University, 1973. – p.193

Бисенова М.Қ.
**Қылмыстық құқықтағы
кінә мәселесі**

Мақалада автор қылмыстық құқық теориясындағы кінә институтына зерттеу жүргізген. Кінә ұғымының тарихи қалыптасуына шолу жасаған. Шет елдердің қолданыстағы қылмыстық заңнамаларына талдау жасалған. Талдау барысында шетелдердің заңнамаларындағы кінәнің нысандарының ерекшеліктері көрсетілген.

Түйін сөздер: заңнама, кінә, ниет, мақсат, абайсыздық, қасақаналық.

Bisenova M.K.
**Guilt problem
in the criminal law**

This article discusses important issues concerning crimes committed by women. We study the category of «personal behavior». The author of the article studied the Institute of guilt in the theory of criminal law. Gives a historical review of the concept of guilt. The analysis of the current criminal legislation of foreign countries. The analysis shows the features of the form of guilt in foreign legislation.

Key words: legislation, wine, motive, purpose, negligence, intent.

Бисенова М.К.
**Проблема виновности
в уголовном праве**

Автор в статье изучил институт вины в теории уголовного права. Дается исторический обзор понятия вины. Проведен анализ действующего уголовного законодательства зарубежных стран. В ходе анализа показаны особенности формы вины в зарубежном законодательстве.

Ключевые слова: законодательство, вина, мотив, цель, неосторожность, умысел.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ КІНӘ МӘСЕЛЕСІ

Кінә (кінәлілік) проблемалары бойынша тиісті пікір таластар өткізілген. Аталған мәселелер әрекет етуші заңнаманың салаларын қолдану бойынша әртүрлі деңгейдегі кеңесулер мен мәжілістердің талқылауының тақырыбы болды. Мысалы, кінә пайымынан бас тартып, тек оның қасақаналық және абайсыздық нысандарын анықтаумен шектелу туралы, жанама қасақаналық және қылмыстық менмендікті біріктіру есебінен кінәнің жаңа үшінші нысанын «біле тұра» істеу дегенді енгізу туралы ұсыныстар болған.

Ғылыми негізділігі күмән туғызатындай кейбір ой-пікірлерге тоқталмастан, ғылыми ортада басымдыққа ие болған және практикада қолданыстағы тұжырымдар, ұғымдар мен түсініктерді талдау негізінде қорытынды жасау аса маңызды. Ежелгі рим құқығында 2,5 мың жыл бұрын «sine culpa non aliguis puniedus» (ешкімді кінәсіз жазаға тартуға болмайды) деген ұстаным болған. Яғни ежелгі римде кінә қағидасына сай, кінәліні ғана жауапқа тарту ұстанымы қалыптасқан. Құл иеленушілік және феодализм кезеңінде жауапкершілікке тарту қылмыстық әрекетті қасақана немесе абайсызда жасағанынан қарамай, келтірілген материалдық шығын негізінде, яғни келтірілген кінәнің деңгейімен анықтады [1].

Дегенмен жауапкершілікке тартудың дұрыс жолға түсуіне рим заңгерлері ықпал етті, олар адамның әрекетінің ішкі еріктілік жағына мән берді. Қылмыстық-құқықтық доктринаны зерттеуші ғалымдар субъективті жауапкершілікке тартудың негізін қалаған рим классикалық мектебі болып табылады, ол ең алғаш кінәнің ішкі түсінігін – қасақаналықты (dolus) ғылыми айналымға енгізді. Бұл түсінік (dolus) қылмыстық нәтиженің болуын тілеуді білдірді. Егер тұлға зиян тигізуді тілемесе, онда ол орын алған қылмыстық нәтиже үшін жауапты және кінәлі болып саналмады. Бұдан кейін «тікелей/злой қасақаналық» (dolus malus) және «абайсыздық» (culpa) түсініктері қалыптасты. «Тікелей қасақаналық» (dolus malus) ретінде тұлғаның ерікті және саналы түрде өзгенінің құқығын бұзуын түсінуі. Егер тұлға алдын-ала әрекет жасау барысында өз жауапты болатын, біреуге зиян тигізуді саналы түрде көздеме бұл абайсыздық (culpa) болып табылады [2].

Демек, ұзақ жылдарғы өркениет пен қылмыстық құқық ғылымының дамуында рим заңгерлерінің ұстанымы ықпал еткен аңғаруға болады. Адамның сыртқы әрекетін зерттеуде ішкі еркіне мән беріп, осының негізінде субъективтік жауапқа тартуда кінәнің еріктілік (психикалық) концепциясының қылмыстық құқықта бекітілуі жүзеге асты. Осы сәттен бастап тұлға кінәлі деп, егер саналы түрде зиян келтірген жағдайда танылды. Бірақ қылмыс жасаған тұлғаның еркін тану процесі өте ұзақ жүрді. Алғашқы субъектінің өз әрекетінің зиянды салдарына деген қатынасын білдіретін – кінә түсінігі бірнеше ғасырлардан кейін ғана қалыптасты [3]. Ресейде кінәліні жауапкершілікке тарту қағидасы заңды түрде ХҮІІ ғасырдың ортасында Александр Михайлович патшаның жинағында бекітілді. Ресей қылмыстық құқығында субъективтік жауапқа тарту ХІХ ғасырда өзгертілді. О. Горегляд қылмыс түсінігін анықтай келе, бұл «мемлекетке және жеке адамға зиянды, қасақана заңға қайшы жасалатын әрекет». Қасақана емес, яғни тұлғаның қасақана және саналы түрде жасалмаған әрекет «қылмыс болып табылмайды». Яғни 1903 жылғы Ресей Қылмыстық жинағы кінәліні жауапкерлікке тарту қағидасына негізделіп (виновного вменения) жасалған. 1903 жылғы Ресей қылмыстық жинағының 43 б. «Не вменяется в вину преступное деяние, коего учинивший не мог предвидеть или предотвратить». Бірақ революцияға дейінгі Ресей қылмыстық құқығы объективтік жауапқа тартуға да жол берілген [4].

Қазақ дәстүрлі қоғамында қылмыс деп материалдық және маральдық зиян келтірулер танылды. Тәуке ханның заңдар Жинағында (1680-1718) қасақана және абайсыз жасалған қылмыстар үшін айырмашылық айқын көрсетілмеген. Дегенмен бізге жеткен деректерде Тәуке хан ең алдымен қасақана жасалған қылмыстық әрекет үшін жауапкершілікті бекітен. Мысалы, ұрлық, қарақшылық, зорлық және т.б. қасақана қылмыстық әрекеттер. Сонымен қатар аталған жинақта қасақана немесе абайсызда жасалатын өлтіру, жаралау және т.б. жауапкершілік белгілеген. Мәселен, қасақана сұлтанды өлтірсе кінәлі 1500-2000 қой көлемінде құн төлейді, ал абайсызда өлтірсе – құнның жарты мөлшерін төлеген.

ХҮІІ ғасырдың 70-жылдарында неміс криминалисті Пуфендорф қылмыстық құқықтағы кінә анықтамасына теологиялық түсінікті енгізді, соған сәйкес алдын-ала қылмыс жасаған тұлға өз күнәсі үшін жауап беруі тиіс. Теоло-

гиялық ұстанымдар дінмен тығыз байланыста болуын қарамастан, өз кезегінде прогрессивтік маңызға ие болды. Өз «күнәсі» үшін кінәліні жауапқа тарту субъективтік жағдайға байланысты тұлғаның жеке жауапқа тартылуын білдірді, сол арқылы ұжымдық жауапкершілік пен объективтік жауапқа тартуға тосқауыл болды [5].

Қылмыстық құқықтың классикалық мектебінің өкілдері кінә мен жауапкершілікті адамның толық еркінің негізінде қалыптастырды. Осы мектептік өкілі неміс криминалисті А. Бернердің көзқарасы бойынша қылмыстық жауапқа тартудың негізі болатын ерік мен бостандық тұлғаның ішкі түйсігі, шешімі мен ниетіне сай оның әрекетінде көрініс табады. Бұл тұжырымнан Бернер өз көзқарасын қылмыстың нәтижесіне қарағанда оның қылмыстық ниетіне көп көңіл бөлгендігін аңғаруға болады.

Заң ғылымының атақты орыс криминалистері «ресей криминологиясының атасы» болып саналатын С.И. Баршев кінә және қылмыстық жауапкершілік мәселесінде неміс ғалымдары секілді, жауаптылыққа негіз болатын идеологиялық еріктің бостандығына сүйенеді. «Свобода как способность разумных существ не покоряется чувственности, но действовать произвольно, есть необходимое условие всякого, следовательно, и юридического вменения».

Дегенмен қазіргі таңда кінә түсінігі әлемлік деңгейде әр қырлы негізде дамуды. Атап айтқанда, шетелдік қылмыстық құқықта екіден төртке дейінгі дербес кінә нысанын ерекшелік көрсетеді. Осы орайда олардың ортақ ұғымы, тиісінше бірізді болмайды. Ағылшын қылмыстық құқығында үш нысанды атап көрсетеді: мақсат, абайсыздық және ұқыпсыздық. Оқталу (intent) – ағылшын қылмыстық құқығындағы кінә нысаны ретінде тек қана ерікті сәт ретінде болжанады. Егер ол әрекет жасау барысында нақтылы зардаптардың болуын біле тұра есептеліп жасалған болса, орындаушының жасаған әрекеті ерікті болып табылады. Ағылшын құқығындағы қалыптасқан презумпцияға сәйкес, құқыққа қайшы әрекет немесе әрекетсіздік фактісі арнайы дәлелдеуді қажет етпейді, себебі «ақыл-есі дұрыс адамның» жасаған әрекеті әрқашан оның еркі негізінде жүзеге асырылады. Мұндай презумпцияны қате деп тану күдіктінің құқығы, егер оның жалған екендігін дәлелдей алмаса, онда ол өзінің еркі немесе еріксіздігі салдарынан жазаға тартылады. Абайсыздық (recklessness) – ағылшын қылмыстық-заңындағы доктринада қылмыстық нәтиженің тууын саналы түрде елемей деп түсіндірі-

леді. Абайсыздық жасалған әрекетке тұлғаның жасаған әрекетінің салдарын алдын-ала есепке алмауы және оларды болжамауы да қарастырылады, бірақ оны алдын-ала болжауы тиіс, себебі «ақыл-есі дұрыс» адам бұл қабілетті жасай білуі керек. Ұқыпсыздық (negligence) – Ұлыбритания және АҚШ қылмыстық құқығының Жалпы бөлімдерінде ең аз нақтылы ұғым ретінде анықталған. Бұл түсініктерді нақты жағдайларға қарай соттың өзі анықтайды. Байқаусыздық пен ұқыпсыздық шекаралары типтес көмескі.

АҚШ құқық құқығындада төрт нысанды ерекшелеп көрсетеді: мақсат, сана, абайсыздық, ұқыпсыздық. Атаған нысандардың әрқайсысы нақтылы барлығына бірдей, немесе кейбір қылмыстың «заттық» элементтеріне ғана қатысты болады.

Францияның Қылмыстық Кодексінде кінә құрылымы жағынан кез-келген әрекетті сипаттайтын, жалпы кінә түсініктерінің негізінде құрылады. Ол жай ғана ерікті сәттен тұрады: себебі кез-келген ақыл-есі дұрыс адамның күшжігері өзінің еркіне сай жүзеге асырылады, сонымен қатар жасалған әрекеттен материалдық жағдай мен психикалық белгілерді де көруге болады. Кінәнің қасақана жасалуында тұлға өзінің әрекетінің заңсыз сипатын көріп қана қоймай, оның зиянды салдарына да мақсатты түрде жетуді көздейді. Қазіргі Франция мемлекетінің Қылмыстық Кодексіне сәйкес, барлық қылмыстар бұл – қасақана жасалған әрекеттер. Теріс қылықтардың көп бөлігі де қасақана жасалатын әрекеттер болып саналады. Франция мемлекетінің заң әдебиеттерінде кінә нысандарының аралығы туралы да жиі айтылады. «Аралық» белгіні қасақаналыққа немесе абайсыздыққа жатқызуға мүмкін емес, олар сипаты жағынан біріншінің де екіншінің де белгілерінен құралады. Сонымен қатар мұндай кінә нысандарының сипаты әртүрлі болып келеді, себебі бұл аталған мәселені зерттеп отырған автордың позициясы тұрғысында жасалады. Францияның қылмыстық құқық теориясында кінәнің қасақана түрінің әртүрлі сатыларын атап көрсетеді: алдын-ала ниет және арнайы ниет. Алдын-ала ниет Францияның ҚК белгілі бір қылмысты немесе теріс қылық барысында қалыптасып, қылмыстық әрекеттің қатарын қиындататын жағдайға жатады. Ал егер қылмыстық құқық диспозициясының нормасында арнайы мақсатқа жетуді көздеп, қылмыстық әрекет пен мақсатты негізделіп жасалса арнайы ниет болып табылады. Бұл жағдайда ниет қылмыстық әрекеттің негізгі элементі болып, дәлелдеуді қажет етеді. Абайсызда

жасалған әрекет деп саналы және ерікті түрде зиянды зардаптың болуын көздемеуі. Францияның қылмыстық құқығының Жалпы бөлімінің нормасында кінәнің абайсыздық нысаны әртүрлі әрекеттің тәсілдері арқылы анықталады. Қылмыстық әрекеттерге сараптама жасайтын болсақ, абайсызда жасалған кінә нысаны үшін жауапкершілік егер оның салдары ауыр болған жағдайда (өлімге, ауыр дене жарақатына және т.б.) ғана жауапқа тартылады. Абайсызда жасалған әрекеттер Францияның ҚК сай кез-келген жағдайда теріс-қылық болып табылады [7].

Кінә туралы түсінік герман қылмыстық құқықтық доктринасында кінә ретінде көрсетіледі. Кінәнің сипаты тұлғаның әрбір іс-әрекетінің қасақана немесе абайсызда жасағандығына байланысты анықталады. Кінәні сот кінәлінің іс-әрекетінің салдарының заңға қайшы екендігін сезінгендігіне сай шығарады. Герман қылмыстық құқықтық доктринасында және қылмыстық іс-жүргізу тәжірибесінде кінә түсінігі орындаушының кінәлілікті сипаттайтын өз іс-әрекетіне деген ішкі қарыс-қатынасына сай анықтайды. Кінәнің екі нысаны туралы айтылады: қасақана – құқыққа қайшы әрекетке бағытталған ерікті түрдегі іс-әрекет және абайсыздық – алдын-ала жасалған әрекеттің салдарын жеткілікті түрде болжамауы. Сондай-ақ қасақаналықтың да түрлерін бөліп көрсетеді: тікелей және жанама. Қылмыс субъектісі тікелей ниетпен белгілі бір мақсатқа жетуді көздеп әрекет жасады, бұл оның еркінің белгілі бір мақсатқа бағытталғандығын көрсетеді. Тікелей ниетке қарағанда жанама ниетте қылмыс субъектісі заңның бұзылуын тек болжайды, кейбір жағдайларда зиянды зардаптың болуын тілемейді, тек олардың орын алуымен келіседі. Осы орайда оның әрекеті ерікті түрде жүзеге асады.

Швейцарияның Қылмыстық Кодексінде кінә түсінігі қарастырылмаған, бірақ оның екі нысанын көрсетіп, анықтама береді. ҚК 18 бабында қылмысты немесе теріс қылықты қасақана жасаған адам жазаға тартылады. Бұл баптан қасақана қылмысты немесе теріс қылықты тек ерікті және саналы түрде жасағандығын білдіреді. Кінәнің екінші нысаны абайсыздық тұрасында бұл – заңға қайшы әрекет жасағанын толық түрде болжамауы немесе оны назарға алмауы ретінде көрсетілген.

1997 жылы қабылданған Польшаның Қылмыстық Кодексінде қасақаналық пен абайсыздық анықтамасы толық берілген. Қасақана жасалған әрекет бұл – егер тұлға «құқыққа қайшы әрекетті жасауды көздесе немесе оған келіссе» (1 б.

9 бап) танылады. Абайсыздық бұл – егер тұлға құқыққа қайшы әрекетті жасауды көздемей бірақ сондай әрекет «аталған жағдайда қауіпсіздік шараларын сақтамау салдарынан» орын алуы болып табылады (2 б. 9 бап). Егер құқыққа қайшы әрекетті жасаған сәтте оның салдарын алдын ала білген жағдайда Польша ҚК сай қатал жаза қолданылады.

Кінә түсінігі мен нысанының аныу ұғымы Швецияның Қылмыстық Кодексінде қамтылмайды. Бұл мәселелер қылмыстық-заңға сүйенген доктринамен қаралады. Сонымен қатар қылмыстық әрекеттерді саралау аталған ҚК-те кінә нысандарын есепке алу негізінде жүзеге асады: қасақаналық, абайсыздық және аса ұқыпсыздық. Және де 1 бөлімнің 2 бабында қасақана жасалған әрекет қана қылмыс болып табылады деп көрсетілген.

ҚХР Қылмыстық Кодексінде кінәнің екі нысанын атап көрсетеді: қасақаналық және абайсыздық. 14 бапқа сәйкес «қылмыс қасақана жасалады, егер тұлға өзінің іс-әреке-

тінің қоғамға қауіпті екендігін ұғынып оның салдарының саналы түрде болуын тілесе». Осы нормада сонымен қатар қасақана жасалған әрекет қылмыстық жауапкершілікке тартылады деп көрсетілген. Осылайша қытайдың қылмыстық құқығында қасақаналықтың ерікті және интелектуалды түрлері қамтылады, бірақ тікелей және жанама қасақаналық анықтамасы көрсетілмейді. 15 бапта абайсыздық анықтамасы көрсетілген. Қытай қылмыстық құқығында абайсыздықтың екі түрі берілген: ұқыпсыздық және немқұрайлық. Қылмыстық әрекет абайсызда жасалған болып танылады, егер тұлға әрекетті жасау барысында қоғамға қауіпті зардаптың болуын болжап немес оны ұқыпсыздық салдарынан болжамай, немқұрайлықтан оның алдын-аламын деп көздеп оның салдарының орын алуы деп заңнамада арнайы көрсетілген. Аталған нормада сонымен қатар абайсызда жасалған қылмыстық әрекет үшін қылмыстық жауапкершілік ҚК негізінде жауапқа тартылады деп көрсетілген.

Әдебиеттер

- 1 Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления. – Киев, 1977. – С. 61.
- 2 Памятки русского прав. – М., 1957. – Вып. 6. – С. 430.
- 3 Чезаре С. Курс римского частного права. – М.: БЕК, 2000. – с. 90.
- 4 Люцик В.В. Учение о вине по уголовному праву Республики Казахстан и зарубежных государств. Канд. дисс. – А., 2005. – С. 19.
- 5 Горегляд О. Опыт начертания Российского уголовного права. – Спб., 1815. – Ч. 1. – С. 10.
- 6 Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Часть общая. – СПб., 1908. – С. 258-259.
- 7 Материалы по казахскому обычному праву. – А., 1998. – С. 78.

References

- 1 Tararuhin S.A. Ustanovlenie motiva i kvalifikacija prestuplenija. – Kiev. 1977. – S. 61.
- 2 Pamjatki russkogo prav. – M., 1957. – Vyp. 6. – S. 430.
- 3 Chezare S. Kurs rimskogo chastnogo prava. – M.: BEK, 2000. – s. 90.
- 4 Ljucik V.V. Uchenie o vine po ugovnomu pravu Respubliki Kazahstan i zarubezhnyh gosudarstv. Kand. diss. – A., 2005. – S. 19.
- 5 Goregljad O. Opyt nachertanija Rossijskogo ugovnogo prava. – Spb., – 1815. – Ch. 1. – S. 10.
- 6 Sergeevskij N.D. Russkoe ugovnoe pravo. Chast' obshhaja. – SPb., 1908. – S. 258-259.
- 7 Materialy po kazahskomu obychnomu pravu. A., 1998. – S. 78.

Жаксыбекова Ф.С.,
Маликова Ш.Б.

**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтар үшін
жауаптылық мәселелері**

Мақала қазіргі кездегі экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық мәселелеріне арналған. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың экономикаға, қоршаған ортаға келтіретін зияны талданылып, экологиялық қылмыстылықтың латентті сипатына шолу жасалған. Латенттік қылмыстылықтың қоғамға қауіптілігіне тоқтала отырып, авторлар экологиялық латенттік қылмыстылықтың жағымсыз салдарларын жіктеуге талпыныс жасаған.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудің мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыс, экологиялық қылмыстылық, экологиялық контрабанда, қылмыскер, латенттік қылмыстылық.

Zhaksybekova F.S.,
Malikova Sh.B.

**The problems of responsibility
for ecological criminal offenses**

The article is devoted to modern problems of responsibility for ecological criminal offenses. Questions about causing by ecological criminal offenses a harm to economy, environment are investigated, the review of the latent characteristic of ecological crime is made. Authors, on the basis of the analysis of danger of latent crime to society, have tried to classify negative consequences of ecological latent crime.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecological criminal offenses, crime, ecological crime, ecological smuggling, criminal, latent crime.

Жаксыбекова Ф.С.,
Маликова Ш.Б.

**Проблемы ответственности
за экологические уголовные
правонарушения**

Статья посвящена современным проблемам ответственности за экологические уголовные правонарушения. Исследованы вопросы причинения экологическими уголовными правонарушениями вреда экономике, окружающей среде, сделан обзор латентной характеристики экологической преступности. Авторы на основе анализа опасности латентной преступности для общества попытались классифицировать негативные последствия экологической латентной преступности.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экологические уголовные правонарушения, преступление, экологическая преступность, экологическая контрабанда, преступник, латентная преступность.

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАР
ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар көбінесе экономикалық та (табиғи ресурстарды құқыққа қайшы пайдалану), күштеуші де (адам денсаулығына тікелей зиян келтіру) немесе пайдақорлық та (заңсыз аң аулау, балық аулау) сипатта болып келеді, бірақ олардың келеңсіз салдары әрдайым келтірілген зияннан асып кетеді. Интерполдың мәліметтері бойынша, контрабандалық тауар болып саналатын уылдырық әлемдік нарыққа жылына 200 тоннадан келіп түседі. Бұл рұқсат етілген нормадан 50 тоннаға артық. Оның ішінде Қазақстанның балықшы браконьерлерінің де үлесі бар, оған қара базарлардағы уылдырықтың бағасы да ықпал етеді (оның бір килограмы 335 мыңнан астам теңгемен бағаланады).

Ғылымдағы материалистік диалектиканың заңдары мен категорияларына сәйкес қоғамдағы құбылыстардың өзгергіштік сипатымен түсіндірілетін қоғамдық қатынастардың құбылып тұруымен қатар қылмыстылыққа деген көзқарастар да әрдайым өзгерістерге ұшырап отырады, ал экологиялық қылмыстылықтың бірыңғай заңдық анықтамасының болмауы тәжірибеде біршама қиындықтар тудыруда. Сондықтан да, қазіргі таңда экологиялық қылмыстылықтың заңдық анықтамасын беру қажеттігі туындап отыр.

Экологиялық қылмыстардың ерекшеліктерін зерттеп, ғылыми тұрғыда негіздеген жетекші мамандардың бірі, профессор Э.Н. Жевлаков төмендегідей экологиялық қылмыстылық түсінігін ұсынады: «Адамзаттың биологиялық негіздерін бұзатын, белгілі аумақта не нақты облыста немесе мемлекеттік тарихи дамудың анықталған бір сатысындағы экологиялық қылмыстардың жиынтығынан тұратын сипаты бойынша жағымсыз, әрі теріс те күрделі әлеуметтік-құқықтық құбылыс экологиялық қылмыстылық деп танылады» [1, 78 б.].

Жалпы алғанда, экологиялық қылмыстылық деп тұлғаның, халықтың, қоғамның экологиялық қауіпсіздігін және мемлекеттің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге, қоршаған ортаны қорғауға және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға байланысты қоғамдық қатынастарға қол сұғатын экологиялық қылмыстардың күрделі жиынтығынан тұратын күрделі әлеуметтік-құқықтық құбылысты түсінеміз.

Экологиялық қылмыстылықты криминологиялық тұрғыда талдау оның адамдардың антиэкологиялық мінез-құлқына итермелеп жүрген детерминаттарды анықтап, оған профилактикалық ықпал жасаудың негізгі бағыттарын айқындауға жәрдемдеседі.

Экономика аралық қатынастардың дамуы, серіктес мемлекеттердің ағашқа сұранысының артуы, шығынды аз жұмсап ірі табыс табу мүмкіндігі ішінара заңсыз ағаш дайындаушылар ұйымдастыратын орман өрттерімен қатар, мемлекеттік орман қорын, атап айтқанда Ертіс маңындағы шұбыртпалы қарағай ормандарын рұқсатсыз жаппай кесіп алу жағдайларының көбеюіне әкеліп соқты. 2003 жылы өзінде 20 мың м³ астам, оның ішінде Семей өңірі бойынша 19 мың м³ астам ағаш заңсыз кесіп алынған. Келтірілген зиянның көлемі 250 млн. теңгені құрады.

Соңғы жылдары республиканың көптеген аймақтарында орман қорларына қылмыстық жолмен қол сұғу кеңінен таралған. Ағаштардың бағалы түрлерін кесіп алу мақсатында әртүрлі коммерциялық құрылымдар, оның ішінде шетел капиталының қатысуымен де құрылып жатыр.

Экологиялық контрабанда дүниежүзілік қауымдастық үшін ерекше әлеуметтік-экологиялық қауіп-қатер болып табылады. Оның негізгі түрлеріне заңсыз жолмен трансшекаралық қоныс аудару және жабайы флора мен фаунаның сирек кездесетін және жойылып жатқан түрлерін Қазақстаннан заңсыз шығару жатады.

Экономикалық реформалар басталғалы және шекаралар ашылғалы бері негізгі мақсаты аңшылық олжасы болып табылатын Қазақстанға келуші шетелдік туристердің ағымы көбейді. Нәтижесінде, маралдар популяциясы жойылғалы тұр. Олардың саны тек қана аңшылық олжа табудың себебінен ғана емес, Қытайда сұранысы зор бұғы мүйізін табу мақсатындағы браконьерліктің себебінен де азаюда.

Су жануарларын заңсыз аулау да ұйымдасқан қылмыстылықтың базалық элементі болып табылады. Қылмыскерлер балықтардың бағалы түрлерін бірлі-жарым рұқсатсыз аулаудан бастап заңсыз балық аулау кәсібімен айналысатын және әлеуметтік бақылаудан сыбайлас жемқорлықтың көмегімен қорғану жүйесін қалыптастыратын тұрақты, басқарылмалы қауымдастық құруға көшкен.

Көптеген зерттеушілер халықтың қылмыстылық деңгейі мен аймақты сипаттайтын үлес салмақ пен саны, халықтың еңбекке қабілеттілігі, белгілі бір аймақта тұратын ер адамдар саны, ересек адамдар құрылымындағы әйелдер саны-

ның басымдылығы, бұрын сотталғандардың көптігі сияқты көрсеткіштер арасындағы тұрақты тікелей корреляциялық байланысты айқындайды.

Көп жағдайда экологиялық құқық бұзушылыққа қылмыстық-құқықтық баға беруге тиісті адам жеткіліксіз бақылау немесе қате шешім қабылдау арқылы істердің жағдайы үшін жауапкершілікке ортақ болуы мүмкін [2, 68 б.].

Әлеуметтік реттеудің өзге шаралары, оған қоса заңды жауапкершілік дұрыс нәтиже бермеген немесе бере алмаған жағдайда ғана қолданады деген пікірді көпшілік мойындаған. Даулы мәселелерде әкімшілік ықпал жасау шараларының құқық қолдану презумпциясына негіздеде отырып әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті заңға сәйкес орынды шектеу ұтымды құқықтық саясатты жүргізу үшін міндетті болып табылады [2, 69 б.].

Қоршаған табиғи ортаны ластағаны және табиғи ресурстарды тиімді пайдаланбағаны үшін қозғалған қылмыстық істер санының мардымсыздығының себебі, сарапшылардың пікірі бойынша осы іс-әрекеттердің 95-99 %-ға жететін жоғары латенттілігі бар деп санайды. Сонымен бірге, шығарылатын қалдықтар мен лықсымалардың, табиғи ортаны ластайтын заттардың негізгі бөлігі табиғатты қорғау әрекеттері экономикалық жауапкершілік шараларын қабылдаумен реттелетін өндірістік және коммуналдық-тұрмыстық кәсіпорындардың үлесінде болады. Бұл шараларға ластайтын заттардың қалдықтары мен лықсымалары, қатты қалдықтарды белгіленген лимиттер шегінде және одан асыра сақтау үшін төленетін төлемдер жатады. Апаттық және бір дүркін қалдықтарды (лықсымаларды) шығарған жағдайда іс сотқа дейін жетсе де, көптеген жағдайларда бұл істер азаматтық-құқықтық жауапкершілік нормаларына сәйкес шығынды өтеу туралы талаппен шектеледі. Аталған жағдайлар көптеген өндірістерге тән, соның ішінде бұл проблема мұнай-газ саласында өзекті болып тұр. Аталған өндірістің өзгешелігіне қарай, кен орындарын барлаудан бастап дайын өнімді тұтынуға дейінгі бүкіл процесс экологиялық апаттардың пайда болу қауіпімен байланысты. Жоғарыда айтылғанды ескере отырып, криминологтардың зерттеу нысанына әкімшілік, тәртіптік және азаматтық-құқықтық экологиялық құқық бұзушылықтарды ең болмағанда экологиялық қылмыстардың жасалуына әсер ететін жағдайларды зерттеу шеңберіне енгізу мақсатқа сәйкес болар еді, себебі қоршаған орта – бұл қол сұғушылықтың ерекше нысаны және оны кешенді түрде қорғау қажет.

Экологиялық қылмыстардың көбісі экономикалық мүдделерге зиян келтірумен тығыз байланысты – бұл табиғи ресурстарды заңға қарсы пайдалану және жүдету, халық денсаулығына зиян келтіру, табиғи ортаға зиян тигізу, бірақ өздерінің келеңсіз салдары мен келтіретін зияны бойынша олардан әрдайым асып түседі. Әсіресе, бұл мемлекет экономикасында ерекше орын алатын мұнай-газ саласы сияқты ресурс шығарушы салада байқалады.

Қазіргі өндіріс кешендері табиғи ортаның барлық құрамдарына кері әсерін тигізеді: топыраққа, суға, ауаға, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне және т.б. Өндіріс саласының қоршаған табиғи ортаға тигізетін кері әсері келесі негізгі нысандарда білінеді:

1. Атмосфералық ауаның зиянды заттармен ластануы.

2. Ұңғымаларды бұрғылау кезінде, технологиясы бұзылған жағдайда бірнеше ондаған метр радиустағы жер топырағы пайдаланылған бұрғылау ерітіндісімен ласталады.

3. Қатпарлы флюидтің жанғыш құрамдарын жандырған кезде улағыш заттектер пайда болады (күкірт, азот, көміртек оксидтері, құрым және т.б.).

4. Мұнай-газ шығару, ұңғымаларды жөндеу және үрлеу процесінде жер бетіне тұзға байытылған қатпар сулары, ал атмосфераға – көмірсутектер, күкіртті сутектер және олардың жану өнімдері шығарылады.

5. Мұнайдың апаттың салдарынан төгілуінің нәтижесінде ластануы. Апаттардың салдарынан мұнай молынан төгіліп, көлемді жерлер мен су көздері ластанады. Су ресурстарын пайдалану, сонымен бірге ластайтын заттарды жер үсті және жер асты суларға, аймақ бедеріне шығарылады.

6. Мұнаймен қоса жер бетіне төгілген кезде топырақ пен су көздерін уландыратын жоғары минералданған ілеспе сулардың шығарылуы.

7. Ландшафттың өзгеруі – жер жұмыстары, жүк тасу, құрылыс жүргізу үшін жерлерді қолдану, құрылыс салу, ағаштарды кесіп алу, топырақты мұнай өнімдерімен, бұрғылау өнімдерімен және сулармен ластау.

8. Бұрғылау қалдықтарын және төгілген мұнайды көму. Жер үстінің мұнаймен ластанған жерлер топырақтың түріне және ластану дәрежесіне қарай 5-15 немесе тіпті 25 жылдан кейін де өзінен-өзі жойылады, ал ұқыпсыз кәсіпкерлер инспекциядан жасырып тереңірек көміп тастайтын мұнай қалдықтары жер астында жүздеген жылдар бойы сақталып жатады – ауа тимесе олардың мұнайды тотықтыратын мик-

роорганизмдер жұмыс істемегендіктен өз-өздерін тазартуы мүмкін емес. Төгілген мұнайды топырақ бетінде жандыруға тыйым салынады: бұл жағдайда микроорганизмдер жойылып, топырақ бетінде ауа мен судың өтуіне кедергі жасайтын қабыршақ пайда болады [3, 28 б.].

Осы мәселеге орай, Э.Н. Жевлаковтың: «1987 жылдан бастап экологиялық қылмыстармен күресудің жеткілікті деңгейде тиімді болмауы әлеуметтік-экономикалық себептер мен тұрақсыз саяси жағдай. Сол сияқты, елеулі жағымсыз ықпалды елдегі зорлық, мүлктік және экономикалық қылмыстардың өсуі және олармен күрес жүргізіп отырған мемлекеттің пәрменінің аздығынан экологиялық қылмыстылықты олардан кейінгі кезекке ысырды» деген пікірімен толық келісуге болады [4, 84 б.].

Қылмыстылықтың латенттілік деңгейіне тағы бір әсер ететін нәрсе – ол отандық қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы арыз берушілердің, жәбірленушілердің, куәгерлердің өмірін, денсаулығын, мүлкін және өзге де заңды мүдделерін қорғайтын нормалардың болмауы, болса да мардымсыз болуы. Әрине, олардың құқықтық тұрғадан әлсіз қорғалуы міндетті түрде олардың қылмыстылықпен күрес жүргізудегі бәсеңдігін кейде керітартпалығын туындатады.

Куәгерлер мен қылмысқа қатысы бар тұлғалардың мінез-құлқымен байланысты латенттіліктің себебін тек заңдағы ақтаңдақтардан емес, олардың құқық қорғау органдарымен ықпалдаспауынан да іздеу ләзім. Ең негізгі себеп, біз өмір сүрген уақыттың экономикалық, әлеуметтік, адамгершілік-психологиялық, рухани және өзге де ерекшеліктерінде жатыр. Олардың ішінде өтпелі кезеңдегі жалақының уақытылы алынбауы мен аздығы және қазіргі кезеңдегі жалақының мардымсыздығы және жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы жатады. Осыған орай, профессор Р.М. Акутаев: «Халық ауыр қабылдайтын және кейде халықтың ресми билікке деген өшпенділігін, не жеккөрушілігін және сенімсіздігін туындататын экономикалық қиыншылықтар азаматтарды өзінің қоғамдық борышын орындаудан бас тартуға алып келеді. Олардың кейбірі құқық қорғау органдарымен тізе қосудан бас тартуды әлеуметтік наразылықтың нысаны, билік органдарына деген қарсылық деп қабылдайды», – деп атап өтеді [5, 80 б.]. Дәл осындай ахуалдың орын алғандығын орманды алқаптардан аңғаруға болады. Құқық бұзушылар тарапынан орын алған ағаштарды жаппай кесіп, қара нарық арқылы саудалау, ормандарды

пайдакүнемдік ниетте өртеу т.б. әрекеттер осының дәлелі бола алады.

Халықтың азаматтық ұстанымын қалыптастыруға деген жағдайдың жоқтығы немесе жетіспеушілігі, сондай-ақ мемлекеттік институттардың жасалған қылмыстарға қатысты әрекет етпеу не жеткіліксіз әрекет етуі халықтың қылмыстылық проблемасына деген бейқамдығын туындататыны сөзсіз. Белсенді тұлғалар салғырттыққа бой алдырады, құқықтық ұстанымы әлсірейді, кейде тіпті өзгереді. Қоғамда өзінің жеке және мүліктік қауіпсіздігіне байланысты үрей, қорқыныш сезімдері және одан туындайтын өзге де саяси, экономикалық және әлеуметтік-психологиялық салдарымен бірге бой көтереді [5, 82 б.].

Экологиялық қылмыстылықтың латенттілігі ең алдымен табиғат ресурстарын аяусыз пайдаланумен байланысты экологиялық қылмыстылықтың, қылмыстық өндіріске тартылған қылмыскерлердің тобы мен оған қарсы тұратын күштің арасындағы қомақты сәйкессіздікпен түсіндіріледі, яғни экологиялық құқық бұзушылықтар мен қылмыстар қаншалықты жаппай және пәрменді жүргізілсе, онымен күресетін күштің тым мардымсыз болуы көзге түседі. Мемлекет құқық қорғау органдары арқылы дайындалып жатқан немесе жасалып жатқан қылмыстар туралы барынша көп ақпарат жинауға мүдделі болуы керек. Ақпараттың толыққандылығы қылмыстардың алдын алу мен ашудың ықтималдығын арттырады, ал ол өз кезегінде азаматтардың мемлекетке, оның қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғай алатындығына деген сенімін ұялатады. «Бүгінгі Қазақстанда қылмыстылықтың алдын алудағы қоғам мүшелерінің қатысуының түрлі нысандары мен тәсілдері шын мәнінде бар, бірақ оларды заңды түрде рәсімдеу қажет. Қазіргі күнгі жағдайы эволюциялық қалыптасу жолында», – деп дұрыс айтып өтеді осы мәселемен арнайы айналысқан ғалым Б. Сыздық [6, 17 б.].

Халықты тек полициямен бірлесіп жұмыс істеуге шақыру тиімсіз, оларды тізе қосып жұмыс істеуге ынталандыратын нақты жағдайлар мен тетіктер болуы керек. Р.Т. Нұртаев атап өткендей: «Болып жатқан оқиғалар туралы шыншыл және адал әлеуметтік атмосфераның болуы жағымды кең көлемді легистикалық нәтижелер алуға итермелейді. Керісінше олардың өміріне қатысты мәліметтерді жасыру жолымен олардың өндірістік тұрғыдан да, саяси тұрғыдан да белсенділігін күтуге негіз жоқ» [7, 6 б.].

Латенттік қылмыстылықтың тағы бір қауіпті жері ол қылмыскерлердің санасына жазасыз қалу мүмкіндігі туралы ой қалдырады, құқық қорғау органдарының алдын алушылық рөлін әлсіретеді [8, 134 б.].

Жасырын қылмыстардың таралуына әсер ететін соттардың, прокуратура және полиция органдарының құқық қолдану қызметіндегі кемшіліктер. «Қоршаған ортаны қорғауға кешенді түрде келетін заңнама табиғат қорғау қызметі субъектілерінің міндеттері мен өкілеттіктерін нақты анықтау мен бөлуді қамтамасыз ету керек» [9, 33 б.]. Қылмыс құрамының немесе қылмыс оқиғасының болмауына орай немесе орын алған оқиғаның қоғамдық қауіптілігінің төмендігінен қылмыстық істі қозғаудан бас тарту туралы шығарылатын қаулылардың негізсіздігі де қылмыстылықтың латенттілігіне ықпал етеді. А.Л. Сулеймановтың жүргізген зерттеуі бойынша экологиялық құқық бұзушылықтар туралы қылмыстық істі қозғаудан бас тарту туралы шығарылған қаулылардың әрбір төртіншісі негізсіз шығарылған. Оның айтуынша, қылмыстарды тіркемеудің субъективтік себептері екінші кезекке шыққан. Алғашқы кезектегі объективтік себептердің қатарына жұмыстағы жалған жетістіктер (ашылмаған қылмыстарды жасыру арқылы ашылған қылмыстардың санын арттыру) жатады. Мұның астарында бұрынғы кезеңдерден қалған әдет жатыр, яғни бір кездері тіркелген қылмыстар мен ашылған қылмыстардың арақатынасы қылмыстылықпен күрес жүргізу тиімділігінің бірден бір көрсеткіші ретінде танылған болатын. Объективтік себептердің қатарына кейде авторлар құқық қорғау органдарының материалдық-техникалық тұрғыдан жетімсіздігін, олардың қызметкерлерінің жалақысының аздығын және басқа да әлеуметтік-тұрмыстық құбылыстарды атап өтеді [10, 83 б.].

Қарастырылып отырған қылмыстылықтың латенттілігі құқық қорғау органдарының және мемлекеттік экологиялық бақылау органдарының техникалық жабдықталуының нашарлығымен, тиісті лауазымды тұлғаның заңнаманы нашар білгендігінен жасалған әрекеттің дұрыс құқықтық бағасын бере алмауымен, табиғат қорғау органдары (кейде құқық қорғау органдарының да) қызметкерлерінің экологиялық қылмыстар туралы нақты білімі болмағандықтан, оларды ұқсас әкімшілік құқық бұзушылықтардан ажырата білмеуімен де анықталады.

Сонымен, латенттік қылмыстылық ол әлеуметтік-экономикалық қатынастардың, құқықтық және құқық қолдану тәжірибесінің, қоғамдық топтық және жеке-дара сананың аясында орын алатын өзара байланысты факторлар арқылы айқындалатын нақты объективтік әлеуметтік-құқықтық құбылыс [11, 56 б.].

Экологиялық латенттік қылмыстылықтың жағымсыз салдары, ол:

- қылмыстылықтың шын мәніндегі мөлшері, деңгейі, құрылымы, динамикасы, әкелген зияны туралы пікірді бұрмалайды;

- қылмыстылықты болжаудың дұрыс деңгейін төмендетеді, қылмыстылықпен күресудің бағытын анықтауда қиындық туғызады;

- жасалған қылмыс үшін жауаптылықтың болмай қоймайтындығы туралы қағиданы жүзеге асыруға кедергі келтіреді;

- құқық қорғау органдарының беделін түсіреді;

- қылмыстылықтың, әсіресе, рецидивтік қылмыстылықтың өсуіне себеп болады;

- азаматтардың қылмыстылықпен күресудегі белсенділігін бәсеңдетеді.

Өзінің криминологиялық сипаттамасы бойынша экологиялық қылмыстылықтың ерекшеліктері: шын мәнінде қоғамда кеңінен тараған, бірақ латенттігі өте жоғары, ниеттің бағыттылығына байланысты экономикалық, пайдакүнемдік және зорлық қылмыстарымен өте тығыз байланысқандығында болып отыр. Бұл қыл-

мыстардың латенттігін төмендету мақсатында тиісті инспекциялардың қызметкерлерін құқық бұзушылықтар туралы материалдарды құқық қорғау органдарына жолдамағаны үшін, ал тиісті ҚҚО қызметкерлері ол бойынша қылмыстық іс қозғамағаны үшін жауаптылықты күшейту жолымен қоршаған ортаға қарсы бағытталған әрбір құқыққа қайшы әрекеттің қылмыстық статистикаға енуін қамтамасыз етіп, олар бойынша «жауаптылықтың міндетті түрде туу» қағидасын жүзеге асыру қажет. Себебі, өздерінің жазаланбағандығын сезінген қылмыс жасаушы тұлғалар қылмыстық әрекетін одан әрі, әсіресе өте қауіпті тәсілдермен және ұйымдасқан нысанда жалғастыра беретіндігі анықталған.

Бұл қылмыстардың латенттігін төмендету мақсатында тиісті инспекциялардың қызметкерлерін құқық бұзушылықтар туралы материалдарды құқық қорғау органдарына жолдамағаны үшін, ал тиісті ҚҚО қызметкерлері ол бойынша қылмыстық іс қозғамағаны үшін жауаптылықты күшейту жолымен қоршаған ортаға қарсы бағытталған әрбір құқыққа қайшы әрекеттің қылмыстық статистикаға енуін қамтамасыз етіп, олар бойынша жауаптылықтың міндетті түрде туу қағидасын жүзеге асыру қажет. Себебі, өздерінің жазаланбағандығын сезінген қылмыс жасаушы тұлғалар қылмыстық әрекетін одан әрі, әсіресе өте қауіпті тәсілдермен және ұйымдасқан нысанда жалғастыра беретіндігі анықталған.

Әдебиеттер

- 1 Жевлаков Э.Н. Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды. – М., 1996. – 98 с.
- 2 Дубовик О.Л. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ. – М.: Спарк, 1998. – 352 с.
- 3 Кожихов Г., Рыжкова Т., Бедный О. Формирование и расходование государственных экологических фондов: прокурорский надзор // Законность. – 1997. – № 12. – С. 27-30.
- 4 Жевлаков Э.Н. Экологические преступления и экологическая преступность. – М.: Белые альвы, 2000. – 96 с.
- 5 Акутаев Р.М. Латентная преступность: Актуальность проблемы и понятие // Государство и право. – 1997. – № 12. – С. 79-87.
- 6 Сыздық Б.К. Участие общественности в воздействии на преступность в современных условиях: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Караганда, 2004. – 30 с.
- 7 Нуртаев Р.Т. Социология неосторожной преступности. – Караганда, 1991. – 260 с.
- 8 Огородников В. Латентная преступность и взаимодействие правоохранительных органов с населением. – М., 1998. – 211 с.
- 9 Борчашвили И.Ш. Причины экологических преступлений: Учебное пособие. – Караганда, 1997. – 54 с.
- 10 Сулейманов А.Л. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной порубки деревьев и кустарников. – Махачкала, 2002. – 150 с.
- 11 Горяинов Г.Г. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы. – М., 1995. – 96 с.

References

- 1 Zhevlakov Je.N. Obshhie voprosy kvalifikacii prestuplenij v oblasti ohrany okruzhajushhej sredy. M., 1996. – 98 s.
- 2 Dubovik O.L. Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k glave 26 UK RF. – M.: Spark, 1998. – 352 s.
- 3 Kozhihov G., Ryzhkova T., Bednyj O. Formirovanie i rashodovanie gosudarstvennyh jekologicheskikh fondov: prokurorskiy nadzor // Zakonnost'. – 1997. – № 12. – S. 27-30.
- 4 Zhevlakov Je.N. Jekologicheskie prestuplenija i jekologicheskaja prestupnost'. – M.: Belye al'vy, 2000. – 96 s.
- 5 Akutaev R.M. Latentnaja prestupnost': Aktual'nost' problemy i ponjatie // Gosudarstvo i pravo. – 1997. – № 12. – S. 79-87.
- 6 Syzdyk B.K. Uchastie obshhestvennosti v vozdejstvii na prestupnost' v sovremennyh uslovijah: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – Karaganda, 2004. – 30 s.
- 7 Nurtaev R.T. Sociologija neostorozhnoj prestupnosti. – Karaganda, 1991. – 260 s.
- 8 Ogorodnikov V. Latentnaja prestupnost' i vzaimodejstvie pravoohranitel'nyh organov s naseleniem. – M., 1998. – 211 s.
- 9 Borchashvili I.Sh. Prichiny jekologicheskikh prestuplenij: Uchebnoe posobie. – Karaganda, 1997. – 54 s.
- 10 Sulejmanov A.L. Ugolovno-pravovoj i kriminologicheskij analiz nezakonnoj porubki derev'ev i kustarnikov. – Mahachkala, 2002. – 150 s.
- 11 Gorjainov G.G. Latentnaja prestupnost' v Rossii: rezul'taty issledovaniya i mery bor'by. – M., 1995. – 96 s.

Жәнібеков А.К., Сериев Б.А.,
Арын А.А.

**Қылмыстық процесте
дәлелдеменің қайнар көзі
ретіндегі сот сараптамасының
түсінігі**

Сот сараптамасы қылмыстық сот өндірісінде, криминалистикада, қылмыстық, азаматтық және әкімшілік іс жүргізуде арнайы ғылыми білімді қолданудың ең басты нысандарының бірі болып саналады. Мақалада авторлар сот сараптамасының түсінігін зерттей келе, қылмыстық сот өндірісінде арнаулы білімдерді қолданудың мамандандырылған нысаны ретіндегі сот сараптамасының мәнін, сот сараптамасын тағайындаудың мақсатын, сот сараптамасының қылмысты тергеудегі ерекшеліктерін, сот сараптамасын жүргізудің шарттарын анықтап, сот сарапшысының құқықтық жағдайын, сарапшының қорытындысының маңыздылығын қарастырған.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, сот сараптамасы, сарапшы, арнаулы білім, арнаулы ғылыми білім, дәлелдеме, сараптама қорытындысы.

Zhanybekov A.K., Seriev B.A.,
Aryn A.A.

**The concept of forensics as a
source of evidence in criminal
proceedings**

Forensics is one of the main forms of the use of scientific expertise in criminal justice, criminology, criminal, civil and administrative proceedings. In this article, the authors investigated the concept of forensics, determined the value of the judicial expertise as a specialized form of the use of expertise in criminal proceedings, the target destination forensics, especially forensic investigation of crimes, terms of forensics, but also considered the legal status of the assessor and the importance of the expert sentence for the disclosure and investigation of crimes.

Key words: criminal procedure, forensic expert, expertise, scientific expertise, evidence, expert opinion.

Жанибеков А.К., Сериев Б.А.,
Арын А.А.

**Понятие судебной экспертизы
как источник доказательств
в уголовном процессе**

Судебная экспертиза является одной из главных форм применения специальных научных знаний в уголовном судопроизводстве, криминалистике, уголовном, гражданском и административном процессе. В данной статье авторы исследовали понятие судебной экспертизы, определили значение судебной экспертизы как специализированной формы применения специальных знаний в уголовном судопроизводстве, цели назначения судебной экспертизы, особенности судебной экспертизы в расследовании преступлений, условия проведения судебной экспертизы, а также рассмотрели правовое положение судебного эксперта и важность экспертного заключения для раскрытия и расследования преступлений.

Ключевые слова: уголовный процесс, судебная экспертиза, эксперт, специальные знания, специальные научные знания, доказательства, экспертное заключение.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
ПРОЦЕСТЕ
ДӘЛЕЛДЕМЕНІҢ
ҚАЙНАР КӨЗІ
РЕТІНДЕГІ СОТ
САРАПТАМАСЫНЫҢ
ТҮСІНІГІ**

Сот сараптамасы қылмыстық сот өндірісінде, криминалистикада, қылмыстық, азаматтық және әкімшілік іс жүргізуде арнайы ғылыми білімді қолданудың ең басты нысандарының бірі болып саналады.

Сот сараптамасының арнайы білімдерді қолданудың негізгі нысаны ретіндегі түсінігін ашу алдында жалпы «сараптама» түсінігіне анықтама беріп кетейік. Латын тілінен аударғанда сараптама «expertus» – білікті, білімді, тәжірибелі деген ұғымды білдіреді. Энциклопедияда сараптамаға арнайы білімі бар сарапшының ғылым, техника, өнер саласындағы арнайы білімдерді қолдануды талап ететін мәселелерді шешу үшін зерттеу жүргізуі [1, 12 б.] деп түсініктеме береді.

Сот сараптамасы – бұл ерекше дербес, ең күрделі тергеу әрекеті және оның іске маңызы бар мән – жайларды анықтау мақсатында арнайы ғылыми білім негізінде іс материалдарын зерттеуді білдіреді.

Сот сараптамасы қылмыстық сот өндірісінде арнаулы білімді қолданудың мамандандырылған нысаны. Ол сот және алдын – ала тергеу органдарының танымдық мүмкіншіліктерін неғұрлым кеңейте түседі де, қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі өндіріс барысында және сот отырысында танымның барлық ғылыми құралдарының кең арсеналын пайдалануға мүмкіндік береді [2].

Сот сараптамасының негізгі мәнін анықтай келе, біз оның тергеу барысында немесе арнаулы ғылыми білімді қолдануды қажет ететін қылмыстық істі сотта қарау кезінде пайда болған проблемалық танымдық ситуацияларды шешудің нысаны екендігіне назар аударғанымыз жөн. Сондықтан да сот сараптамасы қылмыстық істің маңызды мән – жайларын анықтауда ең ыңғайлы әдіс екендігіне көз жеткіземіз. Сот сараптамасы жаңа зерттеу әдістерін жетілдіру арқылы тұрақты түрде дамиды да, сот, тергеу тәжірибесінде көп қолданыс табады.

Сарапшы тарапынан қылмыстық істің мән-жайларының мәнін анықтау белгілі – бір ғылым саласындағы әдістер мен тәсілдерді білуге және зерттеудің қазіргі кездегі жетістіктері мен құралдарын қолдануға тікелей байланысты.

Сарапшының арнайы ғылыми білімді қолдануы, сот қарастырып отырған қылмыстық істің мәнінің қосымша жақтарын

ашуға мүмкіндіктерді беріп қана қоймай, сонымен қатар әр – түрлі құбылыстар мен заттар арасындағы өзара байланысты, олардың себебі мен салдарын анықтауға да мүмкіндік береді. Бұның барлығы сот қарастырып отырған фактілі материалдарды кеңейте отырып, оған, яғни сотқа қылмыстық іс бойынша объективті шындықты анықтауды жеңілдетеді.

Сот сараптамасының түсінігін ашу кезінде ол сотта істі қарау және алдын ала тергеу кезінде пайда болатын арнайы білімдерді қолдануды талап ететін проблемалық танымдық ситуациядан өтудің жолы екенінен шығуымыз керек.

Сот сараптамасының қылмысты тергеудегі және қылмыстық іс жүргізудегі елеулі ерекшелігі – сарапшының қолданатын ережелерінің қатаң ғылыми сипатта болуы. Сарапшының арнайы білімі немесе өзінің кәсіби дағдысы негізінде осы құбылыстың немесе заттардың мәнін ғана ашуға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар құбылыстар мен заттардың барлық себептері мен заңдылықтарын ашуға да мүмкіндік береді.

Сот сараптамасының мәнінің тұрақты түрде өзгеруі, дамуы екі жақты жүреді, бір жағынан ол білімнің белгілі – бір саласындағы ғылыми зерттеу болғандықтан, бұл ғылымның білім деңгейінің тұрақты түрде дамуы және танымның жалпы әдістерінің дамуына, екінші жағынан, сот сараптамасының мәнінің тұрақты түрде өзгеруі қылмыстық, азаматтық, әкімшілік іс жүргізу нысанына байланысты. Бұл іс жүргізудегі сот сарапшысының рөлі, оның қызметін реттейтін нормалардың өзгеруіне, толықтырылуына және ең соңында қоғамның экономикалық өмірінің дамуына байланысты болып табылады.

Профессор М.С. Строговичтің айтуы бойынша: «сараптамалық зерттеу жоқ жерде, сараптама да жоқ, ал сараптама жоқ жерде дәлелдеме болып табылатын сарапшының қорытындысы да болмайды». Сондықтан да сарапшы объектілерге зерттеу жүргізіп, соның негізінде қорытынды беруге міндетті [3, 14 б.].

Қарапайым ғылыми зерттеудің қорытындысындағы қателіктер барлық жағдайда кейінгі зерттеулермен өзгертілуі немесе ғылыми қорытынды тәжірибеде тексерілуі мүмкін. Ал сот сараптамасында көптеген жағдайларда бұндай мүмкіншіліктер жоқ. Бірақ сот сараптамасында белгілі бір ережелер, нормалар бар, яғни бұл нормалар мен ережелерді орындаған кезде соттың қарауына сарапшының объективті, ғылыми негізделген қорытынды ұсынылатындығына ыңғайлы кепілдік болып келеді.

Осындай кепілдіктер сарапшыны таңдау, қылмыстық процеске қатысушыларға сот сараптамасын тағайындау, өздерінің немесе берілетін құқықтары мен мүдделерін қорғайтын адамдардың бастамашылығы бойынша сот сараптамасын тағайындау және сот сараптамасын жүргізудің ерекше тәртібі туралы ережелер болып келеді. Бұл ережелер сот сараптамасын жүргізудің қағидалары ретінде аталуы мүмкін.

Бұл аталған жағдайлардың барлығы тергеуші, сот тарапынан сот сараптамасының қорытындысын бағалауды жеңілдетеді және сарапшының объективті қорытынды алуына көмектеседі. Сондай-ақ бұл қағидалар сарапшының өзіне де елеулі көмек көрсетеді. Олар сарапшыға қылмыстық істің мән-жайын сапалы, объективті, жан-жақты, қатесіз зерттеуге көмектеседі. Ал бұл өз алдына сарапшыдан толық, объективті қорытынды алуға кепілдік болады.

Сот сараптамасы қорытындысының дұрыстығын тексеру үшін белгіленген ерекше процессуалдық тәртіп, қорытынды берген кезде, оның толық, объективті болуын кепілдейтін тағы да бір ережеге негізделген. Бұл ереже істің мән-жайын зерттеуде арнайы ғылыми білім қолданғанда сақталуға міндетті, яғни бұл ереже арнайы ғылыми білімді қажет ететін зерттеуді соттың немесе тергеушінің, не судьяның мұндай арнаулы ғылыми білімдерінің болуы қылмыстық істі жүргізуші адамды тиісті жағдайларда сарапшыны тағайындау қажеттілігінен босатпайды. Сарапшының қорытындысы дәлелдеменің бір қайнар көзі болғандықтан, сонымен бірге істің мән-жайын анықтау – арнаулы ғылыми білім қолдану процесі болғандықтан, соттың басқа да іс жүргізуге қатысушыларды қатыстыра отырып тексерілуге және бағалауына жатады. Егер зерттеуді басынан бастап соттың өзі жүргізсе, бұндай дәлелдемелерді тексеру және бағалау процесі мүлдем болмайды.

Бұндай жағдайда сарапшы және судья қызметі бір адамда шоғырланушы еді және ол өз қорытындысын тек кеңесу бөлмесінде үкім қаулысында беруші еді. Осындай жағдайда тараптар сотта, тергеуде нақты сұрақтар бойынша сарапшының қорытындысын білмеуші еді, одан жауап ала алмаушы еді және оның қорытындысын тексеру мен бағалауға қатыса алмаушы еді.

Кей заңи әдебиеттерде сот сараптамасының белгілері немесе сот сараптамасын жүргізудің шарттары мен ұғымдары кездеседі. Бұл екі ұғымдар бір – бірімен ұқсас және байланысты. Мысалы, орыс ғалымы Ю.К. Орлов сот

сараптамасының белгілері деп атаса, [4] отандық ғалым С.Ф. Бычкова сот сараптамасын жүргізудің шарттары деп атайды [5].

Сараптаманың жалпыға ортақ және арнайы білім деген ұғымдардың қайсысына жататынын ажыратып алған жөн. Өкінішке орай, заңгер ғалымдар бұл мәселе барысында бір тұжырымға келе алмай отыр. Кейбір ғалымдар жалпыға ортақ білім мен арнайы білімнің өзара ерекшелігі субъективті сипатта болады, ол ерекшелікті нақты жағдайға байланысты тергеуші ғана шешеді деп есептейді. Сондай – ақ ғалымдар арасында арнаулы білімді жалпы тұрмыстық білім мен жалпыға ортақ білімді өзара салыстыру арқылы ғана анықтауға болады деген пікірлер де арақидік ұшырасады. Біздіңше арнаулы білім деген ұғым ғылым мен техника саласынан мамандығы бар деген ұғыммен тікелей байланысты. Сондықтан арнаулы білім дара сипаттағы мамандық ұғымын, сондай – ақ арнаулы кәсіби білім алу арқылы арнаулы еңбектің қайсыбір түрімен шұғылдану үстінде оны толық игерген маман ұғымының аясында қараған дұрыс сияқты.

Сараптаманың негізінде ғылыми білімнің белгілі – бір саласы жатыр, ал сарапшының қорытындысы – ғылымның мәліметтеріне негізделген дәлелдеме [6].

Сараптама істі тергеген, не қараған кезде ғылым, техника, өнер және қолөнер саласында арнайы білім қажет болғанда тағайындалады. Бұл ережені техника, өнер және қолөнер ғылымдарына қарсы қойылған деп және осы ғылымдарға негізделмеген сараптаманы жүргізуге жол беріледі деп талқылауға болмайды. Техниканың, өнердің және қолөнердің әр – түрлі мәселесінің өзі ғылыми зерттеудің объектілері болады, сондықтан да барлық сараптама, техника, өнер және қолөнер мәселелеріне қатысты болса да ғылыми мәліметтеріне негізделуі керек. Бұл дегеніміз сарапшы ретінде әрқашан тек ғылыми жұмыскер, теоретик қана шығуы керек емес, сондай – ақ тәжірибелік жұмыскер де шыға алады.

Сот сараптамасын тағайындаудың мақсаты – қылмыстық іс бойынша жаңа бір дәлелдеме сарашының қорытындысына қол жеткізу болып табылады. Ғалым-криминалист Е.Ф.Жәкішев айтқандай, сот сараптамасын тағайындау сараптау емес, арнайы білім, арнайы құрал-саймандар қолдану арқылы зерттеу жүргізу [7, 23 б.]. Бұл қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарымен құпталып тұр. Сондықтан Е.Ф.Жәкішев «сот сараптамасы» деген термин-

нің орнына халықаралық деңгейде толық қолыптасқан «сот экспертологиясы» деген терминді қолданғанды ұсынады. Бірақ біз тақырып тікелей бұған арналмағандықтан ол сұрақты ашық қалдырайық.

Тергеу және сот тәжірибесіне талдау жасай отырып, көптеген жағдайда тергеуші және судья тағайындалатын сот сараптамасының атауын дәл анықтай алмауы және олардың тегін, түрін, түршесін ауыстырып тағайындалуына көз жеткізуге болады. Бұл үшін сот сараптамасының топтастырылуын жақсы білу керек.

Сот сараптамасын топтастырудың ғылыми және тәжірибелік маңызы бар. Сараптаманы топтастырудың тәжірибелік маңызы: сот сараптамасының түрін, тегін таңдауға, оны жүргізетін сот сараптамалық органдар мен сарапшыны анықтауға көмектеседі. Сараптаманы топтастырудың теориялық маңызы: оның тектерінің, түрлері мен түршелерінің жалпы сот сараптамасында алатын орны, олардың пәнін, объектілерін, зерттеу әдістемелерін анықтауда және сараптаманың түрі, тегі, түршесіне байланысты жеке заңдылықтар мен теориялар құруға көмектеседі. Сондай – ақ сот сараптамасын топтастыру сарапшының қорытындысын бағалау кезінде елеулі рөл атқарады [8].

Сот сараптамасы әртүрлі негіздер бойынша топтастырылады. Қылмыстық сот өндірісі үшін және сот сараптама органдарының қызметін ұйымдастыру үшін де сот сараптамасын сараптамалық зерттеудің пәніне байланысты топтастырудың маңызы зор [6].

Криминалистика, іс жүргізушілік және сот сараптамасы әдебиеттерінде сот сараптамасын топтастырудың ең жиі кездесетіні, әрі толығы, келесі негіздер бойынша топтастыруы: арнайы білім саласы, жүргізудің кезеңділігі, зерттеудің көлемі, сарапшылардың құрамы бойынша топтастыру жатады [9]. С.Ф. Бычкованың айтуы бойынша сараптаманы топтастырудың критерийі ретінде сараптамалық зерттеудің пәні, яғни сараптама жүргізу арқылы анықталуға жататын мән – жайларын атайды [5].

Бұл салада пән кең мағынада қолданылады, яғни іс үшін маңызы бар және тиісті білім саласына жататын сұрақтарды шешу мақсатымен сараптаманың осы саласының құралдары, әдістемелерімен зерттейтін сараптама объектісінің жақтары, қатынастары. Сот сараптамасы туралы ғылымда пәні бойынша барлық сараптамалар сыныпқа, текке, түрге, түршеге бөлінеді.

Әдебиеттер

- 1 Новый энциклопедический словарь. – М., 2000. – 668 с.
- 2 Төлеубекова Б.Х., Капсәліамов К.Ж., Шнарбаев Б.К., Бекишев Д.К. Уголовное процессуальное право РК. Часть особенная, досудебные стадии. – Алматы, 2009. – 145 с.
- 3 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1976. – 220 с.
- 4 Орлов Ю. К. Заключение экспертов и его оценка по уголовным делам.- М., 1995.- 31 с.
- 5 Бычкова С.Ф. Организация назначения и проведения судебной экспертизы. – А., 1999. – 38 с.
- 6 Шиканов В.И. Проблемы использования специальных познаний и научно-технических новшеств в уголовном процессе.– Иркутск, 1980.– С. 39-40.
- 7 Жәкішев. Е. Ф. Сот сараптама мәселелері // Фемида, 1997. №11. – 23 б.
- 8 Дулов А.В. Вопросы теории судебной экспертизы в советском уголовном процессе. – М., 1959. – 14 с.
- 9 Жәкішев Е.Ф. Криминалистік тактика. – Алматы, 2008. – 456 б.

References

- 1 New Collegiate Dictionary. – М., 2000. – 668 p.
- 2 Toleubekova B.H., Kapsalyamov K.Zh., Shnarbaev B.K., Bekishev D.K. Criminal Procedural Law of the Republic of Kazakhstan. The special part, the pre-trial stage. – Almaty, 2009. – 145 p.
- 3 Strogovich M.S. The course of the Soviet criminal trial. – М., 1976. – 220 p.
- 4 Orlov Y.K. The expert opinion and evaluation in criminal cases. – М., 1995.- 31 p.
- 5 Bychkova S.F. Organization of appointments and forensic examination. – А., 1999. – 38 p.
- 6 Shikanov V.I. Problems of use of special knowledge and scientific and technological innovations in the criminal process. – Irkutsk, 1980. – P. 39-40.
- 7 Dzhakyshev E.G. Problems of Forensic // Femyda, 1997. №11. – 23 p.
- 8 Dulov A.V. Problems in the theory of judicial examination in the Soviet criminal trial. – М., 1959. – 14 p.
- 9 Dzhakyshev E.G. Forensic tactics. – Almaty, 2008.- 456 p.

Кан А.Г.
**К вопросу о введении
в уголовный процесс новых
участников**

В статье посредством анализа новой редакции УПК Республики Казахстан 2014 года рассмотрены особенности процессуального статуса новых участников уголовного процесса: процессуально-прокурора, следственного судьи, свидетеля, имеющего право на защиту. Проведен анализ основных полномочий данных участников, их прав и обязанностей.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: процессуальный прокурор, следственный судья, свидетель, имеющий право на защиту, участники уголовного процесса, процессуальный статус, полномочия, досудебное расследование.

Кан А.Г.
**The question of introduction
in the criminal process of new
members**

The article by analyzing the new edition of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan in 2014 the features of the procedural status of new participants in the criminal process. The analysis of the main powers of these participants, their rights and duties is carried out.

Analysis of the new version of the Republic of Kazakhstan of the CPC 2014. Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: procedure prosecutor, the investigating judge, the witness, who is entitled to the protection of participants of criminal proceedings, procedural status, authority, pre-trial investigation.

Кан А.Г.
**Қылмыстық процеске жаңа
қатысушыларды енгізу
мәселесі туралы**

Мақалада 2014 жылғы ҚР қылмыстық-процессуалдық кодексінің жаңа редакциясын талдау жолымен қылмыстық процестің жаңа қатысушыларының процессуалдық мәртебесінің ерекшелігі қарастырылады.

2014 жылғы Қазақстан Республикасының ҚҚК жаңа редакциясын талдау. Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: процессуалдық прокурор, тергеуші судья, куәгер, қорғауға құқылы, қылмыстық процестің қатысушылары, процессуалды мәртебе, өкілеттік, сотқа дейінгі тергеу.

К ВОПРОСУ О ВВЕДЕНИИ В УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС НОВЫХ УЧАСТНИКОВ

4 июля 2014 года принята новая редакция Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, которая вступила в силу с 1 января 2015 года.

Одной из новелл новой редакции Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан 2014 года является – введение в уголовный процесс новых участников:

- 1) процессуального прокурора
- 2) следственного судьи
- 3) свидетеля, имеющего право на защиту.

Процессуальный прокурор.

Процессуальный прокурор – это прокурор, на которого в соответствии с УПК руководителем прокуратуры возложен надзор за применением законов по уголовному делу (п.35 ст. 7 УПК РК). Иными словами процессуальный прокурор – это прокурор, который «закрепляется» за каждым уголовным делом, и надзирает ходом расследования с самого начала досудебного расследования до осуждения обвиняемого судом.

В настоящее время, организация работы прокуратуры построена таким образом, что надзор за предварительным расследованием уголовного дела осуществляется одним прокурором, а в суде, по тому же уголовному делу, – другим. Таким образом, посредством введения новой фигуры – «процессуального прокурора» предполагается, что данная проблема должна быть решена.

Прокурор, осуществляя надзор за законностью досудебного расследования, а также уголовное преследование (ст. 193 УПК РК): регистрирует заявление об уголовном правонарушении и передает его в орган уголовного преследования либо принимает в свое производство и осуществляет досудебное расследование; передает заявление и имеющиеся материалы об уголовном правонарушении, поступившие от одного органа уголовного преследования, по подследственности и подсудности; проверяет соблюдение законности при приеме и регистрации заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях; вправе участвовать в осмотре места происшествия, а также осуществляет другие действия в рамках своих полномочий; дает письменные указания о производстве тех или иных следственных действий; в предусмотренных УПК случаях санкционирует действия и (или) решения лица, осуществляющего досудебное

расследование; в случаях и порядке, установленных УПК, дает письменные указания о приобщении к материалам досудебного расследования результатов негласных следственных действий; вносит представление для получения согласия на лишение неприкосновенности и привлечение к уголовной ответственности лиц, обладающих иммунитетом и привилегиями от уголовного преследования; получает для проверки от органов уголовного преследования уголовные дела, документы, материалы, в том числе результаты оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий, направляет уголовные дела, по которым прерваны сроки расследования для производства дальнейшего расследования; отменяет незаконные постановления следователя, дознавателя, органа дознания, а также постановления и указания начальников следственного отдела и органа дознания, нижестоящего прокурора; возвращает уголовное дело для производства дополнительного расследования либо прекращает досудебное расследование в полном объеме или в отношении конкретных лиц; изымает дела у органа, осуществляющего досудебное расследование, и передает другому органу досудебного расследования; в исключительных случаях в целях обеспечения объективности и достаточности расследования по письменному ходатайству органа уголовного преследования либо по собственной инициативе передает дела от одного органа другому либо принимает в свое производство и расследует их независимо от установленной УПК подсудственности; продлевает сроки досудебного расследования, а также в случаях, устанавливает срок расследования; при рассмотрении вопросов, отнесенных УПК к компетенции следственного судьи, участвует в судебных заседаниях; проверяет соблюдение установленного законодательством порядка и условий содержания находящихся под стражей лиц; утверждает обвинительный акт, протокол об уголовном проступке, передает обвиняемого суду и направляет уголовное дело в суд для рассмотрения по существу; утверждает постановление лица, осуществляющего досудебное расследование, о прекращении досудебного расследования по основаниям, предусмотренным УПК; по постановлению суда организует проведение следственных действий, результаты которых суд приобщает к материалам дела по ходатайству прокурора; инициирует и заключает процессуальное соглашение.

Также, прокурор, участвуя в суде в качестве государственного обвинителя: представляет

доказательства и участвует в их исследовании, излагает суду свое мнение по существу обвинения, а также по другим вопросам, возникающим во время судебного разбирательства, высказывает суду предложения о применении уголовного закона и назначении подсудимому наказания; предъявляет или поддерживает предъявленный по делу гражданский иск, если этого требует охрана прав граждан, государственных или общественных интересов; – отказывается от обвинения (полностью или частично), если придет к выводу, что оно не нашло подтверждения в судебном разбирательстве; заключает с подсудимым процессуальное соглашение; осуществляет иные полномочия, предусмотренные УПК.

Кроме того, в УПК Республики Казахстан 2014 года введен новый термин «Руководитель органа прокуратуры».

Руководитель органа прокуратуры – это Генеральный Прокурор Республики Казахстан, прокуроры областей и приравненные к ним прокуроры и их заместители, а также прокуроры районов, городов и приравненные к ним прокуроры и их заместители, действующие в пределах своей компетенции (п.34 ст.7 УПК РК).

Именно руководитель прокуратуры по уголовному делу определяет процессуального прокурора, осуществляющего надзор по уголовному делу.

К исключительным полномочиям руководителя органа прокуратуры относятся (ч.2 ст. 193 УПК РК): заключение процессуального соглашения о сотрудничестве; отмена незаконных постановлений следователя, дознавателя, органа дознания, а также постановлений и указаний начальников следственного отдела и органа дознания, нижестоящего (подчиненного) прокурора; изъятие уголовного дела у лица либо органа, осуществляющего досудебное расследование, и передача его другому лицу либо органу для производства досудебного расследования; внесение представления для получения согласия на лишение неприкосновенности и привлечение к уголовной ответственности лиц, обладающих привилегиями от уголовного преследования; продление сроков расследования уголовных дел; рассмотрение жалоб на действия и решения следователя, дознавателя, органа дознания, начальников следственного отдела и органа дознания, а также нижестоящего прокурора; при нарушениях законности отстранение следователя, дознавателя от производства досудебного расследования по уголовному делу; утверждение постановления процессуального

прокурора о возвращении уголовного дела для производства дополнительного расследования.

Следственный судья.

В целях усиления защиты прав граждан в досудебной стадии и расширения рамок судебного контроля в УПК 2014 года введена новая процессуальная фигура – «Следственный судья».

Следственный судья – это судья суда первой инстанции, к полномочиям которого относится осуществление судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве (ч.3 ст.54 УПК РК).

Следственный судья назначается из числа судей председателем этого суда. При необходимости замены следственного судьи он может быть переназначен.

Полномочия следственного судьи можно классифицировать на три группы:

1) полномочия, связанные с ограничением конституционных прав и свобод лиц, участвующих в уголовном процессе;

2) полномочия, направленные на обеспечение надлежащей реализации функции уголовного преследования

3) полномочия, связанные с обеспечением принципа состязательности и равноправия сторон.

В ходе досудебного производства следственный судья рассматривает вопросы (ст. 55 УПК РК): санкционирования содержания под стражей; санкционирования домашнего ареста; санкционирования временного отстранения от должности; санкционирования запрета на приближение; санкционирования экстрадиционного ареста; продления сроков содержания под стражей, домашнего ареста, экстрадиционного ареста; применения залога; санкционирования наложения ареста на имущество; принудительного помещения не содержащегося под стражей лица в медицинскую организацию для производства судебно-психиатрической и (или) судебно-медицинской экспертиз; при установлении факта психического заболевания о переводе лица, в отношении которого ранее применено содержание под стражей, в специальную медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь, приспособленную для содержания больных в условиях строгой изоляции; эксгумации трупа; объявления международного розыска подозреваемого, обвиняемого.

Кроме того, следственный судья: рассматривает жалобы на действия (бездействие) и решения дознавателя, органа дознания, следователя и прокурора; рассматривает вопрос о

реализации вещественных доказательств, подвергающихся быстрой порче или длительное хранение которых до разрешения уголовного дела по существу требует значительных материальных затрат; депонирует в ходе досудебного производства показания потерпевшего и свидетеля; налагает денежное взыскание на лиц, не выполняющих или выполняющих ненадлежаще процессуальные обязанности в досудебном производстве, за исключением адвокатов и прокуроров; рассматривает вопрос о взыскании процессуальных издержек по уголовному делу по представлению прокурора; по мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос об истребовании и приобщении к уголовному делу любых сведений, документов, предметов, имеющих значение для уголовного дела, за исключением сведений, составляющих государственные секреты, в случаях отказа в исполнении запроса либо непринятия решения по нему в течение трех суток; по мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос о назначении экспертизы, если органом уголовного преследования в удовлетворении такого ходатайства было необоснованно отказано либо по нему не принято решение в течение трех суток; по ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос о принудительном приводе в орган, ведущий уголовный процесс, ранее опрошенного им свидетеля, обеспечение явки которого для дачи показаний затруднительно; выполняет иные полномочия, предусмотренные УПК.

Постановление следственного судьи может быть обжаловано или опротестовано в областной или приравненный к нему суд.

Свидетель, имеющий право на защиту.

В целях усиления защиты прав граждан на начальной стадии досудебного расследования в УПК 2014 года введена новая процессуальная фигура – «Свидетель, имеющий право на защиту».

Свидетель, имеющий право на защиту – это лицо, на которое указано в заявлении (сообщении) об уголовном правонарушении как на лицо, его совершившее, либо против него дает показания свидетель, участвующий в уголовном процессе, но к данному лицу не применено процессуальное задержание либо не вынесено постановление о признании его подозреваемым (ч.5 ст. 78 УПК РК).

Процессуальный статус свидетеля, имеющего право на защиту, носит временный характер.

После проведенной следователем проверки доводов, указанных в заявлении об уголовном правонарушении, лицо станет либо свидетелем, либо подозреваемым. Однако, пока будет проходить проверка лицо обладает некоторыми правами, присущими подозреваемому, в частности (ч.6 ст. 78 УПК РК): отказаться от дачи показаний, которые могут повлечь для него самого, его супруга (супруги) или близких родственников преследование за совершение уголовно наказуемого деяния или административного правонарушения; самостоятельно или через третьих лиц пригласить адвоката; давать показания в присутствии избранного им адвоката, участвующего в качестве защитника до начала допроса; давать показания на родном языке или языке, которым владеет; пользоваться бесплатной помощью переводчика; заявлять отвод переводчику, участвующему в его допросе; собственноручной записи своих показаний в протоколе допроса; знакомиться с документами, указанными в части пятой настоящей статьи, за исключением материалов оперативно-розыскных и негласных следственных действий; знакомиться с протоколами следственных действий, произведенных с его участием, и подавать на них замечания, представлять доказательства; заявлять ходатайства, касающиеся его прав и законных интересов, в том числе о производстве экспертизы и применении мер безопасности; заявлять отводы; на очную ставку с теми, кто

свидетельствует против него; приносить жалобы на действия (бездействие) дознавателя, следователя, прокурора.

Вместе с тем, свидетель, имеющий право на защиту, обязан: являться по вызовам суда, прокурора, лица, осуществляющего досудебное расследование; соблюдать установленный порядок при производстве следственных действий и во время судебного заседания.

За дачу ложных показаний, отказ от дачи показаний свидетель несет уголовную ответственность, предусмотренную Уголовным кодексом РК.

За уклонение от дачи показаний или неявку без уважительных причин по вызову органа, ведущего уголовный процесс, на свидетеля, имеющего право на защиту, может быть наложено денежное взыскание в порядке, ст. 160 УПК РК.

Остальные лица уголовного процесса сохранены и имеют практически те же права как в действующем УПК РК 1997 года.

Также, хотелось бы остановиться отдельно на таком праве как – право требовать признания участником процесса.

Так, в соответствии со ст. 109 УПК РК лица, не являющиеся участниками уголовного процесса, имеют право требовать признания их подозреваемыми, потерпевшими, частными обвинителями, гражданскими истцами, гражданскими ответчиками, их законными представителями и представителями.

Литература

- 1 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан № 858 от 24 августа 2009 года.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2014. – 356 с.

References

- 1 The concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved as the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 858 of August 24, 2009.
- 2 Code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan. – Алматы: Lawyer, 2014. – 356 pages.

Мухамадиева Г.Н.
**Правовая природа принципа
обеспечения подозреваемому
и обвиняемому права
на защиту в уголовном
процессе**

Mukhamadyeva G.N.
**Problems of realization of the
principle of the suspect and the
accused the right to defense**

Мұхамәдиева Г.Н.
**Қылмыстық процестегі
күдіктінің, айыпталушының
қорғалу құқығын қамтамасыз
ету қағидасының құқықтық
табиғаты**

В статье рассматривается правовая природа принципа обеспечения подозреваемому и обвиняемому права на защиту как основополагающего и руководящего начала уголовного процесса Республики Казахстан. Исследованы проблемы участия защитника в обеспечении подозреваемому и обвиняемому права на защиту. Актуализируется необходимость дальнейшего совершенствования законодательства, определяющего правовой режим осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон в уголовном процессе.

Ключевые слова: принцип обеспечения подозреваемому и обвиняемому права на защиту, уголовный процесс, функция обвинения, функция защиты, осуществления правосудия.

The article examines the legal nature of the principle of the suspect and the accused the right to defense as a fundamental guideline and start criminal proceedings the republic of kazakhstan. the problems in ensuring the participation of defense counsel to the suspect and the accused the right to defense. actualized the need for further improvement of legislation defining the legal regime of the proceedings on the basis of equality of the parties in criminal proceedings.

Key words: principle of the suspect and the accused the right to defense, criminal proceedings, the prosecution function, the function of protection, the administration of justice.

Мақалада Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізудің негізін қалаушы және басқарушы негіз ретінде күдіктінің, айыпталушының қорғалу құқығын қамтамасыз ету қағидасының құқықтық табиғаты қарастырылады. Күдіктінің, айыпталушының қорғалу құқығын қамтамасыз етуде қорғаушының қатысуы мәселелері зерттелген. Сот ісін жүргізуде тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы негізінде жүзеге асырудың құқықтық режимін анықтаушы заңды ары қарай жетілдіру қажеттігі өзектеледі.

Түйін сөздер: күдіктінің, айыпталушының қорғалу құқығын қамтамасыз ету қағидасы, қылмыстық іс жүргізу, айыптау функциясы, қорғау функциясы, сот әділдігін жүзеге асыру.

**ПРАВОВАЯ ПРИРОДА
ПРИНЦИПА
ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПОДОЗРЕВАЕМОМУ И
ОБВИНЯЕМОМУ ПРАВА
НА ЗАЩИТУ
В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ**

Обеспечение обвиняемому и подозреваемому права на защиту как принцип правосудия и уголовного судопроизводства опирается на конституционные и уголовно-процессуальные нормы. Принципиальный подход к обеспечению права на защиту вытекает из нормы ч. 2, 3 ст. 13 Конституции Республики Казахстан, согласно которой «Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод. Каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи ...» [1]. Принцип обеспечения подозреваемому и обвиняемому права на защиту закреплено в ст. ст. 26 и 28 УПК РК [2].

В Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 6 декабря 2002 г. № 26 «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту» установлено, что «осуществление судопроизводства на принципах приоритета охраны прав, свобод человека и гражданина, неприкосновенности, уважении чести и достоинства личности, презумпции невиновности, состязательности, равенства всех перед законом и судом неразрывно связано с обеспечением конституционного права каждого на получение квалифицированной юридической помощи адвоката (защитника)» [3].

Право на защиту, позволяет обвиняемому (подозреваемому) как самому лично, так и с помощью защитника доказывать свою невиновность либо приводить смягчающие вину обстоятельства. Но право обвиняемого на защиту служит не только охране его законных интересов, оно также позволяет успешно решать задачи правосудия в целом, в том числе и правильно проводить предварительное следствие. В этом смысле принцип, регламентирующий право на защиту является неотъемлемым слагаемым неприкосновенности личности. В использовании предоставленных законом возможностей защищаться как самому, так и с помощью профессионального защитника (адвоката), у индивида в уголовном процессе появляется гарантия соблюдения и охраны его прав и законных интересов.

Участие защитника в предварительном следствии повышает его объективность, позволяет более всесторонне оценить вмененные в вину эпизоды, а иногда и в целом прийти к выводу о невиновности обвиняемого. Основной задачей защит-

ника, участвующего в предварительном следствии, является установление фактов соблюдения всех процессуальных правил и выяснение обстоятельств, оправдывающих его подзащитного либо смягчающих его вину.

Краткий обзор – анализ норм действующего УПК говорит о значительных правовых преобразованиях в республике. Однако, несмотря на новые демократические основы построения защиты в уголовном процессе, всемерном усилении позиций прав и законных интересов граждан, в связи с практикой правоприменения и на сегодняшний день остается актуальной проблема реального обеспечения права на квалифицированную юридическую помощь и защиту участников уголовного процесса, чьи права и свободы могут быть подвергнуты принудительному ограничению на общих основаниях.

Защитник обязан использовать все законные средства и способы защиты в целях выявления обстоятельств, опровергающих обвинение или смягчающих ответственность подозреваемого, обвиняемого, и оказать им необходимую юридическую помощь. С момента допуска к участию в деле защитник наделен блоком прав, являющихся, по сути, определенными гарантиями в его защитительной деятельности. К числу таких прав и гарантий относятся положения, предусматривающие право подозреваемого на свидание наедине и конфиденциально, без ограничений их количества и продолжительности до первого допроса с избранным им или назначенным защитником. Помимо этого, защитник вправе собирать и представлять предметы, документы и сведения, необходимые для оказания юридической помощи; присутствовать при предъявлении обвинения, участвовать в допросе подозреваемого и обвиняемого, а также в иных следственных действиях, производимых с их участием или по их ходатайству, а также в следственных действиях, проводимых по ходатайству самого защитника; заявлять отводы; знакомиться с протоколом задержания, постановлением о применении меры пресечения, с протоколами следственных действий, произведенных с участием подозреваемого, обвиняемого или самого защитника, с документами, которые предъявлялись либо должны были предъявляться подозреваемому и обвиняемому, а по окончании дознания или предварительного следствия – со всеми материалами дела, выписывать из него любые сведения в любом объеме; заявлять ходатайства; участвовать в предварительном

слушании дела, в судебном разбирательстве в суде любой инстанции, выступать в судебных прениях, участвовать в заседании суда при возобновлении дела по вновь открывшимся обстоятельствам; знакомиться с протоколом судебного заседания и приносить на него замечания; получать копии процессуальных документов; возражать против незаконных действий стороны и лица, ведущего уголовный процесс, требовать внесения этих возражений в процессуальные документы; приносить жалобы на действия и решения дознавателя, следователя, прокурора и суда и участвовать в их рассмотрении; использовать любые другие средства и способы защиты, не противоречащие закону.

Защитник, участвующий в производстве следственного действия, вправе с разрешения следователя, дознавателя задавать вопросы допрашиваемым лицам. Следователь, дознаватель может отвести вопросы защитника, но обязан занести все заданные вопросы в протокол. В протоколе следственного действия защитник вправе делать письменные замечания по поводу правильности и полноты его записи.

Защитник не вправе: совершать каких-либо действий против интересов подзащитного и препятствовать осуществлению принадлежащих ему прав; вопреки позиции подзащитного признавать его причастность к преступлению и виновность в его совершении, заявлять о примирении подзащитного с потерпевшим; признавать гражданский иск; отзываться поданные подзащитным жалобы и ходатайства; разглашать сведения, которые стали ему известны в связи с обращением за юридической помощью и ее осуществлением (ст. 74 УПК РК).

В соответствии со ст. 28 УПК РК гарантируется профессиональная защита, осуществляемая адвокатами. Правовой статус адвоката регламентирован Законом РК «Об адвокатской деятельности», согласно которому организация и деятельность адвокатуры основываются на принципах законности и независимости [4]. Однако, в практике правоприменения при рассмотрении принципа равноправия и состязательности сторон, адвокаты не всегда могут равноценно противостоять таким сильным государственным структурам, как суд и следствие. Профессиональный защитник обязан противодействовать любым попыткам давления на свою независимость и ни в коем случае не поступаться требованиями профессионального долга и этики. На это защитника обязывает не толь-

ко профессиональный долг, но и действующее законодательство об адвокатуре. Исключение постороннего воздействия на деятельность защитника – общее правило, не допускающее вмешательства государственных органов, общественных организаций и должностных лиц. Это правило как норма права закреплено практически в законодательных актах всех бывших союзных республик, касающихся адвокатской деятельности в уголовном судопроизводстве [5, с. 47].

Именно в нарушении равноправного и состязательного процесса, а именно в нивелировании роли защитника и его законных полномочий возникает опасность и для соблюдения интересов личности, гарантий ее неприкосновенности, т.к. защитник (тем более профессиональный) – это уголовно процессуальная гарантия реализации прав и свобод личности в уголовном процессе. Таким образом, нарушение принципа неприкосновенности личности мы находим всякий раз, когда роль защитника, его процессуальные права и обязанности каким либо образом, ограничиваются, например, если в нарушение закона в деятельность адвоката вмешиваются прокуратура, суд, органы дознания и предварительного следствия, другие государственные органы, организации и должностные лица. Так, например, в следственной практике право граждан на защиту не обеспечивается органами уголовного преследования и применяются различные способы склонения задержанного лица к отказу от помощи защитника (высокий уровень оплаты услуг адвоката, доказанность вины и неэффективность защиты и т.п.). В соответствии со ст. 73 УПК РК подозреваемый, обвиняемый вправе в любой момент производства по делу отказаться от защитника, что означает его намерение осуществлять свою защиту самостоятельно. Отказ от защитника допускается только по инициативе подозреваемого, обвиняемого в присутствии защитника либо адвоката, который мог быть назначен защитником. Отказ оформляется в письменной форме или отражается в протоколе соответствующего следственного или судебного действия.

В качестве защитников, в соответствии с ч. 2 ст. 70 УПК РК допускаются адвокаты, супруг (супруга), близкие родственники или законные представители обвиняемого, представители профсоюзов и других общественных объединений по делам членов этих объединений. Данная норма противоречит Конститу-

ции и Законам. Ст. 13 Конституции РК и ч. 4 ст. 4 закона РК «Об адвокатской деятельности» прямо предусматривает: «Профессиональная защита по уголовным делам осуществляется только адвокатами», т. е. лицами, отвечающими требованиям ст. 7 этого же закона, а именно имеющими высшее юридическое образование, стаж работы по юридической специальности не менее двух лет и получившие лицензию на право осуществления адвокатской деятельности». Все указанные в ч. 2 ст. 70 лица – это люди, не знающие закона, никогда не имевшие отношения к юриспруденции, берутся за работу, в которой совершенно не компетентны.

В связи с поставленной проблемой в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 6 декабря 2002 г. № 26 «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту» закреплено правило, согласно которому «право на защиту должно реализовываться с участием профессиональных адвокатов или иных лиц, допущенных в качестве защитника, – супруги (супруга), близких родственников или законных представителей подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, представителей профсоюзов и других общественных объединений, – только при условии наличия у них специальных юридических знаний и способности оказать подзащитным реальную квалифицированную юридическую помощь. Органы дознания, следствия и суды обязаны выяснить этот вопрос и, если защитник, избранный подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, осужденным, не способен представлять интересы подзащитного, обсудить вопрос о привлечении к делу профессионального адвоката. В этом случае супруг (супруга), близкие родственники или законные представители подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, представители профсоюзов и других общественных объединений могут участвовать в деле наряду с адвокатом.

Отказ от услуг адвоката не может быть обусловлен отсутствием средств на оплату его труда. Такой отказ признается вынужденным и не должен приниматься органами, ведущими уголовный процесс. Как существенное нарушение права на защиту рассматривается принуждение подозреваемого, обвиняемого, подсудимого к даче показаний, к признанию предъявленного ему обвинения, к выдаче вещественных доказательств и совершению иных действий, сопряженных с нарушением его права

не свидетельствовать против самого себя. Добытые таким способом доказательства признаются не имеющими юридической силы, как полученные незаконным способом. Эти меры служат до-

полнительной гарантией всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела, постановления справедливого, законного и обоснованного приговора.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г., № 4, ст. 217
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231 // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 № 133 (27754)
- 3 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 6 декабря 2002 г. N 26 «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту» // Бюллетень Верховного Суда РК. 2010. № 8.
- 4 Закон Республики Казахстан от 5 декабря 1997 года N 195-1 «Об адвокатской деятельности» // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1997 г., N 22, ст. 328
- 5 Жалыбин С.М. Правовое положение адвоката в уголовном судопроизводстве. – Алматы: Жеті Жарғы, 1998. – 128 с.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan. The constitution adopted by national referendum 30 August 1995 // Bulletin of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 1996, № 4, p. 217
- 2 Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan from July 4, 2014 № 231 // «Kazakhstanskaya Pravda» from 10.07.2014 № 133 (27754)
- 3 Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 6, 2002 N 26 «On the practice of criminal procedural law governing the right to protection» // Bulletin of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan. 2010. № 8.
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan dated December 5, 1997 N 195-1 «On Advocacy» // Bulletin of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 1997, N 22, Art. 328
- 5 S.M. Zhalybin The legal status of a lawyer in criminal proceedings. – Almaty ZhetiZharǵy, 1998. – 128 p.

Таубаев Б.Р.

**Шетелдердің қылмыстық
атқару жүйесіндегі
пенитенциарлық қауіпсіздікті
қамтамасыз ету тәжірибелері**

Мақалада батыс елдерінің пенитенциарлық теориясы мен тәжірибесінің даму тарихында бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаны орындау проблемасына қатысты екі көзқарасты: репрессивті мен гуманистік жақтаушылар арасында қарама-қайшылықтар байқалады. Оның негізінде түпкі қағида негізіне тұлғаның, түрме мекемесі мен қызметшілердің қауіпсіздігі, сонымен қатар мемлекет қауіпсіздігі жатады. Аталған тәсілдер пенитенциарлық тұжырымдамасында көрініс тапқан.

Түйін сөздер: пенитенциарлық концепция, бас бостандығынан айыру, пенитенциарлық қауіпсіздік, түрме мекемесі, қауіпсіздік.

Taubayev B.R.

**Practice of ensuring penitentiary
safety in foreign criminal and
executive system**

In article two looks relatively problems of execution of criminal penalty in the form of restriction of freedom in the history of development in penitentiary practice and the theory of foreign countries are considered: contradictions between repressive and humanistic supporters. On this basis safety of the personality, prison establishment and employees, and also safety of the country belongs to the glory principle. The called methods found reflection in the penitentiary concept.

Key words: penitentiary concept, restriction of freedom, penitentiary safety, prison establishment, safety.

Таубаев Б.Р.

**Практика обеспечения
пенитенциарной безопасности
в зарубежной уголовно-испол-
нительной системе**

В статье рассматриваются два взгляда относительно проблемы исполнения уголовного наказания в виде ограничения свободы в истории развития в пенитенциарной практике и теории зарубежных стран: противоречия между репрессивными и гуманистическими сторонниками. На этом основании к главному принципу относится безопасность личности, тюремного учреждения и сотрудников, а также безопасность страны. Названные методы нашли отражение в пенитенциарной концепции.

Ключевые слова: пенитенциарная концепция, ограничение свободы, пенитенциарная безопасность, тюремное учреждение, безопасность.

**ШЕТЕЛДЕРДІҢ
ҚЫЛМЫСТЫҚ АТҚАРУ
ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІКТІ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
ТӘЖІРИБЕЛЕРІ**

Отандық немесе шетелдік пенитенциарлық мекеменің әрбір моделі, қоғам, түзету мекемесі, қызметкерлері мен сотталғандардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өзіндік тәсілдерін қарастырады. Бір жағдайларда, бұл мәселелерді шешу репрессивті шараларды күшейтуде, басқаларды қорқыту (жазалау моделі) жүзеге асырылады. Басқа модель сотталғандарды ресоциализациялауды, олардың түзетілуін қарастырады. Соңғы жағдайда сотталғанның (қамалғанның), қызметшілер мен мекеменің қауіпсіздігі тек қана жазалау режимінің элементтерімен ғана емес, белгілі негізгі түзеу тәсілдері, сотталғандардың ресоциализациясы – еңбекпен, кәсіби оқумен және кәсіби дайындықпен, бос уақытты ұйымдастырумен, тәрбие жұмыстарымен жетеді.

Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бірінші тәсілі пенитенциарлық жүйе адамда жаза алдында қорқыныш қалыптастыруына негізделеді. Бұл оның кейін қайталама қылмыс жасаудан тоқтатып (заңи бағыт), сонымен қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етудің басқа жолы – пенитенциарлық жүйеде жалпы адамдық құндылықтарды, яғни қамаудағы адамды түзетуді жүзеге асыру. Сондықтан батыс мемлекеттерінің тәжірибесінде қолданылатын қауіпсіздік модельдерін үлкен екі топқа жатқызуға болады:

1. Репрессивті модель – оның құрамында оқшаулау, жаза мен қорқыту басым болып келеді. Бұл модельге түрмеде қамау, күшейтілген тәртіп, соның ішінде толық оқшаулау тиесілі. Оған пенсильванды модельді жатқызуға болады (Филадельфия, 1786): үндемеу моделі; жеке әсер ету жүйесі, жекеше камера; оборндық модель (Оборн, 1916): мысалы, түрменің индустриалды моделі (қамалғандар күндізгі уақытта жұмыс істейді, ал түнде оларды камераға орналастыратын). батыс мемлекеттеріндегі қазіргі түрме жүйесі Оборндық жүйеден бастау алады.

2. Қоғамдық қауіпсіздіктің түзету моделі – ресоциализациялық және реинтеграциялық. XX ғасырдың 40 жылдарында жазаны өтеудің прогрессивті жүйесі пайда болды, оның құрамына режим жағдайларының қамауға алушының тәртібіне байланысты өзгеруі кірген. Г. Спенсердің түзету моделі – ауытқу тәртібін түзету теориясымен байланысты [1].

Ресоциализация дегеніміз – қамалғандарға ықпал ету, онда олар дұрыс әлеуметтік байланыстарды біріктіреді және қоғамдық маңызды позициялар мен рольдерге ие болады.

Реинтеграциялық модельдегі пенитенциарлық мекемелерінде қылмыстық жазаны өтеп жатқан қамалғандардың әлеуметтік оңалтудың негізгі тәсілдеріне: жалпы білім беретін оқу, мамандандырылған оқу, әлеуметтік-психологиялық тренинг, психотерапия, діни тәрбие, есірткіден емдеу, гуманистік әлеуметтік орта мен режим, бос уақытты дұрыс өткізуді дамытушы бағдарламалар жатады.

Қазіргі таңда батыстың пенитенциарлық жүйесі үш негізгі қауіпсіздіктің түрлеріне негізделеді: бақылаушы мен реттеуші; психогенді, социогенді модельдерге [2].

Қауіпсіздіктің бақылаушы және реттеуші моделі түзету мақсаттарына қарай индивидтерді бақылау шараларына – қылмысты анықтау, қамау, сот іс қарауға мен жазалауға негізделеді.

Психогенді модель қылмыскер – бұл жүйкесі бұзылған, жеке терапияны қажет ететін адам түсінігінде қалыптасады.

Социогенді модельде қылмыстылықты және қылмыстылық тәрбиені әлеуметтік факторлар: әлеуметтік дезорганизация, мәдениеттегі қайшылықтар, мәдениетті дамытудың синхронды еместігі сияқты әмбебап ықпал ету тергеуі ретінде түсіндіреді.

Жоғарыда аталғаннан, бақылау және реттеу модельдеріне бағытталған түрме жүйелері ықпал етудің құқықтық тәсілдерімен қатар тәртіпті модификациялау, реалды терапиядан, тең топтарға қысым көрсету және тағы басқа әдістерден тұрады. Психогенді модельдегі пенитенциарлық жүйелер емдеудің әр түрлі тәсілдерінен, әлеуметтік қызмет және кеңес беруден тұрады; ал социогенді модель қамалғандардың сыртқы ортамен әлеуметтік қатынасын кеңейтуге бағдарламаларына сәйкес келеді.

Соңғы жылдардың тәжірибесі сотталғандарды қоғамға пайдалы қызметін орындау қызметіне және олардың ұстау режимін бостандықтағы өмірінің жағдайына келтірудің, жартылай ерікті режимде оқшаулауды жоюға бағытталады.

Көптеген шетел криминолог-ғалымдар, пенитенциаристтер мен психологтар (Сазерленд Э., Кресси Д., Тафт Д., Барнс Т., Реклисс У., Титтерс Н., Митфорд Д., Ройс А., Шнайдер Г., Кристи Н. және т.б.) өздерінің еңбектерінде түзету жүйесінің негізіндегі пенитенциарлық мекемелерді төрт қағидаға негіздеді [3]:

Көптеген батыс мемлекеттерінің пенитенциарист-ғалымдарында жазаны орындау жүйесінің кризисі туралы көзқарас қалыптасты. Бұл көзқарас бас бостандығынан айыру мекемелерінде сотталғандардың тәрбиелемейтіндігіне, керісінше рецидив жағдайларының көбеюіне әкеп соқтыратындығына негізделеді. Шетел авторлары қалыптасқан жағдайды әкімшілік пен қызметшілердің патологиясының төменгі жіктеуімен түсіндіреді. Д. Клемер «Түрме қоғамы» кітабында қамаудағылармен түрме субмәдениетінің құндылықтары мен нормаларын түсінуді білдіретін «призонизация» терминін енгізді [4].

Кейде қалпына келтіру немесе ресоциализация деп аталатын құқық бұзушыларды қоғамға қайтуының тәсілі ретінде тәрбиелік ықпал етуі ықпал ету модельмен қатар әділдік моделі, ресоциализация модельдерінен тұрады. Соңғылары тәрбиелік ықпал етудің модельдерінен тұрады. Әділдік моделінде мұндай ықпал ету екінші дәрежедегі мағынаға ие. Оның мағынасы – жазаны орындауды ізгілендіру болып табылады. Модель ерікті негізде қолданылады және тікелей немесе баламалы атала алмайды. Ресоциализация моделінде өмір сүретін немесе қылмыстық ортадан ауысып келген, сол қоғамда қылмыскер ғана емес, сонымен қатар қылмыстың құрбаны, қылмыскер мен құрбан тұратын топтар ықпалға тап болады.

Неміс криминологы Г. Шнайдердің ойынша психикалық немесе әлеуметтік, дене зорлық түріндегі жазалау ешқандай тәрбиелік әсері жоқ, мұндай жазалау қылмыскерді зорлықтың объектісіне айналдырады [5]. Ол оған нақты зардап келтіреді. Тәрбиелік ықпал ету қылмыскерге қайта қоғам мүшесі болуға көмектеседі.

Батыс пенитенциарлық теориясы мен тәжірибесінде түзету мекемелерінде қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды бағыты – қамалғандарды жіктеу болып табылады.

Шетел мемлекеттерінің пенитенциарлық жүйесінде түрме әкімшілігі шешетін мақсаттары мен мүдделеріне байланысты қамалғандарды Жіктеулаудың әр түрлі әдістемелері бар.

1929 жылы түрмелердің Федералды бюросы сотталғандардың Жіктеу методикасын жетілдіре бастады. Ұсынылған бағдарлама 1930 жылы АҚШ-та қабылданды.

АҚШ түрмелерінің әкімшілігі қауіпсіздік мақсатымен қамалғандарды қашу мен қауіпкерге байланысты жүйелейді. Бұл негіздерге байланысты қылмыскерлердің бес негізгі категориясын көрсетуге болады [6].

1. Максималды оқшаулау жағдайларында ұстанылатын тұлғалар – оларда қашу мүмкіндігі бар, өзіне және басқаларға зақым келтіру мүмкіндігі бар тұлғалар. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін оларды жекелеген камераларда ұстау қажет және оларды түрме қызметкерлерінсіз және арнаулы құралсыз (кісендер, ремешьдер) шығаруға болады.

2. Қатаң оқшаулау жағдайында камера мен блоктарда ұсталынатын тұлғалар – түрме бөлімінде бригадаларда бақылау астында жұмыс істеуге рұқсат етіледі. Оңтүстікте, қамалғандарды жол жұмыстарына тарту кең таралған тәжірибесінде қатаң күзетілетін қамалғандар қаруланған күзеттің қадағалауымен осы жұмыстарға тартыла алады.

3. Шектеулі оқшаулау жағдайында түрме қабырғаларынан тысқары және түрме аумағында бригадада жұмыс істей алатын тұлғалар ұсталынады.

4. Түрмеден тыс жерде, қадағалаусыз жұмыс істеу мен тұруға рұқсаты бар тұлғаларды минималды оқшаулау жағдайында ұстауға болады.

5. Қала қауымында тұруға немесе оның жанында оқуға және жұмысқа қадағалаусыз баруға, университет жатақханаларында тұруға рұқсат етілетін, қоғаммен қамқорлыққа алынған тұлға. Олар университетте оқу кезеңінде аптасына бір рет кеңес беруші алдында есеп беру қажет.

Пенитенциарлық мекемелер қамалғандардың ұстау режимін жеңілдетуге мүдделі, себебі

максималды және қатаң оқшаулау минималды оқшаулау мен қоғамдық қамқорлыққа қарағанда қымбатырақ болып табылады. Кейбір юрисдикцияларда мұндай қамқоршылық тиімді болуы мүмкін, себебі сотталғандар 3-4 долларды және көлік шығындары үшін 1 долларды адалдай алады [7].

Сонымен қатар шектеулі мен минималды оқшаулау жағдайында және қауымда тұратын қамалғандар максималды және қатал ұсталынатындарға қарағанда мерзімінен бұрын шартты босатылуға мүмкіндігі бар. Максималды оқшаулау жағдайында ұсталынатын аз ғана қылмыскерлер шартты босатылады.

Осыған сәйкес, батыс елдерінің ғалымдары мен түрме қызметшілерінің ойларына, әрбір сотталғанды режим мүмкіндіктеріне сәйкес жеңілдету экономия мақсаттары мен қамалғанды жатақхана жағдайларына бейімделу мақсаттарына жауап береді.

Германия түрмелерінде қауіпсіздік мақсатымен қамалғандарды екі топқа бөлуге болады: 1) ресоциализацияны қажет етпейтін тұлғалар; 2) ресоциализацияны қажет ететін тұлғалар (көп жағдайда меншікке қарсы қылмыстарды жасаған рецидивистер) [8].

Қамалғандарды жіктеу пенитенциарлық мекемелердің әкімшілігіне қамалғандарға мақсатты ықпал етуге көмек көрсетеді. Яғни, бұл қамалғандарды нақты жіктеу категориясына байланысты олардың әр түрлі қызметіне мақсатты ықпал ету.

Әдебиеттер

- 1 Всеобщая декларация прав человека // Международные акты о правах человека: сборник документов. – 2-е издание. – М., 2002. – С. 39.
- 2 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, принята Генеральной ассамблеей ООН 10 декабря 1984 года // Международные акты о правах человека: сборник документов. – 2-е издание. – М., 2002. – 231 с.
- 3 Международный пакт о гражданских и политических правах, принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 года II Защита прав человека в местах лишения свободы: сборник нормативных актов и официальных документов. – М., 2003. – С. 14.
- 4 Свод принципов защиты всех лиц, подвергающихся задержанию или заключению в какой-либо форме, утвержден Генеральной ассамблеей ООН 9 декабря 1988 года // Международные акты о правах человека: сборник документов. – 2-е издание. – М., 2002. – С. 214.
- 5 Европейская Конвенция по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания, 1987 года // Защита прав человека в местах лишения свободы: сборник нормативных актов и официальных документов. – М., 2003. – С. 74-90.
- 6 Конвенция о защите прав человека и основных свобод, подписана в Риме 4 ноября 1950 года государствами – членами Совета Европы // Защита прав человека в местах лишения свободы: сборник нормативных актов и официальных документов. – М., 2003. – С. 61.
- 7 Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка, принят Генеральной Ассамблеей ООН 17 декабря 1979 года // Международные акты о правах человека: сборник документов. – 2-е издание. – М., 2002. – С. 182.

8 Агамов Г.Д., Журавлев М.В. Реализация принципов Всеобщей декларации прав человека в уголовно-исполнительном законодательстве // Пятьдесят лет Всеобщей декларации прав человека: проблемы и реальности реформируемой России: материалы научно-практической конференции. – М., 1999. – С. 115.

References

1 Vseobshhaja deklaracija prav cheloveka // Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka: sbornik dokumentov. – 2-e izdanie. – М., 2002. – С. 39.

2 Konvencii protiv pytok i drugih zhestokih, beschelovechnyh ili unizhajushhih dostoinstvo vidov obrashhenija i nakazaniya, prinjata General'noj assambleej OON 10 dekabnja 1984 goda // Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka: sbornik dokumentov. – 2-e izdanie. – М., 2002. – 231 s.

3 Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskih i politicheskikh pravah, prinjat General'noj Assambleej OON 16 dekabnja 1966 goda II Zashhita prav cheloveka v mestah lishenija svobody: sbornik normativnyh aktov i oficial'nyh dokumentov. – М., 2003. – С. 14.

4 Svod principov zashhity vseh lic, podvergajushhihsja zaderzhaniju ili zakljucheniju v kakojby to ni bylo forme, utverzhen General'noj assambleej OON 9 dekabnja 1988 goda // Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka: sbornik dokumentov. – 2-e izdanie. – М., 2002. – С. 214.

5 Evropejskaja Konvencija po preduprezhdeniju pytok i beschelovechnogo ili unizhajushhegodostoinstvo obrashhenija ili nakazaniya, 1987 goda // Zashhita prav cheloveka v mestah lishenijasvobody: sbornik normativnyh aktov i oficial'nyh dokumentov. – М., 2003. – С. 74-90.

6 Konvencija o zashhite prav cheloveka i osnovnyh svobod, podpisana v Rime 4 nojabnja 1950 godagosudarstvami – chlenami Soveta Evropy // Zashhita prav cheloveka v mestah lishenija svobody: sbornik normativnyh aktov i oficial'nyh dokumentov). – М., 2003. – С. 61.

7 Kodeks povedenija dolzhnostnyh lic po podderzhaniju pravoporjadka, prinjat General'noj Assambleej OON 17 dekabnja 1979 goda // Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka: sbornikdokumentov. – 2-e izdanie. – М., 2002. – С. 182.

8 Agamov G.D., Zhuravlev M.V. Realizacija principov Vseobshhej deklaracii prav cheloveka v ugolovno-ispolnitel'nom zakonodatel'stve // Pjat'desjat let Vseobshhej deklaracii prav cheloveka: problemy i real'nosti reformiruemoj Rossii: materialy nauchno-prakticheskoi konferencii. – М., 1999. – С. 115.

Tokpayeva D.M.

Some new measures in countering corruption, as a part of zero tolerance for corruption crimes in the Republic of Kazakhstan

In this paper the author attempts to examine the anti-corruption problems. On the basis of research of regulations, strategic documents in the field of combating corruption, as well as the analysis of the state of corruption crimes the author proposes a number of measures to counter corruption including some measures for prevention of corruption crimes. These measures are proposed as part of a policy of zero tolerance for corruption offenses.

Key words: corruption, Kazakhstan, anticorruption measures.

Тоқпаева Д.М.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға мүлде төзбеушілік саясатының бір бөлігі ретінде, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жаңа шаралар туралы

Бұл мақалада автор сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелерін қарастырған. Регламенттер негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы нормативтік құқықтық актілерді зерттеу негізінде автор сыбайлас жемқорлық қылмыстардың алдын алудың бірқатар шараларын ұсынады. Бұл шаралар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін мүлде төзбеушілік саясатының бөлігі ретінде ұсынылды.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, Қазақстан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар.

Токпаева Д.М.

О некоторых новеллах по борьбе с коррупцией как части политики нулевой терпимости к коррупционным правонарушениям в Республике Казахстан

В настоящей работе автор предпринимает попытку рассмотрения проблем противодействия коррупции. На основе изучения нормативных правовых актов, стратегических документов в области противодействия коррупции, а также анализа состояния коррупционных преступлений автор предлагает некоторые меры для противодействия, включая предупреждения коррупционных преступлений. Данные меры предлагаются как часть политики нулевой терпимости к коррупционным правонарушениям.

Ключевые слова: коррупция, Казахстан, антикоррупционные меры.

**SOME NEW MEASURES
IN COUNTERING
CORRUPTION, AS
A PART OF ZERO
TOLERANCE FOR
CORRUPTION CRIMES
IN THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

Today Kazakhstan is in good positions in many world rankings and it has made an impressive progress towards economic development. However, there are still law enforcement problems: the police's work to fight corruption was often the subject of critique. The situation with corruption in the country still needs to be significantly improved. The formation of legal awareness of citizens on the intolerance to corruption will be the most important area of law enforcement [1]. In this paper, the author attempts to consider some new measures to counter corruption in the Republic of Kazakhstan.

In 2015 Kazakhstan took 123 position in the Corruption Perception Index, increasing three positions comparatively to last year (126 in 2014) [2].

A country's score is calculated from zero to 10, with lower scores for higher levels of corruption [3].

Lower scores indicate that "high government officials are likely to demand special payments" and "illegal payments are generally expected throughout lower levels of government" in the form of "bribes connected with import and export licenses, exchange controls, tax assessment, policy protection, or loans." Average of the months of April and October of the monthly index between 1982 and 1995 [4].

The fight against corruption is one of the three main components of the implementation of institutional reforms, announced by the President of the Republic of Kazakhstan: the formation of a modern, professional and autonomous state apparatus, ensuring quality implementation of economic programs and the provision of public services (first reform); the rule of law that guarantees the right of ownership, creating the conditions for entrepreneurship, protection of contractual obligations, which will eventually become the basis for economic growth (the second reform), the formation of a transparent and accountable to the state (fifth reform). For effective implementation of the five institutional reforms necessary to significantly reduce the level of corruption in Kazakhstan.

According to the program of law enforcement modernization Kazakhstan aims to achieve 80th place in «Transparency International report» in 2020 [5]. In the message to the people of Kazakhstan from January 17, 2014 «Kazakhstan's way – 2050: Common goal, common interests, common future» President of Kazakhstan noted

that the most important task – to continue formation and implementation of the new anti-corruption strategy [6]. This idea is developed in all recent statements of the President of the Republic of Kazakhstan. Speaking at a regular XVI Congress of «Nur Otan», the President has put forward five institutional reforms to strengthen statehood. Then in the «Plan of the nation's 100 steps for the implementation of the five institutional reforms» the President has noted on strengthening the fight against corruption, including the development of new legislation (step 13) [7].

Strategic directions for the fight against corruption in the state noted in the Anti-Corruption Strategy for 2015-2025, RK endorsed by Presidential Decree № 986 from 12.26.2014 [8], the program counter and the party of corruption «Nur Otan» on 2015-2025 [9]. The aim of anti-corruption strategy, approved by Presidential Decree of 12.26.2014, is the involvement in the anti-corruption movement of the whole of society by creating an atmosphere of «zero» tolerance for corruption and reduce the level of corruption in Kazakhstan. «Officials found to have committed acts of corruption, regardless of the position and rank, have a responsibility under the law» (the Anti-Corruption Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015-2025) [10].

Analysis of strategic documents of the state, dedicated to the fight against corruption shows that the fight against corruption in Kazakhstan is area is a national priority of the state. In Article 22 of the Law «On Combating Corruption» dated November 18, 2015 № 410-V noted that «the fight against corruption within its competence, are obliged to conduct all public authorities, organizations, entities and quasi-public sector officials» [11]. We believe that this situation is correct and this way should be maintained the fight against corruption until the time when the results will be apparent and the perceived level of public corruption would have reached the level that corresponding to transparency and accountable government.

It is obvious that a number of national programs, laws, reorganization and liquidation of state bodies in the fight against corruption, do not contribute significantly to positive change in the situation: the growth of recorded bribes in 2015 increased by 90,4%. According to statistics from the Committee for Legal Statistics and Special Records in 2015 3337 corruption crimes were registered, which is 0.89% of the total number of registered crimes (in 2014 2127 corruption crimes were registered) [12] (pic.1).

Experts evaluate the Corruption Law and work

of specific agencies to fight corruption as primarily curative rather than preventative [13]. The Law on Prevention of Crime is focused on fighting the aftermaths. The Law on the Prevention of Crime does not provide any specific measures to prevent corruption. We think that it would be useful to have provisions to prevent corruption in the Law on the Prevention of Crime.

The government needs to elaborate on some specific measures to exclude conditions for bribery.

The first possible measure to fight corruption is to remove the opportunity of officials to meet personally with people. The government should prohibit personal meetings with officials when they make a decision on some person's case. It is well known that corruption is a latent crime. Officials have the opportunity to discuss details of bribery when they have a personal meeting. Personal meetings create an atmosphere conducive to bribery. A monitored online system of communication between officials and people would create more transparent decision-making. In theory it would significantly decrease the opportunities to commit bribery.

The next helpful measure that could be used to fight corruption would be the establishment of the proportional system of punishment that calculates the harm to the economic security, which a specific person makes when he commits a corruption act. The study shows that the level of corruption in Kazakhstan is relatively high and this level negatively influences Kazakhstan's other global indexes. The level of corruption also negatively influences Kazakhstan's protecting investor index. At the same time it impacts Kazakhstan's attractiveness index and decreases FDI in Kazakhstan. A good level of FDI creates conditions for a country's economic security. Finally, the level of corruption negatively influences Kazakhstan's economic security. One possible solution would be to establish a proportional system of punishment that calculates also the harm to the economic security.

The next possible measure is to establish an online list of corrupt persons. People should understand that their reputation might be destroyed after a corrupt act. Corrupt person would not have any chance to build a «good» life in Kazakhstan's society if he commits corruption. It would be an additional deterrent from committing bribery.

The other possible measure is to improve ethical rules in the country. Kazakhstan has a number of ethical rules in almost every field. But even though these rules exist they do not deter from violations, because the law does not provide an adequate

sense of responsibility. A serious atmosphere of responsibility would help to increase the ethical accountability in the country.

Overall, Kazakhstan needs to improve the professional standards for officials. A low level of professionalism creates ideal conditions for corruption. After the Soviet Union collapsed, the country had a very hard time when many specialists went to Russia. Kazakhstan needed time to raise its own professionals. The President's program «Bolashak» is one of the impressive initiatives of Kazakhstan [14], when every year since 1993; 3000 students study abroad in the best universities of the world. It creates a new professional generation in Kazakhstan and helps to improve the professional standards in the country. Kazakhstan is now ready to improve professional standards for its officials.

Another way in which Kazakhstan could improve would be to create nation-wide rating system for citizens, which is a well-known world practice. Ratings show a level of work or activity in specific field. In 2007 in order to modify the system of state management in the country, the government started actively working to adopt criteria of assessment of work of Kazakhstan's state agencies and ministries. In 2020 Kazakhstan's President seeks to implement a system of yearly assessment work of several state bodies. A weakness of the current system of assessment of state bodies is that they are not based on global rating's criteria. All such systems of assessment should be based on global ratings, where Kazakhstan participates as a competitor. If

Kazakhstan develops an adequate level in these ratings, it would help to recognize Kazakhstan as a trust worthy and reliable global participant.

For example, Kazakhstan plans to become one of the top 30 developed countries in the world. If Kazakhstan obtained a strong level of protection of foreign investors from the Doing Business report, that would help to increase Kazakhstan's FDI. FDI is a significant part of stable and steady economic growth. It is just another step in helping Kazakhstan achieve its goal to be one of 30 developed countries in the world. We think that Kazakhstan's system of assessment should mostly base on criteria of global ratings. The implementation of such ratings would also be helpful to improve work of officials who work in state bodies to fight corruption, when they would clearly understand tasks and goals, which they need to achieve working for the government in this specific field.

Nationwide surveys are another well-known practice to improve efficiency of official's work, including those officials who fight with corruption. If a person has a position where he or she might be subject to corruption proceedings under the Criminal Law of Kazakhstan, such work should be subject to specific supervision [15]. After each official completes work for citizens, they should have a chance to fill out a survey. In order to fight corruption these surveys should include questions about the official's attitude to corruption. These surveys would also have the added benefit of raising global ratings.

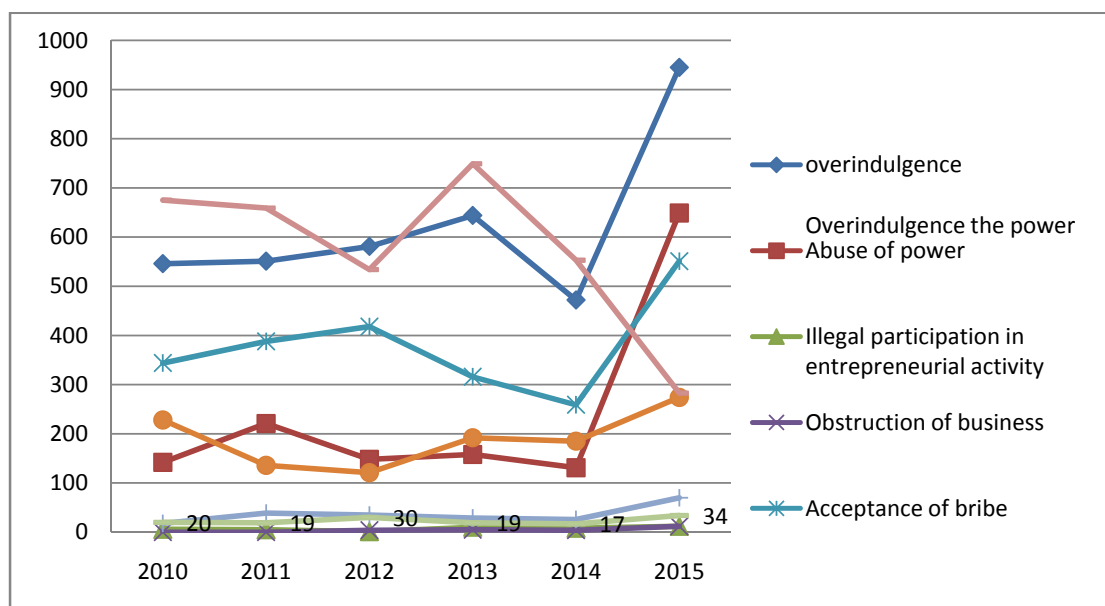

Fig. 1 – Statistics of corruption crimes in Chapter 15 of Criminal code of RK (2010-2015)

Ethical commissions are another possible way to fight corruption. Ratings and surveys might be a base to make decisions by ethical commission. These commissions should be independent and have a possibility to recommend depriving a right to work, for example, or to stop the license to work in a legal field.

In order to significantly improve struggle with corruption the government make reorganization of state bodies to fight corruption: in 1995 the President established the Agency for Fighting Economic Crimes and Corruption (financial police), in 2014 the financial police was closed and National bureau of Kazakhstan to fight corruption (hereinafter – National bureau). The financial police worked under the President’s personal supervision. National bureau is included to the Agency of Kazakhstan of state bodies.

Other ministries and agencies are also responsible for fighting corruption in the country. They are: the Ministry of Interior Affairs (MIA) and Committee for National Security (KNB). Some questions of entanglement of competence and jurisdiction between MIA, KNB and financial police still exist in the country. Disciplinary State Service

Commission under President’s personal supervision is also working to fight corruption in the country.

Overall, Kazakhstan has put a lot of effort into fighting corruption in the country, including establishment the specific agencies and the specific Academy of Law enforcement Agencies. However, Kazakhstan’s index in corruption still needs to be improved. We suppose that a low index to-what extant shows results of work of all mentioned agencies to fight corruption. We consider that the assessment of work and a salary of officials who fight corruption should depend on Kazakhstan’s level of corruption in global indexes. The official’s premiums or additional benefits should be a variable in their salary when Kazakhstan makes a progress in Global indexes. World companies already use a similar system of payment for their workers. It would be great if the government would apply some positive experience to fight corruption in the country.

Hopefully, that possible solutions that mentioned in this paper would be helpful in the decreasing level of corruption in the country, in the prevention corruption and be a strong base for creating zero tolerance policy to corruption crimes in the Republic of Kazakhstan.

References

- 1 State program of further modernization of the law enforcement system in the Republic of Kazakhstan // <http://prokuror.gov.kz/rus/gosudarstvo/o-merah-po-dalneyshemu-razvitiyu-pravoohranitelnoy-sistemy/gosudarstvennaya-programma>
- 2 The TI’s data about the situation about perception corruption in the country have started from 1995, when Kazakhstan established a specific state Agency to fight corruption (financial police).
- 3 Id.
- 4 La Porta et al., supra note X, at 1126 http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=139134
- 5 <http://prokuror.gov.kz/rus/gosudarstvo/o-merah-po-dalneyshemu-razvitiyu-pravoohranitelnoy-sistemy/gosudarstvennaya-programma>
- 6 http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-17-yanvarya-2014-g
- 7 <http://www.kazpravda.kz/rubric/politika/opublikovani-100-konkretnih-shagov-po-realizatsii-pyati-reform-prezidenta/>
- 8 http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/page_218845_ob-antikorrupsionnoi-strategii-respubliki-kazakhstan-na-2015-2025-gody
- 9 <http://nurotan.kz/ru/programma-protivodeystviya-korruptcii-partii-nur-otan-na-2015-2025-gody>
- 10 http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/page_218845_ob-antikorrupsionnoi-strategii-respubliki-kazakhstan-na-2015-2025-gody
- 11 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
- 12 <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPageGroup/MainMenu>
- 13 <http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/europe-central-asia/kazakhstan/initiatives/public-anti-corruption-initiatives.aspx>
- 14 <http://www.bolashak.gov.kz/index.php/en/>
- 15 The list of officials is mentioned above.

Шарипова А.Б.
**Структура судейского
убеждения**

В статье рассматриваются понятие и структура судейского убеждения. Убежденность выступает определенным промежуточным звеном между знаниями и практическими действиями по их реализации и поэтому является одним из существенных моментов познавательной деятельности судьи. Судья, принимая решение по делу, обязан определить свое личностное отношение к совокупности доказательств с точки зрения их вероятности и достоверности, на основе чего он делает вывод о наличии или отсутствии фактических обстоятельств, устанавливаемых данным процессуальным актом.

Ключевые слова: убежденность, деятельность судьи, судья, процессуальный акт.

Sharipova A.B.
Structure of judicial belief

The article discusses the concept and structure of the judicial conviction. The conviction of certain acts as an intermediary between knowledge and practical action in their realization and is therefore one of the most significant moments of the cognitive activity of the judge. The judge, in deciding on the case, shall defend their personal attitude to the body of evidence in terms of their probability and reliability, based on what he finds the presence or absence of actual circumstances, according to procedure established by the act.

Key words: conviction, activity of the judge, judge, procedural act.

Шарипова А.Б.
**Судьялық сенімнің
құрылымы**

Мақалада соттың нанымының құрылымы мен ұғымы қарастырылады. Сенімділік практикалық әрекетінің жүзеге асуының және білімі мен белгілі аралық тізбегі арасындағы судьяның танымдық қызметінің маңызды сәтінің бірі болып табылады. Судья шешімін шығарар алдында, процессуалдық актімен байланысқан фактілік жағдайының негізінің бар-жоқтығына қорытынды жасап, өзінің көзқарасының анықталуы мен мүмкіндігінің дәлелдер жиынтығына қарым-қатынасын айқындауы тиіс.

Түйін сөздер: сенім, судьяның қызметі, судья, процессуалдық акт.

СТРУКТУРА СУДЕЙСКОГО УБЕЖДЕНИЯ

На сегодняшний день при изучении судьейского убеждения и основ его формирования широко используются положения социологии, психологии и т. д.

В юридической литературе понятие судьейское убеждение малоисследованно. Судейское убеждение формируется в процессе получаемой судьями информации о фактах, входящих в предмет доказывания для осуществления правосудия.

У судьи формируются три вида убеждения в процессе отправления правосудия:

во-первых, убеждение как правосознания, выражающая уверенность судьи в правильности правовых предписаний, их справедливости;

во-вторых, убеждение как выражение личностного отношения судьи к совокупности собранных по делу доказательств с точки зрения возможности принятия по делу решения;

в-третьих, убеждение в законности и обоснованности принятого решения.

Несмотря на определенную связь названных видов убеждения, они все же характеризуются самостоятельной структурой и имеют свое, присущее им содержание.

Убеждение судьи представляет собой разновидность мыслительной системы, поскольку в гносеологическом плане оно является результатом отражения в сознании события преступления и иных обстоятельств, подлежащих установлению по уголовному делу, опосредуется волевыми действиями и решениями судьи. Судейское убеждение, характеризуется определенной структурой, упорядоченностью входящих в нее элементов. Чаще всего под структурой понимают сочетание элементов и связей предмета, организацию системы, которая обеспечивает ее устойчивое функционирование. В такой постановке вопроса структура отрывается от своего объекта и приобретает самодовлеющее значение, что, в принципе, является не совсем правильным. По мнению Керимова Д.А. «структура, во-первых, не может иметь самостоятельное существование вне того объекта, ... содержание которого ею определенным способом цементируется, упорядочивается, и, во-вторых, характер ее построения и изменения непосредственно зависит от природы и закономерностей развития данного объекта» [1, с. 313].

В убеждение входит состояние сознания, в основе которого лежат знания, полученные при рассмотрении уголовного дела, профессиональные знания, социальная позиция (направленность) судьи. Взаимодействие этих элементов образует возникновение судейского убеждения, определяет его содержательную сторону.

В каждой целостной системе, элементы, входящие в структуру судейского убеждения, преобразуются, теряют некоторые свойства, присущие им до вхождения в систему, и приобретают новые качества. Таким образом, особенностью судейского убеждения как целостной системы является наличие в ней системных качеств, не сводимых к простому сложению образующих элементов.

Другой важной особенностью судейского убеждения является то, что оно функционирует в результате взаимодействия элементов, входящих в состав системы, вследствие чего возникают системные качества, которые характеризуют убеждение судьи.

И, наконец, все компоненты, образующие судейское убеждение, внутренне организованы, специфически между собой связаны, находятся в определенном взаимодействии. Для них, как и для любой системы; характерны связи координации (взаимозависимости, взаимообусловленности) и субординации (соподчиненности), указывающие на особое место отдельных элементов в структуре убеждения.

Убеждение судьи представляет собой факт сознания. В процессуальной деятельности судьи раскрываются его познавательные способности, активность сознания в изучении события преступления.

В юридической литературе убеждение обычно рассматривается в связи с оценкой доказательств. Однако среди процессуалистов до сих пор отсутствует единое понимание функционального назначения убеждения в доказывании. Одни понимают его в качестве метода оценки судебных доказательств [2, с. 104], другие – как метод и результат оценки [3, с. 153], третьи считают убеждение и принципом, и методом, и критерием оценки доказательств [4, с. 339].

По своей сущности убеждение судьи не может являться критерием достоверности выводов по уголовному делу, поскольку объективный критерий (практика) здесь подменяется критерием субъективным, и истинность, скажем, приговора проверяется судьей через его же состоя-

ние сознания – убеждение. Принять такую точку зрения – значит перейти на позиции субъективного идеализма.

М. С. Строгович считал, что структура судейского убеждения, это «основанное на правосознании убеждение судьи относительно обстоятельств разбираемого судом конкретного дела, о доказанности или недоказанности фактической стороны дела, о виновности или невиновности обвиняемого и степени его ответственности» [4, с. 334]. В данном определении в структуру судейского убеждения вводится также правосознание судьи (точнее говорить о его профессиональном правосознании). Однако в формировании убеждения судьи участвует не только его правосознание. Неотъемлемым компонентом личности судьи являются знания, не связанные непосредственно с отправлением правосудия, а обусловленные его общественно-политической деятельностью, житейским опытом, которые вместе с правосознанием определяют ценностный подход судьи при рассмотрении уголовного дела.

А.Р. Ратинов считал, что «убеждение... это, во-первых, знание, во-вторых, вера в правильность этого знания и, в-третьих, волевой стимул, побуждающий к определенным действиям» [5, с. 180].

Н.С. Алексеев полагал, что «убеждение включает в себя интеллектуальную, эмоциональную и волевою сферу; последняя позволяет быть уверенным в правильности оценки, осуществлять доказывание до пределов, обеспечивающих достоверность при установлении фактов и правильности решения» [6, с. 162]. В этих высказываниях более полно определена структура убеждения.

Однако, указанным все же не исчерпывается структура последнего. Прежде всего, убеждение судьи включает в себе субъективные и объективные элементы.

Субъективное в судейском убеждении выступает не как нечто исключительное и тем самым противостоящее всему объективному, а как психические свойства судьи – субъекта судебного познания и уголовно-процессуальной деятельности.

Во-первых, в том, что оно принадлежит конкретному судье.

При формировании убеждения участвуют все стороны психики судьи, его интересы и установки, нравственные идеалы, социальные симпатии и антипатии, уровень мышления, воле-

вые качества, темперамент, свойства характера. Словом, в убеждении преломляются индивидуальные психические качества судьи, которые и придают убеждению определенную эмоциональную окраску.

Во-вторых, в том, что результатом познания по уголовному делу является создание не самих фактов, входящих в предмет доказывания, а только их идеального образа.

В-третьих, событие преступления и виновность лица, его совершившего, познаются в заданных уголовно-процессуальным законом порядке и пределах, что предполагает индивидуальное восприятие требований закона.

Об объективности судейского убеждения можно говорить в двух аспектах, а именно:

- 1) как объективном содержании убеждения;
- 2) в плане независимости результата познания от желания и воли судьи.

Объективность полученных по делу знаний формируется в результате познавательной деятельности и потому имеет относительно независимый характер от личностных установок субъекта познания. Убеждение судьи объективно, поскольку оно формируется в процессе и на основе полного, всестороннего и объективного рассмотрения всех обстоятельств дела в их совокупности и взаимосвязи. В тех же случаях, когда убеждение судьи не основано на доказательствах, исследуемых судом, оно является всего лишь предположением и не может быть положено в основу приговора. Поэтому объективность судейского убеждения связана не только со своей основой, но и с тем, что оно является отражением таких свойств фактов, подлежащих судебному исследованию, которые присущи объекту отражения как его собственные свойства, в том числе правовые свойства фактов безотносительно к тому, как они воспринимаются судьей.

Субъективные же элементы в убеждении связаны не только с индивидуальностью актов познания в уголовном судопроизводстве. В этом аспекте субъективные элементы в убеждении являются одним из проявлений активной, творческой деятельности судей в процессе судебного-

го познания, способом выражения объективного содержания знания.

В судейском убеждении связь между объективными и субъективными элементами выступает двояким образом, поскольку с одной стороны, – это переход объективного в субъективное, так как убеждение имеет определенную основу в собранных по делу доказательствах, а с другой стороны, – это переход субъективного в объективное, поскольку убеждение опосредствует результат доказывания.

Подводя итог, следует, что структура судейского убеждения состоит из социологического, гносеологического (познавательного), психологического и этического элементов.

Исследуя структуру судейского убеждения, Р.Д. Рахунов пришел к выводу, что оно имеет степени своего выражения [7, с. 124-125]. Мы полагаем, что убеждение не может иметь каких-либо степеней. Появлению убеждения, уверенности предшествует борьба мотивов, выбор решения, проверка правильности этого выбора и осознание практических последствий принятого решения. Все это характеризует не степень выражения убеждения, а процесс его формирования.

Прежде чем дать определение исследуемого понятия, обратим внимание еще на одно обстоятельство. Всякое понятие приобретает конкретное содержание лишь постольку, поскольку оно входит в систему знаний, вне которой его содержание не может быть раскрыто. Это целиком относится и к категории «судейского убеждения», которое должно рассматриваться в системе не только психологических, но, главным образом, процессуальных понятий.

Из сходя из вышесказанного, следует, что судейское убеждение – это такое состояние сознания судьи, когда он считает собранные по делу доказательства достаточными для решения вопроса о наличии или отсутствии фактов, входящих в предмет доказывания, уверен в правильности своего вывода и готов к практическим действиям в соответствии с полученными знаниями.

Литература

- 1 Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М., 1972. – 472 с.
- 2 Трусов А.И. основы теории судебных доказательств. – М., 1960. - 176 с.
- 3 Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – М., 1964. – 179 с.
- 4 Строгович М.С. курс советского уголовного процесса. – М., 1968. – 468 с.

- 5 Ратинов А.В. Теория судебных доказательств. – М., 1973. – 300 с.
- 6 Алексеев Н.С. Уголовный процесс. – М., 1995. – 352 с.
- 7 Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности. – М., 1961. – 277 с.

References

- 1 D.A. Kerimov Philosophical problems of law. – M., 1972 – 472 p.
- 2 A.I. Trusov the basic theory of forensic evidence. – M., 1960, 176 p.
- 3 V.D. Arsenyev Questions of the general theory of forensic evidence. – M., 1964. – 179 p.
- 4 M.S. Strogovich Course of the Soviet criminal trial of. – M., 1968 – 468 p.
- 5 A.V. Ratinov The theory of forensic evidence. – M., 1973 – 300.
- 6 Alekseev N.S. Criminal procedure. – M., 1995. – 352 p.
- 7 Rahunov R.D. The participants of criminal procedure. – M., 1961 – 277 p.

Тлепбергенов О.Н.

Қылмыстық саясаттың ұлттық сапаны көтерудегі маңызы

Мақалада автор Қазақстан Республикасындағы қылмыстың орын алу себебі, қылмыстық әрекеттер механизмі, қылмыстың басталу және даму барысы зерттеліп, статистикалық деректер келтіре отырып сараптама жасайды және мәселені шешудің өзіндік жолдары көрсетіледі. Сонымен қатар бұл мақаланың астарында кез келген қылмыстың нақты классификациясы арқылы жаңа көзқараста сипатталған ситуациялардың өзекті сараптамалары, шығу жолдары мен себептері және олардың қайталанбас шешу жолдары берілген.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстан сақтандыру, экономикалық қылмыстар, қылмыспен күрестегі мемлекеттің қағидалары, қылмыстық саясаттың негізгі аспектілері.

Tilepbergenov O.N.

The value of the criminal policy in enhancing the quality of national

In this article author explored the reasons of crime happening, mechanism of criminal actions, the beginning and develop of crime, also they presented an analysis and characterful solutions of problems by depiction of statistical information. In addition to the all things there are unique solutions to that cases which were characterized by detailed classification of crime in combination with actual dissection of its causes and ways of resolution.

Key words: crime politics, insurance from crime, economical crimes, principle of commonwealth in crime struggle, basic facet of crime politics.

Тлепбергенов О.Н.

Значение уголовной политики в повышении национального качества

Автор в статье рассматривают причины уголовных преступлений, исследует начало и развитие уголовной политики, приводит статистические данные уголовной политики в Республике Казахстан и дает пути решения данных проблем. Плюс ко всему в статье представлены подробнейшие анализы на основе классификаций уголовной политики, причины их появления и уникальные методы решения.

Ключевые слова: уголовная политика, решение проблем уголовной политики, экономические преступления, принципы уголовной политики, основные аспекты уголовной политики.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
САЯСАТТЫҢ ҰЛТТЫҚ
САПАНЫ КӨТЕРУДЕГІ
МАҢЫЗЫ**

Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминалендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат-әлеуметтік саясаттың бір бөлігі бола отырып, дербес ғылымға, реттеу әдістері мен тәсілдеріне ие. Ал қылмыс-әлеуметтік ортадағы теріс түсініктердің ақиқатқа зардап келтіре айналуы. Осы тұрғыдан қарасақ, өзіндік жүйесі мен қағидалары бар қылмыстық саясаттың ғылыми негізді құқықтық түсінігі де бары анық. «Қазіргі уақытта қылмысты жоюды қылмыс жасаған тұлғаға қылмыстық жауаптылықты белгілеу арқылы тек қана қылмыстық кодекстің көмегімен ғана жүзеге асырудың мүмкін еместігіне ешкім күмән келтірмейді». Жалпы мемлекетке қылмыстық саясат не үшін керек? Әлеуметтік қайшылықтар түрлі құқыққа қайшы құбылыстарды туындатады. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек. Қылмыстық саясат – бұл арнайы белгі мен айрықша реттеу тәсіліне ие, ерекше қауіпті қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттейтін мемлекеттің саясатының заңды бөлігі. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамуының белгілері бар. Біздің ойымызша, қылмыс-адамгершілік пен басқа да құндылықтардың әлсіреуінен пайда болатын, қоғамдық орта мен басқа адамдардың құқықтық мүдделерін жоққа шығаратын, қылмыстық заңмен тиым салынған қоғамға қауіпті әрекет немесе әрекетсіздік. Бұл, адамды өзгенің құндылықтары мен жетістіктерін бағалауға дағдыландыру және осы қасиеттерді күнделікті қарым-қатынастың мазмұнына айналдыру қылмыстан

сақтандыру арқылы ғана жүзеге асады деген сөз. Қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болады. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-заңдық, қоғамдық-саяси тұрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мүддесін зақымдауымен де қауіпті. Қылмыстық саясаттың арнаулы белгілеріне: әсер ету аймағы, ерекше мақсаттылығы, нысаны, басқа саясат түрлеріне қатысы жоқ белгілерінің болуы жатады (күштеу саясаты). Қылмыстық саясаттың түсінігіне тоқталған кезде, осы түсініктің құқықтық ядросын дәл анықтаған маңызды. Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Мемлекет басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, қолданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемлекет құруға талпыныстары – Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырары сөзсіз. Біздің ойымызша, қылмыс – адамгершілік пен басқа да құндылықтардың әлсіреуінен пайда болатын, қоғамдық орта мен басқа адамдардың құқықтық мүдделерін жоққа шығаратын, қылмыстық заңмен тиым салынған қоғамға қауіпті әрекет немесе әрекетсіздік. Бұл, адамды өзгенің құндылықтары мен жетістіктерін бағалауға дағдыландыру және осы қасиеттерді күнделікті қарым-қатынастың мазмұнына айналдыру қылмыстан сақтандыру арқылы ғана жүзеге асады деген сөз. Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми-жаратылыстану, заңдық, қылмыстық-ұқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді.

Қазақстан Республикасындағы адам тағдырын тікелей шешетін органдардың өз міндеттерін атқару кезіндегі жүзеге асыратын мақсаттарына: жеке тұлғаға өзінің азаматтық қасиеттерін көрсетуге мүмкіндік беру және қолдау, өз Отаны – Қазақстан Республикасын сүю, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу мен сыйлау, халық дәс-

түрлерін қастерлеу мен аялау, Конституцияға қайшы және қоғамға жат кез келген көріністерге төзбеушілік көрсету тұрғысында тәрбиелеу жатады. Бұл кез-келген адамға «адамдық міндеттерді» жүктейді. Адамдық міндеттерге:

- әр азаматтың мемлекеттің рәміздерін құрметтеу;
- әр азаматтың, әр ұлт өкілінің Қазақстанның қарулы күштерінің қатарында қызмет ету мен Отан қорғаудағы тайсалмастығы;
- әр азаматтың мемлекетшілдік қасиетінің болуы;
- әр азаматтың мемлекеттегі саяси, мәдени, құқықтық, экономикалық реформаларға белсене қатысуы;
- өз мемлекетінің өткені мен тарихын білуге, мемлекеттің тағдыры мен өз тағдырының бір тамырлы екендігін сезінуі;
- өз елінің рухани, мәдени, өндірістік байлығын сақтауға деген құлқының қажетті деңгейде болуы;
- өз отандастарының құқықтарын қорғауға атсалысуы мен азаматтық жауапкершілікті жүзеге асырудағы адалдығы жатады.

Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді;

саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара қатынасын;

әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын;

тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын;

жаратылыстық-ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара қатынасын;

заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін;

қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Ал, осы зерттеудің негізіне – қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерттеудің басым бағыттары жатады. Тақырыптық қажет-

тілігі мен маңызы – экономикалық, саяси, рухани, қылмыстық-құқықтық, заңдық тұрғыдағы мынадай кешенді мәселелердің шешілуінен көрініс табады:

а) қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипаты дегеніміз – экономикалық және әлеуметтік мәселелерді ұдайы шешу арқылы қылмыстылықты бақылауда ұстау деген сөз. Ұйымдасқан қылмыс мемлекеттің экономикалық дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, мерзімдік дағдарыстың негізгі себебі болуда. Сонымен қатар нарық реформасының басталуы мен оған халықтың «бой үйрету» үдерісінің ұзаққа созылуы, заңсыз баюды, рейдерлік әрекеттер мен басқа да жаңа заман қылмыстарын туындатты. Сондықтан да экономикалық саладағы қылмыстық саясат дегеніміз – экономикалық қатынастардың ашықтығына қол жеткізу мен кәсіпкерлерді «көлеңкелі экономикаға» заңсыз араласудан сақтандыру.

Жалпы саясат – мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отырғандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат – дегеніміз қылмысқа қарсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі – байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді. «Қылмыстылыққа қатаң әлеуметтік бақылау қою қажет. Ол тек қана күштеудің әдістері мен тәсілдеріне ғана емес, сонымен қатар интеллектуалды мүмкіндіктерге де негізделуі керек» [1,14 б.]. Қоғамдағы пікірлерге деген толеранттылықты жолға қою мен адамдардың өзара сыйласымдылық қатынастарын қалыптастырудағы мемлекеттің ролі әрқашанда ұйымдастыру сипатында болса, онда қылмыстық саясатты жүзеге асырушы құқық қорғау органдары мен басқа да құрылымдар жайлы кейінірек тоқталармыз. Сол сияқты бірқатар мәселелерді шешу жолдары да осы ғылыми жұмыста қарастырылатын болады [2, 3 б.]. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Әлеуметтік қайшылықтар түрлі құқыққа қайшы құбылыстарды туындатады. Оның ішіндегі ең қауіптісі – қылмыс. Қылмыстардың көп жасалуы,

жасалған қылмыстың ашылмауы – әлеуметтік әріптестік пен әлеуметтік бірігудің басты кедергісі мен әділеттікті орнатудың кедергісі болып қана қоймай, мемлекеттің көптарапты дамуын тежейді. Бұл дегеніміз – мемлекеттегі тұрақсыздық пен бейберекетсіздік те шарықтайды деген сөз. Бұл теріс үрдістер – тек қана мемлекеттің қылмыстық саясатымен оң жолға қойылады. Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек. Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді; саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын; әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын; тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын; жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара қатынасын; заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті-құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін; қылмыстық-құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, кримнологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен кримнологиялық болжау жүргізуді талап етеді [3, 3 б.]. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми – жаратылыстану, заңдық, қылмыстық – құқықтық, кримнологиялық аспектілерден тұратындығы

анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Қазақстан Республикасының қылмыстық саясатының басты бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандырудың теориялық мәселелерін кешенді түрде зерттеу, қылмыстан сақтандыру шараларының түрлерін жүйелеу және олардың құқықтық табиғатын анықтау, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманы жетілдіру үшін қолайлы ұсыныстар жасау қажеттілігі байқалуда. Қылмыстық саясаттың құқықтық құралы ретіндегі Қылмыстық заң – қылмысты жойып жіберуде немесе қылмыстылыққа тосқауыл қоюда шексіз мүм-

кіндікке ие емес. Қылмыстылықты жою – қылмыскердің белсенділігін заңды жолмен басу ғана емес, қылмыскерге қауіпті мақсатын жүзеге асыруға мүмкіндік тудырмайтын азаматтардың өзін-өзі сақтау шараларын дамытудан да тұрады. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат-әлеуметтік саясаттың бір бөлігі бола отырып, дербес ғылымға, реттеу әдістері мен тәсілдеріне ие. Ал қылмыс – әлеуметтік ортадағы теріс түсініктердің ақиқатқа зардап келтіре айналуы. Осы тұрғыдан қарасақ, өзіндік жүйесі мен қағидалары бар қылмыстық саясаттың ғылыми негізді құқықтық түсінігі де бары анық.

Әдебиеттер

- 1 Қайыржанов Е.И. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР. – Автореф... д.ю.н. – Киев, 1975.
- 2 Голик Ю.В. Случайный преступник. – Томск, 1954., – С. 81; Дмитриев С.Н. Дорожно-транспортная служба. – М., 2000. – С. 335.
- 3 Пономарев В.Е. Человек и безопасность судоходства. – М., 1976. – С. 22.
- 4 Белокобыльский Н.Н. Безопасность движения и эксплуатации железнодорожного транспорта. Уголовно-правовые и криминологические проблемы. – Саранск, 1988. – С. 96.

References

- 1 Kairzhanov E.I. The main theoretical problems of criminal-law security's problem in USSR. – Autoreph... J.D – Kiev, 1975
- 2 Golik I.V. Adventitious criminal. – Tomsk, 1954., – С. 81; Dmitriev S.N. Road-traffic security. – M.,2000. – P.335
- 3 Ponomarev V.E. Human and ship navigation safety. – M.,1976. – P.22.
- 4 Belokobilskiy N.N. Traffic safety and operation of rail transport. Criminally-legal and criminological problems.– Saransk, 1988. – P. 96.

Ерғали А.М., Какимбеков Н.Е.

**К проблемам обеспечения
информационной
безопасности
в Республике Казахстан**

В статье рассматриваются проблемы обеспечения информационной безопасности. Стремительное развитие информационных, в том числе компьютерных, технологий и связанный с ним рост числа компьютерных преступлений обусловили необходимость быстрого поиска решения указанных проблем. Их решение невозможно без применения уголовно-правовых средств. Авторы указывают на необходимость изучения системы мер предупредительного характера и вопросов криминологической, виктимологической профилактики компьютерных преступлений, дальнейшего совершенствования уголовного законодательства.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: информационная безопасность, информационные технологии, информационная сфера, уголовно-правовая политика.

Ergali A.M., Kakimbekov N.E.

**To problems of ensuring
information security in the
Republic of Kazakhstan**

In article problems of ensuring information security are considered. Prompt development information, including computer, technologies and the related growth of number of computer crimes has caused need of fast search of the solution of the specified problems. Their decision is impossible without application of criminal and legal means. Authors indicate studying of system of measures of precautionary character and questions of criminological, viktimological prevention of computer crimes, further improvement of the criminal legislation the need.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: information security, information technologies, information sphere, criminal and legal policy.

Ерғали А.М., Какимбеков Н.Е.

**Қазақстан Республикасында
ақпараттық қауіпсіздікті
қамтамасыз ету мәселелеріне
қатысты**

Мақалада ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері қарастырылған. Ақпараттық, оның ішінде, компьютерлік технологиялардың және олармен байланысты компьютерлік қылмыстардың жылдам өсуі аталған мәселелердің шешімін табудың жолдарын іздеу қажеттілігін туындатты. Олардың шешілуі қылмыстық-құқықтық құралдардың көмегімен мүмкін емес. Авторлар сақтандыру сипатындағы шаралардың жүйесін зерттеу және компьютерлік қылмыстардан криминологиялық, виктимологиялық сақтандыру, қылмыстық заңнаманы ары қарата жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: ақпараттық қауіпсіздік, ақпараттық технологиялар, ақпараттық ая, қылмыстық-құқықтық саясат.

**К ПРОБЛЕМАМ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ИНФОРМАЦИОННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Основные направления информатизации государства и общества предусмотрены в Стратегии развития Казахстана до 2030 года.

Нужно отметить, что в настоящее время продолжается интенсивный законопроектный процесс, связанный с реформой информационного законодательства, направленного на либерализацию рынка информационных технологий. Одновременно с целью обеспечения безопасности в информационной сфере было реформировано уголовное законодательство, а именно в 2014 году принят новый Уголовный кодекс, включающий новый раздел «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи», предусматривающий уголовную ответственность за компьютерные преступления.

В коммерческом секторе широко используется Интернет, интернет-ресурсы как средство ведения электронной коммерции. Конечно, это способствует развитию внутреннего рынка и его расширению, но одновременно возникла проблема обеспечения информационной безопасности бизнеса.

Следует отметить, что сфере Интернет бизнеса регламентируется в основном подзаконными нормативно-правовыми актами. Основой для регулирования Интернет бизнеса в Казахстане является Гражданский Кодекс, содержащий общие принципы свободы договора, юридической равнозначности электронных и бумажных документов. Однако этот нормативный правовой акт не содержит специальных норм, регламентирующих данную сферу.

Правовое регулирование содержания электронной информации осуществляется Законом «О средствах массовой информации», с дополнениями от 3 мая 2001г., регламентирующими статус web-сайтов Интернет. При этом стоит отметить, что законодательство Казахстана относит web-сайты Интернет к средствам массовой информации, т.е. на них распространяется правовой режим, действующий в отношении СМИ. Однако как исключение web-сайты не подлежат обязательной постановке на учет и на них не распространяются связанные с этим ограничения. Законом определяется, что со стороны физических или юридических лиц, а равно должностных лиц государственных органов не допускается воспрепятствование к распростране-

нию через Web-сайты Интернет. Воспрепятствовать можно только по решению суда.

В сфере программного обеспечения регламентация осуществляется Законом «О правовой охране топологий интегральных микросхем» 2001 года, а также Патентным законом 1999 года и Законом «Об авторском праве и смежных правах» 1996 года.

Правоохранные аспекты в сфере защиты информации и развития информационных технологий и Интернет предусмотрены в Уголовном Кодексе и Кодексе об административных правонарушениях.

Конечно, существующее законодательное регулирование Интернета в основном содержит условия для его свободного функционирования и развития. Но национальные информационные инфраструктуры Республики Казахстан активно развиваются дальше, открываются web-сайты (такие как, например, web-сайт «Электронное агентство государственных закупок»), совершенствуются системы электронных платежей, налоговая информационная система, зоны электронного документооборота и т.д.

Поэтому существующее законодательство в целом можно считать в достаточной степени благоприятным для дальнейшего развития информационных технологий и Интернет. Вместе с тем, отдельные аспекты законодательства подлежат дальнейшему анализу и совершенствованию. И таким аспектом, непременно, должны быть правоохранные аспекты обеспечения безопасности в информационной сфере.

Произошедшие в информационной сфере изменения способствуют развитию коммуникационных возможностей казахстанского общества. Но эти процессы одновременно и, безусловно, предполагают необходимость реализации системы мер по обеспечению информационной безопасности.

Динамично развивающаяся информационная сфера не избежала столкновения с преступностью, которая стала использовать современные научно-технические достижения. Иными словами, осознавая важность информации, общество приходит к пониманию и ее общественной опасности, значительную долю которой составляют преступления в сфере компьютерной информации.

Современная информационная сфера обуславливает возникновение принципиально нового вида прав – информационных, ставших объектом уголовно-правовой охраны. Организационно-правовым проблемам информационной бе-

зопасности всегда уделялось серьезно внимание. Еще в СССР в 70-е годы при Министерстве оборонной промышленности была создана и функционировала специальная служба защиты информации [1].

Что касается уголовно-правового аспекта, монографическое исследование данного вопроса появилось лишь в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в., а первое упоминание об уголовной ответственности за некоторые общественно опасные деяния в сфере компьютерной информации появилось в Уголовном кодексе Республики Казахстан в 1997 году (ст. 227 УК РК). Однако на тот момент соответствующих дополнений в УК РК внесено не было, и преступления рассматриваемой категории квалифицировались в зависимости от наступивших последствий. Иными словами, с опозданием от некоторых стран почти на целое десятилетие в Казахстане Уголовным кодексом была установлена уголовная ответственность за общественно опасные деяния в сфере компьютерной информации.

Совершенствование правовой базы, создание эффективной системы гражданско-правовых, административных и уголовно-правовых норм стали для Казахстана отправной точкой в борьбе с преступностью и общественно опасными деяниями в сфере компьютерной информации.

Защита прав и законных интересов граждан и организаций различных форм собственности от компьютерных преступлений, а также обеспечение информационной безопасности государства в целом является одной из приоритетных задач как правотворческой, так и правоприменительной деятельности [2, с. 35]. Стремительное развитие информационных, в том числе компьютерных, технологий и связанный с ним рост числа компьютерных преступлений обусловило необходимость быстрого поиска решения указанных проблем. Их решение невозможно без применения уголовно-правовых средств, что и послужило причиной включения в новый Уголовный кодекс Республики Казахстан новой главы 7, предусматривающей уголовную ответственность за преступления в сфере компьютерной информации.

Преступления в сфере компьютерной информации – новеллы в отечественном уголовном законодательстве. Необходимо учитывать, что причиняемый данными преступлениями вред имеет тенденцию к устойчивому росту и затрагивает важнейшие сферы деятельности государства. Поэтому дальнейшее совершенст-

зование форм и методов противодействия этим посягательствам становится исключительно актуальной задачей [3].

За период, прошедший со времени вступления в действие УК РК, в теории и практике применения норм о преступлениях в сфере компьютерной информации обозначился ряд проблем, которые не стали пока предметом комплексного исследования.

Таким образом, недостаточная изученность уголовно-правовой и криминологических характеристик рассматриваемых общественно опасных деяний, недостаточная разработанность системы мер предупредительного характера и вопросов виктимологической профилактики таких преступлений, необходимость дальнейшего совершенствования уголовного законодательства, комплексный анализ правовых и организационно-технических мер борьбы с преступлениями в сфере компьютерной информации обуславливают необходимость проведения дальнейшего углубленного научно-практического анализа данной проблемы с позиций уголовного права и криминологии, с позиции уголовной политики как составной части государственной политики.

Таким образом, уголовно-правовая (уголовная) политика Республики Казахстан является одним из видов государственной политики реагирования на преступления и заключается в разработке и реализации стратегии и тактики деятельности государства как реакции на совершенные преступления, и который осуществляется средствами и методами только уголовного права. Этот вид политики с одной стороны является направлением деятельности государства. С другой стороны уголовная политика является совокупностью лежащих в основе указанной деятельности идей, взглядов и представлений о целях, задачах, принципах, основных направлениях (приоритетах), средствах, содержании, формах и методах уголовно-правового воздействия на преступность. Это идеология грамотного противодействия преступности с использованием всех средств и возможностей, имеющихся в распоряжении уголовного права.

Уголовно-правовая политика находит выражение в правовых нормах и, в первую очередь, в нормах уголовного права, актах толкова-

ния норм и практике их применения и определяет границы уголовно-правового обеспечения жизнедеятельности государственных и общественных учреждений, осуществления прав и свобод граждан.

Уголовная (уголовно-правовая) политика является «стержнем политики борьбы с преступностью», занимает центральное место в политике реагирования на преступления, поскольку на ее основе формируются стратегия и тактика политики уголовно-исполнительной, уголовно-процессуальной и криминологической. Приоритет уголовной политики заключается в том, что только в ее рамках решаются такие принципиальные для каждого государства проблемы, как установление основания и принципов уголовной ответственности, определение круга преступных деяний и мер уголовно-правового воздействия за их совершение. По этой же причине и уголовное право играет ведущую роль в механизме реагирования на преступные проявления, являясь важнейшим «инструментом» уголовной политики; именно его нормы служат основой для отнесения общественно опасных деяний к числу преступлений, определяют преступление и наказание как ключевые понятия, характеризующие деятельность по борьбе с преступностью, закрепляют систему наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия, применяемых к лицам, виновным в совершении преступлений [4].

Резюмируя изложенное следует еще раз подчеркнуть справедливость мнения специалистов, что необходима теоретически обоснованная модель (концепция) оптимальной уголовно-правовой политики в сфере информационной безопасности, базирующаяся на анализе факторов криминализации и пенализации с учетом влияния и взаимообусловленности всех элементов, которые составляют содержание этой политики. В этой связи Концепция правовой политики Республики Казахстан справедливо рассматривается в сущностном аспекте как система мер по обеспечению безопасности государства от внешних и внутренних угроз политического, экономического, социального, военного, информационного и иного характера с учетом имеющихся ресурсов и возможностей, а в прикладном – как детальный план и программу конкретных действий [5].

Литература

- 1 Войниканис Е.А., Якушев М.В. Информация. Собственность. Интернет: Традиция и новеллы в современном праве. – М., 2004. – 368 с.
- 2 Петухов Б.В. Компьютерные преступления: проблема выработки уголовно-правового понятия // Российский следователь. – 2004. – № 9. – С. 35-37.
- 3 Крылов В. Криминалистические проблемы оценки преступлений в сфере компьютерной информации // Уголовное право. – 1998. – № 3. – С.81-89.
- 4 Жуманиязов М.А. Сущность уголовной политики РК: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 218 с.
- 5 Нуртаев Р.Т. Об актуальных проблемах проведения современной уголовной политики в свете принятой новой Концепции правовой политики Республики Казахстан на период 2010-2020 гг. // Заңгер. Вестник права Республики Казахстан – Республика Казахстан. – 2009. – №8(97). – С.88-93.

References

- 1 Vojnikanis E.A., Jakushev M.V. Informacija. Sobstvennost'. Internet: Tradicija i novelty v sovremennom prave. – M., 2004. – 368 s.
- 2 Petuhov B.V. Komp'juternye prestuplenija: problema vyrabotki ugovovno-pravovogo ponjatija // Rossijskij sledovatel'. – 2004. – № 9. – S. 35-37.
- 3 Krylov V. Kriminalisticheskie problemy ocenki prestuplenij v sfere komp'juternoj informacii // Uголовное право. – 1998. – № 3. – S.81-89.
- 4 Zhumanijazov M.A. Sushhnost' ugovovnoj politiki RK: dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 2006. – 218 s.
- 5 Nurtaev R.T. Ob aktual'nyh problemah provedenija sovremennoj ugovovnoj politiki v svete prinjatoj novej Konceptcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan na period 2010-2020 gg. // Zaңger. Vestnik prava Respubliki Kazahstan – Respublika Kazahstan. – 2009. – №8(97). – S.88-93.

Аратұлы К., Оғай А.

**Преступления в сфере
компьютерной информации
в РК и зарубежных странах**

1974 году на рынке появляются компактные, сравнительно не дорогие персональные компьютеры для бесконечного круга пользователей всемирной глобальной сети, что приводит к таким же глобальным изменениям во всех отраслях человеческих отношений. Новые общественные отношения приводят к новым отступлениям от закона, новым видам преступлений, то есть к компьютерным преступлениям.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: уголовный закон, компьютерные преступления, Казахстан, информационные правонарушения, незаконный доступ к информации, ЭВМ, информация, интернет, киберпреступность, ИКС (информационно-коммуникационная сеть).

Aratuly K., Ogai A.

**Crimes in the sphere of computer
information in RK and foreign
countries**

1974 in the market there are compact, rather not expensive personal computers for an infinite circle of users of the worldwide global network that leads to the same global changes in all branches of the human relations. The new public relations lead to new derogations from the law, new types of crimes, that is to computer crimes.

Article is executed within the research 2576/GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: criminal law, computer crimes, Kazakhstan, information offenses, illegal access to information, computer, information, Internet, cybercrime, ICN (information and communication network).

Аратұлы К., Оғай А.

**Қазақстан Республикасындағы
және шет елдердегі
компьютерлік ақпарат
саласындағы қылмыстар**

1974 жылы нарықта компактiлi, салыстырмалы қымбат емес персоналды компьютерлер пайда болып, жаһандық ғаламтор жүйесiнiң пайдаланушылар саны күрт өсе бастайды, нәтижесiнде адамдардың барлық қарым-қатынастарында түрлi өзгерiстер орын алды. Ал қоғамдық өзгерiстер сәйкесiнше құқықтық реттеудi талап етедi, себебi жаңа қоғамдық қатынастар жаңа құқықтық бұзушылықтарды тудыруы мүмкiн.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауiпсiздiктi қамтамасыз ету және компьютерлiк қылмыстылыққа қарсы түру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуi негiзiнде орындалған.

Түйiн сөздер: қылмыстық заң, компьютерлiк қылмыстар, Қазақстан, ақпараттық құқықбұзушылықтар, ақпаратқа заңсыз кiру, ақпарат, ғаламтор, киберқылмыстылық, АҚЖ (ақпараттық-коммуникациялық желi).

**ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В СФЕРЕ
КОМПЬЮТЕРНОЙ
ИНФОРМАЦИИ В РК И
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ**

Для уголовно-правовой науки и для законодательства появляется новый предмет научных и политических обсуждений и разработок. А что же является предметом преступлений в сфере компьютерной информации по уголовному законодательству Казахстана. Это те позиции которые базируются в нормах УК РК, регламентирующих отношения, связанные с использованием информации и информационных технологий, проведение анализа этих норм раскрывает всю обширность возможных преступных деяний в сфере новых коммуникационных технологий. Казалось бы, что компьютерную информацию каждый пользователь распространяет, также защищает на бытовом уровне, тем не менее, в соответствии с УК РК компьютерная информация подлежит уголовно-правовой защите, хотя в ограниченной форме [1].

Основным требованием, предъявляемым к такой информации, применительно к нормам уголовного закона, является то, что такая информация должна быть порядком ограничена в доступе. Все тайны, составляющие информацию с ограниченным доступом, опираясь на триаду «личность, общество, государство», можно разделить на три категории: личная тайна; семейная тайна, коммерческая тайна, профессиональные тайны; государственная и служебная тайны [2].

Анализ и толкование раздела Уголовного кодекса РК правонарушения в сфере информатизации и связи дают нам бесконечный ряд проблем, как возникающих из-за расширительного и не вполне корректного толкования понятия компьютерной информации и информационной безопасности как предмета рассматриваемых преступлений, в то же время так и узкого и не конкретного использования таких понятий в самом законодательстве Республики Казахстан. Так, в течение последних лет правоприменительные органы исходя из того, что программа для компьютерных технологий, записанная на машинный носитель, является компьютерной информацией, поэтому неправомерный доступ к программе на машинном носителе квалифицируется как доступ к информации на машинном носителе, в ИКС, их системе или сети, или как законодатель утверждает что незаконный доступ повлекший унич-

тожение, блокирование, модификацию либо копирование, также нарушение работы компьютерной техники, их сети и системы совершается лицом имеющим доступ к вышеперечисленным объектам карается законом, что приводит к тому, что подобная правоприменительная практика не соответствует действующему законодательству и в полной мере не осуществляется. Неправомерный доступ компьютерной информации может совершать каждый человек, и без права, и без возможности доступа к ней, а также не каждый из вышеперечисленных незаконных деяний может привести к их уничтожению, блокированию, модификации и т.д., что даже часто является не обнаруженным ни самими пользователями, ни организациями, ни государством и даже не программным обеспечением, который предназначен для обнаружения таких посягательств. Неправомерный доступом или просто незаконным проникновением должны считаться действия, которые не только привели к уничтожению, блокированию, копированию, модификации или нарушению компьютерной системы, или самой ИКС, но и причинили моральный ущерб, нарушили авторские и смежные права, унизили честь и достоинство пользователя или стали препятствием для достижения своих целей рядовыми пользователями, привели к остановке непрерывной работы, или остались незаметными и необнаруженными, но противоречили правам и законным интересам пользователей. Программа для компьютеров казалось бы является объектом авторского права, но незаконные действия по отношению к ней не являются неправомерным доступом к компьютерной информации. Пользование программами без лицензии будет нарушением авторских и смежных прав создателей программ, и эти нарушения прямого отношения к неправомерному доступу не имеют, а вот то, что хранится в программе или с помощью компьютерной программы является объектом хищения путем неправомерного доступа к компьютерной информации, и в то же время может быть объектом авторского права [3].

Компьютерные технологий и услуги, связанные с ними стали неотъемлемой частью жизнедеятельности всего человечества. На практике зачастую многие противоправные деяния совершаются с использованием компьютерной техники или новой технологии где используются компьютерные программы либо компьютерная информация, что безусловно

приводит к мысли что неправомерный доступ к компьютерной информации, к компьютеру, системе и сети может играть роль метода, средства, предмета, а чаще всего и способа совершения преступлений. Поэтому несанкционированный доступ к компьютерной сети, информации и системе как одного из групповых признаков совершения преступлений, как понятия общепреступного характера можно отнести к общей части изучения уголовного законодательства и права. А в особенную часть уголовного закона инкриминировать и пенализировать еще целый ряд преступных составов, связанных с компьютерной информацией, а с последующим развитием новых технологий и полной разработкой методологических и теоретических вопросов данной отрасли дополнить существующий раздел, посвященный компьютерной информации новыми составами информационных преступлений.

В международных отношениях разных стран рассматриваются различные подходы к пониманию преступлений в сфере компьютерной информации, их соотношение с понятием компьютерных преступлений, киберпреступлений, преступлений в сфере высоких технологий. В 2010 году американские ученые провели глобальное исследование уголовного законодательства 52 стран и пришли к выводу, что в тех странах, в которых предусмотрены преступления, совершаемые в «информационном пространстве» (cyberspace), можно выделить 10 видов таких преступлений, объединенных в четыре категории:

- преступления, связанные с информацией, включая ее перехват, модификацию и кражу;
- преступления, связанные с компьютерными сетями, включая вмешательство в их работу и саботаж;
- преступления, связанные с доступом, включая хакерство и распространение вирусов;
- преступления, связанные с использованием компьютеров, включая оказание помощи и соучастие в преступлении, компьютерное мошенничество и компьютерный подлог.

Принимая во внимание результаты научных исследований и законодательную практику различных государств, а также международного сообщества, к числу компьютерных преступлений можно отнести преступления в сфере компьютерной информации и преступления, совершаемые с использованием информационных технологий. В зависимости от объекта и предмета посягательства все компьютерные прес-

тупления, предусмотренные как в отечественном, так и зарубежном уголовном праве, можно разделить на две группы:

Преступления в сфере компьютерной информации. Предметом в таких преступлениях выступает компьютерная информация, как, например, в деяниях, предусмотренных статьями 272-274 УК РФ, статьями 361-363 УК Украины, §1030 (a)(1) Свода Законов США «Несанкционированный доступ к информации с ограниченным доступом, касающейся национальной безопасности, международных отношений, атомной энергетики», статьей 478.1 УК Австралии «Несанкционированный доступ или модификация, охраняемой компьютерной информации или программы» и рядом других.

Преступления, где компьютерная информация является орудием или средством совершения другого преступления. Эти составы преступлений находятся в других главах уго-

ловных кодексов, к примеру, в статье 212 УК Республики Беларусь «Хищение путем использования компьютерной техники»; §1030 (a) (7) Свода Законов США «Вымогательство, угрозы причинения вреда с использованием компьютера»; статье 206 (1) (e) УК Канады «Использование компьютерных данных и технологий в целях извлечения прибыли путем создания финансовых пирамид» и других. А по уголовному кодексу РФ, ответственность за преступления этой группы должна наступать по иным статьям Кодекса в соответствии с их родовым и непосредственным объектами. Однако такие деяния в необходимых случаях могут квалифицироваться по совокупности с преступлениями, предусмотренными статьями 272-274 УК РФ. В Республике Казахстан, к сожалению, статей Уголовного кодекса, где упоминается использование компьютерной техники или их дополнительных устройств, нет.

Литература

- 1 Компьютерные преступления и обеспечение безопасности ЭВМ. Проблемы преступности в капиталистических странах. – М.: Винити, 1999. – №6. – С.3.
- 2 Зинина У.В. Преступления в сфере компьютерной информации в российском и зарубежном уголовном праве. // Диссертация на соискание учёной степени к.ю.н. – М., 2007.
- 3 Уголовный кодекс РК, принятый 3 июля 2014 года, Особенная часть.

References

- 1 Komp'yuternye prestupleniya i obespechenie bezopastnosti JeVM. Problemy prestupnosti v kapitalisticheskikh stranah. – Moskva: Viniti, 1999. – №6. – S.3.
- 2 Zinina U.V. Prestupleniya v sfere komp'yuternoj informacii v rossijskom i zarubezhnom ugovnom pravie. // Dissertacija na soiskanie uchjonoj stepeni k.ju.n. – Moskva, 2007.
- 3 Ugolovnyj kodeks RK, prinjatyj 3 ijulja 2014 goda, Osobennaja chast'.

Alimkulov Y.T.,
Suleimenova A.S.

**Issues of admissibility of
evidence in light of the new
criminal procedure legislation of
the Republic of Kazakhstan**

Алимкулов Е.Т.,
Сүлейменова А.С.

**Қазақстан Республикасының
жаңа процесстік заңнамасы
аясында дәлелдемелердің
қатыстылығы мәселелері**

Алимкулов Е.Т.,
Сүлейменова А.С.

**Проблемы допустимости
доказательств в свете нового
уголовно-процессуального
кодекса РК**

This article is devoted to analysis of the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan concerning some changes on the question of admissibility of evidence. Exclusively only on the basis of the totality of the evidence collected in the case of compliance with all the requirements of the criminal procedure law can solve the crime, convict the guilty and prevent the criminal prosecution of an innocent person. The main purpose of the introduction of the new edition of the Code – simplifying and improving the efficiency of the criminal process and bring it into line with international standards and the most complete protection of citizens' constitutional rights.

Article is executed within the research 25/77GF4 «The investigative judge: conceptual problems of the theory and practice of national criminal trial».

Key words: the admissibility of evidence, deposition testimony, the investigating judge, remote interrogation, indictment

Бұл мақала дәлелдемелердің іске қатыстылығының өзгерістері мәселелеріне байланысты, Қылмыстық процесстік кодекстің нормаларын саралауға арналған. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын сақтай отырып, барлық дәлелдемелердің жиынтығы бойынша ғана қылмыстық істі ашуға, айыптыны әшкерелеуге, кінәсіз тұлғаны қылмыстық жауаптылыққа тартылмауын қамтамасыз етеді. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасының жаңа редакциясының мақсаты – қылмыстық іс жүргізуді жеңілдету және тиімділігін арттыру, сонымен бірге халықаралық талаптарға сәйкестендіру және азаматтардың конституциялық құқықтарының қорғалуын қамтамасыз ету.

Мақала 25/77МҚ4 «Тергеу судьясы: ұлттық қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесінің концептуалдық мәселелері» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: дәлелдемелердің қатыстылығы, дәлелдемелерді сақтау, тергеу судьясы, қашықтықтан жауап алу, айыптау актісі.

Данная статья посвящена анализу норм Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, касающихся некоторых изменений в вопросе о допустимости доказательств. Только на основе всей совокупности доказательств, собранных по делу с соблюдением всех требований уголовно-процессуального закона, можно раскрыть преступление, изобличить виновного, а также не допустить привлечения к уголовной ответственности невиновного лица. Главная цель введения новой редакции кодекса – упрощение и повышение экономичности уголовного процесса, а также приведение его в соответствие с международными стандартами и наиболее полная защита конституционных прав граждан.

Статья выполнена в рамках исследования 25/77ГФ4 «Следственный судья: концептуальные проблемы теории и практики национального уголовного процесса».

Ключевые слова: допустимость доказательств, депонирование показаний, следственный судья, дистанционный допрос, обвинительный акт.

**ISSUES OF
ADMISSIBILITY
OF EVIDENCE IN
LIGHT OF THE NEW
CRIMINAL PROCEDURE
LEGISLATION OF
THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to the people of Kazakhstan January 17, 2014 «Kazakhstan's way – 2050: common aim, common interests, common future» was stated: «As we move towards the top 30 developed countries, we need an atmosphere of creativity, fair competition, rule of law, and high standards of legal culture» [1].

In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to the people of Kazakhstan December 14, 2012, it was noted that we need to start the reform of the Criminal and Criminal Procedure Law, prepare and submit to the Parliament draft of 4 new Codes: Criminal Procedure Code, Criminal Code and Code of Administrative Offences. Adopting these key legislative acts conceptually will modernize the criminal justice system and will bring our right to a level that allows to adequately respond to current challenges [2].

On July 4, 2014 was adopted a new Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, which entered into force January 1, 2015.

In turn, this research paper will be devoted to the analysis of rules of Criminal Procedure Code relating to certain amendments to the question of the admissibility of evidence.

The main purpose of the introduction of the new edition of the Code – simplifying and improving the efficiency of the criminal process and bring it into line with international standards and the most complete protection of citizens' constitutional rights [8].

Radically simplified pre-trial proceedings – introduced the concept of «pre-trial investigation.» All investigative actions affecting the constitutional and other rights and freedoms will be made only with the approval of the prosecutor [5].

The new Criminal Procedure Code introduced institutions such inconceivable for the Soviet concept of criminal justice, as the production process of the agreements (Section 13 of the Criminal Procedure Code), or deposit of evidence (art. 217 Criminal Procedure Code) [3].

It is worth noting that the new Criminal Procedure Code it is about changing the initial stage of the criminal process, which has a positive impact on the observance of citizens' constitutional rights and rules out a large volume of events prior to instituting criminal proceedings.

In accordance with the new Criminal Procedure Code, since the registration of the application, messages, or the first urgent investigative actions in the Unified Register of pre-trial investigation (ERDR) investigation begins, which means collecting and securing evidence.

Evidence relevant to the proper resolution of the criminal case, shall be established: the testimony of the suspect, accused, victim, witness, the witness has the right to protection, expert, specialist; expert opinion, specialist; physical evidence; protocols, proceedings and other documents» [5].

According to art. 298 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan «Preparation of the indictment»: «The person performing the pre-trial investigation, after getting acquainted with the criminal case materials, actors and resolution of their claims is an indictment. If a person is suspected of committing several criminal offenses, a description of each is carried out in chronological order, starting with the criminal offense committed earlier in time than the others» [5].

In order to simplify the process and save the presentation excludes bodies of inquiry and investigation charges the suspect and eliminated a procedural act as «indictment.» This is due to the fact that in practice on complex criminal cases many episodes drafting the document takes a lot of time and it can be voluminous (comprised of more than 500 sheets).

Meanwhile, a court in criminal proceedings independently investigates collected during the preliminary investigation the evidence and give them a rating. In this context, the results of the investigation will be compiled brief indictment, which will include details about the suspect's face, described the act committed, qualified listed gathered evidence in the case and procedural costs. After the approval of the prosecutor of the act of the accused person will be considered. Decision on the termination of pre-trial investigation on non-rehabilitating grounds and must necessarily be approved by the prosecutor [8].

In section 6 of the Criminal Procedure Code of Kazakhstan introduced the article «Peculiarities of interrogation by the investigating judge of the victim or witness (testimony deposit)» and «Peculiarities of interrogation using the scientific and technical resources in the video mode (remote interrogation).» The norms of the deposit of the investigating judge of witness testimony and victim introduced in order to simplify the process and efficiency.

The introduction of the deposit of evidence procedures, providing the possibility of lawyers

to contact the investigating judge to ensure their authority on the collection of evidence (part 3 of art. 70 Criminal Procedure Code) deserves approval and support. These changes will strengthen the competitiveness of the process of law and equality of opportunity sides [3].

Following the free assessment of evidence rule, law and conscience (art. 25, 125 Criminal Procedure Code), the judge in the proceedings in the main criminal case on the fact, if it has the right resolution for your inner conviction, based on the totality of the considered evidence in the court proceedings motivated to recognize valid or invalid, admissible or inadmissible evidence obtained by the investigating judge in the form of deposited testimony of the victim and witnesses. In this case, the general rule – no evidence has no pre-determined force [4].

Entry into force of the new Criminal Procedure Code allow the use of some additional institutions, significantly simplifying the criminal proceedings, as well as developing the beginning of competitiveness and equality of the parties. Several lawyers have expanded powers in terms of gathering evidence, as well as providing them with specific safeguards against interference in their activity on the part of the prosecuting authorities [3].

As for the «Remote interrogation» (art. 213 of Criminal Procedure Code), the questioning of the victim and the witness may be carried out using the scientific and technical means, in video mode. The person is called in the body of pre-trial investigation of the area or areas on the territory of which he resides or is in the process of questioning the participants in the procedural action live directly perceive the testimony of the interrogated person, as a protocol. This type of examination performed at the impossibility of arriving persons for health or other valid reasons, to ensure its security, the interrogation of a minor or a minor, as well as to comply with the terms of the investigation and court proceedings, including for cost savings.

The abolition of the stage of criminal proceedings, is justified by the need to simplify the judicial procedures and the removal of the conditions for the possibility of abuse, the so-called pre-investigation checks, during which the persons involved in the orbit of the criminal proceedings were «uncertain» procedural status, and collected evidence in doubt in terms of admissibility in evidence [3].

In art. 92 of the Criminal Procedure Code states that, in some cases during the collection, study and evaluation of the evidence used in the course of proceedings of scientific and technical means there is a need for the participation of persons with special

knowledge. Such persons are the experts invited to participate in the case.

In the criminal proceedings introduced procedural figure «investigating judge». It is endowed with a number of powers at the stage of pre-trial investigation, which are disclosed in the article 55 of Criminal Procedure Code. The investigating judge must not prejudge questions which, in accordance with Criminal Procedure Code may be subject to judicial review in the resolution of the case on the merits, for example, it does not make conclusions about the proof or lack of proof of guilt, the admissibility of evidence and does not address issues related to sentence.

Evidence in a criminal case should have common properties inherent in them. Each piece of evidence

used in proving must be primarily considered relevant to the case. Only in this case with the evidence of possible further work, check its admissibility, truth, authenticity, determine the circumstances confirmed evidence as a fact established by the case and its influence on the correct resolution [6].

The most important element of the state legal policy is a criminal policy, the improvement of which is carried out by an integrated, coherent correction of criminal, criminal procedure and penal law as well as law enforcement. The priority of the development of criminal procedural law is further consistent implementation of the fundamental principles of criminal proceedings, aimed at protecting human rights and freedoms [7].

References

- 1 Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to people of Kazakhstan, January 17, 2014. «Kazakhstan's way-2050: Common goal, common interests, common future» // Official site of the President of the Republic of Kazakhstan <http://akorda.kz>;
- 2 Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to people of Kazakhstan, December 14, 2012. Strategy «Kazakhstan-2050» // Official site of the President of the Republic of Kazakhstan <http://akorda.kz>;
- 3 Overview of the main novelties of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, Kanafin D.K., prepared by the Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law, Legal Policy Research Center and the International Center for Journalism MediaNet // Information system «Paragraph» <http://zakon.kz>;
- 4 «Deposition testimony of the victim and a witness in the criminal trial of the Republic of Kazakhstan» A.Ahpanov A, Doctor of Law, Professor, // 2015 zakon.kz;
- 5 Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (adopted on July 4, 2014);
- 6 Consideration of evidence in the criminal procedure manual for judges R.Yurchenko, 2005;
- 7 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «About the Concept of Legal Policy for the period from 2010 to 2020», August 24, 2009, Information system «Paragraph» <http://zakon.kz>;
- 8 Project Presentation of the new edition of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (Astana, Service central communications under the President of RK, 18 December 2013), the General Prosecutor of the Republic of Kazakhstan.

Baisalov A.D., Akhmetov R.U.

Cruelty to animals: cultural and legal aspects. Criminological characteristics of these acts in modern society and the problems of their prevention

Байсалов А.Д., Ахметов Р.У.

Жануарларға қатыгездікпен қарау: мәдени-құқықтық аспектілері. Қазіргі қоғамдағы бұл әрекеттердің криминологиялық ерекшеліктері және оларды тойтару мәселелері

Байсалов А.Д., Ахметов Р.У.

Жестокое обращение с животными: культурно-правовые аспекты. Криминологические особенности этих действий в современном обществе и проблемы их предотвращения

This article deals with the phenomenon of ill-treatment of animals with cultural legal and criminological characteristics, issues its prevention. Also considered criminally-legal aspects inclusive. The author examines the possible ways of improving legislation and society's attitude to this unlawful phenomenon.

Key words: culture, methods, legislation, prevention, statistics, criminal law, morality.

Аталған мақалада мәдени-құқықтық және криминологиялық сипаттамасы тұрғысынан жануарларға қатыгездікпен қарау құбылысы, одан сақтандыру сұрақтары қарастырылған. Сондай-ақ қылмыстық-құқықтық аспектілер ашылған. Авторлар заңнаманы жетілдірудің мүмкін жолдарын және қоғамның осы құқыққа қайшы құбылысқа деген қатынасын қарастырған.

Түйін сөздер: мәдениет, әдіс, заңнама, сақтандыру, статистика, қылмыстық заң, адамгершілік.

В данной статье рассматривается явление жестокого обращения с животными с культурно-правовой и криминологической характеристикой, вопросы его превенции. Так же рассматриваются уголовно-правовые аспекты включительно. Авторы рассматривают возможные пути совершенствования законодательства и отношения общества к этому противоправному явлению.

Ключевые слова: культура, методика, законодательство, превенция, статистика, уголовный закон, нравственность.

**CRUELTY TO ANIMALS:
CULTURAL AND
LEGAL ASPECTS.
CRIMINOLOGICAL
CHARACTERISTICS OF
THESE ACTS IN MODERN
SOCIETY AND THE
PROBLEMS OF THEIR
PREVENTION**

The study shows that the problem of cruelty to animals becomes serious. In the world due to the rapid development of technology and the human factor in the system of personal development issues of human-animal relationship has ceased to be arguments about the moral basis of human activity. Opposition to animal cruelty was, in my opinion, one of the important issues and factors of social, political and economic life of the Republic of Kazakhstan, despite the apparent lack of attention to this issue on the part of Kazakhstan's society and of the state as a whole.

As the criminological research in preventive context, many actors have committed violent crimes directly, being a minor, albeit without realizing the full answer in their actions- repeatedly tormented, tortured, or on the basis of senseless killing of animals: cats, dogs, etc. Not getting the proper and full legal assessment, the cruelty in this context, taking steady and dangerous nature and gradually turned into a personality trait, which further contributed to the commission of antisocial immoral misconduct, and not infrequently, and the crimes themselves. This approach radically changes the idea of the social danger of these acts, which necessitates the application and development of relevant criminological and cultural and legal norms regulating this sphere.

One can't also take into account that other measures of legal regulation of animal abuse often do not give the desired effect in the longer term. The problem of animal abuse has long since become international, and it is characterized by fragmented information on the facts of the unlawful behavior and at the same time, relatively high latent component of this type of crime. In Kazakhstan, as well as in foreign countries, its rates are higher than those officially taken into account statistics. And if you rely on these statistics, the proportion of crimes against animals in Kazakhstan remains stable. One aspect of the infringement in the case of animal cruelty is the morality of society, and, in my opinion, society, morality should be the object of criminal law protection, as morality – this is the value that the first to suffer when crimes against animals [3, p. 47].

In the analysis of the legal framework and criminological strategy to combat crime in the context of the criminal policy of the Republic of Kazakhstan-the problem of cruelty to animals is given not so much time and effort as it should be, especially if we compare Kazakhstan

with foreign countries, where animal rights are protected sufficiently resistant and effectively. Many people underestimate the importance of the moral aspects of the problem of cruelty to animals, and in fact in many respects to animals is reflected in the moral and ethical, economic and social aspects of life absolutely any society, affects the feelings and interests of many people. Cruelty to animals generates among offenders a sense of indifference to the suffering of living beings, as well as lead to violence and aggression toward people around. These actions affect both the consciousness of those who commit violent acts against animals, and on the persons who are witnesses of such acts. It is especially dangerous to witness such phenomena young children, because it may impose a negative impact on the entire future life of the child, as well as the impact on the relationship of the child to violence in the future is not in a good way. Modern criminology and psychology clearly show a direct relationship often cruel acts against animals and violent crimes against people [1, p. 218].

Cruelty to animals in the first place is unlawful and punishable acts consisting in inhumanely and merciless treatment of animals from hooligan or mercenary motives, committed with the use of sadistic methods, or in the presence of minors, and which caused injury or dying animal [1].

Analysis of the scientific and educational literature leads to the conclusion about the general criminological situation troubles associated with animal abuse. Signs person perfection act can be divided after-follows:

- By gender persons perfection cruelty to animals, in most cases are men;

- On the criterion of age of criminal more unfavorable is the age group of 14 to 17 years. It teens in that age commit most crimes check in this area [1, p. 218].

Given the obvious fact of criminological trouble in this age group in the context of animal cruelty advisable to bring some doctrine views on the determinants of its criminality. Among these determinants number criminalists calls asocial in its various forms and manifestations. So, O.V. Saratov in his study came to the conclusion that the person more to the implementation of the act is to a certain social and psychological distance from society and its values [3, p. 47].

R.B. Osokin, studying personality perpetrators of the act indicates that among these individuals is dominated by a larger percentage minor age criminals who act violent or selfish violent act

prohibited by the Criminal Code, under threat of punishment. These same individuals often tortured animals with cruelty took them sustainable and turned in a personality trait that later contributed commit offenses. A.V. Chibizov also notes that «... victims often first future serial killers do violent acts to animals» [4, p. 448].

Based on the general problem of cruelty to animals in the Republic of Kazakhstan, I would like to focus on this as a solution to this problem, as a special law «On the treatment of animals.» This bill is, in my opinion, to provide in the first place the general requirements for the treatment of animals and should pay attention to the following points:

- The owner of an animal is obliged to take care of your animal, provide it with all the necessary conditions of existence;

- Any person who is obliged to refrain from causing suffering to an animal, regardless of its origin;

- The use of animals in scientific experiments or in the educational process is only allowed if there is no possibility of replacing the alternative;

- The use of animals in a variety of activities with a view to profit shall be allowed only with a special permission;

- During animal breeding using genetic engineering techniques is not allowed to change the nature and appearance of the animal, if it can lead to animal suffering [4, p. 448]. Second, I consider it necessary in this bill to establish a direct prohibition on improper uses of animals or animal treatment. More specifically, to make bans on:

- The use of traumatic techniques and methods in the capture of animals from the cells;

- Sports, entertainment events, including animal fights;

- Hunting, trapping and other forms of wildlife production, with young, are not capable of independent existence;

- Carrying out hunting in the form of entertainment activities, built on the persecution and killing of the animal;

- The use of animals with causing suffering to them as live bait when hunting, trapping, and other forms of wildlife production [2, p. 226-230].

As part of the funds specially-criminological prevention and in order to develop effective countermeasures crime requires cooperation of legislative and executive authorities, local governments, law enforcement agencies and non-governmental organizations in the field of zoo protection. To do this, in the Republic of Kazakhstan

subjects of the Coordination Council for Prevention of Cruelty to Animals. The priority tasks of creation and activity of these councils could, in particular, be the following:

- Development directions of counteraction of Cruelty to Animals, the principles and procedures of interaction between different bodies, institutions and organizations, including the public, in terms of exchange of the necessary information about the relevant facts of unlawful acts against animals;

- Promoting international and inter-regional relations in order to study, analyze and implement best practices for the prevention of cruelty to animals;

- Participation in the preparation of annual reports on the state of zoo protection in any region, as well as conferences and seminars on the problems of the organization and to ensure animal welfare protection;

- The organization of regular research on this issue with the appropriate funding [1, p. 218].

In conclusion, I would like to note that the necessary measures specially-criminological preventive character, in my opinion, are:

- The organization of preventive conversations

with persons who are potentially able to commit such crimes;

- Active involvement in the process of identifying the facts of cruel treatment of animals the public able to timely notify the law-enforcement bodies to take the necessary response [3, p. 47].

Kazakhstan needs a single law of the animals, it is law, not regulation or handling rules at the local level, that each regional administration can be formulated and interpreted as it is convenient. This law must be efficient and effective, in accordance with which each person, abused defenseless living creature would be justly punished.

First of all the facts are unacceptable indifference. We can't say that the work on this issue may change much, but the scientific basis in this perspective, and so quite scarce, not to mention her nomination in the framework of a legal culture and the development of scientific-labor basis of animal abuse requires urgent attention and development not only law enforcement, but also each individual citizen in general. If a person has witnessed the ill-treatment of an animal, he must not remain on the sidelines, even morally. Cruelty to animals deserves careful and serious attitude to his society in all aspects.

References

- 1 E. Miller Criminal – legal protection of morals: Diss. ... Cand. jurid. Sciences . – Rostov-on-Don, 2006 – c. 218
- 2 E.V. Bogatov social and moral preconditions of criminal liability for cruel treatment of animals // Herald Kaliningrad Law Institute of the Russian Interior Ministry. – 2009. – № 2. – P. 226-230
- 3 V.S. Miroshnichenko Cruelty to animals: criminal and criminological aspects: Author. Dis ... Cand. jurid. Sciences. – Moscow, 2013. – c.47
- 4 B. Perehodov Protection of Cruelty to Animals. // Laws and regulations. – M., 2008. – №3. – c. 448

Аратұлы Қ., Ордабек Қ.
**Ақпараттық қылмыстарды
тергеудің тактикалық тәсілдері**

Қазіргі кезде құқыққорғау органдарымен компьютерлік қылмыстарды тергеу кезінде олардың алдында осы қылмыстардың барысының ерекшелігін сипаттайтын криминалистикалық мәселелер туындайды. Мысалы: компьютерлік қылмыстың жасалу фактісін анықтау қиыншылығы және сол бойынша қылмыстық іс қозғау мәселесін шешу; жеке тергеу іс-әрекетін дайындау және жүргізу мәселелері; қажетті сот сараптамасын таңдау мен тағайындау ерекшеліктері; осы санаттағы қылмыстарды тергеуде компьютерлік техника құралдарын орынды пайдалану; компьютерлік қылмыстарды тергеу тәжірибесі мен тәсілдерінің жетіспеуі не болмауы.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: ақпараттық қылмыстар, криминалистикалық тактика, тактикалық тәсілдер, тергеу іс-әрекеттері, құқыққорғау органдары.

Aratuly K., Ordabek K.
**Tactical methods of investigation
of cybercrimes**

Today at the time of the investigation of cybercrimes to law enforcement authorities are questions about the forensic features of tactical actions. For example, issues related to the fact of committing such crime acts, questions relating to the preparatory measures before the investigation, selection and appointment of the necessary forensic, using of special knowledge and use of technical equipment and etc.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: cybercrimes, criminalistical tactics, tactical methods, investigations, the law enforcement authorities.

Аратұлы Қ., Ордабек Қ.
**Тактические методы
расследования
информационных
преступлений**

В сегодняшний день при расследовании информационных правонарушений перед правоохранительными органами стоят вопросы о криминалистических особенностях тактических действий. Например, вопросы, связанные с фактом совершения таких деяний, а также возбуждения уголовного дела по таким делам; вопросы, относящиеся к подготовительным мероприятиям перед следственным процессом; назначение и выбор необходимого вида судебной экспертизы и исследования; использование специальных знаний и применение технических средств и т.д.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: информационные преступления, криминалистическая тактика, тактические методы, следственные действия, правоохранительные органы.

**АҚПАРАТТЫҚ
ҚЫЛМЫСТАРДЫ
ТЕРГЕУДІҢ
ТАКТИКАЛЫҚ
ТӘСІЛДЕРІ**

Отандық және шетелдік зерттеушілердің берген бағасы бойынша компьютерлік қылмыстарды тергеу мен ашу олармен қатар жүруі тиіс компьютерлік қылмыстарды ескерту қызметінен әлдеқайда ауыр.

Сондықтан жасалған компьютерлік қылмыстардың 90% тергеу органдарына белгісіз болады. Сонда осы саладағы жасалған кез келген құқықбұзушылық әрекеттің 10% ғана құқыққорғау органдарына мәлім болғаны. Құқыққорғау органдарына әртүрлі жолдармен жеткен компьютерлік қылмыстардың осы он пайызының тек 1% ғана ақырына дейін тергеліп ашылады.

Тергеу кезінде тергеудің алдына қойған негізгі мақсаттарын келесідей ретпен шешкен жөн: компьютер желісінде немесе жүйесіндегі ақпаратқа заңсыз кіру фактісін анықтау – компьютер желісі не жүйесіне заңсыз кірудің орнын анықтау – қылмыстың жасалған уақытын анықтау – компьютерлік ақпаратты қорғау құралдарының сенімділік дәрежесін анықтау – заңсыз кірудің амал-тәсілдерін анықтау – заңсыз кіруді жүзеге асырған тұлғаларды, олардың кінәсін және ниет-мақсатын анықтау – қылмыстың зиян-зардабын анықтау – қылмыстың орындалуына әсерін тигізген жағдайларды анықтау.

Заңсыз кіру кезінде тәжірибеде шын мәнінде онын орны мен уақытын анықтау өте қиын. Бұл мәліметтерді анықтау үшін арнайы мамандарды қатыстыру қажет.

Заңсыз кірудің тәсілін «ақпараттық-техникалық сараптама» жүргізу арқылы анықтауға болады. Ол үшін арнайы маманға сұрақ мынадай түрде қойылуы тиіс: Бұл компьютерлік жүйеге заңсыз кіру әрекеті қандай амал-тәсілмен жүзеге асырылды? Заңсыз кіру қалай ұйымдастырылған (ерікті, шектеулі және т.б. түрде)? Заңсыз кірген тұлға ақпараттық қорғау құралдарын бұзған ба? Мәліметтерді қорғау құралдары қандай? Қорғау құралдарының мақмұны қандай? Ақпаратты форматтау қалай жасалған? Мәліметтер қандай тәсілмен (әдіспен) тасымалданған, көшірілген, өзгертілген немесе жойылған? Ақпараттық тасымалдауышта қандай ақпарат сақталған? Маманға осы жүйеге тиісілі барлық құжат-жобалар, материалдар тапсырылуы керек.

Сот сараптамасын тек арнайы мекемелер атқаруы тиіс. Мысалы, «ҚР Сот-сараптама қызметі туралы» Заңының

1-бабында былай делінген: «Сот сараптамасы органдары – бұл ҚР заңнамасымен белгіленген тәртіппен сот-сараптама қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдар» [1].

Жабық компьютерлік желі не жүйеге заңсыз кіру техникалық жағынан ашық жаһанды желіге қарағанда әлдеқайда қиын. Мұндай актіні тек жоғары білімі мен біліктілігі бар тәжірибелі маман ғана жүзеге асыра алады. Сондықтан күдіктілер қатарын зиян шеккен компьютерлік жүйе мен желілерді техникалық қамтыған, ұйымдастырған персоналдан бастау керек, оларға мысалға, сәйкес жүйені ұйымдастырушылар, олардың басшылары, басқарушылары, операторлар, программистер, системщиктер, байланыс инженерлері, осы саладағы қорғанысты жүзеге асырушы мамандар, жөндеуді жүзеге асыратындар және басқалары жатады.

Тергеу тәжірибесі көрсететіндей, компьютерлік жүйе мен желіге кірудің техникалық жағынан жолы не тәсілдері неғұрлым ауыр болса, соғұрлым күдікті адамды анықтау жеңіл болады, себебі қиын жүйеге кіру мүмкіндігі бар адамдар қатары тәжірибеде әлдеқайда шектелген.

Ал ақпараттық жүйе үшін зиянды бағдарламаларды жасау, дайындау, пайдалану және тарату қылмыстары үшін тергеуші алдына қойылған мақсаттар өзгеше. Ол алдымен компьютерлік құрал, желі үшін зиянды бағдарламаны жасаудың фактісі мен тәсілін анықтап алуы тиіс. Содан соң осы бағдарламаны қылмыскер пайдаланғанын және таратқанын дәлелдейтін фактінің болуын анықтауы тиіс. Осы фактілерді анықтап алғаннан кейін АҚЖ үшін зиянды бағдарламаларды (басқаша айтқанда, вирустарды) жасауға, пайдалануға және таратуға қатысы бар адамдар ішінен кінәлі адамдар қатарын анықтап алу керек. Келесі қадам осы қылмыспен келтірілген зардап мөлшерін анықтау. Сөйтіп келе-келе тергеліп отырған қылмыстың орындалуына әсерін тигізген барлық басқа жағдайлар мен белгілер анықталады.

Компьютер, олардың жүйелерін немесе желілерін қолдану тәртібін бұзу қылмыстарын тергеу кезінде, ең алғаш, заңмен қорғалатын компьютерлік ақпараттың жойылуын, модификациялауын білдіретін белгілі ережелердің бұзылуы және елеулі түрде шын мәнінде зиян келтірілгені фактісі дәлелденуі тиіс. Сонымен қоса компьютерлік құралдарды пайдалану ережелерін бұзудың орны мен уақыты, жойылған, блокталған және модификацияланған компьютерлік ақпараттың қаншалықты құнды мәлімет сақтағаны, қылмыстың тәсілі мен жасалу меха-

низмі, келтірілген зиян мөлшері мен шығынның сипаты, нақты қылмысты жасауы мүмкін тұлғалар, олардың кінәлілігі, тергеліп отырған қылмыс бойынша барлық тиісті жағдайлар анықталуы және дәлелденуі тиіс.

Сонымен бірге тергеушіге осылардан басқа тергеудің жеке түрлерін жүргізгенде ерекше жағдайларды ескерген жөн. Мысалы, егер тергеуші тінту жүргізер алдында тінтудің объектісі болып отырған компьютерлік техникалық құралда іске қатысты дәлелдемелік сипаты бар мәліметтер болса, ол алдын-ала сол мәліметтерді жойып алмайтындай етіп шифрын шешу үшін дайындық жұмыстарын жүргізуі керек. Тінту барысында арнайы маманды іске қатыстыруды қамтамасыз етуі керек. Тінту әрекетін жүргізетін орынға келгенде тергеуші сол сәтте компьютерлік ақпараттық құралды және ондағы құнды және басқа да мәліметтерді сол қалпында, жойылып кетпейтіндей етіп сақтап қалуы тиіс. Сол үшін ол нақты-нақты төмендегі шараларды қолдануы тиіс:

1) тінту объектісі бойынша не басқа себептермен осы объектіде жұмыс атқарып жүрген, тінтуге қатысып жүрген кез келген адам қандайда болсын себептермен компьютерге жақындамауы тиіс;

2) ешкімге сол объектідегі электрқуатын қамтамасыз етуді өшіруге мүмкіндік берілмеуі тиіс;

3) егер тінтуді жүргізбес бұрын электрқуатпен қамтамасыз ету өшіріліп қойған болса, дереу барлық компьютерлік техникаларды өшіріп, желіден ажыратып алуы тиіс және сол сәттен бастап әр құрылғының, әр бөліктің орнында болуын қамтамасыз етуі қажетті;

4) егер техника құралдары электрқуатына жалғанған және локалдық немесе жаһандық желіге қосылған болса, желі арқылы немесе инфрақызыл порт арқылы компьютерге доступты жауып тастауды қамтамасыз етуі керек және әрекеттерді өте жылдам уақыт аралығында, ұқыпты атқаруы қажет.

Осы қажетті шараларды жүзеге асырғаннан кейін ғана тінту орнын жалпы көлемде қарап іске қатысты дәлелдемелерді, соның ішінде міндетті түрде компьютерлік құралды алу керек.

Осы шараларды атқарғанның өзінде тінту барысында өзге тұлғалармен процессуалдық заңдық әрекетке қарсы мынадай іс-шаралар жүргізілуі мүмкін:

1) персонал ішінен құнды ақпарат пен мәліметтерді жою немесе жасыру мақсатында компьютерлік құралдарды істен шығару әрекеті қолданылуы мүмкін;

2) объектідегі компьютерлерде арнайы қорғаныс бағдарламаларымен қамтылған құралдары болуы мүмкін, ол бағдарламалар белгілі уақыт ішінде белгілі бір кодты қабылдамаса автоматты түрде барлық мәліметтерді жасырып тастайды, бұзады не ең жаманы мүлдем толығымен жойып тастайды;

3) компьютерлерде тергеу органдарына мәлім емес басқа да қорғаныс құралдары орнатылған болуы мүмкін;

4) тергеуші басқа да көптеген күтпеген электрондық немесе физикалық қарсыластыққа дайын болуы тиіс.

Жоғарыда аталып кеткен факторлардың зардаптарын келтірмеу үшін тергеушілерге мына жағдайларды ескерген абзал:

– электрқуатын өшірмес бұрын барлық ашық тұрған бағдарламаларды жабу керек, ал күмәнді жағдай болып тұрса, компьютерді желіден өшіріп тастау керек (кейбір жағдайларда компьютер дұрыс өшірілмесе оперативті жадыдағы ақпарат жойылып кетуі мүмкін, кейде тіпті бағдарламалар істен шығуы не бұзылуы мүмкін);

– компьютерде заңсыз кіруден қорғау құралдары орнатылған жағдайларда парольдерді, кілттерді, алгоритмдерді және т.б. орнатуға дайындық жұмыстары жасалуы тиіс;

– компьютерде бар мәліметті сол жерде қарап шығу шараларын жасамауы керек;

– белгілі бір қиыншылықтар туындаған жағдайда сол жердің персоналына жүгінбей, істің нәтижесіне мүдделі емес арнайы маманды шақырған жөн;

– оқиға болған жерде немесе қарау жерінде табылған барлық электронды компьютерлік құралдар мен техникаларды алған дұрыс;

– тінту кезінде компьютерлерге бір метрден жақын темір іздейтін және басқа да магниттік аппаратуралар мен құралдарды алып келмеу, сонымен қоса күшті жарық түсіретін құрылғылар мен кейбір арнайы аппаратураларды жақын қолданбау керек;

– көбіне, әсіресе біліктілігі төмен пайдаланушылар кіру және шығу процедурасын жазып отырады, кейде парольдар мен пайдаланушылар саны түлі және көп болғандықтан белгілі бір кітапшаларға не парақтарға жазып жүреді, сондықтан тінту объектісіне қатысты барлық қағаздар, тізімдер, жазбалар, түспелер, парақшалар, дисктер, дискеталар және т.б. заттар тергеу мақсатында тікелей алынуы тиіс;

– кәсіпкерлік және мемлекеттік құрылымдардың көбісі компьютерлік техникалық

құралдарға қызмет жасауға штатқа кірмейтін жеке және уақытша жұмыс жасайтын мамандарды тартады, сол себепті объектіге қатысы бар барлық тұлғалардың паспорттық мәліметтерін жазып алу керек.

Компьютерлік техника құралдарын алу кезінде ҚР Қылмыстық-процестік заңнамасының талаптарын қатаң түрде сақтауды қамтамасыз ету керек. Ол үшін куәлермен жұмыс жасауда әр істі оларға түсіндіріп отыру керек, себебі тергеу әрекетіне қатысушылардың кейбіреулеріне компьютермен байланысты әрекеттер бейтаныс болу мүмкін [2]. Сонымен бірге техниканың сарапшысы не иесі болмағанда ешкім негізгі жұмыс компоненттерін бұзбас, жоймас үшін, олармен жұмыс жасау мүмкіндігі болмас үшін компьютерлік құралдарды мөрлеген (сүргі салған) жөн және өте орынды. Компьютер құрылғыларына сүргі салу кезінде артқы панельде орналасқан электрмен қамтылу қосылатын жерге және жоғарғы панельдің жалғанған жерлеріне қою клеймен жалғанған қағаз кескінің жабыстыру керек. Әр қағаз бетінде тергеушінің, куәлардың және персонал ішінен бір өкілдің қолы болуы тиіс. Электронды тасымалдауышты алу кезінде ол кеңістікте жеңіл тасымалдануы керек және арнайы сүргі салынған, ішіндегісі көрінетін арнайы контейнерлерде немесе стандартты өздерінің дискеттік және алюминдік заводтық қорапшаларында сақталуы тиіс. Олар электронды тасымалдауыштарды түрлі электронмагниттік және магниттік өрістердің әсерінен, арнайы сәулеленуден және сырылып, сынып, қызып не түрлі сұйықтықтардың төгіліп кетуінен сақтайды. Қандай да бір ақпаратты электронды түрде тасымалдауышқа сілтеме жасау керек болған жағдайда хаттамада оның сериялық (зауыттық) нөмірін, типін, атауын (егер де болса) көрсету керек немесе нақты суреттеп (өлшемін, түсін, тобын, табын, үстіндегі жазбасын, физикалық ақауларын) беру керек. Егер электронды тасымалдауышта нақты белгілері болмаса, ол жеке бір қорапқа (жәшікшеге, конвертке) салынып, пломбыланып хаттамаға міндетті түрде тергеу әрекеті туралы белгі қойылуы тиісті.

Компьютерлерді қарау және олардан ақпаратты алу куәлердің қатысуымен жүзеге асырылады. Олар тергеу хаттамасымен қатар қарау әрекеті кезінде дайындалған қағаз бетіне басылып шыққан ақпараттың әр данасына қолын қояды.

Электронды есептеуіш техникасының ішкі дүниесіне (жадысына) кірмейтін ақпараттар мен

әсер ету іздерін іздестіру және оларды процесуалдық алу. Бұл категориядағы істер бойынша қарау ісінде мына қажетті заттай дәлелдемелер мен құжаттар табылуы және алынуы мүмкін:

а) жасалған қылмыстың іздері болуы мүмкін құжаттар, яғни телефон шоттары, парольдер мен кодтар жазылған парақтар, күнделіктер, байланыс қағаздары және т.б.;

б) аппаратураның әрекеттерінің іздері бар құжаттар. Құрылғылардың аяқ астынан істен шығуымен байланысты ақпаратты шығаратын-енгізетін құрылғыларды қағаз жүзіндегі нұсқасы қалып қалуы себебімен міндетті түрде тексеру керек (мысалы: принтерлер, сканерлер);

в) аппаратты және бағдарламалық қамтуды сипаттайтын құжаттар;

г) компьютермен жұмыс жасау ережелерін білдіретін құжаттар, белгілі компьютер жүйесімен, желісімен жұмыс жасаудың нормаларын регламенттейтін нормативтік актілер, ішкі ережелер. Яғни бұл құжаттар арқылы қылмыскер-

дің осы нормаларды біле тұра қасақана оларды бұзғаны туралы дәлелдеуге болады;

д) сезіктінің немесе айыптының жеке құжат-куәліктері.

Тергеудің өз ерекшеліктері бар тағы бір әрекеті ол жауап алу әрекеті. Осы қарастырылып отырған категориядағы істерді тергеу кезінде жәбірленушілер мен куәгерлерден және басқа да қатысты адамдардан жауап алудың негізгі тактикалық мақсаты, В.В. Крыловтың пікірінше, олардың іс-әрекеттерінде қылмыс құрамының элементтері байқалатындығы; қылмысты жасаудың жағдайы, орны және уақытын анықтау; қосымша жағдайлар мен қылмысты жасаудың әдістері, ниеті мен мақсаты, тұлғалардың сыртқы белгілерін анықтау; қатысушы тұлғаларды анықтау, келтірілген зиянды анықтау, талан-таражға салынғанның зардабын, белгілерін анықтау; басқа куәгерлер мен қылмысқа қатысты өзге тұлғаларды анықтау болып табылады [3].

Әдебиеттер

- 1 ҚР 20 қаңтар 2010 жылы қабылданған Сот-сараптама қызметі туралы Заңы №240-IV. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – Сот сараптамасы НҚН.
- 2 ҚР 4 шілде 2014 жылы қабылданған Қылмыстық-процестік кодексі №231-V. – www.online.kz.
- 3 Крылов В.В. Информация как элемент криминальной деятельности. – Вестник МГУ/сер.11 Право. – М., 1998. – С. 50.

References

- 1 Law act on judicial-expert activity of Republic of Kazakhstan/January 20, 2010 №240-IV. – Almaty: Kazakh university, 2014.
- 2 Criminal procedure Code of Republic of Kazakhstan/ July 4, 2014 №231-V. – www.online.kz.
- 3 Krilov V.V. Information as an element of criminal activity. – Vestnik MGU/ser.11 Law. – М., 1998. – P. 50.

Шаяхметова Ж.Б.,
Хамметова Ж.А.

**Факторы, определяющие
корыстно-насильственную
направленность преступности
несовершеннолетних**

Shayahmetova Zh.B.,
Hammetova Zh.A.

**The factors defining mercenary
violent orientation of crime of
minors**

Шаяхметова Ж.Б.,
Хамметова Ж.А.

**Кәмелетке толмағандардың
қылмыстылығының
пайдақорлық-зорлық бағытын
анықтайтын факторлар**

Настоящая статья написана о причинах насильственно-корыстной преступности несовершеннолетних, с учетом многообразия форм ее проявления и сложного характера детерминации. Социализация как многомерный процесс вовлечения подростков в русло социокультурных реальностей и ценностей, которая призвана корректировать ранние проявления девиантных норм поведения несовершеннолетних.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, семья, воспитание, физическое насилие, уличная преступность, школа, образование, корыстно-насильственная преступность.

This article was written about the reasons of forcibly-acquisitive imperfect given the diversity of its manifestations and the complexity of the determination. Socialization as a multidimensional process involving teenagers in the mainstream of socio-cultural realities and values, which is designed to early manifestations of deviant norms of behavior of minors.

Key words: juvenile delinquency. education, physical violence. street crime. school. education. selfish and violent crime.

Берілген мақалада пайдақорлық-зорлық қылмыстылығының көрінісі нысандарының әртүрлілігін және детерминациясының күрделі сипатын ескере отырып, кәмелетке толмағандардың пайдақорлық-зорлық қылмыстылығының себептері туралы жазылған. Әлеуметтендіру әлеуметтік-мәдени құндылықтар мен нақтылықтардың аясына жасөспірімдерді тартудың көпқырлы үдерісі ретінде кәмелетке толмағандардың мінез-құлықтарының девиантты нормаларының ерте көріністерін түзеуге бағытталған.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы, отбасы, тәрбие, физикалық күш қолдану, көше қылмыстылығы, мектеп, білім, пайдақорлық-зорлық қылмыстылығы.

**ФАКТОРЫ,
ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ
КОРЫСТНО-
НАСИЛЬСТВЕННУЮ
НАПРАВЛЕННОСТЬ
ПРЕСТУПНОСТИ НЕСО-
ВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Преступность несовершеннолетних в настоящее время составляет значительную часть общей преступности. При этом в последние годы наблюдается ее устойчивый рост. Социальные отклонения в их поведении в этих условиях приобретают повышенную общественную опасность и самым непосредственным образом влияют на подрыв и ослабление общественных отношений, формирующих нравственное и физическое здоровье подрастающего поколения.

Преступность среди несовершеннолетних многосложное социальное явление. Оно связано с причинами и условиями, находившимися в различных сферах и на разных уровнях общественной жизни – от общесоциальных причин и условий до конкретных ситуаций, складывающихся в отдельных социальных группах и между отдельными людьми. «Преступления несовершеннолетних специфичный, печальный показатель неблагоприятных условий жизни и воспитания подростка и юноши в семье» [1].

Человек, уже в раннем возрасте воспитывается всей суммой влияния, которым он подвергается. При этом самое сильное воздействие на подростка, особенно в раннем возрасте, оказывает семья – отец, мать, братья и сестры, личный пример которых в значительной мере сказывается на формировании его взглядов, привычек, характера. Положительная обстановка в семье способна не только формировать личность молодого человека в полезном для общества направлении, но и (что не менее важно) нейтрализовать влияния отрицательных факторов. «Социально неблагополучная семья выступает как источник формирования антиобщественной направленности не только детей, входящих в нее, но и других подростков, с которыми эти дети находятся в постоянном контакте. Подростки подвергаются влиянию не только со стороны семьи, но и всей окружающей среды в целом» [2].

Семья как институт социализации имеет ряд особенностей:

- 1) Она является первым и на определенном этапе формирования личности единственным институтом социализации;
- 2) Семейное воспитание более эмоционально чем любое другое, что обслуживает предрасположение ребенка воздействию семьи;

3) Семья располагает наилучшими возможностями для постепенного и всестороннего включения ребенка в социальную жизнь. Поэтому, воспитанники домов, даже самых лучших отстают в развитии от «семейных» детей поскольку изолированы от душевных разговоров взрослых.

«На примере родителей у подростка формируется определенное представление о должном отношении к людям, обществу, труду и т.д. Безусловно, аморальное преступное поведение родителей может привести и приводит к неправильному воспитанию. Подросток воспринимает поведение родителей как должное. И если они приносят домой похищенные вещи, а это видит несовершеннолетний, то до совершения преступления один шаг. При этом их словесные нотации, призывающие к честной жизни, не имеют в этом случае никакого эффекта» [3].

Результаты исследований ученых показывают, что многие особо опасные лидеры отвергались в эмоциональном плане своими родителями, которые не занимались их воспитанием, пренебрегали ими, не выполняли элементарных родительских обязанностей. Эти лица в детстве, по существу не являлись членами родительской семьи и воспитывались в условиях отчуждения и социально-психологической изоляции от общества, его ценностей и институтов.

Из числа совершивших разбойное нападение и имевших к моменту совершения преступления родителей у 51% – родители были рабочими, 19% – служащими, 21,4% – пенсионерами и у 8,6% – колхозниками.

Обращает на себя внимание относительно большой процент лиц, совершивших преступление и имевших родителей-пенсионеров. Это обычно лица молодого возраста, не создавшие еще своей семьи, проживающие с родителями преклонного возраста, которые уже не оказывают сколько-нибудь заметного влияния на поведение таких лиц. Однако все перечисленные обстоятельства фатально не определяют дефектов воспитательной позиций семьи. Причины правонарушений следует связывать с недостатками в образе жизни людей.

Анализ показывает, что в случае попадания в сложную жизненную ситуацию многие подростки не могут надеяться на защиту и помощь родителей.

Большое влияние на ощущение подростком недостаточной защищенности в семье оказывает его неудовлетворенность своими отношениями с родителями: 57,1% учащихся школ, 40-учащих-

ся ПУ и 63,2% осужденных оценили свои отношения с родителями как хорошие. Каждый седьмой учащийся школы, каждый третий учащийся ПУ, каждый пятый осужденный хотели бы, чтобы они были лучше. По мнению 23,9% родителей школьников, именно этого желают их дети.

Практически для всех 15 тыс. подростков, состоящих на учете в инспекциях по делам несовершеннолетних Республики [4], характерна потеря эмоциональных контактов с родителями. Их отчуждение или неприятие наиболее характерно для насильственных, корыстно-насильственных преступников. Результаты специального психологического обследования показали поразительно одинаковые социально-психологические условия воспитания таких лиц. Все они воспитывались в семьях, где преобладали холодные, безразличные отношения, дети не получали родительской ласки [5].

Недостатки и упущения родителей и лиц, их заменяющих, в процессе воспитания на практике приводят к формированию у несовершеннолетних безнравственности, потребительского отношения к жизни. Здесь уместно отметить правильность высказывания одного из выдающихся классиков мировой литературы, персидского поэта XIII в. Саади Жирази, который обращая огромное внимание на воспитание детей, отметил, что родители обязаны беречь своих родителей от порока [6].

Материалы проведенного исследования показывают, что осужденные за корыстные преступления с применением физического насилия в детстве очень болезненно переносили лишение их отца или матери родительских прав.

В последнее время наблюдаются случаи, когда родители, пьянствуя, попадают в долги, затем вынуждены продавать квартиру. В Законе же о приватизации ничего не говорится о правах детей на жилплощадь. Детей сдают в детские дома. Повзрослев, они оказываются на улице. Многочисленные письма в административные органы остаются без ответа. Считаю необходимым внести в Закон «О приватизации» дополнения, отразив права детей на жилплощадь в такой квартире.

Психологические особенности возраста таковы, что подросток не может находиться в изоляции и ищет группу, в которой он был бы равным и нужным. Как правило, молодой человек сближается с теми, кто попал в такое же отвергнутое положение.

Чтобы самоутвердиться за пределами официальных институтов социализации, подросткам

необходимо объединиться. Распространенной формой такого объединения в городе являются уличные компании.

Привлекательность уличной компании заключается в том, что в ней от подростка не требуют то, что требуют семья и школа, поскольку в ней ценятся совсем другие качества. С утверждение «в уличной компании ценят не те качества, которые нравятся родителям и педагогам» согласны 51,2% опрошенных учащихся школ; 53,1 – учащихся ПУ и 51,7% осужденных. Частично согласны, соответственно, 33,6; 32,7 и 27,6%.

Одной из причин совершения корыстно-насильственных преступлений являются недостатки воспитания в школе. Результаты наших исследований свидетельствуют о связи между преступностью и уровнем культуры, образования. Между тем образование само по себе не предопределяет у человека должного уровня

нравственной и правовой культуры. В связи с этим П.Лафарг писал: «...образование оказалось бессильным уменьшить число преступлений: оно лишь дало криминалистам возможность новой классификации преступлений, так как было замечено, что степень образованности влияет на роль и характер преступлений» [7].

Результаты проведенного исследования показали, что для всех органов системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних основным источником информации о несовершеннолетних и семьях, находящихся в социально опасном положении, являются сведения, полученные в процессе собственной деятельности. Одной из причин низкой эффективности информационного обмена является отсутствие необходимой нормативно-правовой базы на республиканском и региональном уровне.

Литература

- 1 Иголев А.С. «Правонарушение и ответственность несовершеннолетнего». – Свердловск, 1973. – С. 45.
- 2 Харшак Е.А «Влияние отрицательной семейной обстановки на формирование личности несовершеннолетнего// Актуальные вопросы теории и практики охраны правопорядка и борьбы с преступностью//, 1970 год, выпуск 4. – С.103.
- 3 Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений. – СПб,: Издательство Р. Асланова. – С. 95.
- 4 Насыров А.Н. Актуальные вопросы повышения правосознания молодежи// Актуальные проблемы юридического всеобуча в условиях формирования социалистического правового государства (материалы Всесоюзной научно-практической конференции, Ташкент, 16-18 января 1990 г.). – М.: Изд-во Министерства юстиции СССР, 1990. – С. 75.
- 5 Антонян Ю.М. Проблемы индивидуальной профилактики преступлений// Пути совершенствования мер по предупреждению преступности. – М., 1988. – С. 64.
- 6 Саади Ж. Избранное. – Ташкент, 1978. – С. 104.
- 7 Лафарг П. Преступность во Франции в 1840-1886 гг.// Уголовное право и социализм. – М., 1908. – С. 21.

References

- 1 Igolev A.S. «Pravonarushenie i otvetstvennost' nesovershennoletnego». – Sverdlovsk, 1973. – S. 45.
- 2 Harshak E.A «Vlijanie otricatel'noj semejnoy obstanovki na formirovanie lichnosti nesover-shennoletnego// Aktual'nye voprosy teorii i praktiki ohrany pravoporjadka i bor'by s prestupnost'ju//, 1970 god, vypusk 4. – S.103.
- 3 Alauhanov E.O. Kriminologicheskie problemy preduprezhdenija korystno-nasil'stvennyh pres-tuplenij. – SPb., Izdatel'stvo R. Aslanova. – S. 95.
- 4 Nasyrov A.N. Aktual'nye voprosy povysheniya pravosoznaniya molodezhi// Aktual'nye problemy juridicheskogo vseobucha v usloviyah formirovaniya socialisticheskogo pravovogo gosudarstva (materialy Vsesojuznoj nauchno-prakticheskoy konferencii, Tashkent, 16-18 janvarja 1990 g.). – M.: Izd-vo Ministerstva justicii SSSR, 1990. – S. 75.
- 5 Antonjan Ju.M. Problemy individual'noj profilaktiki prestuplenij// Puti sovershenstvovaniya mer po preduprezhdeniju prestupnosti. – M., 1988. – S. 64.
- 6 Caadi Zh. Izbrannoe. – Tashkent, 1978. – S. 104.
- 7 Lafarg P. Prestupnost' vo Francii v 1840-1886 gg.// Ugolovnoe pravo i socializm. – M., 1908. – S. 21.

Бисенова М.Қ.
**Кінәнің екі нысанымен
жасалатын қылмыстардың
субъективтік мазмұны**

Мақалада кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың субъективтік мазмұны зерттелген. Кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың түрлері айқындалып, ашып көрсетілген. Автор сондай-ақ кінәнің қылмыстық жауапкершілікті дифференциациялаудағы, қылмысты саралаудағы маңызын қарастырған.

Түйін сөздер: кінә, абайсыздық, қасақаналық, кінәнің дәрежесі, кінә институты, жауапкершілік, қылмыстарды саралау.

Bisenova M.K.
**The subjective maintenance of
the crimes committed with two
forms of fault**

In the article, the subjective content of the crimes committed with two forms of guilt. Allocated and describes the types of crimes committed with two forms of guilt. In addition, reveals the importance of guilt in the differentiation of criminal responsibility, qualification of crimes.

Key words: fault, negligence, intent, the degree of guilt, the Institute of guilt, responsibility, qualification of crimes.

Бисенова М.К.
**Субъективное содержание
преступлений, совершаемых
двумя формами вины**

В статье изучено субъективное содержание преступлений, совершаемых с двумя формами вины. Выделено и раскрыты виды преступлений, совершаемых с двумя формами вины. Кроме того, раскрывается значение вины при дифференциации уголовной ответственности, квалификации преступлений.

Ключевые слова: вина, неосторожность, умысел, степень вины, институт вины, ответственность, квалификация преступлений.

**КІНӘНІҢ
ЕКІ НЫСАНЫМЕН
ЖАСАЛАТЫН
ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ
СУБЪЕКТИВТІК
МАЗМҰНЫ**

Қылмыстық әрекеттердің көпшілігі тек кінә нысанының бір түрімен ғана жасалады. Бірақ кей жағдайда бір қылмыста кінәнің екі нысанының да қатар болуы мүмкін. Алайда, заңшығарушы кей жағдайда заңда қоғамға қауіпті әрекетке және оның зардабына қатысты кінәнің нысанын жеке анықтау қажет болып табылатын қылмыс құрамдарын да қарастырады. Мұндай жағдайларда бір қылмыста кінәнің екі түрлі нысаны қатарласып қатысады. Мұндай жайттар құқық қорғау органдарында жиі кездеседі, тұлғаның жасаған қылмысы қасақана болғанымен, келтірілген зардап абайсызда жасалады. Бұл қылмысты талдау кезінде заңды сұрақ туындайды: жалпы алғанда қылмысты қасақана немесе абайсызда жасалды ма? Егер қылмысты субъектінің қылмыстық әрекетке деген қарым-қатынасы бойынша қарайтын болса, бұл жағдайда ол қасақана болып саналады, ал егер келтірілген зардапқа қатысты абайсызда болады. Әртүрлі кінә нысанының үйлесіп «екі нысанды кінәлілікті» құрауы қылмыстық құқық теориясында бұрыннан белгілі. Бірақ алғашында оның түсінігі кең болғаны соншалық, барлық «күрделі типтегі» қылмыстардың барлығын қамтыды: екі немесе одан көп қасақаналық, екі немесе одан да көп абайсыздық, қасақаналық пен абайсыздықтың үйлесімділікте болуы. Сонымен қатар екі нысанды кінә ретінде қылмыстардың жиынтығын да жатқызып отырды, мысалы, абайсызда үйді өртеу мен онда адамның қаза болуы немесе өлтірілген адамды тонау.

Субъективті жауапқа тарту теориясының дамуы кеңестік кезеңде кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстық құқық концепциясының дамуына әкелді. 60 жылдары заң басылымдарында авторлардың арасында дискуссия қыза түсті, олардың бірі әрекет пен оның салдарына деген психикалық қарым-қатынасты кінә нысанының ерекшелігі ретінде қараса, келесілері кінәнің өзге нысаны жоқ деп санады. Бірақ олардың ешқайсысы қылмыс жасаушы тұлғаның өз әрекетіне (әрекетсіздігіне) деген әртүрлі қарым-қатынаста болуы мүмкіндігін жоққа шығармады. Мысалы, Г.А. Кригер «ерікті немесе еріксіз әрекеттің салдармен өзара байланыстылықта болуы жасалған әрекетті күрделі объективтік және субъективтік жақтардан құралған бір қылмыстың түрі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Мұндай жағдайды субъективті жағын сипаттағанда күрделі немесе «екі

нысанды» (кінәнің жеке нысанын емес) атауға болады» деп жазды. А.Б. Сахаров, екі нысанды кінәнің қарсыласы ретінде аралас кінәні мойындау абайсыз және қасақана кінә нысанының бір бөлігін құрайтын психикалық процесінің екіге бөлінгендігін білдіреді, ал бұлардың әрқайсысы өз кезегінде жеке мазмұнда танылады.

70 жылдардың басында аралас кінә нысаны туралы диссертациялық зерттеудің жасалуы қылмыстық құқықта А.Д. Горбузеге келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік әкелді: а) аралас кінә нысаны екі жеке компоненттен құралады, олардың әрқайсысының қасақана және абайсыздық құрылымына ұқсас болып келетін өзіндік құрылымы мен мазмұнға ие; б) аралас кінә нысанындағы компоненттердің байланысы шектелген және олардың бірлесуі ғана аралас кінә нысанының жүйесін құрайды; в) аралас кінә нысаны оның компоненттерінің ортақ бірлігін қалыптастырмайды, тек белгілі бір сапалық құбылыс болып табылады» [1].

Қылмыскердің әрекет пен оның нәтижесінде туындаған салдарына психикалық қарым-қатынасына өткен ғасырдың 80-жылдарында да өзінің ғылыми дискуссиялық мәселенің бірі болып қала берді. В.В. Лукьянов, күрделі құрамды қылмыстардағы кінәнің «қосарлануын» сараптай отырып, бұл өзекті мәселенің негізгі қиындығын жасалған құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілік деңгейіне деген барлық әсер ету шараларын тиісті деңгейде қолданып, әділеттілікті қамтамасыз етудегі жалпы алғанда құқық қолданушылық қызметті гуманизациялау мүмкін емес [2].

Қылмыстық құқық теориясы мен практикасында бір қылмыста қасақаналық пен абайсыздықтың мұндай қатысуын «кінәнің екі нысаны», «кінәнің аралас нысаны», «қос кінә» деп атау қалыптасқан. Аталған терминдер нақты емес, себебі қасақаналық пен абайсыздық бір қылмыста үшінші кінә нысанын құрамайды және азара араласпайды [3, 99 б.]. Демек кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстар деп айтқан заңды болады. Аталған зерттеулер мен талқылаулардың нәтижесінде кінәнің екі нысаны паралельді түрде тек қылмыс құрамында ғана болуы мүмкін: ниет қасақаналықтың негізгі құрамдас элементі ретінде және оларды саралау кезінде салдарына деген абайсыздықтан көрінетіндігі байқалады

Сонымен, кінәнің екі нысаны деген бір қылмыста қылмыс құрамының субъективтік жағының екіге бөлінуін сипаттайтын екі жеке кінә нысандарының қатар келуі. Мұнда субъектінің

жасаған қоғамға қауіпті әрекеті қасақаналықпен, ал одан туатын қоғамға қауіпті зардап абайсыздық кінәмен сипатталады.

Кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың субъективтік мазмұнын зерттеу мұндай қылмыстарды қасақана және абайсыз қылмыстардан, сонымен қатар объективтік белгілер бойынша ұқсас қылмыстардан ажырату үшін және қылмыстарды дұрыс саралау үшін маңызды болып табылады. Кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстар қылмыстық заңнамада көп кездеспейді және олардың барлығы келесі екі үлгінің бірі бойынша құрастырылған:

Бірінші түрі заңда аталған екі нысан құрайды және олардың салдарының заңдылық маңыздылығының әр түрлі болуы. Мәселе материалды құрамды қылмыс құрамын саралау жөнінде, ал саралаудың негізгі белгісі ретінде міндетті құрамның негізгі белгісі болып табылатын аса ауыр зардап тигізушілік маңызды орынды алады [4, 205-209 бб.]. Аталған қылмыста қол сұғушылық тікелей объектіге емес, саралатанын зардаптың өзге біреуге келтіруімен сипатталады.

Кейбір авторлар кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмысты заң шығарушы абайсызда орташа немесе ауыр денсаулыққа зиян келтірсе немесе өлімге душар ететін, заңды құрылымында белгілі бір ауытқушылықтар байқалған (өтр қауіпсіздігі, атомдық энергетика қауіпсіздігі, санитарлы-эпидемиологиялық қауіпсіздікті және т.б.) жағдайға тән деп есептейді. Мысалы жол көлігінде жасалатын қылмыстарда «күрделі кінә нысанын ерекшелеудегі сұрақ тудыратын жайт тәжірибенің жеткіліксіз болуы. Зиянды салдардың орын алуына қасақана жол жүру ережесін бұзып оның салдарына деген абайсыздық қарым-қатынаста болады». П.С. Дагеля и Д.П. Котовтың ойына, «тек автотранспорттық қылмыстардың субъективті жағын кінәнің екі нысанының құрылымы бойынша қарастырғанда, бұл қылмыстарды тұлғаға қарсы қасақана қылмыстан, кінәсіз әрекеттен, сонымен қатар зиянды салдардың орын алуына әкелген жол қауіпсіздігі ережесін қасақана немесе абайсызда бұзушылықты ажыратуға болады» [5]. Дегенмен бұл көзқараспен толық келісуге болмайды, себебі жол қауіпсіздігі ережесін сақтамаған адамның құқық бұзушылық жасаған сәттегі қоғамдық қауіпті әрекетке (әрекетсіздікке) және одан туындаған зардапқа деген қатынасын анықтау қажет.

Кінәнің екі нысаны арқылы жасалатын қылмыстардың екінші түріне әрекеттің немесе әрекетсіздіктің қылмыстық әрекеттің салдары

мен оны саралауға байланыссыз, психикалық қатынасы біртекті болмауы арқылы сипатталады. Сонымен қатар сараланатын салдар қылмыстың негізін құрайтын қылмыстық-құқықтық нормамен қорғалатын объекті емес, келтірілген зиянды зардаптан құралады. Бұндай қылмыс түрлерін саралауға жататын салдарға аса ауыр зардаптардан тұратын формальды құрамды қылмыстар тән.

Қазіргі кезеңдегі оқу әдебиеттерінде кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың екі түрге бөлу ұсынылады. Біріншісіне қылмыс құрамын саралауда қылмыстық әрекет қасақаналықпен, ал оның салдарының орын алуына абайсыздықпен сипатталады.

Кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмысты қасақана жасалатын қылмыстық әрекет екі салдардың орын алуына әкеліп, олардың бірі кінәлінің қасақаналықпен жасалса, ал екіншісі ауыр зардап абайсызда болады. Кінәнің екі нысанымен жасалатын мұндай қылмыстарда іс-әрекеттің нәтижесінде туындайтын зардап жөнінде кінәнің тек абайсыздық нысаны орын алатыны айқын. Сол себепті де кінәнің екі жүзеге асырылатын іс-әрекет қылмысқа оқталу сатысында орын алуы түрімен мүмкін емес. Өйткені, қылмысқа оқталғанда онда туындайтын зардап болмайды. Зардап жоқ жерде кінәнің екі түрлі нысаны туралы сөз болмайды [4. 104 б.]. Мұндай қылмыстар үшін жауапкершілікті белгілеу қылмыстық құқық теориясы мен тәжірибесінде әртүрлі таластар тудырады, себебі мұндай нормаларды тәжірибе жүзінде қолдануда әртүрлі болғандықтан, ол кінә қағидасына

Мұндай мысалдардың көп болуы заң шығарушы мен құқық қолданушының кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстарды дұрыс саралау мен айқындауда маңызды. Ал ҚР ҚК белгіленген кінәнің екі нысанына берілген анықтама мен оның заңды түрде бекітілуі көп жылғы пікір-таластың тоқтауына әкелгені сөзсіз.

Жоғарыда аталған екі нысанды қылмыстарды қарастыра отырып, төмендегідей қорытынды жасауға болады:

а) ол кінә нысанының екі түрінің, яғни қасақаналық пен абайсыздықтың үйлесуімен сипатталады;

ә) бұл кінә нысандары қоғамға қауіпті әрекеттің заңды маңызы бар белгілеріне әртүрлі қарым-қатынас арқылы анықталады;

б) қылмысты жасау нәтижесінде екі түрлі зардап туады;

в) осы екі зардапқа қатысты кінәнің екі түрлі нысаны қатысады;

г) кінәнің екі нысаны тек ауырлатылған қылмыс құрамдарында ғана кездеседі;

д) кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстар қасақана қылмыстардың қатарына жатқызады.

Екі нысанды қылмыстардың субъективті жағын зерттеу бұл объективті белгілері ұқсас, бірақ бір жағынан – қасақана, ал екінші жағынан – абайсызда жасалатын қылмыстардың ара жігін ажырату үшін қажет. Егер кінәлінің қасақана ниетімен, қасақана денсаулыққа зиян келтіру салдары жәбірленушінің өліміне әкелсе, әрекетті бір нысанмен жасалған өлтіру ретінде сараланады. Және де керісінше, егер де денсаулыққа ауыр зиян келіп жәбірленушінің өмірі қиылған жағдайда әрекетте қасақана ниет анықталмаса, екі нысанды қылмыс ретінде емес, абайсызда адам өлтіру ретінде сараланады. Тек денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтірудің салдарынан абайсызда адам өлтіруге әкелсе ғана әрекет екі кінә нысанмен жасалған болып табылады.

Қолданыстағы ҚР ҚК қылмыстық жауапкершілікті дифференциациялауға кінә нысанының ықпалы төмендегі жолмен жүзеге асырылады:

– Қасақана және абайсызда жасалған қылмыстық әрекет үшін әртүрлі жаза түрлерін белгілеу;

– кінә нысанына қарай қылмыстық әрекеттерді әртүрлі категорияларға жатқызу;

– ҚР ҚК Ерекше бөлім баптарында бекітілген негізде жауапкершілікті абайсызда немесе қасақана жасалған әрекет үшін немесе екі нысанды қылмыстарға жауапкершілікті белгілейді.

Қасақана немесе абайсызда жасалған қылмыстардың мазмұнын салыстырар болсақ, мысалы кінә нысанының абайсыздық түрі арқылы денсаулыққа немесе адам өміріне қарсы жасалған әрекет үшін бас бостандығынан айыру мерзімі қасақана жасалған жағдайдағы әрекетке қарағанда әлдеқайда төмен. Қылмыстық Кодекстің санкциясында абайсызда жасаған қылмыстық әрекет үшін жазаның төменгі шегі нақты көрсетілмейді, ал қасақана жасалған әрекет үшін минимальды жазалау мөлшері шектелген түрде болады. Кейбір жаза түрлері (мысалы, бас бостандығынан өмір бойы айыру мен өлім жазасы) абайсызда жасалған әрекет үшін мүлдем белгіленбейді.

Тұлғаның жасалған қылмысының қандай категорияға жататынына сай, заңда қылмыстық жауапкершілікті даралап жазаны тағайындағанда әртүрлі ережелер белгіленген, қылмыс-

тық жазаны өтеу мен жазадан босату. Абайсызда және қасақана жасалған қылмыстар үшін жауапкершілікті дифференциялауға субъектінің жас мөлшері де ерекше орын алады, себебі заңда белгіленгендей тек қасақана қылмыстық әрекеттер үшін жас мөлшерін төмендету көзделген. Абайсызда және қасақана жасалған қылмыстар үшін жауапкершілікті дифференциялау рецидив болған кезеңде байқалады. Себебі рецидив ретінде бұрын қасақана жасалған қылмысы үшін соттылығы бар, тұлғаның қасақана жасалған әрекеттері ғана танылып, жазаға ықпал етеді. Аяқталмаған қылмыстық әрекеттер үшін жауапкершілікті дифференциялауға кінә нысаны мен түрі елеулі ықпал етеді. Аяқталмаған қылмыстық әрекет үшін жауапкершілікке тарту кінәлінің тек қасақана жасалған әрекеті орын алған сәтте ғана мүмкін болады. Сонымен қатар қылмыстық құқық теориясы мен сот тәжірибесі көрсеткендей, аяқталмаған қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік тек қылмыс кінәнің

тікелей қасақаналық түрімен жасалған сәтінде ғана жүзеге асырылады.

Кінә қылмыстық жауапкершілікті дифференциялауға ғана емес, сонымен қатар қылмысты саралауға да ықпал етеді, ол:

– бір әрекеттің кінәнің әртүрлі нысанында жасалуына байланысты заңда жауапкершілігі белгілеу;

– жауапкершілік тек кінә нысанының белгілі бір түрімен жасалған сәтінде ғана жүзеге асуы;

– тұлғаның әрекетін саралау кінәлінің саналы түрде жасауына бағыныштылықта болады;

– қылмысты кінәлінің соңына дейін белгілі бір себептерге байланысты аяқтамауы немесе өз еркімен бас тартуы.

Жалпы алғанда кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың субъективтік жағын терең зерттеу объективтік белгілері бойынша ұқсас қылмыстарды дұрыс ажыратуға және қасақана немесе абайсызда жасалған қылмыс құрамын талдауда дәл анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Горбуза А.Д. Смешанная форма вины по советскому уголовному праву: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2002. – 15 с.
- 2 Лукьянов В.В. К вопросу о «раздвоении» вины в преступлениях со сложным составом // Сов. гос-во и право. – 2008. – № 10. – С. 12-15.
- 3 Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж, 2004. – 242 с.
- 4 Макашвили В.Г. Уголовная ответственность за неосторожность. С. 180. – М., 2004. – 202 с.

References

- 1 Gorbuza A.D. Smeshannaja forma viny po sovetскому уголовному праву: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk. – М., 2002. – 15 s.
- 2 Luk'janov V.V. K voprosu o «razdvoenii» viny v prestuplenijah so slozhnym sostavom // Sov. gos-vo i pravo. – 2008. – №10. – S. 12-15.
- 3 Dageľ P.S., Kotov D.P. Sub#ektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie. – Voronezh, 2004.- 242 s.
- 4 Makashvili V.G. Ugolovnaja otvetstvennost' za neostorozhnost'. S. 180; M.,2004-202s.

Нурмаганбет Е.Т., Кенесбек Н.

**Актуальные проблемы
деятельности адвоката-
защитника в уголовном
судопроизводстве Республики
Казахстан**

В данной статье рассматриваются проблемы и пути совершенствования деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. А также способы повышения качества юридического образования, в том числе обеспечения независимости адвокатских руководящих органов и государственных гарантий на конституционное право иметь юридического представителя.

Выполнена в рамках проекта 1808/ГФ4 «Проблемы совершенствования адвокатуры и пути их решения в условиях судебно-правовой реформы».

Ключевые слова: адвокат, защитник, судопроизводства, уголовные дела, предварительная расследования.

Nurmaganbet E.T., Kenesbek N.

**Problems, ways of improvement
of activity of the defender in
criminal legal proceedings of the
Republic of Kazakhstan**

In this article it is considered problems and ways of improvement of activity of the lawyer defender in criminal legal proceedings of the Republic of Kazakhstan. And also improvement of quality of legal education, including ensuring independence of lawyer governing bodies and the state guarantees on a constitutional law to have the legal representative.

It is executed within the project 1808/GF4 of the Problem of improvement of legal profession and a way of their decision in the conditions of judicial and legal reform.

Key words: attorney, defense counsel, legal proceedings, criminal cases, preliminary investigation.

Нұрмағанбет Е.Т., Кеңесбек Н.

**Қазақстан Республикасының
қылмыстық сот өндірісіндегі
қорғаушының іс-әрекетінің
өзекті мәселелері**

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізудегі адвокат-қорғаушының іс-әрекеттерінің мәселелері мен шешу жолдары және адвокат ұйымының қоғамдағы негізгі ролдері көрініс тапты. Сонымен қатар адвокат-қорғаушының қорғау процесіндегі міндеттері айқындалды.

1808 МҚА Адвокатураны жетілдіру мәселелері және оларды сот-құқықтық реформа жағдайында шешу жолдары жобасында орындалды.

Түйін сөздер: адвокат, қорғаушы, сот өндірісі, қылмыстық іс, алдын ала тергеу.

**АКТУАЛЬНЫЕ
ПРОБЛЕМЫ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
АДВОКАТА-ЗАЩИТ-
НИКА В УГОЛОВНОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Закон Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности», впервые сформулировавший основные принципы организации и деятельности адвокатуры, позволил значительно повысить эффективность функционирования адвокатуры и в целом укрепил организацию ее деятельности. В то же время, многие проблемы остались нерешенными и требуют дальнейшего рассмотрения.

В числе мер по повышению статуса института профессиональной защиты необходимо предусмотреть дальнейшее расширение полномочий защитника, придание письменным консультациям и справкам (заверенным надлежащим образом) императивной формы, уравнивание процессуального положения защитника с положением государственного обвинителя и др.

Другой проблемой, препятствующей надлежащей защите прав человека адвокатскими методами, являются организационные факторы. Сегодня отток кадров из отдаленных населенных пунктов привел к тому, что почти в пятидесяти районных юридических консультациях профессиональных защитников нет вообще, а более, чем в шестидесяти районах работает только по одному адвокату [1, с. 123-130].

На наш взгляд, одной из причин сложившейся ситуации является непродуманная политика в плане комплектования корпуса защитников через государственное лицензирование.

При создании этого института предполагалось, что регулирование кадровых вопросов государственным органом (Министерством юстиции РК) позволит создать достаточный резерв для формирования полноценных адвокатских структур, способных оказывать населению качественную правовую помощь в требуемых объемах. Не секрет также, что одной из целей лицензирования являлось желание устранить монополию коллегий адвокатов на прием новых членов. Однако на практике это новшество ожидаемых результатов не принесло. Хотя в областных центрах и крупных городах конкуренция усилилась, ситуация в целом не улучшилась. На наш взгляд, проблему обеспечения граждан квалифицированной юридической помощью можно решить путем изменения порядка формирования адвокатского корпуса. В этих целях необходимо отказаться от лицензирования адвокатской деятельности и осуществлять прием новых

членов путем тестирования в соответствующих комиссиях, создаваемых при президиумах коллегии адвокатов. С одной стороны, это позволит регулировать численность адвокатов в юридических консультациях и адвокатских конторах, избегая перезагруженности в одних и некомплектности в других, а с другой – повысить качество оказываемой юридической помощи, поскольку, в отличие от лицензиара, адвокатская корпорация заинтересована в том, чтобы в коллегию адвокатов попадали профессионалы, обладающие широкой эрудицией, высокой правовой и общей культурой, большим опытом работы в юридической отрасли.

Есть вопрос и по конкретизации статуса стажера адвоката. Сегодня они не обладают правом участия в уголовном судопроизводстве, так как действующим законодательством не предусмотрено наличие у стажера лицензии на занятие адвокатской деятельностью. При этом существует следующая организационно-правовая коллизия. Если стажерам прокуратуры и молодым специалистам органов дознания и следствия не возбраняется участие по уголовным делам на следствии и в суде, то стажерам адвокатов эта деятельность законом запрещена. То есть изначально декларируется неравенство стороны обвинения и стороны защиты [2, с. 67].

Серьезно осложняет ситуацию и введение ныне действующим УПК РК (ст. 71) обязательного участия государственного обвинителя по всем уголовным делам (за исключением дел частного обвинителя), что, в свою очередь, предполагает наличие у подсудимого в обязательном порядке защитника [3].

Решение проблемы увеличения числа адвокатов видится в законодательном закреплении беспрепятственного допуска прошедших надлежащую практику стажеров-адвокатов к участию в судопроизводстве. Не исключается также выдача лицензий стажерам без принятия квалификационного экзамена по истечении определенного, например, двухлетнего срока стажировки уполномоченными государственными органами на местах.

Одной из причин снижения количества адвокатов в Казахстане является создание института лицензирования правовых услуг, не связанных с адвокатской деятельностью. Сегодня такие услуги предоставляют более 600 юридических и физических лиц, имеющих соответствующие лицензии. Естественно, доминирование этих структур в предпринимательской и экономической сферах не понуждает их

к стремлению получить лицензию на занятие адвокатской деятельностью [4, с. 122].

Таким образом, назрела необходимость принятия комплекса организационных и правовых мер, направленных на систематизацию рынка юридических услуг и придание ему цивилизованных рамок.

На наш взгляд, прежде всего, необходимо предусмотреть обязанность всех без исключения субъектов правового рынка проходить регулярную аттестацию на предмет их профессиональной подготовленности.

Следует также внести в Гражданско-процессуальный кодекс норму об обязательном возмещении стороне, в пользу которой вынесено судебное решение, расходов при условии участия на этой стороне профессионального защитника, обладающего адвокатской лицензией. Возможно также предоставить органу, выдающему лицензию, право надзора за качеством оказываемой лицензиатом юридической помощи. Вряд ли в настоящее время этот уровень является достаточно высоким, особенно в сфере экономики и предпринимательства, что и привело к созданию в Казахстане значительного числа иностранных юридических компаний и их филиалов, занимающихся бизнесом в сфере правовых услуг. Происходящие динамические процессы в экономической сфере, присоединение Казахстана к различным международным договорам, а также меняющееся в условиях рыночных реформ законодательство требуют от адвокатов высочайшего профессионализма и специальных знаний, в том числе, зарубежного законодательства.

В целом же, на сегодняшний день возникла достаточно стабильная ситуация с оказанием юридической помощи, что, по нашему мнению, дает возможность говорить о неприемлемости каких-либо радикальных мер, направленных на пересмотр концептуальных положений адвокатского законодательства. В данном случае, речь идет о непрекращающихся попытках реформирования данного института, что, на взгляд инициаторов, должно улучшить защиту прав и законных интересов лиц, нуждающихся в получении юридической помощи. В числе подобных новаций можно назвать упрощенный порядок вступления в члены коллегии адвокатов для отдельных категорий лиц; предложения об отмене уставных требований, касающихся условий приема новых членов; попытки введения государственного заказа на оказание юридической помощи и т.п.

Примеры подобных подходов к реформированию адвокатской деятельности можно продолжить, однако, как нам представляется, актуальными для института профессиональной защиты являются не только вышеизложенные проблемы, но и необходимость пересмотра некоторых других положений законодательства, касающегося функционирования адвокатуры [2, с. 49].

Так, по нашему мнению, необходимо законодательно отрегулировать проблему обеспечения обвиняемых (подозреваемых, подсудимых) квалифицированной юридической помощью.

Как известно, в соответствии со ст. 70 УПК РК, помимо адвокатов, в качестве защитников по уголовным делам допускаются супруги, близкие родственники или законные представители обвиняемого, представители общественных объединений по делам членов этих организаций. Очевидно, что лица, не обладающие специальными познаниями в правозащитной сфере, не могут на должном уровне осуществлять защиту своих доверителей, в связи с чем не приходится говорить о соблюдении требований ст. 13 Конституции Республики Казахстан, гарантирующей каждому право на получение квалифицированной юридической помощи.

Однако практика привлечения в качестве защитников по уголовным делам родственников обвиняемых сегодня получила достаточно широкое распространение. Следователи, а затем и судьи, не утруждая себя поисками профессиональных защитников, допускают в качестве таковых супругов, родственников и других лиц, формально обеспечивая право на защиту, хотя качество такой защиты, как правило, является очень низким. Соответственно, такая защита может повлечь судебные ошибки и, как следствие, – необъективный либо незаконный приговор. Поэтому одной из задач на сегодняшний день является необходимость отказа от привлечения в качестве защитников родственников обвиняемых и закрепление этой обязанности исключительно за профессиональными защитниками, то есть адвокатами.

Как нам представляется, проблему обеспечения граждан квалифицированной юридической помощью можно решить путем изменения порядка формирования адвокатского корпуса.

Требуют разработки механизмы реализации положения ст. 14 Закона РК «Об адвокатской деятельности», устанавливающей профессиональные права адвоката, в числе которых установлено право на самостоятельный сбор

фактических данных, необходимых для оказания юридической помощи, и предоставление доказательств, а также право на доступ в помещения, где содержатся их подзащитные.

Как известно, право на предоставление адвокатом доказательств является юридической фикцией. Причина такого положения ясна. Действующий УПК РК не содержит механизма процессуального закрепления добытых стороной защиты доказательств, что лишает адвоката возможности (при наличии права) осуществлять защиту на равных со стороной обвинения условиях. Адвокат не является субъектом доказывания, в связи с чем говорить о полноценной состязательности сторон в уголовном процессе не приходится [5, с. 89].

Данная проблема требует пересмотра и изменения целого пакета законодательных актов, включая Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы, Закон «О судебной системе и статусе судей», Закон «Об адвокатской деятельности». Однако эту проблему необходимо решать, поскольку продекларированный принцип состязательности и равенства сторон в уголовном процессе предполагает наличие одинаковых условий для обвинения и защиты при сборе и предоставлении доказательств, как изобличающих подозреваемого, так и оправдывающих его либо уменьшающих степень его вины.

Наличие такого правового диссонанса в сфере защиты прав человека не позволяет утверждать, что наше общество стремится к построению правового государства.

Следующая проблема, требующая своего решения – это проблема доступа адвоката в административные здания государственных органов, судов прокуратуры, органов дознания и предварительного следствия, а также в места содержания задержанных, арестованных и отбывающих наказание. В последнее время наметилась устойчивая тенденция со стороны работников правоохранительных органов к воспрепятствованию адвокатам в осуществлении своих функций путем создания надуманных правил, инструкций и приказов. Эти факты серьезно затрудняют деятельность адвокатов по оказанию юридической помощи гражданам. Естественно, что в такой ситуации, в первую очередь, нарушаются права не адвоката, а права тех лиц, которым государство гарантировало право на получение юридической помощи, поэтому крайне важной является необходимость разработки законодательных механизмов, позволяющих не

допустить вышеуказанных проявлений. Например, законодательное закрепление ответственности сотрудников правоохранительных органов за воспрепятствование законной деятельности адвоката могло бы разрешить эту проблему. Полагаем, что реализация высказанных нами предложений позволит решить организационные и правовые проблемы функционирования адвокатуры и в итоге повысит эффективность защиты прав и законных интересов граждан. Адвокатура должна занять подобающее место в правозащитной системе государства, и только в этом случае мы без всяких оговорок сможем утверждать, что наше государство является подлинно правовым и демократическим, а общество – уверенным в том, что человек, его права и сво-

боды действительно являются высшими ценностями государства [6].

Таким образом, важно подчеркнуть, что отношение к свободе и личной неприкосновенности человека и гражданина, степень ее защищенности — один из неизменных атрибутов правового государства и гражданского общества. Защищая права человека, государство обязывает уполномоченные органы, в том числе, органы уголовного преследования, уважать и строго их соблюдать. Поэтому важнейшей задачей проводимой правовой реформы в Казахстане является совершенствование уголовно-процессуального законодательства, создание надежных правовых гарантий обеспечения прав и законных интересов человека и гражданина.

Литература

- 1 Тыныбеков С. Адвокатура как общественно-правовой институт: состояние и проблемы. /С.Тыныбеков //Правовая реформа в Казахстане, 2003. – № 3 – С. 123-130.
- 2 Тыныбеков С. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. – Алматы: Данекер, 2004. – 343 с.
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 1.01.98г. (по состоянию на 1 января 2008г.) //Справочная правовая система Юрист
- 4 Журсимбаев С.К. Обеспечение законности, прав и свобод граждан и совершенствование уголовного судопроизводства. / С.К.Журсимбаев //Правовая реформа в Казахстане, 2003. – № 4. – С.33-37.
- 5 Сулейменова Г.Ж. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. – Алматы: Алеем, 2002. – 256с.
- 6 Об адвокатской деятельности: Закон Республики Казахстан от 5 декабря 1997г. (по состоянию на 1 января 2008г.) // Справочная правовая система Юрист

References

- 1 Tynybekov S. Advokatura kak obshhestvenno-pravovoj institut: sostojanie i problemy. /S.Tynybekov //Pravovaja reforma v Kazahstane, 2003. – № 3 – S. 123-130.
- 2 Tynybekov S. Advokatura i advokatskaja dejatel'nost' v Respublike Kazahstan. – Almaty: Daneker, 2004. – 343 s.
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 1.01.98g. (po sostojaniju na 1 janvarja 2008g.) //Spravochnaja pravovaja sistema Jurist
- 4 Zhursimbaev S.K. Obespechenie zakonnosti, prav i svobod grazhdan i sovershenstvovanie ugolovnogogo sudoproizvodstva. / S.K..Zhursimbaev //Pravovaja reforma v Kazahstane, 2003. – № 4. – S.33-37.
- 5 Sulejmenova G.Zh. Advokatura i advokatskaja dejatel'nost' v Respublike Kazahstan. – Almaty: Aleem, 2002. – 256s.
- 6 Ob advokatskoj dejatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 5 dekabrja 1997g. (po sostojaniju na 1 janvarja 2008g.) // Spravochnaja pravovaja sistema Jurist

Маликова Ш.Б., Акпаева Н.А.

Восстановление социальной справедливости как основная цель уголовного наказания

В данной статье рассматриваются понятие и сущность наказания в теории уголовного права Республики Казахстан. Дается теоретико-правовая оценка такой цели наказания, как восстановление социальной справедливости, данная цель рассматривается через призму философии, а так же делаются соответствующие выводы по совершенствованию некоторых аспектов уголовного наказания в целом.

Ключевые слова: наказание, превенция, социальная справедливость, цель, статистика, уголовный закон, нравственность, социальный результат, реализация, критерии, личность.

Malikova Sh.B., Akpaeva N.A.

Restoration of social justice as main objective of criminal penalty

In this article the concept and essence of punishment of the theory of criminal law of the Republic of Kazakhstan is considered. The theoretico-legal treatment of such purpose of punishment as restoration of social justice is given, this purpose is considered through a philosophy prism, and the corresponding conclusions on improvement of some aspects of criminal penalty in general are also drawn.

Key words: punishment, prevention, social justice, purpose, statistics, criminal law, morality, social result, realization, criteria, personality.

Маликова Ш.Б., Акпаева Н.А.

Қылмыстық жазаның негізгі мақсаты ретінде әлеуметтік әділеттілікті қалыптастыру

Берілген мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық құқық теориясындағы жазаның түсінігі мен мәні қарастырылған. Әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру сияқты жазаның мақсатына теориялық-құқықтық бағасы беріліп, аталған мақсат философиялық тұрғыдан ашылған, сондай-ақ қылмыстық жазаның жалпы алғандағы кейбір аспектілерін жетілдіруге байланысты сәйкес қорытындылар жасалған.

Түйін сөздер: жаза, превенция, әлеуметтік әділеттілік, мақсат, статистика, қылмыстық заң, адамгершілік, әлеуметтік нәтиже, жүзеге асыру, критерийлер, тұлға.

**ВОССТАНОВЛЕНИЕ
СОЦИАЛЬНОЙ
СПРАВЕДЛИВОСТИ
КАК ОСНОВНАЯ ЦЕЛЬ
УГОЛОВНОГО
НАКАЗАНИЯ**

В Казахстане, как и во в всем остальном мире можно с легкостью увидеть определенные негативные социальные явления, которые своим присутствием в различной мере влияют на развитие социума и государства в целом. Преступность – одно из таких явлений.

Для борьбы с преступностью государством принимаются самые различные меры и наиболее эффективные средства для достижений целей этой борьбы, которая в какой-то степени не имеет конца. Важнейшим из этих мер является такой социальный институт уголовного права как наказание. Наказание – это мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда. Для того, чтобы данное средство было максимально эффективным в реализационном аспекте, оно должно преследовать самые важные цели [1].

На мой взгляд, наиболее важной из вышеуказанных целей является такая цель как восстановление социальной справедливости.

В уголовно – правовой теоретической литературе такая цель в настоящее время не получила должного развития, обоснования в теории и содержательного наполнения во многих важных аспектах. В частности в уголовно-правовой науке нет в целом определения понятия восстановления социальной справедливости, а так же определения его критериев прямого достижения, значимости. Так же остается нераскрытым вопрос о качественном месте восстановления социальной справедливости в системе цели наказания в уголовно-правовой теории.

Если рассматривать цель более подробно, то можно выделить что это не уголовно-правовая категория, а философская и поэтому стоит ее рассматривать именно с философской точки зрения, потому как определив и систематизировав ее таким образом, и поняв ее существенные характеристики, можно будет плавно перейти к рассмотрению цели уголовного наказания.

Цель – это модель будущего результата, к достижению которого стремиться субъект, она является своего рода отражением этого будущего. С одной стороны цель выражает то, что произойдет в этом будущем, а другой – указывает, к чему нужно стремиться, в каком направлении делать упор и что непосредственно сделать, чтобы осуществить это желаемое будущее.

Соответственно, цель обозначает не всякое будущее, а только желаемое и то, что достигается через деятельность. В этом аспекте философии права проявляется непосредственный активный характер целевой деятельности.

Аспект социальной справедливости, а конкретно стоит выделить саму справедливость – достаточно слабо проработан в научных кругах как Республики Казахстан, так и зарубежных государств.

Многие авторы считают, что психическое отношение не нужно отделять от справедливости. Справедливость в этом контексте сама выступает общей ценностью, обладающей целостностью и основывающейся именно на чувствах отдельного субъекта. Если нет чувств, то остается одна логика, не отличающая плохого от хорошего, справедливого от несправедливого.

Справедливость охватывает все ценности и выражает их соотношение, взаимодействие, поэтому нельзя вывести общую формулу справедливости для всех времен и народов. Формулы справедливости могут быть только примерными образцами для оснований конкретных решений [2].

Восстановление социальной справедливости – это правовое явление, в аспекте реализации и восстановления нарушенных преступлением ценностей общества, посредством назначения ему наказания, которое должно соответствовать характеру и степени общественной опасности совершенного деяния, с обязательным учетом обстоятельств его совершения и личности виновного субъекта, что в определенной последовательности должно привести к возмещению вреда и формированию у виновного субъекта уважительного отношения к основополагающим нравственным ценностям и уголовному закону в целом.

Исходя из данного понятия, можно выделить определенные признаки.

Восстановление социальной справедливости в первую очередь проявляется в своей главной плоскости – в общественных отношениях.

Второй признак основан на том, что если цельность справедливости основана на нравственных ценностях, то состояние общественных отношений и ценностей должно иметь нравственно оправданную характеристику. Поэтому при характеристике результатов преступления и реакции на него речь идет не только о том, что было и как могло бы быть, но и о том, что должно быть при этом [2].

Третий признак состоит в том, что в круг действительности восстановления справедли-

вости должны входить лишь те общественные отношения, которые в первую очередь, возникли в результате совершения деяния, а, во-вторых, непосредственно связаны с событием этого самого деяния [2].

Четвертый признак заключается в формировании у субъекта уважительного отношения к другим субъектам окружающей действительности.

Поскольку в литературе уголовного права нет устоявшегося понятие «восстановление социальной справедливости» из этого можно сделать краткий вывод, что нет и точно установленного перечня признаков предлагаемого понятия. Их можно выделить с теоретической точки зрения и обосновать, но конкретного научного закрепления им получить достаточно сложно [4].

В целом, для более эффективной и качественной реализации цели «восстановление социальной справедливости», при назначении наказания, нужен определенный выработанный и разработанный механизм.

Можно выделить главные основы данного механизма:

- 1) принципы уголовной ответственности;
- 2) принципы назначения наказания (то есть те же принципы, проявляющиеся в сфере назначения наказания, и ряд других наиболее важных положений;
- 3) общие начала назначения наказания;
- 4) специальные правила назначения наказания;
- 5) особые условия назначения отдельных видов наказания, или критерии справедливого наказания [1].

Одним из важных аспектов при назначении наказания, является соблюдение и учет определенных значимых принципов.

Вопрос о круге принципов назначения наказания в науке уголовного права является не точным и дискуссионным. Если делать акцент непосредственно на принципах назначения наказания, что в первую очередь это: 1) законность назначения наказания; 2) его гуманизм; 3) справедливость; 4) индивидуализация; 5) назначение наказания отдельно за каждое преступление и окончательно единого наказания как основного, так и дополнительного за несколько преступлений и по нескольким приговорам [1].

Суды при назначении наказания в первую очередь должны руководствоваться принципами законности, справедливости и гуманизма.

Все принципы уголовной ответственности определяют не только основания и пределы

назначения наказания, но и предполагают соответствующие цели наказания и средства их достижения [3].

Подводя итоги можно сделать вывод, что, критерии справедливого наказания разделяются на три группы: обуславливающие наличие права наказания; характеризующие наказание как меру, применяемую к преступнику; характеризующие наказание как процесс [1].

Значение уголовного наказания в самом общем смысле заключается в том, что в случае его применения к лицу, совершившему преступление, в принудительном порядке восстанавливается нарушенное общественное отношение,

принимаются меры к заглаживанию нанесенного вреда, удовлетворяется общественная потребность в наказании виновного субъекта, устраняется чувство неуверенности и страха в силе государства, возникающее у граждан в связи с совершением преступления.

В настоящее время Республика Казахстан как и остальной мир не может предложить убедительную и более надёжную альтернативу институту уголовного наказания, а, следовательно, уголовное наказание будет и дальше оставаться центральным и первостепенным инструментом поддержания правопорядка в обществе и государстве [5].

Литература

- 1 Юдин Е.В., Наказание и восстановление социальной справедливости в уголовном законе, теории и правоприменительной практике: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Иркутск: Байкальский государственный университет экономики и права, 2007. – 188 с.
- 2 Карамашев С. Б., Восстановление справедливости как цель уголовного наказания, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Красноярск, 2004. – 197 с.
- 3 Фатхутдинов А. И. Цели наказания и правовое регулирование механизма их достижения по УК РФ, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Казань, 2003. – 26 с.
- 4 Арендаренко А. В. Общеправовой принцип социальной справедливости и его реализация в современном уголовном праве России, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – М., 2009. – 46 с.
- 5 Гафурова Г. Д. ,Предупредительные начала российского уголовного права, диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Казань, 2004. – 98 с.

References

- 1 Judin E.V., Nakazanie i vosstanovlenie social'noj spravedlivosti v ugovolnom zakone, teorii i pravoprimenitel'noj praktike: Diss. ... kand. jurid. nauk. – Irkutsk: Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet jekonomiki i prava, 2007. – 188 s.
- 2 Karamashev S. B., Vosstanovlenie spravedlivosti kak cel' ugovolnogo nakazaniya, Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Krasnojarsk – 2004 – 197 s.
- 3 Fathutdinov A. I. Celi nakazaniya i pravovoe regulirovanie mehanizma ih dostizheniya po UK RF, Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Kazan', 2003. -26 s
- 4 Arendarenko A. V. Obshhepravovoj princip social'noj spravedlivosti i ego realizacija v sovremennom ugovolnom prave Rossii, avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk, M., 2009. -46 s.
- 5 Gafurova G. D. ,Predupreditel'nye nachala rossijskogo ugovolnogo prava, dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Kazan' – 2004 -98 s.

Шаяхметова Ж.Б.,
Ергалиева К.С.

**Вопросы уголовно-правовой
защиты прав
несовершеннолетнего**

Статья раскрывает вопросы и проблемы уголовно-правовой охраны и защиты духовного, физического развития общества. Отражает процессуальный порядок реализации мер уголовно-процессуального требования, а также рассматривает роль следственных органов и прокурорских работников в защите прав несовершеннолетних правонарушителей.

Ключевые слова: судебный контроль, следственный судья, права ребенка, несовершеннолетних, законность.

Shayahmetova Zh.B.,
Yergaliyeva K.S.

**Questions about criminally –
legal protection of the the minor
rights**

The article describes the issues and problems of criminal legal protection and the protection of the spiritual and physical development of society. It reflects the implementation of a remedial order of criminal procedure's requirements of measures, and discusses the role of the investigating authorities and prosecutors workers in protecting the rights of juvenile offenders.

Key words: judicial review of an investigating judge, rights of the child, juveniles legitimacy.

Шаяхметова Ж.Б.,
Ергалиева К.С.

**Кәмелетке толмағандардың
құқықтарын қылмыстық-
құқықтық қорғау сұрақтары**

Мақала қоғамның рухани және физикалық дамуын қылмыстық-құқықтық қорғау сұрақтары мен мәселелеріне арналған. Қылмыстық-процессуалдық талап шараларын жүзеге асырудың процессуалдық тәртібін бейнелеп, кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың құқықтарын қорғау барысындағы тергеу және прокуратура органдарының қызметкерлерінің рөлін қарастырған.

Түйін сөздер: соттық бақылау, тергеу судьясы, бала құқықтары, кәмелетке толмағандар, заңдылық.

ВОПРОСЫ УГОЛОВНО- ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННО- ЛЕТНЕГО

В статье Президента РК Н.А. Назарбаева сказано: «утверждение в Казахстане правового государства – это наша конституционная задача, которая решается в рамках единого модернизационного процесса» [1].

Ученые – юристы а также граждане республики понимают роль суда в современном обществе.

Судебный контроль – специфическая уголовно- процессуальная деятельность, направленная на обеспечение соблюдения в уголовном процессе конституционных прав и свобод участников процесса, недопущения их нарушения, восстановления незаконно и (или) необоснованно нарушенных конституционных прав, позволяющая своевременно выявить и устранить следственные ошибки. Судебный контроль в ходе предварительного расследования представляет одно из проявлений судебной защиты в уголовном процессе [2].

Принципиальным является то, что при расследования дела и последующего вынесения приговора, суд, возможно, будет, подвергнут влиянию собственного предыдущего решения о даче санкции. Указанную проблему можно решить путем запрета на дальнейшее рассмотрение этого дела по существу судьей, давшим санкцию на применение меры ограничения неприкосновенности личности. Убедительными в этом отношении являются предложения, высказанные А.О. Машовец: «Расширение сферы судебного контроля, сопровождающееся увеличением полномочий суда, определяет, на наш взгляд, целесообразность введения должности следственного судьи, при этом мы не отождествляем фигуру следственного судьи с судебным следователем. Независимость следственного судьи от органа обвинительной власти прокурора – позволяет в большей степени быть уверенным в отсутствии обвинительного уклона в его деятельности [3].

В ст. 56 Уголовно- процессуального кодекса РК установлены условия осуществления полномочий следственным судьей: 1. Следственный судья осуществляет свои полномочия согласно правилам настоящей статьи и особенностям, предусмотренным соответствующим статьями настоящего Кодекса. 2. Следственный судья рассматривает вопросы, отнесенные к его компетенции, единолично без проведения судебного заседания.

Следственный судья в праве:

1) требовать от органа, осуществляющего досудебное производство, дополнительной информации по рассматриваемому вопросу;

2) знакомиться со всеми материалами соответствующего досудебного производства и исследовать их;

3) вызывать участников процесса в судебное заседание и получать от них необходимую по уголовному делу [4].

Возникает вопрос: противоречит ли уголовно- процессуальному праву санкционирование судьей меры ограничения неприкосновенности личности – помещение лица на лечение или экспертизу в закрытое медицинское учреждение, так как в этом случае следственный судья принимает участие в сборе доказательств по уголовному делу на стадии предварительного расследования? Полагаем, что на этот вопрос можно ответить отрицательно, так как в данном случае получение санкции у следственного судьи связано с обеспечением возможности проведения экспертизы. Кроме того, помещение лица на лечение или экспертизу в закрытое медицинское учреждение связано с существенными ограничениями прав и свобод личности, в связи, с чем желательна судебная санкция на применение данной меры ограничения неприкосновенности личности.

Безусловно, на обвиняемого и его защитника не может быть возложена обязанность доказывания невиновности обвиняемого. Следственный судья не связан мнением прокурора по делу и принимает решение по своему внутреннему убеждению, основываясь на всестороннем, полном и объективном изучении имеющихся по делу материалов.

Оценка доказательств причастности лица к совершению преступления на принципе состязательности и равноправия сторон, а также участие при этом судьи будет служить гарантией соблюдения принципов законности и презумпции невиновности. Это предотвратит необоснованное ограничение неприкосновенности личности невиновного лица.

Логичным является и то, что продление сроков ограничения неприкосновенности личности также должен санкционировать следственный судья.

Таким образом, подводя итог изложенному следует отметить, что предлагаемый нами процессуальный порядок реализации мер уголовно – процессуального принуждения, может соот-

ветствовать конституционным требованием, о дифференциации полномочий между судом и прокурором, по вопросам санкционирования принудительных мер в уголовном процессе.

В Конвенции ООН «О правах ребенка», обязательства по которой взяла на себя Республика Казахстан, провозглашен приоритет интересов и благосостояния детей во всех сферах жизни государства.

Настоящим законом устанавливаются «Основные гарантии прав и законных интересов, в целях создания правовых социально- экономических условий для реализации прав и законных интересов ребенка. Государство признает детство важным этапом в жизни человека и исходит из принципов приоритетности подготовки детей к полноценной жизни в обществе.

Проблемы уголовно-правовой охраны и защиты нормального духовного и физического развития несовершеннолетних неразрывно связаны с положением последних в обществе. Защищая личность, права и законные интересы несовершеннолетних, уголовное законодательство тем самым оказывает непосредственное воздействие на правовое положение этой категории лиц в обществе, способствует укреплению их правового статуса, гарантирует процесс нормального формирования личности.

Процессуальный закон относит выявление обстоятельств, способствовавших совершению преступления, к предмету доказывания, дополняя его в случае несовершеннолетних условиями жизни и воспитания, влиянием старших по возрасту лиц. Анализ указанной информации при надлежащем уровне работы следователя дает прокурору возможность принять меры к устранению причин и условий, приведших к совершению несовершеннолетним преступления, пресечь выявленные нарушения законодательства и тем самым предотвратить совершение несовершеннолетними новых преступлений. На практике следователи без должного внимания относятся к обязанности установить обстоятельства, способствовавшие совершению несовершеннолетним преступления. При утверждении обвинительного заключения прокурор имеет возможность оценить качество и полноту предварительного расследования, после чего при наличии оснований вернуть дело для дополнительного расследования и дать соответствующие указания. Прокуратуре целесообразно шире использовать эту возможность.

Генеральный прокурор Республики Казахстан в своих приказах по делам несовершеннолетних предложил прокурорам полностью изжить факты необоснованного привлечения к уголовной ответственности и незаконных арестов подростков. При решении вопроса об избрании в качестве меры пресечения содержание под стражей прокуроры обязаны всесторонне оценивать характер содеянного, личность несовершеннолетних обвиняемых и другие данные, предварительно лично допрашивать подростков, а в необходимых случаях – их родителей, учителей и других лиц. Соблюдение этого требования является серьезной гарантией против необоснованных арестов подростков.

ни один другой орган государственной власти не имеет более полной информации о состоянии законности в сфере соблюдения прав несовершеннолетних, их криминальной пораженности, чем прокуратура. Такая информированность обеспечивается деятельностью прокуратуры по защите семьи, материнства и детства; по надзору за: исполнением законов о несовершеннолетних, соблюдением законности в органах и учреждениях системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних; соблюдением законности в процессе уголовного судопроизводства и при исполнении наказания.

Человек вправе защищаться не только от обвинения, но и от необоснованного подозрения, которое, естественно, уроняет его честь и достоинство. Однако, значительное число виднейших процессуалистов (В.Д. Адаменко, З.З. Зинатуллин, А.М. Ларин, И.А. Либус, Ю.И. Стецовский, Н.Ф. Чистяков и др.) считает, что защита производна от обвинения и только наличие сформулированного в постановлении о привлечении в качестве обвиняемого вызывает к жизни защиту. Позицию тех, кто полагал возможным допустить защитника к участию в деле до формирования по нему первоначального обвинения, В.М. Савицкий, И.Л. Петрухин считали основанной на смешании уголовно-процессуальной функций защиты с защитой прав и законных интересов, осуществляемой всей системой государственных и общественных мер правоохранительного и праввосстановительного характера [5].

Оценка доказательств причастности лица к совершению преступления на принципе состязательности и равноправия сторон, а также участие при этом судьи будет служить гарантией соблюдения принципов законности и презумпции невиновности. Это предотвратит необоснованное ограничение неприкосновенности личности невиновного лица.

Подводя итог изложенному следует отметить, что предлагаемый нами процессуальный порядок реализации мер уголовно-процессуального принуждения, может соответствовать конституционным требованиям (ст.16 п.2 Конституции РК), о дифференциации полномочий между судом и прокурором, по вопросам санкционирования принудительных мер в уголовном процессе. Применение мер, предварительно лишаящих человека свободы в досудебных стадиях на основании судебного решения (санкционирования) является, с нашей точки зрения, реальной юридической гарантией законности их реализации.

Основной Закон нашей страны особо охраняет неприкосновенность личности. В статье 16 Конституции Республики Казахстан указано, «Арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда или прокурора, с предоставлением арестованному права судебного обжалования». В свете этого требования прокуроры должны полностью исключить из практики факты необоснованных арестов несовершеннолетних. Каждый необоснованный арест следует рассматривать как грубейшее нарушение законности, виновные в этом лица должны наказываться по всей строгости закона.

Закон РК «О правах ребенка в РК» от 8 августа 2002 года, гласит о регулировании отношений, «...возникающих и в связи с реализацией основных прав и интересов ребенка, гарантированных Конституцией Республики Казахстан, исходя из принципов приоритетности подготовки детей к полноценной жизни в обществе, развития у них общественно значимой и творческой активности, воспитания в них высоких нравственных качеств, патриотизма и гражданственности, формирования национального цивилизации» [6].

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. План нации – Путь к казахстанской мечте. Газета Казахстанская правда 6 января 2016г. – с. 4.
- 2 Кузьмина О.В. Концептуальные основы реформирования уголовного процесса в РФ. Правоведение, 2004г. – с. 2.
- 3 Машовец А.О. «Принципы состязательности и его реализация в предварительном следствии» Дис.канд.юрид.наук. – Екатеринбург, 1994. – с. 155-156.
- 4 Коголов М.И. Комментарий к уголовно- процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Алматы, 2015. – с. 103.
- 5 Савицкий В.М. Право обвиняемого на защиту в социалистическом уголовном процессе. – М.: Наука, 1983. – с. 35.
- 6 Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 08.08.2002

References

- 1 Nazarbaev N.A. Plan nacii – Put' k kazahstanskoj mechte. Gazeta Kazahstanskaja pravda 6 janvarja 2016g. s.4.
- 2 Kuz'mina O.V. Konceptual'nye osnovy reformirovanija ugolovnog processa v RF . Pravovedenie, 2004g. s.2.
- 3 Mashovec A.O. «Principy sostjazatel'nosti i ego realizacija v predvaritel'nom sledstvii» Dis.kand.jurid.nauk.- Ekaterinburg, 1994.s.155-156.
- 4 Kogalov M.I. Kommentarij k ugolovno- processual'nomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Almaty, 2015 s.103.
- 5 Savickij V.M. Pravo obvinjaemogo na zashhitu v socialisticheskom ugolovnom processe. M., Nauka, 1983, s.35.
- 6 Zakon Respubliki Kazahstan «O pravah rebenka v Respublike Kazahstan» ot 08.08.2002

Akbolatova M.E., Duzbayeva S.B.,
Taubayev B.R.

History of mediation

The authors examines the history of mediation. Mediation – this is an alternative form of dispute resolution involving a third neutral, impartial, not interested parties in this conflict – the mediator. Mediation is a very old instrument of international law. If you look back in history, it can be found where the differences without making further progress was impossible or compulsory execution of the decision could probably get the negotiations, rather than through rules or hierarchical order.

Key words: mediation, mediation history, the development of mediation, mediation in the world.

Ақболатова М.Е., Дүзбаева С.Б.,
Таубаев Б.Р.

Медиацияның даму тарихы

Мақалада авторлар медиацияның даму тарихын қарастырады. Медиация – бұл дауларды үшінші нейтралды, бейтарап, аталған дауда мүдделі емес жақ – медиатордың қатысуымен шешудің альтернативті нысаны. Медиация халықаралық құқықтың өте ескі құралы болып табылады. Егер тарихқа тереңдесек, онда айырмашылықты қабылдаусыз әрекет мүмкін болмаса немесе шешімдерді міндетті орындау нормалар немесе иерархиялық тәртіп арқылы емес, келісім арқылы жетуге болады.

Түйін сөздер: медиация, медиация тарихы, медиацияның дамуы, әлемдегі медиация.

Ақболатова М.Е., Дузбаева С.Б.,
Таубаев Б.Р.

История развития медиации

В статье авторы рассматривают историю развития медиации. Медиация – это альтернативная форма разрешения споров с участием третьей нейтральной, беспристрастной, не заинтересованной в данном конфликте стороны – медиатора. Медиация является очень старым инструментом международного права. Если заглянуть вглубь истории, то ее можно встретить там, где без принятия различий дальнейшего движение вперед было бы невозможно, или обязательного исполнения решений можно было скорее добиться переговорами, нежели через нормы или иерархический порядок.

Ключевые слова: медиация, история медиации, развитие медиации, медиация в мире.

HISTORY OF MEDIATION

The history of mediation is rooted in antiquity. In some historical periods there were various forms of conflict resolution, providing a range of measures and solutions that can temporarily or permanently extinguish the conflict parties in a form suitable for this concrete historical society [1]. Mediation procedure – conciliation dispute settlement methods applied from the time of primitive society. The need to attract a neutral third party to resolve the conflict is, above all, the will to survive.

The greatest development in the ancient world, this procedure has received in the regions with the most developed trade. Historians are at the roots of modern mediation Phoenician civilization, which was based on maritime trade, and in ancient Babylon. Widespread institution of mediation in China and Japan. In these countries, and today morality put conciliation through dialogue is much higher than addressing the state court.

Further development of the institution of mediation took place in Greece, where the mediators were known as proxenetas. In ancient Rome, starting from the Digest of Justinian, there was a legislative consolidation of the position of mediators. In Roman law, they were called differently: internuncius, medium, intercessor, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, and finally, mediator.

Mediation in its present form only appeared in the second half of the twentieth century in the Anglo-Saxon law – the US, Australia, UK, and then gradually began to spread in Europe: France, Belgium, Netherlands, Germany, Austria, Italy and Switzerland. Models Mediation in the world a lot, the main thing to remember mediator to all the principles on which the mediation, have been preserved [2]. The principles of mediation are voluntary; equality of the parties, neutrality, impartiality of the mediator; confidentiality.

Voluntary: Unlike litigation, the entry of all the contending parties in the mediation process is voluntary, and the mediator – freely chosen. No one can make a party to participate in the mediation, if they do not want for any reason. This principle is reflected in the fact that all decisions are taken only by mutual consent, and that each party may at any time abandon the mediation and to terminate the negotiations. Before beginning mediation, the mediator is required to discuss the issue of voluntariness and tries to get the latest on each side.

Equality of arms: neither side has procedural advantages. They are given the same right to express their views, to determine the agenda of the talks, to evaluate the acceptability of the proposals and the terms of the agreement, and so on.

Neutral, impartial mediator: mediator retains an independent, impartial relationship with each of the parties and provides them with an equal right to participate in the negotiations. If the mediator feels that it is difficult to maintain neutrality and that he did not manage to get rid of the difficulties it emotional evaluations, he refuses to conduct the process.

Privacy: all what is said or discussed during mediation remains in the process. The mediator can not act as a witness if the case will still be referred to the court, and does not tell one side of the information he received from the other in the course of an individual conversation, if you do not get a special permit or a request from the provided information [3].

The first attempts to use mediation, usually taken in the resolution of disputes in the area of family relations. Subsequently, the mediation has been recognized in the resolution of a wide range of disputes, ranging from family disputes to complex multilateral conflicts in the commercial and public sector.

Mediation evolved into a separate procedure from the mid 70s. In 1981, a professor at Harvard Law School Roger Fisher and William Ury published the results of his research entitled «Getting to Yes». The essence of the Harvard concept, often described as a «joint action», based on the distinction between positions and interests. The mediator builds negotiations so as to come to the fore is the interests of the parties. That is achieved in the process of mediation will be a mutually beneficial solution, there are no winners and losers – a combination of «win-win».

In 1990, Congress passed a law on the reform of civil proceedings, according to which the federal courts were obliged to promote the use of alternative forms of dispute resolution. Pursuant to this obligation, many states have established codes of practice is quite extensive rights Judges forced the disputing parties to a pre-treatment to the mediator. In parallel, developing mediation and extrajudicial area. Today, mediation is an integral part of American legal culture.

The world practice gives us many examples of legislative consolidation of mediation. The corresponding acts adopted in the United States, Austria, Germany. The European Commission has

approved a Code of mediator, and the European Union issued a series of guidelines governing the activities of mediators. Model Law on Mediation developed the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL), in a memorandum to him contained an interesting overview of the legal effect and binding agreements reached during mediation, in those countries where this institution already finds its application.

A very interesting example of the United States, where the entire system of law aims to ensure that the majority of disputes are resolved voluntarily to the court, and the judge may suspend judgment and to advise the parties to work with the mediator. There is a National Institute of dispute resolution, which is developing new methods of mediation are private and public mediation services. Great influence is the American Arbitration Association, which adopted its own rules of arbitration (arbitration) and mediation are used, including the consideration of internal disputes.

The conciliation procedure involving a disinterested mediator is very popular in the UK. There exists a special service where you can call and describe the conflict, their preferences for a mediator, and offers a list of professionals to suit your requirements. In terms of mandatory procedures the UK went to a compromise: if any of the parties refuses mediation proposed by the court, it must bear all costs, even if won.

In Germany, mediation is harmoniously integrated in the justice system. For example, mediators are working directly with the courts, greatly reducing the number of potential lawsuits. Today, mediation is integrated into the German courts not only in family matters, but also in the courts of general jurisdiction, administrative courts, etc. Most German law schools put a permanent course of mediation. That is, everyone who comes with the Faculty of Law, is undergoing mediation.

Yet not all countries the profession of «mediator» is a formal recognition as a separate profession. Most often it is considered as a specialty, in addition to the main occupation.

Perhaps, Austria is one of the few countries in the world where the profession of mediator included in the range of professions. Moreover, Austria – the only country, which was adopted in 2004, the federal law on mediation, which regulates the training of mediators and certain training standards.

Interesting fact – in the Austrian legislation provides that an agreement on the results of mediation carried out in connection with the existing judicial proceedings can be recognized by the court,

while the result of the pre-trial mediation does not receive judicial protection.

According to expert estimates, about 30% of China's dispute is solved in court. In this country, as well as in Hungary and Korea, if the parties have reached an agreement in the framework of mediation and approved it in the manner provided for the consideration of the arbitration courts (arbitration), such an agreement becomes effective arbitration decision (arbitration), and shall be enforceable in the appropriate order. This procedure without requiring the approval of the agreement on the basis of mediation in the manner provided for the settlement

agreements, agreements to provide a mediation as an opportunity to state enforcement and state supervision of their legality is subject to the availability of judicial proceedings [4].

Mediation procedures, in particular, mediation as a tool to resolve internal disputes have traditionally been widespread in Japan. Adherence to Japanese businessmen alternative dispute resolution has traditionally been associated with the ethical side – the negative attitude to the choice of a state court as a means of resolving differences.

Different countries have used the same methods and forms of universal pre-trial settlement, but the procedures for their use are different.

References

- 1 Lukyanchenko O.P. History and development of mediation as an alternative means of resolving legal conflicts // http://www2.pglu.ru/editions/un_reading/detail.php
- 2 <http://mosmediator.narod.ru/index/0-453>
- 3 <http://martit.ru/informacziya-podrazdelenij-i-kafedr/organizaciya-upravleniya-sobstvennosti-predprinimatelstva/341-mediation-litvinov>
- 4 History of the development of mediation <http://buryatia.arbitr.ru/process/mediation/history>

Избасова А.Б.

Қылмыстық кодекстің жаңа нұсқасындағы компьютерлік қылмыстар туралы

Қазақстанда ақпараттық технологиялардың дамуы аталған саланы қорғау мәселелерін өзекті етіп отыр. Аталған мақалада автор ақпараттық қауіпсіздіктің ұлттық жүйесін дамыту мен ұйымдастырудың мәселелерін қарастырған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, ақпараттық сала, ақпараттық қауіпсіздік, киберқылмыстар.

Izbasova A.B.

About computer crimes in the light of the new version of the criminal code

Development in Kazakhstan of information technologies which damage can have considerable consequences is staticized by questions of protection of the corresponding environment. In this article the author considers questions of the organization and development of a national information security system.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: criminal policy, information sphere, information security, cybercrimes.

Избасова А.Б.

О компьютерных преступлениях в свете новой версии уголовного кодекса

Развитие в Казахстане информационных технологий, повреждение которых может иметь значительные последствия, актуализируют вопросы защиты соответствующей среды. В данной статье автор рассматривает вопросы организации и развития национальной системы информационной безопасности.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: уголовная политика, информационная сфера, информационная безопасность, киберпреступления.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
КОДЕКСТІҢ ЖАҢА
НҰСҚАСЫНДАҒЫ
КОМПЬЮТЕРЛІК
ҚЫЛМЫСТАР ТУРАЛЫ**

Әлем ХХІ ғасырда түбегейлі өзгерістерге түсуде. Өзінің маңызы жөнінен аталған ғасыр ұлы географиялық ашулар мен колониялды жүйенің ыдырауы және ұлттық мемлекеттердің құрылу дәуірімен салыстыруға болады. Ол жаһандану дәуірі. Жаһандану – қазіргі кездегі экономика, саясаттану, құқық, халықаралық қатынастар және басқа да пәндер бойынша неғұрлым көп талқыланатын проблемалардың бірі болып қалуда.

Аталған мәселеге қатысты түрлі көзқарастар кездеседі. Зерттеуші ғалымдардың бірі жаһанданудың экономикалық аспектілеріне тоқталса, келесі көзқарастағылар бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыруды көздейді, үшінші көзқарасты ұстанушылар стандартты компьютерлік бағдарламаларды пайдалануға негізделген бірыңғай стандарттардың дамуына арнаған. Француз зерттеушісі Б.Бади жаһанданудың үш өлшемінің болатындығын атап кетеді: жаһандану тұрақты келе жатқан тарихи үдеріс; жаһандану әлемді әмбебаптандыру; жаһандану ұлттық шекараларды жою [1, 8-9 бб.].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бір түрі болып компьютеризация табылады. Б.Х. Толеубекованың айтуынша, әлемдік компьютеризацияның бастамасы болып жүйелеуді, жиналған білімдерді тәртіпке келтіруді, мәліметтер банкі (базасын) жасауды, адам өмірінің сан алуан түрлі салаларынан кеңейіп жиналып жатқан мәліметтерді сақтауды қажет еткен ХХ ғасырдың ортасындағы ақпараттық жарылыс табылды. Осы жұмыстың ауқымды бөлігін өзіне алар техникаға деген объективті қажеттілік пайда болды. Яки сол техника компьютерлер түрінде, не бастапқыда аталғандай электронды есептеу машиналары түрінде (ЭЕМ) жасалды [2, 10 б.].

Қазіргі кезде әйгілі Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сөз байланысын немесе жай ғана АКТ-ны кез келген жерде кездестіруге болады. Осы АКТ-ның бір жағы болып келетін виртуалды желілік қауымдастықтар қазір тек әлеуметтанушылар мен философтарды ғана емес көптеген елдердің арнайы қызметшілерін де мазалап отыр.

Сөзсіз АКТ-ның жалпы алғанда жақсы пайдалы жақтары да көп. Келіссеніз, үйден шықпай креслода отырып керек анықтаманызды не басқа да құжаттарыңызды «электронды үкіметке» (e-gov) кіріп алып жатсаңыз жақсы емес пе, осы

органдарға немесе мекмелерге барып, кезекте тұрғанша, немесе үйіңізде шай не кофе ішіп отырып ұшаққа билет алсаңыз қаншама уақыттыңызды үнемдейді.

Психологтар көп адамдардың (әсіресе жасөспірімдер арасында) тез қарқынмен өсіп жатқан ғаламтордың алаяқтық айдаларына тәуелді болып жатқанын айтады: жер шары тұрғындарының үлкен бөлігі виртуалды кеңістікте, тек ұйықтауға ғана үзіліс жасап (кейбіреулердің пікірінше, мұндай адамдар мүлдем ұйықтамайды) өмір сүре бастады [3, 10 б.].

Ғалымдар мен саясаткерлердің осындай көзқарастарынан кейін компьютерлік қылмыстар мәселелері ұлттық қылмыстық саясаттың басты приоритетті көкейтесті шеңбері болғаны сөзсіз. XX жүзжылдықтың 90-жылдарының басы Қазақстанда да, кеңес кезеңінен кейінгі кеңістікте де адамзат өмірінің салаларын жаппай компьютеризациялаумен сипатталды. Алғашында компьютерлер банк қызметі салаларында қолданыла бастады, кейін толық қадаммен оқу мекемелерін компьютеризациялау жүзеге асырыла бастады, сонымен бірге мемлекеттік органдардың, әсіресе ауқымды құжаттармен және іс-қағаздармен, кеңсе мен мұрағаттармен жұмыс жасайтын құқық қорғау органдарында компьютеризация жүргізіліп, компьютерлерінде мәліметтер базасы қалыптастырылды. Алайда жаңа ақпараттық технологиялар, бастапқыда айтылғандай, мемлекет пен қоғам ішінде дамуға, жетілдірілуге итермелеп қоймай, жаңа жағымсыз үдерістерді тудырды. Ақпараттық технологияларды қоғам өмірінің түрлі салаларына енгізу салдарымен қатар компьютерлік қылмыстылықпен күресу мәселелері қиындап барады.

Ұлттық ақпараттық кеңістіктің ашық болуына және шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарының, оның ішінде телевизияның және интернет-ресурстардың (пошта қызметтері, әлеуметтік желілер, блогтар мен бейнепорталдар) танымалдығына байланысты халықтың қоғамдық санасына ақпараттық әсер етудің нақты қаупі пайда болып отыр. Ақпараттық ықпал ету Қазақстан Республикасының мүддесіне қайшы келетін идеяларды тікелей күштеп таңу түрінде және ақпаратпен айла-шарғы жасау арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Осындай қоғамдық санамен айла-шарғы жасауға қарсы іс-қимыл жасау үшін мемлекеттік ақпараттық саясаттың тиімділігін едәуір жақсарту, мемлекеттік органдардың ашықтығын жоғарылату, азаматтардың ақпарат алу құқықтарының қамтамасыз етілуін арттыру талап етіледі.

Ақпараттық қауіпсіздіктің ағымдағы жай-күйі отандық ақпараттық ресурстар мен отандық контенттің жеткіліксіз дамуы мен бәсекеге қабілеттілігінің төмен болуы, ақпараттық саланы құқықтық реттеу жүйесінің жеткіліксіз дамуы; ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану қылмыстарының өсуі; мемлекеттік саясатты ақпараттық қамтамасыз ету тиімділігінің жеткіліксіздігі; ақпараттандырудың өте маңызды объектілерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйелерінің жетілмеуі; ақпаратпен айлы-шарғылар жасау технологиясының дамуы; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар пайдаланылатын трансұлттық қылмыстың және экстремистік, террористік қызметтің өсуі және тағы басқа қауіптермен сипатталды.

Компьютерлік қылмыстылықтың өсуі компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстармен күресуге бағытталған қылмыстық-құқықтық және қылмыстық іс жүргізушілік рәсімдердің жүргізілуінің қажет екендігін көрсетіп отыр. Аталған жағдай 1997 жылы Европа Кеңесі Министрлер Комитетінің кибермақтағы қылмыстылық бойынша сарапшылар Комитетін құруына алып келді. Бұл жұмыстардың нәтижесінде 2000 жылы Европа Кеңесінің киберқылмыстылық бойынша Конвенциясының жобасы әзірленді. Конвенция 2001 жылдың 23 қарашасында қабылданып, 18 наурыз 2004 жылы күшіне енді. Киберқылмыстылық бойынша Европа Конвенциясы қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу, авторлық, азаматтық, ақпараттық сияқты түрлі құқық салаларының нормаларын қарастыратын кешенді құжат болып табылады. «Жаһандық ақпараттық қоғамның Окинава хартиясы» да ұқсас мәселелерді қарастырады. Алайда аталған Хартия тек АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Германия, Франция, Италия, Жапония мен Ресей елдеріне ғана таралады [4, 10 б.].

Қазіргі таңда Европалық Одаққа мүше 28 елдің 10-ы киберқауіпсіздік стратегияларын әзірлеген. Неғұрлым қорғалған елдер ретінде Дания, Ұлыбритания, Швеция мен нидерландыны айтуға болады. Орын алып отырған кемшіліктерді жою мақсатында 7 ақпан 2013 жылы Европа комиссиясы «Европа Одағының киберқауіпсіздік стратегиясын» ұсынған болатын. Аталған құжат жобасының негізгі ережелері мыналарды қарастырды:

Европа Одағына мүше елдердің барлығы киберқауіпсіздік бойынша ұлттық стратегия әзірлеуі қажет;

Кибермақтағы қылмыстылыққа қарсы тұрудың негізгі халықаралық құқықтық құрал ре-

тіндегі «Киберқылмыстылық туралы Европа Кеңесінің Конвенциясын» барлық мүше елдер ратификациялауы тиіс (аталған Конвенция 43 елмен қол қойылған, оның 39-ы Европа Кеңесінің құрамына кіретін елдер, қалғандары Жапония, АҚШ, Канада және Оңтүстік Африка).

Киберқауіптерге қарсы тұруға елдердің дайындығының біртұтас стандарттар тізімін енгізу;

Анықталған киберқылмыстар туралы міндетті түрдегі ақпараттандыру.

1 қаңтар 2013 жылдан бастап Европол құрамында «Киберқылмыстылық бойынша Европалық орталық» жұмыс жасай бастады. Аталған орталықтың басты мақсаты болып Европа Одағына мүше елдердің азаматтарын қарқын алып келе жатқан киберқылмыстылықтан қорғалу деңгейін жоғарылату табылады. Саяси деңгейде ұқсас актілер Ресейде (15 қаңтар 2013 жылы «Ресей Федерациясының ақпараттық ресурстарына жасалған компьютерлік шабуылдардың зардартарын жою, олардың алдын-алу, анықтау бойынша мемлекеттік жүйені құру туралы» РФ Президентінің Жарлығы), Корея Республикасында (2013 жылы маусымда), АҚШ (2013 жылы ақпанда), Украинада (2009 жылы «Ақпараттық қауіпсіздік доктринасы») қабылданған болатын [5, 10 б.].

Қоғам мен мемлекеттің ақпараттық саладағы мүдделерін қамтамасыз ету, сондай-ақ азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау мақсатында 2011 жылы «Қазақстан Республикасы ақпараттық қауіпсіздігінің 2016 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы бекітілді.

Тұжырымдаманың мақсаты ақпараттық саладағы Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін ұлттық ақпараттық қауіпсіздік жүйесін құру болып табылады.

Көрсетілген мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай міндеттер кешенін шешу қажет етілді:

1) ұлттық ақпараттық кеңістіктің елдің ұлттық ақпараттық инфрақұрылымы мен қорғалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін ақпараттық қауіпсіздікті басқару жүйесін дамыту;

2) ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы бірыңғай мемлекеттік техникалық

саясатты әзірлеу және іске асыру, оның ішінде ақпаратты қорғаудың ұлттық жүйесін дамыту және нығайту;

3) ақпараттық саладағы жеке тұлғаның құқықтарын және қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау;

4) отандық ақпараттық кеңістікті дамыту;

5) ақпараттық саланы реттейтін заңнаманы жетілдіру;

6) Қазақстан Республикасының жаһандық ақпараттық желілер мен жүйелерді (халықаралық ынтымақтастық) құру және пайдалану процестеріне белсенді қатысуын қамтамасыз ету [6]. Тұжырымдаманың міндеттерін іске асыру аталған саладағы заңнамалық және нормативтік-әдістемелік бағытты дамытуды талап етті.

2015 жылдың 1 қаңтарынан күшіне енген Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде компьютерлік қылмыстар туралы жеке бөлім енгізілді. Бұл қадам біздің еліміздің халықаралық міндеттемелерді орындай отырып, киберқылмысқа қарсы тұрудың лайықты деңгейін қамтамасыз етуі үшін жасалды. ҚР қылмыстық кодексінің 7-тарауы ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға арналған. Аталған тарауда сегіз қылмыстық құқық бұзушылық құрамы үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған: 205-бап ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу, 206-бап ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру, 207-бап ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзу, 208-бап ақпаратты құқыққа сыйымсыз иеленіп алу, 209-бап ақпаратты беруге мәжбүрлеу, 210-бап зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату, 211-бап қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату, 212-бап құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну, 213-бап ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгертуге арналған бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату [7].

Әдебиеттер

- 1 Зинина У. В. Преступления в сфере компьютерной информации в российском и зарубежном уголовном праве // Диссертация на соискание учёной степени к.ю.н. – Москва, 2007.
- 2 Толеубекова Б.Х., Организационно-правовые проблемы контроля над компьютерной преступностью: текст. / Б.Х. Толеубекова. – Караганда: ВШ МВД РК, 1994. – 38 с.
- 3 Правовые аспекты компьютерной преступности в зарубежных странах и в Казахстане: Учебное пособие. – Алматы: Данекер, 1999. – с. 24.
- 4 Аратулы К. Преступления в сфере компьютерной информации в РК и зарубежных странах. – Алматы: Вестник КазНУ, 2010.
- 5 Биекенов Н.А. Некоторые проблемы обеспечения кибербезопасности в Республике Казахстан – Алматы, 2014.
- 6 «Қазақстан Республикасы ақпараттық қауіпсіздігінің 2016 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығы 2011 жыл 14 қараша № 174
- 7 ҚР Қылмыстық кодексі 3 шілде 2014 ж. өзгерістер мен толықтырулармен

References

- 1 Zinina U.V. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informatsii v rossiyskom i zarubezhnom ugolovnom prave // Dissertatsiya na soiskanie uchYonoy stepeni k.yu.n. – Moskva, 2007.
- 2 Toleubekova B. X., Organizatsionno-pravovyye problemyi kontrolya nad kompyuternoy prestupnostyu: tekst. / B.X. Toleubekova. — Karaganda: VSh MVD RK, 1994. —38 s.
- 3 Pravovyye aspektyi kompyuternoy prestupnosti v zarubezhnyih stranah i v Kazahstane: Uchebnoe posobie // Almatyi: Daneker, 1999. – s. 24.
- 4 Aratulyi K. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informatsii v RK i zarubezhnyih stranah // Almatyi: Vestnik KazNU, 2010.
- 5 Biekenov N.A. Nekotoryie problemyi obespecheniya kiberbezopasnosti v Respublike Kazahstan // Almatyi, 2014.
- 6 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 14 noyabrya 2011 goda № 174 «O Kontseptsii informatsionnoy bezopasnosti Respubliki Kazahstan do 2016 god»
- 7 Ugololovnyiy kodeks Respubliki kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda

Баяндина М.О.,
Мухамадиева Г.Н.

**Вопросы совершенствования
реализации прав потерпевших,
свидетелей в уголовном
процессе**

Bayandina M.O.,
Mukhamadyeva G.N.

**The questions of perfection of
realization of rights for victims,
witnesses in criminal procedure**

Баяндина М.О.,
Мұхамәдиева Г.Н.

**Қылмыстық іс жүргізудегі
жәбірленушілердің, куәлардың
құқықтарын жүзеге асырудың
жетілдіру сұрақтары**

В статье рассматриваются проблемы реализации прав потерпевших, свидетелей в уголовном процессе Республики Казахстан, в частности обеспечение потерпевшему доступа к правосудию и компенсации причиненного ущерба, обеспечение безопасности потерпевших и свидетелей. Предлагается дополнить перечень лиц, участвующих в уголовном процессе, которым государство обязуется обеспечить безопасность. Актуализируется необходимость дальнейшего совершенствования законодательства, определяющего порядок возмещения ущерба, понесенного потерпевшим.

Ключевые слова: обеспечение потерпевшему доступа к правосудию, уголовный процесс, меры безопасности, защита свидетелей, возмещение ущерба потерпевшему.

In the article examined problems of realization of rights for victims, witnesses in criminal procedure of Republic of Kazakhstan, in particular providing to suffering access to the justice and indemnification caused damage, providing of safety of victims and witnesses. It is suggested to complement the list of persons, participating in criminal procedure the state is obligated to provide safety that. A necessity is examined of further perfection of legislation, qualificatory the order of damage to the person born by a victim.

Key words: providing to the victim of access to the justice, criminal procedure, safety measures, defence of witnesses, damage to the person to the victim.

Мақалада Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізудің жәбірленушінің, куәлардың құқықтарын жүзеге асыру мәселелері, нақты айтқанда заңда белгіленген жағдайларда және тәртіппен әркімнің сот төрелігіне қол жеткізуін және оған келтірілген залалдың өтелуін қамтамасыз ету, жәбірленуші мен куәларға қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері зерттелген. Жәбірленушіге қылмыс салдарынан шеккен зиянын өтеуді реттейтін заңнамаларды ары қарай жетілдіру қажеттігі өзектеледі.

Түйін сөздер: жәбірленушінің сот төрелігіне қол жеткізуі, қылмыстық процесс, қауіпсіздік шаралары, куәларды қорғау, жәбірленушіге зиянды өтеу.

**ВОПРОСЫ СОВЕР-
ШЕНСТВОВАНИЯ
РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ
ПОТЕРПЕВШИХ,
СВИДЕТЕЛЕЙ
В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ**

Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего, свидетеля права на защиту как принцип правосудия и уголовного судопроизводства опирается на конституционные и уголовно-процессуальные нормы. С обретением независимости РК объявила курс на построение правового демократического государства, высшими ценностями которого являются человек, его права и свободы (ст. 1 Конституции РК). Этот курс предопределил кардинальные изменения во всех сферах жизни общества и в правовом регулировании общественных отношений. В этой связи в статье 2 УК РК защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, прав и законных интересов организаций провозглашаются приоритетной задачей. Это означает, что сегодня на передний план в уголовном праве и уголовной юстиции выступают права и законные интересы личности. Кроме того в соответствии с конституционными нормами ч.3 ст.12 УПК РК устанавливает: «Государство обеспечивает потерпевшему доступ к правосудию и компенсацию причиненного ущерба в случаях и в порядке, установленных законом» [1].

Информирование потерпевшего, свидетеля о правах и их разъяснение; создание необходимых условий для полноценной реализации прав; охрану и защиту прав от нарушений; восстановление прав – все это показывает уровень обеспечения прав и законных интересов личности в уголовном процессе, в частности свидетеля и потерпевшего. В этом смысле позитивным моментом является наличие норм, гарантирующих безопасность участников уголовного судопроизводства, а именно: свидетелей, потерпевших и иных участников уголовного судопроизводства, а также их близких родственников.

Ежегодно свидетелями по уголовным делам становятся большое количество человек, а также встречаются случаи противоправного воздействия со стороны преступников и их окружения, некоторые становятся объектом прямого насилия.

Существуют факты обращения потерпевших и свидетелей в правоохранительные органы по фактам оказания на них противоправного физического или психического воздействия в связи с производством по делу.

Приведем и социологические данные, которые содержатся в специальном докладе Уполномоченного по правам человека в РФ В.П.Лукина «Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений», за последние пять лет. В частности, около 60% лиц, пострадавших от разного рода преступлений, предпочитают не обращаться в правоохранительные органы, будучи уверены в том, что защиты от них не получат. Четвертая часть потерпевших по тем или иным причинам отказалась от своих показаний в ходе судебного разбирательства, примерно столько же не явились в суд вообще. Не менее 95% судей, сотрудников правоохранительных органов и адвокатов сталкивались с изменением показаний свидетелями и потерпевшими [2].

Из этого следует вывод, что одного пакета законов о государственной защите свидетелей и других участников уголовного судопроизводства от криминального произвола недостаточно. Необходима комплексная программа по защите участников уголовного судопроизводства на уровне государственной. Надо полагать, что государственная защита свидетелей и других участников уголовного судопроизводства – это проблема не только нашей страны, а всего цивилизованного сообщества.

В качестве ориентира для казахстанского законодательства предлагаем руководящие принципы выработанные Советом Европы, рекомендованные правительствам государств входящих в ЕС для пересмотра национального законодательства и практики его применения. Среди таких принципов следует отметить следующие: повышение профессионального уровня полиции, позволяющего обращаться со свидетелями и потерпевшими конструктивно, ободряюще и с сочувствием; информирование полицией потерпевшего о возможностях получения содействия, практической и правовой помощи, компенсации со стороны правонарушителей и государства, а также о результатах полицейского расследования; осуществление производства допроса потерпевшего с учетом его личного положения, уважения его прав и достоинств; освобождения правонарушителя от уголовной ответственности только после решения вопроса о компенсации потерпевшему; информирование судом потерпевшего о дате и месте проведения разбирательства, его возможности получения возмещения и компенсации в ходе уголовного процесса, правовой помощи и способах, с помощью которых он может узнать об итогах рассмотрения дела;

закрепление в национальном законодательстве положения, согласно которому компенсация может устанавливаться либо в виде уголовной санкции, либо в виде меры, ее заменяющей, или может назначаться в добавление к уголовной санкции; повышение уровня защиты потерпевшего от разглашения любых фактов, которые могут неоправданно затронуть частную жизнь или оскорбить достоинство потерпевшего; обеспечение эффективной защитой потерпевшего и его семьи от запугивания и возможной мести со стороны преступников.

Заметим, что термин «запугивание» – это прямая или потенциальная угроза свидетелю, которая может создать помеху свидетелю исполнять свой гражданский долг, связанный с дачей показаний.

Понятие «анонимность», прежде всего, относится к свидетелям, чья личность должна быть скрыта в целях ее безопасности и не известна обвиняемому. При этом установочные данные «анонимного» свидетеля могут быть сообщены адвокату обвиняемого на условиях соблюдения последним принципа конфиденциальности [3].

Думается, следует руководствоваться указанными выше рекомендациями, на которые собственно и должны опираться национальные законодательства при решении проблем, связанных с запугиванием свидетелей в рамках уголовного процесса либо при разработке мер, связанных с их защитой вне пределов суда. К таковым следует отнести:

- право давать показания свободно и без опасения подвергнуться запугиваниям;
- обязанность государства защищать свидетелей;
- установление ответственности за запугивание свидетелей;
- влияние запугивания на результат уголовного процесса;
- обязанность сообщать и давать показания;
- предоставление альтернативных способов дачи показаний;
- осуществление специальной подготовки персонала.

Конвенцией о возмещении ущерба жертвам насильственных преступлений, утвержденной Советом Европы от 24 ноября 1983 года установлены следующие позиции: когда возмещение убытков не может быть обеспечено из других источников, государство должно это взять на себя для следующих категорий:

- а) для тех, которым в результате умышленных насильственных преступлений был нанесен

серьезный урон физическому состоянию или здоровью;

б) для тех, которые находились на иждивении погибших в результате такого преступления.

Возмещение ущерба, предусмотренного предыдущим абзацем, осуществляется даже в том случае, если преступник не может подвергнуться судебному преследованию или быть наказан.

Компенсация должна покрывать в зависимости от случая по крайней мере следующие части ущерба: потерю заработка, затраты на лекарства и госпитализацию, затраты на похороны и в случаях, касающихся иждивенцев, – содержания.

Режим возмещения ущерба в случае необходимости может устанавливаться по всему ущербу или по его части верхний предел, выше которого, и нижний предел, ниже которого ущерб не будет возмещен.

В законодательстве Республики Казахстан предусмотрены компенсации такого характера: потерпевший, а в случае его смерти – его правопреемники имеют право на получение за счет бюджетных средств денежной компенсации за имущественный вред, причиненный особо тяжким преступлением, если у осужденного за такое преступление отсутствует имущество, достаточное для возмещения причиненного этим преступлением ущерба. В этом случае вопрос о выплате за счет бюджетных средств денежной компенсации разрешается судом, постановившим приговор, по заявлению потерпевшего либо его правопреемника. Потерпевший имеет право в указанных случаях на компенсацию ущерба в полном объеме, если ущерб не превышает ста пятидесяти месячных расчетных показателей. (ч.7 ст.71 УПК РК).

Следующая организация, о которой необходимо упомянуть – это Содружество Независимых Государств. «Прозрачность» государственных границ между странами Содружества позволяла преступным группам активно объединяться и сотрудничать на постсоветском пространстве, на международном уровне.

Возникавшие проблемы ранее пытались решить за счет подписания двухсторонних договоров и соглашений, еще в 1993 г. в г. Минске главами государств – членом СНГ была подписана «Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам», в которой содержится ряд международных принципов в борьбе с преступностью. К сожалению, в данном документе от-

сутствуют какие-либо положения, направленные на проведение совместных действий, направленных на защиту участников уголовного судопроизводства по уголовным делам, ведущимся в отношении членов международных организованных преступных групп и сообществ. В 2000 году разработано Соглашение между государствами – участниками СНГ о защите участников уголовного процесса. В них учтены международные принципы в данной области [4, с. 48].

Укажем, что органы Государственной власти должны прилагать максимум усилий для более эффективного сотрудничества стран – участников СНГ в создании надлежащих механизмов защиты свидетелей и иных участников уголовного процесса.

Следует отметить, что уголовно-процессуальным законом (ч.1 ст. 97 УПК РК) предусмотрены следующие меры безопасности:

1) орган, ведущий уголовный процесс выносит официальное предостережение лицу, от которого исходит угроза насилия или других запрещенных уголовным законом деяний, о возможном привлечении его к уголовной ответственности;

2) ограничивает доступ к сведениям о защищаемом лице;

3) выносит поручение об обеспечении его личной безопасности;

4) избирает в отношении подозреваемого, обвиняемого меры пресечения, исключающие возможность применения (организации применения) в отношении участников уголовного процесса насилия или совершения (организации совершения) иных преступных деяний;

5) применяет меру процессуального принуждения в виде запрета на приближение.

Заметим, что за рубежом (например, в США, Канаде, Италии, Германии) специальные Законы о защите свидетелей функционируют уже достаточно давно. Государственную защиту потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства на современном этапе можно определить, как осуществление предусмотренных законом мер безопасности, направленных на защиту их жизни, здоровья и (или) имущества, а также мер социальной поддержки указанных лиц в связи с их участием в уголовном судопроизводстве уполномоченными на то государственными органами.

В Великобритании по вопросам компенсации морального вреда создана и функционирует Комиссия, применяющая в настоящее время

Тарифную схему 1994 года, в которой подробно описаны условия и суммы выплат компенсаций в зависимости от конкретных обстоятельств.

В Германии для определения размеров компенсации морального вреда применяется принцип прецедента. При исчислении компенсации принимаются во внимание суммы компенсации, определенные ранее вынесенными решениями

судов по аналогичным правонарушениям. Выписки из таких решений систематизируются и публикуются.

В качестве вывода предлагаем пересмотреть существующий порядок обеспечения безопасности потерпевшему и свидетелю, порядок возмещения вреда нанесенного потерпевшему уголовным правонарушением.

Литература

- 1 Уголовно-процессуальный кодекс РК. <http://adilet.zan.kz/rus/>
- 2 Доклад Уполномоченного по правам человека в РФ «Проблемы защиты потерпевших от преступлений» от 27 мая 2008 года. – М.: 2012. – 13 с. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.consultant.ru/popular/family/>
- 3 Плахотнюк Ю. И. Проблемы, возникающие при обеспечении безопасности потерпевших и свидетелей в уголовном процессе, рекомендации и пути решения // Право: история, теория, практика: материалы II междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2013 г.). – СПб.: Реноме, 2013. – С. 109-114.
- 4 Большаков А.П., Пупцева А.В. Проблемы реализации защиты прав свидетелей и потерпевших в уголовном судопроизводстве // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5. – С. 47-55

References

- 1 RK Criminal Procedure Code. <http://adilet.zan.kz/rus/>
- 2 Report of the Human Rights Commissioner in the Russian Federation «Problems of protection of victims of crimes» of 27 May 2008. – M.: 2012-13s. [Electronic resource]. URL: <http://www.consultant.ru/popular/family/>
- 3 Plakhotnyuk YI Problems in ensuring the safety of victims and witnesses in criminal proceedings, recommendations and solutions // Law: History, Theory, Practice: Proceedings of the II International. scientific. Conf. (Saint Petersburg, July 2013). – SPb.: Renome, 2013. – P. 109-114.
- 4 Bolshakov AP, AV Puptseva Problems of realization of protection of the rights of witnesses and victims in criminal proceedings // Modern problems of science and education. – 2014. – № 5. S. 47-55

Базилова А.А.
**Криминологические проблемы
киберпреступности**

Автором рассмотрены криминологические аспекты киберпреступности, при котором компьютер является либо его орудием, либо объектом. Также рассмотрены структура, динамика, причины киберпреступности, вопросы профилактики данных преступлений.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: компьютерные программы, криминология, кража компьютерного оборудования, хакерство, программный вирус.

Bazilova A.A.
**Criminological problems of
cybercrime**

The author considers criminological aspects of cybercrime in which the computer is either his instrument or object. It is also considered the structure, dynamics, causes of cybercrime. Also questions of prevention of these crimes are considered.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: computer software, criminology, theft of computer equipment, hacking, software virus.

Базилова А.А.
**Киберқылмыстылықтың
криминологиялық мәселелері**

Мақалада киберқылмыстардың криминологиялық аспектілері қарастырылған, бұл қылмыстарда компьютер қылмыстың объектісі немесе құралы болып табылады. Сонымен қатар киберқылмыстарының жүйесі, динамикасы, себебі, осы қылмыстардың алдын алу жолдары қарастырылған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: компьютерлік бағдарлама, криминология, компьютерлік құралдарды ұрлау, хакерлік, бағдарламалық вирус.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ

Прежде чем говорить о таких аспектах криминологической характеристики киберпреступности, как ее состояние, структура, динамика, причины, нам представляется необходимым проанализировать проблему исследования киберпреступности, потому что в настоящее время изучение этого явления представляет определенные трудности. Эти трудности связаны с получением данных о киберпреступности для ее дальнейшего исследования. Методики, используемые для изучения иных видов преступности не всегда применимы при анализе киберпреступности в силу причин, о которых будет сказано ниже. Именно поэтому мы считаем, что очень важно уделить внимание проблемам и методам получения данных для дальнейшего криминологического анализа.

Последнее время все шире в научном обороте используется также термин киберпреступности, под которым понимают преступность в так называемом «виртуальном пространстве», т.е. моделируемом с помощью компьютера информационном пространстве, в котором находятся сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах, представленных в математическом, символьном или любом другом виде и находящихся в процессе движения по локальным и глобальным компьютерным сетям, либо сведения, хранящиеся в памяти любого физического или виртуального устройства, а также другого носителя, специально предназначенного для их хранения, обработки и передачи. Это определение соответствует рекомендациям экспертов ООН. По их мнению, термин «киберпреступности» охватывает любое преступление, которое может совершаться с помощью компьютерной системы или сети, в рамках компьютерной системы или сети или против компьютерной системы или сети. Однако данное понимание исследуемого феномена может иметь ограниченное значение, поскольку понятие киберпреступность подразумевает исключительно преступность в компьютерных сетях и, прежде всего, в Интернете.

К сожалению, в настоящее время ни один комплексный криминологический анализ не способен дать полного представления о глобальных масштабах киберпреступности. И дело не только в отсутствии единообразия национального уголовного

законодательства стран в сфере борьбы с киберпреступностью и разной практике его применения, различиях в формировании уголовной статистики и особенностях правоохранительной системы.

Казахстанским законодательством термин «киберпреступность» юридически не оформлен, поэтому остается неясным объем данного понятия.

Следует различать киберпреступления как правовую категорию и киберпреступность как социальное явление. Последнее включает в себя не только совокупность всех данных преступлений, но и различные формы тесно связанных с ними «поддерживающей» и организационной деятельности.

По статистике, лидером по количеству киберпреступлений сегодня являются США, второе место в этом списке делят Южная Корея и Китай. Далее следуют страны Европы. В Казахстане, за последние несколько лет, произошел рост киберпреступности. В первую очередь, этому способствует «всеобщая компьютеризация населения» нашей страны. Также, соседняя Россия и страны Балтики, которые, как известно, входят в десятку стран с наивысшим уровнем киберпреступности, не могут не влиять на аналогичную статистику в нашем государстве.

По данным ООН, уже сегодня ущерб, наносимый киберпреступностью, сопоставим с доходами от незаконного оборота наркотиков и оружия. Только в США ежегодный экономический ущерб от такого рода преступлений составляет десятки млрд. долларов. Причем многие потери не обнаруживаются или о них не сообщают. Всемирная практика показывает, что правоохранительным органам становится известно не более чем о 5-10% совершенных киберпреступлениях.

Как сказал Рольф Хегэль, руководитель отдела по борьбе с киберпреступностью Европола (Europol's cybercrime unit) «...киберпреступность становится настолько распространенной, что мы уже проиграли эту битву прежде, чем начали бороться всерьез с этим злом».

Понятие глобального киберпространства является пока непривычным для правоохранительных органов, однако, преступные действия, в которых используются компьютерные коммуникации, представляют большую общественную опасность. Киберпреступления опасны не только сами по себе, но и тем, что способствуя совершению общеуголовных преступлений, они тем самым расширяют сферу криминологичес-

кой деятельности. Однако если этот аспект механизма глобализации преступности достаточно часто анализируется специалистами, в меньшей степени исследован другой – социально-психологический механизм воспроизводства преступности на основе Интернет-технологий.

Спорным вопросом является ограничение понятия киберпреступлений рамками «всемирной паутины». Согласимся с мнением А. Щетилова: понятие киберпреступности включает в себя не только деяния, совершенные в глобальной сети Интернет. Оно распространяется на все виды преступлений, совершенных в информационно-телекоммуникационной сфере, где информация, информационные ресурсы, информационная техника могут выступать (являться) предметом (целью) преступных посягательств, средой, в которой совершаются правонарушения и средством или орудием преступления.

Киберпространство позволяет человеку проживать в «другом» мире. М. Федотов отмечает, что постепенно современный человек все в большей степени превращается в кибернавта – «сначала в приезжего, потом в жителя и, наконец, в полноценного гражданина совершенно другой страны, в которой иной язык, иные нравы и обычаи, иные законы. Собственно, это не одна страна, а некое неограниченное множество «стран», умещающихся в глобальном киберпространстве».

К определению киберпреступности и киберпреступления нужно подходить тщательно не только потому, что в результате неправильной законодательной формулировки можно получить «мертвую» или плохо применимую на практике норму. В силу специфической природы этого вида преступлений, законодательство о борьбе с ними должно приниматься в соответствии со специальными международными документами (такими, например, как Конвенция Совета Европы о киберпреступности), поскольку эффективное противодействие киберпреступности в границах одной страны, без международного сотрудничества, в настоящее время не представляется возможным.

Криминологическое изучение преступности начинается с анализа статистических данных о ее проявлениях за ряд лет. Конечно, никакая статистика не может дать адекватного и полного представления о реальной преступности. Совокупность статистических данных – это далеко не «фотография» преступности, это лишь ее «фоторобот», и анализ статистических данных является лишь первым шагом в познании и оцен-

ке состояния преступности, поскольку весьма значительная часть преступности – латентная преступность – находится за пределами уголовной статистики.

Российский криминолог А. И. Долгова, говоря об изучении любой современной преступности по статистическим показателям отмечает, что в настоящее время невозможно говорить о какой-либо официальной статистике, полно и достоверно отражающей состояние и структуру киберпреступности. В лучшем случае мы можем проанализировать только динамику этого вида преступности, сопоставляя данные различных обзоров, а также выявить причины, влияющие на ее рост. Наибольшая часть киберпреступности остается за рамками статистики – можно с уверенностью утверждать, что в официальную статистику попадает лишь десять, в лучшем случае двадцать процентов совершенных деяний. По данным Национального отделения ФБР США по компьютерным преступлениям, остаются не выявленными от 85% до 97% электронных посягательств. В США – 80%, в Великобритании – до 85%, в ФРГ – 75%. При этом, по утверждению специалистов, ревизия в состоянии выявить не более 10% электронных хищений.

Высокая искусственная латентность компьютерных преступлений обусловлена также тем, что многие организации разрешают конфликт своими силами, поскольку убытки от расследования могут оказаться выше суммы причиненного ущерба. Например, изъятие файлового сервера для проведения экспертизы может привести к остановке работы на срок до двух месяцев, что неприемлемо ни для одной организации. По данным 2014 года, большинство сообщений поступило из США, однако множество жалоб также было получено из Канады, нигерии, Великобритании, Италии и Румынии.

Разумеется, данные таких обзоров не могут отразить количества, например, возбужденных уголовных дел, расследованных преступлений и т.п., но официальная статистика по киберпреступности дает слишком бедные и не отражающие реальную ситуацию данные. Кроме того, как уже было сказано, часть статистических данных может попасть в статистику о мошенничестве, часть – в статистику краж, нарушений тайны переписки и прочих деяний, при совершении которых использовались компьютеры или компьютерные системы.

К сожалению, сравнить исследованную нами при написании данной работы статистику государств не представляется возможным

по причине несопоставимости данных одной страны данным другой. Мы можем лишь привести официальные статистические данные стран за последние несколько лет и проследить динамику роста количества некоторых видов киберпреступлений в регионах. Но, оговоримся еще раз, это будет динамика, прослеживаемая на основании официальных статистических данных, а они в основном, за редким исключением, касаются только компьютерных преступлений. Большой интерес, чем официальная статистика, представляют все-таки данные обзоров киберпреступности Великобритании, США и Австралии.

Наибольший опыт в исследовании киберпреступности посредством проведения обзоров накопили США. Вышедший в свет в 2014 году «Обзор компьютерной преступности и безопасности за 2013 год» стал по счету одиннадцатым. Обзор подготавливается ФБР совместно с CSI – Computer Security Institute (Институтом компьютерной безопасности).

И американские, и зарубежные организации едины в своем мнении о том, что и киберпреступления, и обычные преступления – это значительная угроза современного общества. Как показывают статистические данные, размеры ущерба от киберпреступности больше (57% в США; 58% в других странах), нежели от обычных преступлений (43% и 42%, соответственно). Согласно данным такого исследования следствием киберпреступности в первую очередь является именно сокращение доходов, потеря существующих и потенциальных клиентов, а также снижение продуктивности сотрудников. Руководители компаний финансового сектора, то есть 50% опрошенных убеждены, что в первую очередь от киберпреступлений страдает именно экономика. Кроме того, респонденты из финансового сектора заявили о более высоких потерях от киберпреступности, чем представители других отраслей (71% и 57%, соответственно). Американские и западные эксперты единодушно отметили, что основным ущербом от киберпреступлений являются потеря доходов (63% – для США, 74% – для иностранных компаний) и потеря существующих клиентов (56% – для США, 70% – для иностранных компаний).

К сожалению, практически все исследователи и специалисты признают, что ситуация с киберпреступностью пока имеет тенденцию к ухудшению. Еще одна опасная тенденция – все большая связь между киберпреступностью и организованной преступностью.

Специфичность данных преступлений состоит в том, что они не имеют государственных территориальных границ – в киберсети общаются пользователи всех государств. Деяние, начатое хакером, проживающим на тер-

ритории одного государства, продолжает распространяться в течение определенного времени в Интернете, и причиняет вред последовательно нескольким миллионам, десяткам тысяч пользователей, глобальный по своей масштабности.

Литература

- 1 Авчаров И.В. Борьба с киберпреступностью // Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов. XI межд.конф. – М., 2002. – С. 191-194.
- 2 Интернет источник: <http://www.pcnews.ru>
- 3 Ричардсон Р. Х. // Журнал сетевых решений. – 2012. – Т. 4.- 452 с.
- 4 Security Gazette. – 2009. – September. – p.7.
- 5 Computer Law and Security. – 2010. – June. – pp. 2-3.
- 6 Селиванов Н. Проблемы борьбы с компьютерной преступностью // Законность. – 2010. №8. – С.36.
- 7 Жусупов К. Противодействие киберпреступности // Заң және заман. – Закон и время. – Алматы, 2005. – №1. – С. 25-26.
- 8 Омаров Т.Б. Вопросы информационной безопасности в КНР. // Ученые труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан. №4 (37) 2013. – С.93
- 9 Современный философский словарь / Отв.ред. В.П. Кохановский. – М., 1996. – 620 с.
- 10 Жунусов Ж.К. Личность преступника. // Ученые труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан №4(37). 2013. – С.36.
- 11 Личность преступника / Отв.ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Юрид.лит., 1 971. – 240 с.
- 12 Аванесов Г.А. Криминология. – М., 1984. – 562 с.

References

- 1 Avcharov I.V. Bor'ba s kiberprestupnost'ju // Informatizacija i informacionnaja bezopasnost' pravoohranitel'nyh organov. XI mezhd.konf. – M., 2002. – S. 191-194.
- 2 Internet istochnik: <http://www.pcnews.ru>
- 3 Richardson R. H. // Zhurnal setevyh reshenij. – 2012. T.4.- 452 s.
- 4 Security Gazette. – 2009. – September. – p.7.
- 5 Computer Law and Security. – 2010. – June. – pp. 2-3.
- 6 Selivanov N. Problemy bor'by s komp'yuternoju prestupnost'ju // Zakonnost'. – 2010. №8. – S.36.
- 7 Zhusupov K. Protivodejstvie kiberprestupnosti // Zaң zhәне zaman. – Zakon i vremja. – Almaty, 2005. – №1. – S. 25-26.
- 8 Omarov T.B. Voprosy informacionnoj bezopasnosti v KNR. // Uchenye trudy Almatinskoy Akademii MVD Respubliki Kazahstan. №4 (37) 2013. – S.93
- 9 Sovremennyj filosofskij slovar' / Otv.red. V.P. Kohanovskij. – M., 1996. – 620 s.
- 10 Zhunusov Zh.K. Lichnost' prestupnika. // Uchenye trudy Almatinskoy Akademii MVD Respubliki Kazahstan № 4(37). 2013. – S.36.
- 11 Lichnost' prestupnika / Otv.red. V.N. Kudrjavcev. – M.: Jurid.lit.,1 971.- 240 s.
- 12 Avanesov G.A. Kriminologija. M., 1984. – 562 s.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.
**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтарға
сот сараптамасын жүргізудің
кейбір мәселелері**

Daubasova S.Sh.,
Turashbekova D.A.
**Some problems of carrying
out judicial examination on
ecological criminal offenses**

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.
**Некоторые проблемы
проведения судебной
экспертизы экологических
уголовных правонарушений**

Аталған мақалада қазіргі таңда жасалатын экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу барысында қолданатын сот сараптамаларының кейбір мәселелері қарастырылған. Мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың түсінігі мен белгілері, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу барысында қолданатын сараптамалардың жекелеген түрлері мен олардың өзіндік белгілері мен ерекшеліктері жан-жақты қарастырылып, ашылған. Сондай-ақ, мақалада экологиялық сараптаманы тағайындау мен өткізудің құқықтық нормативтік негіздері, экологиялық сараптамаға қатыстылығы бар құзыретті мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың өкілеттіктері мен қызметі баяндалған.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, құқық бұзушылық, қылмыс, сараптама, кодекс, қызыл кітап, сұңқылдақ аққу, ветеринар, патологанатом, залал.

In this article some problematic issues of judicial examination which is applied at disclosure of ecological crimes are considered. In the article the concept and signs of ecological crimes, separate types and features of examinations which are applied at disclosure of ecological crimes are carefully considered and opened in details. And also, in the article normative and legal basics of appointment and carrying out environmental assessments, powers and competence of the government bodies and officials directly related to environmental assessment are covered.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecology, offense, crime, examination, code, Red List, swan, veterinarian, patologanaty, damage.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемные вопросы судебной экспертизы, которая применяется при раскрытии экологических преступлений. В статье детально и тщательно рассмотрены и раскрыты понятие и признаки экологических преступлений, отдельные виды и особенности экспертиз, которые применяются при раскрытии экологических преступлений. А также в статье рассмотрены нормативно-правовые основы назначения и проведения экологических экспертиз, полномочия и компетенция государственных органов и должностных лиц, имеющих непосредственное отношение к экологической экспертизе.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, правонарушение, преступление, экспертиза, кодекс, красная книга, лебедь, ветеринар, патологанатом, ущерб.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРҒА СОТ САРАПТАМАСЫН ЖҮРГІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экологиялық қылмыстарды тергеу барлық жағдайда дерлік сот сараптамаларының әртүрлі түрлерін тағайындаумен байланысты. Тағайындалатын сот сараптамалары жүзеге асырылуы қоршаған табиғи ортаға зиянды әсерін тигізетін шаруашылық шешімді қабылдаудың алдында болатын қоршаған ортаны қорғаудың міндетті шарасы болып табылатын мемлекеттік экологиялық сараптамалардан ажыратылуы тиіс. Экологиялық сараптама жүргізу кезінде сараптау комиссиясы белгіленетін шаруашылық қызметтерінің экологиялық талаптарға сәйкестігін орнатады және сараптамаға алып келетін нысанды жүзеге асырудың мүмкіндігін анықтайды. Экологиялық талаптар зиянды химиялық, физикалық және биологиялық әсерлерден қоршаған ортаны қорғау болып табылады және экологиялық сараптамалардың көмегімен мемлекет жайлы орта, табиғатты тиімді пайдалану т.б. жағдай жасауға тырысады. Экологиялық сараптама мемлекеттік немесе қоғамдық негізде жүзеге асырылады. Оларды жүргізу тәртібі, сараптама комиссиясы мүшелерінің өкілеттіліктері мемлекеттік сараптама сияқты қоғамдық сараптамада Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі және басқа да нормативтік-құқықтық актілермен анықталады [1, 114 б.]. Экологиялық сараптамаларды ұйымдастыру, жүзеге асыру Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің құзыретіне жатады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодекс заң талаптарына сәйкес, жасалған экологияға байланысты 3 және 4-топтағы қылмыстарды, мысалы, заңсыз аң аулау, балық аулау, ағаштарды кесу т.б. тергеу кезінде сот трасологиялық, сот баллистикалық сараптама, материалдар мен заттардың криминалистикалық сараптамасы сияқты дәстүрлі сот сараптамалары тағайындалады [2, 114-117 бб.]. Кей жағдайда сараптаманың басқа түрлері де тағайындалуы мүмкін, мысалы, биологиялық, ботаникалық. Сонымен, мысалы, табиғи орманды алқаптарын, бау көшеттерін заңсыз кесу, ағаштарды құлату фактілері бойынша істер жөніндегі ботаникалық сараптама тағайындалды және сарапшылардың алдына келесідей мәселелер қойылды:

1. Нысандар ағаштың қай түріне жатады?
2. Олар ҚР Қызыл кітабына енген бе?

3. Ағаштар арамен өсіп тұрған күйінде әлде қураған күйінде кесілген бе?

4. Кесілген ағаштардың жасы қандай?

5. Жас бұталардың түзілуі есебінен өздігінен қалына келуі мүмкін бе немесе ағаштар нөлдік белгіге дейін түбінен кесілген бе?

6. Кесілген көшеттерді қайта қалпына келтіру үшін қанша уақыт қажет?

7. Келтірілген залалдың сомасы қандай?

1-6-мәселелер дендрохронология, өсімдіктерді жіктеу мен анатомиясында ғылыми негіздері мен әдістемесі бойынша білімі бар сарапшы-ботаниктермен шешілді [3]. Егер мынадай мәселе қойылса: «Ағаш отырғызудың санитарлық ережелер, мәдениетті отырғызуды өңдеудің агротехникалық тәсілдері сақталған болса, оларды шешу агрономдардың, орман мамандарының, эпидемиологтардың құзыретіне кіреді. Жануарларды (балықтар, құстар, сүтқоректілер, сондай-ақ олардың денелерінің табылған бөліктері) заңсыз ату, аулау және пайда табумен байланысты істер бойынша сарапшы-зоологтардың шешіміне мынадай мәселелер қойылды:

1. Аталған нысан қандай түрге жатады?

2. Ол ҚР Қызыл кітабына енген бе?

3. Жануардың жасы нешеде?

4. Жануар жылдың қай мезгілінде ауланды немесе табылды?

5. Аталған дене мүшелер жануардың біреуіне немесе бірнешеуіне тиесілі ме?

6. Залалдың сомасы қандай (келтірілген залал)?

Жоғарыда келтірілгендерге ұқсас, 1-5-мәселелер жануарлардың жіктелуінен, морфологиясынан, анатомиясынан, және олардың биологиялық циклі мен мекендеу аймағынан білімі бар сарапшы-зоологтармен шешіледі [3].

Қағида бойынша, осы сот сараптамаларын тағайындау мен оларды жасау үшін материалдарды дайындау прокурор мен тергеушіге қиындық келтірмейді.

1 және 2-топтағы қылмыстарды тергеу кезінде қоршаған ортаны қорғау мәселелерінің міндеттері өзінің сипаты бойынша кешенді және сонымен бірге қатынастың көрсетілген аймақтарын реттеуші құқықтық нормаларға сәйкес аспектілерді қоса алғанда, экономикалық, технологиялық, әлеуметтік, биологиялық, медициналық, әкімшілік және шаруашылық аспектілерге ие. Бұл міндеттің қаншалықты күрделі екендігін келтірілген мысалдардан көруге болады: 2004 жылы Ақтөбе қаласы ІІБ-нан ҚР ӘМ ССО Орталық (Алматы) ҒӨССЗ-на ҚР ҚК баптары бойынша көтерілген қылмыстық іс материалдары бойын-

ша кешенді сараптама жасау туралы қаулы түсті: 277-бап «Экологиялық талаптарды бұзу», 281-бап «Суларды ластау, бітеу және сарқу», сұңқылдақ аққулардың жаппай қырылу ісі бойынша 289-бап – «Жануарлар дүниесінің жаппай қырылуы» [4]. Бастапқы сараптаманың шешіміне мынадай мәселелер қойылды:

1. Сұңқылдақ аққулардың қырылу себебі неде?

2. Сұңқылдақ аққулардың қырылуының басты себебі қайсы: жарақаттар, аурулар немесе улану?

3. Аққулардың қырылуы уланудан немесе басқа да себептерден орын алды ма?

4. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы мен улану арасында тікелей себепті байланыс бар ма?

5. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы қоқыс жинайтын бөгеттердің суын пайдаланғаннан кейін бірден орын алды ма әлде қандай да бір белгілі уақыт аралығында орын алды ма?

6. Сұңқылдақ аққулар қандай улы немесе күшті әсер ететін заттармен уланған?

7. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы мен улануы қоқыс жинайтын бөгетке улы заттардың немесе мұнайды демеркаптанизациялау қалдықтарының суға түсуінің нәтижесінде болуы мүмкін бе? Нақты қандай заттар?

8. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы қоқыс жинайтын бөгеттердегі судың құрамында сульфат, хлорид пен бордың мөлшері көптігінен уландырғыштықтың жоғарылығы салдарынан болуы мүмкін бе?

9. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы мен улануы құрамында сульфат, хлорид пен бор бар азықтарды пайдалану нәтижесінде орын алуы мүмкін бе?

Қосымша сараптаманың шешіміне мынадай мәселелер қойылды:

1. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы қоқыс жинайтын бөгеттердегі судың құрамында хлорид пен бор сияқты өнеркәсіптік қалдықтардың компоненттерінсіз тек қана сульфаттың (мұнайдың демеркаптанизациясы) мөлшері көптігінен уландырғыштықтың жоғарылығы салдарынан болуы мүмкін бе; немесе керісінше, сұңқылдақ аққулардың қырылуы қоқыс жинайтын бөгеттердегі судың құрамында мұнайдың демеркаптанизациясының (сульфаттар) компоненттерінсіз тек қана өнеркәсіптік қалдықтардың (хлоридтер мен борлар) мөлшері көптігінен уландырғыштықтың жоғарылығы салдарынан болуы мүмкін бе?

2. Хлор, бор, сульфат компоненттерінің арасындағы химиялық реакциялардың салдарынан қандай да бір химиялық заттардың пайда болуы мүмкін бе?

3. Сұңқылдақ аққулардың қырылуы мен улануы хлор, бор, сульфат компоненттерінің арасындағы химиялық реакциялардың салдарынан пайда болған химиялық заттардан болуы мүмкін бе?

Сараптама іс материалдары бойынша жүргізілді, зерттеу нысаны ретінде мыналар келтіріледі: паталогоанатом, микробиолог мамандары қорытындыларының нотариуспен расталған көшірмелері, ветеринарлық сараптаманың 3 актісі (вирусолог, паразитолог және бактериологтар), оқиға орнын қарау хаттамасы, химиялық және радиологиялық зерттеулердің қорытындысы, химиялық-аналитикалық зертханалар актісі, суды санитарлық-гигиеналық бағалау актісі, «Қазақстан Республикасы кәсіпорындары өндірісінің улағыш өнеркәсіптік қалдықтарының классификаторы» қосымшасы, «Республикалық ветеринарлық зертхана» РМК Ақтөбедегі бөлімшесінің хаты, қоқыс жинаушы-булаушының төлқұжаты, №370 хаттама, табиғатты пайдалануға рұқсат алуға «Танжер ЭКО» ЖШС-ның өтініші; 27.11.03 жылғы № 006710 02 сериялы табиғатты пайдалануға рұқсаттың №3 қосымшасы (артқы бетінде) бар «Танжер ЭКО» ЖШС-ның қоршаған ортаны ластауға 27.11.2003 жылғы № 020303364 рұқсаты; №3 қосымшасымен бірге «Танжер ЭКО» ЖШС-ның қоршаған ортаны ластауға 27.11.03 жылғы №02006310 рұқсаты; 27.11.2003 жылғы №02006310 рұқсатқа №3 қосымша, «Республикалық ветеринарлық зертхана» РМК Ақтөбедегі бөлімшесінің сертификаттау бөлімі меңгерушісінің, куәгерді тергеу хаттамалары; ветеринарлық зерттеу және вете-

ринарлық сараптама автілерін дайындау кезінде пайдаланылған материалдар; судың улылығы және балықтардың улану диагностикасы; суды санитарлық-гигиеналық бағалау; ветеринариядағы зертханалық зерттеулер; химиялық-улы тәсілдер; тіндерді, ағзаларды, азықтарды, су және басқа да материалдарды биохимиялық, токсикологиялық және микологиялық зерттеу бойынша нұсқаулық; ауыз су, сульфат мөлшерін анықтау тәсілдері; санитарлық ережелер мен нормалар.

Мамандар келтірілген барлық қорытындылар қандай да бір деректің барын белгіледі, алайда оның аққулардың жаппай қырылуымен себепті байланысын анықтай алмады.

Ақырында, сұңқылдақ аққулардың биологиялық деректерін, аққулардың өліктерін паталогоанатомиялық ашу бойынша мамандардың берген қорытындыларын, қоқыс жинағыштағы суларды радиологиялық және химиялық зерттеу бойынша қорытындыларды, санитарлық нормалар мен қалдықтарды пайдалануға арналған қоқыс жинағышты пайдалану құқығына құжаттарды, мұнай өңдеу технологиясын, азық-түліктердің тағамдық құндылықтары мен қауіпсіздігінің талаптарын зерттей отырып, қорытындыға келді: «Сұңқылдақ аққулардың қырылуы құрамында шекті мөлшерінен бірнеше рет артық сульфат пен хлорид бар улы суды пайдаланғанның нәтижесінде болған. Көрсетілген заттар мұнай демеркаптанациясы (сульфаттар) мен 1996 жылға дейін жұмыс істеген химиялық зауыттың (хлоридтер) өнеркәсіптік қалдықтарының компоненттері болып саналады».

Әдебиетер

- 1 Романова Н.Л. Понятие и система экологических преступлений. Дис... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2001. – 125 С.
- 2 Е.Р.Россинская Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе: Практ. пособие. – М., 1996. – 363 с.
- 3 Архивные заключения Алматинского отделения ЦСЭ МЮ РК
- 4 Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 04 шілде 2015 жыл

References

- 1 Romanova N. L. The concept and system of ecological crimes. Dis... cand. law. sciences. Irkutsk, 2001. – 125 P.
- 2 E.R.Rossinskaya Judicial examination in criminal, civil and arbitration trial: Practical grant. – M., 1996 – 363 p.
- 3 Archival conclusions of Almaty office of TsSE of the MU of RK
- 4 The criminal code of the Republic of Kazakhstan from June 04, 2015

Сатыбалдинов Д.Д.
**Қылмыстық қызметтің
субъектісі ретінде әйел
адамның жеке басын
куәландыру**

Satybaldinov D.D.
**Checking the identity of women
as the subject of criminal
activities**

Сатыбалдинов Д.Д.
**Освидетельствование
личности женщины
как субъекта преступной
деятельности**

Мақалада әйелдермен жасалатын қылмыстарға қатысты маңызды мәселелер қарастырылған. «Тұлғалық әрекеттер» категориясы зерделенген. Өзара тану үдерісіндегі жүйелілік және мінез-құлық үдерісінің арасындағы байланыстар анықталған. Аталған сұрақтар орын алып отырған тұлғаның даму заңдарының негізінде қарастырылған. Қылмыстық қызметтің сипатын анықтау үшін тұлғалық қасиеттер, сондай ақ оларды жасау механизмі сипатталған.

Түйін сөздер: әйелдер қылмыстылығы, қылмыс, қылмыс жасау жағдайлары, тергеу жағдайлары, сараптама.

This article discusses important issues concerning crimes committed by women. We study the category of «personal behavior». Established consistency in the process of mutual recognition and communication between processes behavior. These issues are addressed through existing laws development of personality. Described personal property to determine the nature of the criminal activity, as well as mechanisms of their execution.

Key words: female crime, the crime, circumstances of committing the crime investigation situation, examination.

В данной статье рассматриваются важные вопросы касающиеся преступлений совершаемых женщинами. Изучается категория «личностное поведение». Устанавливаются системность в процессе взаимного признания и связи между процессами поведения. Указанные вопросы рассматриваются на основе существующих законов развития личности. Описаны личностные свойства для определения характера преступной деятельности, а также механизма их совершения.

Ключевые слова: женская преступность, преступление, обстоятельства совершения преступления, следственная ситуация, экспертиза.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚЫЗМЕТТІҢ
СУБЪЕКТИСІ РЕТІНДЕ
ӘЙЕЛ АДАМНЫҢ ЖЕКЕ
БАСЫН КУӘЛАНДЫРУ**

Әйелдер жасаған қылмыстарды тергеу, іздестіру және дәлелдеу танымдық іс барысында дәлелденуге тиісті мән-жайларды анықтау әдістері мен құралдарын дамытуды талап етеді. Осы мәселелерді шешу үшін, негізгі қажеттілік болып қылмыстық қызметтің субъектілері ретінде әйелдердің психологиялық-физиологиялық процестерін зерттеу болып табылады. Өз кезегінде, мұндай процестерді зерттеу әйелдердің жеке үстемдігінің қалыптасу және даму шарттары мен мән-жайлары туралы ақпаратты ашу қылмыстарды жасыру, тергеуге қарсылық механизміне тікелей әсер етуіне сай талап етіледі. Соған сәйкес, әйел тұлғасының қылмыстық қызметтің субъектісі ретінде қылмыстық қызметтің механизмін объектілік, субъектілік қалыптасу факторларымен және тұлғааралық қатынастарда басымдық жүйесінің дамуын, қылмыстардың бағытымен шарттарын, қылмысты жасыру және тергеуге қарсылық жасауды анықтайды.

Осылайша, қылмыстық қызметтің механизмінде әйел адамның тұлғасы, даралық, үстемдік, селективтігі, әйелдер қылмыстық іс-шараларына қатысу жеке басын куәландыру және себепті байланыс қалыптастыру және дамыту, олардың рөлін туралы хабардар, қызмет кінәлі белгілері жеке басын құруға көмектеседі. Осыған байланысты, қылмыстық қызметтің субъектісі ретінде әйелдердің жеке қызметінің қалыптасу және даму шарттары мен мән-жайлар зерттеу тиісті болып табылады.

Қылмыстық жағдайда өзара іс-қимылдың себеп-салдық байланысының қалыптасуы және дамуы, әлеуметтік-психологиялық себептер, психо-физиологиялық процестер объективті-субъективті факторлар болып табылады. Қоршаған орта, қылмыс себеп-салдарлық қарым-қатынастарының қалыптасу және даму процесінің заңдылықтарын қалыптастыру субъектісінің өзара іс-қимыл тұрақты көріністеріне субъективті көрініс қатынасы нәтижесі – қылмыстық жағдайдың шарттары.

Психо-диагностикалық әдістерді пайдалану арқылы зерттеулердің мәліметтері бойынша Т.Лири, Ж.Ньютена, күдіктілердің зорлық-зомбылық өзімшіл және зорлық-зомбылық қылмыстарды қылмыстық жауапкершілікке тартылды, және сақтауға байланысты қылмыс, есірткі сатуға ниетімен тасымалдау, «отбасылық себептерін» құрды, жетістік, агрессия, өзін-өзі ақтау себептерін ашты. Қылмыстық қызметінің нысаны

тергеуге қарсы тұру, қылмысқа дейін қамтитын, комиссияның қылмыстық қызметі қоздырғыштардың-реттеу тетіктерінің мәнін көрсетеді.

Қылмыстық іс-қимыл жасауына байланысты объект қылмыстық қызметтің себептік жүйесі, қоздырғыш-құқықтық база «отбасылық себептері» қылмыс және өнер күштеп пайдакүнемдік бағытын талдау арқылы зерттеулер нәтижесінде анықталып жатыр. Қылмыстық кодексінің 259 бабында, Ж.Ньютон әдісін бейімделген нұсқасы нәтижелерін талдау пайдакүнемдік-зорлық-зомбылық, күш қылмыс жасағандар көрсеткендей (100 адам.), субъектілердің негізін анықтау іс жүзінде айтарлықтай осынлай болып шықты, бұл отбасы, махаббат, туыстық қарым-қатынас болды.

«Отбасылық себептер» құқық бұзушылық жасағанда әйелдер үшін потенциалды қозғаушы күш, олар отбасыға қатысты проблемаларын шешу үшін біріктіріледі, себептері мен мақсаттарын, қылмыстық қызметі қалыптастыру тетігі ретінде көрсетеді, факторы, қызмет қозғаушы күші болып табылады, олардың қамтамасыз ету, қылмыстық іс-әрекеттерін шешу жаңғырту және тұлғалық құрылымын мәндері. Бағдарламаланған қатынасы тақырыбын қалыптастырады отбасында қызығушылық басым халықтың осы санаттағы құны-нормативтік құрылымы, яғни, мотивациялық процесінің қалыптастыруда қылмыс отбасы мен сол жазықтықта санайды қылмыстық жазалау әрекетінің, субъектісінің өкілдігінің байланысты көзқарасы. Бұл нысанда субъектінің субъектілік қатынасының «отбасы» ұғымына байланысты құндылықтарға көзқарасын анықтайды.

Отбасы проблемаларын шешу үшін қылмыс жасағаны әйелдердің мотивациясы, отбасы үшін – өзімшіл қылмыстық актілерді қоздырғыштардың-нормативтік механизмдері, зорлық-бағыт – қылмыстың мән-жайларын анықтау, дәлелді ақпаратты шоғырландыру, ғылыми-зерттеу жинау, зерттеу әдістері, әдістері мен бағыттарын айқындайды. Яғни, әйелдің қылмыс жасау шарттарымен жағдайлары әйелдің отбасын зерттеумен, отбасындағы ережелер, дәстүрлермен анықталады. Ол қылмыстық қызметінің механизмі қылмыстық жағдайдың қалыптасуы мен дамуына криминогендік, қақтығыс факторлардың ашып көрсетуді қажет етеді. Әйелдер жасаған қылмыстардың анықтау, тергеу және алдын алу барысында өмір жолы жинақтаушы құндылықтар айрықша құзыреттері басымдықтарының нәтижесі болып

табылады, себебі, тактика «қайта құру өмір салты» пайдалану тиімді болып табылады, жеке тұлғаның бейімділігі өмір нәтижесінде, үстем жүйесін анықтау үшін, қылмыстық актілерді сипатын анықтау өзара іс-қимыл жағдайға тұлғааралық қарым-қатынастар.

Бұл модель негізінде әйелдің қылмыстық қызметтің субъектісі негізінде арнайы тактикалық құралдарды тиімді пайдалануға болады:

- эмоционалдық стрессті күшейту, психологиялық ықпал ету;
- теріс көз-қарастарды қолдану
- қарсы тұрыду әлсіздету;
- қылмыстық қызмет субъектісінің моральдық және эмоционалдық әсер ету;
- тиісті мінез-ынталандыру, жағымсыз, тергеуге қарсылықты төмендету немесе тоқтату;

Осылайша, әйелдер жасаған қылмыстық іс-тетігі себеп-салдарлық байланысты құру, ақпараттық модель мінез-зерттеу қандай ниетпен және режимінде анықталады, қылмыс – олардың мотивациялық бағдары, негізі болып табылады.

Тұлғааралық өзара іс-қимыл жағдайларда әйелдердің мінез-құлық мотиві және режимі қылмыс себепті байланыс қалыптастыру және дамыту анықтау қылмыс және қақтығыс криминогендік факторларды шарттары мен мән-жайларды анықтайды. Бұл әйелдердің мінез-әйелдер үшін мінез-құлық акцентуация анықтайтын сыртқы ситуациялық жағдайларға байланысты, maladaptive мінез арқасында құқық бұзушылық психо-физиологиялық процестер, орнату деңгейде мотивациялық бағдар қалыптастыру және дамыту әлеуметтік-психологиялық факторлар әртүрлі болып табылады моделі болып табылады.

Қатысуымен қылмыстық қызметінің механизмін әйелдердің аз икемдігі мінез зорлық-зомбылық қылмыстар әйелдердің осы санатын әлеуметтік қаупі, өзін-өзі қызмет көрсететін және өзімшіл және зорлық-зомбылық болып, қылмыстық қызметке байыту мақсатында балалардың, кәмелетке толмағанның еңбегін сатуға әкеледі.

Отандық тәжірибеде әйелдердің аз икемдігі мінез-құлық көріністері әйелдер қылмыс дәлелдемелер зерттеу – күштеп ерлеріне қарсы қылмыстар, жігіттер, спирт зиянды әдеттерді болуы, есірткі қолдану. Әйелдер порочных қажеттіліктерін – есірткі пайдалану, алкоголь – қозғаушы күші және отбасы қарсы қылмыс жасағаны, есірткінің заңсыз айналымына қатысты кәмелетке толмағандардың істері қылмыс болып табылады. Есірткінің заңсыз айналы-

мына байланысты қылмыстар, ал әйелдер есірткі сатуға ниетімен тасымалдау үшін қылмыс жасады құралы ретінде пайдаланылады.

Әйел қылмыс құрылымында (сондай-ақ ер қылмыс құрылымында), меншікке қарсы қылмыстарға ең көп үлесі. Кем ерлерге қарағанда әйелдер арасында қылмыс пен қайталануы тобының үлесі. Ерлерге қарағанда әйелдер көп кәметке толмаған ауырлық қылмыс бірақ жасалған қылмыстардың ауырлығына байланысты әйелдер қылмыстың құрылымы, ер қылмыс ұқсас құрылымы сәйкес келеді.

Әйелдер жасаған қылмыстар негізінде осындай сияқты қылмыстарды анықтау, тергеу және алдын алу үшін жүйелі көзқарас тұрғысынан жіктеуге болады:

- өмірде жасалатын;
- кәсіби жұмысын жасау барысында.

Осылайша, әйелдер жасаған қылмыстарды анықтау, тергеу және алдын алу әдісі, себепсалдарлық байланысы, криминогендік және қайшы сипаттағы қалыптасу және даму шарттары мен мән-жайлар, өзара іс-қимыл тұлғааралық жағдайларда басым қатынастардың

жүйесін анықтау, қылмыстық қызметтің субъектісі ретінде оның жеке зерттеу және ғылыми-зерттеу анықталады, онда іздеу және дәлелдеу танымдық қызметінің тиімділігін ықпал етеді.

Іздеу және әйелдер жасаған қылмыстарды тергеу дәлел танымдық қызметінің тиімділігі, істерді осы түрлерін анықтау, тергеу және алдын алу әдістері мен құралдарын анықтау бастап, қылмыстық қызметі субъектілерінің ретінде зерттеу және олардың жеке қызметінің зерттеуге жүйелі көзқарасты дамытуға байланысты.

Басқаша айтқанда, қылмыстық қызметтің субъектілері ретінде жеке тұлғалық қасиетіне, қылмыстық қызмет негізінде әйелдердің жасаған қылмыстарды анықтау, тергеу және алдын алу үшін осы әдістерді тиімді қолдануға болады:

- психологиялық әсер негізінде психологиялық байланыс құру;
- болжамдау мен диагностика;
- іс-қимылдарды жүйелеу;
- жүріс-тұрысты моделдеу;
- қатынастарда туған себепті байланысты анықтау және кеңестік – уақыттық факторын құру.

Әдебиеттер

- 1 Сембекова Б.Р. Криминалистическое исследование обстоятельств преступления, характеризующих субъективную направленность: Дис. ... канд. юрид. наук. — Қарағанды, 2007ж.
- 2 Вологина Е.В. Методика расследования преступлений, совершенных женщинами: Дис. ... канд. юрид. наук. — Волгоград, 2001.
- 3 Демина К.А. Криминологическая характеристика и детерминанты современной женской преступности: Дис. ... канд. юрид. наук. — Томск, 2011.
- 4 Кирюшина Л.Ю. Личность женщины в механизме преступления и ее значение для криминалистической методики расследования преступлений отдельного вида: Дис. ... канд. юрид. наук. — Барнаул, 2007.

References

- 1 Sembekova B.R. Kriminalisticheskoe issledovanie obstojatel'stv prestuplenija, harakterizujushhiih sub#ektivnuju napravlennost': Dis. ... kand. jurid. nauk. — Qaragandy, 2007zh.
- 2 Vologina E.V. Metodika rassledovanija prestuplenij, sovershennyh zhenshhinami: Dis. ... kand. jurid. nauk. — Volgograd, 2001.
- 3 Demina K.A. Kriminologicheskaja harakteristika i determinanty sovremennoj zhenskoj prestupnosti: Dis. ... kand. jurid. nauk. — Tomsk, 2011.
- 4 Kirjushina L.Ju. Lichnost' zhenshhiny v mehanizme prestuplenija i ee znachenie dlja kriminalisticheskoy metodiki rassledovanija prestuplenij otdel'nogo vida: Dis. ... kand. jurid. nauk. — Barnaul, 2007.

Бисенғали Л.
**Негативные последствия
миграции населения**

В настоящей статье автор рассматривает вопросы негативных последствий миграции. В ходе исследования данной проблемы автор обращает внимание на тот факт, что миграция влечет за собой ряд позитивных и негативных последствий.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, население, негативные последствия.

Bisengali L.
**Negative consequences of
population shift**

In this article the author examines the negative consequences of migration. The study of this problem, the author draws attention to the fact that migration entails a number of positive and negative effects.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, population, negative consequences.

Бисенғали Л.
**Халықтың көші-қонының
кемшілік нәтижелері**

Осы мақалада автор көші-қонның жағымсыз салдарының сұрақтарын қарастырған. Аталған мәселені зерттеу барысында автор көші-қонның жағымды және жағымсыз салдарларды туындату фактісіне назар аударған.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, халық, кемшілік нәтижелер.

НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ

Правовые основы государственно-правового регулирования вопросов миграции были заложены в Декларации «О государственном суверенитете Казахской ССР», принятой Верховным Советом 25 октября 1990 г., Конституционном Законе «О государственной независимости Республики Казахстан», принятом на VII сессии Верховного Совета Республики Казахстан 16 декабря 1991 г., первой Конституции независимого Казахстана, принятой 28 января 1993 г. на IX сессии Верховного Совета Казахстана XII созыва, действующей Конституции Республики Казахстан, принятой 30 августа 1995 года на всенародном референдуме.

В Декларации 25 октября 1990 года красной нитью проходила идея необходимости утвердить человека, независимо от его национальной принадлежности и убеждений, как полновластную и свободную личность и на этой основе добиться консолидации и укрепления дружбы народов, проживающих на территории республики. Эту высокую цель нельзя было достичь в условиях замкнутости и изоляционизма, в связи с чем подчеркивались значения норм Всеобщей декларации прав человека, а также права нации на свободное самоопределение, зафиксированные в Международной хартии о гражданских и политических правах, принятых соответственно в 1948 и 1966 гг. Организацией Объединенных Наций. В Декларации гарантированы права и свободы граждан, безотносительно к их национальной и партийной принадлежности, происхождению, социальному и имущественному положению, полу и вероисповеданию, роду занятий, месту жительства. В то же время устанавливалось, что посягательство на гражданское и национальное равноправие карается по закону. Впервые был введен самостоятельный институт гражданства республики и самостоятельного регулирования миграционных процессов внутри страны, в то же время каждому гражданину гарантировалось право на сохранение гражданства СССР.

Развивая положения Декларации о государственном суверенитете, Конституционный Закон «О государственной независимости Республики Казахстан» в полной мере отразил те кардинальные изменения, которые произошли в общественно-политической жизни государства с момента провозглашения его государственно-

ного суверенитета. В Конституционном Законе о государственной независимости нашли свое непосредственное отражение стратегические задачи, которые стояли перед молодым суверенным государством: развитие национальной государственности, гарантированность прав и свобод человека, строительство гражданского общества и правового государства, обеспечение гражданского мира и межнационального согласия.

Статья 7 Конституционного Закона «О государственной независимости Республики Казахстан» закрепила: «Республика Казахстан имеет свое гражданство. За всеми казахами, вынужденно покинувшими территорию респуб-

лики и проживающими в других государствах, признается право иметь гражданство Республики Казахстан наряду с гражданством других государств, если это не противоречит законам государств, гражданами которых они являются. Республика Казахстан регулирует миграционные процессы. Республика Казахстан создает условия для возвращения на ее территорию лиц, вынужденно покинувших территорию республики в периоды массовых репрессий, насильственной коллективизации, в результате иных антигуманных политических акций, и их потомков, а также для казахов, проживающих на территории бывших союзных республик».

Литература

- 1 Декларация «О государственном суверенитете Казахской ССР», принята Верховным Советом 25 октября 1990 г. – СПС «Параграф»
- 2 Конституционный Закон «О государственной независимости Республики Казахстан», принят на VII сессии Верховного Совета Республики Казахстан 16 декабря 1991 г. – СПС «Параграф»
- 3 Конституция РК, принята 28 января 1993 г. на IX сессии Верховного Совета Казахстана XII созыва – СПС «Параграф»
- 4 Конституция РК от 30.08.1995 г. – СПС «Параграф»

References

- 1 The declaration «On the State Sovereignty of the Kazakh Soviet Socialist Republic», adopted by the Supreme Council on 25 October 1990 – SPS «Paragraph»
- 2 Constitutional Law «On the State Independence of the Republic of Kazakhstan», adopted at the VII session of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan December 16, 1991 – SPS «Paragraph»
- 3 The Constitution of RK, adopted January 28, 1993 at the IX session of the Supreme Council of XII convocation of Kazakhstan – SPS «Paragraph»
- 4 The Constitution of the RK from 30.08.1995, the – SPS «Paragraph»

Базилова А.А.
**Компьютерлік қылмыстардың
алдын алу шаралары**

Автор мақалада компьютерлік қылмыстарды жасауға ықпал еткен негізі себептер мен олардың алдын алу шараларын қарастырып және әдістерін айқындаған. Сонымен қатар мақалада қылмыстардың түрлеріне талдау жасалған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі негізінде орындалған.

Түйін сөздер: компьютер, антивирус, қылмыс, компьютерлік техника.

Bazilova A.A.
**The measures of computer
crimes prevention**

The author of this article examines the main causes of committing computer crimes and ways of prevention, measures to prevent computer-crime. Also in the article the analysis to this types of crimes is given.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: computer antivirus, crime, computer equipment.

Базилова А.А.
**Меры предотвращения
компьютерных преступлений**

Автор в данной статье рассматривает основные причины совершения компьютерных преступлений и пути профилактики, меры предупреждения компьютерных преступлений. Также в статье дан анализ данным этим преступлениям.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: компьютер, антивирус, преступления, компьютерная техника.

КОМПЬЮТЕРЛІК ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, осы мәселелерді шешу үшін құқыққорғау органдары түрлі алдын алу шараларын қолдануы тиіс. Бұл жағдайда алдын алу шараларын қылмысты ашуға, олардың тудыру себебін жою, қылмысты жасауға ықпал ететін жағдайларды анықтауға бағытталған қызмет деп түсіну керек. Біздің еліміз де компьютерлік қылмыстардың алдын алу әдістері мен құралдарын әзірлеумен криминалистика ғылымы айналысады. Қылмыстарды жасау және оларды ашу кезіндегі қылмыстық-релеванттық ақпараттар және осыларға негізделген қылмыстарды ашу, тексеру және алдын алу әдістерінің заңды қозғалысы туралы ғылым. Анықтамадан көрініп тұрғандай, қылмысты ескерту криминалистика әдістемесінің ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

– құқық қорғау объектісі ретінде ақпараттық технологиялардың негізгі компоненттерін заңды анықтамасын береді.

– Осы объектілерге меншік иесінің құқықтары мен міндеттерін орнықтырады және бекітеді.

– Ақпараттық технологиялар құралдарының қызметінің құқықтық режимін анықтайды.

– Нақты субъектілердің ақпараттық нақты бір түріне қол жету категорияларын анықтайды.

– Мәліметтер мен ақпараттардың құпиялылық категориясын орнықтырады.

– «Құпия ақпарат» терминін анықтау және оның жағынан қолдану шегарасын береді.

Осындай заңдар батыс елдерінде 20 жылдан аса уақыт бар. Бұл заңнаманың осы сала бойынша шешуші аккорды деп компьютерлік қылмысқа қылмыстық жауапкершілікті орнықтыратын 1996 жылы тамызында қабылданған РФ қылмыстық кодексін санауға болады. Мұндағы ақпарат – қылмыстық істер – құқықтық органдар нысаны.

Компьютерлік қылмыстарды ескертудің ұйымдастыру – техникалық шаралары. Батыс елдеріне қолданылатын шаралар мәліметін қарастырамын. Менің көзқарасым бойынша дамыған шетелдерде қолданылатын компьютерлік қылмыстарды ескертудің ұйымдастыру-техникалық шараларының ішіндегі дұрыстарын жекелей қарастырамын.

Қазіргі кезде компьютерлік қылмысты ескерту шараларының 3 негізгі тобын көрсете отырып, бірден мағынасын да аша кетемін.

Құқықтық

Компьютерлік қылмысты ескертудің бұл тобына бәрінен бұрын компьютерлік саладағы заңға қарсы әрекеттерге қылмыстық жауапкершілік орнықтыратын заң нормалары жатады. Егер тарихқа жүгінсек, осындай типті бірінші нормативтік-құқықтық акт америка штаттары Флорида мен Аризонда 1978 жылы қабылданғанын көреміз. Бұл заң «Computer crime act of 1978» деп аталды. Сонан кейін Американың барлық штаттарында осындай заң қабылданды. Бұл құқықтық акттар заңның ары қарай компьютерлік қылмысты ескерту шараларын жүзеге асырудағы түбегейлі негізі болды.

Біздің көршілес мемлекетіміз – Ресейге келсек, онда бұл бағыттағы алғашқы қадам деп «ЭЕМ және мәліметтер базасы программасын құқықтық қорғау туралы» 1992 жылдың 23 қыркүйегінде қабылданған Федералдық заңын санауға болады. Осындай заң шетелде 5-10 жыл бұрын қабылданған. 20 және 25 қаңтар күні 1995 ж. Федералды жиналыс 2 заңды сәйкес қабылдады: «байланыс туралы» және «Ақпараттар туралы ақпараттарды информатикалау және қоғау туралы». Бұл құқықтық акт бұл бағыттағы алға басу қадамы болды, олар:

Бұл елдердегі компьютерлік қылмыстардың алдын алуға жетекшілік жасау қазір келесі бағыттар бойынша: 1) басқару процедураларының компьютерлік қауіпсіздік талабына сай келуі; 2) компьютерлік залдар мен компьютерлік жабдықтарды техникалық қорғау мәселелерін әзірлеу; 3) мәліметтерді өңдеу стандарттары компьютерлік қауіпсіздік стандарттарын әзірлеу.

Компьютерлік қауіпсіздік қамтамасыз ету мақсатында кадр саясатын жүзеге асыру. Мысалы, АҚШ ұлттық стандарттар бюросы компьютерлік желілерге қойылатын базалық қауіпсіздік талабын әзірледі. Оның ішінде:

– жарамдылық-санкцияланған қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін желі жарамды екендігіне кепілдік береді;

– бақыланатын қол жеткізу-желі тек санкциясы бар міндеттерді шешу үшін санкциясы бар пайдаланушыға қол жеткізуді қамтамасыз ететініне кепілдік береді:

– қорғалғандық-санкцияланбаған өзгерістер мен жоюдан мәліметтерді сақтау;

– құпиялылық-санкцияланбаған ашудан мәліметтерді сақтау;

– идентификациясын, берілген мәліметтер сапасы, мәліметтердің берілу уақыты мен ұзақтығы қамтамасыз етілетіне кепілдік береді;

Осы берілген талаптардың негізінде төмендегі критерийлердің жауап беретін сәйкес техникалық бақылау механизмдері жасалды:

1) тұтастық – механизм дұрыс жұмыс істеуіне кепілдік беретін базалық сенімділік

2) тексеру мүмкіндігі – компьютерлік техника құралдарына қол сұғу және жүйелердің қауіпсіздігі мәселесіне қатысты басқа да жағдайлары әрекеттерін ашу және тексеру ісінде маңызы бар ақпараттарды жазу мүмкіндігі

Осы шараларды іс жүзіне асыру нәтижесінде төмендегілерге мүмкіндік ашылды:

– компьютерлік техника құралдарына (КТК) физикалық қол жеткізуді бақылау;

– аппараттық КТҚ электрлік магниттік сәулеленуін бақылау;

– КТҚ-ға мүмкін болатын қауіпті бақылап, әрбір әрекет-талпыныстарды жазып алу (мониторинг әдісімен)

Жоғарыда келтірілгендерге қарай отырып, шетелде ақпаратты қорғаудың мақсаттары мен негізгі ережелері ресейліктердің базалық позициясының қатарына сәйкес келеді: а) ақпараттың шығып кетуі, ұрлануы, жоғалуы, бүлінуі және өзгертілуін болдырмау; б) жеке тұлғаға, қоғам мен мемлекетке түсер қауіпті болдырмау; в) ақпаратты санкциясыз жою, модификациялау, бүлдіру, көшіру, блоктау әрекеттерін болдырмау, ақпараттық ресурстар мен жүйелерге заңсыз килігудің басқа да қалыптарын болдырмау; г) құжатталған ақпараттардың меншік нысаны ретіндегі қызметінің құқықтық режимін қамтамасыз ету; д) мемлекеттік құпияны және құжатталған ақпарат құпиялылығын сақтау; е) ақпараттық процестер мен оларды әзірлеу кезінде ақпараттық жүйені өндіру мен қолдануда, ақпараттық технология және соларды қамтамасыз ету құралдарын қолдануда субъектінің құқығын қамтамасыз ету.

Компьютерлік қылмысты ескертудің сол немесе басқа да ұйымдастыру шараларын қолдану әдістері бойынша мамандар төмендегі үш негізгі топты көрсетеді:

1) ұйымдастыру;

2) техникалық

3) кешенді (екі алғашқы топтың жекелей әдістерін өзіне сәйкестендіре отырып)

КТҚ қорғаудың ұйымдастыру шаралары өзіне келесі ұйымдастыру шараларының жиынтығын қамтиды: ақпараттық процестің барлық стадиясына қатысатын персоналды іріктеу, тексеру жә-

не нұсқау беру; қатардан шыққан ақпараттық нысандарды қалпына келтіру жоспарын әзірлеу; КТҚ программалық-техникалық қамтамасыз етуді ұйымдастыру; нақты КТҚ қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша тұлғаның тәртіппен жауапкершілігін арту; компьютерлік жүйенің қызмет етуі кезіндегі құпиялық режимін жүзеге асыру; нысандарды физикалық қорғау режимін қамтамасыз ету т.б., т.с компьютерлік жүйе қауіпсіздігі сұрағымен айналысушы мамандардың пікірінше, ұйымдастыру шаралары ақпаратты сақтаудың тиімді құралдарының бірі, бір мезгілде ол одан ары қарай қорғау жүйесін жасайтын іргетас болады.

Отандық қылмыстық істердің материалдарын талдау ісі компьютерлік қылмыстарды жасауға ықпал еткен негізі себептер мен жағдайлар көп ретте былай болғанын көрсетеді:

1) Қаржы операцияларын жүзеге асыру процесінде бастапқы бухгалтерлік құжаттардың қашықтықтан беруі үшін автоматтандырылған желілерді автономды немесе жұмысшы стансасы сапасында қолданатын компьютерді басқару (клавиатура) пультіне қызметкерлердің бақылаусыз қол жеткізуі.

2) Қызмет көрсетуші персонал әрекетін бақыламау, ол қылмыскердің 1 п. Көрсетілгендей қылмыс жасау құралы ретінде ЭЕМ-ді еркін қолданушы мүмкіндік береді.

3) Кіргізілетін ақпараттың сәйкестігі мен дұрыстығын тексеруді қамтамасыз ететін, бақылаушы қорғанысы жоқ программалық қамтамасыз етудің төменгі деңгейі;

4) Пайдаланушының дұрыс идентификациясының жеке биометрикалық параметрлер бойынша қамтамасыз етпейтін жұмысшы стансасы мен оның программаларының санкциясыз қол жеткізуден қорғаудың парольдық жүйесінің жеткіліксіздігі;

5) Коммерциялық ақпараттардың құпиялылығы, құпия режиміне және компьютерлік техника құралдарына санкциясыз қол жеткізуден қорғау жағынан оның қауіпсіздігіне жауап беретін қызметтегі адамның болмауы

6) Машиналық ақпарат түрінде болатын қатаң қаржы есептері құжаттарына қызметкерлердің категориясына қарай қол жеткізу жағдайының болмауы

7) Коммерциялық және қызметтік құпияны жария етпеу, дербес мәліметтер мен басуа да құпиялы ақпараттарды таратпай жайында қызметкерлермен келесімшарттың болмауы.

Көрсетілген тұлғалардың қызметтің міндеттеріне бәрілген, бұрын КТҚ қауіпсіздігін

қамтамасыз ету шараларын жүзеге асырудың келесі позициялары кіруі тиіс:

1. КТҚ қорғаудың талаптарын нақты ұйымдастыруда басшылық тарапынан қолдау көрсетуді қамтамасыз ету;

2. ақпараттарды қорғаудың кешенді жоспарын әзірлеу;

3. ұйымның қызметінің спецификасына сәйкес ақпаратты қорғаудың негізгі бағыттарын анықтау;

4. қорғау шараларын қаржыландыру шығындарының жалпы сметасын әзерленген жоспарға сәйкес құрастыру және оны ұйымның басшысына жоспардың қосымшасы ретінде берітуге ұсыну;

5. қызметкерлер мен әкімшілік арасындағы сәйкес келісімшарттарды орнықтырылған өз құдыреті шамасында жасау арқылы ақпарат қауіпсіздігіне ұйымдардың қызметкерлерінің жауапкершіліктерін анықтау.

6. құпия мәліметтермен жұмыс істеуге жіберілген нақты адамдардың, ақпараттың жіберудің құпия деңгейінің регламентін жасаушы әртүрлі нұсқаулар, ережелер мен бұйрықтардың орындалуы ісіне әзірleme жасау, іске қосу және бақылау.

7. КТҚ қорғауын бұзушылармен күрестің тиімді шараларын дайындау.

Мұнда, тәжірибе көрсеткегдей, КТҚ қауіпсіздігінің шараларының тиімділігін арттырудың ең сенімді құралдары нақты ұйымдарда қолданылатын қорғаудың нақты ұйымдастыру-техникалық шараларымен жұмыс істеуші персоналын таныстыру және оған оқыту, үйрету.

Техникалық шаралар арнаулы мақсаттағы түрлі қондырғыларды қолдану деген сөз.

– тоқтаусыз қуат алу көзі;

– аппараттардың экрандық құрылғыларың, өткізгіш байланыс линиялары және компьютерлік техника орналасқан бөлме;

– телефониялық кешенді қорғау құрылғылары;

– өрттен сақтандыру құрылғысы;

– компьютер порттарын қорғау құралдары.

Сондай-ақ программалық қамтамасыз етуді қорғау үшін компьютерге қол жеткізу параметрлерін кіргізу керек. Қол жеткізу былайша анықталу керек:

– жалпы (әрбір пайдалануға сөзсіз ұсынылатын);

– бас тарту (сөзсіз бас тарту, мысалы ақпараттың бір бөлігін алып тастауға рұқсат сұрау);

– жағдайға қарай тәуелді, пайдаланушының сұранысын блоктауды қарастырады, мысалы,

нақты бір терминалдан компьютерлік жүйеге сұраныс жасау кезінде немесе белгілі бір уақыт интервалында;

– мәліметтердің мазмұнына тәуелді (бұл жағдайда қол жеткізу туралы шешім мәліметтердің ағымдағы мәніне негізделеді, мысалы кейбір пайдаланушыға қайсыбір мәліметті оқуға тиым салады);

– күйге тәуелді (компьютерлік жүйенің динамикалық жағдайы) программалар мен қорғау жүйесінің басқаратын компьютерлік жүйелердің ағымдағы күйіне байланысты жүзеге асырылады.

Мысалы, егер машиналық ақпарат тасығыш тек оқу күйінде тұрмаса файлға қол жетуге тиым болады немесе осы файлды мазмұндайтын логикалық диск ашылғанға дейін мүмкін болмайды;

– жиілік-тәуелді (мысалы, қол жеткізу пайдаланушы үшін бір рет немесе нақты санда бірнеше рет рұқсат етеді, осылайша жағдайды динамикалық басқару мүмкіндігіне жол бермейді)

– пайдаланушының аты немесе басқа бір белгісі бойынша (мысалы, пайдаланушы 18 жастан жас болмауы керек)

– өкілеттілігіне тәуелді (пайдаланушының мәліметтерге сұранысын тек оқу, тек орындау, т.б. режиміне байланысты қарастырады)

– алдыңғы сұранысқа тәуелді

– рұқсат беруші бойынша (пароль бойынша)

Антивирустық программаға қатысты алар болсақ онда ғалымдар қазіргі кезде олардың саны жеткілікті көлемде және олар кез келген вирусты жоюға қабілетті деп бір пікірге келеді. Ресей әзірлемелерінен: AIDSTEST, ADINF, SHERIFF, DOCTOR Web. Соңғы программа тіпті өзі кодтайтын вирустарды да жояды, мен оны үшінші тарауда көрсеттім. Антивирустық программалар компьютерді вирустан 97%-ға сақтауды қамтамасыз етеді. Қалған үш пайыз абсолютті сенімді жүйе болмайтындығының көрінісі. Егер қарапайым ережелерді ұстанса көптеген басы артық проблемелардан құтылуға болады.

Компьютерлік қауіпсіздік саласында әзірлемелерге көп нәрсе байланысты екенін айтқым келеді. Соңғы нәтижесінде ол компьютерлік қауіпсіздігі құралдарын индустриялауға алып келуге тиісті.

Әдебиеттер

- 1 Девянин В. и др. «Теоритические основы компьютерной безопасности». – М.: Радио и связь, 2000
- 2 Битиев Ш.Б. «Защита информации и информационная безопасность». – Алматы: Асем-Систем, 2005
- 3 П.Б Хорев, «Методы и средства защиты информации в компьютерных системах». – М.: Академия, 2005
- 4 Партыка Т.Л., Папов И.И. «Информационная безопасность». – М.: Форум-Инфра, 2004
- 5 Рябко Б.Я. «Криптографические методы защиты информации». – М.: Горячая линия-телеком, 2005
- 6 Левин М. «Криптография без секретов. Руководство пользователя». – М.: Новый издательский дом, 2005

References

- 1 Devyanin F. and others. «Theoretically basics of computer security,» M: Radio and communication, 2000
- 2 Bitiev SH.B. «Data protection and information security», Almaty Asem-Systems 2005
- 3 P.B. Horev, «Methods and tools for the protection of information in computer systems», M: Academy 2005
- 4 Partyka T.L. Popev. I.I. «Information Security,» M: Infra-Forum 2004
- 5 B.YA. Ryabko, «Cryptographic methods of information protection,» M: Hotline Telecom 2005
- 6 Levin M. «Cryptography without secrets. User's Guide, «M: New Publishing House, 2005

Izbasova A.B.,
Zhamankenova A.Zh.

**Some questions about
qualification of taking to suicide**

This scientific article is a systematic research about the questions related to criminal responsibility for incitement to suicide according to the legislation of Republic of Kazakhstan; problems of the technically-juridical constructing of criminal-law norms about responsibility for a crime ponderable the article 105 of Criminal Code of Republic of Kazakhstan; qualifications publicly of the dangerous acts accomplished in form incitement to suicide, on objective and subjective signs.

Key words: human`s life, incitement to suicide, the objective side, object, the subjective side, subject.

Избасова А.Б.,
Жаманкенова А.Ж.

**Өзін-өзі өлтіруге дейін
жеткізудің саралауының кейбір
сұрақтары**

Бұл ғылыми мақала Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуі үшін қылмыстық жауапкершілік туралы сұрақтардың, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 105-ші бабымен ескерілген қылмыстың жауапкершілігі туралы қылмыстық-құқықтық нормативтердің техникалық-заңды құрастырудың сұрақтарының, объективті және субъективтік белгілерге сүйеніп, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің жасалған қоғамдық қауіпті әрекеттерін саралаудың жүйелі зерттеуі болып табылады.

Түйін сөздер: адам өмірі, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу, объективті жағы, объектісі, субъективті жағы, субъектісі.

Избасова А.Б.,
Жаманкенова А.Ж.

**Некоторые вопросы
квалификации доведения
до самоубийства**

Данная научная статья представляет собой системное исследование вопросов, связанных с уголовной ответственностью за доведение до самоубийства по законодательству Республики Казахстан; проблем технико-юридического конструирования уголовно-правовых норм об ответственности за преступление, предусмотренное статьёй 105 Уголовного Кодекса Республики Казахстан; квалификации общественно опасных деяний, совершенных в форме доведения до самоубийства, по объективным и субъективным признакам.

Ключевые слова: жизнь человека, доведение до самоубийства, объективная сторона, объект, субъективная сторона, субъект.

SOME QUESTIONS ABOUT QUALIFICATION OF TAKING TO SUICIDE

Suicide. This word in consciousness of each of us is associated with something very terrible, dangerous, deadly. This social, psychological and legal phenomenon which is very dangerous not only to the person, a family and society. It is dangerous to the country, to all mankind. And every year the problem of a suicide becomes even more actual. Annually the quantity of suicides increases, and the most terrible is an increase in quantity of a children's and teenage suicide. According to World Health Organization, Kazakhstan occupies one of leading places in the world by their quantity. Despite it, the suicide problem in our country remains in the shadow, behind the existing social, economic and other problems.

According to article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan man, his life, rights and freedoms are the supreme value, and the recognition, observance and protection of the rights and freedoms of man and citizen – the duty of the state [1]. Bringing a person to commit suicide or to attempt at suicide by threats, cruel treatment or systematic humiliation of the victim – a criminal offense under article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan represents a significant danger to the public [2, p.50]. It is characterized not only in that it is an affront to the natural human right – the right to life, and exceptional cynicism, deceit, immorality, and against the humanistic principles in relationships between people.

If a man deprives himself of life under the influence of others, it forms a kind of the offense, where the direct object of a person's life. Talking about such a versatile and ambiguous social phenomenon as suicide and as a consequence – of incitement to suicide is impossible without a clear understanding of its nature and unambiguous definition. Today, at the legislative level, there is no fixed rule of law definition of suicide. It follows the natural question – how to apply the law, in which the term has the primary meaning? As a general rule today uses the definition recognized in sociology and psychology. Suicide, suicide (from the latin. *suicaedere* – kill themselves) – purposeful, deliberate deprivation of life itself, as a rule, voluntary (although there are also cases of forced suicide) and independent (in some cases by using other people's) [3, p. 11-12].

Suicide itself is not related to the problems of criminal law. However, incitement to suicide is a socially dangerous act, violated

one of the fundamental human rights – the right to life [4, p.40]. That is why the investigation led to a suicide Code of Criminal Procedure refers to the exclusive competence of the prosecution. Investigators are required if there is evidence of suicide to check the version of incitement to suicide. The offense under article 105 of the Criminal Code is latent, to reveal such a crime can only be conducting a thorough job on the spot immediately after the body was discovered, interviewing relatives, friends and others who know anything about the circumstances of the suicide and the motives of suicide, as well as collecting material for characterizing the person who committed suicide. This crime is atypical, which is expressed in the fact that the consequences occur as a direct result of the actions of the victim who is forced to commit suicide guilty [3, p.12].

For the sound of criminal responsibility and the right qualifications careful analysis of each feature of the offense and on the basis of aggregate dispositions relevant provision of the Criminal Code and the test action. It should be recalled that the object of the crime provided by Article 105 of the Criminal Code, is the life of another person [5, p. 27]. The distinctive features of the object crime – incitement to suicide: the object of attacks is not all life, and life only mentally healthy person, able at least to control his actions.

Actus reus is expressed predominantly in the active actions to bring the person to commit suicide or to assassinate him. According to the dispositions of Article 105 of the Criminal Code, a prerequisite for responsibility for incitement to suicide is the presence of threats, systematic humiliation of human dignity, the facts of abuse, harassment or bullying perpetrator over the victim, the causal link between the actions of the perpetrator and the victim committing suicide. Therefore, methods of incitement to suicide can be categorized as follows: a) threats b) abuse; c) systematic violations of human dignity. If it is established that the victim was financially or otherwise dependent on the perpetrator, the act must be qualified under Part 2 of Article 105 of the Criminal Code [6].

In our opinion, the crime can be committed and omissions, such failure to provide food, clothing, housing, a person who is required by law to take care of the victim.

Threatened to be understood psychological impact on the victim, was an incitement to suicide (for example, the threat to deprive the housing, financial assistance, livelihood, physical threats and disseminating defamatory information, and others.).

Child abuse is a ruthless, rude behavior, causing the victim physical, mental suffering (beatings, torture, forced meaningless work, denial of food, medical care, bullying etc.). It is important to establish that the ill-treatment of victims is not an isolated and random, but is a system of targeted, continue to act so guilty, can hardly be considered conclusive opinion that a single case of abuse gives grounds for bringing a person to criminal liability for the offense.

Systematic violations of human dignity – is a manifestation of a long humiliating treatment of victims. It is expressed in the repeated commission of similar actions: insult, mockery, slander, persecution, unjustified criticism, and others. At the same time the offense of incitement to suicide is possible only in cases of systematic humiliation single case of abuse does not form part of the crime. These ways of bringing a person to commit suicide are often combined [4, p. 41].

As stated above, a mandatory feature of the corpus delicti is a causal link between the fact of suicide (attempt) and the guilty act, that is it must be established that it was unlawful actions (inaction) of a person that served as the immediate cause, which pushed the victim to commit suicide. If the victim had committed suicide for reasons other than criminal responsibility under Article 105 of the Criminal Code is excluded. Thus, the legality of the deprivation of liberty of the offender, or the rejection of the marriage that caused the suicide of the victim, does not constitute the crime in question.

Actions qualify guilty under article 105 of the Criminal Code not only if the victim committed suicide, but when there has been an attempt to commit suicide (attempt to commit suicide). And you want to establish that this attempt was real, and not with the purpose to scare anyone or to achieve its goals. Thus, the composition of this species is a formal offense.

For the prosecution of this article of the Criminal Code it is necessary to establish that the victim, depriving themselves of life, acted intentionally. If he caused himself death by negligence, the composition of the crime will not. It is also necessary to establish that the perpetrator did not commit actions that may cause the death of the victim. For example, if the victim to escape from rape, jumped out of a third floor window and broke, the perpetrator should be involved for the attempted rape resulting in the death of the victim (if it is established that she was not going to commit suicide and wanted to escape the persecution of the guilty).

The most interesting is the position of the subject and the subjective side of incitement to suicide. The subject – physical sane person who has reached the age of 16, and the person on whom the victim was on a business, financial or other dependence, as well as any other person. If driving to suicide committed by an official, his actions qualify as an aggregate of crimes provided by article 105 and part 4 of article 362 of the Criminal Code (abuse of authority entailed to heavy consequences) [4, p.43]. The subjective aspect of incitement to suicide is a lively debate in the theory of criminal law. Many authors proceed from the fact that the fault in the commission of this crime is most often characterized by negligence, or at least indirect intent. Direct intention, therefore, makes the deed of murder. For example, S.V. Borodin, V.N. Kudryavtsev, A.V. Naumov, B.V. Zdravomyslov believe that the subjective aspect of this crime is characterized by indirect intent. If a person with direct intent carries the victim to suicide, such activities should be regarded as murder. It is in fact nothing but a method of deprivation of life is not different from applying a mortal wound, poisoning, and so on.

There are cases when the act outwardly similar to the incitement to suicide, is actually a murder. For example, a person commits suicide or attempts to him as a result of physical and (or) mental compulsion to do so. Such cases should be considered as a completed or attempted murder on him, if it is proven guilty of direct intent to deprive the victim's life. The motives of the crime may be different – revenge, hatred, hostile relations, etc.

Talking about the features of the personality of the victim, the criminal law toughens the punishment if the offense was committed against a minor, allocating a separate structure in the third part of article 105 of the Criminal Code.

Today the problem of qualification of a crime under article 105 of the Criminal Code, is particularly acute, as more and more young people become suicide bombers, barely reached 30 years. Of course, the person has the right to decide to live it or not, but we should not forget that under the banal suicide person could deliberately fail and the offender, and despite the fact that the incitement to suicide is a matter of public prosecution, to identify it without the statement of the victim (if attempted suicide) or his family is difficult, and sometimes impossible, if there is no one to report the facts of the systematic humiliation and ill-treatment [3, p.13].

Thus, a small number of crimes registered under article 105 of the Criminal Code, the total mass of crimes against the person, talking about the fact that this structure does not demand a modern criminal justice system and its application in practice is something exceptional, as prove namely that there has been incitement to suicide, not a voluntary and informed care of human life, it is a big problem for law enforcement.

Often the self-destroyed behavior – alcoholism, drug addiction, and in a result criminalization of society is the reasons of commission of a suicide. I want to pay attention to article 200 of the Code of Administrative Offences of Republic of Kazakhstan. According to this article, administrative responsibility is provided for realization of alcoholic products to persons aged till twenty one years [7]. Due to the increase in quantity of suicides among children and teenagers, I consider that it is necessary to make changes to the Administrative Code of RK, separately to allocate and having toughened responsibility for sale of alcoholic products by the minor till 18 years. In my opinion, responsibility for sale of alcoholic products by the minor till 18 years and sale of alcoholic products to persons from 18 to 21 year has to be differentiated, in the first case the type of an administrative penalty has to be more rigid. Also I consider that it is necessary to make changes to article 105 of Criminal Code of Kazakhstan, having changed a type of punishment only to imprisonment and having toughened punishment by increase in terms.

We are interested in a question. Why any other help in suicide isn't punishable by the criminal law? For example, transfer to the person close to suicide, providing information on ways of suicide, transfer of a rope for hanging, poison for poisoning, etc. In my opinion, similar contribution to commission of a suicide also has to be settled at the legislative level by inclusion of these acts in the Criminal code of the country.

Thus, the state has to fight against the phenomenon, so dangerous to society as a suicide, especially children's and teenager's in all possible ways. The youth is the future of the country. Not without reason our President – the Leader of the Nation lays hopes on youth in social and economic, cultural and political development of the country, in improvement of a demographic situation. Because of shortcomings and problems, we can conclude the need to improve techniques and methods of identifying and disclosing such crimes.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995. – Almaty: Lawyer, 2013. – 44 p.
- 2 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Lawyer, 2014. – 208 p.
- 3 Mikhail Galitsky. Incitement to suicide: qualification of crimes // Eurasian Law Journal. – № 9 (52). – 2012. – P. 12-16.
- 4 Comment to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / S.M. Rakhmetov, I. Rogov, N.M. Abdirov, B.I. Akhmetov. – Almaty: Norma-K, 2003. – 504 p.
- 5 Criminal Law. Special Part: Textbook / Ed. A.N. Agybaeva G.I. Baimurzina. – Almaty: Kazakh University, 2003. – 493 p.
- 6 Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated May 11, 2007 № 1 «On the qualification of certain crimes against life and health» // zakon.kz
- 7 The Code of the Republic of Kazakhstan about Administrative Offences dated July 5, 2014 № 235-V // online.zakon.kz

Есбулатова Р.М.

Допустимость и принципы ограничения прав человека: к вопросу о механизме по обеспечению и защите прав человека в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан

В статье рассматриваются правовые основания допустимости и принципов ограничения конституционных прав человека, а также механизм по обеспечению и защите этих прав в деятельности органов правопорядка. В качестве общепринятых общественных интересов, для соблюдения которых допустимы ограничения прав человека, могут выступать национальная безопасность, экономическое благосостояние страны, общественный порядок, жизнь и здоровье людей, общественное здоровье и нравственность. При осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, которые установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе.

Ключевые слова: ограничения прав и свобод человека и гражданина, критерии, правомерность, основания, принципы, конституция.

Yesbulatova R.M.

Admissibility and principles of human rights restriction: to a question of the mechanism on providing and protection of human rights in activity of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan

This article considers the basics of law admissibility, the principles of human right restrictions and the mechanism of the rights which are provided and protected by the law-enforcement agencies activity. There are some common social interests which can be assumed for the restricted human rights enforcement. In addition there can be the next important factors such as the national safety, the economy welfare of the state, the social order, the life and health of people, and the social health and ethic. While releasing the rights and freedoms every person must be undergone the restrictions which are established by law with a purpose of providing acknowledgement and respect of those rights and freedoms of other people and the satisfaction of another moral and equitable requirements, the social order and welfare in a democratic society.

Key words: human right restrictions, criteria, lawfulness, basics, principles, constitution.

Есбулатова Р.М.

Жол берілетіндік және адам құқықтарын шектеу қағидалары: Қазақстан Республикасында құқық қорғау органдарының адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау механизмдерінің сұрақтары (мәселелері)

Мақалада адамның конституциялық құқықтарын шектеу қағидалары және жол берілетіндігінің құқықтық негіздері, сонымен бірге құқық қорғау органдарының адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау механизмдері қарастырылады. Адам құқықтарын шектеудің жалпыға белгілі қоғамдық мүдделер ретінде келесідей мән-жайларды атап кетуге болады, олар: ұлттық қауіпсіздік, мемлекеттің экономикалық жағдайы, қоғамдық тәртіп, адамдардың өмірі мен денсаулығы, қоғамдық денсаулық және өнегелік. Өз құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асыру барысында, азамат тек заңда белгіленген шектеулерге ғана ұшырауы тиіс және бұл шектеулер әділеттілік, әдеп нормаларын, қоғамдық қауіпсіздік талаптарын, демократиялық қоғамның мүддесін қамтамасыз ете отырып орындалуы тиіс.

Түйін сөздер: адам құқықтары мен бостандығын шектеу, талаптар, заңдылық, негіздер, қағидалар, конституция.

**ДОПУСТИМОСТЬ
И ПРИНЦИПЫ
ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА:
К ВОПРОСУ
О МЕХАНИЗМЕ
ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ
И ЗАЩИТЕ ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРА-
ВООХРАНИТЕЛЬНЫХ
ОРГАНОВ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Одним из главных средств реализации задачи государства по обеспечению прав человека является обеспечение условий, создающих обстановку всемерного соблюдения прав личности в обществе, а также возможность их защиты юридическими способами в случае нарушений [1, с. 373].

Современные исследователи признают, что ограниченное состояние свободы человека так же естественно, как и само ее существование [2, с. 9]. Общим подходом, не вызывающим существенных разногласий, является объективное понимание того, что в своем практическом воплощении права и свободы не беспредельны и не могут не иметь разумных границ, ибо, по словам Ф.А. Хайека, «любой закон ограничивает в какой-то мере индивидуальную свободу» [3, с. 124]. При этом важно понимать принципы таких ограничений, которые применимы как в деятельности правоохранительных органов, так и в действиях иных структур и в различных правовых ситуациях [4].

Конституционные права и свободы, то есть те, зафиксированные в Конституции Республики Казахстан [5] права человека, которые находятся под защитой государства и принадлежат каждому человеку, который обладает гражданством Республики Казахстан, являются важнейшим демократическим институтом.

В Конституции Республики Казахстан отсутствует конкуренция прав человека с иными конституционными ценностями, и они могут быть ограничены у одного лица только лишь в целях защиты таких же прав другого лица. В таком аспекте речь идет о двух законопослушных гражданах. Когда речь идет о различных правах двух субъектов, один из которых нарушил или может нарушить права другого, то к нему государством могут быть применены ограничения иного рода, как, например, установленные ч. 2 ст. 16, ч. 2 ст. 18, ч. 1 ст. 25 Конституции Республики Казахстан [5]. Как правило, такие ограничения имеют вид ответственности или выражаются в прямом запрете, обеспечивая баланс конституционно защищаемых ценностей и законных интересов, по-другому называемые запреты и гарантии против злоупотребления правом, а вовсе не ограничения.

Другой вид ограничений установлен в ч. 1 ст. 39 Конституции РК: «Права и свободы человека и гражданина могут быть

ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения».

Отметим, что содержащиеся в ряде международно-правовых актов положения, созвучные с нормой ч. 1 ст. 39 Конституции Республики Казахстан, восходят к п. 2 ст. 29 Всеобщей декларации прав человека, где говорится, что «при осуществлении своих конституционных прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, какие установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения конституционных прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе». Таким образом, использование в Конституции Республики Казахстан термина «ограничение прав» в целом находится в русле терминологии, принятой в международно-правовых актах.

Общепринято, что единственным заслуживающим внимание аргументом, когда права могут быть ограничены во благо всех, являются чрезвычайные ситуации, возникающие в любом государстве [6,7,8,9,10]. Только в таких случаях государство может отступить от своих обязательств, выбирая между правами человека и иными ценностями, например, безопасностью. Цели становятся соизмеримы со средствами, поскольку общество начинает развиваться уже не в нормальных условиях, а в чрезвычайных, и только здесь имеют место ограничения прав в собственном смысле этого слова. Однако, кроме чрезвычайных ситуаций, права человека могут быть ограничены и при ряде действий должностных лиц правоохранительных органов, то есть в ситуациях не исключительного характера, а в каждодневной работе.

В международных документах, в частности в Кодексе поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка [11, с. 8], говорится об обязанности уважать и защищать человеческое достоинство, поддерживать и защищать права человека по отношению ко всем лицам (ст. 2), об обязанности сохранять в тайне сведения конфиденциального характера (ст. 3), о недопустимости провокаций, осуществления и терпимого отношения к пыткам и другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения и наказания (ст. 5); об охране здоровья задержанных (ст. 6).

В этой связи целесообразно учитывать и применять на практике при разработке национального законодательства ряда принципов ограничения конституционных прав и свобод человека, под которым в целом следует понимать основополагающие положения, регулирующие применение ограничительных мер. Как известно, в ст. 39 Конституции Республики Казахстан закреплены такие принципы ограничения прав, как принцип соразмерности ограничений их целям; принцип пропорциональности ограничений прав между собой, принцип необходимости, принцип допустимости ограничения прав и свобод законом, принцип наличия не подлежащих ограничению прав и свобод. Мы полагаем, что определяющим здесь принципом выступает так называемый принцип пропорциональности (соразмерности). Некоторые авторы совершенно обоснованно полагают, что принцип пропорциональности, «относящийся к общим принципам права, признаваемым цивилизованными нациями, имеет важное значение при определении точки равновесия между воплощенной в основных правах свободой человека и необходимостью подвергать их ограничению со стороны государства, которая должна фиксироваться в понятии пределов основных прав и свобод» [12, с. 5].

Принцип пропорциональности в отношении прав и свобод применяется в национальных правовых системах различных стран (Армения, Болгария, Венгрия, Литва, Молдова, Румыния, Словения, Турция, Хорватия, Швейцария).

Д. Уайт и А. Дэшвуд в своей работе «Право Европейского сообщества» [13, с. 90] при рассмотрении общеправовых принципов первым исследуют именно принцип пропорциональности, что свидетельствует о его приоритете даже по сравнению с принципом уважения прав и свобод человека.

Хартия Европейского Союза об основных правах 2000 года в ст. 52 устанавливает, что ограничение на осуществление прав и свобод может быть предусмотрено законом лишь при соблюдении принципа пропорциональности, под которым понимается следующее: любое ограничение не должно идти дальше тех целей, которые перед ним ставятся [14, с. 146].

Тем самым ясно прослеживается характерная для большинства стран тенденция, выражающаяся в толковании соблюдения в каждой конкретной ситуации принципа пропорциональности на основе тесной взаимосвязи масштаба мер по ограничению прав и свобод личности и

целей, которые решаются в результате принятия этих мер.

Значительный интерес представляет позиция швейцарского ученого К. Экштайна, который рассматривает принцип пропорциональности через наличие таких условий, как необходимость и пригодность [15, с. 68-70]. К. Экштайн поясняет, что речь идет о запрете на злоупотребления ограничениями конституционных прав и свобод со стороны государства, понимая при этом под злоупотреблениями чрезмерное вмешательство в права и свободы. В то же время К. Экштайн приходит к мысли о том, что не исключены ситуации, когда даже допустимое с точки зрения критериев необходимости и пригодности ограничение прав может быть антиконституционным, исходя из принципа пропорциональности, понимая под непропорциональностью несоответствие тяжести воздействия на конституционные права и свободы тем или иным общественным интересам, ради которых допускается то или иное нарушение. Показательным является и соображение известного венгерского правоведа А. Шайо, который утверждает, что ограничения прав и свобод личности, несмотря на их объективную необходимость, должны быть разумными и соразмерными, а связанная с этим нагрузка не должна быть «чрезмерной» [16, с. 282].

С учетом изложенного, содержание принципа пропорциональности ограничения может быть развернуто по трем основным составляющим: пригодность, то есть принципиальная возможность достижения посредством ограничения прав и свобод поставленной цели. Средство ограничения и его цель должны находиться в разумной связи; минимальность, под которой понимается определение ограничения, наименее обременительного для ограничиваемого права; сбалансированность, направленная на достижение разумного баланса вступающих в противоречие личностных и публичных ценностей по их значению в конституционной ценностной системе.

Таким образом, определяя критерии допустимости ограничения прав человека в деятель-

ности правоохранительных органов), необходимо исходить из следующих принципиальных позиций:

- форма ограничения прав человека – законодательство Республики Казахстан;
- цель ограничения прав человека – общественная безопасность, защита прав и свобод других лиц;
- критерий ограничения прав человека – крайняя необходимость, при соблюдении следующих условий: наличие реального или возможного вреда государственным и общественным интересам; невозможность защиты правоохраняемых благ иными способами; соразмерность вводимых ограничений; причиняемый вред меньше, чем предотвращаемый вред;
- общий характер таких ограничений – ограничения не носят персонифицированной направленности, их действие распространяется на каждого;
- соблюдение общепризнанных международных норм и принципов – ограничения прав человека не должны нарушать обязательства Республики Казахстан по международному праву;
- разумная достаточность мер государственного ограничения прав – ограничения могут осуществляться только в той степени, в какой это требуется, однако в любом случае не допускается ограничение фундаментальных конституционных прав и свобод человека и дискриминация на основе расы, цвета кожи, пола, языка, религии или социального происхождения;
- соразмерность ограничения прав, свобод и цели, во имя которой ограничиваются права, – безопасность всех рассматривается как приоритет по отношению к соблюдению (гарантированию) определенных свобод каждого отдельного гражданина (человека);
- установленные ограничения должны быть четко сформулированы и не допускать произвольного толкования. Норма, ограничивающая права и свободы, должна ясно определять пределы ограничений.

Литература

- 1 Айдарбаев С.Ж. Интеграционные процессы на постсоветском пространстве в условиях глобализации мира: международные аспекты. Монография. – Алматы: Казак университеті, 2010. – 416 с.
- 2 Коннов В.А. Правовые основы ограничения политических прав и свобод граждан по зарубежному и российскому законодательству: Монография. – М.: МВД России, 2003.
- 3 Хайек Ф.А. Дорога к рабству // Вопросы философии. – 1990. – № 11.
- 4 Балтовский А.А. Организационно-правовые основы деятельности органов внутренних дел в условиях действия экстраординарных административно-правовых режимов: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. – Саратов, 2005. – 173 с.

- 5 Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. на 21.05.07 г.) // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г., № 4.
- 6 Аникиенко С.А. Административно-правовой режим чрезвычайного положения, вводимого в связи с социальными конфликтами (По материалам межнациональных конфликтов): Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02. – М., 1994. – 224 с.
- 7 Анисимов В.Л. Участие органов внутренних дел в чрезвычайных ситуациях и обстоятельствах: теоретический и правовой аспекты. – М., 2001.
- 8 Барбин В.В. Конституционно-правовые основания ограничений конституционных прав и свобод человека и гражданина и их реализация в деятельности органов внутренних дел: Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2003. – 185 с.
- 9 Грецова Е.Е. Правомерные ограничения конституционных и свобод человека в международном праве: Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2009.
- 10 Лебедь С.В. Международно-правовые основы обеспечения прав человека в условиях чрезвычайного положения. Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2003.
- 11 Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Принят Генеральной Ассамблеей ООН резолюцией 34/169 от 17 декабря 1979 г.
- 12 Дедов Д.И. соразмерность ограничения свободы предпринимательства. – М., 2002.
- 13 Wyatt D. and Dashwood A. European Community Law. – Sweet & Maxwell, 1993.
- 14 Хартия Европейского Союза об основных правах: Комментарий / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М., 2001.
- 15 Экштайн К. Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции. – М., 2004.
- 16 Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма). – М., 2001.

References

- 1 Ajarbaev S.Zh. Integracionnye processy na postsovetском prostranstve v uslovijah globalizacii mira: mezhdunarodnye aspekty. Monografija. – Almaty: Kazak universiteti, 2010. – 416 s.
- 2 Konnov V.A. Pravovye osnovy ogranichenija politicheskikh prav i svobod grazhdan po zarubezhnomu i rossijskomu zakonodatel'stvu: Monografija. – М.: MVD Rossii, 2003.
- 3 Hajek F.A. Doroga k rabstvu // Voprosy filosofii. – 1990. – № 11.
- 4 Baltovskij A.A. Organizacionno-pravovye osnovy dejatel'nosti organov vnutrennih del v uslovijah dejstvija jekstraordinarnyh administrativno-pravovyh rezhimov: Dis. ...kand. jurid. nauk: 12.00.14. – Saratov, 2005. – 173 s.
- 5 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prinjata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 g. (s izm. i dop. na 21.05.07 g.) // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, 1996 g., № 4.
- 6 Anikienko S.A. Administrativno-pravovoj rezhim chrezvychajного polozhenija, vvodimogo v svjazi s social'nymi konfliktami (Po materialam mezhnacional'nyh konfliktov): Dis. ...kand. jurid. nauk: 12.00.02. – М., 1994. – 224 s.
- 7 Anisimov V.L. Uchastie organov vnutrennih del v chrezvychajnyh situacijah i obstojatel'stvah: teoreticheskij i pravovoj aspekty. – М., 2001.
- 8 Barbin V.V. Konstitucionno-pravovye osnovanija ogranichenij konstitucionnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina i ih realizacija v dejatel'nosti organov vnutrennih del: Dis. ...kand. jurid. nauk. – М., 2003. – 185 s.
- 9 Grecova E.E. Pravomernye ogranichenija konstitucionnyh i svobod cheloveka v mezhdunarodnom prave: Dis. ...kand. jurid. nauk. – М., 2009.
- 10 Lebed' S.V. Mezhdunarodno-pravovye osnovy obespechenija prav cheloveka v uslovijah chrezvychajного polozhenija. Dis. ...kand. jurid. nauk. – М., 2003.
- 11 Kodeks povedenija dolzhnostnyh lic po podderzhaniju pravoporjadka: Prinjat General'noj Assambleej OON rezoljuciej 34/169 ot 17 dekabnja 1979 g.
- 12 Dedov D.I. sorazmernost' ogranichenija svobody predprinimatel'stva. – М., 2002.
- 13 Wyatt D. and Dashwood A. European Community Law. – Sweet & Maxwell, 1993.
- 14 Hartija Evropejskogo Sojuza ob osnovnyh pravah: Kommentarij / Pod red. S.Ju. Kashkina. – М., 2001.
- 15 Jekshtajn K. Osnovnye prava i svobody. Po rossijskoj Konstitucii i Evropejskoj Konvencii. – М., 2004.
- 16 Shajo A. Samoogranichenie vlasti (kратkij kurs konstitucionalizma). – М., 2001.

Акболатова М.Е.

**Криминологическая
характеристика миграционных
процессов**

В связи с криминологической актуальностью изучения преступности приезжих в статье рассмотрены некоторые вопросы криминологического изучения проблемы миграции. Дается анализ основных форм миграции. Рассмотрены вопросы взаимосвязи миграции и преступности.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, формы миграции, проблемы миграции.

Akbolatova M.E.

**Criminological characteristic of
migratory processes**

Due to the criminological relevance of studying of crime of visitors some questions of criminological studying of a problem of migration in article are considered. The analysis of the main forms of migration is given. Questions of interrelation of migration and crime are considered.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: migration, migratory processes, forms of migration, migration problem.

Ақболатова М.Е.

**Миграциялық процестердің
криминалистикалық
мінездемесі**

Мақалада сырттан келушілердің қылмыстылығын зерттеудің криминологиялық өзектілігіне байланысты көші-қон мәселелерін криминологиялық зерттеудің кейбір сұрақтары қарастырылған. Көші-қонның негізгі нысандарына талдау жасай келе, көші-қон мен қылмыстылықтың арақатынасы қарастырылған.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеу аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қондық процестер, көші-қонның түрлері, көші-қон мәселелері.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Согласно А.И. Долговой, когда говорят о преступности мигрантов, то имеют в виду всю совокупность преступлений, совершаемых мигрантами. Специфика таких преступлений определяется особенностями самих групп мигрантов и их положения в обществе.

По мнению большинства демографов, миграция – процесс перемещения людей через границы тех или иных территорий со сменой навсегда или на время постоянного места жительства либо с регулярным возвращением к нему.

В соответствии с этим понятием основными формами миграции являются:

- стационарная, когда люди переселяются на новое место жительства на постоянной основе, получают прописку, устраиваются на работу и т. д.;
- сезонная, связанная с временным переездом для выполнения конкретных народнохозяйственных задач (различные промыслы: рыбные, старательские и т. п.);
- маятниковая, когда люди совершают ежедневные переезды от места работы к месту жительства и обратно;
- эпизодическая, связанная с временной переменой места жительства на период, зависящий от целей приезда (командировки, туристические поездки, посещение родных и близких, поездки для отдыха и другие личные цели).

Экстремальные ситуации, социально-экономические и политические кризисы, возникающая под их влиянием принципиально новая жизненная реальность порождают новые явления в миграции и ее криминологически значимых характеристиках. При этом многие аспекты миграции, носящие в прошлом позитивный характер, могут приобретать негативные оттенки.

Неблагоприятные формы массовых вынужденных миграций связаны с тем, что лица, вытесняемые с мест постоянного жительства межнациональной напряженностью, переходящей в некоторых регионах в открытые конфликты, вынуждены покидать жилье, оставляя и большую часть нажитого имущества.

Значительные потоки мигрантов оказывают существенное влияние на криминологическую ситуацию соответствующих регионов, создают дополнительные трудности для оперативно-профилактической деятельности правоохранительных органов.

В этих условиях особое криминологическое значение приобретает проблема приезжих.

Криминологи всегда выделяют контингенты преступников-приезжих – лиц, совершивших преступления не по месту жительства. Их выделение осуществляется с помощью сопоставления двух критериев – места совершения преступления и места постоянного проживания преступника. При их несовпадении лицо, совершившее преступление не на своей территории, относится к категории преступников-приезжих. Хотя все они – мигранты, но не все мигранты относятся к категории приезжих, так как значительная часть стационарных мигрантов-переселенцев, получивших жилье и прописку, по формально-юридическому подходу уже относятся к местным жителям.

К сожалению, в нынешнем своем виде уголовная статистика не позволяет согласовать демографическую классификацию мигрантов с уголовно-правовой классификацией преступников-приезжих, так как, во-первых, уголовная статистика не выделяет отдельные категории мигрантов, а во-вторых, разбивается основная группа стационарных мигрантов на тех, кто уже устроился и относится статистикой к местным жителям, и тех, кто находится в стадии устройства, еще не прописан и т. д. и в связи с этим входит в число приезжих.

Соответственно в уголовной статистике выделяются среди всех преступников местные жители и приезжие, т. е. лица, местными жителями не являющиеся.

Криминологическая актуальность изучения преступности приезжих определяется рядом обстоятельств:

во-первых, они оказывают существенное влияние на криминальную ситуацию в стране, регионе;

во-вторых, это влияние резко возрастает в условиях социальных кризисов и оказывает заметное воздействие на преступность.

в-третьих, возникает целый ряд новых экономических, социальных, политических, духовных проблем, в том числе затрагивающих международно-правовые аспекты, положение иностранцев на территории государства, обеспечение их безопасности и т. п.

Преступность мигрантов характеризуется высокой латентностью. Она фиксируется именно как преступность мигрантов только в случае раскрытия преступлений и обнаружения виновных лиц, то есть после того, как устанавливается, что виновный – мигрант. Однако кри-

миналистами всегда отмечалась значительная сложность выявления и раскрытия совершаемых приезжими преступлений, именно приезжими, так как осевшие в каком-то месте и прожившие там определенное время мигранты: во-первых, ассимилируются, включаются в те отношения и образ жизни, которые имеют место на данной территории, во-вторых, бывают уже достаточно изучены в криминологическом аспекте (известны факты и направленность их противоправных деяний, криминогенные связи и т. п.).

Вклад мигрантов в преступность разных регионов различен. Он определяется прежде всего масштабами самого потока приезжих, который, как правило, тем выше, чем крупнее населенный пункт. Массив мигрантов неоднороден по своему составу, по мотивации и целям приезда, длительности пребывания, демографическим, этническим, социальным характеристикам. Следовательно, различны и направления воздействия различных групп мигрантов на криминологическую ситуацию [1].

Криминологическое изучение проблемы миграции подразумевает рассмотрение взаимосвязи «миграция – преступность», а в более узком научном ракурсе «миграция – преступление». Говоря другими словами, необходимо отследить цепочку явлений и процессов, в результате которых миграция приводит к изменению характеристик преступности на общем уровне, а также совершению преступлений на частном. Вместе с тем необходимо добавить, что такие явления и процессы, в свою очередь, различны по своей природе. В частности, мы выделяем две разновидности криминологической проблемы применительно к вопросу миграции:

1. Целеустремленная преступная миграция, которая соответствует смыслу и содержанию криминальной миграции, то есть перемещению людей с четко обозначенной целью – совершение преступления.

2. Инертная криминогенная миграция, которая предполагает лишь попадание мигрантов в группу повышенного криминогенного риска. В данном случае перемещающееся лицо изначально не имеет цели совершения преступления, однако в силу различных обстоятельств (бытовые, социальные, психологические трудности и многое другое), у него значительно возрастает вероятность стать преступником. Такая точка зрения в криминологии считается устоявшейся.

Как видно, главный критерий такого разграничения – время появления у лица преступной цели.

В первом случае цель совершения преступления появляется у лица еще до перемещения, соответственно, во втором – после. Следовательно, в корне отличаются здесь и криминологические элементы взаимосвязанной цепочки «миграция – преступление», в частности, роль и значение жизненной ситуации, как элемента механизма совершения конкретного преступления. Должны быть различными при этом и меры противодействия криминальным проявлениям миграции.

В продолжение теоретического осмысления рассматриваемой проблемы, вторую группу мигрантов-преступников мы разделим еще на две разновидности – ситуативную и случайную. Причем, во втором случае, цель совершения преступления может вообще отсутствовать.

Под ситуативным преступником-мигрантом мы понимаем лицо, которое, не имея цели совершения преступления до его перемещения, попадает в группу повышенного криминогенного риска и совершает умышленное преступление. На формирование его преступных замыслов воздействует социальная, экономическая или иная ситуация, в результате которой он испытывает какие-либо трудности. Если в дальнейшем, для преодоления этих трудностей, он выбирает преступление, то естественно формируется цель его совершения.

Случайный преступник-мигрант, с нашей точки зрения, также попадает в группу криминогенного риска но, не имея преступной цели, совершает неосторожное преступление [2].

Литература

- 1 Долгова А.И. Криминология. Учебник. – М., 2001.
- 2 Бышевский Ю.Ю. Криминальная миграция как специфическое криминологическое понятие // www.superinf.ru

References

- 1 Dolgova A.I. Kriminologija. Uchebnik. – M., 2001.
- 2 Byshevskij Ju.Ju. Kriminal'naja migracija kak specificheskoe kriminologicheskoe ponjatie // www.superinf.ru

Дузбаева С.Б.,
Ақболатова М.Е., Таубаев Б.Р.

**Девиантное поведение
несовершеннолетних**

В данной статье рассмотрены особенности поведения несовершеннолетних лиц. Проанализированы характерные особенности данного вида поведения, причины возникновения и меры дозволенного воздействия на данную группу социума. Выявлена и обоснована необходимость применения ряда методов для разрешения проблем, возникающих при девиантном поведении подростков. На основе проведенного анализа предлагается ряд способов воздействия на несовершеннолетних лиц в случае проявления девиантного поведения.

Ключевые слова: несовершеннолетние лица, декомпенсация, дезадаптация, социально-педагогические факторы, нравственные ценности, социология, правовая культура, правовой нигилизм.

Duzbayeva S.B.,
Akbolatova M.E., Taubayev B.R.

Deviant behavior of minors

This article describes the features of the behavior of minors. We analyzed the characteristics of this type of behavior, the causes and effects of actions permitted for this group of society. And revealed the necessity of the use of a variety of methods to solve the problems arising from the deviant behavior of adolescents. Based on the analysis proposes a number of ways of influence on minors in cases of deviant behavior.

Key words: minors, decompensation, maladjustment, social and pedagogical factors, moral values, sociology, legal culture, legal nihilism.

Дузбаева С.Б.,
Ақболатова М.Е., Таубаев Б.Р.

**Кәмелетке толмағандардың
девиантты мінез-құлқы**

Бұл мақалада кәмелетке толмағандардың мінез-құлқы ерекшеліктерін сипаттайды. Қоғамның осы тобы үшін рұқсат етілген іс-шаралар себептері мен салдары, мінез-құлқы түріне сипаттамалары талданды. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқынан туындайтын мәселелерді шешудің түрлі әдістерін пайдалану қажеттігі анықталады. Талдау негізінде девиантты мінез-құлқы жағдайларда кәмелетке толмағандардың бірқатар әсер ету тәсілдерін ұсынады.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандар, декомпенсация, келмеуі, әлеуметтік және педагогикалық факторлар, моральдық құндылықтар, әлеуметтану, құқықтық мәдениет, құқықтық нигилизм.

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ НЕСОВЕР- ШЕННОЛЕТНИХ

«Молодежь – основа нашего будущего, получит новые возможности строить свое будущее. Это новые возможности, которые открываются перед каждым из вас, перед вашей семьей, перед нашей страной»

Н.А. Назарбаев

Девиантное поведение – это поведение, отклоняющееся от наиболее распространенных, общепринятых, а также устоявшихся норм и стандартов. Девиантное, негативное поведение устраняется путем применения определенных формальных, а также неформальных санкций.

Проблема девиантного поведения изучается давно и остается актуальной. Девиантное поведение, обычно, закладывается в подростковом возрасте, именно в этот период происходит своеобразный переход от детства к взрослости, от незрелости к зрелости, который пронизывает все стороны развития подростка. Кроме того, известно, что подростки являются одним из наименее защищенных слоев населения. Следовательно, если не заниматься выявлением причин и профилактикой девиантного поведения в подростковом возрасте, то эта проблема не исчезнет, несмотря на обилие разработок научных концепций и теорий девиации.

Подростковый возраст – это время становления характера.

Поведение подростка – внешнее проявление сложного процесса становления его характера. Серьезные нарушения поведения нередко связанные с отклонениями в этом процессе. Под девиантным поведением понимаются:

1. поступок, действие человека, не соответствующие официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам (стандартам, шаблонам);

2. социальное явление, выраженное в массовых формах человеческой деятельности, не соответствующих официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам (стандартам, шаблонам) [1].

Одной из форм антисоциального поведения, которое направлено против интересов общества в целом или личных интересов граждан, является правонарушение.

В юриспруденции различают правомерное и неправомерное поведение граждан. Неправомерные действия (правонарушения) – такие юридические факты, которые противоречат нормам права. Все правонарушения делятся на преступления и проступки.

Правонарушением признается противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) действие либо бездействие физического лица или противоправное действие либо бездействие юридического лица, за которое Кодексом Республики Казахстан от 31.01.2001 года «Об административных правонарушениях» предусмотрена административная ответственность.

Преступление – это противоправное, виновное, наказуемое общественно-опасное деяние, посягающее на охраняемые законом общественные отношения и приносящее им существенный вред.

Проступок – правонарушение, которое в силу своей малозначительности не является запрещенным уголовным законом деянием.

Проступок – это тоже противоправное и виновное деяние, но не представляющее большой общественной опасности. Проступки регулируются нормами административного, гражданского, трудового и др. отраслями права. Правонарушения в форме проступка проявляются у подростков в вызывающей манере поведения, сквернословии, драчливости, мелком воровстве, пьянстве, бродяжничестве [4].

Необходимость взаимодействия службы криминальной полиции (СКП) и работников подразделений по делам несовершеннолетних обусловлена общностью стоящих перед ними задач. Они заключаются в том, что эти должностные лица в пределах своих полномочий, применяя присущие каждой службе формы и методы работы, обязаны:

- глубоко вскрывать конкретные причины и условия, способствовавшие совершению несовершеннолетними преступлений, намечать и осуществлять мероприятия по их устранению;

- выявлять несовершеннолетних, совершивших правонарушения, оказывать на них профилактическое воздействие, принимать меры к предупреждению повторных и групповых правонарушений;

- вносить предложения о привлечении к ответственности родителей и лиц, их заменяющих, которые злостно не выполняют обязанности по воспитанию детей и своим антиобщественным поведением способствуют совершению ими правонарушений;

- устанавливать факты вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность, пьянство, занятие попрошайничеством, проституцией, азартными играми, использования несовершеннолетних для целей паразитического существования, принимать в отношении виновных предусмотренные законом меры.

Взаимодействие со стадии возбуждения уголовного дела организуется, когда:

- в заявлении, сообщении о преступлении прямо назван несовершеннолетний, участвовавший в совершении преступлений, или он задержан с поличным; либо в таких заявлениях, сообщениях есть информация о лицах, вовлекающих несовершеннолетних в преступную деятельность;

- дело возбуждено по материалам СКП, свидетельствующим о совершении преступления подростком;

- при осмотре места происшествия получены достоверные данные о совершении преступления несовершеннолетним либо при его соучастии;

- по возбужденным уголовным делам из числа нераскрытых, где следствие располагает информацией, что они могли быть совершены несовершеннолетними (показания свидетелей, потерпевших, осмотр места происшествия, изъятие вещественных доказательств и т. д.).

Во время предварительного расследования работники ПДН в необходимых случаях вносят предложения в соответствующие ведомства о закреплении за подростками представителей общности, направлении в кружки, спортивные секции, осуществляют контроль за их поведением, образом жизни.

Для правильного понимания вопроса об избрании меры пресечения следователям должна представляться полученная работниками СКП и ПДН информация о поведении подростка, его связях, намерениях, отношениях в семье. При поступлении сведений о противоправном поведении подростка, в отношении которого избрана мера пресечения, не связанная с лишением свободы, работники СКП и ПДН обязаны принять меры к предупреждению правонарушений и немедленно поставить об этом в известность следователя мотивированным рапортом. После проверки изложенных в рапорте доводов следователь принимает соответствующее решение.

При решении вопроса об избрании меры пресечения «подписка о невыезде» в отношении несовершеннолетнего обвиняемого следует практиковать передачу его под присмотр роди-

телей, администрации учреждений, учебных заведений (по месту учебы, работы подростка). Это процессуальное действие должно быть оформлено вынесением постановления с получением расписки от тех лиц, кому обвиняемый передан под присмотр.

При получении информации (копии постановления о возбуждении уголовного дела и избрании меры пресечения) инспектор по делам несовершеннолетних в трехдневный срок обеспечивает сбор материалов и заводит учетно-наблюдательное дело в соответствии с требованиями Приказа МВД Республики Казахстан от 17.07.2000 года 400.

Поручения следователей о выполнении следственных действий, как правило, должны быть связаны с осуществлением работниками СКП оперативно-розыскных действий, а также даваться в случаях, когда у следователя нет возможности провести их лично. Не следует поручать наиболее важные следственные действия, требующие глубокого знания всех материалов уголовного дела (допросы подростков-правонарушителей, потерпевших, очные ставки), поскольку при выполнении таких поручений могут быть упущены важные обстоятельства дела, снижается профилактическое

воздействие следователя на совершивших преступление несовершеннолетних.

По уголовным делам, где в качестве обвиняемого проходит один несовершеннолетний, но согласно материалам, не исключается возможность совершения преступления в группе, следует обрабатывать данную версию общими усилиями названных служб. В частности, производить проверку других лиц, в том числе несовершеннолетних, с которыми общался обвиняемый, уделяя особое внимание при этом состоящим на учете, а также связям подростка с ранее судимыми взрослыми людьми, с лицами, употребляющими наркотики, занимающимися скупкой и продажей краденого, содержащими притонов. Необходимо учитывать роль несовершеннолетнего в составе группы, а также причины, побудившие его войти в состав группы и т.д. [5].

В качестве профилактики девиантного поведения у подростков следует отметить важность лечения проявлений минимальной мозговой дисфункции в раннем возрасте, наряду с психотерапевтической работой с семьями детей. В этом плане неопределимое значение имеет развитие системы дневных стационаров и правильный выбор учебного заведения.

Литература

- 1 Девиантное поведение/ [Электронный ресурс] / politlogia.narod.ru/s/SANZ_SOC/g-065.htm
- 2 Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. – М., 1999 г.
- 3 Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004 г.
- 4 Статья, Пашкова Е.Н. учитель истории и обществознания «Девиантное поведение подростков как форма проявления дефицита морального и нравственного развития личности» 2009г.
- 5 Учебно-методическое пособие Атикова Л.П., Лыков А.Ф., Шулепов В.В. «Отклоняющееся (девиантное) поведение, как причина преступности несовершеннолетних». – Алматы, 2003.

References

- 1 Deviantnoe povedenie/ [Elektronnyj resurs] / politlogia.narod.ru/s/SANZ_SOC/g-065.htm
- 2 Kulagina I.Ju. Vozrastnaja psihologija (Razvitie rebenka ot rozhdenija do 17 let): Uchebnoe posobie. M., 1999 g.
- 3 Zmanovskaja E.V. Deviantologija: (Psihologija otklonjajushhegosja povedenija): Uchebnoe posobie dlja vysshih uchebnyh zavedenij – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2004 g.
- 4 Stat'ja, Pashkova E.N. uchitel' istorii i obshhestvoznanija «Deviantnoe povedenie podrostkov kak forma projavlenija defitsita moral'nogo i npravstvennogo razvitija lichnosti» 2009g.
- 5 Uchebno-metodicheskoe posobie Atikova L.P., Lykov A.F., Shulepov V.V. «Otklonjajushheesja (deviantnoe) povedenie, kak prichina prestupnosti nesovershennoletnih» Almaty 2003g.

Арын А.А., Байтекова Қ.Ж.,
Отарбаева А.Б.

**Конституция қағидалары:
конституциялық құқықтың
категориялық аппаратындағы
орны**

Мақалада Конституция қағидаларының конституциялық құқықтың категориялық аппаратындағы орны мен конституция қағидаларының құқық қағидаларымен салыстырмалы ерекшеліктері назарға алынды. Қазақстан Республикасының Конституциясында тек адамның, азаматтың, мемлекеттік және қоғамдық құрылыстың мәртебесі ғана емес, сонымен бірге стратегиялық құқықтық идеялар да айқындалды. Конституцияның қағидаларының мәнін түсіну, Конституцияда көрініс тапқан ұстанымдарды жүзеге асыру жолдары айқындалды.

Түйін сөздер: Конституция, конституция қағидалары, конституциялық құқық, категориялық аппарат, Қазақстан Республикасы.

Aryn A.A., Bayteikova K.J.,
Otarbayeva A.B.

**Constitutional principles: the
role of constitutional law in the
categorical apparatus**

The paper dwells on the role of the principles of constitution in categorical apparatus of constitutional law, comparative constitutional principles especially with the principles of law. In the Constitution considered the exact use of mechanisms and development of the principles of the constitution in constitutional law and current legal acts. To understand the principles of the Constitution need to implement the principles established by the Constitution

Key words: the Constitution, the principles of the Constitution, constitutional law, categorical apparatus, the Republic of Kazakhstan.

Арын А.А., Байтекова Қ.Ж.,
Отарбаева А.Б.

**Конституционные принципы:
роль конституционного права
в категориальных аппаратах**

В статье рассматриваются роль принципов конституции в категориальных аппаратах конституционного права и сравнительные особенности конституционных принципов. В Конституции Республики Казахстан определяются не только стратегические правовые идеи, а также социальный статус общественного строя государства, человека и гражданина. Чтобы понять сущность принципов Конституции, нужно реализовать принципы, установленные Конституцией.

Ключевые слова: Конституция, принципы Конституции, конституционное право, категориальный аппарат, Республика Казахстан.

**КОНСТИТУЦИЯ
ҚАҒИДАЛАРЫ:
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ
ҚҰҚЫҚТЫҢ
КАТЕГОРИЯЛЫҚ
АППАРАТЫНДАҒЫ
ОРНЫ**

Конституция қоғам өмірінің бүкіл салалары мен деңгейлеріндегі барлық құқық субъектілерінің қызметіне жан-жақты ұйымдастырушы және ынталандырушы ықпал етеді. Осыған байланысты конституциялық қағидалардың ықпал ету өзекті мәселе. Конституцияның қағидаларының мәнін түсіну бізге жалпы Конституцияда көрініс тапқан ұстанымдарды жүзеге асыруға және олардың тиімділігін арттыруға көп ықпалын тигізеді. Конституциялық қағидаларды жүзеге асырудың ғылыми концепциясын қалыптастыру конституция қағидаларын іске асыру үрдісінің қажетті заңдылықтарын түсінуге, осы құбылыстың тиімді механизмін ашуға, оны қамтамасыз ету кепілдіктерін және жағдайларын жетілдіруге, заңдылық режимін нығайтуға жәрдемдеседі.

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясы тәуелсіз, егемен мемлекеттің конституциялық дамуының жаңа кезеңіне жол ашқан акт [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясында тек адамның, азаматтың, мемлекеттік және қоғамдық құрылыстың мәртебесі ғана емес, сонымен бірге стратегиялық құқықтық идеялар да айқындалды. Атап айтқанда, Конституциядағы Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны жөніндегі қағидада көрініс тапқан.

Қазақстан Республикасы Президентінің 20 қыркүйек 2002 жылғы Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының құқықтық саясат туралы» тұжырымдамасында конституция қағидалары туралы былай делінген: «Конституциядағы қоғам мен мемлекет қызметінің түбегейлі принциптері туралы айтылғандарын ескере отырып, қоғамдық келісім мен саяси тұрлаулылықты қоғамдық та, мемлекеттік те институттар қамтамасыз етуге тиіс. Түбегейлі конституциялық принцип – барша халықтың игілігіне арналған экономикалық даму», Конституцияда «меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс» деп жарияланғандықтан, экономиканың мемлекеттік те, жеке секторларында да, өмірге еніп іске асуға тиіс.

Қазақстанның көпұлтты халқының достығын нығайту мен мемлекеттік тәуелсіздігін бекітуге қазақстандық патриотизм қағидасының маңызы зор. «Оны нығайту үшін мемлекеттің, қоғамдық институттардың, отбасы мен мектептің бірлескен күш-жігері қажет. Республика қызметінің Конституцияда аталған түбегейлі қағидалары заңнамада белгілі бір дәрежеде бекіді. Бұл процесс ел ішінде де, Қазақстанның басқа мемлекеттермен қарым-қатынастарында да жаңа саяси, экономикалық және әлуметтік жағдайдағы қажеттіктерге сәйкес тереңдеп, кеңейе түсуге тиіс. Заңнаманы одан әрі жетілдіру үрдісінде Конституцияның үстемдігі және төменгі деңгейдегі актілер нормаларының жоғарғы деңгейдегі актілерге сәйкес тұру принциптерін бұлжылтпай ұстану қажет» [2, 7 б.].

Конституция қағидалары мәселесіне көңіл бөлмес бұрын, жалпы құқықтық қағида деген мәселенің мәнін ашып алуымыз қажет. Құқық өзінің мәні мен әлеуметтік белгіленуін білдіретін, арнайы қағидалар негізінде құрылады және қызмет етеді. Оларда қоғамдық қатынастарда әділеттілік пен бостандықтың мөлшерінің мемлекеттік реттеудің сапасын көрсететін құқықтың басты белгілері мен ерекшеліктері көрініс табады.

Ресейлік оқулықтарда құқықтық қағиданы былай айқындайды: «Принципы права – это руководящие идеи, характеризующие содержание права, его сущность и назначение в обществе. С одной стороны, они выражают закономерности права, а с другой – представляют собой наиболее общие нормы, которые действуют во всей сфере правового регулирования и распространяются на всех субъектов. Эти нормы либо прямо сформулированы в законе, либо выводятся из общего смысла законов. Принципы права определяют пути совершенствования правовых норм, выступая в качестве руководящих идей для законодателя. Они являются связующим звеном между основными закономерностями развития и функционирования общества и правовой системой. Благодаря принципам правовая система адаптируется к важнейшим интересам и потребностям человека и общества, становится совместимой с ними» [3, 242 б.]. Қазақстандық ғалымдар да, құқықтық қағида туралы жүйелі түсініктерді қалыптастырған болатын. Белгілі ғалымдар Ғ.С. Сапарғалиев пен А.С. Ибраева құқықтық қағиданы былай талдап көрсетеді: «Құқық принциптері–құқықтың мәнін білдіруде оған негіз болатын идеялар мен бастаулар. Ол идеялар әділеттік пен бостандықтың сара

жолын қорытындылау арқылы шығарылады. Құқық принциптері әділдік, дұрыстық көрсеткіші болғандықтан, тұрақтылығымен ерекшеленеді, олардың ұзақ уақыт бойы өзгеріссіздігі құқықтық нормалардан айырмашылығы болып табылады. Құқықтық принциптер нормаларда, заңдарда тікелей немесе жанамалай білінеді. Әділет пен бостандық идеяларын дамытатын құқықтық принциптердің ең бастылары – демократиялық, ұлтаралық пәтуа (келісім), заңдылық, адамгершілік, азаматтардың заң алдында тең болуы» [4, 43 б.].

Құқықтық қағидалар – қоғамдық өмірдің объективті заңдылықтарын құқық бойынша бекітетін негізгі бастапқы ережелер. Олар өзінде құқыққа тиесілі белгілерін жинайды, оның құқықтық табиғатын анықтайды. Құқықтық қағидалар мемлекеттік биліктің барлық органдарының, құқықтық мемлекеттің өмір сүруінің негізінде жатыр. Мемлекет оларды басшылыққа ала отырып, өз азаматтарының әлеуметтік-экономикалық, саяси және жеке құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз етеді, құқықтық міндеттердің онымен орындалуын кепілдендіреді.

Құқықтық қағидалар жалпы құқықтық нормаларда (норма-қағида) – конституцияларда, заңдардың преамбулаларында, кодекстерде арнайы бекітіледі немесе құқықтық нормалардың ішкі мазмұнына еніп, құқықтың өз материясын құрастыра алады.

Құқықтық қағидалар негізгі үш топқа бөлінеді: жалпы, салалық және салааралық.

1. Жалпы құқықтық қағидалар – құқықтың толығымен ең маңызды белгілерін, қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығының реттеушісі ретінде ерекшеліктері мен мазмұнын анықтайтын негізгі бастаулар. Олар барлық құқықтық нормаларға таратылады, олармен реттелетін қоғамдық қатынастардың ерекшелігі мен сипатынан тәуелсіз құқықтың барлық салаларында бірдей күшпен әсер етеді.

Жалпы құқықтық қағидалар қатарына жатады:

- 1) Әлеуметтік бостандық қағидасы.
- 2) Әлеуметтік әділеттілік қағидасы.
- 3) Демократизм қағидасы.
- 4) Адамгершілік қағидасы.
- 5) Тең құқықтылық қағидасы.
- 6) Заңды құқықтар мен міндеттердің бірлігі.
- 7) Кінә үшін жауапкершілік қағидасы.
- 8) Заңдылық қағидасы.

2. Салааралық құқықтық қағидалар–бірнеше туысты (аралас) құқық салаларының (мысалы, құқықтық іс жүргізу мен азаматтық іс жүргізу)

ерекшеліктерін білдіретін жетекші бастаулар. Айтылған құқық салаларының ортақ қағидалары: қылмыстық және азаматтық істердің алқалы түрде қаралауы, сот талқылауының жариялылығы.

3. Салалық құқықтық қағидалар-нақты құқық саласының белгілерін сипаттайды (әкімшілік және азаматтық). Азаматтық құқықтың қағидалары: мүліктік қатынастарда таралаптардың теңдігі, шарттық тәртіпті қамтамасыз ету және т.б. салалалық қағидалардың нақты мазмұны сәйкес салалық құқықтық пәндерді игеруде қарастырылады.

Жалпы құқықтық қағидаға берілген сипаттаманың өзінен көріп отырғанымыздай, қағидалар дегеніміз-біріктіруші негізгі бастаулар болып табылады.

Конституцияның қағидалары мен Конституцияның негізгі құрылымдық сипатының арасында белгілі ерекшеліктер де бар. Отандық ғалымдардың бірі, Ғ.С. Сапарғалиев: «Конституция қағидаларын – Конституцияда бекітілген және конституциялық құрылысты, оның қызметін ұйымдастыру бағытын анықтайтын құқықтық нормативтік идеялар. Сондықтан олардың мемлекет үшін, азаматтар үшін айрықша маңызы зор. Конституциялық принциптер қандай болса, конституциялық құрылыс та сондай немесе керісінше» [5, 20 б.].

Конституцияның қағидалары мен конституцияда бекітілген қағидаларды шатастырып алмау қажет. Бұл екеуі екі мәселені айқындайтын ұғым болып табылады. «Понятие «Принципы Конституции» не следует смешивать с понятием «принципы, установленные (зафиксированные) в Конституции». Так, в Конституции Республики Казахстан закреплен целый ряд основополагающих принципов; принципы деятельности республики (п. 2 ст. 1), принцип разделения государственной власти на законодательную, исполнительную и судебную ветви (п. 4. ст. 3) и др. Безусловно, все эти-принципы, установленные в Конституции, имеют определяющее значение для полноправного и эффективного функционирования всего общества и государства. Речь идет прежде всего основополагающих принципах деятельности Республики Казахстан: общественном согласии и политической стабильности, экономическом развитии на благо всего народа, казахстанском патриотизме, решении наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами (п. ст.1)» [6, 76 б.].

Теориялық тұрғыдан конституциялық қағида мен конституцияда көрініс тапқан қағидаларды

бөліп қарастыру орынды болғанмен, өмірлік тәжірибеде олардың ортасындағы нақты айырымды табуы қиындыққа соғып жатады. Конституция қағидаларының қалыптасуына қоғамдық өмірдегі әр түрлі факторлар әсер етеді. Ондай факторлардың қатарына: қоғамдағы саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, халықтың менталитеті, жалпы әлемдік мемлекеттік даму тенденциясы және демократияның даму бағыты жатады. Қоғамдағы саяси факторлар мемлекеттің болмысын, оның құрылымдық жүйесін айқындауға ықпал етеді. Мысалы, Қазақстан жағдайында еліміздің егемендігі, тәуеліздігі Конституцияда басты ұстаным ретінде айқындалған. Конституция қоғамдағы меншік түрлерін айқындайды және мемлекеттің дамуының экономикалық негіздерін көрсетеді. Ал, меншікке қол сұғылмаушылық, меншіктің міндет жүктейтіндігі, меншіктің әр алуандылығы міне осылардың барлығы конституциялық түрде бекітіліп, қазіргі кезеңде елімізде қағидалық сипатқа ие болып отыр. Конституцияның қағидалық негізін қалыптастыруда қоғамдағы әлеуметтік жағдайда басым күшке ие. Қоғамдағы әлеуметтік топтардың мүдделерін ескеру, оларға құқықтық алғышарттар жасауда, конституция қағидаларын қалыптастыруда негізгі роль атқарады. Діни сенім бостандығы қоғамдық мүдделерді бірлестіру, осылардың барлығы әлемдік тәжірибеде конституция қағидаларын қалыптастыруда негізге алынатынын білеміз.

Конституцияның қағидалары – қоғам және мемлекет дамуының негізгі объективтік заңдылықтарын заңи түрде айқындаған, басшылыққа алынатын бастаулар. Олар қоғамдық қатынастарды конституциялық реттеудің сапалық сипаттамасы болып табылады. Алайда, сол қағидаларды адамдар қалыптастыратынын, яғни оларды ойлап жасауда субъективтік фактордың ықпалы тиетінін естен шығармауымыз керек.

Жалпы алғанда құқықтық қағидалар – саяси-идеологиялық және ұйымдық бастаулар ретінде қоғамдық қатынастарды реттейді. Осы қағидалардың жиынтығы конституциялық құрылыстың негізін құрайды. Құқықтық қағидалар – бұл нақты мінез-құлық ережелер емес, алайда мемлекеттің, оның органдарының, қоғамдық бірлестіктердің құрылуы мен қызметтерінің және азаматтардың, лауазымды адамдардың іс-қимылдарының белгілі бір бағыттарының нормативтік идеялары.

Қазіргі кезеңде конституция қағидаларын конституциялық заңдарда және ағымдағы

заңдарда одан әрі дамытып, нақты механизмдерін және қолдану негіздерін бекіте түсуіміз қажет. Бұл конституция қағидаларының декларативтік

сипатта көрініс тауып қана қоймай, нақты өмірде шынайы жұмыс істеп, әрбір қоғам мүшесінің өмірінде сезінуіне жол ашады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының 30 тамыз 1995 жылы қабылданған Конституциясы (өзгертулер мен толықтырулармен). – Алматы: Жеті жарғы, 2016.
- 2 Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы. – Алматы: Жеті жарғы, 2002.
- 3 Мемлекет және құқық теориясы: ЖОО арналған оқу құралы / Құраст. проф. В.М. Корельского және проф. В.Д. Первалова. – 2-басылым., өзгертулер мен толықтырулар. – М.: Норма, 2003.
- 4 Сапарғалиев Ф.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы, 1997.
- 5 Сапарғалиев Ф.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: Академиялық курс. өнд., 3-бас., – Алматы: Жеті жарғы, 2008.
- 6 Қазақстан Республикасы конституциялық құқығы: Оқу құралы / Құраст. з.ғ.д., профессор Ашеулов А.Т. – Алматы: КазМЗУ, 2001.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan (with changes and additions). – Almaty: Zheti Zhargy, 2016.
- 2 The legal concept of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Zheti Zhargy, 2002.
- 3 Theory of State and Law: Textbook for universities / ed. prof. V.M.Korelskogo and prof. V.D.Perevalova. – 2nd ed., rev. and add. – M.: Norma, 2003.
- 4 Sapargaliyev G.S., Ibrayeva A.S. Theory of State and Law (Tutorial). – Almaty: Zheti Zhargy, 1997.
- 5 Sapargaliyev G.S. Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Academic Course. өнд., 2nd ed. – Almaty: Zheti Zhargy, 2008.
- 6 Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Textbook / Ed. Doctor of Law, Professor A.T.Ashcheulov – Almaty: Kazakh State Law University, 2001.

Баяндина М.О.,
Мухамадиева Г.Н.

**Проблемы совершенствования
механизмов возмещения
ущерба от преступных
посягательств**

Bayandina M.O.,
Mukhamadyeva G.N.

**The problems of improving
recovery mechanisms of damage
from criminal encroachments**

Баяндина М.О.,
Мухамадиева Г.Н.

**Қылмыстық әрекеттерден
шеккен зардапты өтеу
тетігінің даму мәселелері**

В статье рассматриваются проблемы возмещения причиненного ущерба потерпевшему. Проанализированы сравнительные данные из зарубежной практики, приведены в качестве образцов сравнения некоторые моменты казахстанского, российского законодательства. Актуализируется необходимость дальнейшего совершенствования законодательства, определяющего порядок возмещения ущерба, понесенного потерпевшим.

Ключевые слова: потерпевший, моральный ущерб, порядок возмещения ущерба, уголовный процесс, восстановление прав, компенсация, реституция, невозмещаемость ущерба.

The article deals with the problem of compensation for damage to the victim. Analyzed data from a comparative international practice, are presented as a comparison sample some moments of Kazakh, Russian legislation. Actualizes the need for further improvement of the legislation, which determines the procedure for compensation of damage suffered by the victim.

Key words: victim, moral damage compensation procedure, criminal procedure, restoration of rights, compensation, restitution, non-refundable damage.

Мақалада жәбірленушінің қылмыстық әрекеттен шеккен зардапты өтеу мәселелері зерттелген. Шет мемлекеттерінің тәжірибесінен салыстырмалы мәліметтер келтіріліп, қазақстандық, ресейлік заңнамаларының кейбір кездері талданған. Жәбірленушіге қылмыс салдарынан шеккен зиянын өтеуді реттейтін заңнамаларды ары қарай жетілдіру қажеттігі өзектеледі.

Түйін сөздер: жәбірленуші, моральдық зиян, зиянды өтеу тәртібі, қылмыстық процесс, құқықтарды орнына келтіру, орнын толтыру, реституция, зиянды өтемеушілік.

**ПРОБЛЕМЫ СОВЕР-
ШЕНСТВОВАНИЯ
МЕХАНИЗМОВ
ВОЗМЕЩЕНИЯ УЩЕРБА
ОТ ПРЕСТУПНЫХ
ПОСЯГАТЕЛЬСТВ**

В условиях развития правового государства и свободного гражданского общества одним из приоритетных направлений современной уголовной политики должно стать создание эффективного механизма защиты прав и свобод человека и гражданина.

На сегодняшний день потерпевшие, в особенности пострадавшие граждане, стали активно предъявлять гражданские иски о возмещении причиненного им в результате совершения преступлений материального и морального вреда. Потерпевшие тратят немалые средства на лечение, услуги адвокатов, обеспечение собственной безопасности, компенсацию похищенного имущества и т. п. Однако по большей части преступники не могут и не хотят полностью компенсировать нанесенный ими материальный ущерб. На наш взгляд, одной из целей уголовной политики на современном этапе должна стать выработка и реализация действенных мер по защите прав и законных интересов потерпевших от преступных посягательств. Одним из направлений такой деятельности может стать совершенствование уголовно-процессуального законодательства [1, с. 19]. В соответствии со ст. 71 УПК РК основанием для признания физического лица потерпевшим является факт причинения ему преступлением физического, имущественного, морального вреда [2].

Под моральным вредом следует понимать нравственные или физические страдания, испытываемые гражданином в результате противоправного нарушения, умаления или лишения принадлежащих ему личных неимущественных благ и прав.

Под нравственными страданиями (эмоционально-волевыми переживаниями человека) следует понимать испытываемые им чувства унижения, раздражения, подавленности, гнева, стыда, отчаяния, ущербности, состояние дискомфорта и т.д. Эти чувства могут быть вызваны, например, противоправным посягательством на жизнь и здоровье как самого потерпевшего, так и его близких родственников, супруга/супруги; незаконным лишением или ограничением свободы либо права свободного передвижения; причинением вреда здоровью, в том числе уродующие открытые части тела человека шрамами и рубцами; раскрытием семейной, личной или врачебной тайны; нару-

шением тайны переписки, телефонных или телеграфных сообщений; распространением не соответствующих действительности сведений, порочащих честь и достоинство гражданина; нарушением права на имя, на изображение; нарушением его авторских и смежных прав и т.д.

Под физическими страданиями следует понимать физическую боль, испытываемую гражданином в связи с совершением насилия или причинения вреда здоровью [3].

Однако возмещение вреда, причиненного преступлением, возможно только в результате установления по делу лица, подлежащего привлечению в качестве обвиняемого. По уголовному делу, по которому лицо, подлежащее привлечению в качестве обвиняемого, не установлено, компенсацию вреда потерпевшему получить невозможно.

В нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 27.11.2015 г. № 7 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» (принцип разумности и справедливости), указано, что «Обратить внимание судов на то, что судебная защита личных неимущественных благ и прав, принадлежащих физическим лицам от рождения или в силу закона, а также возмещение причиненного им морального вреда является одной из эффективных гарантий реализации конституционных прав и свобод человека и гражданина [3].

Обратимся к международному опыту – в Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотреблений властью, утвержденной Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 40/34 от 29 ноября 1985 года (далее – Декларации) установлено требование о необходимости «обеспечения жертвам возможность получать компенсацию с помощью официальных или неофициальных процедур, которые носили бы оперативный характер, являлись бы справедливыми, недорогостоящими и доступными. Жертв, стремящихся получить компенсацию с помощью таких механизмов, следует информировать об их правах».

Кроме того, выделены две формы восстановления прав – реституция и компенсация и даны следующие рекомендации:

1. По реституции:

– при соответствующих обстоятельствах правонарушители или третьи стороны, несущие ответственность за их поведение, предоставлять справедливую реституцию жертвам, их семьям или иждивенцам.

– такая реституция должна включать возврат собственности или выплату за причиненный вред или ущерб, возмещение расходов, понесенных в результате виктимизации, предоставление услуг и восстановление в правах.

– правительствам рассмотреть возможность включения реституции в свою практику, положения и законы в качестве одной из мер наказания по уголовным делам в дополнение к другим уголовным санкциям.

2. По компенсации:

– когда компенсацию невозможно получить в полном объеме от правонарушителя или из других источников, государствам следует принимать меры к предоставлению финансовой компенсации:

а) жертвам, которые в результате тяжких преступлений получили значительные телесные повреждения или существенно подорвали свое физическое или психическое здоровье;

б) семьям, в частности иждивенцам лиц, которые умерли или стали физически или психически недееспособными в результате такой виктимизации.

– содействовать созданию, укреплению и расширению национальных фондов для предоставления компенсации жертвам. При необходимости в этих целях могут создаваться и другие фонды, в том числе в тех случаях, когда государство, гражданином которого жертва является, не в состоянии возместить жертве причиненный ей ущерб.

Уполномоченный по правам человека в Российской Федерации В.П.Лукиным предложено разработать и закрепить в российском законодательстве методики определения стоимости человеческой жизни и исчисления морального вреда для расчетов сумм компенсаций потерпевшим от преступлений.

Кроме того, им выделены три основных проблемных вопроса невозмещаемости ущерба потерпевшему:

1) если же осужденный работает, то заработанные им деньги распределяются не в интересах потерпевшего. Из заработка осужденного вначале удерживаются налоги, затем алименты на его детей, расходы на его содержание в исправительном учреждении (стоимость питания, одежды, обуви и т.д.). Закон также гарантирует осужденному зачисление на его лицевой счет 25 процентов заработка, а в колониях-поселениях – 50 процентов. В итоге на возмещение ущерба потерпевшим средств практически не остается;

2) В ряде случаев возместить причиненный потерпевшему вред в полном объеме не представляется возможным в силу того, что ответчик не имеет для этого средств и имущества, за счет которого можно было бы произвести взыскание. В дополнение к этому на основании пункта 3 статьи 1083 ГК РФ суд вправе учесть имущественное положение ответчика и снизить размер возмещения, присуждаемого в пользу потерпевшего, если вред причинен ему неосторожными действиями (следует подчеркнуть, что, принимая такое решение, суд руководствуется соображениями, никак не связанными с тяжестью уголовно-наказуемого деяния, совершенно-го ответчиком);

3) Еще более важно рассмотреть вопрос о выборе форм наказания за преступления, сопряженные с нанесением потерпевшему материального и морального вреда. При этом нельзя не обратить внимания на тот факт, что во многих странах сегодня преобладающей формой наказания за такие преступления являются штрафы, в то время как лишение свободы предусматривается только за самые серьезные преступления. В отличие от лишения свободы штрафы не только обеспечивают компенсацию потерпевшим, но и не поглощают ресурсы общества. Представляется, что в современных условиях материальная ответственность может вообще рассматриваться как наиболее эффективная мера наказания. В связи с этим она должна, видимо, фигурировать в уголовном законодательстве как форма ответственности преступника перед потерпевшим [4, с. 49].

В Рекомендации Комитета Министров Совета Европы о положении потерпевшего в рамках уголовного права и процесса от 28 июня 1985 года № R (85) 11 (далее – Рекомендации) устанавливаются требования об информировании потерпевшего о возможностях получения реституции и компенсации в рамках уголовного процесса, правовой помощи и консультации.

Дискреционное решение о преследовании правонарушителя не следует принимать без рассмотрения вопроса компенсации потерпевшему, включая любое существенное действие, предпринятое в этой связи правонарушителем.

Кроме того, выделены следующие основополагающие позиции:

1) законодательство должно предусматривать, что компенсация может быть или уголовным наказанием, или заменой его, или назначена в дополнение к нему.

Всю соответствующую информацию о повреждениях и ущербе, понесенном потерпевшим, следует представить в суд, чтобы он смог принять во внимание при вынесении решения о форме и объеме наказания:

– запрос потерпевшего о компенсации;

– любую компенсацию или реституцию со стороны преступника или любое искреннее действие в этой связи.

2) В случаях, когда для суда открыты возможности для включения финансовых условий в объем отсроченного или условного наказания, приказа суда о назначении преступнику системы испытания или любой другой меры, большого значения, среди прочих условий, следует уделять компенсации потерпевшему со стороны преступника.

Если компенсация является уголовным наказанием, то ее следует собирать так же, как и штрафы, и дать приоритет над любой другой финансовой санкцией, налагаемой на преступника. Во всех других случаях потерпевшему следует помогать как можно больше в получении денег.

Таким образом, проблемные моменты в механизме возмещения ущерба потерпевшему, уголовно-процессуальная и судебная практика Казахстана схожи с Россией и в корне разнятся с вышеизложенными рекомендациями международной организации.

Литература

- 1 Кобец П. Н., Краснова К. А. Некоторые вопросы возмещения вреда потерпевшим на стадии предварительного расследования. // Российская юстиция. – 2011. – N 9. – С 19-25.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс РК. <http://adilet.zan.kz/rus/>
- 3 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27.11.2015 г. № 7 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда». Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».
- 4 Большаков А.П., Пупцева А.В. Проблемы реализации защиты прав свидетелей и потерпевших в уголовном судопроизводстве // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5. – С. 47-55.

References

- 1 Kobets P.N., Krasnov K.A. Some questions redress to victims during the preliminary investigation. // Russian yustitsiya. – 2011. – N 9. – S 19-25.
- 2 RK Criminal Procedure Code. <http://adilet.zan.kz/rus/>
- 3 Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated 11.27.2015, № 7 «On application by the courts for compensation for moral damages law». Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan «Adilet».
- 4 Bolshakov A.P., A.V. Puptseva Problems of realization of protection of the rights of witnesses and victims in criminal proceedings // Modern problems of science and education. – 2014. – № 5. – S. 47-55.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтарды сотқа
дейінгі тергеуді бастаудың
кейбір мәселелері жөнінде**

Аталған мақалада экологиялық қылмыстарды сотқа дейінгі тергеуді бастаудың кейбір мәселелері қарастырылған. Мақалада Қылмыстық және Қылмыстық іс жүргізу Кодекстерінің мәні, экологиялық қылмысқа және экологиялық қылмыстарды ашып тергеуге байланысты нормативті-құқықтық негізі ашылған. Сондай-ақ, экологиялық қылмыстарды анықтау, ашу, тергеу сатылары жан-жақты зерттеліп, баяндалған. Экологиялық қылмыстарды сотқа дейінгі тергеудің сұрақтары түсінікті болу үшін, автор қазіргі кезде Қазақстанның бірталай өңірлерінде орын алған экологиялық жағдайларға мысал келтіріп, оларды зерттеп, оларға қатысты сотқа дейінгі тергеу жүргізу барысын ашып көрсеткен.

Мақала 25/74МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыс, құқықбұзушылық, криминалистика, криминалист, тергеу, тергеуші, прокурор, прокуратура, іс-жүргізу, кодекс.

Daubasova S.Sh.,
Turashbekova D.A.

**About some problems of
pre-judicial investigation of
ecological criminal offenses**

In this article some questions of preliminary pre-judicial investigation of ecological crimes are considered. In the article essence of the Criminal and the Criminal Procedural Code, normative and legal base of ecological crimes and consideration process of ecological crimes are opened. And also, procedural stages of consideration of ecological crimes are studied. The author gives examples of ecological disasters, which are taking place in the majority of the regions of Kazakhstan, investigates them and opens procedure of preliminary pre-judicial investigation of these affairs for more careful studying of preliminary pre-judicial investigation of ecological crimes.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: crime, offense, criminalistics, criminalist, consequence, investigator, prosecutor, prosecutor's office, process, code.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**О некоторых проблемах
досудебного расследования
экологических уголовных
правонарушений**

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы предварительного досудебного расследования экологических преступлений. В статье раскрыты сущность Уголовного и Уголовно-процессуального Кодексов, нормативно-правовая база экологических преступлений и процесса рассмотрения экологических преступлений. А также, изучены процессуальные стадии рассмотрения экологических преступлений. Для более тщательного изучения предварительного досудебного расследования экологических преступлений, авторы приводят примеры экологических бедствий, имеющих место в большинстве регионов Казахстана, исследует их, раскрывает процедуру предварительного досудебного расследования по этим делам.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: преступление, правонарушение, криминалистика, криминалист, следствие, следователь, прокурор, прокуратура, процесс, кодекс.

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ
СОТҚА ДЕЙІНГІ
ТЕРГЕУДІ БАСТАУДЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛелЕРІ
ЖӨНІНДЕ**

Қылмысты анықтау, ашу және тергеуге, оның кезеңдер құрылысына (сатылары) қатысты өкілетті органдардың қызметі – криминалистика және қылмыстық іс жүргізу ғылымының өкілдерімен қарқынды жасалатын және күмәнсіз әдістемелік мәнге ие мәселе. Оны зерттеу нәтижелері қылмыстың жеке түрлерін (топтарын) зерттеу әдістерін жетілдіруде күдіксіз ақсайды; берілген кезеңдерді есепке ала отырып, сәйкес әдістемелер құрастырылады, олардың әрқайсысында тиімді нәтижеге жету мақсаттары мен құралдары нақтыланады. Мазмұндық жағынан және тергеуші шешетін тапсырма тарапынан дәлелдеудің тұтастай процесі кезең бойынша қарастырылады – арызды тіркеу кезеңі, Сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізіміне қылмыстық құқықбұзушылық туралы хабарлау, тергеудің алғашқы кезеңі, кезекі және қорытынды кезеңі. Аталған әрбір кезеңде сәйкесінше: арызды тіркеу кезеңінде, СТБР-ге қылмыстық құқықбұзушылық туралы хабарлау кезеңінде – қылмыс немесе қылмыстық әрекеттің сипаттарын анықтау; алғашқы кезеңде – күдіктіні анықтау; соңғы екі кезеңде – толық тергеу тапсырмасын шешу, сотқа тапсыру үшін күдіктінің қылмысын дәлелдеу.

Процессуалдық және криминалистикалық әдебиеттерде қылмысты анықтау мәселесіне көп көңіл бөлінеді. Ең алдымен, жеке жұмыстар «қылмысты ашу» түсінігіне байланысты мәселенің процессуалдық тарапына қатысты болды [1]. Кейбір ғалымдардың пікірлері бойынша, қылмысты анықтау – нәтижесінде жасырын (беймәлім) қылмыстық әрекеттер құқық қорғау органдарына айқын болатын процесс, осы сәттен қылмыс сипаттарының бар болуы және қылмыстық іс қозғауға жеткілікті негіздің болуына байланысты материалдарды қарау заңды міндеті туындайды [2, 18 б.]. Осыған байланысты сұрақ туындайды: қылмысты анықтауды оны ашудың ажырамас бөлігі деп санауға болады ма? Криминалистикалық әдебиеттерде осыған қатысты екі негізгі көзқарас кездеседі. Бірінші жақ қылмысты анықтауды оны ашуге қатысты әрекетке қосады, өйткені осылайша тұтастық қамтамасыз етіледі және қылмысты ашудың ортақ процесінің тиімділігі артады деп санайды [3]. Өзге авторлар қылмысты анықтауды қылмыспен күрестің жеке, алғашқы кезеңі ретінде қарастырады, себебі қылмысты ашу қылмыстық-процессуалдық заң қарастырған құралдар арқылы

тек қылмыстық іс қозғалғаннан кейін ғана жүргізіледі деп санайды [4]. Бір қылмыстық әрекетті тергеу немесе соттық талқылау процессінде өзге де қылмыстардың жасалған туралы фактілер анықталуы мүмкін жағдай – бұл мәселе қарастырылмайды.

Егер бұрын қолданыста болған ҚР ҚПК-де анықтау және қылмыстық іс қозғауға дейінгі рұқсат етілетін тергеу әрекеттері қарастырылатын тарау болса, ҚР жаңа ҚПК қабылдануымен 1 тарау 179 бапқа сәйкес сотқа дейінгі тергеудің бастамасы арызды тіркеу, Сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізіміне қылмыстық құқық бұзушылық туралы хабарлау немесе алғашқы кейінге қалдырылмайтын тергеу әрекеттері болып табылады. 5 тарау 181 бапқа сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық сипаттарын көрсететін жеткілікті мәліметтер жоқ болса, арыз және қылмыстық құқық бұзушылық сипаттарын айқындау үшін өкілетті органның тексеруі мен бақылауын қажет ететін хабарлар, сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізіміне тіркелместен үш тәулік көлемінде өкілетті мемлекеттік орган қарауына жіберіледі.

Осы арада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықты анықтау мәселесі өте күрделі және сондықтан арнайы процессуалдық және криминалистикалық талқылауды қажет етеді. Ең басында айта кету керек, экологиялық қылмыстар арасында ірі мәселелер 1 және 2 топ қылмыстарына қатысты орын алады, себебі бұл құқықбұзушылықтар ластануға ұшыраған территория ондаған, жүздеген километрлерді аратын кеңістіктік факторларды ғана емес, сонымен бірге көптеген ірі өзгерістер енгізетін және өзгерістерді жоя алатын метеорологиялық факторлардың күрделі кешенінен құралады. Биологиялық объектілерде қылмыстың сипатын анықтау процесі күрделі жүреді, себебі оның иммундық жүйесі сыртқы теріс әрекеттерге қарсы әрекет етеді және уақытша фактор болады, ол созылмалы болуы мүмкін – болған экологиялық қылмыс салдарынан биологиялық түрдің өлуінен бұрын апталар, айлар, кейде жылдар өтуі мүмкін.

Барлық аталған ақпараттарды бағалау, білім кешенінің, ең алдымен экологиялық, криминалистикалық, техникалық, сосын барып қана құқықтық білімді қарастырады. Ақпараттарды тексеру бір уақытта бірнеше бағытты біріктіреді, оның ішінде: ластану іздерін анықтау және алу; жануарларды зерттеу, адамдарды зерттеу, кәсіпорындарды анықтау; осы кәсіпорындардағы қажетті құжаттар мен олардың көшірмелерін анықтау және алу; қатысты тұлғаларды анықтау; ластандырғыш заттардың әрекетін бақылау

және көптеген өзге бағыттар. Бұл тек бастапқы ақпарат қана [5].

Бастапқы ақпаратты тексеру барысында табиғатты қорғау прокуратурасы әртүрлі қызметтермен бірге, мысалы, ҚР Ауылшаруашылығы министрлігімен бірге әртүрлі шаралар жүргізеді: тексеріс жүргізуді ұйымдастыру, табиғатты қорғау қызметтерінен ресми анықтама алыс; азаматтардан сұхбат алу; жабайы жануарларды зерттеу; құжаттарды зерттеу мен салыстырмалы сараптамасын талап ету; ақпараттың құпия көздерін пайдалану; тазалау құралдарының бар болуы мен олардың жағдайын тексеру; оперативті бақылау; телефон әңгімелерін есту және байланыс каналарынан ақпараттарды түсіріп алу; құралдарды, ғимаратты, жер аймағын және т.с.с. жедел зерттеу.

Осылайша, экология саласындағы қылмысты тергеу ерекше орынға ие, себебі соңғысын анықтау ерекшеліктерімен анықталады және биологиялық, химиялық, физикалық, тіпті экономикалық және құқықтық шараларды қолдану және кешенін ұйымдастыруды қажет етеді.

Экологиялық қылмыстар туралы материалдарды қарастыруға қатысты әрекеттің криминалистикалық мәнінің екі аспектісі бар: процессуалдық және оперативті-іздеу. Берілген жағдайда әңгіме оперативті материалдарды оперативті-іздеу функциялары арқылы іс жүргізетін органдардың қарастыруы, және қолда бар процессуалды құралдарды пайдалану жолымен қылмыстық істі тіркеу туралы ҚР ҚПК 179-186 баптарына сәйкес жүргізілетін қылмыстық-процессуалдық әрекет туралы болып отыр. Мұндай әрекеттің криминалистикалық аспектісі «тексеру әрекеттері» деп аталады. ҚР жаңа ҚПК-ге «терсеріс әрекеттері» түсінігі жоқ. Өзге нормативті актілерде, заң әдебиеттерінде және тәжірибелік қызметкерлер арасында мұндай әрекеттер әртүрлі аталады: «тергеуге дейінгі терсеріс», «алғашқы тексеріс», «қылмыс туралы хабарды қарастыру» [3].

Қылмыстық сот жүргізудің ең таласты аспектілерінің бірі, тексеріс процессуалды құқық пен криминалистика түйіскен мәселелерге қатысты болады. Осы кезде ҚР ҚПК-де (ескісінде де, жаңасында да) бұл қызметтің реттелуінің, оны жүргізуге қатысты сәйкес криминалистикалық ұсыныстың жоқтығы байқалады.

Жеке криминалистер алғашқы материалдарды қарастыру және қылмыстық істі қозғау мәселелері қылмыстық процесс ғылымына қатысты болуы керек, тергеу әдістері мен криминалистикаға қатысты емес. Біз В.А.Образцовтың қылмыстық іс қозғау

үшін мәліметтердің жеткілікті болу мәселесін шешу, олардың терсеріс жүргізу қажеттілігі қылмыстық процеске қатысты деген пікіріне қосыламыз. Оған қоса, қылмыстық іс қозғалған алғашқы мәләмет тергеудің бастапқы кезеңінде туындаған тергеу ситуациясы мен нұсқасы тарапынан арнайы криминалистикалық бағалау объектісі болып табылады және іздеу-танысу тапсырмаларының осы кезеңдегі сипаты мен бағытын анықтайды [6, 351 б.].

Тексеріс жүргізудің тактикалық және әдістік ерекшеліктері қылмыстың түрлік (топтық) ерекшеліктерімен, тексеріс тапсырмасының ерекшелігімен, оның құралдары және өткізу уақытының шектелуімен; түскен ақпарат, сол ақпарат көздерінің ерекшеліктерімен (мысалы, оперативті-іздеу шаралары арқылы алынған ақпарат және азаматтардың арыздарынан, бақылаушы органдардың, т.с.с. тексеріс материалдарынан алынған ақпарат); тексеріс жүргізу субъектісінің салалық ерекшелігімен (табиғатты қорғау прокуратурасы); тексеріс кезінде туындайтын жағдай ерекшеліктерімен (қажетті құжатты алуда әртүрлі қақтығыстық жағдайлардың, қиындықтардың туындауы, мүдделі тұлғалардың қарсыласуы және т.б.) анықталады.

Тексеріс кезеңінде қылмыстық істі қозғауға себеп болатын қылмыс туралы ақпарат шешуші рөл ойнайды. Негіз процесс кезінде анықталатын болғандықтан, себептің туындауы, процесстің бастапқы сәті ретінде, осы негіздерді орнатуға алып келеді. Сәйкесінше, қылмыстық іс қозғауға негізді анықтауға қатысты процессуалды әпекет әрқашан себепті тексеру мен бағалаудан

басталады. Экологиялық қылмыс туралы материалдарды тексерудің мәні мамандар зерттеулерінде жазылған.

Істі сараптау қылмыстық істі қозғау, ары қарайғы тергеуге және соттық талқылауға негіз болатын қажетті алғашқы материалды құрайтын материалдар тізбегін анықтауға мүмкіндік береді:

1. Табиғатты қорғау прокуратурасы жүргізген арнайы тексеріс материалдары;

2. Қоршаған табиғи ортаның жағдайын мемлекеттік экологиялық бақылайтын органдардың жазбаша арыздары;

3. Қоғамдық экологиялық ұйым өкілдерінің жазбаша арыздары;

4. Оперативті бөлімше қызметкерінің рапорты (қылмысты анықтау және құжаттандыруға немесе қылмыстық жағдай және оған қатысты тұлғалар туралы мәліметтер нақты анықталатын оның жеке эпизодтарға қатысты жүргізілген жұмыстың жалпы жазбаша қорытындысы);

5. Бұқаралық ақпарат құралдарының басылымдары;

6. Жеке азаматтардың арыздары.

Экология саласындағы қылмыстық құқық құқық бұзушылықтар туралы қылмыстық іс, тергеу тәжірибесі көрсеткендей, тексеріс кезеңінің өзінде көрінетін ерекше күрделілігімен ерекшеленеді. Экологиялық құқық бұзушылық туралы істің соттық жалғасын қамтамасыз ету үшін, ең алдымен азаматтардан, бұқаралық ақпарат құралдарынан, қоғамдық экологиялық ұйым өкілдерінен түскен материалдардың толықтығын және кемшіліктерді жою қажеттілігі мақсатында ірі тексеріс жұмыстарын жүргізу керек.

Әдебиеттер

- 1 Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское кн. изд-во, 1976. – 184 С.
- 2 Иванова Л.А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Урал. ГЮА РФ. -Екатеринбург, 2003.- 22 С.
- 3 Образцов В.А. и др. Расследование преступных загрязнений водных объектов и атмосферного воздуха. – М., 1981. – 64 с.
- 4 Зорин, Г.А. Теоретические основы криминалистики. – Минск: Амалфея, 2000.- 416 С.
- 5 <https://www.google.kz/m yvision.kz/post/132671>
- 6 Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций / Ассоциация работников правоохранительных органов РФ. – Г., 1996. – 448 С.

References

- 1 Gerasimov I. F. Some problems of disclosure of crimes. – Sverdlovsk: Sredne-Uralskoe book publishing house, 1976. – 184 P.
- 2 Ivanova L.A. The forensic characteristic and initial stage of investigation of the crimes connected with pollution of waters and the atmospheres: Avtoref. dis. cand. legal sciences / Ural. GUA Russian Federation. – Yekaterinburg, 2003. – 22 P.
- 3 Obratsov V.A., Investigation of criminal pollution of water objects and atmospheric air. M, 1981. – 64 P.
- 4 Zorin, G. A. Theoretical fundamentals of criminalistics Minsk: Amalfeya, 2000. – 416 P.
- 5 <https://www.google.kz/m yvision.kz/post/132671>
- 6 Obratsov V.A. Criminalistics: course of lectures / Association of employees of law enforcement agencies of the Russian Federation. – 1996. – 448 P.

Бисенғали Л.
**К вопросу об уголовно-
правовых мерах
противодействия
преступности мигрантов**

Уголовно-правовые меры противодействия преступности мигрантов занимают важное место в системе мер противодействия данному явлению. В данной статье автор рассматривает общие вопросы применения уголовно-правовых мер противодействия преступности мигрантов. Автором проведено комплексное исследование данного вопроса в целом.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: противодействие, преступность, мигрант, миграция, преступление, уголовно-правовые меры.

Bisengaly L.
**On the question of criminal-legal
measures of counteraction of
criminality of migrants**

Criminally-legal measures of counteraction of criminality of migrants play an important role in the system of countering the phenomenon of measures. In this article the author reviews general issues of the application of penal measures against migrants crime. The author conducted a comprehensive study of the issue in general.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: fight against, crime, migrant, migration, crime, criminal law measures.

Бисенғали Л.
**Мигранттардың қылмысты-
лыққа қылмыстық-құқықтық
қарсылық шаралары туралы**

Мигранттардың қылмыстылығына қарсы тұрудың қылмыстық-құқықтық шаралары осы құбылысқа қарсы тұру шараларының жүйесінде маңызды орынған ие. Аталған мақалада автор мигранттардың қылмыстылығына қарсы тұрудың қылмыстық құқықтық шараларын қолданудың жалпы сұрақтарын қарастырған. Автор арқылы аталған сұрақты кешенді зерттеу жүргізілген.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қарсылық, қылмыстылық, мигрант, көші-қон, қылмыс, қылмыстық-құқықтық шаралар.

**К ВОПРОСУ ОБ УГО-
ЛОВНО-ПРАВОВЫХ
МЕРАХ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ПРЕСТУПНОСТИ
МИГРАНТОВ**

Как известно, борьба с преступностью представляет собой совокупность мер экономического, политического (в том числе правового), психологического, организационного, технического характера, которые направлены на устранение (ослабление) факторов, способствующих совершению преступлений, на предупреждение, пресечение, регистрацию, раскрытие (розыск преступников) и расследование преступлений, на осуществление уголовного правосудия, исправление лиц, совершивших преступление, и контроль за их поведением после отбывания наказания, а также на возмещение отрицательных последствий преступлений [1, с. 697].

Уголовно-правовое воздействие, безусловно, включает в себя не только непосредственное применение норм уголовного законодательства к мигрантам, виновным в совершении преступления. Оно предполагает более широкий круг элементов, которыми признаются:

- уголовно-правовые меры предупреждения преступлений;
- уголовно-правовые меры пресечения преступлений (необходимая оборона, причинение вреда при задержании лица, совершившего преступление, привлечение к ответственности за приготовление или покушение на преступление, своевременное применение уголовно-правовых запретов с двойной превенцией);
- уголовно-правовые меры реализации ответственности.

Обращаясь к уголовно-правовым мерам предупреждения преступлений, совершаемых мигрантами, перечислим основные из них – это пропаганда уголовного законодательства, побуждение правонарушителей к добровольному отказу от завершения начатого преступления, побуждение правонарушителей к деятельному раскаянию. Также в эту группу включают содействие социальной адаптации лиц, совершивших преступления [2, с. 29].

Пропаганда уголовного законодательства в Республике Казахстан осуществляется различными способами: посредством проведения индивидуальной воспитательной и разъяснительной работы с гражданами, выступлений перед населением (на сходах граждан по месту жительства, в трудовых коллек-

тивах), с использованием прессы, радио, телевидения, компьютерных линий связи и т. д.

По нашему мнению, в настоящее время снизилась возможность применения в среде мигрантов уголовно-правовых мер предупреждения преступлений, в том числе, пропаганды уголовного законодательства, побуждения правонарушителей к добровольному отказу от завершения начатого преступления и к деятельному раскаянию.

Традиционно, до 90-х годов прошлого века, в нашей стране уголовно-правовые меры предупреждения преступлений реализовывались, прежде всего, по месту жительства граждан и по месту их работы, с помощью воздействия трудовых коллективов. Однако, для последнего десятилетия прошлого века и первых лет века нынешнего характерным стало расширение «анонимности» проживания мигрантов и распространение трудовой занятости мигрантов в теневой экономике.

Это, безусловно, затрудняет адресную работу с названной категорией населения в виду наличия сложности мигрантов в целом, в том числе и тех из их числа, применение уголовно-правовых мер предупреждения преступлений к которым является необходимым.

Мы согласны с позицией М.М. Бабаева и М.В. Королевой, что безличность и анонимность жизни «конечно, снижает эффективность различных форм социального контроля за поведением людей, затрудняет дело их повседневного воспитания и необходимой коррекции поведения, осложняет дело выявления тех случаев и ситуаций, которые требуют вмешательства общественности или государственных органов» [3, с. 15].

«Анонимность» прибывших к новому месту проживания мигрантов обусловлена, во-первых, тем, что ими еще не установлены устойчивые социальные связи, зачастую они не знают даже ближайших соседей, а соседи не знают их, значительное число приезжих проживает без регистрации по месту пребывания и жительства в установленном законом порядке.

В части, касающейся преступников-мигрантов, обращает на себя внимание их «злостное» уклонение от регистрации. Это, вероятно, можно объяснить нежеланием указанного контингента попасть в поле зрения правоохранительных органов.

Исследуя преступность мигрантов В.А. Берзин констатировал: «порядка 30 % преступлений, совершаемых за год в столице, приходится на долю не жителей города, большинство из

которых на момент совершения преступления не были зарегистрированы в паспортно-визовой службе города» [4, с. 3]. Значимость официальной регистрации граждан по месту пребывания в том, что она существенно облегчает выявление лиц, совершивших преступления.

Таким образом, чем больше зарегистрировано граждан, прибывших к новому месту проживания, тем выше возможность выявления лиц, в отношении которых требуется применение уголовно-правовых мер, и напротив, если нет информации о прибывающих, меньше вероятность выявления среди них криминогенного контингента.

Затруднения в своевременном выявлении мигрантов, в отношении которых требуется применение уголовно-правовых мер, обусловлены также особенностями сферы их трудовой деятельности. К сожалению, отмечаемое в литературе отрицательное влияние разрушения или ослабления связей с трудовыми коллективами на поведение личности [5, с. 45], актуально для исследуемой категории населения.

В связи с изложенным, полагаем, для повышения эффективности применения к мигрантам уголовно-правовых мер, необходимо обеспечить:

- укрепление связей правоохранительных органов с населением с целью привлечения его к содействию в деятельности по предупреждению, выявлению и пресечению преступлений, совершаемых мигрантами;
- проведение мероприятий по совершенствованию системы учета граждан;
- более активное противодействие незаконной миграции и нелегальной трудовой занятости мигрантов.

Для обеспечения применения уголовно-правовых мер в отношении мигрантов важное значение наряду с вышеуказанными условиями, имеет уровень специальной профессиональной подготовки должностных лиц, осуществляющих их.

При работе с мигрантами необходимо дополнительно знать очень большое количество законов, подзаконных актов, видов используемых документов, что также требует дополнительной специальной подготовки. Более тридцати законов и ста нормативно-правовых актов (заметим, некодифицированных) регулируют различные вопросы, связанные с мигрантами. Так, при пресечении преступлений и возбуждении уголовных дел в отношении мигрантов – иностранных граждан имеются особенности, обусловленные выяснением наличия или отсутствия у данных

лиц иммунитета от уголовной юрисдикции Республики Казахстан.

Третий аспект, влияющий на совершенствование уголовно-правовых мер борьбы с преступлениями мигрантов – правовое обеспечение. Мы считаем, что необходимо совершенствовать действующее законодательство, что будет выступать в качестве одной из наиболее эффективных мер в борьбе с преступностью мигрантов. Полагаем, эта необходимость является объективной, поскольку она обусловлена динамичностью процессов и явлений, связанных с противоправной деятельностью исследуемого контингента населения, что требует соответствующего отражения в правовых нормах.

Одной из основных гарантий законности реализации уголовной ответственности является правильная квалификация общественно опасных деяний. Она включает в себя точное установление признаков конкретного общественно-опасного деяния и соотнесение их с признаками конкретного состава преступления, предусмотренного в нормах Особенной части Уголовного кодекса. В связи с чем, особенно важно, чтобы выявляемые в практике борьбы с преступностью неточности, противоречия, пробелы в законах устранялись, и законодательство совершенствовалось.

Подводя итог рассмотрения проблемных аспектов применения уголовно-правовых мер, видится, что следующие предложения повысят эффективность применения уголовно-правовых мер в векторе противодействия преступности мигрантов: уровень эффективности осуществления уголовно-правовых мер зависит, прежде всего, от уровня выявления фактов, являющихся основанием применения указанных мер, а также лиц, в отношении которых они применяются. Для значительного контингента мигрантов, особенно правонарушителей, характерна «анонимность» пребывания в новом месте проживания (обусловленная слабостью социальных связей и контактов, отсутствием регистрации, трудовой занятостью в теневой экономике либо вне рамок трудовых коллективов), что затрудняет выявление тех лиц и ситуаций, которые требуют применения уголовно-правовых мер. В связи с чем, для повышения эффективности применения к мигрантам уголовно-правовых мер, необходимо: обеспечить укрепление связей правоохранительных органов с населением, с целью привлечения последнего к борьбе с преступностью мигрантов; провести мероприятия по совершенствованию системы учета граждан; активизировать противодействие незаконной миграции и нелегальной трудовой занятости мигрантов.

Литература

- 1 Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – М., 2004. – 800 с.
- 2 Гришанин П.Ф. Меры уголовно-правового воздействия на преступность и их реализация органами внутренних дел: Лекция. – М., 1996. – 53 с.
- 3 Бабаев М.М., Королева М.В. Преступность приезжих в столичном городе. – М., 1990. – 84 с.
- 4 Берзин В.А. Криминологическая характеристика и профилактика преступности мигрантов в условиях сверхкрупного города (на материалах города Москвы): Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1999. – 186 с.
- 5 Гладких В.И. Проблемы предупреждения органами внутренних дел преступности в сверхкрупном городе: Дис. ...д-ра юрид. наук. – М., 1997. – 196 с.

References

- 1 Criminology: Textbook / Ed. V.N. Kudryavtsev and V.E. Eminov. – M., 2004. – 800 p.
- 2 Grishanin P.F. Measures of criminal law on the crime and the implementation of the internal affairs bodies: Lecture. – M., 1996. – 53 p.
- 3 Babaev M.M., Koroleva M.V. Crime visitors to the capital city. – M., 1990. – 84 p.
- 4 Berzin V.A. Criminological characteristics and prevention of criminality of migrants in the conditions of a superlarge city (on materials of Moscow): Dis. ... Cand. jurid. Sciences. – M., 1999. – 186 p.
- 5 Gladkikh V.I. Problems of the prevention of crime by internal affairs bodies in the mega-city: Dis. ... Dr. jurid. Sciences. – M., 1997. – 196 p.

Избасова А.Б.
**Компьютерлік қылмыстық
құқық бұзушылықтардың
субъектісі туралы**

Аталған мақалада автор арнайы субъектілер ұғымы, компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар субъектісінің ұғымы, аталған қылмыс субъектілерінің жіктелу мәселелерін, оларды бір-бірінен ажырату мәселелері қарастырылған. Компьютерлік қылмыстық құқық бұзушылықтар аясында шетелдік тәжірибе де қарастырылған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс субъектісі, арнаулы субъект, компьютерлік қылмыстар, компьютерлік ақпарат.

Izbasova A.B.
**About subjects of computer
criminal offenses**

In this article the author gives definition of the special subject, subjects in the sphere of computer information, considers questions of classification of subjects of computer crimes and questions of their limitation. Foreign experience in the sphere of computer criminal offenses is also considered.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: criminal offenses, subject of a crime, special subject, computer crimes, computer information.

Избасова А.Б.
**О субъекте компьютерных
уголовных правонарушений**

В данной статье автор дает определение специального субъекта, субъектов уголовных правонарушений в сфере компьютерной информации, рассматривает вопросы классификации субъектов компьютерных преступлений и вопросы их отграничения. Также рассмотрен зарубежный опыт в сфере компьютерных уголовных правонарушений.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: уголовные правонарушения, субъект преступления, специальный субъект, компьютерные преступления, компьютерная информация.

**КОМПЬЮТЕРЛІК
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
СУБЪЕКТИСІ ТУРАЛЫ**

Ақпараттандыру осы уақытта Қазақстан аумағында жаңа негативті (жағымсыз) құбылыстардың пайда болуына, соның ішінде осы саладағы қылмыстарға алып келді.

Ғылыми-техникалық прогресс қылмыстың мазмұның күрделі өзгертті, сол себепті қылмыспен күресудің механизмі құрамында да өзгерістерге алып келді. В.А. Мазуровтың айтуынша, компьютерлік технологияларды пайдалана жасалатын қылмыстар тек электронды болмыста ғана емес, сонымен қатар қандай да болсын электронды құрылғылар бар тәндік өмірде де жасалып жатады [1, 68 б.].

Кез келген мемлекеттің ұлттық инфрақұрылымы бүгінгі күні жаңа компьютерлік технологиялармен тығыз байланысты. Банктік және энергетикалық жүйелердің күнделікті қызметі, көлік жүйелері, әуе қозғалысы тіпті медициналық жәрдем мен адамға қажетті күнделікті мұқтаждық қызметтері мен сервисі автоматтандырылған электронды есептеу жүйелерінің дұрыс және қауіпсіз жұмысына толық тәуелді. Қазіргі таңда жалпы қылмыстардың басты бөлігін жаңа технологиялармен байланысты жасалатын қылмыстар саны қамтып келетінін сан алуан рет айттық. Оның тез дамып өсуіне тікелей қазіргі жаңа заманның негізгі бастамасы Интернет ғаламторымен тікелей байланысты және онымен тең дәрежеде күресуді жүзеге асыра алмай келе жатқан өкілетті органдармен және тиісті шаралардың жетіспеуімен байланысты десек те болады.

Әрекеттің белгілі бір қылмыс құрамын құрайтындығын және ол үшін қылмыстық жауаптылықтың мүмкіндігін анықтау үшін қылмыс жасаған нақты тұлғаны тауып, оның қылмыстық заңда белгіленген барлық белгілерге ие екендігін анықтау қажет. Кез-келген қылмыстың қылмыс құрамының міндетті элементтерінің қатарында қылмыс субъектісі кіреді, себебі қылмыс нақты жеке тұлғамен жасалады. Қылмыстық заң қылмыс субъектісі ретінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта қылмыстық жауаптылық жасына толған есі дұрыс жеке тұлғаны таниды (ҚР ҚК 15-бабаның 1-бөлігі). Бұған қоса заңмен қылмыстардың жекеленген түрлері үшін қылмыстық жауаптылық мүмкін болатын субъектілердің шектелген шеңберіне жауаптылық көзделеді. Бұл кейбір қылмыстар есі дұрыс және қылмыстық жауаптылық жасына толған кез-келген тұлғалармен емес, қылмыстық кодекстің сәйкесінше бабымен

қарастырылған жекеленген ерекшеліктерге ие тұлғалармен жасалады. Бұл арнаулы субъектілермен жасалатын қылмыс құрамдары, олардың қатарына компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар да жатады. Қарастырылып отырған қылмыс құрамдары субъектілерінің анықтамасы бір жақты түсіндірілмеді. Кейбіреулері есептеу техникасын пайдалану саласындағы қылмыстар тек арнаулы субъектілермен жасалатын қылмыстар деп тұжырымдайды. Ал ғалымдардың екінші тобы қоғамның компьютерлендіру деңгейі жоғары болған сайын аталған қылмыстар жалпы субъектілермен жасалатындығы жиеліей түседі деген ойда.

Шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, компьютерлік қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектілері олардың кәсіби даярлығы мен әлеуметтік жағдайларының деңгейлеріне қарай ажыратылады. «Компьютелік» қылмыскерлерді бірнеше топтарға бөліп қарастыруға болады.

Бірінші топ – электрондық есептеуіш машиналарды пайдалану ережелерін бұзушылар. Олар өздерінің техникалық білімдерінің жеткіліксіздігі салдарынан оларды қызықтыратын ақпаратпен танысу немесе қандай да болмасын бағдарламаны ұрлап алу немесе электрондық есептеуіш машиналардың қызметін тегін пайдалану мақсатында қылмыстық құқық бұзушылықтар жасайтындар.

Екінші тоты компьютерлік техника мен бағдарлама жасау саласындағы кәсібилік пен өзіндік фанатизм және тапқырлықты үйлестірген тұлғалар құрайды. Оларды «хакерлер» немесе «бағдарлама жасауға құштар адамдар (одержимые)» деп атайды. Бұл субъектілер компьютерлік техника құралдарын өздерінің творчестволық және кәсіби білімдері, дағдылары мен біліктіліктеріне деген өзіндік сын-тегеурін ретінде қарастырады. Бұл топ субъектілеріне тән ерекшелік болып қылмыскерлерде материалдық пайда табу ниеттерінің болмауы табылады. Бұл субъектілер басым көпшілік қылмыстарды өздерінің қабілеттіліктерін дәлелдеу, көрсету және бекіту мақсатында жасайды.

Аталған топтағы қылмыскерлердің қызметі компьютерлік жүйелерге заңсыз кіру, ұрлық ақпаратты бұрмалау мен жоюдан көрініс табады. Ерекше назарды бұл ретте компьютерлік техника саласындағы кәсіби-мамандар аудартады. Компьютерлік жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шаралардың күшеюін олар психологиялық тұрғыда өздерінің кәсібилігін тексеруге деген шақыру ретінде қарастырады. Сондықтан олар өздерінің артықшылықтарын көрсетуге талпынып, нәтижесінде бұл әрекеттер қылмыс жасауға әкеп соқтырады.

Бұл топтағы компьютерлік қылмыскерлерді қылмыс жасауға деген арнайы дайындығы мен нақты мақсатының болмауы; қылмыс жасау әдісінің өзгешелігі; қылмыс жасау құралы ретінде тұрмыстық техника құралдары мен заттарын қолдануы сияқты белгілеріне байланысты ажыратуға болады.

«Хакер» термині ақылшын «hack» сөзінен шыққан – кесу, шабу мағынаны білдіреді. Бұл тұлғаларды сипаттайтын жариялымдардан хакер – әлсіреу жағдайына дейін дисплейде 12-16 сағат қатарынан жұмыс жасайтын, андасанда тамақтанып, сырт келбетіне қарамайтын, қоршаған ортаға көңіл аудармайтын және өзгелердің пікіріне құлақ аспайтын азамат. Дегенмен олар операциялық жүйенің қыр-сырын, ассемблер (операциялық жүйеде бағдарламаны автокодтан машина тіліне автоматты түрде аударуға арналған көмекші бағдарлама) тілін (assembly language), бағдарлама жасаудың жоғарғы деңгейдегі тілдерін және шалғай құрылғылардың ерекшеліктерін жетік білетін тұлғалар санатына жатады [2].

Біреулерінің негізгі өнімдері – құжаттарды құрамайтын ұсақ бағдарламалық жүйелер. Оларды құру барысында жиі біреудің бағдарламаларын «қиқымдау (кромсание)» бүлдіру пайдаланылады. Олардың қызметінің мақсаты болып өздерінің түсінулері бойынша – операциялық жүйенің мықты бағдарламаларын (ойындар, вирустар, бағдарлама тілдері және т.б.) құру табылады.

Ал кейбіреулері үшін басты міндет қандай да бір жүйеге кіру, бұл жүйенің қорғалуын бейтараптандыру болуы мүмкін. Бұларды кракерлер (crack – бұзу) деп атайды.

Үшінші біреулерін «ақпараттық саяхатшылар» деп атайды. Олар біреулердің компьютерлері мен жүйелеріне кірулерімен мамандандырылған. Ал төртіншілері – троян бағдарламалары мен компьютерлік вирустарды құраушылар. Алайда бұларды хакерлер деп атауға болмайды. Себебі хакерлердің ресми емес «кодекстерінде» өз білімдерін тұтынушыларға зиян келтіру үшін пайдалануға тыйым салынған.

Хакерлердің өз қағидалары бар. Олардың әдеби келесі көрсетілгендерге негізделген:

1) Компьютерлер – бұқара топқа арналған құрал. Олар тек ауқатты адамдардың ғана меншігінде болмауы керек;

2) Ақпарат барлығына бірдей тиесілі және еркін болуы тиіс. Хакерлер бағдарламаларды құрастырып, тарату қажет, оларды құпия ұстауға болмайды деген көзқарасты ұстанады;

3) Бағдарламалық код – көпшіліктің игілігі. Жақсы кодты барлығы пайдалануы керек, ал жаман код түзетілуі тиіс, бағдарламалар автор-

лық құқықпен қорғалмаған немесе көшіріп алудан қорғалған болмауы керек;

4) Бағдарлама жасау – бұл өнер;

5) Компьютер – тірі организм. Оны күтіп, бағалау қажет [3, 37 б.].

Америка криминалистері «хакерлерді» келе-сідей суреттейді: жасқаншақ, компьютермен бұркенетін, интроверт, өздерін жоғары бағалайтын, алайда басқа тұлғалар арасында беделді емес, ұйымдастырушылық қабілеттіліктері төмен, ақылды, интеллектуалдық көрсеткіштері жоғары, әдемі сойлейтін, сауатсыз жазатын, үлгерімдері төмен тұлғалар. Қызметтерінің шыңы – 16-17 жас.

Қарастырылып отырғандардың ішінде екінші және үшінші топтағы қылмыскерлер ұқсас келеді. Олардың құрамына психикалық аурудың жаңа түрі – ақпараттық аурулар немесе компьютерлік фобиялармен ауыратындар кіреді. Аурудың аталған санаты ақпараттық жүйенің жүйелі түрде бұзылуынан болады: ақпараттық ашығулар мен қайта жүктеулер, ақпараттық тартыстар т.б. Бұл топтағы қылмыскерлермен жасалатын компьютерлік құқық бұзушылықтар негізінен қылмыстық ниетсіз компьютерлік техника құралдарын жою немесе бүлдірумен байланысты.

Ал төртінші топты құқыққа қарсы әрекеттерді нақты пайдакүнемдік мақсатта жасайтын кәсіби «компьютерлік» қылмыскерлер құрайды. Бұл қылмыскерлер қылмысты жасыруға бағытталған әрекеттермен компьютерлік құқық бұзушылықтарды жасаудың көптігімен сипатталады. Көбінесе олар жоғары техникалық, заңдық немесе экономикалық білімдері бар білікті мамандар. Олардың басты мақсаттары қақсы тараптан экономикалық, техникалық және басқа да салалардағы маңызды ақпаратты алу болып табылады. Бұл қылмыскерлер үлесінде компьютерлік техника құралдарын пайдалану арқылы жасалған көптеген аса ауыр қол сұғушылықтар жатыр. Бұл топтың

ішінде «ақ жағалылар» деп аталатын байсалды қылмыскерлер – бухгалтерлер, қазынашылар, тәулі фирмалардың қаржыларын басқарушылар, адвокаттар, компаниялардың вице-президенттері және т.б. бар. Аталған қылмыскерлерге компьютерлерді жоспарланып отырған қылмыстарды үлгілеу, бәсекелестерді компьютерлік бопсалау, ақпаратты бұрмалау және т.б. әрекеттер тән. Мұндай қылмыстардың мақсаты болып негізінен материалдық пайда табу немесе басқа қылмыстық әрекеттерді жасыру табылады.

Нақты қылмыстық істердің аналитикалық деректерінің негізінде жасалған «компьютерлік» қылмыскердің жалпыланған сипаттамасы келесідей:

Қылмысты жасау барысындағы қылмыскерлердік 33%-ның жасы 20-дан аспаған, 13%-ы 40-тан асқан және 54% – ның жасы 20 мен 40 жас аралығындағылар. Қылмыскерлердің басым көпшілігі жыныстық қатыстылығына бойынша ер адамдарды (83% шамасында) құрады, дегенмен әйел адамдар тарапынан аталған қылмысты жасау жыл сайын қарқын алуда. Бұл ретте ер адамдармен жасалатын қылмыс зардабы әйел адамдардың жасаған қылмыстарының зардабына қарағанда 4 есе көп. Қылмыс жасау кезінде қылмыскерлердің 52%-ы ақпаратты автоматтандырылған өңдеу саласында арнайы дайындығы бар тұлғалар, 97%-ы өздерінің өндірістік процестерінде компьютерлік технологияларды пайдаланатын мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың қызметкерлері болып шықты [4, 28 б.].

Сонымен қатар, әрбір мың компьютерлік қылмыстардың ішінен тек жетегі ғана кәсіби программисттермен жасалатындығы қызықты. Аталған жағдайларды компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру процессінде, сонымен қатар құқық қолдану тәжірибесінде тергеу мен аталған құқық бұзушылық түрінің алдын алуда ескеру қажет.

Әдебиеттер

- 1 В.А.Мазуров «Компьютерные преступления: классификация и способы противодействия». – М., 2002.
- 2 Биекенов Н.А. Некоторые проблемы обеспечения кибербезопасности в Республике Казахстан. – Алматы, 2014.
- 3 Борисов М. А., Романов О. А. Основы организационно-правовой защиты информации. (Гриф УМО по дополнительному профессиональному образованию). №2. Изд.3, перераб. и доп. – М.: Книжный дом «ЛЕНАНД», 2014. – 248 с.
- 4 Михеева Е.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: учеб.пособие. – М.: Проспект, 2010. – 448 с.

References

- 1 V.A.Mazurov «Kompyuternyye prestupleniya: klassifikatsiya i sposobyi protivodeystviya» // М., 2002.
- 2 Biekenov N.A. Nekotorye problemy obespecheniya kiberbezopasnosti v Respublike Kazahstan // Almaty, 2014.
- 3 Borisov M. A., Romanov O. A. Osnovyyi organizatsionno-pravovoy zaschityi informatsii. (Grif UMO po dopolnitelnomu professionalnomu obrazovaniyu). #2. Izd.3, pererab. i dop. М.: Knizhnyiy dom «LENAND», 2014. – 248 s.
- 4 Miheeva E.V. Informatsionnyie tehnologii v professionalnoy deyatel'nosti: ucheb.posobie. – М.: Prospekt, 2010. – 448 s.

Базилова А.А.
**Компьютерлік қылмыстарды
ашу және әшкерелеу
тәжірибесі**

Автор мақалада компьютерлік қылмыстарды жасау, ашу және әшкерелеу тәжірибесі туралы мәселелерді қарастырған. Сонымен қатар осы қылмыстардың алдын алу жолдары қарастырылған.

Мақала 25/76МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: компьютер, антивирус, қылмыс, компьютерлік техника.

Bazilova A.A.
**The practice of disclosure and
investigation of computer crimes**

The author of this article examines the causes of committing computer crimes and measures to combat these crimes and disclosure. Also questions of prevention of these crimes are considered.

Article is executed within the research 25/76GF4 «Criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of ensuring information security and counteraction of computer crimes».

Key words: computer antivirus, crime, computer equipment.

Базилова А.А.
**Практика раскрытия и
расследования компьютерных
преступлений**

Автор в данной статье рассматривает причины совершения компьютерных преступлений и меры по борьбе и раскрытию этих преступлений. Также рассматриваются вопросы профилактики данных преступлений.

Статья выполнена в рамках исследования 25/76ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: компьютер, антивирус, преступления, компьютерная техника.

**КОМПЬЮТЕРЛІК
ҚЫЛМЫСТАРДЫ АШУ
ЖӘНЕ ӘШКЕРЕЛЕУ
ТӘЖІРИБЕСІ**

Компьютерлік қылмыстарды ескертудің құқықтық және ұйымдастыру-техникалық шаралары жүйесін қолдану, сөзсіз, компьютерлік қылмыспен күрестегі бір жетекші бағыт болып табылады. Бірақ бір ескету шаралары үнемі қылмыстық әрекеттерді болдырмауға күші жетпейді. Бұл белгілі жайт. Оның үстіне компьютерлік жүйелер мен электрондық жабдықтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесімен айналысатын жетекші мамандар сөз пайдаланушыларына машиналық ақпараттағы, айналымдағы ақпараттардың толық жасырындығы мен сақталуына кепілдік беретін абсолютті сенімді электрондық жүйенің әлемде жоқ екендігіне бірауыздан пікірлес болып отыр. Осыған орай компьютерлік техника құралдарын қорғау мәселесімен ғана емес, сондай-ақ компьютерлік қылмыстарды әшкерелеу мәселесін де шешу керектігі туындайды. Көрсетілген қажеттілік егер де ескерту шаралары түгесілген жағдайда, сондай-ақ заңға қарсы шаралардың орын алуына толық дәрежеде мүмкіндік бермеген жағдайда туындайды.

Туындаған проблеманың жаңашылдығы, қоғамының компьютерлену процесінің өрлей өсуі, біздің ойымызша құқық-қорғау органдарын жаңа әлеуметтік көріністерге адекватты қарсы тұру және белсенді күрес жүргізу ісіне дайын болмауы жағынан қапы қалдырды деуге болады. Біз санаймыз, бұл тенденция менің жұмысымның бірінші тарауында егжей-тегжей қарастырған объективті және субъективті факторлардың болуы әсерімен де тереңдей түсті. Ол мамандар жүргізген зерттеулер арқылы да дәлелденеді. Мысалы, сұрақ қойылған респонденттердің 76%-ы, олар қалалық және аудандық басқарма бастықтарынан жинақталған зерттеу тобын құрушылар, өз бөлімдерінде әзірге компьютерлік қылмысты ашу мәселесімен айналысуға қабілетті қызметкер дәл қазір жоқ екенін айтады. Осындай көзқарасты ішкі істер органдары тергеу бөлімшелерінің бастықтарынан құралған топ респонденттері де ұстанады. Менің ойымша, осындай істерді сапалы тергеу үшін шетелдік әріптестер тәжірибесін ескере отырып құқыққорғау органдарының арнаулы бөлімшелерін жасақтау керек. Мысалы, АҚШ-та мұндай бөлімшелер 1982 жылдан бастап жұмыс істейді. Істің жалпы жағдайы төмендегідей, компьютерлік қылмысты тергеу ісі экономикалық қылмыспен күрес бөлімдері қызметкер-

лері жүргізеді, олардың компьютерлік техника саласындағы мамандығы жоқ, қажетті білімі жоқ.

Біз компьютерлік қылмыс категорияларына жатқызған заңға қайшылығы болмашы көрінетін әрекеттің астарында аса ірі көлемде ақша, қаржы қымқыру қылмысы жатады. Оны тануға маманның көзі қажет.

Тәжірибе көрсеткендей, тергеушілер компьютерлік қылмыстардың осы бөлігін тергей келе сол сәтінде шеше алмайтын қиындықтарға кездесіп отырады, олардың арасынан төмендегілерді көрсеткім келеді:

– қылмыстық әрекеттерді квалификациясының күрделілігі;

– қылмыстық –процессуалдық заңның жетілмеген тұстарынан әртүрлі тергеу амалдарын жүргізудегі қиындықтар;

– компьютерлік техника құралдарына программалық-техникалық сараптама тағайындаудағы және эксперттік қарастыруына шығарылған сұрақтарды қалыптастырудағы қиындықтар;

– кейбір сұрақтар бойынша тергеу ісіне тартылатын сәйкес мамандардың болмауы;

– компьютерлік техника саласындағы қарапайым білімнің болмауы.

Компьютерлік қылмыстарды тергеу процесіне теріс әсер беретін факторларды ерекше анықтап көрсеттім, олар өз шешімін жуық арада талап етеді:

1) құқықтық-процессуалдық заңның жетілмегендігі

2) ақпараттық ресурстардың құқықтық статусымен спецификалық ерекшеліктерін реттеуге шақыратын нормативтік базаның барынша әлсіздігі

3) көрсетілген түрдегі қылмысты тергеу әдістерінің болмауы

4) тергеу және сот тәжірибелерінің қорытындыларының болмауы

5) компьютерлік техника құралдарына керекті сараптаманы жасау бойынша базалық сараптама-криминалистік орталықтың болмауы

6) КТҚ криминалистік сараптама жүргізудің әдістемесінің болмауы

7) Құқыққорғау органдарының қажеттілігі үшін сәйкес мамандарды дайындау үшін оның әдістемелік орталықтың болмауы

8) Құқыққорғау органдары бөлімшелерін компьютерлік құралдармен өте жұпыны жабдықтау және үйлеспеген әрекеттер туындайтын осындай мәселелерді шешу кезіндегі аймақтық қайшылықтар

Жоғарыдағы көрсетілген факторлардың өзара жинақталуы нәтижесінде тәжірибеде қылмысты дер кезінде ашу мүмкіндігін әжептәуір қиындататын және іс бойынша жұмыстың бастапқы кезеңіндегі айғақтарды толық жинауға қиындық келтіреді.

Компьютерлік қылмысты тергеу процесінде мәліметтерді өңдеу кезеңін орнықтыруда қайсыбір өзгерістер енгізілгендігін, ЭЕМ-ді қолданғандағы бухгалтерлік ЭЕМ-де құрастырылған алғашқы және бухгалтерлік құжаттардағы интеллектуалды түрде алмастыру белгілерін, жедел жадыны тасығыштарда зерттеу арқылы есептеу қызметкерлерінің компьютерлік қылмысты жасауға қатыстылығын әшкерелеу, сондай-ақ ЭЕМ-ге сәйкес мәліметтерді енгізген тұлғаларды да т.б. Менің ойымша, бұл мақсаттар үшін сот-бухгалтерлік сараптама өндіргісінің әдістемесін қолдануға болады, ол зерттеу бар.

Қорыта келе айтатынымыз, компьютерлік қылмысты жасау әдістері көп және барған сайын көбеюде. Бұл компьютерлік техника құралдарының жетілу шамасына қарай жүреді. Ал компьютерлендіру шет мемлекеттермен немесе көршілес мемлекетіміз Ресейге қарағанда әлі де төмен деңгейде, алайда даму барысында. Әсіресе, компьютерлік қылмыстан жапа шегушілер жоғарыда атап өткеніміздей: заңды тұлғалардың (мекеме, ұйымдар мен меншіктің барлық түрлеріндегі кәсіпорын т.б.) компьютерлік қызмет көрсетуі кең қолданылуда. Сондықтан бұл еімізде нағыз проблема болмай тұрғанда оны алдын алу керек және шешу керек.

Әдебиеттер

- 1 Деянин и др. «Теоритические основы компьютерной безопасности». – М.: Радио и связь, 2000
- 2 Битиев Ш.Б. «Защита информации и информационная безопасность». – Алматы: Асем-Систем, 2005
- 3 П.Б Хорев, «Методы и средства защиты информации в компьютерных системах». – М.: Академия, 2005
- 4 Партыка Т.Л, Папов И.И, «Информационная безопасность». – М.: Форум-Инфра, 2004
- 5 Рябко Б.Я, «Криптографические методы защиты информации». – М.: Горячая линия-телеком, 2005
- 6 Левин М, «Криптография без секретов. Руководство пользователя». – М.: Новый издательский дом, 2005

References

- 1 Devyanin F. and others. «Theoretically basics of computer security,» M: Radio and communication, 2000
- 2 Bitiev SH.B. «Data protection and information security», Almaty Asem-Systems 2005
- 3 P.B. Horev, «Methods and tools for the protection of information in computer systems», M: Academy 2005
- 4 Partyka T.L. Popev. I.I. «Information Security,» M: Infra-Forum 2004
- 5 B.YA. Ryabko, «Cryptographic methods of information protection,» M: Hotline Telecom 2005
- 6 Levin M. «Cryptography without secrets. User's Guide, «M: New Publishing House, 2005

Зулеева А.Ж.

Медиаторларды жауаптылыққа тартудың әлемдік тәжірибесі

Мақала медиатордың жауаптылығын заңмен бекітілген медиацияның тиімділігі мен көрсетілетін қызмет сапасының кепілдігі ретінде қарастырады. Жұмыста медиатор мен келісім-шарттың тараптары арасындағы туындайтын қатынастардың құқықтық табиғаты, осы құқықтық қатынастарды реттейтін қайнар көздері, делдалдың жауаптылығының нысандары талқыланады. Қазақстандағы медиатордың жауаптылығын белгілеу сұрақтарын қарастыру барысында бұл саладағы отандық және шет елдердің тәжірибесі салыстырылады.

Түйін сөздер: медиация, қатынастардың азаматтық-құқықтық табиғаты, құқықтық даулар, жауаптылықтың нысандары.

Zuleeva A.

World experience of establishment of responsibility of mediators

Article is devoted to a question of responsibility of a mediator as legislatively installed mechanism of ensuring efficiency of mediation and quality assurance of services. In work the legal nature of the relations arising between a mediator and the parties of negotiations, sources of legal regulation of these legal relationship, forms of responsibility of mediators is analyzed. By consideration of questions of fixing of responsibility of mediators in Kazakhstan the domestic and foreign experience in this sphere is compared.

Key words: mediation, civil nature of the relations, legal conflicts, responsibility forms.

Зулеева А.Ж.

Мировой опыт установления ответственности медиаторов

Статья посвящена вопросу ответственности медиатора как законодательно установленного механизма обеспечения эффективности медиации и гарантии качества услуг. В работе анализируется правовая природа отношений, возникающих между медиатором и сторонами переговоров, источники правового регулирования данных правоотношений, формы ответственности медиаторов. При рассмотрении вопросов закрепления ответственности медиаторов в Казахстане сравнивается казахстанский и зарубежный опыт в данной сфере.

Ключевые слова: медиация, гражданско-правовая природа отношений, правовые споры, формы ответственности.

МЕДИАТОРЛАРДЫ ЖАУАПТЫЛЫҚҚА ТАРТУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдарының, арнайы әдебиет беттерінен «медиация» сөзі түспейді. Алайда, «медиация» сөзінің мағынасын қарапайым халық толықтай түсіне бермейді. Себебі, бұл ұғым біздің қоғамға енді ғана еніп жатыр. Медиация құқықтық дау-жанжалды соттан тыс, альтернативті түрде шешудің формасы болып табылады. Демек, «медиация» термині дауды оған ешқандай да қатысы жоқ үшінші бір тұлғаның – медиатордың араласуы арқылы шешу мағынасын білдіреді. Осындай рәсімдер барысында мүдделері қайшылыққа түскен тараптар медиатордың тәжірибесіне, білімі мен іскерлігіне сүйене отырып өзара пайдалы шешімге келеді.

Медиацияны дамыту Қазақстанда қалыптасқан жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын қорғау, дауларды шешу мен тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету тетіктерін жетілдірудің ең тиімді бағыты болып табылады. Сондықтан құқық қолдану тәжірибесіндегі қалыптасқан дауларды альтернативті түрде шешу рәсімдерін білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығының кепілі ретінде де қарастыруға болады.

Әрине, өмірде азаматтардың түсініспеушілігінен неше түрлі келіспеушіліктер, даулы мәселелер туындайды. Міне, сондай мәселелерді шешуде медиаторлардың қызметіне жүгіну өте тиімді. Өйткені медиация даулы мәселелерді шешуде әлемде өзін-өзі толық ақтаған процесс. Кәсіби медиатордың алдына қойған басты мақсаты – кез келген келіспеушілікті сотқа жүгінусіз-ақ, дауласушы тараптардың барлығына бірдей тиімді жағдайда шешу. Мұны даулы мәселені бейбіт жолмен шешу деуге де болады.

Медиация институтының артықшылары көп. Біріншіден, азаматтардың істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыру барысында соттарға тиетін жұмыс жүктемесі тым үлкен болады. Екіншіден, бірнеше сатыдан тұратын сотта дауларды шешу бірталай уақыт пен күшті, соған байланысты қаржы шығындарын да талап етеді. Тағы да бір айта кететін жәйт, сот шешімдері көбінесе бір тарапты қанағаттандыратындықтан, екінші тарап өз құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында ұзақ уақытын шағымдануға (апелляциялық, кассациялық және қадағалау сатылары) кетіреді. Сонымен қатар, әрбір сатыда істі қараудың бекітілген мерзімдері бар. Іс бойынша ше-

шім қабылдау созылып кетеді, кейде ол үшін бірнеше айлар, тіпті жылдар қажет болатын. Солайша шешімді орындаудың еріктілігіне бөгет жасалып, оларды мәжбүрлі түрде орындауға жол берілетін.

Медиация институтына байланысты екі жақты қанағаттанарлық шешімдер қабылданады. Осындай жолмен шешу қажетті шешімге қол жеткізуге күштемейді, сондықтан да сыбайлас жемқорлықтың пайда болуына жол берілмейді. Таңқаларлық емес, бұл қағиданы Батыс мемлекеттерінде «win-win» – «жеңіс-жеңіс» деп атайды.

Медиация – ерікті процесс. Медиатор бір жақтың ғана мүддесін жақтайтын бітімші емес. Сонымен қатар медиатор туындаған мәселе бойынша өзінің көзқарасын тараптарға мәжбүрлеуге құқығы жоқ. Оның кеңесі жақтардың келісімге келуіне көмек көрсетуі тиіс. Шиеленістерді тегістеп, сұрақтар қоя отырып, медиатор тараптардың өзара тиімді шарттарға жету үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер қолданып және нақты жүзеге асатын келісімшарт жасайды.

Медиация – құпиялы процесс. Тараптар медиацияның құпия процесс екендігін мойындайды және келіседі, және бұл құпиялылықты медиатор да сақтауы тиіс. Яғни медиатор медиация процесі кезінде айтылған, жазылған немесе басқаша түрде ұсынылған материалдарды ешкімге, ештеңе ашпайды. Осындай материалдар медиация процесі кезінде тек тараптарға қажетті адвокаттар мен кәсіби мамандарға, тараптардың келісімі бойынша басқа да тұлғаларға берілуі мүмкін. Ешбір тарап өз пайдасы үшін медиаторды куә ретінде қатыстыруға құқығы жоқ.

Медиатор медиация барысында алған мәліметтерді келесі жағдайларда ашуы мүмкін:

- заңмен қажет етілсе;
- сот билігінің бұйрығымен;
- болашақта қылмыс жасалу немесе адамның өміріне потенциалды қауіп-қатер әкелу жағдайында.

Қазіргі уақытта медиацияны қолдану 2011 жылғы 28 қаңтарда қабылданған «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңымен құқықтық реттеледі.

Заңға сәйкес медиация мынадай қағидаттар негізінде жүргізіледі:

- 1) еріктілік;
- 2) медиация тараптарының тең құқылығы;
- 3) медиатордың тәуелсіздігі мен бейтараптылығы;
- 4) медиация рәсіміне араласуға жол бермеушілік;
- 5) құпиялық [1].

«Медиация туралы» заңында медиация ұғымы, қолданылу аясы анықталып, медиация рәсімінің кепілдіктері, медиаторлардың қызметіне ақы төлеу және басқа да негізгі мәселелері қарастырылған. Аталған Заң бұқара халыққа өте қолайлы, әрі тиімді боларына күмәнсіз, әрі сот және құқық қорғау органдарының жұмыс барысына көп жеңілдіктер әкеледі. Бірақ, сонымен қатар кейбір маңызды сұрақтар бұл нормативтік актіде талқыланбай қалды.

Осындай шешуін таппаған сұрақтарға медиатордың жауаптылығы жөніндегі сұрақтар жатады. Медиатордың жауаптылығы медиация рәсімінің тиімділігі мен көрсетілетін қызмет сапасын кепіл етеді. Сондықтан әлемде, әсіресе англо-саксондық құқық жүйесінің елдерінде, медиатордың жауаптылығы өзекті мәселелерге жатады.

Шет елдерінде медиатордың жауаптылығының негіздері мен шаралары келісім-шартта нақтылап белгіленеді.

Мысалы, Германияда медиатордың жауаптылығы шартқа сәйкес және деликттік болып екі түрге бөлінеді. Бірінші жағдайда делдалдың жауаптылығы медиация туралы келісім-шартта бекітіледі (медиация рәсіміне нақтыланған уақытында келу және т.с.с.), ал екінші жағдайда медиатор Неміс Азаматтық кодексінің 823 бөліміне сәйкес жауапты болады. Азаматтық-құқықтық жауаптылықтың жалпы негізі ретінде медиация рәсімінің сәтсіздігі танылады. Және бір еске алатын жәйт, жауапкершілік қандай да бір белгілі шешімге жетпегені үшін емес, тек тәртіптің бұзылғаны үшін туындайды. Осындай сәтсіздік медиация рәсімі барысында делдалдың біліксіздігінен, кәсіби дайындық деңгейінің төмендігінен туындаған қателердің нәтижесі болып табылады. Медиатор істі негізсіз кешіктірген немесе құпиялық қағидатын бұзған болса, тараптарға материалдық және моральдік зиян келтіреледі [2, 37].

Көптеген ресейлік зерттеушілер медиатордың азаматтық-құқықтық жауапкершілігінің негіздерін заңда бекіткенді әділ деп санайды.

Д. Самигуллиннің пікірінше, медиатор тараптар ешқандай келісімге келмесе, шарттың мазмұнына және орындалуына жауапты бола алмайды. Осы сұрақтар бойынша жауаптылық тараптардың өздеріне жүктеледі. Ал басқа жағдайларда медиатор азаматтық-құқықтық, әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылыққа тартылу мүмкін [3, 70].

Медиатордың қызметіне байланысты талаптар Еуропалық Комиссияның қолдаумен

ынталы топпен әзірленген және 2004 жылы 2 маусымда Брюсселдегі конференцияда бекітілген Медиаторлар үшін жүріс-тұрыс ережелердің Еуропалық кодексінде көрініс тапқан.

Еуропалық кодексінде келесі маңызды ережелер көрсетілді:

1. Біліктілік. Делдалдар медиация саласында қажетті деңгейде білікті болуы тиіс. Медиаторлардың қызметіне қатысты стандарттар немесе талаптарды ескере отырып, оларды тиісті оқыту және медиация саласында теориялық және тәжірибелік дағдыларын үздіксіз жетілдіру, бағалау өте маңызды болып табылады.

2. Тәуелсіздік және бейтараптық. Медиатор рәсімді бейтарап өткізуге тиісті. Медиатордың іске мүдделі емес екендігін бүкіл медиация процесіне қатысты тұрақты сұраныс болып табылады. Мүдделі екенін білдіретін мән-жайларға жатады:

– тараптардың біреуімен анықталған кез келген жеке немесе іскерлік қарым-қатынас;

– тікелей немесе жанама түрде болсын, медиация қорытындысындағы қаржылық, басқа да материалдық қызығушылығы;

– медиатордың бір жақтың пайдасына жүзеге асырылған алдыңғы қызметі.

Медиатор тараптардан әлдеқандай қатынаста артықшылығы бар позициялар орналаспайды және аралық судьялар рөл ойнамайды, ол бейтарап позицияны сақтауға тиісті және барлық процесті бойына өз пікірге айтқан сөзге тараптар түрткі болу керек медиацияда, қамтамасыз етіп онымен өз көзқарас, позиция, мүдделер, себептер және тілектер айтқан сөз үшін тең мүмкіндік етеді.

3. Процестің әділдігі.

Делдал, оны қажетті деп санайтын болса, тараптарға хабарлап, медиация рәсімін тоқтатуға құқылы:

– медиатор дауды медиация арқылы шешу мүмкіндігін болдырмайтын мән-жайларды анықтаған жағдайда;

– істің мән-жағдайларына байланысты және өз құзырлығының негізінде болашақ шешімді заңсыз немесе орындауға мүмкін емес деп санаса [4].

Аталған талаптарды сақтамаған жағдайда медиатор жауапқа тартылу мүмкін.

Көптеген даудама жағдайлардың ерекшелігі – байланысу және қабылдау мәселенің бар болуында. Сондықтан медиация ретінде даудамаларды шешкен кезде аталған мәселелерге ерекше мән беретін мұндай тәртіп қана қолданыла алады. Егер де келіссөздерде үшінші

тәуелсіз тұлғаның қатысуымен қандай да бір мәміле жасасу үшін сөз қозғалып мұндай аспектілер мән бермесе, онда шарт жасасуға бағытталған медиация болады. Медиатордың да міндеттеріне сәйкес өзгерістер енгізіледі. Байланысу және қабылдаумен байланысты мәселені шешудің орнына, медиатор тиімді шешім қабылдауға негізгі күш жұмсауға бағыттайды.

Медиатордың қызметі белгіленген шеңберінен асып кетсе немесе тараптардың мүдделеріне сәйкес болмаса, медиатор толық дербес жауапқа тартылады. Бұл жағдайда медиаторлық өкілеттігін пайдалану жауаптылығын жеңілдетпейді, керісінше оны ерекшелендіреді, ауырлатады. Медиатор – жауаптылықтың арнайы субъектісі, өйткені ерекше құқықтық мәртебесі оның мінез-құлығының ерекше құқықтық бағалауын анықтайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі медиаторлардың жауаптылығын «Коммерциялық және өзге ұйымдарға қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстар туралы» тарауда қарастырады. Медиатор қылмыстық жауапта өкілеттіктерді асыра пайдаланғаны үшін бола алады.

Дамыған нарықтық экономикасы мен демократиялық режимімен сипатталатын көптеген шет елдердің қылмыстық заңнамасы ұзақ уақыт бойы жеке қызмет саласында жасалған құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті көздейтінін айтып кету керек. Мысалы, Испанияның Қылмыстық кодексіне «Бірлестіктердің мүдделеріне қарсы қылмыстар» деген арнайы тарау енгізілген [5, 125]. Осындай ережелер Германия, Ұлыбритания, Швейцария, Швеция, Дания және басқа да елдердің қылмыстық заңнамасында көрініс тапқан.

Бұл қылмыс құрамының қоғамға қауіптілігі – жекеше медиатор заң бойынша өздеріне берілген өкілеттіктерді өз қызметінің міндеттеріне қайшы және өздері немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда табу және артықшылық алу үшін немесе оларға зиян келтіру мақсатында пайдаланып, өздерінің заңсыз әрекеттері арқылы азаматтардың, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне немесе қоғамның, мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруінде болып табылады. Елеулі зиян бұл бағалау категориясы болып табылады. Келтірілген зиянның елеулі зиянға жату жағдайының арнайы құқық қорғау органдары нақты жағдайларға, келтірілген зиянның көлеміне, ерекшеліктеріне, зиян шеккен жәбірленушілердің санына, материалдық ерекшеліктеріне, зиян шеккен жәбірленушілер-

дің санына, материалдық жағдайына байланысты анықтайды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне сәйкес осындай қылмыстық құқық бұзушылық үшін медиатор 4 жылға дейін мерзімге бас бостандығынан айырылу мүмкін. Медиатордың қылмыстық іс-әрекеттері көрінеу кәметке толмаған адамға немесе әрекетке қабілетсіз адамға қатысты болса, бұл жауаптылықты ауырлатады.

Әрине, медиатордың өкілеттігі шектеулі. Ол судья сияқты нақты шешім қабылдай алмайды және тараптарды өз шешімін орындатуға міндеттей алмайды. Бірақ ол келіссөздердің тиімді жүргізілуіне барынша көмектеседі және оларды қажетті арнаға бұра алады. Делдалдың осындай іс-әрекеттері өкілеттіктерін асыра пайдалынған жағдайда материалдық немесе моральдік зиян келтіре алады.

Қазақстан Республикасында медиация институтын дамыту үшін кәсіпқой медиаторларды даярлау, медиаторлардың қызметіне мемлекеттік талдау және мониторинг жүргізу, шетелдік оң тәжірибені талдау және тарату қажет.

Қорыта айтқанда, медиация институтының дамуы мен жетілдіруі медиаторлардың жауаптылық мәселелердің нақты бекітілумен тығыз байланысты. Медиаторлардың кәсіптік этикасы кодексін әзірлеу және қабылдау қажет. Осындай этикалық кодекс медиаторлар не үшін, қандай жағдайда жауап береді және қандай деңгейде істеу керек екендігін анықтайды. Нақты өлшемдерді, адал ниеттік жұмыстың қағидаларын ұсына отырып, осындай Кодекс медиаторлардың беделін де, клиенттердің мүдделерін де қорғайды.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтарда қабылданған «Медиация туралы» Заңы // Егемен Қазақстан. – 2011. – 8 ақпан. – № 39-40 (26442).
- 2 Аболонин В.О., Брановицкий К.Л., Загайнова С.К. Комментарий к Федеральному закону «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)». – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 272 с.
- 3 Самигуллин Д.Д. О некоторых аспектах ответственности медиатора // Известия Академии управления. – 2012. – № 5. – С. 69-72.
- 4 Европейский кодекс поведения для медиаторов // <http://mosmediator.narod.ru/index/0-2309>
- 5 Солдатова Л.А. Злоупотребление полномочиями и превышение полномочий: дис. ...к.ю.н. – М., 2002. – 223 с.

References

- 1 Zakon Respubliki Kazahstan «O mediatsii». – 28.01.2011 // Egemem Kazakstan. – 08.02. 2011. – № 39-40 (26442).
- 2 Abolonin V.O., Branovitskiy K.L., Zagainova S.K. Kommentariy k Federalnomu zakonu «Ob alternativnoy protsedure uregulirovaniya sporov s uchastiem posrednika (protsedure mediatsii)». – М.: Infotropik Media, 2012. – 272 p.
- 3 Samigullin D.D. O nekotoryh aspektah otvetstvennosti mediatora // Izvestiya Akademii upravleniya. – 2012. – № 5. – 69-72 p.
- 4 Evropeyskiy kodeks povedeniya dlya mediatorov // <http://mosmediator.narod.ru/index/0-2309>
- 5 Soldatova L. Zloupotreblenie polnomochiyami i prevyshenie polnomochiy: dis. ...k.yu.n. – М., 2002. – 223 p.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Экологиялық құқық
бұзушылықтар бойынша оқиға
болған жер мен құжаттарды
қарап-тексерудің тактикалық
ерекшеліктері**

Аталған мақалада экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеру мен құжаттарды қарап-тексерудің ерекшеліктері қарастырылған. Мақалада автор, экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша оқиға болған жердің анықтамасын, көлемін, оқиға болған жердегі қарап-тексеру объектілері мен оларды қарап-тексерудің процессуалдық тәртібін ашады. Сондай-ақ, мақалада экологиялық қылмыстарға қатысты құжаттардың анықтамасын, олардың мәнін және ең бастысы құжаттарды қарап-тексерудің құқықтық тәртібі мен барысы жан-жақты қарастырылып, зерттелген. Мақалада экологиялық қылмыстар бойынша оқиға болған жерді және құжаттарды қарап-тексерудің экологиялық қылмысты ашуға толық тоқталған.

Мақала 2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудің мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, қылмыс, құқық бұзушылық, кодекс, процесс, оқиға, тергеуші, тергеу, құжат, қарау, хаттама, қаулы.

Daubasova S.Sh.,
Turashbekova D.A.

**Tactical features of survey of the
place of an incident and docu-
ments on ecological criminal
offenses**

In this article features of survey and check of a scene, also survey and verification of documents on ecological crimes are considered. In the article the author opens concept, volume of the scene, gives the list of objects of research at survey of meta incident, and also considers a procedural order of carrying out inspection of the scene at ecological crimes. Also in the article concepts and an essence of documents are given, and the most important the normative and legal procedural inspection routine and verifications of documents by consideration of ecological crimes is given. In the article author proves importance of survey and check of a scene, survey and verification of documents on ecological crimes, for disclosure ecological crimes, for attraction guilty to legal responsibility for the committed ecological crimes.

Article is executed within the research 25/74GF4 «The problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)».

Key words: ecology, crime, offense, code, process, incident, investigator, consequence, document, survey, protocol, resolution.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Тактические особенности
осмотра места происшествия и
документов по экологическим
уголовным правонарушениям**

В данной статье рассмотрены особенности осмотра и проверки места происшествия и осмотра и проверки документов по экологическим преступлениям. Автор в статье раскрывает понятие, объем места происшествия, дает перечень объектов исследования при осмотре места происшествия, а также рассматривает процессуальный порядок проведения осмотра места происшествия при экологических преступлениях. Также в статье даны понятия и суть документов, а самое главное приведен нормативно-правовой процессуальный порядок осмотра и проверки документов при рассмотрении экологических преступлений. В статье автор обосновывает важность осмотра и проверки места происшествия, осмотра и проверки документов по экологическим преступлениям, для раскрытия экологических преступлений, для привлечения виновного к юридической ответственности за совершенные экологические преступления.

Статья выполнена в рамках исследования 25/74ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, преступление, правонарушение, кодекс, процесс, происшествие, следователь, следствие, документ, осмотр, протокол, постановление.

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫ-
ЛЫҚТАР БОЙЫНША
ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕР
МЕН ҚҰЖАТТАРДЫ
ҚАРАП-ТЕКСЕРУДІҢ
ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕ-
ЛІКТЕРІ**

Оқиға болған жерді қарап-тексеру – қылмыстың материалды іздерін тауып және бекітетіндіктен, сонымен қатар құқық бұзушылық жағдайын, оның механизмі мен көлемін анықтайтындықтан ең маңызды тергеу әрекеттерінің бірі. Бұл тергеу әрекеті әрдайым экологиялық құқық бұзушылықтардың барлық түрлері бойынша және барлық жағдайларда жүргізіледі. Қылмыстық – процесстік заңнама қарап-тексерудің келесідей объектілерін қарастырады [1]: оқиға болған жер (220 б. ҚР ҚПК), заттай дәлелдемелер (221б. ҚР ҚПК), мәйіт (222 б. ҚР ҚПК), куәнің, жәбірленушінің, айыптаушының және күдіктінің денесі (223 б. ҚР ҚПК). Тергеуші, ол болмаған жағдайда анықтаушы оқиға болған жерді қарап-тексеру, заттай дәлелдемелерді қарап-тексеру, адамның мәйітін қарап-тексеру, куәландыруды жүргізеді. Экологиялық құқық бұзушылықтарды тергеу барысында қарап-тексеру объектілері ластану көзі, әсер ету іздері табылған жер, шығарылу жері болып табылады. Заттай дәлелдемелердің қарап-тексеру объектісі ретінде тізімі әралуан, олар жануарлар, құстар, балықтар өліктері, өліп қалған өсімдіктер, қылмыс құралдары мен қарулар, күдіктінің құжаттары және т.б. Бұл санаттағы істер бойынша оқиға болған жерді қарап-тексерудің ерекшеліктеріне қарап-тексеру объектілерінің көптігі, табиғи объектілерге зардап келтірген ластаушы заттардың түрлері, қарап-тексеру аумағының кеңдігі, жасалған қылмыстың жағымсыз салдарының әртүрлілігі жатады.

Бірнеше авторлардың ойынша, қылмыстық-процесстік құқықта оқиға болған жер болып тергеліп отырған оқиға болған жер немесе тергеу басында қылмыс болған жер болып саналған жер табылады. Оның жағымсыз салдар анықталған жер болуы міндетті емес. Сондықтан тергеушінің шынайы оқиға болған жерді анықтауы және қарап-тексеруы нақты қылмыстың тергелуі үшін айрықша мәнге ие. Уақытылы жүргізілген қарап-тексеру тергеушіге оқиға сипаттамасы, тұлғалардың қатыстылығы мен дәлелдеуге жататын өзге де жағдайлары жөнінде анық түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, балықты қорғау инспекциясының қызметкерлерімен суайдынында 960 дана өліп қалған балық табылды, балық денесінде ешқандай жарақат анықталмады, алайда желбезектері мен ауыздары ашық болған. Бұл белгілері бойынша балықтың оттегі жетіспеушілі-

генен өлгенін анықтауға болады. Тергеуші шұғыл коммуналдық тазартқыш ғимараттардың шығарындыларын ағызу құбырларының аймағы және өзен ағысынан 100 м жоғары, 500 м төмен аумағында қарап-тексеру жүргізді. Қарап-тексеру барысында, өзен ағысының жоғарғы жағында өлі балықтар табылмады, ал ағыстың төмен жағында болса 4800 м² аумақта өлі балықтар табылды. Сонымен қатар аудандық Коммуналдық-тазартқыш ғимараттар (ары қарай ҚТҒ) қолданыстағы технологиялық ережелерді бұза отырып жабдықталғаны және қызмет етіп отырғаны: екінші биофилтр зақымданған және құрғаған жағдайда болғаны, ағын суларды механикалық тазалайтын екі тұндырғыштың жоқтығы анықталды. Көріп отырғаныңыздай уақытылы жүргізілген қарап-тексеру тергеу әрекеті су объектісінің ластану көздерін анықтауға, сәйкесінше бұл қылмыс үшін жауапты тұлғаларды анықтауға септігін тигізді.

Экологиялық қылмыстарды тергеудің мәселелерімен айналысатын ғалымдар уақытылы жүргізілген қарап-тексеру барысында алынған мәліметтер оған дейін болған оқиғаның болуы мүмкін нұсқаларын тексеріп қана қоймай, жаңа нұсқалар қозғауға тірек болуы мүмкін екенін айтты [2 – 5]. Жоғарыда қарастырылған жағдайда тергеушінің экологиялық ластану көзі туралы қозғаған нұсқасы қарап-тексеру барысында расталды.

Қарап-тексерудің әр түрін жүргізудің ортақ технологиясы болғанмен, өзара тактикалық өзгешеліктерімен ерекшеленеді, ол ережелерді оқиға болған жерді қарап-тексеруға арналған көптеген әдебиеттерден табуға болады [6 – 8].

Кезектілігіне байланысты қарап-тексеру бастапқы (ҚР ҚПК 220-бабы 1-тармағы) және қайта (ҚР ҚПК 220-бабы 9 –тармағы). Қайта қарап-тексеру жүргізу үшін негіздер әр түрлі болуы мүмкін. Келесілері мейлінше көп кездеседі: бастапқы қарап-тексерудің қолайсыз жағдайларда жүргізілуі, бастапқы қарап-тексеру барысында қажетті техникалық құралдардың болмауы, бастапқы қарап-тексерудің толықтылығы, объективтілігі мен ұқыптылығына күмән туындауы, тергеу барысында қайта қарап-тексеру жүргізу қажеттілігін туындататын мәліметтер алу, сонымен қатар прокурордың қайта қарап-тексеру жүргізуге тікелей нұсқауы.

Көлеміне байланысты тергеу қарап-тексеруі негізгі (ҚР ҚПК 220-бабы 1-тармағы) және қосымша (ҚР ҚПК 220-бабы 18-тармағы) деп бөлінеді. Қосымша қарап-тексеруде тергеуші оның алдында зерттелмеген аумақтар мен объектінің

элементтерін қарап-тексереді. Экологиялық қылмыстарды тергеу ерекшелігі айтарлықтай көп жағдайда қайта және қосымша қарап-тексеру жүргізу қажеттілігінде. Келтірілген мысалда тергеушіге екі қосымша қарап-тексеру жүргізу қажет болды.

ҚР ҚПК 220-бабының 1-тармағына сәйкес қарап-тексеру бұған қажеттілік туындаған кезде, кейінге қалдырылмай жүргізіледі.

ҚР ҚПК 375, 378-баптарына сәйкес сот талқылауы барысында сот заттай дәлелдемелерді және жергілікті аумақты қарап-тексеру алады.

Қоршаған ортаны ластау фактісі анықталғаннан кейін бірден жасалған әрекеттің іздері сақталғанда оқиға болған жерді және өзге де объектілерді қарап-тексеруді жылдам жүргізу жөнді. Дәл соның нәтижесінде болған жағдай, іс-әрекеттер, ерекшеліктер туралы іс бойынша маңызды мағлұматтар жинауға мүмкіндік береді, егер де мәселе 1 және 2 топтағы қылмыстар жайында болса, ластану көлеміне және оның салдарына баға беруге болады. Криминалистикалық әдебиеттерде негізгі (жалпы) және жеке мәселелерді атап көрсетеді. Барлық оқиға болған жерді қарап-тексеру барысында келесідей негізгі мәселелерді шешу мүмкін: экологиялық қылмыстың материалдық іздерін табу, бекіту, алу және зерттеу; жедел іздестіру шаралары мен тергеу әрекеттерін жүргізу үшін нұсқалар қозғау мақсатында ақпараттар анықтау; жедел-іздестіру шаралары үшін кідіріссіз іздер бойынша ақпарат алу; қылмыс оқиғасының немесе оның құрамдас бөліктерінің механизмін анықтау; іздердің пайда болу үрдісін анықтау; қылмыс жасауға септігін тигізуші жағдайларды анықтау; келтірілген залалға болжамды бағалау.

Жеке мәселелер сипаттамасы қылмыс түріне, нақты қылмыс жағдайларына, тергеу жағдайларына және т.б. жағдайларға байланысты. Жеке мәселелерді шешу объективтік және субъективтік факторларға тәуелді. Оқиға болған жерді қарап-тексеру нәтижесінде қылмыс ашылған кездер аз емес. Оқиға болған жерді қарап-тексеруге қатысушы тұлғалар тергеуші, криминалист-маман және өзге де мамандардың тұлғалық ерекшеліктерінің де маңызы мен мәні аз емес. Тергеушінің қарап-тексеру кезінде алдына қойған сұрақтарды шешуге талпынысы қаншалық көп болса, қарап-тексеру аяғында оның жұмысы оң нәтижелі болатындығын тәжірибе көрсетті. Мысалы, аққуларды жаппай өлу фактісі бойынша тергеуші бірден қай мекемеден шығарылған химиялық заттар салдарынан оқыс оқиға орын алғаны туралы ой түйіндеп,

күмәндәнді, сол мекеме аумағын қарап-тексеруге бригадалық топ жіберіліп, химиялық заттар шығарындыларының іздері табылды.

Осылайша, 1 және 2 топтағы қылмыстар бойынша қарап тексеруге келесідей объектілер жататынын атап өтуге болады:

– ластанған, бұзылған қоршаған орта аумақтары (суайдындары, өзендер, жағажайлар, ластанған атмосфера аумағындағы жерлер және т.б.),

– жарамсыз болып қалған объектілер (өлі балықтар, жануарлар, уланған ауылшаруашылығы өнімдері және т.б.)

– тазартқыш құрылғылар, тұндырғыштар, жинақтауыш көлшіктер, өзге де түрлі мекемелердің зиянды шығарындылары мен құбырлар жүйесін залалсыздандыру және тазалау құралдары;

– өндірістік аумақтар (вместе с помещением);

– қоқыс тастағыш жерлер, зиянды заттарды сақтау, шығарындыларды шығару жерлері;

– өндірістік қоқыстарды шығаруға арналған көлік құралдары, және т.б.

Бұл қылмыстың көлемділігін ескере отырып жалпы және деталды қарап-тексеруге сатыларға бөлген жөн. Бірінші сатыда тергеуші оқиға болған жерді :

А) оқиға мәніне баға беру, қылмыс белгілерін анықтау;

Б) қарап-тексеруге жататын аумақты, негізгі аумақтар мен қарап-тексеру объектісін анықтау;

В) қажеттілік туындаған жағдайда, оқиға болған жерді қорғау бойынша қосымша шаралар қолдану мақсаттарында қарап-тексереді.

Жалпы қарап-тексеру сатысында оның шегіне, оқиға болған жердің орталық және перифериялық аймақтардың болуына байланысты қарап тексеру тәсілдерін таңдайды. Орталық аймақ (орта) – бұл ең алдымен, ластанудың көзі немесе одан өзге зиянды әсер ету (тазартқыш құрылғылар, қоқыс тастайтын жерлер). Оның айналасында кейде айтарлықтай қашықтықта орталық себепті байланысқан перифериялық аймақтар орналасуы мүмкін. Оқиға болған жердің орталық аймағы жалпылама, ал перифериялық аймақтар таңдамалы қарап-тексеруге жатады. Егер ластанудың көзі белгілі болса, қарап-тексеруді сол жерден бастап, эксцентриялық әдіспен орталықтан периферияға қарай қозғалу тиімді. Егер де ластану көзін анықтау мүмкін болмаса, зардап шеккен аймақтан концентриялық әдіспен перифериядан орталық аймаққа қарай қарап-тексеру жөн. Осылай,

мал жайылым жерлерінің мұнай өнімдерімен ластану фактісі бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеру барысында жердің жоғарғы қабатын алу жұмыстары жүргізілді. Ластану көзі белгілі болғандықтан, тергеуші құбырдың көп көлемде мұнай аққан кесіндісін қарап-тексерді. Құбыр кесіндісінде 1 ден 5 ммге дейінгі тереңдікте зақым болған. Зақым құбырдың біртұтастығын бұзғандығы тікелей ластанудың көзі болып табылды.

Ластаушы заттардың төтенше шығарылатын жерлерді қарап-тексеруге, егер ластану көзі белгілі болса, объект өкілдерін (жекелей алғанда, техникалық директорды, қоршаған ортаны қорғау бойынша аға инженерді), ластануға тікелей немесе жанама түрде қатысы бар тұлғаларды шақырту қажет.

Одан ары қарай оқиға болған жерді қарап-тексеру жекеленген аумақтар бойынша жүргізіледі, олардың қатарына ластану орындары, құбырлар, ағын сулар, тазартқыш құрылғылар, тұндырғыштар және т.б. Ең дұрысы қарап-тексеруді ластану іздері табылған жерден бастап, қалыптасқан жағдайды, қарап-тексерудің белгіленген аймақтарының маңыздылығы мен өзара байланыстылығын есепке ала отырып жан-жаққа қарай кеңіте отырып жүргізген жөн. Ластану кеңістігіне қарай белгілі-бір ортадан (судан, жер қыртысынан, ауадан) үлгі-заттар жинау (маманның көмегімен) қарап-тексерудің осы түрінің ерекшелігі болп табылады.

Құжаттарды жинау және қарап-тексеру. Тергеуші қажетті барлық құжаттарды алу, тінту және өзге тергеу әрекеттері арқылы, соның ішінде мекемеден (ұйымнан) талап ету арқылы ала алады. Істерді тергеу үшін маңызды ақпарат бар негізгі құжаттарды келесідей топтастыруға болады:

1) экологиялық қорғау мәселелері бойынша тергеу үшін маңызды ақпараттары бар нормативтік актілер, осы саладағы өндіріске қолданылатын Заң негізінде құрастырылып жатқан нормативтік актілер;

2) суайдындары, өзендер, атмосфера мен жерді ластаушы заттардың шектелген зиянсыз концентрациясын және атмосфералық ауа, өзге де орталарға зиянды физикалық әсер етудің шекті деңгейін белгілейтін нормативтер;

3) нақты ұйым, мекемелердің қалыпты қызметін реттеп, өндірістік, соның ішінде табиғатты экологиялық қорғау саласындағы мәселелерді шешуді қамтамасыз ететін құжаттар (ереже, нұсқау, сілтеме, бұйрық, мемлекеттік есептілік материалдары және т.б.) құжаттар

4) нақты мекемедегі техникалық-ұйымдастырушылық режимдегі жұмысты, тазартқыш және онымен байланысты құрылғылардың техникалық жағдайын сипаттайтын құжаттар (жедел-өндірістік және санитарлық-лабораториялық журналдар, мекемені зерттеу актілері, тазартқыш құрылғылардың паспорттары, анықтамалар, қадағалау органдарының нұсқаулары, қоқыс тасымалын қамтамасыз етуші көлік мекемелерінің жол қағаздары, зиянды шығарындылар мен

улы шикізат шығару, сақтау, қайта өңдеу туралы ақпараты бар өзге де құжаттар);

5) тергеліп отырған оқиға себептері мен жағдайларын бекітуші ведомстволық құжаттар (экологиялық бақылау органдарының ластану жағдайларын тексеру материалдары, жәбірленушілердің сот-медициналық куәландыру актілері, өлген балықтың, ауылшаруашылық өнімдерінің көлемі мен құны туралы қорытынды, талап-арыздар, шығындар бойынша құжаттар және т.б.)

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының қылмыстық процесуалдық кодексі 04 шілде 2015 ж
- 2 Северин В.А. Личность преступника, совершившего халатность в сфере промышленного производства // Вопросы борьбы с преступностью. 1986. Вып. 44. – С. 34-37.
- 3 Ратинов А.Р. Личность преступника проблема и ценности. // Вопросы борьбы с преступностью. 1978. Вып. 29. – С. 101-113.
- 4 Омаров А.М. Руководитель: размышления о стиле управления. // Вопросы борьбы с преступностью. 1986. Вып. 44.
- 5 Подголин Е.Е., Рохлин В.И. Методические рекомендации по расследованию преступных загрязнений водоемов и воздуха. – Л., 1979. – 85с.
- 6 Шаламов М.П. Осмотр места происшествия: Учеб. пособие по спецкурсу. – М.: 1966 – 60 с.
- 7 Порубов Н.И. Криминалистическая тактика и ее роль в раскрытии преступлений: Лекция. – Минск, 1983 – 87 с.
- 8 Бахин В.П., Когамов М. Ч., Карпов Н. С Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы) – 2-е изд. – Алматы: Жеті жарғы, 2004 – 208с.

References

- 1 The criminal code of the Republic of Kazakhstan from June 04, 2015
- 2 Severin V.A. The personality of the criminal who made negligence in the sphere of industrial production//Questions of fight against crime. 1986. Rel. 44. Page 34-37.
- 3 Ratinov A.R. Identity of the criminal problem and values.//Questions of fight against crime. 1978. Rel. 29. Page 101-113.
- 4 Omarov A.M. Head: reflections about management style.//Questions of fight against crime. 1986. Rel. 44. Page.
- 5 Podgolin E.E., Rokhlin V. I. Methodical recommendations about investigation of criminal pollution of reservoirs and air. – L, 1979. – 85 p.
- 6 Shalamov M.P. Inspection of the scene: Manual on a special course / M.: 1966 – 60p.
- 7 Porubov N. I. Forensictacticsanditsroleintheopening of crime: Lecture. – Minsk, 1983 – 87p.
- 8 Bakhin V.P., Kogamov M. Ch., Karpov N. About interrogation on preliminary investigation (criminal procedural and criminological questions) – the 2nd prod. – Almaty: Zhetizhargy, 2004 – 208p.

Дузбаева С.Б.,
Ақболатова М.Е., Таубаев Б.Р.

**Причины совершения
преступлений
несовершеннолетними**

В статье кратко характеризуются причины совершения преступлений несовершеннолетними, а также приводится решение задачи по пресечению и предупреждению преступности среди несовершеннолетних. Автор статьи проводит анализ факторов, приводящих к преступности несовершеннолетних и считает, что одной из самых актуальных и социально значимых задач, которые стоят перед нашим государством, является поиск снижения роста правонарушений среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: уголовная ответственность, уголовное правонарушение, несовершеннолетние, уголовное законодательство.

Duzbayeva S.B.,
Akbolatova M.E., Taubayev B.R.

**The reasons for committing the
crime by minors**

This article briefly describes the reasons for the commission of crimes by minors, as well as the task of combating and prevention of juvenile delinquency. The author analyzes the factors that lead to juvenile crime, and considers it one of the most important and socially significant problems facing our country the search for reducing the growth of juvenile delinquency.

Key words: criminal liability, criminal offenses, juvenile criminal law.

Дузбаева С.Б.,
Ақболатова М.Е., Таубаев Б.Р.

**Кәмелетке толмағандардың
қылмыс жасаған себептері**

Бұл мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыстары қысқаша сипатталады, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың арасындағы қылмысқа қарсы күрес және оның алдын алу шешімі талданады. Автор кәмелетке толмағандардың қылмысқа әкелуі факторларды талдайды, және ол біздің еліміздің алдында тұрған ең маңызды және әлеуметтік маңызды мәселелердің бірі деп санайды, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс өсуін азайтудың жолы болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыстық жауаптылық, қылмыстық құқық, кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқығы.

ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСО- ВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

В Республике Казахстан на сегодняшний день преступление среди несовершеннолетних является актуальной проблемой. Согласно Уголовному Кодексу Республики Казахстан несовершеннолетними признаются лица, которым во времени совершения преступления исполнилось четырнадцать, но которые не достигли восемнадцати лет. Преступность среди несовершеннолетних приводит к дестабилизации в обществе, так как чаще всего носит групповой характер. Согласно Конституции Республики Казахстан осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на конституционный строй и общественную нравственность [1]. Автор считает, что именно преступления среди несовершеннолетних является существенным нарушением общественной нравственности и дестабилизации в обществе. По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [2], ежегодно выявляются около восьми тысяч несовершеннолетних, совершивших преступления, из них почти половина привлекается к уголовной ответственности. За последние восемь лет по республике в Центры временной изоляции, адаптации и реабилитации несовершеннолетних помещены за безнадзорность и беспризорность более семидесяти тысяч несовершеннолетних. К тому же следует учесть, что участились случаи применения несовершеннолетними холодного и огнестрельного оружия, их жестокость и садизм при совершении преступлений против личности. Как показывает статистика, что, как правило, высокий процент преступников приходится на так называемые неблагополучные семьи.

Причиной преступного поведения несовершеннолетних является криминогенная мотивация типа преступного поведения, имеющая специфическую стремления к самоутверждению обществе, которая в последующем перерастает в наглость, грубую откровенность, пренебрежение нормами морали и нравственности, порождающее групповые изнасилования и хулиганство, стремление к завоеванию авторитета, не отличая преступные методы от непроступных, причем чаще таких, которые связаны с открытым пренебрежением опасностью, с риском, применением силы, а также причинение вреда здоровью и совершение

убийств из хулиганских побуждений. Также причиной являются внешние факторы, которые непосредственно способствуют совершению преступления. Такие как целенаправленное вовлечение подростков в преступную деятельность. Они, способствуют совершению разных типов преступного поведения, которые воздействуют не только на несовершеннолетних, но и на взрослых людей. На ребенка самое пагубное влияние оказывает снижение уровня жизни семьи, в которой он воспитывается. Именно несовершеннолетние – это самая уязвимая часть общества. Неблагополучные семьи являются источником преступности несовершеннолетних. В таких семьях процветает насилие, в особенности к детям. Увеличение числа случаев жестокого обращения с детьми в семьях приводит к вытеснению их на улицы, что и сподвигает их к совершению преступления. Одновременно, можно отметить, что преступность среди молодежи и несовершеннолетних обуславливается многими факторами, среди которых выделяются постоянно изменяющиеся условия социальной среды и субъективные свойства личности преступника: биологические, физиологические, генетические. Стоит подчеркнуть то, что среди несовершеннолетних преступников, преобладают лица мужского пола. Это объясняется, прежде всего в среде, в которой развивается личность, условий нравственного формирования в которой он вырос, в разнице в характере и соотношении типичных конфликтных ситуаций. Но в последние годы наблюдается расширение круга и количества преступлений, которые совершают несовершеннолетние представительницы женского пола, которые занимаются проституцией, чрезмерно употребляют алкоголь и ведут противоправный образ жизни, неизбежным следствием чего является преступное поведение. Исходя из этого, возрастает число заранее организованных, групповых преступлений, такие как: вымогательство, грабежи в целях наживы и завладения чужим имуществом. Часто несовершеннолетние участвуют в террористических актах, организациях массовых беспорядков, взрывов. В таком случае, если преступное поведение не будет своевременно пресечено, то потенциальная возможность совершения несовершеннолетними лицами в будущем еще более опасных преступлений будет неизбежно возрастать. Поскольку несовершеннолетние, достигшие четырнадцати лет в достаточной мере могут отдавать отчет своим действиям и осознавать их общественную опасность, но даже, несмотря на это всё же идут

на совершение различных преступлений, при этом сохраняя возможность поступить по-другому, то они вполне обоснованно могут и должны привлекаться к уголовной ответственности. Законодательством предусмотрены особые условия установления видов наказания для несовершеннолетних, назначения им наказания, освобождения их от уголовной ответственности. Согласно статье 83 Уголовного Кодекса Республики Казахстан [3]:

1. Несовершеннолетний, совершивший уголовный проступок или преступление небольшой тяжести либо впервые совершивший преступление средней тяжести, может быть освобожден судом от уголовной ответственности, если установлено, что его исправление возможно без привлечения к уголовной ответственности. При этом к нему могут быть применены принудительные меры воспитательного воздействия.

2. Несовершеннолетний, впервые осужденный за совершение уголовного проступка или преступления небольшой или средней тяжести, может быть освобожден судом от наказания, если будет признано, что его исправление может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия.

3. Несовершеннолетний, впервые совершивший тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти, может быть освобожден судом от уголовной ответственности.

В соответствии со ст.80 Уголовного Кодекса РК за совершение уголовного правонарушения уголовная ответственность несовершеннолетних предусмотрена с 14 лет за такие преступления как: убийство, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью, изнасилование, хулиганство, кража, грабеж, разбой, вымогательство, акт терроризма, заведомо ложное сообщение об акте терроризма, вандализм, надругательство над телами умерших и местами их захоронения [4].

Что касается предупреждений преступлений несовершеннолетних, с одной стороны – это защита прав и интересов несовершеннолетних, ослабление негативного влияния дисфункции институтов социализации, а с другой стороны – защита общества от правонарушений и преступных посягательств несовершеннолетних.

Таким образом, причины правонарушения среди несовершеннолетних связаны с социальными, психологическими и другими особенностями. В целях минимизации совершения преступления несовершеннолетними необходимо тщательное изучение их причин на совершение преступлений, определение основных

мер и мероприятий, опираясь на которые, на практике можно было бы добиться поставленных целей, выработка рациональных методов организации, контроля и определения эффекта индивидуального профилактического воздействия исправления и перевоспитания несовершеннолетнего либо изменение его криминогенной ориентации.

Подытоживая сказанное, хотелось бы отметить, что преступность несовершеннолетних при значительных масштабах распространения требует решительных, энергичных и целенаправленных мер по ее предупреждению. Для этого следует постоянно совершенствовать фор-

мы и методы работы органов внутренних дел, обеспечивать должным образом их приоритетное кадровое пополнение и материально-техническое снабжение. Задача состоит прежде всего в снижении уровня преступности несовершеннолетних, недопущении влияния несовершеннолетних преступников на других подростков и пополнения ими рядов взрослых преступников-рецидивистов. В решении этой и других задач важная роль принадлежит мерам общей и индивидуальной профилактики, применяемым органами внутренних дел в целях устранения причин и условий, способствующих преступлениям несовершеннолетних.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан//30.08.95 // <http://www.constitution.kz>
- 2 Интернет-ресурс: <http://prokuror.gov.kz/rus>
- 3 Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.08.2015 г.)
- 4 Интернет-ресурс: <http://pravstat.prokuror.kz/rus/sub/news/>

References

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan//30.08.95 // <http://www.constitution.kz>
- 2 Internet-resurs: <http://prokuror.gov.kz/rus>
- 3 Ugolovnyj Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 02.08.2015 g.)
- 4 Internet-resurs: <http://pravstat.prokuror.kz/rus/sub/news/>

Бисенғали А.
**К вопросу о предупреждении
преступности мигрантов**

Меры предупреждения преступности мигрантов занимают важное место в системе мер противодействия данному явлению. В данной статье автор рассматривает общие вопросы предупреждения преступности мигрантов. Автором проведено комплексное исследование данного вопроса в целом.

Статья выполнена в рамках исследования 25/82ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: предупреждение, преступность, мигрант, миграция, преступление.

Bisengaly L.
**On the issue of the prevention of
criminality of migrants**

Precautions against the criminality of migrants play an important role in the system of countermeasures to this phenomenon. In this article the author reviews general issues of prevention of criminality of migrants. The author conducted a comprehensive study of the issue in general.

Article is executed within the research 25/82GF4 «Criminal-legal and criminological measures of the prevention a criminal consequences of illegal migration».

Key words: prevention, crime, migrant, migration, crime.

Бисенғали А.
**Мигранттардың
қылмыстылықты алдын алу
туралы**

Мигранттардың қылмыстылығынан сақтандыру шаралары осы құбылысқа қарсы тұру шараларының жүйесінде маңызды орынға ие. Аталған мақалада автор мигранттардың қылмыстылығынан сақтандырудың жалпы сұрақтарын қарастырған. Автор арқылы осы сұрақты кешенді зерттеу жүргізілген.

Мақала 25/82МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: алдын алу, қылмыстылық, мигрант, көші-қон, қылмыс.

К ВОПРОСУ О ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ МИГРАНТОВ

Важнейшее практическое значение в борьбе с преступлениями мигрантов имеет предупреждение этих преступлений, как разновидность деятельности, объектом которой является комплекс факторов, обуславливающих либо противодействующих совершению ими преступлений.

Предупреждение преступности – многоуровневая система мер. По уровню предупредительной деятельности профилактические меры подразделяются на меры общесоциального и специального (криминологического) характера. Известно, что общесоциальные меры не ставят своей непосредственной целью профилактику противоправного поведения, они предусматривают решение крупных социальных и экономических проблем жизнедеятельности общества, а в целом – совершенствование общественных отношений. Однако их воздействие «попутно» имеет и антикриминогенный характер, создавая базисные предпосылки ограничения, пресечения преступности.

Специальные меры направлены конкретно на устранение, ослабление, нейтрализацию причин и условий преступности. Применительно к общесоциальным и специальным мерам профилактики выделяется в качестве особого масштаба также индивидуальная профилактика [1, с. 391]. Под индивидуальной профилактикой понимается совокупность взаимосвязанных воспитательных и иных мер воздействия, применяемых к лицу в целях предупреждения совершения им преступлений.

Одной из важнейших задач предупреждения преступности признается выявление и анализ причин и условий, способствующих совершению преступлений.

Ю.М. Антонян в перечень условий, способствующих преступности включает негативные последствия стихийной миграции [2, с. 8]. Мы разделяем данную точку зрения. Неурегулированные массовые миграционные процессы являются, на наш взгляд, одним из наиболее значимых факторов, влияющих на криминогенную ситуацию в нашей стране, особенно в регионах, несущих наибольшую миграционную нагрузку.

Как отмечается в исследованиях, посвященных проблемам миграции, в официальных документах, значительный приток мигрантов в регион влечет, как правило, рост цен на жилье и обострение жилищной проблемы, обострение кон-

курении на рынке рабочих мест и, как следствие – резкое повышение уровня безработицы, повсеместное нарушение санитарно-эпидемиологических норм, значительное подорожание продуктов питания и предметов первой необходимости, возникновение других экономических и социальных проблем в сфере здравоохранения, образования, социального обслуживания. Все это, в свою очередь, вызывает усиление социальной напряженности, ухудшение морально-психологического климата в обществе, снижение общего уровня жизни и маргинализацию значительной части населения.

Неконтролируемая миграция в определенной мере создает угрозу территориальной безопасности страны, способствует усилению национализма, политического религиозного экстремизма, этносепаратизма и создает условия для возникновения конфликтов. Следовательно, деятельность по предупреждению преступлений мигрантов должна быть направлена на нейтрализацию указанных негативных факторов.

Поскольку сфера миграционных перемещений включена в механизм социальных процессов, решение проблем стихийной миграции находится на пересечении практически всех областей жизни общества, затрагивая компетенцию большинства органов государственной власти Республики Казахстан.

Однако в контексте темы диссертационного исследования важно выделить, прежде всего, возможности воздействия правоохранительных органов на негативные проявления процессов и явлений, связанных с миграцией и влияющих на состояние преступности, с целью их нейтрализации или устранения.

Мы согласны с точкой зрения В.В. Соболевникова, что преступность мигрантов обусловлена всем комплексом причин и условий, которые детерминируют сохранение преступности в целом [3, с. 112].

В то же время, поскольку контингент мигрантов характеризуется такой особенностью, как территориальная подвижность, что влечет сложность объектов профилактики (детерминанты преступности, противоправная деятельность, личность), определенным криминологическим мерам предупреждения преступности исследуемой категории населения следует уделять наибольшее внимание. На наш взгляд, таковыми являются:

1. Базирующийся на системе регистрационного учета систематический анализ миграционной и криминогенной обстановки, способствующий

выявлению причин и условий преступности мигрантов.

2. Разработка на основе полученных в ходе анализа результатов и выводов программ и планов профилактической деятельности, их реализация.

3. Активизация использования мер индивидуальной профилактической работы с мигрантами.

4. Привлечение к работе по противодействию преступлениям мигрантов общественных объединений и граждан.

5. Непосредственное воздействие на правопорядок в местах проживания и работы мигрантов посредством проведения оперативно-профилактических мероприятий, привлечения мигрантов, нарушающих закон, к административной и уголовной ответственности.

6. Совершенствование иммиграционного контроля; выявление, выдворение незаконных мигрантов к месту прежнего проживания в порядке, предусмотренном законом.

7. Подготовка и направление предложений в органы местного самоуправления, исполнительной и законодательной власти для их учета при разработке соответствующих нормативно-правовых актов, программ и иных документов, принимаемых в целях обеспечения противодействия преступлениям, совершаемым мигрантами.

Объем работы не позволяет нам исследовать в своей диссертации всю систему профилактических мер предупреждения преступлений, совершаемых мигрантами. В связи с чем, мы в ней ориентируемся на освещение того круга вопросов, который на наш взгляд, носит наиболее проблемный характер по теме.

В первую очередь, в виду изложенного, отметим, что деятельность по выявлению причин и условий, детерминирующих совершение преступлений мигрантами, а также воздействие на них с целью нейтрализации этих причин и условий, невозможна без качественной и полной информации о мигрантах, и в целом обо всех категориях населения.

Достоверная, в той или иной мере полная (насколько это позволяет статистика и объективные данные из иных источников) информация необходима для планирования профилактической деятельности, проводимой среди мигрантов, осуществления аналитической работы, прогнозирования миграционной ситуации в отдельных областях и в государстве в целом.

Отсутствие полной базы данных существенно затрудняет работу правоохранительных органов

по розыску лиц и расследованию преступлений, совершаемых мигрантами, оперативному выявлению субъектов, требующих повышенного профилактического внимания (ранее судимые, преступники-гастролеры, незаконные мигранты и т.д.). Это не позволяет обеспечить реализацию в полной мере в борьбе с преступлениями принципа неотвратимости ответственности, наказания.

Полученная в рассматриваемой сфере информация должна способствовать выявлению

мест концентрации на конкретных территориях криминального контингента мигрантов и периодов времени их наибольшей криминальной активности, а также оптимизации размещения сил и средств правоохранительных органов для борьбы с преступностью с учетом миграции населения. На всех стадиях борьбы с преступностью мигрантов необходима полная и качественная информация об этой категории населения.

Литература

- 1 Криминология / Под ред. А.И. Долговой. – М., 1997. – 912 с.
- 2 Антонян Ю.М. Преступность в России: причины и перспективы /Материалы Международной научно-практической конференции. – М., 2005. – С. 7-16.
- 2 Собольников В.В. Миграционная преступность: криминологический анализ и предупреждение. – Новосибирск. 2004. – 288 с.

References

- 1 Criminology / Ed. A.I. Dolgova. – M., 1997. – 912 p.
- 2 Antonian Y.M. Crime in Russia: Causes and Prospects / International scientific-practical conference. – M., 2005. – P. 7-16.
- 3 Sobolnikov V.V. Migration crime: criminological analysis and prevention. – Novosibirsk, 2004. – 288 p.

Хамит А.
**Понятие международной
судебной юрисдикции и
ее основные черты**

В данной статье автор раскрывает основные тенденции международной судебной юрисдикции в качестве практической реализации ныне императивного принципа мирного разрешения международных споров. Отмечается расширение субъектного состава участников международного спора.

Ключевые слова: международная судебная юрисдикция, факультативность, национальный суд.

Hamit A.
**Concept of the international
judicial jurisdiction and its main
features**

In this article the author reveals the basic tendencies of the international jurisdiction of the courts as a practical realization of now imperative principle of peaceful settlement of international disputes. It noted the expansion of the subjective membership of the international dispute.

Key words: international judicial jurisdiction, optionality, national court.

Хамит А.
**Халықаралық сот
юрисдикциясының түсінігі
және оның негізгі белгілері**

Автор бұл мақалада, қазіргі таңда императивті болып табылатын халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасының тәжірибелік жүзеге асырылу негізіндегі, халықаралық сот құзыреттілігінің негізгі үрдістерін ашып көрсетеді.

Түйін сөздер: халықаралық сот юрисдикциясы, қосымша, ұлттық сот.

ПОНЯТИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ СУДЕБНОЙ ЮРИСДИКЦИИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ

Под международной судебной юрисдикцией в узком смысле следует понимать подсудность определённых категорий юридических споров международным судебным органам.

Вместе с тем, на практике рассмотрение многих юридических споров осуществляется квази-судебными (арбитражными и другими) учреждениями, которые также уполномочены выносить окончательные решения, обязательные для участников спора. В современном международном праве различия между судом и арбитражем выражены не так явно, как во внутригосударственном праве, что дает основания говорить не столько о международной судебной юрисдикции, сколько о международной юрисдикции как таковой. В связи с этим под международной юрисдикцией в широком смысле можно понимать деятельность всех международных учреждений по рассмотрению и разрешению по существу юридических споров. При этом сам спор необязательно должен иметь характер международного: в ряде случаев государства признают юрисдикцию международных структур в отношении споров, возникающих между субъектами их национальных правовых систем.

Кроме того, международными судами называют также международные арбитражные суды, которые являются не межгосударственными, а по сути частными структурами, решения которых, однако, имеют обязательную силу для сторон в споре (Арбитражный институт Торговой палаты Стокгольма и др.).

Институт международной судебной юрисдикции возник в качестве практической реализации ныне императивного принципа мирного разрешения международных споров. Статья 33 Устава ООН прямо называет такие средства, как арбитраж, судебное разбирательство и обращение к региональным органам.

В известном смысле международная юрисдикция представляет собой ограничение государственного суверенитета. Однако в подавляющем большинстве случаев это ограничение является добровольным актом участвующих в процессе государств. В этом смысле в международном праве, в отличие от национального, не существует никаких презумпций в отношении наличия юрисдикции у международного судебного органа. Факультативность – главное свойство современной международной юрисдикции. Случаи принудительной

международной юрисдикции довольно редки и касаются исключительно совершения физическими лицами тяжких международных преступлений (геноцид, военные преступления, преступления против человечности). Однако и в этих случаях принудительная международная юрисдикция осуществляется не в отношении государств (которые пользуются иммунитетом), а отдельных физических лиц, хотя и действовавших, как правило, в официальном качестве и входящих в высшее военное и политическое руководство того или иного государства.

От принудительной международной юрисдикции следует отличать так называемую обязательную международную юрисдикцию, которая возникает в результате добровольно принимаемой на себя участниками межгосударственного договора обязанности передавать возникающие между ними споры на рассмотрение международного судебного или арбитражного органа. Такое согласие может касаться как всех, так и отдельных категорий споров.

В международных документах предусмотрено несколько вариантов признания обязательной юрисдикции международных органов. Так, государство может выразить свое признание международной юрисдикции путем одностороннего заявления, путем дачи согласия на обязательность соответствующего международного договора или посредством договоренности с другим участником (участниками) спора. В последнем случае речь идет о международной юрисдикции *ad hoc* (только для данного спора).

Необходимо отметить, что отсутствие на международной арене иерархии судов с определенной юрисдикцией и требование о наличии безоговорочного согласия государств-участников спора на осуществление судом юрисдикции в отношении конкретного спора вынуждает международные суды уделять особое внимание вопросу о своей юрисдикции [1].

В ряде случаев международная правоспособность государства напрямую увязывается с вопросом о признании им международной юрисдикции. Так, вступление Хорватии и Сербии в Европейский Союз было обусловлено сотрудничеством с Международным трибуналом по бывшей Югославии.

Существование международной юрисдикции приводит к феномену так называемой параллельной юрисдикции, когда право рассматривать и разрешать дело (как правило, уголовное) формально принадлежит и национальному, и международному суду. Как правило, приоритет

в таких случаях принадлежит международным судебным учреждениям.

В юридической литературе справедливо отмечается, что функционирование института международной юрисдикции не только обеспечивает мирное разрешение международных споров, но и выполняет еще одну важнейшую функцию. Через деятельность международных судебных и квази-судебных органов обеспечивается реальный приоритет права в международных отношениях. Господство права, то есть применение ко всем международным отношениям единого, согласованного всеми критерия – единственно возможный в наше время способ сосуществования [2].

Обращает на себя внимание еще одна особенность международной юрисдикции, которая особенно отличает ее правовую природу от природы национальных судебных учреждений. Функция разрешения межгосударственных споров как главная функция международных судебных учреждений является условной: в силу феномена государственного суверенитета фактическое разрешение спора могут производить только сами государства. Определив юридическое положение сторон, суд не может контролировать их дальнейшее поведение и отношения. Только общая воля суверенных государств служит источником императивной силы решения и гарантирует его выполнение. Отсюда вытекает отсутствие принуждения к исполнению решения международного суда. Международный суд выносит решение, но нет силы, которая бы могла принудить суверенное государство выполнять его. Это значит, что суверенное государство (в отличие от физических лиц) никогда не может оказаться «наказанным» в результате судебного разбирательства [3].

Наконец, важной тенденцией развития международной юрисдикции является расширение субъектного состава участников международного процесса: целый ряд международных структур рассматривает споры с участием физических и юридических лиц, которые не обладают традиционной международной правосубъектностью. Данное явление отражает процессы интернационализации всех сторон общественной жизни, в корне меняя традиционные представления о пределах внутренней компетенции современного государства. Эта тенденция, в свою очередь, приводит к необходимости взаимодействия между международными и внутригосударственными судебными институтами. Так, решения Европейского суда по правам человека стали важным фактором правовой жизни государств – членом Совета Европы.

Литература

- 1 Величковский А.В. Юрисдикция международного Суда ООН: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Минск, 2003.
- 2 Шинкарецкая Г.Г. Судебные средства разрешения международных споров (тенденции развития). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – М., 2010.
- 3 Там же.

References

- 1 Velichkovskij A.V. Jurisdikcija mezhdunarodnogo Suda OON: Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk. – Minsk, 2003.
- 2 Shinkareckaja G.G. Sudebnye sredstva razreshenija mezhdunarodnyh sporov (tendencii razvitija). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. – M., 2010.
- 3 Tam zhe.

Алтанова А.С., Омарова А.Б.

**Соттық дәлелдемелердің
негізгі белгілері**

Ғылыми зерттеудің мақсатына сәйкес соттық дәлелдемелердің негізгі белгілері жүйеленіп, оларға қойылатын талаптар анықталды. Белгілі бір талаптарға байланысты мысалдар келтірілді. Соттық дәлелдемелердің сот шешімін шығару үшін маңызы қарастырылды.

Түйін сөздер: соттық дәлелдемелер, дәлелдеу, іс үшін маңызы бар мән-жайлар.

Altanova A.S., Omarova A.B.

**The main signs of the judicial
evidence**

Under objective research classified the main features of judicial evidence, it defines the requirements for them. The requirements defined in the examples. Considered importance for judicial adjudication of evidence.

Key words: judicial evidence, the proof, the circumstances relevant to the case.

Алтанова А.С., Омарова А.Б.

**Основные особенности
судебных доказательств**

В соответствии с целью научного исследования классифицированы основные особенности судебных доказательств, определены требования для них. Приведены примеры на определенные требования. Рассмотрена важность судебных доказательств в решении суда.

Ключевые слова: судебные доказательства, доказывание, обстоятельства, имеющие важность в деле.

СОТТЫҚ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІҢ НЕГІЗГІ БЕЛГІЛЕРІ

Соттық дәлелдеу – бұл іс жүргізу нысанында жүретін және субъектілердің іс жүргізу әрекеттерін қамтитын, сол немесе өзге жағдайды негіздейтін және осы негіз арқылы сотта жаңаша білім беретін ерекше танымның бір түрі. Соттық дәлелдеу кезінде азаматтық іс жүргізу қатынастарының барлық субъектілері, оларға заңмен белгіленген тәртіпте әртүрлі рөл атқару арқылы қатысады. Іске қатысушы тұлғалар, мысалы, әр түрлі жағдайлардың ықпалымен сот процесі кезінде өзгеруі мүмкін, олардың іс бойынша құқықтық позициясын растайтын деректер мен дәлелдер келтіреді. Сотта зерттелген дәлелдемелер негізінде осы тұлғалар өзінің позициясының тұрақтылығын тұжырымдайды және іске қатысуын жалғастырады, немесе арыздан бас тартады, бітімгершілікке келу жолдарын іздейді, арызды мойындайды немесе т.б. Сот келтірілген деректер мен дәлелдемелерді талдайды, тараптарға іске қатысты қосымша дәлелдемелер табыстайды ұсынады, дәлелдемелерді жинауға көмектеседі. Істі қарау нәтижесінде сот бүкіл іс бойынша қорытынды жасайды және оны шешімде көрсетеді.

Дәлелдеу кезінде сот және іске қатысушылар дауды шешу үшін маңызы бар, дәлелдемелердің көмегімен анықталатын мән-жайларды негіздейді. Куәлар, сарапшылар, мамандар дәлелдеудің қатысушылары, іске қатысты мән-жайларды дәлелдеуге міндетті емес бола тұра, әділеттілікті орнату үшін көмек береді. Сотта дәлелдеу азаматтық іс жүргізу заңнамасы бойынша жүргізіледі, сондықтан танымның бір түрі ретінде ерекшеленеді. Дәлелдеудің маңызды көрінісі, азаматтық сот ісін жүргізуге тән қасиеті деп оның процессуалдық нысанын айта аламыз. Таным болу үшін танымның объектісі, объект танылатын әдіс-тәсіл болуы керек.

ҚР АІЖК-нің 64-бабының 1,2-тармақтарында дәлелдемелердің анықтамасы көрсетілген: «Заңмен көзделген тәртіпте сот тараптардың талаптары мен қарсылықтарын негіздейтін мән-жайлардың бар-жоғын, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін өзге маңызы бар мән-жайларды солардың негізінде анықтайтын заңды түрде алынған нақты деректер іс бойынша дәлелдемелер болып табылады. Бұл нақты деректер тараптардың және үшінші тұлғалардың түсініктемелерімен, куәлардың айғақтарымен, заттай дәлелдемелермен, сарапшылардың қорытындыларымен,

іс жүргізу әрекеттерінің барысын және нәтижелерін көрсететін сот отырыстары хаттамаларымен және өзге де құжаттармен анықталады» [1].

Сот сол немесе басқа ақпаратты дәлелдеме ретінде қабылдауы үшін, ҚР АІЖК-нің 64-бабында көрсетілген белгілерге сәйкес болуы тиіс.

Дәлелдеу нысанасының мәні – егер дәлелдеу нысанасына істі шешуге қажет заңды фактілер енгізілмесе, соттың шығарған шешімі заңсыз және негізсіз болып табылады.

Дәлелдемелер – нақты мән-жайлар туралы ақпарат, нақтырақ айтсақ, сот іс бойынша мән-жайлардың бар не жоқ екенін анықтайтын ақпарат [2, 137 б.].

Дәлелдемелердің іске қатыстылығын сот және де іске қатысушы тұлғалар анықтайды. Бірақ соңғы шешімді сот қабылдайды.

Дәлелдемелердің қатыстылығы – олардың іс үшін маңыздылығымен анықталады. Қандай дәлелдемелер іске қатысты екенін анықтау үшін алдымен ұсынылған дәлелдемелерді белгілеуге арналған деректер іс үшін бар ма жоқ па екендігін анықтап алған жөн, содан соң дәлелдемелер іске қатысты деректерді растайды ма, әлде теріске шығарады ма соны анықтау қажет. Дұрыс болған жағдайда, дәлелдемелер іске қатысты деп саналады.

Сотқа өтініш білдіру кезінде заң бойынша іске қатысуды тараптардан немесе олардың өкілдерінен дәлелдемелердің қатыстылығын анықтау талап етіледі. Мысалы, куәларды шақырту, дәлелдемелерді сұрату туралы өтініш білдіру кезінде, олардың көмегімен іске қатысты маңызы бар қандай мән-жайлар анықталуы тиіс екендігін көрсетуі қажет.

Дәлелдемелерге жол берілу үшін бірнеше талаптар бар: дәлелдемелер іске қатысты болуы тиіс; іске қатысты дәлелдемелер заң күші бар заңнаманың талаптарына сәйкес алынуы және зерттелуі тиіс. Күш қолдану, қорқыту, алдау, сол секілді өзге де заңсыз іс-әрекеттерді қолдану арқылы, адамдардың жаңылуының арқасында, түсінбеуінің немесе құқықтарын дұрыс түсіндірмеудің салдарынан, іс жүргізу іс-әрекетінің бұ-

зылуының салдарынан алынған дәлелдемелерге жол берілмейді. Белгісіз көзден алынған дәлелдемелерге де жол берілмейді. Дәлелдемелерді алу немесе зерттеу кезінде заң талаптары бұзылса, дәлелдемеге жол берілмейді, және де сот шешіміне негіз бола алмайды; жол берілетін дәлелдемелер заңда көзделген дәлелдеу құралдарының көмегімен алынуы тиіс. Бұл талаптарды бұзу, дәлелдемелерге жол бермеуге әкеліп соғады. Дәлелдемелерге жол беру жалпы және арнайы сипатта болуы мүмкін. Жалпы сипатта жол беру дегеніміз – барлық істер бойынша, олардың санаттарына қарамастан ақпараттар заңнамаға сәйкес жиналуы, алынуы және зерттелуі тиіс (өзгеше айтатын болсақ, дәлелдеудің процесуалдық нысанын сақтай отырып).

Дәлелдеу деректері заңды деректер сияқты дәлелдемелермен растауды қажет етеді. Дәлелдеу деректері анықталғаннан кейін дәлелдеме ретінде қолданылады, дәлелдеу затының бар немесе жоқ екендігін растайды.

Дәлелдемелер жиынтығын бағалау, олардың қарама-қайшылығын, растығын анықтауға көмектеседі. Дәлелдемелердің жеткіліктілігі – істі шешуге себеп болатын дәлелдемелердің жиынтығы. Дәлелдемелердің жеткіліктілігі – олардың санының емес, сапасының көрсеткіші [3].

Дәлелдемелерді жеткіліктілігіне қарап, шешім қабылдау мүмкін емес. Бұл бағалау нысанына байланысты: сот істі шеше алатын жағдайда ғана, дәлелдемелер жеткілікті деп айта аламыз. Бұл мақсатқа, мән-жайларды растайтын немесе теріске шығаратын дәлелдемелерді зерттеп болған кезде ғана жетуге болады. Дәлелдемелердің жеткіліктілігі тек сотпен ғана емес, сонымен қатар іске қатысушылармен де анықталады. Мысалы, дәлелдемелер жеткіліксіз болған жағдайда талапкер өз пайдасына – талаптан бас тарта алады, жауапкер – талапты мойындай алады немесе тараптар бітімгершілік келісімге келуі мүмкін.

Осылайша, бұл мақалада азаматтық іс жүргізудегі дәлелдемелерге қойылатын талаптар, түсінігі, маңызы және негізгі белгілері қарастырылды.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексі – Алматы: Юрист, 2016.
- 2 Мусин В.А., Чечина Н.А., Чечот Д.М. Гражданский процесс: Учебник. – М., 2001. – 437 б.
- 3 Баймолдина З.Х. Доказывание и доказательства в гражданском судопроизводстве. – Алматы, 2001. – 125 с.

References

- 1 KR Azamattyk is zhurgizu kodeksi – Almaty: Lawyer, 2016.
- 2 Musin V.A., Chechin N.A., Chechot D.M. Grazhdanskii process: Uchebnik. – M., 2001. – 437 p.
- 3 Baymoldina Z.H. Dokazyvanye i dokazatel'stva v grazhdanskom sudoproizvodstve. – Almaty, 2001. – 125 p.

Adilbekov A.B.,
Malikova Sh.B.

**About the ratio between
responsibility and punishment in
criminal law**

Әділбеков А.Б.,
Маликова Ш.Б.

**Қылмыстық құқықтағы
жауаптылық пен жазаның
арақатынасына қатысы**

Адильбеков А.Б.,
Маликова Ш.Б.

**О соотношении
ответственности и наказания
в уголовном праве**

This article is devoted to definition problems of ratio between responsibility and punishment in criminal law. The state has to protect peace and human security, humans and citizens' rights, freedoms and legitimate interests, property and territorial integrity, constitutional order, public order and safety from criminal infringement. Also it must be able to prevent the crime. Authors consider various aspects of treatment of the concepts «responsibility» and «punishment».

Key words: legal responsibility, human security, criminal punishment, territorial integrity.

Мақала қылмыстық құқықтағы жауаптылық пен жазаның арақатынасын анықтауға арналған. Мемлекет азаматтардың бейбітшілігі мен қауіпсіздігін, олардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, аумақтық тұтастықты, конституциялық құрылысты, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қылмыстық қолсұғушылықтардан қорғауы тиіс. Авторлар «жауаптылық» және «жаза» ұғымдарының әртүрлі түсіндірулерін қарастырған.

Түйін сөздер: заңи жауаптылық, тұлғаның қауіпсіздігі, қылмыстық жаза, аумақтық тұтастық.

Статья посвящена проблемам определения соотношения ответственности и наказания в уголовном праве. Государство должно защищать мир и безопасность граждан, их права, свободы и законные интересы, территориальную целостность, конституционный строй, общественный порядок и безопасность от преступного посягательства. Также оно должно быть способным предотвратить преступность. Авторы рассматривают различные аспекты трактовки понятий «ответственность» и «наказание».

Ключевые слова: юридическая ответственность, безопасность личности, уголовное наказание, территориальная целостность.

**ABOUT THE
RATIO BETWEEN
RESPONSIBILITY AND
PUNISHMENT IN
CRIMINAL LAW**

Criminal law prohibits criminal actions, which are directed to cause harm and damage or threaten to cause them against person, the society, the state by the threat of punishment. The task of the criminal law are to protect peace and human security, humans and citizens' rights, freedoms and legitimate interests, property and territorial integrity, constitutional order, public order and safety from criminal infringement and prevent the crime. In order to implement these tasks criminal law determines the basics of the criminal punishment and other measures of influence for the persons who committed crimes. In a result of analysis of some lawful literature we can realize that all of the scholars have same opinion in following cases.

Criminal responsibility as the legal responsibility has all its indications. Criminal responsibility is the strongest and most complicated kind of governmental measure concerning the persons who committed crimes. The persons, who committed crime are obliged to bear responsibility in front of the state. There will be some rights of these persons during procedure of the criminal responsibility.

The researches of scholars related to the different kinds of criminal responsibility rise several opinions. M.A.Schneider connects the criminal responsibility only with the judgment and punishment, i.e. with implement of lawful sanctions [1].

In our opinion, it is not correct to confine the definition of the criminal responsibility with judgment and punishment. Honestly, the notion of the criminal responsibility is wide. Some scholars said that the main idea of the criminal responsibility is consisted of legal relations and its content is composed by the mutual rights and duties of the parties, especially by the obligation of the person who committed crime in front of the state for his action [2, 3].

Person should be punished only when his actions have exact corpus delicti which prescribed in the criminal law. And criminal responsibility is implemented only when his actions violate criminal law provisions with guilt which consist of corpus delicti. I.e. criminal responsibility is the result of the infringement of the criminal law provision, sign of public dangerous behavior. If there is no crime, then there is no responsibility. Criminal responsibility is held by taking into consideration the scope and kind of damage, the method of the crime, the form of the guilt, peculiarities of the identity of

the criminal. M.D. Shargorodskii [4] and A.A. Piontkovskii [5] believe that the content of criminal responsibility is legal relations. These scholars say only about the obligation of the criminals to be punished for committed crimes, but not about the legal relations between criminals and state. In our opinion, there must be parties and mutual duties and rights in the legal relations.

Professor A.N. Agybayev determined the criminal responsibility as: «The criminal responsibility is the accusation (persecution) of the person, who committed the exact act which prescribed in the criminal law as the crime on behalf of state by the appropriate bodies [6]. The criminal responsibility is tightly connected with the problem of criminal legal relation. This connection is determined by the two aspects. Firstly, the criminal responsibility is the damage of committed criminal law.

I.e. if there was not committed exact crime, there would not be the criminal law relation. Secondly, after the committing exact crime, there will rise criminal responsibility, at the same time criminal fact as the object of criminal law relation. The criminal punishment is a kind of the authoritative imposition of an undesirable or unpleasant outcome.

The criminal punishment is held as a the authoritative imposition measure is implemented in cases, which determined in the specific law. Use these measures for the persons, who a committed crime is considered as an executive function of the state. Especially, the main task of the state is to punish offenders for the most dangerous crimes. There a lot of types of measures of state-coercive actions. They can be not only criminal, but also civil, administrative, disciplinary measures. Being the kind of state-coercive actions, the criminal punishment has own differences and peculiarities.

Secondly, release the charged person from criminal responsibility, mitigating the charged criminal punishment are implemented only by judge. Release from penalty and mitigate the penalty by acts of amnesty and mercy are held by President according to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, and in other cases only judge can solve these problems. Fourthly, criminal punishment is appointed publicly, openly. I.e. defining the guilt of the offender, determining the exact kind and scope

of the punishment are held not by natural or legal persons, but by the state. Criminal punishment is appointed on behalve of the state, and natural or legal persons can not release nobody from the charged punishment. Fifthly, criminal punishment as a kind of authoritative imposition measure can be used concerning to the person, who committed crime guilty. There are definitions in the criminal literature. In most of them the punishment is considered as a authoritative imposition measure. In the book of criminal law it said that the punishment is a negative morally evaluation on behave of the society to prevent crimes concerning the person who committed it and fix the this person [7].

Professor I.C. Noi defined these main indications of crime:

- 1) State coercion sign;
- 2) Presence of accusation and persecution on behalf of the state;
- 3) The enforcement of the punishment by court;
- 4) The base for apply is – the presence of guilt of the offender;
- 5) The aim of application is – specific and common protection, main goal is – to fix the charged person and educate them [8].
- 6) The set of all indications, which determine the punishment as the state-coercion action prove that the punishment and responsibility are the same notions.

The punishment is directly connected with the damage to the charged person. For example, court may sentence penalties, like: imprisonment, suspension to do some kind of business, prohibition to do some acts, confiscation of the property. In case of dangerous crimes the guilty person can be sentenced for the life imprisonment. So, in any criminal case, the person who committed crime is subject to the moral or physical harm. Because, the punishment is the act of punish person for the crime in general. The different feature of the criminal punishment from enother state-coercion actions is that using it gives the status «accused». There is some legal harm of being «accused» for the guilty person. This status must be shown in the biography of the accused person. «Accused before» is sometimes considered as the aggravating condition or can be important to appoint the type of punishment or the type and ammount of penalty.

References

- 1 Schneider M.A. Study guide on the Soviet criminal law for students VYUZI. -M, 1950. -. 119.
- 2 N.S. Leikin Stages of implementation of criminal responsibility and the identity of the perpetrator. – A, 1963. – 211.
- 3 Zagorodnikov N.I. The content of the criminal-legal relations «Soviet State and Law.» -1963. -№11. – S. 85-89.
- 4 Appointment of punishment. Rate of the Soviet penal law. Part of the total. -T.1 Textbook. -A, 1968. -S.413.
- 5 A. Piontkovsky On the concept of criminal responsibility // the Soviet state and the right. -1967. – №12. – S. 40-46.
- 6 A.N. Agybayev Criminal law. A common part, book. Almaty, «Zheti Zhargy», 2001. – 210 b.
- 7 Criminal Law. Overview: Textbook / Ed. N.I.Zagorodnikova, S.V. Borodin and V.F.Kirichenko. -M, 1966. – 318.
- 8 Noi I.S. Problems in the theory of punishment in Soviet criminal law. -Saratov, 1962. – 155 p.

Aynkulova D.B., Yergali A.M.

**Characteristics of murder under
the laws of the Republic of
Kazakhstan**

In this article the features of murder under the law of the Republic of Kazakhstan are considered. Crimes against life are recognized as such actions directly aimed at a person's life, in result of which deprivation of life or incitement to suicide of another person is considered to be the basis of criminal responsibility. Now, criminal infringement of life and health is more and more intolerant, and resolute fight against them makes the most important task of law enforcement and law-enforcement agencies. Authors give qualification of murder by the legislation of our country, consider various opinions of foreign authors on definition of this term.

Key words: Universal Declaration of Human Rights, murder, premature death.

Айнқулова Д.Б., Ергали А.М.

**Қазақстан Республикасының
заңнамасына сәйкес адам
өлтірудің сипаттамасы**

Мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес адам өлтірудің ерекшеліктері қарастырылған. Өмірге қарсы қылмыстар нәтижесінде адам өмірінен айырылатын, адам өміріне немесе басқа адамды өзін-өзі өлтіруге тікелей бағытталған әрекеттер түрінде қарастырылып, қылмыстық жауаптылықтың негізі болып табылады. Қазіргі кезде адам өмірі мен денсаулығына қылмыстық қолсұғушылықтарға төзбеушілік орын алып, олармен күрес құқық қорғау және құқық қолдану органдарының маңызды міндеттерінің бірін құрайды. Авторлар еліміздің қылмыстық заңнамасы бойынша адам өлтірудің саралауын қарастырып, аталған мәселеге қатысты шетелдік авторлардың әртүрлі пікірлеріне тоқталған.

Түйін сөздер: адам құқықтарының Жалпы декларациясы, адам өлтіру, мерзімсіз өлім.

Айнқулова Д.Б., Ергали А.М.

**Характеристика убийства
по законодательству
Республики Казахстан**

В данной статье рассмотрены особенности убийства в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Преступления против жизни признаны как действия, непосредственно нацеленные на жизнь человека, в результате которого лишение жизни или подстрекательство к самоубийству другого человека, как полагается, являются основанием уголовной ответственности. В настоящее время преступные посягательства на жизнь и здоровье являются все более нетерпимы, и решительная борьба с ними составляет важнейшую задачу правоохранительных и правоприменительных органов. Авторы дают квалификацию убийства по законодательству нашей страны, рассматривают различные мнения зарубежных авторов об определении данного термина.

Ключевые слова: всеобщая декларация прав человека, убийство, преждевременная смерть.

CHARACTERISTICS OF MURDER UNDER THE LAWS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

It is well-known that crimes against the person have been taking attention of lawyers and psychologists, philosophers, writers, artists and historians over the centuries and millennia. The first place among crimes against the person takes – crimes against life. The most dangerous crime against life is – murder. In criminal legislation of the Republic of Kazakhstan murder is defined as «the unlawful intentional infliction of death to another person» (Article 99 of the Criminal Code). Previously existed criminal law did not contain the definition of «murder», because unintentionally offence of death also recognized as murder. According to the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan causing death by negligence is not murder. At the same time, in contrast to the Russian Criminal Code, the Kazakh legislator defined murder as «the unlawful intentional infliction of death.

Illegality in this case allocated to eliminate misunderstandings, since the law holds legalized causing death, such as execution of the sentence of capital punishment, infliction of death in detention of the person committed a crime, causing death if necessary defense.

The list of «legal» murders has changed in different historical periods. Thus, the historical analysis of criminal – legal legislation shows that the murder is a kind of those offenses which were regarded differently as the laws and morals in different historical periods [1, p. 42].

The foregoing can be explained by different social and religious views at different stages of development of society, which in result led to inadequate assessment of the social danger of murder.

Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights states that everyone has the right to life, liberty and security of person [2]. This provision is reproduced in Article 15 and 16 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. World protection of human life and health are the most important task of the criminal legislation. Fights are most focused on these crimes as crimes against human life and health, which have a special place in the system of criminal law and procedure, and in other legal sciences – Criminology, labor law, etc. At the present time, criminal infringement to life and health are becoming more intolerant and resolute struggle with them is the most important task of law enforcement authorities and bodies. However, as showed the investigative and judicial practices, crimes against

life and health (especially murder) are among the crimes that most often cause great difficulties in investigation and qualification.

Under criminal law crimes against life are group of socially-dangerous acts against fundamental individual human rights. In this regard, proper qualification of these crimes, most of which belongs to the category of particularly serious crimes, includes not only the legal but also broader social, informational evaluation. Proper qualification of these crimes is important guarantee of justice in strict accordance with the applicable procedural law.

Crimes against life are recognized as such actions directly aimed at a person's life, in result of which deprivation of life or incitement to suicide of another person is considered to be the basis of criminal responsibility.

Under the current Criminal Code crimes against life are: murder (Article 99 of the Criminal Code); the murder of mother of the newborn child (Article 100 of the Criminal Code); murder committed in the heat of passion (Article 101 of the Criminal Code); murder committed in excess of the limits of self-defense (Article 102 of the Criminal Code); murder committed in excess of measures necessary to apprehend the perpetrator of crime (Article 103 of the Criminal Code); causing death by negligence (Article 104 of the Criminal Code); incitement to suicide (art. 105 of the Criminal Code). All of these crimes against life, except of the last two, belong to the murder.

Murder (Art. 99 of the Criminal Code). Criminal Code of the RSFSR in 1926 and 1990 did not contain definition of murder and only provided for compositions of intentional and negligent homicide (Article Article 102-103, 109, 106 of the Criminal Code of the RSFSR). The lack of definition of murder has generated mixed opinions regarding the content and form of the act of murder, which has influenced the judicial practice.

The gaps in the law were fixed by «scientists». They offered several «definitions» of murder. According to N.I. Zagorodnikova wrongful murder is an intentional or negligent deprivation of life of another person, when deprivation of life is the basis of criminal responsibility [3, 79 c.]. In this definition, wrongfulness named specifically. According to this definition we could call terrorist act «murder». In addition, the introduction of the definition of intention and negligence was contrary to Art.7 of the Criminal Code of RK. S.B. Borodin defined murder as an offense that infringes on another person's life and causes him death, which was provided in the Special Part of the Criminal Code [1, p. 13].

According to art.99 of Criminal Code the murder – is the intentional infliction of death to another person. Introduction to the Criminal Code of the concept of murder is a significant step forward in the development of legislation about crimes against life. An indication of the intentional actions clearly led the line between murder and other crimes, paired with reckless causing of death.

Definition of murder, in some extent, is corresponded with the definition of the crime, according to art.9 of the Criminal Code and has a general nature.

The murder is the most serious crime against the person. Part of Article 99 of the Criminal Code specifies that the murder is the unlawful intentional infliction of death to another person. Human life is the most important social value given by nature that belongs to everyone from birth. In the criminal law sense, concept of murder has a narrow notion, because criminal responsibility for the murder must have certain characteristics that indicated the commission of the crime.

The concept of «murder» is closely linked with the life and death of person, so without clarifying the content of the concept of life and death we cannot talk about the definition of murder.

It is known that person's life, from the biological point of view, is consisted of continuous metabolism, nutrition and excretion. With the cessation of these functions the life is terminated also. Human life in the biological sense of the word is important to define the boundaries of human life. The origin of life is associated with the beginning of the birth process. The natural and inevitable end of life is the death of a person due to the physiological aging of the organism.

The question of the moment of death is controversial in the medical literature. Some authors believe that the death of a person occurs with the termination of breathing and heartbeat. Others feel the heartbeat is not absolute proof of life. But undisputed death recognized since the organic changes in the brain and central nervous system. Before this the change of person's death is called clinical.

There are cases when after the onset of clinical death it can be take back breathing and heartbeat and restore man to life. Especially in recent years, advances in medical science and in the field of resuscitation practices contributed to changing attitudes towards death as a phenomenon simultaneously. On the occurrence of human death shows only biological death, that is, the state of irreversible death of the organism as a whole, when

the stopped heart activity disappeared surge in large arteries, stopped breathing, lost functions of the central nervous system.

Some of the people die as a result of pathological, premature death caused by illness or violent acts. Murder is considered as pathological death, which is a genus of violent death.

In contrast to the lawful taking of life, accident or suicide, murder is punishable as a criminal act provided by the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. To eliminate lawful deprivation of life and accidental causing death from murder there appear fault. According to S.V. Borodin it is necessary in determining the murder point out the culpable deprivation of life [1, p. 14]. Finally, for the delimitation of suicide, it states that it is the deprivation of life of another person.

Based on the above characteristics in the domestic literature to those or other slight differences murder was defined as the wrongful intentional or negligent deprivation of life of another person. Part 1 of Article 99 of the Criminal Code provides the definition of the concept of murder, which significantly refines the concept of the offense under this article, the murder admits wrongful intentional infliction of death to another person. From this wording implies that murder is the intentional infliction of death to another person. Thus it excludes from the category of homicide by negligence causing death, but it does not mean the exclusion of the last of crimes against life.

M.D. Shargorodskii also relates to the murder only deliberate causing anyone's death, he leaves negligent infliction of death outside of this concept [4, p. 57].

It should be noted that some authors consider definition murder incomplete. So, Borodin S.V. writes: «the legal definition of murder lacks indications of unlawful and an offense» [1, p. 97]. In the definition of murder of Russian Federation Criminal Code, there is no indication of unlawfulness. Not flowing into battle, it must be noted that our legislator probably felt quite full and defined the concept of murder by giving him such a definition, which is listed in Part 1 of Article 99 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan provides only for intentional murder. Causing death by negligence does not apply to murder.

Intentional homicide is divided into the following three types:

1) Killing without aggravating and mitigating circumstances (Part 1 of Article 99 of the Criminal Code);

2) Aggravated murder (part 2 of article 99 of the Criminal Code);

3) Murder with extenuating circumstances (Articles 100-103 of the Penal Code).

Murder provided by paragraph 1 of article 99 of the Criminal Code, or «simple» murder is the so-called basic composition of this type of crime.

Murder provided by paragraph 2 of Article 99 of the Criminal Code, is a qualified staff of this type of crime. This part of the article contains fifteen items aggravating circumstances.

Murder with mitigating circumstances, refers to a privileged composition of this type of crime. For this type of murder concern the killing provided for in Articles 99, 100, 101, 102, 103 of the Criminal Code.

References

- 1 Borodin S.V. Crimes against life. – Moscow, 1999. – 136 p.
- 2 Universal Declaration of Human Rights (adopted at the third session of the UN General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948) // the Russian newspaper. – 1998. – On 10th December.
- 3 Zagorodnikov N.I. Crimes against the life of the Soviet criminal law. – Moscow, 1961. – 102 p.
- 4 Shargorodskii M.D. Responsibility for crimes against the person. – Moscow, 1953. – 96 p.

Baratova G.A., Izbasova A.B.

About the notion of crime prevention

In this article the notion of crime prevention reveals. The prevention of crimes researched as a main theoretical and practical goal of criminological science. The concept of the prevention of crime is aimed at ensuring unity of actions of all bodies and organizations participating in anti-criminogenic activity. Authors carry out the analysis of components of concept of the prevention of crime and his types.

Key words: crime prevention, criminogenic activity, law-enforcement activity.

Баратова Г.А., Избасова А.Б.

Қылмыстылықтан сақтандырудың түсінігі туралы

Мақалада қылмыстылықтан сақтандырудың түсінігі ашылған. Қылмыстарды болдыртпау криминология ғылымының негізгі теориялық және тәжірибелік мақсаты ретінде зерттелген. Қылмыстарды болдыртпау түсінігі анти-криминогенді қызметке қатысушы барлық тұлғалар мен ұйымдардың әрекеттерінің бірлігін қамтамасыз етуге бағытталған. Авторлар қылмыстылықтан сақтандыру ұғымын құрайтын бөліктерді және олардың түрлерін талдауды келтірген.

Түйін сөздер: қылмыстылықтан сақтандыру, криминологиялық қызмет, құқық қорғау қызметі.

Баратова Г.А., Избасова А.Б.

О понятии предупреждения преступности

В статье раскрывается понятие предупреждения преступности. Предотвращение преступлений исследовалось как главная теоретическая и практическая цель криминологической науки. Понятие предотвращения преступления нацелено на обеспечение единства действий всех лиц и организаций, участвующих в анти-криминогенной деятельности. Авторы проводят анализ составляющих частей понятия предупреждения преступности и его видов.

Ключевые слова: предупреждение преступности, криминологическая деятельность, правоохранительная деятельность.

ABOUT THE NOTION OF CRIME PREVENTION

In the broadest sense, the word prevention of crime means prevention of growth of its scopes. It is necessary to notice that in criminological science, it doesn't stop dispute about whether it is possible to warn crime or it is more correct to speak about the prevention of crimes. In the basis of the arguments about legality of the use of «crime prevention» lies the main criminological postulate of the socio-legal phenomena of crime, the existence of which serves the objective law, and therefore it cannot be prevented.

As it is known, there are different terms are used in the criminological literature and regulations, «warning», «prevention», «preference», «prophylaxis».

In some cases, the concepts «warning», «prevention», «preference», «prophylaxis» are distinguished by allocating them a specific content, while others – identified. It is possible to note that in principle these concepts complement each other in some extent and mean the following: – warning of crime and crime; – prevention of a crime at a stage of detection of intention; – suppression of criminal activity at stages of preparation, attempt, from act to his consequences, from one crime to another continued and lasting; – prophylaxis of crimes from which the activity is understood, directed to identification, elimination or neutralization of the reasons and conditions of crimes at all levels and also on their compensation by the reasons and conditions of standard, in any case, lawful behavior.

Thus, warning and the prevention – concepts identical, act on all-social, personal, and micro environmental levels. The warning of crime can be treated in narrow (criminal-legal) and broad (socio-political) sense. In essence, by the criminal-legal prevention, taken in traditional sense, understood the institute described in norms of the corresponding sciences which requirements are subject to implementation mainly in the course of appointment and an execution of the punishment. It is possible to tell that the idea of the warning of crime penetrates all system of criminal-legal and criminal-executive institutes (private and general prevention, the general and private prevention).

The prevention of crime can be defined as the system of objective and subjective prerequisites of reduction of crime which has historically developed and developing in new social conditions, and also a complex of the state and public measures directed

to neutralization (elimination) of the reasons and conditions generating this phenomenon and promoting his preservation in society.

The prevention of crimes is the main theoretical and practical goal of criminological science. Studying regularities of crime prevention, developing the theory of this process, criminology is urged to create a reliable basis of successful implementation of this theory in the conditions of preventive practice. The speech in this case goes about creation of the scientific criminological concept of the crime prevention urged to provide achievement of really positive practical result from its realization.

It is necessary, first of all, to note that the development of the crime prevention concept was always put and put on the first place in system of all law-enforcement activity aimed at providing control over crime. First, this concept has basic value for understanding of nature control over crime. Along with it allows deepening our ideas of crime prevention development system in many respects and in some cases to specify and concretize the theoretical and practical questions connected with it. The concept of the prevention of crime is aimed at ensuring unity of actions of all bodies and organizations participating in anti-criminogenic activity.

The theory of the warning of crime has arisen not from scratch. Criminal-legal sciences (in particular, criminology) possess an arsenal of various theories developing ideas of crime reduction. In criminology the concept of crime warning is expressed more brightly. Therefore it is called the criminological concept. Such concept has a direct practical exit. Usually the warning of crime is considered by criminologists in wide (all-social) and narrow (special-criminological) values. Sometimes all-social and special and criminological preventions are called like levels of crime prevention.

Thus, under the general social prevention refers to all socially positive activities of the society and the state (political, economic, moral, and others.), which creates the basis for the reduction of negative and antisocial behavior in society. At the same time a general social warning at the same time acts as a condition for the effectiveness of the special-criminological prevention, which is in contrast to the general social directly aimed at preventing the commission of crimes. Under special-criminological crime prevention refers to activities of the state, public and other bodies and organizations directly designed to identify the causes and conditions of

offenses, to take measures to eliminate them, as well as to persons who can be expected of wrongful deeds.

However, a specially-criminological crime prevention, which is realized in the form of crime prevention at the level of specific law enforcement activities is not limited only to the actual prevention. For the correct interpretation of the concepts of «warning» and «prevention», «preference» and «prophylaxis» it is important to carry out terminological analysis. It is necessary to proceed from the fact that every definition, and even more short, and expressed in terms that require explanation, and each definition should be given sufficiently clear meaning. So, crime preventions system consists of a part of the most various types of precautionary activity. One of such types is prophylaxis of offenses (crimes). Definition of this concept in broad and narrow meanings has some features.

In the broadest sense word prophylaxis is a prevention of concrete crimes, protection of certain members of society from commission of offenses by them, the guilty illegal acts representing crimes; these are activities for prevention of violations of law rules, in particular criminal law (the criminal legislation). In this sense the content of prevention includes also law-enforcement activity. In the narrow sense of the word it is possible to understand activity as prevention: first, on identification of the reasons of the crimes, conditions and circumstances promoting their commission; secondly, on identification of the persons capable to commit a crime (owing to their antisocial orientation), and to carrying out with them necessary actions.

In total these two concepts form the uniform concept «prophylaxis of crimes» or «prophylaxis of offences». Crime prevention, as in the case of the prophylaxis of crimes, acts to prevent and combat crimes collective term. The earliest stage of preventive activities aimed at preventing crime by a particular person, is prevention. When it is not effective enough, then there is a need to prevent, and after him – the suppression of crime.

Thus, depending on the means used in the criminological process of crime prevention, its component parts (prophylaxis, prevention, suppression) can be worn the overall socio-legal, and special operational-investigative, administrative and jurisdictional character. Still, the main type (means) for crime prevention in its criminological filling it appears crime prophylaxis.

References

- 1 Alexeev A.L. Legal basis for crime prevention. M., 1980.
- 2 Criminological characteristics and prevention of contemporary manifestations of crime in the Republic of Kazakhstan: scientific edition / Ed. Toleubekova B.H. – Almaty Danaker 2001.
- 3 Criminology / ed. J. F. Shelley. Trans. from English. – SPb., 2003
- 4 Mindagulov A.H. Crime prevention: – Almaty: HAS, 2005.
- 5 Starkov O.V. Prevention of crimes. M. 2005
- 6 Sibiryakov S.L. Prevention of deviant behavior of youth. – Volgograd, 1998.
- 7 Luneev V.V. Crime of the twentieth century: global, regional, Russian tendencies. – M., 1997.

Madi G.Y., Atahanova G.M.

Some victimological issues of the prevention of criminal offences

In the article some victimological issues of the prevention of criminal offences are considered. The less people and in a lesser extent they predisposed to fall a victim of a crime, the less will be crimes. Authors observed an important aspect of the implementation of the victimological prevention is the reduction of victimization through the timely decision of disputes and conflicts, and creation of conditions for the neutralizing of conflict situations by law enforcement agencies and public organizations. Also various opinions of scientists on peculiar features of the prevention of crime have been given.

Key words: victimological direction, resilience, decision of disputes and conflicts, prevention of the victimization.

Мади Г.Е., Атаханова Г.М.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың виктимологиялық алдын алудың кейбір мәселелері

Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың кейбір виктимологиялық мәселелері қарастырылған. Қылмыстың құрбаны ретінде неғұрлым аз адамдар болса, соғұрлым қылмыстардың да саны аз болады. Авторлар виктимологиялық алдын алуды ендірудің маңызды аспектісі – құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдардың қақтығыс жағдайларын бейтараптандыру үшін жағдайлар жасауы мен даулар мен пікірталастарды дер кезінде шешуі арқылы виктимизацияны қысқарту екендігін айта кеткен. Сонымен қатар, қылмыстылықтан сақтандырудың ерекше сипаты туралы ғалымдардың түрлі көзқарастары қарастырылған.

Түйін сөздер: виктимологиялық бағыттылық, серпімділік, даулар мен пікірталастар туралы шешімдер, виктимизацияның алдын алу.

Мади Г.Е., Атаханова Г.М.

Некоторые вопросы виктимологической профилактики уголовных правонарушений

В статье рассматриваются некоторые виктимологические проблемы предотвращения уголовных правонарушений. Чем меньше людей и в меньшей степени будут предрасположены стать жертвой преступления, тем меньше будет преступлений. Авторы заметили, что важный аспект внедрения виктимологического предотвращения – сокращение виктимизации посредством своевременного решения споров и конфликтов и создание условий для нейтрализации конфликтных ситуаций правоохранительными органами и общественными организациями. Также были даны различные мнения ученых о специфических чертах предупреждения преступности.

Ключевые слова: виктимологическое направление, упругость, решение о спорах и конфликтах, предотвращение виктимизации.

**SOME VICTIMOLOGICAL
ISSUES OF THE
PREVENTION OF
CRIMINAL OFFENCES**

The victimological direction of the impact on a crime is one of the most humane and forward-looking directions. It does not require major material inputs and, has internal source of development based on striving to self-defense, which inherent to all people.

The victimological prevention involves activities aimed, firstly, to elimination, reduction and neutralization of circumstances, which contribute to victimization, secondly, reducing of personal and role victimology, thirdly, increase resilience and countering to criminal attacks, fourthly, to the devictimization victims of a crime.

An important aspect of the implementation of the victimological prevention is the reduction of victimization through the timely decision of disputes and conflicts, and creation of conditions for the neutralizing of conflict situations by law enforcement agencies and public organizations. Inasmuch as the personal qualities of the victims, features of their behavior and the nature of the relationship with the offenders often contribute to the emergence and implementation of the criminal intent, one of the directions of the prevention should be the reduction of victimization of the certain part of the population. The fewer people in less prone to becoming a victim of a crime, the less crimes will be done.

The prevention of the victimization (in the narrow sense) and devictimization represent two distinctive types of the victimological prevention. The devictimization has the aim of neutralizing or eliminating the negative impacts of victimization, as well as rehabilitation of specific victims and preventing re-victimization.

The victimological prevention is a combination of State and public measures aimed to preventing crime by reducing the risk of population and individual citizens of becoming victims of criminal encroachments [1, p. 53]. The victimological prevention has some capacity to prevent crimes through the development of recommendations for the protection of potential victims against crime, to reduce their victimology. But measures of the victimological prevention are effective only as a supplement to the targeted preventive measures impact on the persons from whom you can expect the commission of the offence.

The content of the victimological prevention is a system of prevention measures aimed to identification of potential victims and prevention of their imprudent (frivolous, provocative) behavior, i.e.

ensuring effective protection of possible victims from criminal acts and the devictimization of victims. This system should be integrated, flexible and dynamic. It must conform to changes in a victimological situation in the country.

According to V.P. Konovalov and L.V. Frank, the specific feature of the victimological prevention is aimed to reducing potential of the victimology of citizens by special events in the generally-preventive nature, which differentiated by categories and groups of the population, for reduction of the potential victimology of particular citizens [2, p. 178].

The specificity of the victimological prevention, according to Rivman D.V., lies in the presence of an object (real and potential victims of crimes), in the specific techniques (mainly the methods of persuasion), in extensive using of the assistance of population and, in staff-training organization of the preventive victimological issues service, and information base- there is necessary preventive records of crime victims. [3, p. 161].

The need for the initial and rehabilitating prevention is that the victim may later become criminals or re-victims. The victimological prevention in the literature is divided into general and individual types.

The general victimological prevention lies in the identification of victimogenic factors and measures of their elimination, or neutralization, in particular, identifies causes of the crime and conditions, which conducive to their perpetration, if they are linked to personality and behavior of victims; as well as the general victimological prevention lies in elimination of these causes and conditions. The individual victimological prevention lies in identification of individuals with a high victimology and carries out educational activities aimed at reducing the risk of becoming a victim of a crime, as well as teaches resistance measures, techniques and methods of counteraction to criminal encroachments.

Thus, the prevention of victimization is the purposeful exposure of the State, society, natural and legal persons to the processes of determination and causality of crime in order to reduce victimology and, accordingly, the criminality of the population.

In the system of prevention of victimization (as in the system of crime prevention) allocated the following types: general, special and individual. The general prevention of the victimization is a system of measures of the elimination of the processes of determination and, causality, of victimization, which influenced to the entire population and its groups, which allocated by the general economic, social and other features, created the probability of

the victimological behavior of almost all members of these social groups. The general victimization prevention includes measures to improve the economic, social, political and spiritual spheres of the public life.

In situations of the special victimization prevention of population stand out high victimological social groups, areas and objects on the basis of criminal research, which include minor capital owners and objects such as the values of the storage areas, relating to cash and monetary circulation, or regions with intensive migration flows.

The individual victimological prevention lies in identification of individuals with a high victimology and carries out educational activities aimed at reducing the risk of becoming a victim of a crime

According to Polubinski, the individual prevention is «the process of accustoming man to the social experience, the formation of positive qualities of his personality and, of the improvement of his consciousness to the public level in order to reduce individual victimology» [4, p. 115]. The individual victimological prevention- is the process, which took place in space and time.

The individual victimological prevention, in our view, should be seen as a dynamic system, consisting of defined interrelated elements, the most important of which are:

- a) subjects, i.e. the managing subsystem of the educational impact;
- b) objects, i.e. managed subsystem, covering a specific category of victims who guilty for victimology;
- c) goals and objectives, as well as information support and planning;
- d) forms, methods and tools of educational-preventive effects on guilty-victims.

For the conduct of the individual prevention there is necessary clearly define goals and objectives of considered offences. Such activities should be aimed to eliminating the probability of committing a crime against the victim by resolving a conflict situation through lawful way. In this context, the objectives of the individual victimological prevention, such as, of family and domestic offences are: to identify and record all aggressive victims whose behavior is provocative; the choice of forms, methods and means of preventive impact, implementation of day-to-day control of hazardous victimological victims; the elimination of situations that might lead to injury. On the other hand, the individual victimological prevention is the activity of services of the prevention and the public, which

providing timely identification of individuals, who create conflict situations through their wrongful behavior with provoking nature and as a result will be the victims of criminals; and putting victims on a record. This type of the prevention as a process take place in time and space consists of several stages: the identification of hazardous victimological victims, examining them; the putting of such persons on record; planning and implementation of the preventive measures; the assessment of achieved results.

The private victimological prevention, as mentioned, lies in the identification individuals, who because of their behavior or personal qualities

probably can become victims of criminals, and in the organization of the education, instruction and measures to ensure the personal safety of these persons. In the literature at determining specific measures of the individual victimological prevention, as a rule, taken into account the differences between the various categories of victims [5, p. 235].

Thereby it will give to the individual victimological prevention the concreteness and purposefulness, and prevention service will enable differentiated and rationally choose more effective interventions to address the probability (risk) of committing a crime against the victim.

References

- 1 Zubkov V.I. Victimological measures of crime prevention.// Gazette Mosk. № 3, 1990. Part 11. «Law». – P.53-59.
- 2 Kononov V.P., Frank L. V., On the Organization of the victimological direction of a crime prevention of Tajik SSR- Dushanbe: a publishing house Taj. State University, 1976- p 247.
- 3 Rivman D.V. The victimology factors and the crime prevention- L., 1975-p. 193.
- 4 Polubinski V.I. The legal foundations of teaching about the victim of a crime. Gorky. 1979.-135 p.
- 5 Schneider G. Criminology.-M., 2008.-p 857.

Nurmuhanov Zh.B., Yergali A.M.

Some issues of suicide

In this article the main issues of suicide are opened. Suicide is the step, which the person makes in specific extreme conditions, aims to die and commits actions directly aimed at achieving this goal. Authors have made full qualification of this criminal offense. The objective side of suicide is the act (actions or inactions), which committed by the subject of suicide, with the goal of achieving the own death. In the most cases the objective element of suicide presented in the form of action.

Key words: suicide, victim, inaction, the degree of psychological normality.

Нұрмуханов Ж.Б., Ергали А.М.

Өзін-өзі өлтірудің кейбір мәселелері

Мақалада өзін-өзі өлтірудің негізгі сұрақтары қарастырылған. Өзін-өзі өлтіру – өзінің алдына өлу мен сол мақсатқа қол жеткізуге бағытталған әрекеттерді жасауға адамның ерекше экстремалды жағдайларда баратын қадамы. Авторлар бұл әрекетке толық саралау жүргізді. Өзін-өзі өлтірудің объективтік жағы – өзінің өліміне қол жеткізу мақсатын көздейтін өзін-өзі өлтіру субъектісінің жасайтын (әрекет немесе әрекетсіздік) әрекеті. Өзін-өзі өлтіру көп жағдайда объективтік жағынан әрекет нысанында, яғни адамның ерікті, белсенді әрекет актісі ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: өзін-өзі өлтіру, құрбан, әрекетсіздік, психологиялық тұрақтылықтың деңгейі.

Нурмуханов Ж.Б., Ергали А.М.

Некоторые вопросы самоубийства

В статье раскрываются основные вопросы самоубийства. Самоубийство – тот шаг, на который человек решается в особых экстремальных условиях, при этом он ставит себе целью умереть и совершить действия, прямо направленные на достижение этой цели. Авторы провели полную квалификацию этого деяния. Объективная сторона самоубийства – деяние (действие или бездействие), совершаемое субъектом самоубийства и преследующее цель достижения последним собственной смерти. Большинство случаев самоубийства представлены объективной стороной в форме действий, то есть волевых, активных поведенческих актов человека.

Ключевые слова: самоубийство, жертва, бездействие, степень психологической устойчивости.

SOME ISSUES OF SUICIDE

Human life is a significant boon, and human cannot be indifferent to its preservation. Suicide is the step, to which the person addresses in specific extreme conditions, aims to die and commits actions directly aimed at achieving this goal. For recognition of the deprivation of life yourself through the suicide in each case it is necessary to establish the fact of committing by this person the actions specifically aimed at depriving himself of life. Cannot be attributed to suicide the cases of death by themselves negligence.

This first of all refers to cases when the person because of circumstances should have and could have foreseen the onset of his death. Also the cases where the person anticipates possible onset of his death but hopes to stay alive are not suicide, for example, cases boasting boldness. In cases where the person foresees the possible results of his actions, but does not care about them (indirect intent construction) do not relate to suicide. In any case, if the person commits any self-destructive actions, with the intent to stay alive, the suicide does not take place.

The object of suicide is human life as a significant boon and an interest.

It is interesting fact that in one person coincides elements as the victim (in the broadest sense of the word), and also as the subject of suicide. It means the subject of suicide by the acts aimed at depriving himself of life reaches the goal, which is his own death, and thereby becomes the victim.

The objective element of suicide is the acts (actions or inactions committed by the subject of suicide, with the goal of achieving the own death). In the most cases the objective element of suicide presented in the form of action, i.e., willed, active behavioral acts of human. For example, the case of a trivial hanging.

Fewer suicides are committed by the inaction, namely, willed, passive behavior of person by non-action, who could and should have to do something for the maintaining his own life. For example, freezing, death due to starvation and so on.

The presence of a causal link between the act and consequence, which is death, is mandatory. The time, place, method, tools of committing suicide are important, they are the main objective signs, because sometimes only the analysis of them can conclude what actually happened- suicide or not.

Analysis of suicides as acts of criminal-legal positions identified the following subjective signs: The mental element represents a direct intent. We totally exclude indirect intention and negligence as well in the form of levity or negligence.

The person foresees a possibility or imminence of the onset of his death and wishes of its occurrence when commits suicide. Therefore, it is necessary to immediately exclude the indirect intent when a person only foresees the possibility of death in the course of his actions, not the inevitability of such. The direct intention assumes the foresight of inevitability and possibility of death, whereas the indirect intention- only the possibility of death. The probability of foresight with the direct intent is higher than for indirect. The foresight of death expressed mentally, that may ensue as a result of person's actions. Anticipating the possible effects and development of causality of their occurrence and onset are usually done on the intuitive, everyday level. However, when the person commits suicide, he does not require a full understanding of all the details of the mechanism of causation.

The direct intent, which characteristic for suicide, presupposes the existence of a person's desire in the offensive of death through the acts committed by him, whereas with indirect intent the person does not want to onset his death, though consciously admits it or is indifferent to its offensive.

When suicide took place, we should establish volitional moments, motive and purpose of the actions of a person. The will without motive and purpose is not implementable. Only on the basis of established the real motives and the purposes of act a person we can state the suicide. The onset of his own death should be the ultimate goal of person. The onset of harmful consequences, i.e. death, is the aim of the actions of individuals at suicide. This is a very important point in distinguishing suicide with accidents leading to death. Very tricky is the identification of the true purposes of the actions of a person, the establishment of balance between the goal -»the death» and other goals underlying the acts of suicide bombers. For example, is it a suicide to sacrifice you to save the lives of others in a fight? Analysis of targets persons allows distinguishing the act of suicide in the legal vision of the problem.

For recognition the acts of suicide, we must install the occurrence of suicide action specifically aimed at depriving themselves of life. Incentives to commit a suicide are the motives for suicide. It should be noted, that motives of suicides are very diverse, but in each case it is important to establish the motives that led the person to commit suicide.

If the person had no reason to commit suicide, then there may be an accident, murder and so on, but not in its legal sense. Detailed classification of motives and reasons for the suicides of males sentenced to deprivation of liberty, will be held in the second chapter of this study.

A. G. Ambrumova, S.V. Borodin, A.S. Mikhlin lead following motives of suicide: family conflict, divorce, illness, death of loved ones, loneliness, failed love, insulting ostracism, sexual failure, mental illness, somatic illness, disfigurement, fear of criminal liability, the fear of punishment or shame, conflicts at work, poor success academically, financially-domestic difficulties and other [1, p. 64].

The intent must be defined or specified. The content of direct intent is the anticipation and the inevitability of someone's own death, as well as the desire of its occurrence must be specifically identified. However, the bomber also should not be clearly aware of all the mechanisms of causality between the occurrence and onset of harmful consequences, i.e. death. The subject of suicide can be a person of sound mind and acted deliberately at the moment of deprivation of his own life.

In fact, the age of criminal responsibility of persons established by article 15 of the Criminal Code, may have differences with age of the subject of suicide, determined by the psychological techniques. The criterion in the latest is the intellectual opportunity of a person of awareness of the actual nature of the act committed and its consequences. Awareness of the person's own death in the age range comes much earlier than the awareness of danger even qualified formulations of murder that is understandable.

The sanity implies such a mental state of a person, which lies in its ability of health level, of socio-psychological development and socialization, as well as by age be aware the actual nature of his act or be able to steer it at the moment of committing suicide. It also includes a number of individuals with psychic anomalies, which at certain level have had their influence on human behavior, conscious, as well as number of individuals with elements of mental retardation, which enable a person to realize the nature of action and adequately manage the situation.

In our view should be excluded from the number of suicides in the legal understanding all of the suicides of mentally ill persons in a state of insanity. From the legal positions, the fact causing death a person in a state of insanity cannot be regarded as a suicide. This is an accident, a coincidence, but not suicide in a legal sense, as the person may not realize

the actual nature of his actions or is unable to set goals, to follow it of his own volition. In any case, the prerogative of the solution on the question of the degree of psychological normality, on the medical component of the concept of insanity is owned by doctors.

References

- 1 Ambrumova A.G., Borodin S.V., Mikhlin A.S. The prevention of suicide. – M., 1980. – 164 p.

Kozhayaev D.K., Izbasova A.B.

**To the concept
of the criminal law**

In this article significant concepts of the criminal law are considered. The authors offered a variety of basis for distinguishing the meanings between legal and non-legal laws and conclude that criminal law is the only formal source of criminal law legislation, which is a legal act of the primary type, adopted by the highest organs of state power, establishing the beginning of criminal responsibility that defines which kinds of acts constitute crimes. Authors have analysed various opinions on differentiation and identification of the concepts right and law. Characteristic features of the criminal law are also formulated.

Key words: source of criminal law, criminal responsibility, criminal law.

Қожаев Д.К., Избасова А.Б.

**Қылмыстық заңның түсінігі
туралы**

Мақалада қылмыстық құқықтың негізгі ұғымдары қарастырылған. Авторлар заңдық және заңдық емес заңдардың арасындағы анықтамаларды ажыратудың көптеген негіздерін ұсынып, қылмыстық заң – қылмыстық жауаптылықтың негізін бекітетін, яғни қылмысты қандай әрекет түрлері құрайтынын анықтайтын мемлекеттік биліктің жоғарғы органдарымен қабылданған негізгі нысандағы заңдық акт болып табылатын қылмыстық құқықтың жалғыз формальді қайнар көзі деген қорытындыға келді. Авторлармен құқық және заң түсініктерінің айырмашылықтары мен ұқсастықтарына қатысты түрлі көзқарастарға талдау жүргізілген.

Түйін сөздер: қылмыстық құқықтың қайнар көздері, қылмыстық жауаптылық, қылмыстық заң.

Қожаев Д.К., Избасова А.Б.

К понятию уголовного закона

В статье рассмотрены основные понятия уголовного права. Авторы предложили множество оснований для разграничения определений между юридическими и неюридическими законами, и пришли к заключению, что уголовный закон – единственный формальный источник уголовного права, который является юридическим актом основного типа, принятого высшими органами государственной власти, устанавливает основания уголовной ответственности, то есть определяет, какие виды действий составляют преступления. Авторами проанализированы различные мнения по поводу разграничения и отождествления понятий «право» и «закон». Также сформулированы характерные черты уголовного закона.

Ключевые слова: источник уголовного права, уголовная ответственность, уголовный закон.

TO THE CONCEPT OF THE CRIMINAL LAW

In the science of criminal law adopted to distinguish two kinds of laws- the laws of nature and society and legal laws. The first is the necessary, internal, inherent to the nature of phenomena, trend of changes, movements, etc., which defines the general steps of the process of formation of specific systems of phenomena of nature, society and the spiritual culture of mankind.

Second, in a general view, represents the rules of regulations of higher power.

Legal laws, such as a criminal law, created by human and like any product of his mental activity required the relevant amendments and additions by the virtue of continuous developments of the social production and other relations, changes of social-economic, political and ideological conditions of the society [1, p. 75].

A Roman lawyer Papinian, for example, defined the law as «a requirement, the decision of the wise men, curbing of crimes committed knowingly or unknowingly, shared vow of the State.» Marcian gave a similar definition of the law [2, p. 15].

According to certain scholars, the law in Kazakhstan is interpreted in a broad sense is equated not only by the law, but by the state laws too. This is indicated by the contents of the Article 4. of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, where it is written: «The provisions of the Constitution, the laws corresponding to it, other regulatory legal acts, international treaty and other commitments of the Republic as well as regulatory resolutions of Constitutional Council and the Supreme Court of the Republic shall be the functioning law in the Republic of Kazakhstan.» On the basis of this constitutional provision, it means that the Constitution of the Republic of Kazakhstan gives a provisional understanding of the law, under which any act regardless of its content, is the right [3, p. 144-145].

The urgency of the problem of right and law continues to prevail in common law theory too. The crux of the problem leads us to concepts of the division of laws like legal and non-legal. Scientists-lawyers offered a variety of basis for distinguishing the meanings between legal and non-legal laws, but there are still a lot of further questions and discussion. In this regard, law theorists have concluded that the ultimate solution of the problem of law and law «it is possible only on a fundamentally new methodological and

ideological basis and it is the matter of a distant future [4, p. 295].

Without going into the depth of the discussions we believe that the right and the law are not identical legal concepts. Modern proponents of the differentiation of rights and laws (V.S. Nerseyants, R.Z. Livshits, V. D. Zorkin, D.A. Kerimov, L.E. Mamut, and V.A. Tumanov) also argued that the right and the law are inter-related, but not unambiguous. In particular, B.H. Toleubekova in her tutorial «Criminal law and procedure of the RK» refers to judgments of R. Z. Livshits: «The nature of the law, which we have, must be as it should be proper. Search of the proper, from the theoretical point of view, is the search of the nature of the right « [5, p. 21]. Thus, the right, versus the law, has a wider content and form of legal phenomenon, that is social-wider and in its development ahead of the law. For the many years of studying, we have a large amount of the knowledge about it and have developed a certain vision of this phenomenon, there is a definite stereotype. However, there are many unexplored sides of interest to current and future researchers. The identification of the law with other regulations, from the legal point of view, completely wrong, because it reduces the effectiveness of the law itself, which ultimately threatens to the legal chaos and endless legal conflicts. Because of these and a number of other circumstances in Kazakhstan i 24th of March, 1998 was adopted the law «On provisional legal acts» in order to realize the requirements of paragraph 8, art. 62 of the Constitution [6].

Article 1, Paragraph 7 of the mentioned legal act stipulates that laws and provisional-legal acts are adopted by the highest State authorities, the Parliament of the Republic of Kazakhstan, and in the cases stipulated by paragraph 4 of art. 53 of the Constitution, the President of the Republic of Kazakhstan shall have supreme legal force and direct effect on the territory of the Republic.

The next method is the adoption of laws by the decision of the President of the Republic of Kazakhstan trough Republican referendum. The subject of the referendum, in accordance with article 2 of the constitutional law of the Republic of Kazakhstan «On Republican referendum», may be the adoption of the Constitution, constitutional laws and laws of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the paragraph 4 of article 3 of the aforementioned Constitutional Act establishes that issues of Justice, defense, national security are not the subject of popular vote. Consequently, the legislature does not provide for the criminal law the discussion at the referendum as a way of adoption a law.

In the light of the foregoing, we can formulate the following characteristics of the criminal law. Firstly, the criminal law it is the legal document with the prescribed form. Secondly, the relevance of the requirements, contained in the Penal Law, refers to the number of ordinary laws. Third, it is accepted only by the highest representative bodies, Parliament, and in the case statutory in the Constitution, by the President of Kazakhstan- the highest official of the State. The law shall have supreme legal force and priority over all legal laws and regulations.

The legal validity of the act- the feature of the legal act to produce certain legal effects – depends on the position of the organ, the issuer of the instrument, in the system of organs of the State and its competence. In accordance with paragraph 1 of article 92 of the Constitution, the legislation of the Republic of Kazakhstan for a period of two years from the date of adoption of the Basic Law (August 30, 1995) should be brought into line with its provisions. At the same time the discrepancy of the existing legislation into line with the Constitution, does not mean its automatic cancellation: the existing legislation at that time of the entry into force of the Constitution of the Republic legislation retains its legal force in the part, not contradicting to it [7].

Legal and political features of the supremacy of the law as the highest legal force of a legal act enshrined in the law «On normative legal acts». According to article 4 of this Law Correlation of legal force of other regulatory legal acts except for the Constitution shall conform to the following descending levels:

- 1) Laws introducing amendments and supplements to the Constitution;
- 2) Constitutional Laws of the Republic of Kazakhstan and edicts of the President of the Republic of Kazakhstan with force of Constitutional Law;
- 3) Codes of the Republic of Kazakhstan;
- 4) Regulatory edicts of the President of the Republic of Kazakhstan;
- 5) laws of the Republic of Kazakhstan and edicts of the Republic of Kazakhstan with force of law;
- 5) Regulatory resolutions of the Parliament of the Republic of Kazakhstan;
- 6) Regulatory resolutions of the Government of the Republic of Kazakhstan;
- 7) Regulatory legal orders of Ministers, regulatory resolutions of the State Committees, regulatory legal orders and resolutions of other central state bodies;
- 8) Regulatory legal decisions of Maslihats and Akims.

The feature of criminal law is that it consists solely of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Other laws providing for criminal responsibility can be applied only after their incorporation in the criminal code.

The Constitution, ratified by the Republic of Kazakhstan, international legal acts, decrees, normative decisions of the Constitutional Council and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan

also included to the substantive sources.

On the basis of the analysis of these signs, we can conclude that Criminal law is the only formal source of criminal law legislation, which is a legal act of the primary type, adopted by the highest organs of State power, establishing the beginning of criminal responsibility that defines which kinds of acts constitute crimes and what penalties apply to a person found guilty of committing them.

References

- 1 Russian criminal law. General part: Tutorial/ed. B.V. Zdravomyslova. -M.: Yurist, 1996. -420 p.
- 2 History of political and legal doctrines. ed.B. S. Nersesyantsa. -M, 1988.-610 p.
- 3 Sapargaliev G. formation of the constitutional order of the Republic of Kazakhstan, 1990-1996. The collection of articles. -Almaty: Zheti Zhargy, 1997. -p. 144-145.
- 4 Theory of the State and law: lectures/ed. M.N. Marchenko. -M.: Publishing House «Zerkalo», 1998. -p 460.
- 5 Toleubekova B.H. Criminal procedural law of the Republic of Kazakhstan. -Almaty, 1998.-321 s.
- 6 The Republic of Kazakhstan. March 24, 1998 The law on normative legal acts. -Almaty: Zheti zhargy, 1998.S-Z-8.
- 7 Abdrasulov E.B. Interpretation of the law and the Constitution: theory, experience, procedure. -Almaty: «Orkeniet», 2002, pp. 335-338.

Kenesbek D.E., Atahanova G.M.

About circumstances excluding criminality of the acts in criminal law

In article the circumstances excluding criminality of acts in criminal law are analyzed. The existing Criminal code of the Republic of Kazakhstan provides seven circumstances excluding criminality of acts: necessary defense; infliction of harm during detention of the person who has made encroachment; emergency; implementation of operational search actions or secret investigative actions; physical or mental coercion; reasonable risk; performance of the order or command. In the theory, besides, as the circumstances excluding criminality of acts call the victim's consent to causing to him harm. Authors disclose public usefulness of the specified circumstances and their value.

Key words: performance of duties, criminal law, protection of the values, detention of persons, which has made encroachment.

Кеңесбек Д.Е., Атаханова Г.М.

Қылмыстық құқықтағы іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлар туралы

Мақалада қылмыстық құқықтағы іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлар талданған. ҚР ҚК іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлардың жеті түрі: қажетті қорғану; қолсұғушылық жасаған адамды ұстап алу кезінде зиян келтіру; аса қажеттілік; жедел-ізвестіру іс-шараларын немесе жасырын тергеу әрекеттерін жүзеге асыру; негізді тәуекел ету; күштеп немесе психикалық мәжбүрлеу; бұйрықты немесе өкімді орындау. Теорияда іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлар ретінде жәбірленушінің зиян келтіруге келісімі аталады. Авторлар аталған мән-жайлардың қоғамға пайдалылығын және олардың маңызын ашып көрсеткен.

Түйін сөздер: міндеттерді орындау; қылмыстық құқық; құндылықтарды қорғау; қолсұғушылық жасаған адамды ұстау.

Кенесбек Д.Е., Атаханова Г.М.

Об обстоятельствах, исключающих преступность деяний в уголовном праве

В статье анализированы обстоятельства, исключающие преступность деяния в уголовном праве. Действующий УК РК предусматривает семь обстоятельств, исключающих преступность деяния: необходимая оборона; причинение вреда при задержании лица, совершившего посягательство; крайняя необходимость; осуществление оперативно-розыскных мероприятий или негласных следственных действий; физическое или психическое принуждение; обоснованный риск; исполнение приказа или распоряжения. В теории, кроме того, в качестве обстоятельств исключающих преступность деяния, называют согласие потерпевшего на причинение ему вреда. Авторы раскрывают общественную полезность указанных обстоятельств и их значение.

Ключевые слова: исполнение обязанностей, уголовное право, защита ценностей, задержание лица, совершившего посягательство.

**ABOUT
CIRCUMSTANCES
EXCLUDING
CRIMINALITY OF THE
ACTS IN CRIMINAL LAW**

The criminal law of the Republic of Kazakhstan considers the circumstances of elimination of criminality of actions, which are the necessary protection, damage during the detention of the person who committed the crime, the implementation of a risk for appropriate need, of order or instruction, as well as the implementation of a physical or mental abuse, of investigative measures. It is not a coincidence. The main reason for the existence in the criminal law of the circumstances of the destruction of activities danger to society is the causing damage to the object or other interests protected by law, as a way to respond to the threat, when a person or a legally protected interest in a danger. There will not question about the circumstances of elimination of actions criminality if in order to overcome the danger was not causing any harm. For example, there is no basis for legal regulation of relations, where the offender apprehended without causing harm to his life and health. The society would not be in danger, if the actions will committed without causing such damage according to morality. It must be determined that the harm suffered is the last resort of forced event, when the harm caused by person, to a third party, putting at risk the performance of duties or the protection of the values protected by law and in the cases of necessity for protection, the need for a higher level, the detention of persons who have committed crimes. This will be the basis for the prosecution of the case of the excessive or exaggerated enforcement of the authority, if person had the opportunity to respond to the threat with less harm or without causing harm at all. The main objective of the cases of elimination of actions criminality is to show the boundary of such activity and to define its criminal responsibility for this type of boundary crossing.

A distinctive feature of the criminal legislation of 1998 year of the Republic of Kazakhstan is the expansion of human rights and freedoms, as a way to protect legitimate interests. This feature is observed for example in eliminating the crime action of necessary protection or of detention of persons who have committed crimes. Comparatively with old criminal law, the present law provides right of necessary defense not only for ordinary citizens, but also for staff of law bodies.

The difference between the necessary protection from the criminal detention lies in the fact that during the arrest the offender,

---

the causing him harm is allowed only in exceptional cases, while the right to the necessary protection is maintained always. Therefore during the lawful necessary defense situation of the causing harm to assaulter will not lead to responsibility. The main goal of detention a offender is not the punishment, the main objective is to provide not committing other crimes by this offender. Also the intent of these two crimes described as the prevention of dangerous for society acts. Everyone is able to apprehend the offender, but policemen are obliged by law to do it. Therefore not implementing this obligation can lead to the criminal responsibility. At necessary defense the defender has the right to decide whether or not to defend himself. In the criminal law actions of the offences capture are considered as innocent actions even it threatened danger to society.

The causing any harm to the offender at his capture can be considered not only as illegal, but also as allowed by the law action. And like that, not all of the infliction of harm at necessary defense are illegal, even took place cases when they are useful for the society. The capture of the perpetrator does not endanger very strong comparatively with the necessary protection. And the abilities to respond for the actions, at the capture of the perpetrator, are much more comparatively with the necessary protection.

Everyone has a goal before the actions (legal or illegal), after this he will act to achieve the goal. The goal of a capture of offender is to arrest and to punish him justly. This goal is saved at the abusing of authority, but the method of the capture of an offender does not correspond to the legal requirements. The difference between the abusing

of authority at the necessary defense and at the capture of an offender lies in the mentioned goal. At the necessary defense the goal of the seizure appears before the performing actions. And at the situations of abusing of authority at capture of an offender the goal appears during the actions. Because before the start of a crime the law does not allow to use the right of self defense. The goal of the capture an offender and the abusing of authority at the capture is his arrest. It can be done in both legal and illegal way. Therefore not all of the inflictions of harm to the offender are useful to the society.

The signs of norms encouraging the cases of eliminating actions criminality, first of all, the person endangers society, this danger is real and precise. Second, the person gets the chance to eliminate the risk by causing harm, as the only way to eliminate. Third, the conditions for the cases of eliminating actions criminality should be less than the amount of a threat. The infliction of harm can be equal or more than the danger only in cases of the necessary defense for the prevention a threat. The harm can be caused when capturing a criminal, after the crime was committed, in his detention, or as a way to transfer to law enforcement. Also we cannot limit the harm's amount, because in the cases of the most dangerous crimes it can be the last resort of the security preservation. Forth, the harm should be caused at the right time in the cases of eliminating actions criminality; it means that the harm caused late will be considered as the untimely infliction of harm.

All of these signs are the basic conditions for the determination of the legality of the cases of eliminating actions criminality.

References

- 1 Kaufman, M.A. Circumstances eliminated the criminality of activities : Lecture, -M, 1998. – 125p..
- 2 V.N. Kozak «Problems of the theory and practice of emergency» Saratov 1981. – 175p.
- 3 Turetsky N.N. Circumstances eliminated the criminality of activities. Almaty, 2001. – 367p.
- 4 Course of the Soviet penal law. Generalart / Ed. N.A.Belyaeva, M.D. Shargorod. – L. : – Publisher Leningrad University, 1970. – 671 p.
- 5 Criminal Law. General part / Ed. Ed. I.Y. Kozachenko, Z.A. Neznamova. – M. : INFRA M – NORMA, 1998. – 516 p.

Ақболатова М.Е.

**Понятие и признаки побега
из мест лишения свободы**

Побеги из мест лишения свободы представляют большую общественную опасность, так как это преступление препятствует исполнению приговора или меры процессуального принуждения, подрывает авторитет органов уголовно-исполнительной системы и предварительного расследования. В статье дается анализ понятия и признаков побега из мест лишения свободы.

Ключевые слова: побег из мест лишения свободы, общественная опасность, преступление.

Akbolatova M.E.

**Concept and characteristics of
the escape from prison**

Escape from prison are of great public danger, since it prevents crime enforcement or coercive procedural measures, undermining the authority of the bodies of the correctional system and the preliminary investigation. The article analyzes the concept and features of the escape from prison.

Key words: escape from prison, public danger, a crime.

Ақболатова М.Е.

**Бас бостандығынан айыру
орындарынан қашудың ұғымы
мен белгілері**

Түрмеден қашу, ол қылмыстық-атқару жүйесі және алдын ала тергеу органдарының беделіне нұқсан, қылмыс мәжбүрлеу не процессуалдық мәжбүрлеу шараларына кедергі, өйткені үлкен қоғамдық қауіп болып табылады. Мақала түрмеден қашудың ұғымы мен белгілерін талдайды.

Түйін сөздер: бас бостандығынан айыру орындарынан қашу, қоғамдық қауіптілік, қылмыс.

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ПОБЕГА ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

В действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан в статье 426 предусмотрена ответственность за побег из мест лишения свободы из-под ареста или из-под стражи [1]. Побег из мест лишения свободы представляют большую опасность. Они препятствуют реализации функций правосудия и достижению целей наказания, нарушают нормальное функционирование исправительных учреждений. К розыску и задержанию бежавших привлекаются значительные силы и средства как системы исполнения наказаний, так и территориальных органов внутренних дел, что отвлекает их от выполнения своих непосредственных задач.

Лица, совершившие побег, находятся на нелегальном положении и поэтому в большинстве случаев средства для существования они добывают, совершая новые преступления.

Побег это действия лица, отбывающего наказание или находящимся в предварительном заключении, представляющего собой самовольное, противоправное оставление места лишения свободы, места содержания под стражей или уход от конвоя, под стражей которого оно находилось.

Объект преступления-это находящиеся под защитой уголовного закона общественные отношения, которым преступное деяние причиняет вред либо создает реальную угрозу причинения вреда [2, с. 55].

Объектом побега из мест лишения свободы, из – под ареста или из-под стражи являются общественные отношения в сфере нормального функционирования органов правосудия. Общественная опасность побега из мест лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи заключается в противодействии исполнению приговора или мер процессуального принуждения, препятствует при реализации задач и целей лишения свободы или ареста. Оконченным преступление считается в зависимости от того, откуда совершен побег. При побеге из мест лишения свободы или предварительного заключения, оконченным признается с момента, когда виновный, оставив пределы места отбывания наказания, связанного с изоляцией или места содержания под стражей, пересекает границы соответствующего учреждения. Преступление признается оконченным, при совершении побега лицом, который находится вне места лишения

свободы или предварительного заключения, но под стражей, когда виновный получает возможность распоряжаться своей свободой и действовать по своему усмотрению. Как преступление побег из-под стражи рассматривается тогда, когда лицо совершившее побег, заключено под стражу в порядке меры пресечения согласно уголовно-процессуальному кодексу.

Как отмечает Р.Е. Джансараева, места лишения свободы, как известно, подразделяются на колонии-поселения, исправительные колонии общего, строгого, особого режимов, тюрьмы. Степень изоляции осужденных в них различна. Соответственно, «процесс» оставления лицом того или иного исправительного учреждения неодинаков. Наибольшие препятствия придется преодолевать содержащимся в тюрьме. Наименьшие – отбывающим наказание в колониях – поселениях. Не случайно поэтому из всей массы побегов, совершаемых осужденными, подавляющее большинство составляют побег из колоний – поселений. Из анализа способов совершения побегов видно, что они очень часто сопровождаются причинением вреда другим правоохраняемым объектам, а не только порядку исполнения наказания. Это обстоятельство позволяет некоторым авторам предложить учесть в уголовном законе в качестве квалифицирующих признаков побега такие обстоятельства, как завладение транспортным средством, находящимся на территории исправительного учреждения и его использование для совершения побега; нападение на охрану и завладение оружием; причинение вреда здоровью, не повлекшее наступление смерти; причинение вреда здоровью, повлекшее смерть; убийство с целью совершения побега.

Полагаем, что вряд ли будет целесообразно все эти действия включать в статью, устанавливающую ответственность за побег, поскольку при их совершении содеянное квалифицируется по совокупности с соответствующими статьями уголовного кодекса [3, с. 141].

Квалифицированный состав предусматривает ответственность за совершение побега:

- 1) группой лиц по предварительному сговору;
- 2) с применением насилия, опасного для жизни или здоровья, либо с угрозой применения такого насилия;
- 3) с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия.

Изучение практики показывает, что у работников исправительно-трудовых учреждений, органов предварительного расследования и дознания, судей имеют место трудности в определении

признаков оконченного состава побега из места заключения или из-под стражи, приготовления или покушения на побег, нет четкого представления о круге лиц, могущих быть субъектами этого преступления, об отличии побега из места заключения от побега из-под стражи, относится или нет побег к делящимся преступлениям. А это сказывается на законности и обоснованности их решений о привлечении или непривлечении к уголовной ответственности за побег, приготовление к нему или за покушение на побег, на квалификации содеянного, наконец, на правовой культуре уголовно-процессуальных документов (обвинительного заключения, приговора и т. п.).

Н.Ф. Антонов разъясняет, что побегом из мест лишения свободы надо считать побег из тюрьмы, исправительно-трудовой колонии, колонии-поселения, воспитательно-трудовой колонии. Побег из-под стражи, по его мнению, предполагает побег из следственного изолятора, изолятора временного содержания, транзитно-пересылочного отделения, во время конвоирования или этапирования, из зала суда, камеры работника дознания (следователя, прокурора) или другого места, где лицо временно находится под охраной конвоя.

В.В. Шубин утверждает, что побегом из места заключения является побег из исправительно-трудовой колонии, колонии-поселения, тюрьмы, воспитательно-трудовой колонии, следственного изолятора, камеры предварительного заключения, больницы для заключенных. По его мнению, побегом из-под стражи будет побег лица во время этапирования различными транспортными средствами, при доставлении в зал судебного заседания, из зала суда, камеры следователя, прокурора или лица, производящего дознание, при производстве ими некоторых следственных действий (выход на место происшествия, осмотр местности, помещений и т. п.).

Ш.С. Рашковская даже не пытается показать отличия побега из места заключения от побега из-под стражи, полагая, что это не имеет значения для наличия состава преступления. Как видно, трактовка места заключения (лишения свободы) и пребывания под стражей дастся неоднозначно либо разграничению этих понятий не придают значения. А разграничивать их необходимо.

Научный интерес по этому спорному вопросу представляет позиция С. Шамарина, который убедительно возражает против отнесения следственных изоляторов и камер предварительного заключения (ИВС) к местам заключения. Он

правильно обратил внимание на то, что признаки побегов из следственных изоляторов и камер предварительного заключения совершенными из мест заключения, по существу, означает отождествление их с местами, в которых осужденные отбывают наказание в виде лишения свободы [4].

Субъективная сторона побега из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи характеризуется виной в форме прямого умысла. Совершая побег, виновный сознает общественно опасный характер своих действий. При этом он желает достичь вполне определенного результата – оказаться за пределами места лишения свободы, ареста или содержания под стражей, выйти из-под охраны и надзора лиц их осуществляющих, получить возможность действовать по своему усмотрению. Сознание виновным общественной опасности своих действий и предвидение возможности наступления вредных последствий образуют интеллектуальный момент умысла, а желание оказаться за пределами места лишения свободы, содержания под стражей или вне сферы деятельности конвоя, образует волевой момент. Интеллектуальный и волевой моменты взаимосвязаны и не могут быть противопоставлены друг другу.

Сознание виновным общественно опасного характера совершаемого им деяния является обязательным признаком интеллектуального момента прямого умысла. Сознать – значит не только знать о фактических обстоятельствах (признаках) совершаемого деяния, но и воспринимать их. В русском языке термин «сознать» означает воспринимать сознанием, усваивать, понимать [5, с. 646].

Сознание включает, в частности, представление субъекта о характере тех благ (ценностей), на которые направлено посягательство о содержании действий, посредством которых посягательство осуществляется и о тех фактических обстоятельствах, при которых совершается побег (время, место, способ, обстановка). Так, лицо, совершая побег с применением насилия или с применением оружия, сознает не только факт незаконного оставления места лишения свободы или содержания под стражей, но и способ осуществления своего намерения – применение насилия, использование оружия. В обоих случаях речь идет о сознании виновным факта овеществления дополнительных действий, которые придают деянию новые качества и влияют на степень его общественной опасности.

Определяя предметное содержание умысла, Ю.А. Демидов отмечает, что «фактические обстоятельства, охватываемые умыслом, могут относиться к общественно опасному действию (бездействию) и к его общественно опасным последствиям [6, с. 29]. Поэтому обстановка, способ, место, время и другие обстоятельства, относящиеся к действию или бездействию, являясь качественными признаками деяния, безусловно, становятся предметом сознания при умысле.

Как уже отмечалось выше, сознание общественно опасного характера совершаемого деяния, означает понимание виновным не только его фактического характера, но и социально-политического значения. При этом следует иметь в виду, что при совершении побега умыслом виновного охватывается не общественная опасность вообще, а особая, присущая каждому виду побега степень общественной опасности. Так, степень общественной опасности незаконного оставления осужденным колонии-поселения, охраняемой колонии или места содержания под стражей, либо побега с применением насилия или с применением оружия различна, поэтому для выяснения содержания умысла необходимо установить сознание определенной степени общественной опасности, сознание нарушения конкретных законных установлений.

Лицо, совершающее побег, сознает противоправность своих действий, понимает незаконный характер оставления места, где оно содержится в строгой изоляции, а также, что за ним осуществляется контроль и надзор администрации ИУ или, что оно находится под стражей вооруженного конвоя. Хотя законодатель и не включает в содержание интеллектуального момента умысла сознания противоправности совершенного деяния, ограничиваясь лишь указанием на сознание его общественной опасности (ч.2 ст.20 УК), однако следует сказать, что побег совершается с сознанием его противоправности. По общему правилу сознание его противоправности не подлежит доказыванию по уголовному делу.

Субъектом преступления, может быть лицо достигшее ко времени совершения преступления установленного законом возраста. В соответствии с ч. 1 ст. 15 Уголовного кодекса Республики Казахстан, уголовной ответственности подлежат лица, которым до совершения преступления исполнилось 16 лет.

Буркина О.А., Шумихин В.Г. отмечают, что побег из мест лишения свободы, из-под стражи относится к числу преступлений с формальным

составом. Моментом окончания преступления в судебной практике признается момент оставления соответствующего места лишения свободы и выхода из-под контроля администрации. Оставление же соответствующего места констатируется не ранее, чем лицо покинет его территорию, преодолеет последнее заградительное сооружение или иной элемент охраны. Однако О.В. Мазур считает, что побег из места лишения свободы должен быть отнесен к материальному составу преступления, при котором преступным последствием является то, что лицо, обязанное находиться в месте лишения свободы и отбывать назначенное наказание в виде лишения свободы, в результате совершения побега оказывается за пределами места лишения свободы, вне сферы охраны и контроля за ним со стороны администрации исправительного учреждения и при

этом не отбывает наказание за ранее совершенное преступление. По мнению Буркиной О.А., Шумихина В.Г., конструкция состава исследуемого преступления относится к формальному составу, так как в УК отсутствует указание на общественно опасные последствия в качестве обязательного признака объективной стороны [7, с. 112-115].

Побег является дящимся преступлением, начало совершения его определяется моментом оставления места лишения свободы, ухода из-под стражи или невозвращения в установленный срок осужденного, пользующегося правом бесконвойного передвижения, и с этого момента преступление следует рассматривать как оконченное, а поэтому срок отсутствия осужденного для квалификации его действий как побега значения также не имеет [8].

Литература

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2015 г.
- 2 Р.Е. Джансараева, Ш.Б. Маликова, А.М. Ергали Курс лекций по общей части уголовного права. Учебное пособие.- Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 55с.
- 3 Джансараева Р.Е. Проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях: Монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 141 с.
- 4 Малков В.П. Ответственность за побег из места заключения или из-под стражи// Журнал «Правоведение»/1993/№ 1.
- 5 Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М., 1985.- 646 с.
- 6 Демидов Ю.А. Предметное содержание умысла по советскому уголовному праву. – М., 1965.- 129 с.
- 7 Буркина О.А., Шумихин В.Г. Проблемы квалификации насильственного побега из мест лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи // Пробелы в российском законодательстве. – М.: Медиа-ВАК, 2012, № 5. – С. 112-115.
- 8 Смирнов В.В. Предупреждение групповых побегов из исправительных учреждений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998.

References

- 1 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 03.07.2015g.
- 2 R.E. Dzhansaraeva, Sh.B. Malikova, A.M. Ergali Kurs lekcij po obshhej chasti ugolovnogo prava. Uchebnoe posobie.- Almaty: Kazak universiteti, 2013.-55s.
- 3 Dzhansaraeva R.E. Problemy bor'by s prestupnost'ju v ispravitel'nyh uchrezhdenijah: Monografija. – Almaty: Jekonomika, 2006. – 141 s.
- 4 Malkov V.P. Otvetstvennost' za pobeg iz mesta zakljuchenija ili iz-pod strazhi// Zhurnal «Pravovedenie»/1993/№ 1.
- 5 Ozhegov S. I. Slovar' russkogo jazyka. -M., 1985.- 646 s.
- 6 Demidov Ju.A. Predmetnoe sodержanie umysla po sovetскому ugolovnomu pravu. -M., 1965.- 129 s.
- 7 Burkina O.A., Shumihin V.G. Problemy kvalifikacii nasil'stvennogo pobega iz mest lishenija svobody, iz-pod aresta ili iz-pod strazhi // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. – M.: Media-VAK, 2012, № 5. – S. 112-115.
- 8 Smirnov V.V. Preduprezhdenie gruppovyh pobegov iz ispravitel'nyh uchrezhdenij: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 1998.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

<i>Джансараева Р.Е.</i> Определение понятия незаконной миграции	4
<i>Берсугурова Л.Ш.</i> О становлении и развитии судебного контроля в уголовном процессе РК	8
<i>Тапалова Р.Б.</i> Особенности осмотра места происшествия при расследовании экологических правонарушений	12
<i>Omarova A.B., Kerimhanov T.N.</i> Right of property in the system of subjective civil rights	18
<i>Джансараева Р.Е.</i> Зарубежный опыт регламентации ответственности за незаконную миграцию	22
<i>Берсугурова Л.Ш.</i> К вопросу о процессуальных аспектах соединения и выделения уголовных дел	28
<i>Тапалова Р.Б.</i> Значение следственных ситуаций по делам об экологических правонарушениях	34
<i>Omarova A.B., Omarova Sh.B.</i> Trademark and trade secret as a means of protection the form and content of the goods	38
<i>Сулейменова С.Ж., Амангельдинова Д.</i> К проблеме определения понятия «гражданский процесс»	44
<i>Тапалова Р.Б.</i> Проблемы начала досудебного следствия при расследовании уголовных экологических правонарушений	48
<i>Омарова А.Б., Уальшер А.М.</i> Заң бойынша және ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік	52
<i>Берсугурова Л.Ш.</i> Об особенностях судебного контроля в уголовном судопроизводстве РК	56
<i>Атаханова Г.М.</i> Көші-кон үдерісінің салдары туралы	60
<i>Маликова Ш.Б., Омарова А.Б.</i> Преступления в сфере компьютерной информации: уголовно-правовые и гражданско-правовые аспекты	66
<i>Кокенова А.Т., Бижан Н.Р., Бижанов А.Р.</i> Ұлттық нормативтік құқықтық актілерді әлемдік стандарттарға сәйкестендіру ерекшеліктері	72
<i>Даубасов С.Ш.</i> Қылмыскерлерді берудің кейбір сұрақтары туралы	76
<i>Алимкулов Е.Т.</i> Особенности санкционирования содержания под стражей следственным судьей	82
<i>Мұхамедиева Г.Н.</i> Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуының құқықтық қамтамасыз етілуі	86
<i>Кан А.Г., Коржумбаева Т.М.</i> Современные тенденции развития судебной экспертизы на основе инновационных технологий	90
<i>Маликова Ш.Б., Нұрлықұл Б.Ф.</i> Заңсыз көші-кон мен қылмыстылықтың арақатынасы туралы кейбір сұрақтар	96
<i>Yergali A.M., Sultanova A.</i> The features of a technique of harmonization (unification, rapprochement) criminal legislation	100
<i>Алимкулов Е.Т.</i> К вопросу о депонировании показаний следственным судьей	104
<i>Даубасов С.Ш.</i> Заңсыз көші-қонның алдын алуға шетелдік тәжірибеге шолу	108

<i>Аратұлы К.</i> Сравнительный анализ уголовного законодательства зарубежных стран об ответственности за компьютерные преступления	114
<i>Әлімқұлов Е.Т.</i> Басты сот талқылауы барысында прокурор мен қорғаушы-адвокаттың сот жарыссөзіне қатысу мәселелері	118
<i>Жәнібеков А.К., Сериев Б.А., Арын А.А.</i> Қылмыстық сот ісін жүргізудегі заттай дәлелдемелер және дәлелдеу құқығының түсінігі	122
<i>Нұрмағанбет Е.Т., Аманжол А.</i> Дәлелдемелерді жинау бойынша адвокат-қорғаушы қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығының мәселесі	128
<i>Таубаев Б.Р.</i> Пенитенциарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетігі	134
<i>Шарипова А.Б.</i> Профессиональное правосознание судьи	140
<i>Тлепбергенов О.Н.</i> Қылмыстық саясат, құқықтық даму: жағдайы мен болашағы	144
<i>Үргали А.М., Акраева Н.А.</i> The essence, grounds and conditions for the application of penalties associated with isolation from society	150
<i>Бисенова М. Қ.</i> Қылмыстық құқықтағы кінә мәселесі	154
<i>Жаксыбекова Ф.С., Маликова Ш.Б.</i> Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық мәселелері	160
<i>Жәнібеков А.К., Сериев Б.А., Арын А.А.</i> Қылмыстық процесте дәлелдеменің қайнар көзі ретіндегі сот сараптамасының түсінігі	168
<i>Кан А.Г.</i> К вопросу о введении в уголовный процесс новых участников	174
<i>Мухамадиева Г.Н.</i> Правовая природа принципа обеспечения подозреваемому и обвиняемому права на защиту в уголовном процессе	180
<i>Таубаев Б.Р.</i> Шетелдердің қылмыстық атқару жүйесіндегі пенитенциарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тәжірибелері	186
<i>Тоқраева Д.М.</i> Some new measures in countering corruption, as a part of zero tolerance for corruption crimes in the Republic of Kazakhstan	192
<i>Шарипова А.Б.</i> Структура судебного убеждения	198
<i>Тлепбергенов О.Н.</i> Қылмыстық саясаттың ұлттық сапаны көтерудегі маңызы	204
<i>Ергали А.М., Какимбеков Н.Е.</i> К проблемам обеспечения информационной безопасности в Республике Казахстан	210
<i>Аратұлы К., Озай А.</i> Преступления в сфере компьютерной информации в РК и зарубежных странах	216
<i>Алімқұлов Ү.Т., Сүлейменова А.С.</i> Issues of admissibility of evidence in light of the new criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan	220
<i>Вайсалов А.Д., Ахметов Р.У.</i> Cruelty to animals: cultural and legal aspects. Criminological characteristics of these acts in modern society and the problems of their prevention	224
<i>Аратұлы К., Ордабек К.</i> Ақпараттық қылмыстарды тергеудің тактикалық тәсілдері	228
<i>Шаяхметова Ж.Б., Хамметова Ж.А.</i> Факторы, определяющие корыстно-насильственную направленность преступности несовершеннолетних	234

<i>Бисенова М.Қ.</i> Кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстардың субъективтік мазмұны.....	238
<i>Нурмаганбет Е.Т., Кенесбек Н.</i> Актуальные проблемы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан	244
<i>Маликова Ш.Б., Акпаева Н.А.</i> Восстановление социальной справедливости как основная цель уголовного наказания.....	250
<i>Шаяхметова Ж.Б., Ергалиева К.С.</i> Вопросы уголовно-правовой защиты прав несовершеннолетнего	254
<i>Akbolatova M.Y., Duzbayeva S.B., Taubayev B.R.</i> History of mediation	260
<i>Избасова А.Б.</i> Қылмыстық кодекстің жаңа нұсқасындағы компьютерлік қылмыстар туралы	264
<i>Баяндина М.О., Мухамадиева Г.Н.</i> Вопросы совершенствования реализации прав потерпевших, свидетелей в уголовном процессе	270
<i>Базилова А.А.</i> Криминологические проблемы киберпреступности	276
<i>Даубасова С.Ш., Турашбекова Д.А.</i> Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға сот сараптамасын жүргізудің кейбір мәселелері.....	282
<i>Сатыбалдинов Д.Д.</i> Қылмыстық қызметтің субъектісі ретінде әйел адамның жеке басын куәландыру	286
<i>Бисенгали Л.</i> Негативные последствия миграции населения	290
<i>Базилова А.А.</i> Компьютерлік қылмыстардың алдын алу шаралары.....	294
<i>Izbasova A.B., Zhamankenova A.Zh.</i> Some questions about qualification of taking to suicide.....	300
<i>Есбулатова Р.М.</i> Допустимость и принципы ограничения прав человека: к вопросу о механизме по обеспечению и защите прав человека в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан	306
<i>Акболатова М.Е.</i> Криминологическая характеристика миграционных процессов.....	312
<i>Дузбаева С.Б., Акболатова М.Е., Таубаев Б.Р.</i> Девiantное поведение несовершеннолетних	316
<i>Арын А.А., Байтекова Қ.Ж., Отарбаева А.Б.</i> Конституция қағидалары: конституциялық құқықтың категориялық аппаратындағы орны	320
<i>Баяндина М.О., Мухамадиева Г.Н.</i> Проблемы совершенствования механизмов возмещения ущерба от преступных посягательств.....	326
<i>Даубасова С.Ш., Турашбекова Д.А.</i> Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеуді бастаудың кейбір мәселелері жөнінде	332
<i>Бисенгали Л.</i> К вопросу об уголовно-правовых мерах противодействия преступности мигрантов	336
<i>Избасова А.Б.</i> Компьютерлік қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектісі туралы	340
<i>Базилова А.А.</i> Компьютерлік қылмыстарды ашу және әшкерелеу тәжірибесі.....	344
<i>Зулеева А.Ж.</i> Медиаторларды жауаптылыққа тартудың әлемдік тәжірибесі	348
<i>Даубасова С.Ш., Турашбекова Д.А.</i> Экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша оқиға болған жер мен құжаттарды қарап-тексерудің тактикалық ерекшеліктері.....	354

<i>Дузбаева С.Б., Акболатова М.Е., Таубаев Б.Р.</i> Причины совершения преступлений несовершеннолетними	360
<i>Бисенгали Л.</i> К вопросу о предупреждении преступности мигрантов.....	364
<i>Хамит А.</i> Понятие международной судебной юрисдикции и ее основные черты	368
<i>Алтанова А.С., Омарова А.Б.</i> Соттық дәлелдемелердің негізгі белгілері.....	372
<i>Adilbekov A.B., Malikova Sh.B.</i> About the ratio between responsibility and punishment in criminal law.....	376
<i>Aynkulova D.B., Yergali A.M.</i> Characteristics of murder under the laws of the Republic of Kazakhstan.....	380
<i>Baratova G.A., Izbasova A.B.</i> About the notion of crime prevention.....	384
<i>Madi G.Y., Atahanova G.M.</i> Some victimological issues of the prevention of criminal offences	388
<i>Nurmuhanov Zh.B., Yergali A.M.</i> Some issues of suicide	392
<i>Kozhayev D.K., Izbasova A.B.</i> To the concept of the criminal law.....	396
<i>Kenesbek D.E., Atahanova G.M.</i> About circumstances excluding criminality of the acts in criminal law	400
<i>Акболатова М.Е.</i> Понятие и признаки побега из мест лишения свободы.....	404

CONTENTS

<i>Dzhansarayeva R.Y.</i> The definition of illegal migration	4
<i>Bersugurova L.Sh.</i> About the formation and development of judicial control in criminal trial of RK	8
<i>Tapalova R.B.</i> The features of inspection of the scene at investigation of ecological offenses	12
<i>Omarova A.B., Kerimhanov T.N.</i> Right of property in the system of subjective civil rights	18
<i>Dzhansarayeva R.Y.</i> Foreign experience of regulation of responsibility for illegal migration	22
<i>Bersugurova L.Sh.</i> To the question of procedural aspects of criminal cases connection and allocation	28
<i>Tapalova R.B.</i> Typical situations in cases of environmental offenses	34
<i>Omarova A.B., Omarova Sh.B.</i> Trademark and trade secret as a means of protection the form and content of the goods	38
<i>Suleimenova S.Zh., Amangeldinova D.</i> On the problem of the definition of «civil proceedings»	44
<i>Tapalova R.B.</i> About the beginning of the pre-trial investigation in criminal environmental offenses	48
<i>Omarova A.B., Ualsher A.M.</i> The right to inheritance and the proposed legal	52
<i>Bersugurova L.Sh.</i> About the features of judicial control in criminal legal proceedings of RK	56
<i>Atahanova G.M.</i> About the migration process consequences	60
<i>Malikova Sh.B., Omarova A.B.</i> Crimes in the computer information sphere: criminal, legal and civil aspects	66
<i>Kokenova A.T., Bizhan N.R., Bizhanov A.R.</i> The features of reduction in compliance to the international standards of national regulations	72
<i>Daubasov S.Sh.</i> About some questions of criminals delivery	76
<i>Alimkulov E.T.</i> Features of authorization of detention by the investigative judge	82
<i>Mukhamadyeva G. N.</i> Theoretical beginning of the rights and freedoms of the individual in criminal proceedings	86
<i>Kan A.G., Korzhumbaeva T.M.</i> Current trends of development of judicial examination on the basis of innovative technologies	90
<i>Malikova Sh.B., Nurlykul B.G.</i> Some questions about a ratio of an illegal migration and crime	96
<i>Yergali A.M., Sultanova A.</i> The features of a technique of harmonization (unification, rapprochement) criminal legislation	100
<i>Alimkulov E.T.</i> To the question about depositing testimony by an inquisitional judge	104
<i>Daubasov S.Sh.</i> Analysis of foreign experience in prevention of illegal migration	108

<i>Aratuly K.</i> Comparative analysis of the criminal legislation of foreign countries on responsibility for computer crimes	114
<i>Alimkulov E.T.</i> Problems of participation of the prosecutor and the defense counsel, in pleadings	118
<i>Zhanybekov A.K., Seriev B.A., Aryn A.A.</i> The concept of evidence and physical evidence in criminal proceedings	122
<i>Nurmaganbet E.T., Amanzhol A.</i> Problems of realization of the right to independent activity of the defense attorney in gathering evidence.....	128
<i>Taubayev B.R.</i> Mechanism of ensuring penitentiary safety	134
<i>Sharipova A.B.</i> Professional sense of justice of the judge	140
<i>Tlepbergenov O.N.</i> Criminal policy, legal development: status and prospects.....	144
<i>Yergali A.M., Akpayeva N.A.</i> The essence, grounds and conditions for the application of penalties associated with isolation from society	150
<i>Bisenova M.K.</i> Guilt problem in the criminal law	154
<i>Zhaksybekova F.S., Malikova Sh.B.</i> The problems of responsibility for ecological criminal offenses.....	160
<i>Zhanybekov A.K., Seriev B.A., Aryn A.A.</i> The concept of forensics as a source of evidence in criminal proceedings	168
<i>Kan A.G.</i> The question of introduction in the criminal process of new members	174
<i>Mukhamadyeva G.N.</i> Problems of realization of the principle of the suspect and the accused the right to defense.....	180
<i>Taubayev B.R.</i> Practice of ensuring penitentiary safety in foreign criminal and executive system.....	186
<i>Tokpayeva D.M.</i> Some new measures in countering corruption, as a part of zero tolerance for corruption crimes in the Republic of Kazakhstan.....	192
<i>Sharipova A.B.</i> Structure of judicial belief	198
<i>Tlepbergenov O.N.</i> The value of the criminal policy in enhancing the quality of national	204
<i>Ergali A.M., Kakimbekov N.E.</i> To problems of ensuring information security in the Republic of Kazakhstan	210
<i>Aratuly K., Ogai A.</i> Crimes in the sphere of computer information in RK and foreign countries.....	216
<i>Alimkulov Y.T., Suleimenova A.S.</i> Issues of admissibility of evidence in light of the new criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan	220
<i>Baisalov A.D., Akhmetov R.U.</i> Cruelty to animals: cultural and legal aspects. Criminological characteristics of these acts in modern society and the problems of their prevention.....	224
<i>Aratuly K., Ordabek K.</i> Tactical methods of investigation of cybercrimes	228
<i>Shayahmetova Zh.B., Hammetova Zh.A.</i> The factors defining mercenary violent orientation of crime of minors	234
<i>Bisenova M.K.</i> The subjective maintenance of the crimes committed with two forms of fault.....	238

<i>Nurmaganbet E.T., Kenesbek N.</i> Problems, ways of improvement of activity of the defender in criminal legal proceedings of the Republic of Kazakhstan.....	244
<i>Malikova Sh.B., Akpayeva N.A.</i> Restoration of social justice as main objective of criminal penalty.....	250
<i>Shayahmetova Zh.B., Yergaliyeva K.S.</i> Questions about criminally - legal protection of the the minor rights	254
<i>Akbolatova M.Y., Duzbayeva S.B., Taubayev B.R.</i> History of mediation	260
<i>Izbasova A.B.</i> About computer crimes in the light of the new version of the criminal code.....	264
<i>Bayandina M.O., Mukhamadyeva G.N.</i> The questions of perfection of realization of rights for victims, witnesses in criminal procedure.....	270
<i>Bazilova A.A.</i> Criminological problems of cybercrime	276
<i>Daubasova S.Sh., Turashbekova D.A.</i> Some problems of carrying out judicial examination on ecological criminal offenses.....	282
<i>Satybaldinov D.D.</i> Checking the identity of women as the subject of criminal activities	286
<i>Bisengali L.</i> Negative consequences of population shift.....	290
<i>Bazilova A.A.</i> The measures of computer crimes prevention	294
<i>Izbasova A.B., Zhamankenova A.Zh.</i> Some questions about qualification of taking to suicide.....	300
<i>Yesbulatova R.M.</i> Admissibility and principles of human rights restriction: to a question of the mechanism on providing and protection of human rights in activity of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan.....	306
<i>Akbolatova M.E.</i> Criminological characteristic of migratory processes.....	312
<i>Duzbayeva S.B., Akbolatova M.E., Taubayev B.R.</i> Deviant behavior of minors	316
<i>Aryn A.A., Baytekova K.J., Otarbayeva A.B.</i> Constitutional principles: the role of constitutional law in the categorical apparatus	320
<i>Bayandina M.O., Mukhamadyeva G.N.</i> The problems of improving recovery mechanisms of damage from criminal encroachments.....	326
<i>Daubasova S.Sh., Turashbekova D.A.</i> About some problems of pre-judicial investigation of ecological criminal offenses	332
<i>Bisengaly L.</i> On the question of criminal-legal measures of counteraction of criminality of migrants	336
<i>Izbasova A.B.</i> About subjects of computer criminal offenses.....	340
<i>Bazilova A.A.</i> The practice of disclosure and investigation of computer crimes.....	344
<i>Zuleeva A.</i> World experience of establishment of responsibility of mediators	348
<i>Daubasova S.Sh., Turashbekova D.A.</i> Tactical features of survey of the place of an incident and documents on ecological criminal offenses	354
<i>Duzbayeva S.B., Akbolatova M.E., Taubayev B.R.</i> The reasons for committing the crime by minors	360

<i>Bisengaly L.</i> On the issue of the prevention of criminality of migrants	364
<i>Hamit A.</i> Concept of the international judicial jurisdiction and its main features	368
<i>Altanova A.S., Omarova A.B.</i> The main signs of the judicial evidence.....	372
<i>Adilbekov A.B., Malikova Sh.B.</i> About the ratio between responsibility and punishment in criminal law.....	376
<i>Aynkulova D.B., Yergali A.M.</i> Characteristics of murder under the laws of the Republic of Kazakhstan.....	380
<i>Baratova G.A., Izbasova A.B.</i> About the notion of crime prevention.....	384
<i>Madi G.Y., Atahanova G.M.</i> Some victimological issues of the prevention of criminal offences	388
<i>Nurmuhanov Zh.B., Yergali A.M.</i> Some issues of suicide	392
<i>Kozhayev D.K., Izbasova A.B.</i> To the concept of the criminal law	396
<i>Kenesbek D.E., Atahanova G.M.</i> About circumstances excluding criminality of the acts in criminal law.....	400
<i>Akbolatova M.E.</i> Concept and characteristics of the escape from prison.....	404